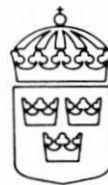

Redogörelse

1986/87:1

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse

Redog.
1986/87:1

Redaktör: Birgitta Hallström
Omslag: Kerstin Anckers
Översättning till engelska av Summary in English: Robert Roady
ISSN 0282-0560
Gotab, Stockholm 1986

Innehåll

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse	
Skrivelse till riksdagen	9

I ALLMÄNNA DOMSTOLAR m. m.

Domstolsväsendet m. m.

Kritik mot tingsrättslagman för olämpligt uppträdande mot journalist. Brister i fråga om information angående ordningsföreskrifter för besökande vid domstolen	19
Kritik mot en ordförande i statens va-nämnd som har avträtt från handläggningen av föredraget mål därför att han inte godtagit utformningen av ledamots skiljaktiga mening. Rätten att ändra mening i saken m. m.	22
Till grund för beslut att häkta någon får inte läggas s. k. kollusionsfara med avseende endast på annans brottslighet. Frågor rörande förfarandet vid förlängning av åtalsfrist	24
Rättens ansvar för utredning i frågan, huruvida rättspsykiatrisk utredningskall föredras inom stängda dörrar m. m.	28
Tingsrätts handläggning av mål om uppsägning från anställning. Dröjsmål med utfärdande av stämning m. m. (I. och II.)	31
Lakttagelser och uttalanden med anknytning till förmynderskapslagstiftningen	38
Vissa övriga ärenden	64

Åklagar- och polisväsendena

Åtal mot åklagare för vårdslös myndighetsutövning (husrannsakan och hämtning till förhör)	74
Fråga om disciplinansvar för åklagare (husrannsakan, hämtning till förhör m. m.	77
Disciplinansvar för polisman (husrannsakan)	85
Fråga om ansvaret för frigivning av anhållna m. m.; framställning till regeringen om föreskrifter angående underrättelse till häkte (mot-svarande) om frigivningsbeslut	89
Förutsättningar för besök hos anhållen i vissa situationer; analogisk tillämpning av häkteslagen	96
Handläggning av fråga om beslag av cykel	98
Felaktigt utförd konfrontation under förundersökning	101
Polisens handläggning av en anmälan om sexualbrott m. m. som begåtts utomlands	106
Polismäns agerande vid föreläggande av ordningsbot och rapportering angående hastighetsöverträdelse	109

Fråga om tillstånd att anordna politiska möten	115
Handläggning och sakprövning av vissa frågor om tillstånd att anordna allmän sammankomst	116

Kriminalvård

Kritik mot allmänt häkte för osmidig tillämpning av bestämmelserna i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. i fråga om intagen som hölls i förvar enligt utlänningslagen . . .	122
Frågor om s. k. informationsfrihet för intagna på kriminalvårdsanstalt (I. och II.)	124
Styresman vid kriminalvårdsanstalt har bestämt att de intagna inte sig emellan skulle få göra betalningar med posten. Förbudet har ansetts vara ej rättsenligt, eftersom det saknat uttryckligt stöd i författning.	128
Vissa övriga ärenden	131

II FÖRSVARET m. m.

Uttalanden i samband med inspektioner av militära förband	135
---	-----

III VÅRDOMRÅDET

Socialtjänst

Barn i familjehem – en undersökning av hur socialnämnderna fullgör sina uppgifter inom familjehemsvården	138
Fråga om socialnämnd som ersättning för vård i familjehem ägt tillgodogöra sig barnpension från försäkringen för allmän tilläggs-pension (jfr JO:s ämbetsberättelse 1984/85 s. 183)	142
Beslut om omedelbart omhändertagande enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) får inte vara villkorat	144
Brist på vårdplatser för personer som enligt länsrätts beslut skall beredas vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM)	146
Kravet enligt 12 § andra stycket lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) att den omhändertagne skall beredas vård eller behandling utan dröjsmål	148

Hälso- och sjukvård m. m.

Långa väntetider för rättspsykiatriska undersökningar	151
Rapportering och registrering av läkemedelsmissbrukare	159
Disciplinansvar för underläkare och biträdande överläkare som brustit i skyldighet att föra resp. tillse att journal fördes	172
Beslut om utskrivning från vård enligt lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV) – fråga om utskrivningsnämnd	

kan förordna om utskrivning vid en senare tidpunkt än beslutsdagen	176
Landstingshandläggning av en begäran från hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd (HSAN) om utfående av en sjukjournal	177
Dokumentation och prövning av vissa intagningsbeslut enligt lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV)	178

Socialförsäkring

Underlåtenhet av allmän försäkringskassa att fatta beslut i fråga om sjuklön bör utgå till en vid kassan anställd person	180
En försäkrad har vid besök på en försäkringskassas lokalkontor i sällskap med en väninna begärt att få ta del av sina handlingar hos kassan. Lokalkontorsföreståndaren har avkrävt vänninnan uppgift om namn och personnummer och tagit fram en s. k. 030-bild rörande henne. Bl. a. fråga om dataintrång	182
Lasarett har debiterat allmän försäkringskassa avgift för sjukhus- vård av A. Försäkringskassan har felaktigt betalat avgiften. Fråga om återbetalningsskyldighet för A. föreligger enligt 20 kap. 4 § lagen om allmän försäkring	184

IV FÖRVALTNINGEN I ÖVRIGT

JO:s tillsynskompetens m. m.	188
------------------------------	-----

Offentlighet och sekretess m. m.

Fråga om sekretess gäller för familjehemsföräldrar	193
Fråga om fotografier, som i undervisningssyfte tagits av hälso- och sjukvårdspersonal i en patients hem, är att anse som allmänna handlingar	195
Överlämnande av patientjournal mellan olika kliniker vid ett sjukhus	198
Sekretess inom hälso- och sjukvården för patienternas telefonnum- mer	201
Fråga om sjukhus varit skyldigt att lämna ut uppgifter om personal till massmedier	204
Frågor om objektivitet och sekretess i förtroendenämnds verksam- het	206
Kommunicering av sekretesskyddade handlingar i ärende hos hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd	208
Om rätt till kopiering av en av myndighet utgiven referatsamling	211
Fråga om förtroendesekretess vid allmän försäkringskassa	215
Fråga om allmän försäkringskassas utlämnande av uppgift om vårdnadshavarens adress till den underhållsskyldige	216
Meddelarfriheten i de allmänna försäkringskassornas verksamhet	218

Offentlighetsprincipen och semesterstängning av kommunala myndigheter	219
Fråga bl. a. om när vissa handlingar hos kommunal nämnd blev allmänna handlingar. Det rörde sig om de tjänsteutlåtanden med förslag till beslut som vederbörande förvaltningschef översänt till nämnden inför ett kommande sammanträde	221
Uttalande angående frågan om vissa intagningslistor avseende gymnasieskolan är allmänna handlingar samt kritik mot en intagningsnämnd för handläggningen av ett ärende om utlämnande av sådana listor	225
Uttalanden angående frågan om vissa anteckningar som gjorts vid en arbetsplatsträff inom en myndighet blivit allmän handling	230
Diarieföring av vissa handlingar hos statens arbetsgivarverk (SAV)	231
Frågor kring rätten att ta del av upptagning för automatisk databehandling	233

Taxering och uppbörd

Två skattskyldiga med snarlika namn har förväxlats. – Den ene personen taxerades enligt den andres deklaration. – Det dröjde över tre och ett halvt år tills taxeringen rättats och preliminär skatt tillgodoräknats den skattskyldige	238
Brister vid handläggning av ett taxeringsärende – uttalanden om möjligheterna att väcka åtal för myndighetsmissbruk	242
Följden av att felaktigt personnummer anges på en kontrolluppgift	248
Vissa övriga ärenden	251

Exekution

Exekutiv försäljning av fastighet	255
Gäldenärs rätt att destinera betalning till en av flera fordringar, för vilka utmätning begärts, till undvikande av konkurs m. m.	257
Kronofogdemyndighets handläggning av ärende om statlig lönegaranti vid konkurs	258
Samverkansgrupps behörighet	265
Vissa övriga ärenden	267

Folkbokföring

JO om FOLKBOKFÖRINGEN – synpunkter på prövning, kontroll och hanteringsrutiner	272
--	-----

Byggnads- och planväsendet

Fråga om byggnadsnämnds handläggning av ärenden om byggnadslov till sådana åtgärder i hyresfastighet som avses i 2 a § andra stycket bostadssaneringslagen	276
--	-----

Arbetsmarknaden

Kritik mot arbetsmarknadsverket angående tillämpningen av lagen om arbete i ungdomslag m. m.	279
Kritik mot en länsarbetsnämnd för dess praxis när det gäller beslutsunderrättelser i fall då part företräts av ombud	292
Kritik mot en länsarbetsnämnd för felaktig tillämpning av arbetsmarknadskungörelsens besvärsmålsbestämmelser	294

Övrigt

Fråga om vissa kommuner satt sig över förvaltningsdomstolarnas avgöranden i kommunalbesvärsmål	297
Uttalanden angående tillämpningen av förvaltningslagens bestämmelser om kommunikering	317
Uttalanden angående tillämpningen av förvaltningslagens jävsbestämmelser	321
Kritik mot vägverket för att man utan lov av berörd fastighetsägare utfört beskärning av träd	325
Förstöring under tullkontroll av ett parti rhododendronplantor	327
Underrättelse till sökande eller klagande om att framställning kommit till myndighet	330
Handläggning av anmälan till handelsregistret om bl. a. bolagsmans utträde ur handelsbolag	331
Länsrätts handläggning av ett mål om beredande av vård enligt lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)	338

BILAGOR

1. Personalorganisationen	341
2. Förteckning över de ärenden, som har varit anhängiga hos regeringen under tiden den 1 juli 1985–den 30 juni 1986 genom skrivelser från justitieombudsmännen före den 1 juli 1985	342
3. Sakregister	343
4. Summary in English	395

Till RIKSDAGEN

Detta är riksdagens ombudsmäns berättelse för verksamhetsåret den 1 juli 1985–den 30 juni 1986.

1983 års JO-utrednings betänkande (SOU 1985:26) JO-ämbetet. En översyn har remissbehandlats. När detta skrivs pågår beredningen i riksdagens konstitutionsutskott. I betänkandet finns – utöver förslag om ämbetets framtida funktion och organisation – synpunkter på utformning och utgivning av den berättelse över verksamheten som man förutsätter skall avges till riksdagen även i fortsättningen (betänkandet s. 239–241). I detta läge har det inte funnits anledning att gå ifrån de principer som sedan några år har gällt för berättelsens utformning (se riksdagsskrivelsen till 1982/83 års ämbetsberättelse).

1 Organisationen

En redogörelse för personalorganisationen finns i *bilaga 1* till denna ämbetsberättelse.

Några ändringar i arbetsordningen för riksdagens ombudsmannaexpedition har inte gjorts under verksamhetsåret. Arbetsordningen finns intagen i 1981/82 års ämbetsberättelse s. 401 f.

2 Verksamheten

2.1 Totalstatistiken

Balansläget

Ingående balans		1 306	
Nya ärenden			
Remisser och andra skrivelser från myndigheter	32		
Klagomål och andra framställningar från enskilda	3 323		
Initiativärenden med anledning av inspektioner	40		
Initiativärenden på grund av tidningsartiklar etc.	45	3 440	
		<hr/>	
Summa balanserade och avgjorda ärenden		4 746	
Avgjorda ärenden 1.7.1985–30.6.1986		3 531	
		<hr/>	
Utgående balans		1 215	

Månadsöversikt över ärendena

Månad	Nya	Avgjorda	Balans
Juli	253	141	1 418
Augusti	250	315	1 353
September	276	300	1 329
Oktober	310	355	1 284
November	386	289	1 381
December	345	300	1 426
Januari	306	368	1 364
Februari	329	303	1 390
Mars	224	282	1 332
April	322	337	1 317
Maj	227	253	1 291
Juni	212	288	1 215
	3 440	3 531	

Antalet nya ärenden under perioden var 3 440 eller 111 fler än under närmast föregående verksamhetsår. 85 av de nya ärendena var initiativärenden och 32 var remisser från riksdag, departement och myndigheter. Antalet klagörenden var 3 323, dvs. 160 fler än under föregående verksamhetsår. Den nedåtgående trenden under de två närmast föregående verksamhetsåren i fråga om antalet klagörenden förefaller att ha brutits, ett förhållande som vi tyckte oss kunna märka redan tidigt under verksamhetsåret. Vi fann därför det lämpligast att avvakta med den undersökning om varför antalet klagörenden minskade som vi aviserade i förra berättelsen.

Klago- och initiativärenden 1.7.1976-30.6.1986

År	Klagoärenden	Initiativärenden
1976/77 1.7-30.6	2 933	204
1977/78 1.7-30.6	2 993	163
1978/79 1.7-30.6	3 023	165
1979/80 1.7-30.6	3 211	140
1980/81 1.7-30.6	3 464	87
1981/82 1.7-30.6	3 399	95
1982/83 1.7-30.6	3 688	133
1983/84 1.7-30.6	3 397	101
1984/85 1.7-30.6	3 163	141
1985/86 1.7-30.6	3 323	85

I tidigare ämbetsberättelser har vi framhållit att siffrorna för antalet initiativärenden bör läsas mot bakgrund av att vi söker undvika remisser på grund av iakttagelser under inspektioner. Genom samtal med berörda tjänstemän söker vi i stället bidra till att förbättra myndigheternas service och handläggning av ärenden.

Under verksamhetsåret avgjordes 3 531 ärenden. Av dessa var 3 374 klagörenden och 135 inspektions- och andra initiativärenden. Balansen (=antalet oavgjorda ärenden vid verksamhetsårets utgång) var 1 215 ärenden eller en minskning med ca 90 ärenden i förhållande till de två närmast föregående verksamhetsåren.

Tablå över utgången i de under den 1 juli 1985–den 30 juni 1986 hos riksdagens ombudsmän avgjorda inspektions- och övriga initiativärendena

Sakområde	Avgjorda utan slutlig anledning till kritik	Erinran el. annan kritik	Åtal eller disciplinär bestraffning	Framställn. till riksdagen eller regeringen	Summa ärenden
Domstolsväsendet	1	6	1		8
Åklagarväsendet	2			1	3
Polisväsendet	1	2			3
Försvarsväsendet		3			3
Kriminalvård					
Socialtjänst	13	66			79
Sjukvård	5	5			10
Exekutionsväsendet	1	2			3
Taxerings- och uppbörds- väsendet		2			2
Övriga förvaltnings- ärenden	3	21			24
Summa ärenden	26	107	1	1	135

Tablå över utgången i de under perioden den 1 juli 1985–den 30 juni 1986 hos riksdagens ombudsmän avgjorda klagörendena

Sakområde	Avvisn. eller avgörande utan särskild utredning	Överlämnande enl. 18 § instr.	Avgjorda efter utredn. utan kritik	Erinran eller annan kritik	Åtal eller disciplinär bestraffning	Framställning till riksdagen eller regeringen	Summa ärenden
Domstolsväsendet	78		138	31			247
Åklagarväsendet	41	2	75	23	2		143
Polisväsendet	110	1	190	64	1		366
Försvarsväsendet	14	1	12	7			34
Kriminalvård	25	5	157	34			221
Socialtjänst	62	47	214	59	2		384
Sjukvård	106	17	107	34	1		265
Allmän försäkring	45	4	59	25			133
Arbetsmarknaden m. m.	27		19	16			62
Byggnads- och vägärenden	35		24	12			71
Exekutionsväsendet	25	1	71	22			119
Kommunalsjälvstyrelse	68	1	24	8			101
Övriga länsstyrelse- och kommunikationsärenden	78	2	65	7			152
Taxerings- och uppbörds- väsendet	131	25	147	41	1		345
Utbildnings-, kultur-, kyrko- frågorn. m.	45	1	46	21			113
Jordbruksärenden, miljövård, hälsovård m. r.	32		55	8			95
Tjänstemannaärenden	95	3	27	6	1		132
Offentlighetsärenden	30	1	53	39			123
Övriga förvaltningsärenden	106	2	52	33			193
Frågor utanför kompetens- området och oklara yrkan- den	75						75
Summa ärenden	1 228	113	1 535	490	8		3 374

2.2 Besvarande av remisser

Riksdagens ombudsmän har besvarat 22 remisser från riksdag och departement

JO Nilsson har yttrat sig till

1) riksdagens förvaltningskontor över ett förslag från arbetsgruppen för översyn av besvärssystemet för riksdagen och dess verk: Reviderade besvärregler för riksdagen och riksdagens myndigheter

2) finansdepartementet över betänkandet (SOU 1985:20) Sammanhållen skatteförvaltning

3) finansdepartementet över betänkandet (Ds Fi 1986:5) Mellankommunala skatterätten

4) civildepartementet över verksledningskommitténs betänkande (SOU 1985:40) Regeringen, myndigheterna och myndigheternas ledning

5) civildepartementet över verksledningskommitténs betänkande (SOU 1985:41) Affärsverken och deras företag

6) finansdepartementet över skatteförenklingskommitténs betänkande (SOU 1985:42) Förenklad taxering

JO Wigelius har yttrat sig till

1) justitiedepartementet över rapporten (Ds Ju 1985:1) Lyxfångar – finns dom?

2) arbetsmarknadsdepartementet över betänkandet (Ds A 1985:4) Klagorätt i verkställighetsärenden enligt utlänningslagen

3) justitiedepartementet över en framställning från domstolsverket angående tillgång för allmän domstol till kriminalregistret

4) justitiedepartementet över 1983 års häktningsutrednings betänkande (SOU 1985:27) Gripen-Anhållen-Häktad. Straffprocessuella tvångsmedel m. m.

5) arbetsmarknadsdepartementet över en inom departementet upprättad promemoria Sanktioner enligt utlänningslagen mot transportföretag m. m.

6) justitiedepartementet – i samråd med JO Holstad – över ordningsstadgutredningens betänkande (SOU 1985:24) Ordningsslag

7) justitiedepartementet – i samråd med JO Holstad – över en inom departementet upprättad promemoria angående möjligheterna att ingripa mot störande gatumusik

8) justitiedepartementet över en framställning från riksåklagaren angående åklagares ersättningsskyldighet för rättegångskostnad enligt 31 kap. rättegångsbalken

9) justitiedepartementet över en skrivelse från rikspolisstyrelsen angående polisernas rätt att besluta om husrannsakan i vissa fall

10) justitiedepartementet över en inom departementet upprättad promemoria (Ds Ju 1985:8) Lag om brottsregister m. m.

JO Holstad har yttrat sig till

1) arbetsmarknadsdepartementet över en inom departementet upprättad promemoria En ombudsman mot etnisk diskriminering

2) justitiedepartementet över en framställning från Stockholms kommunstyrelse om ändring i sekretesslagen

3) civildepartementet över personalbesvär^sutredningens betänkande (Ds C 1985:20) Överprövning av beslut i personalfrågor

JO Sverne har yttrat sig till

1) justitiedepartementet över en framställning från Försäkringsanställdas förbund om ändring av sekretesslagen

2) socialdepartementet över socialberedningens betänkande (Ds S 1984:7) Rehabiliteringspenning till missbrukare – vissa avgiftsfrågor

Vi har var för sig yttrat oss till riksdagens konstitutionsutskott över 1983 års JO-utrednings betänkande (SOU 1985:26) JO-ämbetet. En översyn.

2.3 Framställningar och överlämnande av beslut till riksdag/regering m. m.

I ett ärende som *JO Wigelius* tagit upp på eget initiativ blev det klart att det har förekommit att en anhållen person inte har blivit frigiven – trots åklagarens beslut om detta – därför att kommunikationen mellan beslutsfattaren och den som är ansvarig för förvaringen inte har fungerat. *JO Wigelius* har i sitt beslut ifrågasatt om det inte borde föreskrivas att domstolar och åklagare skall lämna en direkt underrättelse om frigivningsbeslut till den förvarande myndigheten. *JO Wigelius* har lämnat över en kopia av beslutet till regeringen (justitiedepartementet) för den åtgärd som regeringen kan finna skäl att vidta, se s. 89.

JO Nilsson har under verksamhetsåret ställt samman en promemoria (beslut 1985-12-30, se s. 272) som tar upp vissa delar av kyrkobokföringsmyndigheternas verksamhet. Promemorian som har titeln "JO om folkbokföringen – synpunkter på prövning, kontroll och hanteringsrutiner" har ett tvåfaldigt syfte: den vill medverka dels till att förhindra att fel och misstag begås i verksamheten genom att anvisa vägar och metoder att hantera uppkommande situationer, dels till att på sikt åstadkomma en reglering som bättre än dagens tillgodoser de krav som gör sig gällande genom att peka på en del svagheter och brister som vidlåder dagens ordning och lägga förslag som botar dem. Promemorian har lämnats över till ett antal riksdagsutskott, departement och myndigheter och till samtliga länsstyrelser.

JO Nilsson har vidare överlämnat till

1) finansdepartementet och riksskatteverket två beslut som utvisar det osmidiga förfarandet när det gäller att rätta till uppenbara feltaxeringar som inte faller inom 72 a § taxeringslagen.

2) konstitutionsutskottet, justitiedepartementet och riksskatteverket ett beslut med synpunkter på tillämpningen av förfångsrekvisitet för brottet myndighetsmissbruk i 20 kap. 1 § första stycket brottsbalken, se s. 242.

3) justitie- och finansdepartementen, riksskatteverket och utredningen om säkerhetsåtgärder m. m. i skatteprocessen ett beslut angående lagligheten av s. k. tredjemansrevision enligt 56 § taxeringslagen.

JO Holstad har överlämnat till riksdagens konstitutions- och justitieu^tskott samt justitie- och civildepartementen ett beslut om kommuns bristande efterlevnad av förvaltningsdomstolars beslut om inhibition.

JO Sverne har överlämnat till

1) riksdagens socialutskott, socialdepartementet, socialstyrelsen, Lands-

tingsförbundet och Svenska kommunförbundet ett beslut om möjligheterna att bereda plats på vårdhem åt personer som omhändertagits enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM), se s. 146. Regeringen har den 28 november 1985 lämnat över beslutet till socialberedningen (S 1980:07).

2) data- och offentlighetskommittén ett beslut angående bristfällig sekretess vid hantering av sjukjournaler.

3) riksdagens socialutskott, socialdepartementet, socialberedningen, socialstyrelsen, domstolsverket, länsstyrelsernas organisationsnämnd och Svenska kommunförbundet ett beslut titulerat "Barn i familjehem - en undersökning av hur socialnämnderna fullgör sina uppgifter inom familjehemsvården", se s. 138 och 142.

4) socialdepartementet och socialstyrelsen ett beslut i ett initiativärende angående rapportering och registrering av läkemedelsmissbrukare m. m., se s. 159.

5) riksdagens justitie- och socialutskott, justitie- och socialdepartementet, socialstyrelsen och statens rättspsykiatriska kliniker beslut i ett initiativärende beträffande långa väntetider för rättspsykiatriska undersökningar, se s. 151.

6) socialdepartementet, socialberedningen och styresmännen vid de allmänna häktena beslut i ett initiativärende i fråga om de tider som personer, vilka har omhändertagits enligt 8 § lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM), vistas i häkte innan de förs till behandlingshem eller sjukhus, se s. 148.

2.4 Åtal, anmälningar för vidtagande av disciplinär åtgärd och överlämnande av klagomål till annan myndighet

Under verksamhetsåret har fem åtal anställts. De har riktats mot

1) en distriktsåklagare för vårdslös myndighetsutövning (Solna tingsrätt har i dom den 4 april 1986 bifallit åtalet och bestämt brottspåföljden till 40 dagsböter. Domen har vunnit laga kraft, se s. 74)

2) en hemsamarit för mutbrott (Enköpings tingsrätt har i dom den 20 maj 1986 ogillat åtalet. Domen har överklagats.)

3) en hemsamarit för mutbrott (Stockholms tingsrätt har i dom den 27 mars 1986 ogillat åtalet. Hemsamariten ändrade i tingsrätten sina tidigare uppgifter om sina relationer till testator. Dessa nya uppgifter godtogs av tingsrätten och ledde till frikännande. JO Sverne har beslutat att inte överklaga domen. Domen har vunnit laga kraft.)

4) en överste för tjänstefel

5) en distriktsåklagare för urkundsförfalskning.

Anmälan för vidtagande av disciplinär åtgärd har gjorts mot

1) två tullassistenter för tjänsteförseelse i samband med kroppsvisitation (Generaltullstyrelsen har den 17 juni 1986 beslutat att disciplinpåföljd inte skall utdömas. JO Nilsson har beslutat att inte låta arbetsdomstolen pröva saken.)

2) en chefsåklagare med anledning av beslut om hämtning och husrannsakan

(Statens ansvarsnämnd har den 6 juni 1986 lämnat anmälan för disciplinär åtgärd utan bifall. JO Wigelius har beslutat att inte föra talan hos arbetsdomstolen mot ansvarsnämndens beslut, se s. 77)

3) en kriminalinspektör för att själv utan laga stöd ha beslutat och genomfört en husrannsakan

(Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län har den 21 april 1986 beslutat tilldela kriminalinspektören en varning. Beslutet har vunnit laga kraft, se s. 85)

4) en överläkare vid en psykiatrisk mottagning för felaktigt handlande i fråga om delegering av arbetsuppgifter och förskrivning av läkemedel

Med stöd av 18 § instruktionen för justitieombudsmännen har klagomål i 113 fall lämnats över till annan myndighet för prövning och avgörande. Ärenden om bistånd enligt socialtjänstlagen har överlämnats till länsstyrelserna för handläggning i 47 fall (jfr 1985/86 års ämbetsberättelse s. 14) och klagomål mot taxeringsnämnder har lämnats över i 25 fall (jfr 1984/85 års ämbetsberättelse s. 15).

2.5 Inspektionsverksamheten

JO Nilsson har besökt domstolsverket och genom samtal med bl.a. generaldirektören Mats Börjeson informerat sig om domstolsverkets syn på länsrätternas processledningsfunktioner i synnerhet i förhållande till överbelastade besvärsheter hos länsstyrelsernas skatteavdelningar och vidare verkets syn i allmänhet på arbetssituationen hos länsrätterna. Inspektion har ägt rum av länsrätterna i Västerbottens, Skaraborgs och Älvsborgs län samt besvär- och uppbördsenheterna vid skatteavdelningarna hos länsstyrelserna i dessa län. Inspektionerna var bl. a. inriktade på samarbetsformerna mellan länsrätt och besvärsheter och rutinerna i ärenden om anstånd med inbetalning av skatt. På länsrätterna granskades särskilt mål rörande bevis- och betalningssäkring. JO Nilsson har vidare inspekterat lokala skattemyndigheterna i Täby och Huddinge fögderier samt kronofogdemyndigheterna i Visby, Mariestads och Vänersborgs distrikt. Inspektionerna av kronofogdemyndigheterna har särskilt varit inriktade på en undersökning av tillämpningen av utsökningsbalken och framför allt hur vissa nya bestämmelser i balken fungerar i praktiken. Inspektionerna har omfattat 12 dagar. En redogörelse för inriktningen av inspektionsverksamheten inom JO Nilssons tillsynsområde har lämnats i 1983/84 års ämbetsberättelse (s. 15).

Projektet "JO om folkbokföringen – synpunkter på prövning, kontroll och hanteringsrutiner" har slutförts under verksamhetsåret. Dessa projekt har ännu inte slutförts

- existensminimum vid beräkning av preliminär skatt m. m. (påbörjat verksamhetsåret 1984/85)
- betalningssäkringen i ljuset av några praktiska fall
- respiträntan
- erfarenheterna av de i exekutiva sammanhang nya instituten som förteckning, upplysningsplikt m. fl.

JO Wigelius har inspekterat utlänningsroteln vid polismyndigheten i Trelle-

horgs polisdistrikt. Inspektionen skedde på begäran av polismyndigheten med anledning av bl. a. uppgifter i massmedierna om att utlänningsärenden handlades felaktigt vid myndigheten. Inspektion har vidare ägt rum av polismyndigheten i Handens polisdistrikt med särskild inriktning på lokalfrågor. Inspektionerna har omfattat 8 dagar.

JO Holstad har inspekterat försäkringsrätten för Mellansverige, yrkesinspektionen i Linköping, Södra Skånska regementet (P7/Fo 11), Norra Skånska regementet (P6/Fo 14), Skånska dragonregementet (P2), Hallands regemente (I16/Fo 31), Älvsborgs regemente (I15/Fo 34) och Flygvapnets Halmstadsskolor (F14).

Inspektionen av försäkringsrätten föranleddes bl. a. av klagomål angående länsrättens handläggningstider. Särskild uppmärksamhet ägnades åt vilka åtgärder man inom domstolen vidtagit för att komma till rätta med de stora målbalanserna.

Vid inspektionerna på de militära myndigheterna granskades främst den militära rättsvården. Särskilt ingående kontrollerades handläggningen av ersättningsfrågor. Inspektionerna, som har omfattat 13 dagar, ledde till ett antal initiativärenden men huvuddelen av iakttagelserna kunde klaras upp utan efterföljande remissförfarande.

Under verksamhetsåret har ett projekt inletts som innebär att ett antal centrala förvaltningsmyndigheters normgivningsverksamhet skall granskas. Bl. a. skall kontrolleras att myndigheterna iakttar de ramar för normgivningen som angetts av regering och riksdag.

JO Sverne inledde under 1983 en undersökning beträffande de barn och unga som omhändertagits för vård enligt lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Den första etappen i undersökningen, som avsåg tillämpningen av bestämmelserna om omedelbart omhändertagande, avslutades 1984, se *JO:s ämbetsberättelse 1984/85 s. 178*.

Under verksamhetsåret 1984/85 inleddes den andra etappen i undersökningen avseende socialnämndernas insatser för barn i familjehem. Den delen av undersökningen avslutades under innevarande verksamhetsår, se s. 138.

Under innevarande verksamhetsår har den sista etappen i undersökningen inletts. Den avser de barn och unga som med stöd av LVU bereds vård i hem för vård eller boende. I det syftet har under 1986 besök gjorts vid Sundboskolan, Ryagårdens yrkesskola, Östra Spångs skolhem, Råby yrkesskola och Sillebo skolhem. Under nästföljande verksamhetsår skall ytterligare hem besökas, varefter de gjorda iakttagelserna kommer att redovisas i beslut under 1987.

Inom socialtjänstområdet har därjämte följande socialförvaltningar inspekterats, nämligen förvaltningarna i Halmstad, Arvika, Torsby, Falkenberg och Hässleholm.

Inspektionerna i övrigt fördelar sig på följande sätt.

Hälso- och sjukvården: psykiatriska kliniken vid sjukhuset i Varberg, psykiatriska kliniken vid länssjukhuset i Halmstad samt utskrivningsnämnden för Hallands län.

Socialförsäkringsområdet: Hallands läns allmänna försäkringskassa, centralkontoret i Halmstad och lokalkontoren Halmstad Väster och Halmstad

Öster samt Stockholms läns allmänna försäkringskassa, centralkontoret i Stockholm och lokalkontoren Bromma, Gustavsberg och Zinkensdamm.

Inspektionerna har omfattat 34 dagar.

Inspektionerna har – förutom vid ovannämnda specialundersökning – varit rutinmässiga. Bl. a. har uppmärksammats rättsäkerhetsfrågor och handläggningstider.

2.6 Samråd med riksdagens konstitutionsutskott och JO-delegation

Den 10 oktober 1985 informerade vi konstitutionsutskottet om 1985/86 års ämbetsberättelse. Vid detta tillfälle ägde även samråd rum med JO-delegationen om JO:s anslagsframställning för budgetåret 1986/87. JO Nilsson informerade JO-delegationen den 4 februari 1986 om budgetutfallet, budgetåret 1985/86. JO Nilsson berättade att ett överskridande av anslaget Förvaltningskostnader kunde förutses främst med anledning av att diverse åtgärder genomförts i överensstämmelse med de förslag Statskonsult Administrationsutveckling AB lagt fram vid sin översyn av JO-ämbetets administrativa funktioner för att effektivisera verksamheten vid den administrativa enheten. Denna specialutredning har omnämnts i en rapport till 1983 års JO-utredning (jfr SOU 1985:26, bilaga 2, s. 305).

2.7 Journalistseminarium

Till verksamhetsårets journalistseminarium hade tolv deltagare som vanligt valts ut av Svenska Journalistförbundet. Seminariets syfte är att ge kunskap om hur JO arbetar och skapa förutsättningar för ett gott samarbete mellan JO och massmedierna.

Årets seminarium fick en annan utformning än tidigare: utifrån aktmaterialet i fyra ärenden fick journalisterna resonera sig fram till ett tänkt JO-beslut och jämföra detta med resp. JO:s faktiska beslut. Uppläggningsen uppskattades av deltagarna och ledde till livliga diskussioner.

3 Internationellt samarbete

De svenska justitieombudsmännen deltog i en europeisk ombudsmannakonferens i Wien den 10–13 juni 1986. I konferensen deltog västeuropeiska ombudsmän, tjänstemän från ombudsmännens kanslier, observatörer m. fl. tillsammans ett 150-tal personer. Syftet med konferensen var att knyta de europeiska ombudsmännen närmare varandra utifrån en gemensam syn på uppgifter och funktion.

Den 5–6 maj 1986 var det svenska JO-ämbetet värd för det femte mötet mellan de nordiska ombudsmännen. Från Finland deltog justitieombudsmannen Jorma S. Aalto och biträdande justitieombudsmannen Klas G. Ivars. från Danmark Folketingets ombudsmand Niels Eilschou Holm och från Norge Stortingets ombudsmann for forvaltningen Audvar Os. På mötet lämnade de nordiska ombudsmännen information om arbetsläge och genomförda och planerade förändringar i fråga om funktion, organisation, personal etc. i resp. länder. Vissa internationella frågor diskuterades även.

JO Wigelius deltog den 1-4 oktober 1985 i en konferens i Toronto, Canada, över ämnet "Civilian Oversight of Law Enforcement".

JO Nilsson besökte den 16-18 oktober 1985 den holländske ombudsmannen (de nationale ombudsman) Jacob Rang för överläggningar i olika frågor. JO Nilsson höll även ett föredrag för personalen på det holländska JO-kansliet om den svenska JO-institutionens funktion och arbetsformer. JO Nilsson samtalande med ordföranden i det holländska parlamentets kommitté för ombudsmannafrågor, med ordföranden i Hollands högsta domstol och med presidenten i det holländska riksrevisionsverket.

JO Sverne deltog den 5-6 november 1985 i en internationell konferens om mänskliga rättigheter i Sevilla, Spanien, anordnad av bl. a. Europarådets generalsekretariat.

På initiativ av Sveriges ambassad i Mexico besökte JO Nilsson Mexico den 17-24 februari 1986 och föreläste om den svenska JO-institutionens funktion och verksamhet på Nationaluniversitetet (UNAM) och på Instituto de Comercio Exterior. JO Nilsson besökte den mexikanske konsumentombudsmannen (El Procurador Federal del Consumidor) och hade vidare samtal med den mexikanske riksåklagaren Sergio García Ramírez och med statssekreteraren och andra företrädare för det mexikanska riksrevisionsministeriet (la Secretaría de la Controlaría General de la Federación).

JO Nilsson och JO Sverne deltog den 23-25 april 1986 i ett nordiskt seminarium om mänskliga rättigheter i Lund.

Ämbetet har besökts bl. a. av den ungerske viceministern dr Ferenc Petric, den pakistanske ombudsmannen Sardar Mohammad Iqbal, en departementsdelegation från Lesotho och två grupper av domare från Tanzania. Ämbetet har vidare varit huvudarrangör för ett två veckors studie- och utbildningsbesök av tre högre tjänstemän från den indiska centralförvaltningen i New Delhi. Besöket, som förutsätts få en fortsättning, är ett led i det förvaltnings tekniska samarbete inom ramen för det svenska biståndet till Indien som framlidne statsministern Olof Palme och premiärminister Gandhi träffade överenskommelse om.

Per-Erik Nilsson

Anders Wigelius

Sigvard Holstad

Tor Sverne

Ulf Hagström

I. Allmänna domstolar m. m.

Domstolsväsendet m. m.

Kritik mot tingsrättslagman för olämpligt uppträdande mot journalist. Brister i fråga om information angående ordningsföreskrifter för besökande vid domstolen

(Dnr 1508–1985)

Den 10 juni 1985 inkom till JO en skrivelse från Sveriges Lokalradio AB genom Radio Kalmar, undertecknad av lokalradiochefen Sven Linderoth och journalisten Magnus Ihse. I skrivelsen uppgavs bl. a. följande. Ihse, som är reporter vid Radio Kalmar, besökte den 29 maj 1985 tingsrätten i Oskarshamn för att ta del av vissa brottmålsakter. Ihse gick då – som han gjort tidigare – till brottmålsavdelningen, som är belägen en trappa upp i tingsrättens lokaler. Medan personalen där, Anita Herdinius och Ulla-Karin Holgersson, letade efter de akter Ihse begärt att få ta del av kom chefen för tingsrätten, lagmannen Carl Georg Wargelius. Han uppträdde bryskt och skrek att Ihse inte hade där att göra. Vidare avvisade han handgripligen Ihse från övervåningen i domstolslokalerna. När Ihse gick nerför trappan hörde han Wargelius säga till personalen att "sådana där typer som han får ni absolut inte släppa upp hit". Ihse upplevde dessa ord som högst förolämpande men framför allt vände han sig mot Wargelius' handgripliga påhopp. – Från riksåklagaren översändes till JO vissa handlingar i kopia, bl. a. en av Ihse gjord polisanmälan mot Wargelius för ofredande.

Förundersökning ägde rum, varunder Wargelius delgavs misstanke för ofredande bestående i att han den 29 maj 1985 använt handgripligheter i samband med att han avvisat Ihse från tingsrättens målkansli. Wargelius bestred vid förhör att han skulle ha gjort sig skyldig till ofredande. I övrigt hördes Anita Herdinius och Ulla-Karin Holgersson, bägge assistenter vid tingsrätten, samt – telefonledes – Marianne Gumaelius och Sture Frylén, vilka tjänstgjorde som notarier vid tingsrätten.

JO Wigelius avgjorde ärendet genom beslut den 12 februari 1986. I beslutet redovisades först utredningen. Under rubriken Bedömning anförde sedan JO följande.

Det framgår av utredningen i ärendet att det fram till någon gång mot slutet av 1984 var tillåtet för journalister att gå direkt till brottmålsavdelningen på övervåningen i tingsrättens lokaler, när de hade något ärende dit. Denna ordning ändrades sedan av Wargelius på så sätt att journalister i fortsättning- en skulle vända sig till expeditionen på bottenvåningen och där framföra sina ärenden. Om det inte fanns någon personal på expeditionen skulle de i stället vända sig till inskrivningsavdelningen, som också är belägen på bottenvåningen. Wargelius har uppgivit att han underrättade expeditionen och

målförståndaren om den nya ordningen. Anita Herdinius och Ulla-Karin Holgersson, som båda tjänstgjorde på målavdelningen, fick dock inte någon sådan underrättelse av Wargelius. Enligt Anita Herdinius hade någon annan på tingsrätten berättat för henne vad Wargelius bestämt. Ulla-Karin Holgersson i sin tur hade efter samtal med Anita Herdinius förstått vad som skulle gälla. Ingen av dessa två tycks dock ha uppfattat att det skulle råda något direkt förbud för journalister att gå upp till målavdelningen.

Mot vad Wargelius sålunda bestämt i fråga om besök av journalister har jag i och för sig inget att erinra. När det införs en ny ordning av detta slag är det emellertid viktigt att all berörd personal informeras så att det är alldeles klart vad som skall gälla i fortsättningen. Vidare skall det naturligtvis finnas tydliga anvisningar för besökare till tingsrätten om vart de skall vända sig med sina ärenden. Som framgått i ärendet brast det i nämnda avseenden vid den tidpunkt som här är aktuell. I mitten av juni 1985 sattes det dock upp ett meddelande på expeditionen att besökare skulle vända sig till inskrivningsavdelningen, om det inte fanns någon personal på expeditionen. Vidare har numera enligt vad Wargelius upplyst både expeditionen och målavdelningen fått skriftliga ordningsföreskrifter beträffande pressens besök. Jag finner därför inte anledning att ytterligare uppehålla mig vid denna sak.

Wargelius har uppgivit att han omkring årsskiftet 1984/85 avvisade Ihse från övervakningen i tingsrättens lokaler och i samband därmed förklarade för denne hur journalister i fortsättningen skulle förfara när de hade något ärende till tingsrätten. Ihse å sin sida har förnekat att detta inträffat och sagt att Wargelius måste ta fel på person. Oavsett hur det förhåller sig med den här saken har Ihse enligt vad han själv uppgivit känt till att journalister inte längre skulle få gå upp till brottmålsavdelningen. Ihse har sagt att andra journalister berättat detta och även att journalister blivit avvisade från övervakningen. Ihse hade därför undvikit att gå upp dit. Att Ihse den 29 maj 1985 gick upp till brottmålsavdelningen berodde på att det då inte fanns någon personal på expeditionen. Som framgått fanns det inte heller vid denna tidpunkt något meddelande på expeditionen med hänvisning till inskrivningsavdelningen.

I fråga om vad som sedan utspelade sig på övervakningen går Ihse och Wargelius uppgifter isär. Wargelius har sagt att han efter att ha fått syn på Ihse flera gånger sade till denne att han inte fick vara där uppe. Ihse nonchalerade honom helt och han lade sin hand på Ihses axel för att få denne att vända sig om. Ihse har förklarat att han inte uppmärksammade Wargelius förrän han kände dennes hand på sin axel. Vad Ihse sålunda uppgivit vinner stöd av Anita Herdinius utsaga. Hon har uppgivit att hon plötsligt hörde Wargelius yttra "du får inte vara här" och att hon då tittade upp och fick se att Wargelius stod bakom Ihse med handen på dennes axel.

Enligt vad Wargelius uppgivit släppte han Ihses axel i samband med att denne böjde sig framåt. Därefter vände sig Ihse om. Ihse har sagt att greppet om axeln var kraftigt. Han har också uppgivit att Wargelius snodde honom runt. Denna sista uppgift vinner även den stöd av Anita Herdinius utsaga. Hon har nämligen uppgivit att hon såg att Wargelius drog eller föste bort Ihse. Hon har emellertid inte uppfattat greppet i Ihse som särskilt allvarligt.

Beträffande det fortsatta händelseförloppet har Ihse berättat att Wargelius

tog tag även i hans ena arm och drog honom mot trappan, att han ryckte sig loss men att Wargelius tog tag i honom igen med båda händerna och fortsatte att dra honom mot trappan. Wargelius har förnekat att han gripit tag i lhse och dragit denne mot trappan. Han har endast vidgått att han lade sin öppna hand på lhses skulderblad för att få denne att börja gå själv. Enligt vad Wargelius uppgivit tog han bort handen när lhse gått någon meter. lhses och Wargelius uppgifter om denna del av händelseförloppet är alltså helt motstridiga, och någon utredning som stöder den enes eller andres uppgifter föreligger inte. Vid sådant förhållande kan jag inte finna det visat att Wargelius förfarit på annat sätt än han själv medgivit.

Vad då först gäller den delgivna brottsmisstanken anser jag i enlighet med det anförda att mera inte kan styrkas än att Wargelius lagt en hand på lhses axel, då denne stod i dörröppningen, och föst honom runt samt att Wargelius i korridoren lagt en öppen hand på lhses skulderblad. Ingen av dessa handlingar kan enligt min mening anses straffbar. Då således brott ej kan styrkas beslutar jag att åtal inte skall väckas mot Wargelius för ofredande.

Vad sedan i övrigt gäller Wargelius uppträdande framgår det klart av utredningen att Wargelius reagerat mycket kraftigt när han fick se lhse på övervåningen. Enligt personalen har han varit högljudd och yttrat sig på ett bryskt sätt. Både Anita Herdinius och Ulla-Karin Holgersson har upplevt situationen som obehaglig. Att Wargelius uppträtt på det sätt han gjort kan knappast förklaras av att lhse överträtt ett förbud att gå upp till målavdelningen eller att han, som Wargelius uppfattat det, inte reagerat omedelbart på Wargelius tillsägelser. Wargelius uppträdande vid detta tillfälle måste, såvitt jag förstår, ha berott på att han varit förargad på lhse på grund av intervjun under hösten 1984. (Av utredningen framgick att Wargelius var förargad på lhse sedan denne vid ett tillfälle hösten 1984 ringt Wargelius i dennes bostad angående det uppmärksammade s. k. sjövarnsmålet och därvid Wargelius ovetande tagit upp samtalet på band.) Det klart olämpliga yttrande som Wargelius fällt, när lhse var på väg nerför trappan, tyder också på detta. Det får naturligtvis inte förekomma att en domare uppträder så som Wargelius gjort. En domare måste vinnlägga sig om att alltid uppträda behärskat och korrekt vid sina tjänstemässiga kontakter med allmänheten. Jag är alltså starkt kritisk till Wargelius beteende.

Vad som förekommit i ärendet ger inte anledning till något ytterligare uttalande eller annan åtgärd från min sida. Ärendet är härmed för min del avslutat.

De från riksåklagaren till JO översända handlingarna återgår jämte ett exemplar av detta beslut.

Kritik mot en ordförande i statens va-nämnd som har avträtt från handläggningen av föredraget mål därför att han inte godtagit utformningen av ledamots skiljaktiga mening. Rätten att ändra mening i saken m. m.

(Dnr 1109-1985)

Enligt lagen (1976:839) om statens va-nämnd prövar nämnden bl. a. mål enligt lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar. Nämnden, som är en central nämnd för hela landet, består av ordföranden och fem andra ledamöter. Ordföranden skall vara jurist och ha domarerfarenhet. Beträffande övriga ledamöter har uppställts vissa krav på speciella insikter och erfarenheter. I den utsträckning det behövs skall för ledamot finnas ersättare. I lagen om statens va-nämnd finns vissa hänvisningar till rättegångsbalken. I 7 § sägs sålunda att rättegångsbalkens regler om omröstning i tvistemål skall äga motsvarande tillämpning på avgörande av nämnden, dock att ordföranden skall säga sin mening först.

Den 19 april 1985 inkom till JO en skrivelse jämte en promemoria med bilagor från Rolf Norberg, som är förordnad som ersättare för ledamot i va-nämnden. Han ville att JO skulle göra en bedömning av vilka begränsningar som kunde förekomma i en ledamots rätt till självständig uppfattning i va-mål. Han uppgav att han vid några tillfällen, tillsammans med en eller flera ledamöter, inte hade kunnat ansluta sig till de beslut som fattats av nämndens majoritet och att utformningen av den avvikande meningen då föranlett långa diskussioner med tjänstgörande ordförande i nämnden. Dessa diskussioner hade enligt Norberg inte endast gällt den rent formella utformningen utan också innehållet i sak och de motiv som de skiljaktiga åberopat för sin uppfattning. För att belysa frågeställningen redogjorde Norberg för vad som förevarit i samband med föredragningen av två mål. Rådmannen Sven Olov Hall hade då tjänstgjort som ordförande i nämnden. Av handlingar som Norberg bifogat sin skrivelse framgick att Hall i det ena målet en tid efter föredragningen beslutat att avträda som ordförande i målet och "låta föredragningen utgå". Skälet härtill uppgavs vara att han inte kunde låta expediera en skiljaktighet med den lydelse som de skiljaktiga ledamöterna utformat. Norberg tog vidare upp frågan om ledamöterna i nämnden efter slutförda överläggningar kunde ändra sina ståndpunkter.

Efter remiss inkom ordföranden och chefen för statens va-nämnd, f. d. chefsrådmannen Lars Landh, med yttrande jämte skriftliga redogörelser från Hall och övriga ledamöter som deltagit vid föredragningarna av de två mål som tagits upp i Norbergs skrivelse.

Norberg fick del av remissvaret och yttrade sig över det. I denna skrivelse bad han att få utrett om en ledamot kunde ändra uppfattning utan att nämnden i sin helhet samlades till fortsatt överläggning.

JO Wigelius avslutade ärendet med följande uttalanden i beslut den 20 januari 1986.

Landh har i sitt yttrande inledningsvis berört va-nämndens verksamhet, organisation och arbetsformer. Han har vidare utvecklat sin syn på förhållandet mellan ordföranden och övriga ledamöter i va-nämnden. Han har härvid

hänvisat till vad Per Olof Ekelöf uttalat om domarrollen i meddomarsystemet (Rättegång I, 6:e uppl. s. 99). Enligt Ekelöf kräver meddomarsystemet stort hänsynstagande från såväl domarens som lekmännens sida. För att meddomarsystemet skall fungera väl måste den lagfarne domaren se det som en av sina viktigaste tjänsteförpliktelser att orientera lekmännen rörande frågor, som rätten skall lösa, klargöra själva problemställningen, lyhört avlyssna deras meningar samt utan översitteri klargöra förekommande missuppfattningar. Landh har förklarat att Ekelöfs bild av ett väl fungerande meddomarsystem passar bra in som en beskrivning av va-nämndens sätt att fungera. Särskilt utmärkande har enligt Landh varit den stora lyhördheten och respekten för varandras kunskaper, erfarenheter och meningar, liksom den totala frånvaron av prestigetänkande. Landh har vidare framhållit att ordföranden i va-nämnden har ett särskilt ansvar för att fasthet och kontinuitet kännetecknar rättstillämpningen. Denna ståndpunkt har också framförts av Hall.

Vad som sålunda allmänt sagts om förhållandet mellan ordföranden och övriga ledamöter i va-nämnden föranleder inga invändningar från min sida. Vad detta ärende aktualiserar är närmast frågan om vilket ansvar ordföranden har när en annan ledamot har en avvikande mening.

Att en ledamot har rätt att ha en skiljaktig mening kan givetvis inte sättas i fråga. En ledamot som har en skiljaktig mening skall ange skälen för sin mening. Han är också i princip skyldig att själv utforma skiljaktigheten. Om ordföranden på begäran biträder härmed, krävs att skiljaktigheten utformas så att den verkligen återspeglar den mening ledamoten har. Ansvaret för innehållet i den skiljaktiga meningen åvilar endast den skiljaktige ledamoten själv, och ordföranden har ingen rätt att bestämma hur skiljaktigheten skall motiveras och utformas. En annan sak är att ordföranden, där anledning därtill ges, kan och bör framföra sina synpunkter i saken.

Hall har som skäl för sitt beslut att avträda som ordförande i ett av de mål som Norberg redogjort för anfört att han ville undvika att nämnden meddelade ett beslut med en skiljaktighet som stred mot lag och fastlagd praxis. Han har vidare sagt att han bedömde det som möjligt att en annan ordförande – med i övrigt samma sammansättning – bättre skulle kunna förklara innehållet av lag och praxis. Enligt min mening kan en ordförande inte av nu angivna skäl avträda från ett mål. Jag anser därför att det inte är riktigt att, som Hall har gjort, avträda som ordförande i ett föredraget mål därför att en skiljaktig mening inte utformas på ett sätt som ordföranden anser godtagbart.

Med anledning av att Hall har förklarat att han anser att ledamöternas reservationsrätt måste utövas med ett ansvar för att en skiljaktig mening inte avviker från lag eller gällande praxis vill jag tillägga följande. Givetvis skall på varje ledamots mening i ett mål ställas kravet att den inte strider mot lag. Åsikterna kan ju emellertid gå isär om hur lagen skall tolkas och tillämpas. Det förhåller sig vidare så att varken en domstol eller va-nämnden är bunden av tidigare praxis så som den är bunden av lag.

Sammanfattningsvis kan jag alltså konstatera att Hall får anses ha haft en felaktig uppfattning i fråga om ordförandens och övriga ledamöters ansvar i mål som handläggs av statens va-nämnd. Utöver den kritik som ligger i vad

jag sagt finner jag ej skäl till något ytterligare uttalande eller annan åtgärd i denna del.

I fråga om en ledamots rätt att ändra mening är det så som Landh och Hall har uttalat, nämligen att en sådan rätt föreligger fram till dess beslut har meddelats. När det gäller frågan om det behövs förnyad överläggning med nämnden om en ledamot ändrar uppfattning kan något generellt svar inte ges. Detta får avgöras efter omständigheterna i varje särskilt fall. Naturligtvis är det viktigt att ingen ledamot undanhålls någon information av betydelse om de olika meningar som föreligger i ett mål.

Till grund för beslut att häkta någon får inte läggas s. k. kollusionsfara med avseende endast på annans brottslighet. Frågor rörande förfarandet vid förlängning av åtalsfrist

(Dnr 2582 – 1984)

Sedan H., som var häktad, riktat klagomål mot åklagarmyndigheten i Stockholm för vissa åtgärder som angick frihetsberövandet, inforrades från Stockholms tingsrätt, avd. 16, akt B 398/84 för granskning på ombudsmannaexpeditionen. Vid granskningen gjordes bl. a. följande i en särskild promemoria redovisade iakttagelser.

H. anhölls den 20 september 1984. Häktningsframställning inkom till tingsrätten den 25 september. Som grund för framställningen angav åklagaren att H. var på sannolika skäl misstänkt för grovt narkotikabrott samt att för brottet inte var stadgat lindrigare straff än fängelse i två år och det ej var uppenbart att anledning till häktning saknades. Han återopade vidare att det skäliga kunde befaras att H. genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvårade sakens utredning (kollusionsfara).

Vid häktningsförhandlingen, som ägde rum den 28 september, bestred H. häktningsyrkandet men medgav att det förelåg sannolika skäl för misstanke om narkotikabrott. I fråga om brottet erkände han att han under våren 1983 inköpt tio gram cannabisharts och att han förvarat 24 "tripper" LSD åt annan person. Han förnekade innehav av 40 gram cannabisharts.

I beslut samma dag fann tingsrätten (rådmannen Rehnström) H. vara på sannolika skäl misstänkt för narkotikabrott bestående i – såsom han erkänt – innehav av tio gram cannabisharts och förvaring av 24 "tripper" LSD. På grund därav och då kollusionsfara befanns föreligga förklarade tingsrätten H. häktad. Tingsrätten förordnade vidare att åtal skulle vara väckt senast den 12 oktober 1984.

Förutom mot H. pågick utredning mot fem andra personer som var misstänkta för brott med viss anknytning till hans. Den 11 oktober inkom till tingsrätten en begäran från åklagaren om förlängd tid för att väcka åtal mot bl. a. H. Förlängning begärdes till den 17 oktober. Som grund för begäran angav åklagaren att förundersökningen ej kunde avslutas och åtal väckas inom föreskriven tid. Den 16 oktober 1984 meddelade tingsrätten beslut, varigenom framställningen bifölls. Såvitt framgår av akten hade H., varken personligen eller genom sin offentlige försvarare, beretts tillfälle att ange sin inställning till åklagarens begäran.

Med kollusionsfara förstås, som ovan framgått, risken för att den misstänkte genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvårar sakens

utredning. Kollusionsfara anses i regel inte föreligga, om den misstänkte erkänt vad rätten funnit honom vara på sannolika skäl misstänkt för. Yttrande bör infordras om vilka överväganden tingsrätten i detta avseende gjort vid prövningen av häktningsfrågan.

Tingsrätten bör vidare yttra sig om orsaken till att beslut i anledning av åklagarens framställning den 11 oktober 1984 inte meddelades förrän den 16 oktober.

Sedan tingsrätten anmodats inkomma med upplysningar och yttra sig enligt promemorian, åberopade lagmannen Carl-Anton Spak som tingsrättens remissvar de yttranden som till honom avgivits av Rehnström och – i chefsrådmannens ställe – av rådmannen Hans Björkegren.

Rehnström yttrade följande.

1. Kollusionsfaran

Jag vill inledningsvis anföra att det i dag inte är helt lätt att exakt minnas vilka överväganden jag gjorde vid häktningsförhandlingen med H. den 28 september i år. Det kan därför knappast undvikas att ett återgivande av dessa överväganden nu innehåller ett visst mått av "efterhandskonstruktion". Främst på grund härav vill jag först lämna några allmänna synpunkter på frågan om när kollusionsfara kan anses föreligga om den misstänkte har erkänt vad rätten funnit honom på sannolika skäl misstänkt för.

Allmänt

Jag delar den uppfattning som uttalats i remissen, nämligen att kollusionsfara i regel inte kan anses föreligga om ett erkännande föreligger.

Erkännanden under förundersökningen måste dock behandlas med försiktighet. Särskilt i narkotikamål har jag gjort den erfarenheten att erkännanden som har lämnats i början av en förundersökning inte helt sällan tas tillbaka. antingen senare under förundersökningen eller vid huvudförhandlingen. Exempel härpå finns för övrigt beträffande andra personer än H. i det mål som remissen gäller.

Vidare anser jag att risken för att en person på fri fot försvårar utredningen allmänt sett måste anses vara större ju grövre det påstådda brottet är. Detta i sin tur leder till att det bör krävas mindre för att konstatera kollusionsfara vid allvarligare brottslighet. Vid ett minimistraff om två år för brottet är ju kravet så lågt ställt att det skall vara uppenbart att – bl. a. – kollusionsfara inte föreligger för att avstå från häktning.

Överväganden vid förhandlingen den 28 september

H. var på sannolika skäl misstänkt för bl. a. förvaring i sin bostad av 24 "trippel" LSD. Åklagaren ansåg att gärningen var att bedöma som grovt narkotikabrott. Även om jag inte delade den uppfattningen ansåg jag att befattning med en sådan mängd LSD var ett allvarligt brott. I konsekvens med vad jag har anfört tidigare ansåg jag därför att kravet för att konstatera kollusionsfara inte borde ställas alltför högt. H. berättade vid häktningsförhandlingen att en bekant till honom, B., var ägare av narkotikan. Åklagaren upplyste att B., som var anhållen, var misstänkt för innehav av partiet och även för att ha förvärvat partiet av tidigare i samma mål häktade personer samt att ytterligare förhör med dessa personer var nödvändiga. Han nämnde också att H:s sammanboende, T., behövde höras ytterligare. B. och T. var

begärda häktade och förhandlingar var utsatta senare samma dag. Resultatet av dessa förhandlingar var självfallet oklart. Jag gjorde då den bedömningen – trots att H. erkänt – att den fortsatta utredningen om de närmare omständigheterna kring H:s brottslighet kunde skadas om han kom i kontakt med någon av nämnda personer. Jag ansåg därför att kollusionsfara förelåg.

2. Dröjsmålet med att fatta beslut beträffande åklagarens framställning om förlängd åtalstid

Åklagarens begäran om förlängd tid för att väcka åtal mot bl. a. H. inkom till tingsrätten den 11 oktober 1984. I enlighet med fast praxis på avdelningen togs samma dag kontakt per telefon med H:s offentlige försvarare, advokaten K., för att efterhöra H:s inställning till åklagarens begäran. K. bad att få återkomma med besked. Även detta är en normal rutin. Den 12 oktober meddelade K. per telefon att han inte kunde närvara vid den planerade huvudförhandlingen den 24 oktober, att advokaten S. var villig att överta försvaret av H. samt att besked i åtalsförlängningsfrågan ännu inte kunde ges. Det skriftliga beslutet om försvararbytet dröjde till påföljande arbetsdag, den 15 oktober. Då tingsrätten den 16 oktober ännu inte erhållit besked i frågan om förlängd tid för åtals väckande prövades denna åklagarens begäran samma dag.

Till dessa upplysningar vill jag göra följande kommentarer. De telefonsamtal som ägt rum mellan tingsrätten och H:s försvarare den 11 och 12 oktober borde på något sätt ha dokumenterats i akten. Jag avser att vidta åtgärder för att sådan dokumentation fortsättningsvis blir utförd i liknande situationer.

Att beslut i anledning av en åklagares begäran om förlängd åtalstid inte fattas senast samma dag som tiden för åtal går ut utan först någon eller några dagar senare är – som nämnts – mycket vanligt. Även om jag från principiella utgångspunkter anser att den ordningen inte är bra är de praktiska svårigheterna stora att kunna fatta beslutet samma dag som den då åtal skulle ha väckts, om den offentlige försvararens (och därmed självfallet också den misstänktes) inställning skall kunna beaktas vid prövningen. I fallet H. hade vid prövningen ett sådant besked visserligen inte erhållits. Det återstod emellertid endast en dag till det åtal skulle väckas, varför jag ändå prövade åklagarens begäran. Min inställning nu är att tingsrätten borde ha agerat mer aktivt än som skett för att få reda på H:s inställning till åklagarens begäran om åtalsförlängning.

Björkegren gjorde därtill följande kommentarer.

Därutöver kan anmärkas att det inte så sällan förekommer att kollusionsfara bedöms föreligga i så måtto beträffande misstänkt, som erkänt för sin del, att han på fri fot kan antagas försvåra utredningen angående andra, vilka är misstänkta för delaktighet i samma brottslighet. Olika meningar har yppats om bärkraften av ett sådant häktningsskäl. Det vore välkommet om frågan belystes.

H. söktes för påminnelser men kunde inte påträffas.

JO Wigelius anförde följande i sitt beslut den 21 oktober 1985.

Den som är på sannolika skäl misstänkt för brott, för vilket är stadgat fängelse i ett år eller däröver, får enligt 24 kap. 1 § rättegångsbalken (RB) häktas, bl. a. om det skäligen kan befaras att han genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvårar sakens utredning.

I den mån en misstänkt under förundersökningen erkänt vad åklagaren lagt honom till last och därvid lämnat uppgifter som ger stöd åt erkännandet finns det sällan skäl att anse kollusionsfara föreligga i fråga om den brottslighet som omfattas av erkännandet. Ett av övriga omständigheter stött erkännande utgör ju normalt bindande bevisning. Vad gäller brott som den misstänkte förnekat kan sådana naturligtvis ej föranleda häktning om det inte, trots förnekandet, föreligger sannolika skäl att han begått också dessa.

Även om en misstänkt under förundersökningen erkänt brott kan det inte uteslutas att han senare frånfaller erkännandet och, försatt på fri fot, otillbörligen påverkar utredningen i sådan riktning att erkännandet kommer att framstå i annan belysning. Detta gäller inte minst när, som i detta fall, flera är misstänkta för delaktighet i samma eller näraliggande brottslighet. Om häktning bör ske under dylika omständigheter är med hänsyn därtill en bedömningsfråga som kan ge utrymme för skilda, var för sig försvarliga uppfattningar.

Sett mot den angivna bakgrunden föranleder Rehnströms ställningstagande i häktningsfrågan inte något uttalande från min sida.

I fall med flera misstänkta uppstår även andra problem. Det av Björkegren berörda är ett sådant, nämligen om det är tillåtet att häkta en misstänkt (A) för att han kan tänkas påverka utredningen beträffande annans (B:s) brottslighet. Därom kan följande sägas.

Även om brottmål processtekniskt förenas och alltså kommer att handläggas i ett sammanhang beträffande flera misstänkta, skall fråga om häktning prövas särskilt för var och en av dem. Regeln i 24 kap. 1 § RB är utformad med tanke på en sådan individuell prövning. När i stadgandet som föremål för kollusionen nämns "sakens" utredning kan enligt min mening därmed inte förstås något annat än den brottslighet A är misstänkt för. Att detta överensstämmer med gällande rätts ståndpunkt framgår bl. a. av uttalanden av Ekelöf (Rättegång III, 1980, s. 29) och i betänkandet Gripen, anhållen, häktad. Straffprocessuella tvångsmedel m. m. (SOU 1985:27, s. 132). Om flera har del i samma brottslighet förhåller det sig å andra sidan inte sällan så att A genom att påverka utredningen om B:s brottslighet samtidigt kan förändra bilden av sin egen. Detta kan naturligtvis ställa till problem vid den praktiska tillämpningen. Teoretiskt är gränsdragningen emellertid alldeles klar.

Av 24 kap. 18 § RB framgår att rätten, då den beslutar om häktning, i normalfallet skall utsätta den tid inom vilken åtal skall väckas. Om det ej inom den tid som avses i 18 § väckts åtal eller till rätten inkommit framställning om förlängning av tiden, skall rätten enligt 19 § omedelbart förordna att den häktade skall friges.

I förevarande fall inkom åklagarens framställning dagen före åtalsfristens utgång. Framställningen innehöll en begäran om förlängning av fristen med fem dagar eller till den 17 oktober 1984.

Frågor av detta slag fordrar skyndsam behandling. Varje dagsom går utan att prövning kommer till stånd innebär ju i praktiken ett partiellt bifall till åklagarens begäran, åtminstone så till vida att den misstänkte, allt medan förundersökningen fortskrider, kvarhålls i häkte utöver den utsatta tiden. I detta fall lät avgörandet vänta på sig så länge att det vid beslutstillfället

knappast var möjligt att förordna på annat sätt än i enlighet med åklagarens framställan.

Ehuru någon lagstadgad skyldighet inte föreskrivits (jfr SOU 1985:27, s. 190), är det givetvis angeläget att den misstänkte bereds tillfälle att yttra sig i fråga om förlängning av en åtalsfrist. Upplysning om hans inställning inhämtas i regel från försvararen. Detta synes vara en praktisk och lämplig ordning. Om försvarare undantagsvis inte har utsetts eller förordnad försvarare entledigats eller den utsedde inte kan förmås att fatta ståndpunkt, har rätten att vända sig direkt till den misstänkte; att nå honom i häktet torde sällan bereda svårigheter.

Om det av någon anledning skulle visa sig omöjligt att inom rimlig tid få besked av den misstänkte eller hans försvarare är det enligt min mening bättre att meddela beslut på ett kanske något bräckligt underlag än att, som här skedde, i det längsta dröja med avgörandet. Till slut återstår ju, som ovan antytts, inte något alternativ till bifall.

I likhet med Rehnström anser jag sammanfattningsvis att tingsrätten hade bort verka mera aktivt och målmedvetet för att söka utröna H:s inställning i frågan om förlängning i åtalsfristen. Jag delar vidare Rehnströms uppfattning att tingsrätten på lämpligt sätt bort dokumentera de åtgärder som vidtogs för kommunikation med H:s försvarare. Att så sker är angeläget även om åtgärderna inte lett till avsett resultat. Dokumentationen fyller ju en funktion också från kontrollsynpunkt.

Med den kritik som ligger i det ovan anförda är ärendet här avslutat.

Rättens ansvar för utredning i frågan, huruvida rättspsykiatrisk utredning skall föredras inom stängda dörrar, m. m.

(Dnr 1386–1985)

Sedan åtal väckts mot R. för mord hölls huvudförhandling inför Sjuhäradsbygdens tingsrätt den 3 oktober 1984. Vid förhandlingen, som i sin helhet var offentlig, föredrogs – utom personbevis och kriminalregisterutdrag – vissa sidor ur ett utlåtande över en i målet verkställd rättspsykiatrisk undersökning jämte bilagor till utlåtande. I dom som avkunnades samma dag fann tingsrätten R. skyldig till mord i enlighet med vad åklagaren gjort gällande och bestämde påföljden till fängelse på livstid. Under rubriken domskäl återgav tingsrätten bl. a. i korthet vad det rättspsykiatriska utlåtandet innehöll. Det framgick att R. enligt den undersökande läkarens bedömning begått gärningen under inflytande av själslig abnormitet, som dock ej var av så allvarlig natur, att den måste anses jämställd med sinnessjukdom. Vård enligt lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård var enligt utlåtandet inte oundgängligen påkallad.

R., som var missnöjd med påföljden, överklagade domen till hovrätten för Västra Sverige. Huvudförhandling i målet ägde rum den 17 december 1984. Hovrätten förordnade därvid på R:s begäran att förhandlingen skulle hållas inom stängda dörrar, då R:s personliga förhållanden genomgicks. Till stöd

för förordnandet åberopades 5 kap. 1 § rättegångsbalken. Den beslutade förhandlingssekretessen kom att omfatta bl. a. utlåtandet över den rättspsykiatriska undersökningen i de delar som tidigare föredragits i tingsrätten.

Genom dom den 21 december 1984 fastställde hovrätten tingsrättens dom. Domen har vunnit laga kraft.

I ett brev till JO kritiserade R. tingsrätten för att det rättspsykiatriska utlåtandet föredragits offentligt. Det framhölls i brevet att det hade funnits åhörare vid förhandlingstillfället. R. påpekade även att hovrätten hade iakttagit sekretess beträffande innehållet i utlåtandet.

Klagomålen remitterades till tingsrätten för upplysningar och yttrande.

Samtidigt avläts remiss till hovrätten som anmodades att yttra sig angående grunderna för förordnandet om sekretess för den utredning om R:s personliga förhållanden som föredragits i tingsrätten. I en promemoria som upprättats i anledning av remissen hänvisades till 12 kap. 3 § sekretesslagen som föreskriver att sekretess för uppgift i mål eller ärende i domstols rättskipande eller rättsvårdande verksamhet upphör att gälla i målet eller ärendet, om uppgiften förebringas vid offentlig förhandling i samma mål eller ärende.

Tingsrätten åberopade som sitt remissvar följande yttrande av rådmannen Krister Theorin, som var ordförande vid huvudförhandlingen.

När det rättspsykiatriska utlåtandet jämte därvid fogade bilagor inkommit läste jag igenom handlingarna. R:s offentliga försvarare, advokaten T., tog därefter del av handlingarna på tingsrätten. Jag kan ej erinra mig att T. begärde att få låna handlingarna. T. sade sedan till mig att han antagligen skulle begära att tingsrätten inhämtade socialstyrelsens yttrande över utlåtandet. Vidare tog T. upp frågan om föredragning av det rättspsykiatriska utlåtandet jämte bilagor vid huvudförhandlingen kunde ske inom stängda dörrar. Jag hänvisade till 5 kap. 1 § rättegångsbalken och 7 kap. 22 § sekretesslagen, varav framgår att så kan ske endast om det av särskild anledning kan antas att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Det var då för mig känt att R. hade en sjuuttonårig son. Innan personalia föredrogs vid huvudförhandlingen överlade tingsrätten i fråga om förhandlingen skulle vara offentlig eller icke, varvid jag underrättade nämnden om att R. genom sin försvarare sagt att han kanske skulle yrka att förhandlingen i denna del hölls inom stängda dörrar. Tingsrätten fann ej ex officio skäl förordna om förhandling inom stängda dörrar, vilket ej kom till uttryck i något avkunnat beslut, enär ju huvudregeln enligt 5 kap. 1 § rättegångsbalken är att förhandling skall vara offentlig. Något yrkande om förhandling inom stängda dörrar framställdes sedan heller aldrig. Tingsrätten fann därför ej anledning ompröva sitt ställningstagande. Huvudförhandlingen var således i sin helhet offentlig.

Det är en bedömningsfråga om det föreligger särskild anledning anta att någon lider men om vissa uppgifter röjs. Lagtextens ordalag manar till restriktivitet, något som också understrukits bl. a. i föredrag av hovrättslagmannen Erik Holmberg, som deltagit i lagstiftningsarbetet. Stor betydelse bör dock tillmätas den persons uppfattning som uppgiften gäller. Mot bakgrund av det ovan anförda anser jag tingsrättens handläggning försvarlig.

I hovrättens yttrande anfördes följande.

Som framgår av den promemoria som bifogats remissen har hovrätten förfarit felaktigt genom det påtalade förordnandet om förhandlingssekre-

tess. Misstaget upptäcktes efter huvudförhandlingen och bör ses mot bakgrund av en mycket betungande arbetsbörda på avdelningen vid ifrågavarande tid.

I sammanhanget vill vi framhålla följande. Den tilltalade var vid hovrättsförhandlingen naturligt nog med hänsyn till brottets beskaffenhet mycket uppriven, och han grät eller snyftade under större delen av förhandlingen. Enligt vår mening framstår det som inhumant mot den tilltalade och honom närstående att i ett fall som detta en detaljerad genomgång av hans personliga förhållanden och psykiska hälsotillstånd måste ske offentligt.

R. bemötte vad som anförts i yttrandena.

JO Wigelius avslutade ärendet med följande uttalanden i beslut den 29 november 1985.

I 5 kap. 1 § rättegångsbalken föreskrivs att förhandling vid domstol skall vara offentlig. Om det kan antas att vid förhandlingen kommer att förebringas uppgift för vilken hos domstolen gäller sekretess enligt bl. a. 7 kap. 22 § sekretesslagen, får rätten emellertid enligt samma stadgande i rättegångsbalken förordna att förhandlingen i vad den angår uppgiften skall hållas inom stängda dörrar. Av 7 kap. 22 § sekretesslagen framgår att sekretess gäller hos domstol i brottmål för uppgift om enskilda hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden som framkommer vid personundersökning, rättspsykiatrisk undersökning eller annan sådan utredning, om det av särskild anledning kan antas att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs.

Det ankommer på rätten att självmant pröva om regeln i 7 kap. 22 § sekretesslagen utgör hinder mot att en förhandling är offentlig. Vid prövningen är bl. a. följande att beakta.

Den ifrågavarande sekretessregeln är så utformad att offentlighet framstår som huvudregel. Genom att tillfoga orden "av särskild anledning" har lagstiftaren enligt motiven (prop. 1979/80:2, s. 496) velat åstadkomma en ytterligare begränsning av sekretessen i förhållande till vad som annars skolat gälla. Tanken har varit att främst uppgifter av klart känslig natur, såsom uppgifter om somatiska och psykiska sjukdomar, skall vara hemliga. Det ligger i sakens natur att det vid rättspsykiatriska undersökningar som regel framkommer uppgifter av denna ömtåliga art. Utlåtanden över sådana undersökningar hålls också nästan undantagslöst hemliga, åtminstone delvis. Att prövningen inte alltid utfaller på det sättet beror bl. a. på den vikt som tillmäts den enskildes egen inställning i fråga om skadeverkningarna av ett offentliggörande. Han kan rentav som framgår av 14 kap. 4 § sekretesslagen helt eller delvis efterge sitt sekretesskydd. I så måtto rymmer alltså sekretessprövningen ett betydande dispositivt moment.

Såvitt framgår av tingsrättens yttrande hade i förevarande fall R:s försvarare före förhandlingen med rättens ordförande tagit upp frågan om det rättspsykiatriska utlåtandet kunde föredras inom stängda dörrar. Vid huvudförhandlingen hade emellertid enligt yttrandet något yrkande därom inte framställts, och tingsrätten som dessförinnan hade överlagt i frågan, hade inte funnits skäl att självmant meddela något sekretessförordnande.

Det är naturligtvis ytterst en bedömningsfråga om det föreligger särskild anledning anta att någon lider men om en viss uppgift röjs. Rätten har

emellertid att sörja för att utredningen blir fullständig. När fråga uppkommer om föredragning ur ett rättspsykiatriskt utlåtande är det närmast en självklarhet att rätten som ett led i den materiella processledningen uttryckligen förhör sig med den tilltalade om hans inställning i sekretessfrågan. Att enbart lita till dennes eget initiativ är inte tillfyllest, ens om han som i detta fall biträds av försvarare. Man bör då givetvis inte heller, såsom tingsrätten synes ha gjort, i den tilltalades passivitet inlägga att han intet har att erinra mot att det ges offentlighet åt uppgifterna i ett rättspsykiatriskt utlåtande. De synpunkter R. framfört i hovrätten och i detta ärende tyder snarast på att han för sin del hade motsatt uppfattning.

Det bör för övrigt anmärkas att problemet inte vore löst, även om R. haft den inställning som tingsrätten tycks ha förutsatt. Sekretess enligt stadgandet kan ju gälla till förmån för inte bara den som avses med utlåtandet utan också honom närstående personer, och de skäl som kunde förmått R. att samtycka till offentlighet har ju inte nödvändigtvis haft giltighet även för hans anhöriga.

Jag är som framgått kritisk mot tingsrättens sätt att bereda sekretessfrågan. Genom att R:s inställning inte klargjorts har underlaget för prövningen blivit bristfälligt. Att tingsrätten inte på den befintliga utredningen valt att förordna om stängda dörrar vid genomgången av det rättspsykiatriska utlåtandet tycks mig något överraskande. Hur en sådan prövning bör utfalla är dock en bedömningsfråga, och jag anser mig inte kunna hävda att tingsrättens ställningstagande var direkt felaktigt.

Hovrätten har vidgått att förutsättningar saknats att förordna om sekretess för de uppgifter som redan föredragits i tingsrätten. Härtill är inte mycket att tillägga. Uppgifterna i det rättspsykiatriska utlåtandet fick alltså inte hemlighållas hur behjärtansvärt detta än kunde te sig med hänsyn till R:s intresse av skydd för sin personliga integritet. Personbeviset och utdraget av kriminalregistret kunde över huvud taget inte beläggas med sekretess. Beträffande sistnämnda handling framgår detta av 12 kap. 2 § sekretesslagen sammanställd med 7 kap. 17 § samma lag.

Tingsrätts handläggning av mål om uppsägning från anställning. Dröjsmål med utfärdande av stämning m. m. (I och II)

JO Wigelius har meddelat beslut i två ärenden, vari han med anledning av uppgifter i tidskriften Lag & Avtal tagit upp till utredning två olika tingsrätters handläggning av mål om uppsägning av arbetstagare. I det följande återges besluten, det ena endast i sammandrag.

I. (Dnr 1790-1984)

Vid granskning på ombudsmannaexpeditionen av Lunds tingsrätts akt i målet framkom följande.

S.Å., anställd som förskollärare hos Lunds kommun, blev den 14 juni 1983 uppsagd från sin anställning med en uppsägningstid på sex månader. I

stämningens ansökan, som inkom till tingsrätten den 7 juli 1983, yrkade S.Å. genom sitt ombud B. bl.a. att uppsägningen skulle förklaras ogiltig. I ansökningsanfördes att S.Å. ännu inte fått veta grunderna för uppsägningen. Med hänsyn härtill begärde B. anstånd till den 1 september med att inkomma med kompletterande uppgifter. Tingsrätten beviljade det begärda anståndet. Stämning i målet utfärdades inte. Efter förnyade framställningar beviljade tingsrätten därefter anstånd vid ytterligare fem tillfällen, sist till den 1 mars 1984. Vid de senare framställningarna åberopades också att tvisteförhandlingar pågick mellan Lunds kommun och S.Å:s fackliga organisation, fackläraryrket förbundet. Den 17 februari 1984, och innan tingsrätten utfärdat stämning, inkom Lunds kommun med begäran att tingsrätten enligt 34 § 3 st anställningsskyddslagen skulle interimistiskt förordna att S.Å:s anställning omgående skulle upphöra. I samband därmed anförde kommunen att förhandlingar på central nivå avslutats den 18 januari 1984 samt att kommunen fått kännedom om S.Å:s stämningens ansökan först sedan kommunen på eget initiativ kontaktat tingsrätten den 13 februari. Den 1 mars inkom B. med kompletterande uppgifter, och den 2 mars utfärdades tingsrätten stämning. Muntlig förberedelse ägde rum den 19 mars.

Ärendet remitterades till lagmannen vid Lunds tingsrätt för upplysningar och yttrande, bl. a. om målet handlagts med den skyndsamt som föreskrivs i 43 § anställningsskyddslagen. Yttrandet innehöll följande.

I remissen har uppmärksamhet fäst vid bestämmelsen i 43 § lagen (1982: 80) om anställningsskydd, enligt vilken bl.a. mål om ogiltigförklaring av uppsägning skall handläggas skyndsamt. Tingsrätten inser att den anförda bestämmelsen är viktig. Det är i allmänhet angeläget att ett avgörande i saken föreligger innan den för arbetstagaren gällande uppsägningstiden gått till ända. Detta är emellertid inte alltid möjligt. En tvist av förevarande slag kan sålunda inte tas upp till rättslig prövning så länge det pågår tvisteförhandlingar mellan arbetsgivaren och arbetstagarens fackliga organisation.

I tvisten mellan S.Å. och Lunds kommun påkallade fackläraryrket förbundet efter uppsägningsbeslutet den 10 juni 1983 förhandling med kommunen. Med anledning härav ägde tvisteförhandling rum lokalt den 1 november 1983 och centralt den 11 och 18 januari 1984. Tingsrätten var således intill i vart fall den 18 januari 1984 formellt förhindrad att handlägga målet. En underrättelse om att de centrala förhandlingarna avslutats kom tingsrätten till handa först genom en inläga från kommunen den 17 februari 1984. Med anledning av denna inläga utfärdade tingsrätten samma dag föreläggande för S.Å. att senast den 1 mars 1984 inkomma med yttrande i målet. Sådant yttrande inkom inom förelagd tid i form av en komplettering till stämningens ansökningsanfördes. Stämning utfärdades den 2 mars 1984. Första inställelsen i målet ägde rum den 19 mars 1984.

Det som nu sagts ger enligt tingsrättens mening vid handen att kravet på skyndsamt handläggning inte satts åt sidan av tingsrätten. Att det likväl förflutit lång tid från det att S.Å. blev uppsagd till dess att stämning utfärdades i målet har i första hand berott på kommunen och dess förhandlingsmotpart. Möjligen kan det dock tyckas att tingsrätten tidigare än den 17 februari 1984 bort skaffa sig kännedom om att det handläggningshinder som de förda tvisteförhandlingarna utgjort inte längre förelåg. Det bör emellertid då uppmärksammas att S.Å:s ombud i en inläga till tingsrätten den 1 februari 1984 begärde ytterligare anstånd med komplettering av stämningens ansökningsanfördes under påståendet att hon då fortfarande inte fått uppgift om de

centrala förhandlingarnas slutförande. Denna inlaga tyder på att förhandlingsparterna inte hållit S. Å. underrättad om utgången av tvisteförhandlingarna. Därför måste även det dröjsmål med handläggningen som hänför sig till tiden efter det att förhandlingarna avslutats närmast anses ha berott på förhandlingsparterna.

I remissen anförs att tingsrätten, när stämningsansökningen kommit in, bort – mot bakgrund av regler i 42 kap. rättegångsbalken – utan dröjsmål vidta åtgärder som erfordras för prövningen av frågan om stämning kunde utfärdas eller om ansökningen i stället borde avvisas. Den i målet ingivna stämningsansökningen var bristfällig i det hänseendet att den inte innefattade någon redogörelse för grunden för S. Å:s talan. Normalt medför en sådan brist i en stämningsansökan att tingsrätten omedelbart förelägger käranden att komplettera ansökningen samt att denna slutligen avvisas, om inte käranden efterkommer föreläggandet.

I förevarande fall lämnade S. Å. en godtagbar förklaring till den föreliggande bristen. Hon påstod sålunda att kommunen ännu inte lämnat henne besked om grunden för uppsägningen. Tingsrätten beviljade därför det av S. Å. till den 1 september 1983 begärda anståndet.

Att tingsrätten även efter utgången av denna anståndstid underlät att vid äventyr av avvisning påfordra att stämningsansökningen kompletterades och i stället medgav S. Å. ytterligare anstånd har sin förklaring i att tingsrätten då fått kännedom om att S. Å:s fackliga organisation påkallat tvisteförhandling. Som redan påpekats var nämligen tingsrätten förhindrad att genom utfärdande av stämning uppta målet till prövning så länge den sålunda begärda förhandlingen inte avslutats. Det var därmed inte längre angeläget att kräva en omedelbar komplettering av ansökningen.

Härtill kommer emellertid att det på grund av de påkallade förhandlingarna framstod som osäkert om och när S. Å. skulle bli behörig att själv föra sin talan i tvisten. Förhandlingarna skulle kunna leda till att den rättsliga prövningen fick företas med facklärarförbundet som part i stället för S. Å. och att den förlades till arbetsdomstolen i stället för tingsrätten. Vid sådant förhållande skulle det enligt tingsrättens mening framstå som oskäligt att genom ett föreläggande kräva av S. Å. att hon skulle lägga ned arbete och kostnader på att närmare utveckla sin talan. Till detta kommer att en avvisning av stämningsansökningen efter ett sådant föreläggande skulle kunna leda till rättsförlust för S. Å. Hon skulle nämligen i så fall, för att bevara sin rätt gentemot kommunen, enligt 40 § lagen om anställningsskydd vara tvungen att väcka talan på nytt inom två veckor efter det att den centrala tvisteförhandlingen avslutats. Som redan nämnts saknade S. Å:s ombud ännu den 1 februari 1984 kännedom om att de centrala förhandlingarna blivit slutförda redan den 18 januari 1984.

I remissen hänvisas slutligen till bestämmelsen i 2 kap 5 § lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister. Enligt denna bestämmelse har tingsrätten skyldighet att, när en medlem av en arbetstagarorganisation väcker talan i en arbetstvist, bereda organisationen tillfälle att uppges om den vill föra talan i saken vid arbetsdomstolen. Det är riktigt att tingsrätten i förevarande mål underlåtit att i enlighet med den anförda bestämmelsen höra facklärarförbundet. Som framgått av det förut sagda fick emellertid tingsrätten på ett tidigt stadium reda på att facklärarförbundet påkallat tvisteförhandlingar i saken. Därmed var det – såvitt tingsrätten kan förstå – också omöjligt för facklärarförbundet att innan förhandlingarna avslutats uttala någon mening i frågan om tvistens rättsliga prövning. En förfrågan hos förbundet skulle därför i det läget vara meningslös. Tingsrätten har senare fått en skriftlig bekräftelse på att facklärarförbundet inte vill föra talan i saken vid arbetsdomstolen.

Sammanfattningsvis menar tingsrätten således att det inte går att rikta någon befogad anmärkning mot tingsrättens handläggning. Tingsrätten känner emellertid till att handläggningen utsatts för klander från kommunens ombud i målet som intervjuats i en artikel i tidskriften *Lag & Avtal*. Vad som där uttalats har tingsrätten i huvudsak bemött genom det redan anförda. Med hänsyn till att tidskriftsartikeln torde ligga bakom JO:s intresse för målet vill emellertid tingsrätten också ta upp ombudets påstående om att handläggningen medfört ekonomisk förlust för kommunen. Ombudet har sålunda gjort gällande att förhandlingarna med facket skulle ha påskyndats om kommunen från början fått kännedom om den vid tingsrätten väckta talan. Kommunen skulle i så fall ha kunnat kräva besked om vem som var "den verkliga motparten".

Det är i och för sig enligt vad tingsrätten kan förstå inte omöjligt att kommunen och sedermera kommunförbundet på grund av bristande kännedom om den ingivna stämmningsansökningen felbedömt förhandlingsläget och låtit förhandlingarna dra ut på tiden i förlitan på att facklärarförbundet – som tidigare vid överläggning enligt 30 § lagen om anställningsskydd medgett uppsägningen – inte skulle föra saken vidare till rättslig prövning efter uppsägningstidens utgång. En sådan felbedömning framstår likväl som anmärkningsvärd. Kommunen borde sålunda ha insett att det under alla omständigheter ytterst ankom på S.Å. själv att avgöra om tvisten skulle föras vidare eller inte. S.Å. var således "den verkliga motparten" även under den tid då organisationen begagnade sig av sin rätt att föra hennes talan. Härtill kommer att kommunen av allt att döma kände till S.Å:s inställning i saken trots att hon inte själv var part i de förda tvisteförhandlingarna. Enligt vad som framgår av en skrivelse som ingetts till tingsrätten underrättade nämligen S.Å. redan den 20 juni 1983 genom sitt ombud kommunen om att hon ville föra talan om ogiltigförklaring av uppsägningen och framställa skadeståndskrav. Påståendet om att kommunen lidit ekonomisk skada på grund av tingsrättens handläggning är alltså rent nonsens.

Tingsrätten vill emellertid avslutningsvis som sin uppfattning framhålla att den lagreglering som nu gäller inte är tillfredsställande. Det är således inte bra att en och samma uppsägningstvist samtidigt och oberoende av varandra kan anhängiggöras genom att arbetstagaren själv väcker talan vid tingsrätt och arbetstagarens organisation påkallar tvisteförhandling. I stället borde arbetstagaren få väcka talan först efter det att organisationen uttryckligen avstått från sin talerätt. Detta förutsätter emellertid – med tanke på sådana fall då samarbetet mellan arbetstagaren och organisationen inte fungerar – att de i 40 och 41 §§ lagen om anställningsskydd för den enskilda arbetstagaren föreskriva preskriptionsfristerna förlängs i förhållande till de frister som skall gälla för organisationens rätt att påkalla förhandling eller väcka talan vid arbetsdomstolen. I rättssäkerhetens intresse bör vidare enligt tingsrättens mening föreskrivas i lagen att den enskilda arbetstagaren skall hållas underrättad om utgången av förda tvisteförhandlingar.

JO Wigelius anförde följande i sitt beslut den 30 juni 1986.

Enligt 4 kap. 7 § lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister, arbets-tvistlagen, får talan inte tas upp till prövning av arbetsdomstolen förrän förhandling, som kan påkallas enligt lagen om medbestämmande i arbetslivet eller som anges i kollektivavtal, har ägt rum rörande tvistefrågan. Av 5 kap. 1 § följer att regeln äger motsvarande tillämpning i arbetstvist som med stöd av 2 kap. 2 § väcks vid tingsrätt.

Tingsrätten har – som jag antar mot bakgrund av de nu återgivna bestämmelserna – anført att tingsrätten varit förhindrad att genom utfärdan-

de av stämning uppta målet till prövning så länge förhandlingar rörande uppsägningen pågick mellan kommunen och facklärarförbundet.

Enligt min mening kan tingsrättens ståndpunkt inte vara riktig. Förhandlingsrätt enligt medbestämmandelagen och kollektivavtal tillkommer på arbetstagsidan den fackliga organisationen, inte den enskilda medlemmen. Förhandlingsregeln i 4 kap. 7 § arbetstvistlagen blir därför inte tillämplig när den enskilde väcker talan vid tingsrätt (se NJA II:1974 s. 728 och AD 1984:18). År 1977 vidtogs vissa ändringar i 2 kap. arbetstvistlagen rörande fördelningen av arbetstvister mellan arbetsdomstolen och tingsrätterna. Ändringarna innebär att talan numera kan väckas vid tingsrätt även i tvister mellan parter som är inbördes bundna av kollektivavtal eller som i vart fall är underkastade förhandlingsskyldighet enligt 10 § medbestämmandelagen. Ett exempel är att part som i och för sig är behörig att väcka talan vid arbetsdomstolen i stället väljer tingsrätt som forum med stöd av 2 kap. 2 § andra stycket arbetstvistlagen. Det är för nu angivna fall som regeln om förhandlingsskyldighet är avsedd, och frågan om förhandlingskravet är uppfyllt skall beaktas först efter invändning från motparten. (Se NJA II:1974 s. 728). Det kan alltså inte uppkomma fråga om talans avvisande på denna grund förrän efter det att stämning utfärdats.

När talan i arbetstvist väcks vid tingsrätt av medlem i en arbetstagarorganisation skall enligt 2 kap. 5 § arbetstvistlagen organisationen beredas tillfälle att uppge om den vill föra talan i arbetsdomstolen. Det ankommer således på tingsrätten att undersöka om käranden är fackligt organiserad och att begära besked från organisationen om den vill utnyttja rätten att föra talan i arbetsdomstolen. Förklarar organisationen att så är fallet, skall målet överlämnas till arbetsdomstolen. Talan anses då väckt när stämningsansökan inkom till tingsrätten. Den nu beskrivna ordningen innebär att frågan om tingsrättens behörighet hålls öppen till dess organisationen lämnat besked i saken. I förarbetena uttalas att hinder inte möter mot att tingsrätten fattar beslut om brådskande åtgärd utan att behörighetsfrågan hunnit utredas. (Se NJA II:1977 s. 376).

Det hittills anförda innebär att arbetstvistlagens bestämmelser inte utgjort hinder för utfärdandet av stämning.

En annan sak är huruvida stämningsansökningen varit bristfällig enligt allmänna rättegångsregler. Ett yrkande som S.Å:s måste grundas på att uppsägning skett utan saklig grund, och obestriddigen saknas i stämningsansökningen ett uttryckligt påstående om att så varit fallet. Begäran om anstånd gick ut på att käranden efter att ha inhämtat besked om skälen för uppsägningen skulle komplettera ansökningen i denna del. Att tingsrätten då funnit sig ej genast böra utfärda något föreläggande enligt 42 kap. 3 § rättegångsbalken kan svårigen föranleda kritik från min sida. Det har emellertid inte varit fråga om annat än att få fram ett underlag för rättegången och det är uppenbart att härför inte kan ha krävts något längre anstånd. Enligt 43 § anställningsskyddslagen skall mål om uppsägning handläggas skyndsamt. Regeln gäller oavsett om tvistefrågan är föremål för fackliga förhandlingar. Dess syfte gagnas inte av att ena parten hålls ovetande om att talan är anhängig vid domstol. Om mera än ett kortare anstånd hade inte bort bli fråga.

I detta fall hölls frågan om stämmings utfärdande öppen i mer än ett halvår. Tingsrättens handläggning i denna del kan därför inte undgå kritik.

Tingsrätten begärde inte heller besked från facklärarförbundet enligt 2 kap. 5 § arbetstvistlagen om organisationen önskade föra talan vid arbetsdomstolen. Tingsrätten har i den delen hänvisat till att en förfrågan skulle vara meningslös så länge förhandlingar pågick. Jag kan dock för min del inte finna att den aktuella regeln ger utrymme för överväganden av den arten. Som jag antytt i det föregående torde vetskap om att talan väckts utgöra ett incitament för parterna att påskynda förhandlingarna och därmed också aktualisera ett snabbt ställningstagande från organisationens sida.

Jag vill dessutom anföra följande. Enligt 34 § andra stycket anställningskyddslagen är huvudregeln den att arbetstagaren trots uppsägning kvarstår i anställningen till dess tvist om uppsägningen slutligt avgjorts. Arbetstagaren är således under den tiden berättigad till lön och andra anställningsförmåner. Arbetsgivaren kan dock enligt 34 § tredje stycket utverka interimistiskt beslut om att anställningen skall upphöra vid uppsägningstidens utgång eller den senare tidpunkt som domstolen bestämmer.

S.Å:s uppsägningstid löpte ut i december 1983. De fackliga förhandlingarna avslutades den 18 januari 1984 och fristen för väckande av talan rörande uppsägningens giltighet utgick enligt 40 § anställningskyddslagen två veckor därefter. Vid den tidpunkten hade kommunen ännu inte underrättats om att S.Å. väckt talan och saknade följaktligen anledning att överväga huruvida ett yrkande om interimistiskt beslut om anställningens upphörande skulle framställas. Visserligen fick kommunen kort därefter kännedom om stämmingsansökan. Det bör dock understrykas att det skedde först sedan kommunen på eget initiativ gjort en förfrågan hos tingsrätten. Jag anser därför att det också mot bakgrund av de nu angivna reglerna finns fog för anmärkning mot tingsrätten.

Sammanfattningsvis finner jag således att tingsrätten inte handlagt målet på det sätt som borde ha skett och att det finns anledning att kritisera tingsrätten för detta. Med detta uttalande är ärendet för min del avslutat.

II. (Dnr 1336-1984)

JO:s utredning gav vid handen i huvudsak följande.

I stämmingsansökan inkommen till rätten den 28 maj 1982 anhängiggjorde en person, W., en tvist med ett bolag om bl. a. giltigheten av uppsägning. Rätten kontrollerade med pastorsämbetet att W. var mantalsskriven inom domsagan. Enligt anteckning den 21 juni förelades W. att komplettera handlingarna med mantalsskrivningsbevis och registreringsbevis. Vidare antecknades att W. bett tingsrätten avvakta med stämning, eftersom han återfått sin anställning och kunde komma att återkalla sin talan. Den 5 juli bad W. rätten avvakta ytterligare. Efter föreläggande den 24 augusti inkom W. den 6 september med en skrift vari han återkallade vissa yrkanden. Vid samma tid kompletterades handlingarna. Stämning utfärdades emellertid först den 13 januari 1983.

I tingsrättens yttrande till JO redogjordes bl. a. för arbetsförhållandena på de rotlar där målet handlagts. Situationen hade på grund av byten av

innehavare, hög arbetsbelastning samt härav betingad omlottning varit svårbemästrad.

JO Wigelius fann i beslut den 24 oktober 1985 att dröjsmålet tiden den 6 september 1982–13 januari 1983 för vilket saknades varje skäl fick hänföras till arbetsförhållandena och alltså syntes ha berott på tillfälliga omständigheter. Beträffande det tidigare dröjsmålet innehöll beslutet följande.

Av 42 kap. 2 § rättegångsbalken (RB) framgår att käranden i stämningsansökan skall uppge de omständigheter som betingar rättens behörighet. Enligt 33 kap. 1 § RB bör stämningsansökan vidare innehålla uppgift bl. a. om svarandens postadress och de övriga omständigheter som är av betydelse för delgivning med honom. Om stämningsansökan är ofullständig skall rätten enligt 42 kap. 3 § RB förelägga käranden att avhjälpa bristen. Efterkommes ej föreläggandet kan rätten enligt 42 kap. 4 § RB under vissa förutsättningar avvisa ansökan. Enligt lagrummets före den 1 juli 1984 gällande lydelse – vilken varit tillämplig i förevarande fall – krävdes för avvisning av ansökan att bristen var så väsentlig att ansökan var otjänlig som grund för rättegång. Avvisas ej ansökan skall rätten enligt 42 kap. 5 § RB utfärda stämning å svaranden att svara å käromålet.

— — —

Efter kontroll med pastorsämbetet har tingsrätten erhållit kännedom om att W. varit mantalsskriven inom domsagan och att domstolen således varit behörig att uppta målet enligt bestämmelsen i 2 kap. 2 § tredje stycket lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister. Registreringsbeviset för bolaget har främst haft betydelse för kontroll av att stämningsansökan delgivits med behörig företrädare för bolaget. Något hinder mot att utfärda stämning på grund av att sådant bevis ej ingivits har emellertid inte förelegat (jämför bestämmelsen i 11 kap. 4 § RB).

Redan bestämmelsen i 42 kap. 5 § RB torde förutsätta att stämning skall utfärdas utan dröjsmål. Att så sker har betydelse bl. a. ur den synpunkten att en svarande inte bör hållas ovetande under en längre tid om att talan väckts mot honom. I 43 § lagen (1982:80) om anställningsskydd föreskrivs dessutom att tvister avseende giltigheten av uppsägningar skall handläggas skyndsamt. En kärande förfogar inte över käromålet på så sätt att han kan begära att en domstol skall dröja någon längre tid med att utfärda stämning då förutsättningar därför föreligger. Vill käranden förhindra att stämning utfärdas, har han i stället att återkalla sin talan. Det förhållandet att käranden uppger att förlikningsförhandlingar pågår mellan honom och motparten gör ingen skillnad härvidlag.

Det kan således konstateras att tingsrätten inte bort avvakta med att utfärda stämning i målet på begäran av käranden under så lång tid som skett. Tingsrätten borde i stället ha underrättat käranden om att stämning skulle komma att utfärdas om han inte inom viss, kortare tid återkallade käromålet.

Iakttagelser och uttalanden med anknytning till förmynderskapslagstiftningen

Under denna rubrik redovisas liksom tidigare i artikelform ett flertal uttalanden av JO Wigelius rörande förmynderskapslagstiftningen och dess tillämpning hos överförmyndare och tingsrätter. Samma redigeringsprinciper har tillämpats som i föregående års ämbetsberättelse. I syftet att vinna större överskådlighet redovisas sålunda beslut, vari gjorts uttalanden i flera olika frågor, ofta i uppdelat skick under skilda underrubriker, och besluten har också i övrigt av redaktionella skäl undergått viss bearbetning. Underrubrikerna är följande.

1. Förelägganden och tillstånd rörande vården av omyndigs rätt i oskiftat bo
2. Förmyndares (god mans) redovisningsskyldighet och överförmyndarens tillsyn över förvaltningen
  - 2.1 Allmänna krav på redovisningen
  - 2.2 Överförmyndares medverkan vid upprättandet av redovisningshandlingar m. m.
  - 2.3 Förfarandet vid förmedling av slutredovisning
  - 2.4 Förvaltningens avslutande när huvudmannen avlidit
  - 2.5 Angående underrättelse till förmynderskapsdomstolen när fråga uppkommer om entledigande på grund av olämplighet och om åtgärder sedan redovisningshandling inkommit efter vitesföreläggande.
3. Särskilda frågor rörande god man enligt 18 kap. 3 § FB.
  - 3.1 Anordnandet av godmanskap
  - 3.2 God mans befogenheter
  - 3.3 Angående entledigande av sådan god man som förordnats med stöd av samtycke
  - 3.4 Särskilt om redovisning från god man
4. Överförmyndares befogenheter och vissa andra frågor rörande överförmyndarverksamheten i övrigt.
5. Skyldighet att höra part och motivera beslut vid bestämmande av arvode i visst fall
6. Tingsnotaries behörighet.

I ingressen till föregående års artikel angavs att det efter 1980/81 års berättelse varje år förekommit notiser rörande förmynderskapsfrågor. Ett beriktigande kan här vara på sin plats. För 1981/82 finns nämligen inget sådant ärende redovisat.

1. Förelägganden och tillstånd rörande vården av omyndigs rätt i oskiftat bo

Bestämmelserna i 14 kap. FB är utformade som regler för den omyndiges förmyndare. I flertalet fall har emellertid förmyndaren själv del i samma dödsbo som den underårige, för vilken följaktligen i allmänhet förordnats god man enligt 18 kap. 2 § FB. Det kan emellertid förekomma att överförmyndaren riktar förelägganden angående exempelvis ingivande av skifteshandling eller avtal om sammanlevnad i oskiftat bo till förmyndaren i stället för gode mannen, vilket naturligtvis är felaktigt. (Protokoll 14-26.9.1984).

Angående avfattandet av beslut i frågor om samtycke till skiften m. m. se under avsnitt 4.

2. Förmyndares (god mans) redovisningsskyldighet och överförmyndarens tillsyn över förvaltningen

Se även avsnittet 3.4

2.1 Allmänna krav på redovisningen

Vid granskning av överförmyndarakter ses ej sällan förvånande brister i fråga om akternas innehåll, av slag som anmärkts redan i JO:s ämbetsberättelse 1980/81 s. 27–28, liksom brister i redovisningshandlingarnas innehåll. I några fall har JO emellertid funnit anledning understryka att på förmyndares eller god mans redovisning till överförmyndare genom förteckning och årliga räkningar ej bör ställas större krav än som föranleds av ändamålet med redovisningen.

I ett på JO:s initiativ upptaget ärende hade uppmärksammats att sluträkning efter en myndigbliven gosse ingetts till överförmyndarnämnden mer än ett år efter myndighetsdagen och ännu nära två år efter myndighetsdagen icke blivit slutligt granskad. Bland tillgångarna ingick viss fast egendom som lämnade avkastning. Egendomen, som egentligen sköttes av särskild förvaltare men ändå omfattades av förmyndarredovisningen (se avsnitt 4), hade sålts efter myndighetsdagen. Det upplystes att dröjsmålet bl. a. berodde på att bokslut avvaktats och på att bokföringen ompände annan redovisningsperiod än som gällde för förmyndarredovisningen.

I sitt beslut underströk JO vikten med hänsyn till olika omständigheter av att något längre dröjsmål med förmedlingen av slutredovisningen inte tillåts uppstå och framhöll att sluträkning av förmyndare för underårig skall avse ställningen myndighetsdagen. JO fortfor (beslut 4.3.1986, Dnr 2582–1983):

Skulle i något fall förmyndarförvaltningen avse tillgångar vars fullständiga redovisning kräver upprättande av särskilt bokslut, och kan det ej lämpligen ske per myndighetsdagen, bör enligt min mening sättet för redovisning i sluträkning kunna anpassas därefter. Det viktigaste måste vara att tillgångarna specificeras, att ungefärliga värdet anges och att ägarens/ägarnas uttag ur rörelsen redovisas. Det kan i allmänhet inte vara riktigt att den myndigblivne skall behöva avvakta en tidpunkt då bokslut avseende helt räkenskapsår föreligger. Delfående av slutredovisning skulle många gånger kunna fördröjas med ett år eller kanske åtskilligt mera. (Jämför även JO:s ämbetsberättelse 1984/85 s. 90 ff.)

Vid granskning av en förmynderskapsakt under inspektion uppmärksammades följande. Två underåriga hade efter sin morfader tillskriftats hälften var av en pensionförmån som skulle utgå ett visst antal år. Pensionen utbetalades månatligen och stod i visst förhållande till konsumentprisindex. I skrivelse till förmyndaren hade överförmyndarnämnden begärt utredning om värdet "från och med dödsdagen och framåt" och förklarat att värdet skulle justeras varje den 31 december med utgångspunkt från gjorda utbetalningar. Enligt skrivelsen kunde utredning om värdena förebringas i form av intyg från det företag som hanterade pensionsutbetalningarna.

JO lät till inspektionsprotokollet (24–26.9.1984) anteckna följande.

Det är klart att fordringen på pension representerade en tillgång för barnen, vilken stod under förmyndarens förvaltning. Väl anges i 16 kap. 7 § FB bl. a.

att i årsräkning tillgångar skall anges fullständigt med uppgift å de särskilda tillgångarnas värde. Jag har dock svårt att inse behovet i detta fall av sådan utredning som nämnden begärt. Det är givetvis bra om en årsräkning exakt kan utvisa även kapitalökningar och kapitalminskningar. Överförmyndaren måste emellertid komma ihåg att förmyndarens räkenskapsföring i allmänhet inte kan följa affärsmässiga principer. Så stränga krav kan man inte uppställa. Förmyndarens viktigaste uppgift här synes ha varit att kontrollera att pensionen utbetalades på rätta tider och med rätt belopp. Utbetalad pension skulle givetvis tas upp i förmyndarens bokföring och efterhand redovisas i årsräkningarna såsom inkomst. Så länge inte frågan om pensionsfordringens exakta värde av särskild anledning aktualiserades, t. ex. genom att fordringen avyttrades av förmyndaren, synes mig dock i övrigt tillräckligt för överförmyndarens tillsyn att denne ägde kännedom om dess beskaffenhet och ungefärliga värde.

I nyss åsyftade förmyndarskapsärende bestod barnens tillgångar sedan pensionsutbetalningarna upphört av banktillgodohavanden som inte kunde lyftas utan överförmyndarnämndens tillstånd samt värdepapper som förvaltades av bank. De var för vardera barnet av storleksordningen 350 000 kr. Det hade varit vissa svårigheter vid överförmyndargranskningen och kommit till en del meningsskiljaktigheter mellan förmyndaren och de tjänstemän som svarade för granskningen. Med anledning av vad som förevarit i ärendet lät JO till protokollet anteckna följande.

Jag vill framhålla föreskriften i 16 kap. 6 § andra stycket FB, enligt vilken det finns möjlighet att befria förmyndare från att avge räkning eller medge att sådan upprättas i förenklad form, där det med hänsyn till tillgångarnas ringa värde eller beskaffenhet finnes kunna ske utan fara för den omyndige. Ehuru detta ej framgår helt tydligt av gängse lagkommentar har lagstiftaren obestriddligen tänkt sig att bestämmelsen skall kunna utnyttjas för att lätta på förmyndarens redovisningsåligganden också där tillgångarna såsom i detta fall är betydande. I specialmotiveringen till bestämmelsen har sålunda anförts bl. a. följande (prop. 1974:142 s. 177 n, f.)

”Som exempel på fall där tillgångarnas beskaffenhet kan motivera en uppmjukning av skyldigheten att avge räkning kan anföras fall då tillgångarna visserligen är betydande men nedsatta i öppet förvar hos bank. Banken lämnar då enligt 7 § lagen (1924:322) om vård av omyndigs värdehandlingar erforderliga uppgifter om tillgångarna direkt till överförmyndaren.”

2.2 Överförmyndares medverkan vid upprättandet av redovisningshandlingar m. m.

I ett ärende (här behandlat också i avsnitten 2.3, 3.2, 3.4 och 4) kunde JO konstatera allvarliga brister i de till överförmyndarnämnden ingivna redovisningshandlingarna. Sålunda saknades årsräkning för en redovisningsperiod och till grund för redovisningen i räkningen för följande period hade lagts ett fiktivt (negativ) ingångsvärde, framräknat för att få årsräkningen att gå ihop siffermässigt. Därtill hade emellertid behållningen vid årets slut angetts ca 13 000 kr. för högt, emedan skulder av denna storleksordning inte förts ut. En post ”levnadsomkostnader” visade sig avse utlägg av bank från ett konto som disponerades av huvudmannen själv. I en sluträkning hade under inkomster en post, rätteligen avseende uppbygget studiebidrag, om ca 9 000

kr. endast beskrivits som "insättningar och överföringar". Räkningarna visade sig vid JO:s utredning vara upprättade på överförmyndarexpeditionen. De var åsatta bevis om att de granskats utan anmärkning, och överförmyndarnämnden kunde i remissyttrandet till JO inte gå med på att det hade funnits fog för anmärkning mot dem.

Sedan JO i sitt beslut (13.12.1985, Dnr 724-1985) redogjort för principerna för och syftet med förmyndares och god mans redovisning till överförmyndare samt behandlat olika uppkommande spørsmål, anförde han vidare följande.

I betraktande av de i ärendet lämnade upplysningarna vill jag inte hävda att bristerna i den redovisning nämnden godkänt måste uppfattas som tecken på att det förekommit några oegentligheter – en möjlighet som man dock principiellt alltid måste ha i åtanke i överförmyndarverksamheten. Tekniskt sett är bristerna i alla händelser allvarliga. Jag finner det betänkligt att redovisningshandlingarna uppenbarligen antingen upprättats av eller i vart fall tillkommit under långtgående medverkan av nämndens granskande tjänsteman, som sedan åsatt handlingarna bevis om verkställd granskning utan anmärkning (punkt 4 i remissen).

Jag vill erinra överförmyndarnämnden om att dess roll i det väsentliga är av tillståndsgivande, registrerande och kontrollerande art. Service och vägledning måste kunna lämnas förmyndare och gode män, men i sådana former att kontrollfunktionen inte äventyras. Härav följer bl. a. att om det i något enstaka fall skulle erfordras ett icke oväsentligt biträde från överförmyndarhåll med upprättandet av en redovisningshandling, så bör sedan granskningen av handlingen företagas av annan befattningshavare än den som bistått vid dess utformande.

Det finns också anledning att här erinra om de bestämmelser i 17 kap. FB, särskilt 3–4 §§, som talar om hur tillsynen över förmyndares och god mans förvaltning skall gå till. Det är uppenbart stridande mot tankegången bakom dessa bestämmelser, att brister i redovisningen skyles över. Det är i stället meningen att anmärkningar mot redovisningshandlingar skall komma till tydligt uttryck och dokumenteras för framtiden – också om de efter avgiven förklaring ej befinnes böra anmälas till rätten. Att dessa bestämmelser iakttagas är av synnerlig vikt med hänsyn till den granskning av redovisningen som till slut alltid skall göras av någon vars rätt beror därav (se 16 kap. 12–13 §§ FB) – en granskning som enligt sakens natur ofta äger rum först efter många års förlopp.

Det är mig bekant att det i ej obetydlig utsträckning förekommer att överförmyndare och deras kanslipersonal lämnar bistånd vid upprättandet av redovisningshandlingar. Jag kan förstå att bistånd någon gång kan vara nödvändigt när det gäller oerfarna legala förmyndare. I fråga om särskilt förordnade förmyndare och gode män tycker jag att saken ställer sig annorledes. En årsräkning är inte någon särskilt komplicerad handling. I normalfallen torde det vara lättare att fylla i de vanligen förekommande årsräkningsformulären än att upprätta allmän självdeklaration. Av en person som betrotts med ansvaret för en annans rättsliga och ekonomiska angelägenheter måste kunna krävas att han går i land med uppgiften. Det är en sak att överförmyndaren vid behov skall bistå med vägledning. Att en redovisningshandling i dess helhet upprättas under medverkan av överförmyndaren eller hans personal bör knappast alls komma i fråga; det skulle då möjligen röra sig om rena undantagsfall. Att sådant sker år efter år i samma ärende måste stämma till allvarlig betänksamhet. Om inte den redovisningsskyldige går i land med att upprätta årsräkning, hur förhåller det sig då med

vederbörandes förmåga att föra de noggranna räkenskaper, varom stadgas i 16 kap. 1 § FB, de som skall ligga till grund för den tämligen summariska redovisningen till överförmyndaren. Jag måste framhålla att det är överförmyndarens skyldighet att inskrida om en förmyndare eller god man inte klarar sina uppgifter och se till att någon annan förordnas.

2.3 Förfarandet vid förmedling av slutredovisning

Vid den inspektion som avses under 2.1 framkom att överförmyndarnämnden i samband med byte av förmyndare eller god man i allmänhet endast medgav den tillträdande att ta del av företrädarens redovisningshandlingar på nämndens kansli. Därefter fick den tillträdande underteckna ett bevis om att han tagit del av handlingarna. Nämndens ordförande förklarade att förfarandet hade sin grund i att man menade sig ej kunna lita på att nämnden skulle återfå redovisningshandlingarna om dessa skickades till den tillträdande förmyndaren eller gode mannen. JO var kritisk mot den rutin nämnden tillämpade och lät till protokollet anteckna följande.

Tillträdande förmyndare eller god man har i förevarande situation att för huvudmannens räkning granska den entledigades förvaltning. Finner han vid denna granskning att den entledigade brustit i sina åligganden så att huvudmannen tillskyndats skada har han att inom den i 13 kap. 10 § FB stadgade ettårsfristen väcka talan om ersättning enligt 13 kap. 9 § FB. Granskningen förutsätter att den tillträdande blir i tillfälle att med ledning av de till överförmyndaren ingivna redovisningshandlingarna genomgå räkenskaper och verifikationer (se 16 kap. 13 § FB). Underlåter den tillträdande att fullgöra vad sålunda åligger honom, kan han därigenom själv ådra sig ersättningsskyldighet. Det av överförmyndarnämnden tillämpade förfarandet står klart i strid med reglerna i 16 kap. 12 § FB, vilka noga beskriver hur överförmyndaren har att förfara vid förmedling av slutredovisning, och det beskär på ett betänkligt sätt den tillträdandes möjligheter att fullgöra vad som åligger honom. Jag förutsätter att nämnden fortsättningsvis noga iakttar det i föräldrabalken föreskrivna förfarings sättet.

Ett klagobärande avsåg en person, O., som efter att ha varit omyndigförklarad blivit förklarad åter myndig och i samband därmed erhållit god man enligt 18 kap. 3 § FB. I ärendet behandlades ett stort antal skilda spörsmål av JO, däribland vissa frågor om redovisning (se därom under 2.2 och 3.4). Förmyndarens slutredovisning hade förmedlats till den myndigblivne O. I beslutet (13.12.1985, Dnr 724-1985) tog JO upp en diskussion om lämpligheten av att förfara på det sättet och anförde följande.

En fråga av betydande intresse är hur man skall göra med slutredovisningen när den redovisningsberättigade har god man enligt 18 kap. 3 § FB. Jag kan knappast rikta någon direkt kritik mot nämnden för att redovisningen skickats till O. själv. Det kan ju i och för sig inte råda tvekan om att uttrycket "redovisningsberättigad" i 16 kap. 12 § FB i den här situationen måste syfta på den som blivit förklarad myndig. Vid ett byte av god man skulle det väl dock knappast föresväva mången överförmyndare att skicka redovisningen till huvudmannen och den situationen är mycket närbesläktad med den nu ifrågakvarande. Det är naturligtvis så, att man i allmänhet inte kan räkna med att den som behöver bistånd i sina rättsliga och ekonomiska angelägenheter kan åstadkomma någon verkligt effektiv granskning av hur förvaltningen

skötts. Det kan däremot gode mannen – eller borde kunna – och han har behörighet att företräda huvudmannen. För min del vill jag därför närmast rekommendera att man i ett fall som detta skickar handlingarna till gode mannen. Kanske kan det i så fall ofta vara lämpligt att också skicka kopior av handlingarna till huvudmannen. Det blir onekligen en smula besynnerligt att handla över dennes huvud när han just förklarats myndig. Enligt min mening har man här att göra med ett av åtskilliga problem som sammanhänger med att ett godmansförordnande inte innebär något ställningstagande till huvudmannens rättsliga handlingsförmåga men att sådana förordnanden ändå, som en avsedd följd av 1974 års reform av förmynderskapslagstiftningen, i betydande utsträckning kommit att bli substitut för omyndigförklaring.

2.4 Förvaltningens avslutande när huvudmannen avlidit

I ett klagorende, vari fråga var om god man som förordnats för en av två äldre makar, vilka bägge vistades på vårdinrättning, hade motsättningar uppkommit, såväl mellan makarnas barn inbördes som mellan överförmyndarnämnden och vissa av barnen. Godmanskapet avsåg mannen, H.S., vilken avled en tid före hustrun, M.S. Nämnden hade inte avslutat ärendet ännu efter M.S:s bortgång, utan innehållit redovisningshandlingarna i avvaktan på att dödsbodelägarna enades om någon boutredningsman. Villkor syntes under tiden ha uppställts för dödsbodelägarnas befattning med boet. Ärendet behandlas närmare nedan under 3.1. I frågan om godmanskapets avslutande anförde JO följande (beslut 26.11.1985, Dnr 31-1985).

Genom H.S:s frånfälle upphörde omedelbart förutsättningarna för godmanskapet. Det synes genom nämndens yttrande stå klart att tillträdet även därefter – och ännu efter M.S:s bortgång – på något sätt begränsats. En sådan åtgärd av en överförmyndarnämnd finner jag inte så litet förvånande. Det har ålegat gode mannen att efter H.S:s frånfälle ofördröjligen avge sluträkning (16 kap. 5 § första stycket 2 p. FB). Överförmyndarnämnden har haft att efter granskning överlämna sluträkningen och övriga redovisningshandlingar till den redovisningsberättigade, nämligen dödsboet efter H.S. (16 kap. 12 § första stycket FB). Det är att märka att redovisningen behövs vid boutredningen och att bouppteckning i princip skall förrättas inom tre månader efter dödsfall (jämför JO:s ämbetsberättelse 1985/86 s. 77). De av gode mannen förvaltade tillgångarna hade av denne utan dröjsmål bort ställas till dödsboets förfogande. Normalt torde man kunna förfara så att handlingar och penningmedel skickas med post till dödsboet under den avlidnes postadress. Hur dödsboförvaltningen anordnas är i princip dödsbodelägarnas ensak, som varken den förutvarande gode mannen eller överförmyndarnämnden har med att skaffa. I vissa fall kan det tänkas att gode mannen interimistiskt har en kvardröjande vårdnadsplikt, som går ut på att bibehålla den egendom han har i sin vård tills dödsboförvaltning i vanlig mening kommer i gång (jämför 18 kap. 2 § ärvdabalken samt Walins kommentar till detta lagrum). För de åtgärder han i så fall behöver vidta torde han få göra reda inför dödsboet direkt. Såvitt jag kan se har det emellertid inte här varit fråga om ett sådant fall. Om M.S. varit frisk och bött i lägenheten när hennes make gick bort hade tanken på att på något sätt ingripa i dödsboförvaltningen säkerligen inte kommit att föresväva någon. Jag har svårt att se att saken legat annorlunda till när det var upplyst att M.S. uppdragit åt en av sina söner att sköta hennes angelägenheter.

2.5 Angående underrättelse till förmynderskapsdomstolen när fråga uppkommer om entledigande på grund av olämplighet och om åtgärder sedan redovisningshandling inkommit efter vitesföreläggande

Det kan förekomma att överförmyndare underlåter att hålla förmynderskapsdomstolen underrättad om omständigheter som kan tyda på missförhållanden i ett ärende eller tövar med sådan underrättelse.

I ett ärende, för vilket redogöres närmare strax härnedan under 3.1, var situationen den att överförmyndarnämnden ett par månader efter det att N. förordnats till god man för A.V. mottog uppgifter som kunde tyda på att N. var olämplig och inte borde ha förordnats. N. hade dessutom underlåtit att inge föreskriven förteckning över egendom. Sistnämnda förhållande anmäldes till rätten, som genast vid vite förelade N. att fullgöra sin skyldighet. Förteckningen ingavs efter ett par veckor. Nämnden dröjde emellertid mer än två månader med att underrätta domstolen därom. Under tiden förnyades föreläggandet. Sedan nämnden vid ett telefonsamtal underrättat domstolen om att frågan förfallit, stod ärendet likafullt öppet hos rätten ytterligare några månader. Enligt tingsrättens yttrande till JO hade man avvaktat en skriftlig bekräftelse på nämndens besked. I hithörande delar anförde JO i sitt beslut (17.4.1986, Dnr 2084-1984) bl. a. följande.

Vite är ett tvångsmedel som syftar till att framtvinga ett visst önskat handlande, i detta fall ingivande av en förteckning. Om en myndighet hos domstol gör en framställan som kan föranleda att vitesföreläggande utfärdas är det givetvis av största vikt att saken noga följs upp så att viteshotet inte kvarstår sedan den enskilde fullgjort sina skyldigheter eller ändamålet med vitet eljest förfallit.

Vad gäller formen för underrättelsen kan det naturligtvis, såsom framskymt i tingsrättens yttrande, från ordningssynpunkt vara en fördel om den sker skriftligen. I ett fall som det förevarande måste emellertid då tydligt framgå att rätten inte låter sig nöja med det muntliga beskedet, och om skriftlig bekräftelse inte följer tämligen omgående ger det givetvis rätten anledning att efterhöra orsaken därtill. Härvidlag synes tingsrätten ha försummat sig något. I detta sammanhang vill jag för tydlighetens skull framhålla att även om avskrivningsbeslutet görs beroende av skriftlig återkallelse några vidare åtgärder för att förelägga eller utdöma vitet inte bör vidtas så länge det är ovisst om något tvångsmedel erfordras. Jag bortser här från de komplikationer som sammanhänger med att vite i vissa fall kan utdömas även efter fullgörandet, nämligen om prestationen skett sedan den tid som angivits i föreläggandet gått ut.

De övriga förhållanden som nämnden hade kännedom om var under utredning hos nämnden gott och väl den tid vitesfrågan stod öppen hos rätten. Det dröjde ett drygt halvår innan de anmäldes till rätten, varvid N. begärdes entledigad. Angående detta anförde JO i beslutet följande.

De upplysningar som nämnden i brevet den 6 april 1984 fick om A.V:s inställning till N. och om de uttag som kort före dennes förordnande gjorts från A.V:s bankkonton var sådana att de kunde ge anledning att ifrågasätta om N. borde kvarstå som god man för henne. Att nämnden innan mera långtgående åtgärder vidtogs ville bereda N. tillfälle att yttra sig anser jag i och för sig vara förståeligt. De erhållna upplysningarnas art talade emellertid

starkt för att saken brådskade. Jag finner det med hänsyn därtill anmärkningsvärt att nämnden inte tillskrev N. därom förrän den 13 juni. När det sedan vid juli månads utgång inte hänt mera i saken än att N. ställt en förklaring i oviss utsikt hade det enligt min mening varit bättre att till tingsrätten anmäla vad som förekommit än att avvakta ytterligare. Redan N:s obenägenhet att lämna de efterfrågade beskederna gav ju skäl att ana oråd. Och i allt fall hade tid vunnits om N. i stället hade fått förklara sig inför rätten. Att nämnden lät anstå till den 9 november 1984 med hänvändelsen till rätten kan inte anses försvarligt.

3. Särskilda frågor rörande god man enligt 18 kap. 3 § FB

3.1 Anordnandet av godmanskap

I det nyss under 2.5 berörda ärendet förordnades i februari 1984 N. såsom god man enligt 18 kap. 3 § FB för en år 1893 född kvinna, A. V. Förordnandet hade N. själv utverkat, varvid åberopats – förutom s. k. lämplighetsintyg – bl. a. ett läkarintyg, enligt vilket A. V. var i trängande behov av god man. Till stöd härför anfördes i huvudsak att A. V. led av mycket stark minnesförlust för aktuell tid men även för äldre händelser samt att hon inte hade någon vetskap om tid och praktiskt taget ej heller om rum. Vidare vore hon godtrogen och lättpåverkbar och kunde inte hålla reda på pengar. Förordnandet meddelades efter överförmyndarnämndens tillstyrkande men utan att A. V. hade hörts i ärendet. Ett par månader efter förordnandet fick nämnden ett brev med uppgift att kort före förordnandet betydande uttag gjorts på vissa bankkonton som A. V. hade. Vid brevet fanns fogat ett läkarintyg, utfärdat kort före det N. ansökt om godmansförordnandet, vari uppgavs att A. V. bestämt motsatte sig att N. utsågs till god man för henne. Nu anmälde nämnden N:s underlåtenhet att inkomma med förteckning (se 2.4 ovan), varjämte nämnden avfordrade N. förklaring rörande kontotransaktionerna. Enligt N. angick emellertid dessa inte nämnden.

På underlag av en remisspromemoria begärdes yttrande av tingsrätten bl. a. angående de omständigheter som bedömts utgöra hinder mot att efterhöra A. V:s inställning till godmansförordnandet och valet av god man. Tingsrätten menade att åberopat läkarintyg medgett slutsatsen att A. V. saknade förmåga att uttrycka en egen vilja i fråga om godmansförordnandet och anförde vidare bl. a. följande.

Det kan invändas att läkaren i intyget ej uttalat sig om möjligheten av A. V:s hörande. Emellertid är uppgifterna om A. V:s sinnesbeskaffenhet mycket detaljerade och ger en god vägledning för bedömning av meningsfullheten av ett inhämtande av samtycke från A. V.

I denna del innehöll JO:s beslut (17.4.1986. Dnr 2084–1984) följande.

I fråga om A. V:s tillstånd förelåg i tingsrätten ett läkarintyg för vars innehåll ovan redogjorts. I intyget har läkaren inte uttryckligen tagit ställning i frågan om A. V:s tillstånd utgjorde hinder mot att hennes samtycke inhämtades, och det som däri uttalats om hennes förvirringstillstånd har enligt min mening inte utan vidare kunnat tas till intäkt för att hennes hörande vore gagnlöst. Den saken ger emellertid utrymme för olika meningar. Noteras bör dock att

samtycket inte skall avse enbart frågan om god man bör förordnas utan även vem som i sådant fall skall anförtros uppdraget. I den senare frågan hade ju, som läkarintyget den 12 januari 1984 synes visa, A. V. en alldeles bestämd uppfattning som rätten svårligen kunnat bortse från om den varit känd; att den tilltänkte gode mannen har sin huvudmans förtroende är ju en omständighet av yttersta vikt. Vad som förevarit i ärendet visar med all tydlighet att man i tveksamma fall gör klokast i att låta huvudmannen yttra sig; detta hindrar inte att rätten vid sin slutliga prövning undantagsvis kan komma till den slutsatsen att framkomna omständigheter utgör särskilda skäl att förordna god man utan hinder av att samtycke ej lämnats.

Frågor om anordnande av godmanskap, om utredningen i sådana ärenden och om ansvaret för sådan utredning har ingående behandlats i ytterligare två ärenden, som bägge gällt förordnande av god man för den ene av två äkta makar.

G. I., som var gift med N. I. sedan 1939 och med henne fostrat hennes bägge barn och en son, F., som de fått tillsammans, klagade med instämmande av F. över omständigheterna kring förordnandet av god man för hustrun, varom han vid hemkomsten efter en semesterresa fått vetskap genom ett brev från en sjukhuskurator C. L. och från gode mannen. Breven, som förtjänar återges, innehöll följande.

Kuratorns:

Det har kommit till vår kännedom, via Era barn, att Ni gjort vissa ekonomiska transaktioner. I anledning härav har de vänt sig till en advokat, -- --, som kommer att utses som god man åt Er hustru.

Gode mannens:

X. tingsrätt har genom förordnande (datum) förordnat mig som god man för N. I. (personnummer). Förordnandet avser att jag skall bistå med att bevaka hennes rätt, förvalta hennes egendom eller sörja för hennes person. Såvitt jag förstår har Du hitintills skött förvaltningen av hennes egendom. Jag skulle vara tacksam om Du kunde ge mig en redovisning av vilken egendom N. I. har samt hur Du har förvaltat denna.

Utredning ägde rum genom granskning av akter, förhör med C. L. samt remisser till sjukhuset, överförmyndaren och tingsrätten. Utredningen gav vid handen att godmansförordnandet byggde uteslutande på uppgifter från C. L., som delvis var ogrundade och oriktiga. Vid ärendets avgörande anförde JO (beslut 28.11.1985, Dnr 348-1985) följande.

Enligt 10 § första stycket 2. allmänna läkarinstruktionen (1963:341) åligger det överläkare att anmäla till överförmyndare när intagen person kan antagas behöva förmyndare eller god man. Denna anmälningsskyldighet fullgöres ofta genom en av sjukhusets kuratorer, såsom skett i detta fall. Det är naturligt och värdefullt att därvid de uppgifter lämnas som är för sjukhuset kända och som kan underlätta den fortsatta beredningen och ärendets slutliga behandling. Det är dock viktigt att fasthålla vid att det här blott handlar om fullgörandet av en anmälningsskyldighet och att det inte därvid är nödvändigt att presentera ett till alla delar fullständigt beslutsunderlag. För den egentliga beredningen av ett ärende om förordnande av god man svarar överförmyndaren och ytterst tingsrätten.

Att de uppgifter som lämnas vid fullgörandet av en författningsstadgad anmälningsskyldighet skall vara sakliga och korrekta är självklart. Det finns i

betraktande inte minst av C. L:s egna uppgifter skäl att vara mycket kritisk mot det sätt varpå hon formulerat sig i anmälan till överförmyndaren. Obestyrkta uppgifter och omdömen får aldrig framställas som om de vore belagda. Det har C. L. gjort såväl när det gäller G. I:s skötsel av hustruns ekonomi som ifråga om sonen F:s inställning till godmansförordnandet. Också i brevet till G. I. har C. L. uttryckt sig olämpligt. Brevet måste ge läsaren intrycket att frågan om godmansförordnandet redan var avgjord. C. L. har emellertid förklarat sig förstå vari hennes misstag bestått och det finns ej anledning till annat antagande än att hon handlat utan ont uppsåt. Från sjukhusets sida har dessutom misstagen oförbehållsamt beklagats. Jag lämnar därför detta.

Rätten att hos domstol ansöka om förordnande av god man regleras i 18 kap. 14 § och 11 kap. 17 § FB. Sådan rätt tillkommer ej läkare eller annan sjukvårdspersonal, däremot bl. a. överförmyndare. Överförmyndare har också att i godmansärende lämna förslag på person som är lämplig för uppdraget (jfr 18 kap. 13 § FB). Att inte överförmyndaren skall göra ansökan hos rätten utan ett tillförlitligt underlag säger sig självt. Det följer också av allmänna förvaltningsrättsliga principer. Det är i detta fall tydligt att överförmyndaren inte genomfört någon självständig kontroll av uppgifterna i de handlingar från sjukhuset som han med eget tillstyrkande ingett till rätten. Detta finner jag klandervärt. Betänkligt är att överförmyndaren av allt att döma inte ens vid avgivandet av sitt yttrande i detta ärende synes ha kommit till full insikt om felaktigheterna.

Såsom framgår av remisspromemorian och tingsrättens yttrande är det skilda frågor huruvida någon behöver bistånd i sina angelägenheter och huruvida behovet av bistånd skall tillgodoses genom att god man förordnas. Den förra frågan är ofta i väsentlig grad beroende av medicinska bedömningar, ehuru den också påverkas av vederbörandes förhållanden. Den senare frågan beror överhuvudtaget inte av överväganden som omfattas av en läkares expertis. Det gäller ju att bilda sig en uppfattning om huruvida behovet av bistånd redan är tillgodosett eller kan tillgodoses på annat sätt än genom just ett godmansförordnande. Man kan här inte alls utgå från att de upplysningar som lämnas av personal vid ett sjukhus där huvudmannen är intagen ger ett nöjaktigt beslutsunderlag utan kompletterande utredning.

Det finns visserligen inte någon uttrycklig föreskrift om att anhöriga skall beredas tillfälle att yttra sig i ärende angående förordnande av god man. För att kravet på tillfredsställande utredning skall vara tillgodosett i ett godmansärende, där den ärendet rör inte själv kan höras, måste dock i allmänhet nära anhöriga beredas tillfälle att yttra sig. Att avgörandet inte skall grundas på kritiska uppgifter om en person, som denne inte ens beretts tillfälle att kommentera, borde inte behöva sägas.

En äkta make intar givetvis en särställning bland de anhöriga. Maken är ofta den som är bäst insatt i förhållandena och står dessutom närmast till att lämna det bistånd som kan behövas. I ett tidigare avgjort klagorende, vari situationen mycket påminde om den i detta ärende, uttalade jag bl. a. följande (JO:s ämbetsberättelse 1980/81 s. 30).

Makar är skyldiga varandra bistånd och skall i samråd verka för familjens bästa. Om endast ena maken i ett äktenskap på grund av sjukdom eller annat sådant förhållande som sägs i 18 kap. 3 § FB är i behov av bistånd är det, om icke särskilda omständigheter föranleder till annan bedömning, mest naturligt att detta bistånd tillgodoses genom andra makens försorg. I synnerhet då fråga är om ett långvarigt äldre äktenskap ter sig förordnandet av en främmande person som god man för ena maken med skyldighet att sörja för dennes person och vidsträckta befogenheter att bevaka dennes rätt samt

förvalta egendom som en utomordentligt ingripande åtgärd, vilken bör noga övervägas på grundval av en betryggande utredning.

Jag vill understryka dessa uttalanden. Den andre makens hörande är så mycket mera angeläget som det med hänsyn till vad som är vanligt beträffande äkta makars ekonomiska och personliga förhållanden nästan aldrig kan vara andre maken likgiltigt vem som förordnas som god man, även när det måste bli en utomstående person. Motsvarande synpunkter kan, såsom tingsrätten varit inne på, säkert ofta anläggas vid samboförhållanden.

I domstolsärenden där officialprövningsprincipen gäller, vilket är fallet vid godmansärenden, bär domstolen ett eget ansvar för att utredningen är betryggande. Jag saknar inte alldeles förståelse för den synpunkten, att tingsrättens handläggare borde kunna förutsätta att vederbörande överförmyndare gjort erforderlig utredning. Dessvärre kan man, såsom såväl detta som andra av mig handlagda ärenden visar, inte utan vidare utgå från att så är fallet. I detta ärende måste också sägas att de till rätten ingivna handlingarna inte ger något stöd för antagandet att G. I. tidigare blivit hörd och det får hållas för uteslutet att en eventuell förfrågan hos överförmyndaren eller sjukhuset skulle ha resulterat i oriktiga upplysningar på denna punkt. Tingsrätten kan därför inte undgå kritik för bristfällig beredning av ärendet. Om G. I:s eller sonen F:s synpunkter på godmansförordnandet blivit inhämtade skulle det, såsom anförts i tingsrättens yttrande, ha stått klart att ärendet var att anse som tvistigt och således inte fått handläggas av tingsnotarie.

Att G. I. varit tillfälligt bortrest vid tiden för ärendets handläggning hos överförmyndaren och vid rätten, och att han alltså inte genast hade kunnat höras, påverkar inte bedömningen av vad som förevarit. Av 18 kap. 14 § och 11 kap. 15 § FB framgår att förordnande om god man kan meddelas för tiden intill dess ärendet avgörs av rätten om någon angelägenhet fordrar omedelbar vård. Av överförmyndarens yttrande kan inte gärna dras annan slutsats än att han inte känt till möjligheten av ett sådant interimistiskt förordnande.

Det sagda innebär att det brustit vid ärendets handläggning ej endast hos överförmyndaren utan även vid rätten. Det är lätt att dela G. I:s upprördhet över vad som förevarit. Godmansförordnanden har ingripande rättsverkningar och kan även i övrigt få stor personlig betydelse för dem som berörs därav. Vikten av omsorgsfull handläggning hos överförmyndare och tingsrätt kan inte nog understrykas. Det får naturligtvis inte vara så, att ett ärende om godmansförordnande i praktiken kan betraktas som avgjort på kuratorsexpeditionen på ett sjukhus innan ens överförmyndaren fått befattning med saken.

Tingsrättens yttrande, till vilket jag i allt väsentligt ansluter mig, vittnar om att konstruktiva åtgärder vidtagits för att förebygga ytterligare fel av det slag som här förevarit. Jag ser detta med stor tillfredsställelse. Som efterföljansvärd vill jag beteckna den ordning som nu överenskommits inom domsagan om uttryckligt besked från överförmyndarna, i deras ansökningar till rätten, angående företagen utredning i form av kontakter med anhöriga.

Det andra åsyftade ärendet har något berörts ovan under 2.4. Det gällde sålunda här förordnandet av god man för en äldre gift man, H. S., som i likhet med sin hustru, M. S., vistades på vårdinrättning. Samtycke förelåg ej. Godmansförordnandet meddelades av tingsnotarie utan särskild utredning från rättens sida. Utredningen härrörde i det väsentliga från vårdinrättningen. Det fanns intyg av läkare, enligt vilket H. S:s tillstånd inte medgav att han hördes i frågan. Samtidigt förekom emellertid uppgifter om att H. S. faktiskt gett uttryck för en bestämd mening, nämligen att en viss son liksom dittills

borde sköta bägge makarnas ekonomi. M. S. hade inte heller hörts i ärendet. Dock framgick det av handlingarna att hon för sin del uppdragit åt ett annat av barnen att sköta hennes ekonomi. Nu nämnda omständigheter framhölls vid JO:s remiss, som i denna del riktades till såväl tingsrätt som överförmyndarnämnd. Med överförmyndarnämnden togs också upp det förhållandet att nämnden, synbarligen för att komma till rätta med de olägenheter "delad förvaltning" av makarnas angelägenheter medfört, tillskrivit makarnas barn och inlett formliga överläggningar med dem och även med vårdpersonal om god man också för M. S.

Tingsrätten anförde i sitt yttrande bl. a. att det fick anses otillfredsställande att inte hustru och barn av tingsrätten beretts tillfälle att yttra sig. Det hade också funnits anledning att ytterligare utreda om H. S. kanske varit i stånd att uttrycka sin vilja i saken. Komplettering i dessa hänseenden skulle uppenbarligen ha medfört att ärendet ej kunde bedömas som otvistigt och ej borde handläggas av tingsnotarie. Tingsrätten hade nu tagit som rutin att höra de närmast anhöriga då god man föreslogs för någon som uppgavs inte själv kunna höras, försåvitt icke de anhöriga redan hörts av överförmyndarnämnden och samtyckt till åtgärden.

Överförmyndarnämnden hävdade med hänvisning till utredningen från vårdinrättningen att förordnandet föregåtts av diskussioner med samtliga barn. Eftersom nämnden visste att syskonen var oeniga hade det inte befunnits meningsfullt att inhämta deras yttranden. Nämnden fann sig sakna kompetens att ifrågasätta läkarens bedömning rörande H. S:s tillstånd och hade för övrigt i efterhand kunnat konstatera att H. S. inte haft något att erinra mot förordnandet. Nämnden kunde inte förstå varför dess åtgärder i frågan om god man för M. S. hade satts i fråga.

I sitt beslut (26.11.1985, Dnr 31-1985) underströk JO i denna del på samma sätt som skett i tidigare ärenden (se bl. a. JO:s ämbetsberättelse 1984/85 s. 83 och 1985/86 s. 73 f.) vikten av huvudmannens samtycke och anförde sedan följande.

Huruvida samtycke går att inhämta är tydligen till väsentlig del en medicinsk bedömningsfråga och hindret bör därför regelmässigt styrkas med läkarintyg. Ett sådant intyg har givetvis endast karaktär av sakkunnigutredning att begagnas som underlag för rättsens ställningstagande. Som all annan sakkunnigutredning måste ett läkarutlåtande i ett godmansärende värderas av rätten och ett sådant utlåtande väger ej tyngre än de sakliga skäl som uppbar det. Det formulär som i det nu aktuella fallet begagnats av sjukhuset skiljer sig visserligen fördelaktigt från dem som flestades är i bruk, därigenom att däri åtminstone angetts en diagnos. Alltför vanligt är eljest att intyget har karaktären av ett blankt påstående att vederbörande persons samtycke ej kan erhållas "på grund av sjukdomens art" e. dyl. Emellertid har i detta fall i anmälan från sjukhuset också förekommit uppgifter som tytt på att H. S. hade en bestämd mening i frågan om godmansförordnandet och oavsett sitt försvagade hälsotillstånd kunde ge uttryck därför. Jag kan här inte underlåta att notera att överförmyndarnämnden i sitt yttrande hit åberopat just H. S:s egen mening om godmansförhållandet. Detta tyder ju också på att han hade bort höras från början om saken. Som jag i tidigare ärenden uttalat (se exempelvis JO:s ämbetsberättelse 1984/85 s. 83 f.) bör läkarens konklusion inte utan vidare godtas av rätten när det finns omständigheter som pekar i annan riktning. Jag noterar med tillfredsställelse att detta också är den

mening som nu kommit till uttryck i tingsrättens yttrande hit och att åtgärder blivit vidtagna för att inskräpa synsättet hos handläggarna.

Angående utredningen om behovet av bistånd genom just ett godmansförordnande och om hörandet av anhöriga uttalade härefter JO i sak detsamma som nyss i detta avsnitt återgetts ur ett annat beslut. Vad gällde överförmyndarnämnden ville JO understryka skillnaden mellan att verka för någon slags samförståndslösning och att införskaffa utredning om fakta och ståndpunkter att läggas till grund för ett ställningstagande i saken. Nämnden kunde inte, påpekade JO, avstå från att bereda ärendet för ett riktigt avgörande därför att det framkom att det rådde delade meningar om hur det skulle avgöras. – Som tidigare framgått hade i detta fall uppkommit motsättningar mellan bl. a. överförmyndarnämnden och vissa av makarna S:s barn. JO ansåg det självklart att problem lätt uppstod om man behandlade en fråga om godmansförordnande för en av två makar så att man gick emot andra makens önskemål. Här hade situationen blivit besvärlig när den för H. S. förordnade gode mannen sökt tillvarata dennes intressen samtidigt som M. S. tog bistånd för sina angelägenheter inom familjen. Med avseende på överförmyndarnämndens initiativ för att få till stånd godmansförvaltning även för M. S. anförde JO följande.

I den besvärliga situation som uppkommit efter godmansförordnandet har överförmyndarnämnden självtagit upp frågan om god man också för M. S., vilken ju för egen del vidtagit de dispositioner som behövdes för att hon skulle få bistånd i sina angelägenheter. Nämnden har inte därvid förfogat över någon utredning som visade att inte M. S. förstod innebörden av sina dispositioner. Jag är kritisk mot nämnden för detta och vill säga följande.

Förfarbetena till 18 kap. 3 § FB i dess nuvarande lydelse innehåller inte något som innebär att hjälp av god man skulle vara att föredra framför hjälp av exempelvis anhöriga. För den enskilde är det av olika skäl säkert ofta att föredra att biståndet lämnas av någon anhörig. Om ett sådant arrangemang, såsom här synes ha skett, uppfattas som något "icke legaliserat godmanskap", vilket borde föras in under regleringen i föräldrabalken, så återspeglar detta en syn som inte varit lagstiftarens. Det är beklagligt när det förekommer oenighet och inbördes misstro mellan anhöriga till den hjälpbehövande, vilken ofta såsom i detta fall är en äldre person. Det kan naturligtvis vara så, att därmed sammanhängande problem lättare hanteras om en utomstående person såsom god man lämnar erforderligt bistånd. Den som handlägger ärenden av detta slag måste emellertid ständigt bära i åtanke att det är den hjälpbehövandes intressen, behov och önskemål som skall tillgodoses, inte till äventyrs hans avkomlingars och självfallet inte någon myndighets. När en visserligen försvagad, men dock förståndig och myndig person önskar att någon, för vilken han eller hon har förtroende, skall sköta de bestyr som blir aktuella, så måste detta respekteras av alla berörda. Enligt min mening är det inte tillbörligt att en överförmyndarnämnd av eget initiativ och med förbigående av den person saken rör tar upp diskussioner med andra människor, vare sig det är anhöriga eller ej, om anordnandet av ett godmanskap i ett sådant fall.

I ett klagoärende uppkom fråga bl. a. om enskild sökandes respektive överförmyndares skyldighet att lämna förslag på god man. Omständigheterna var följande. Sedan M., som förut en tid haft god man, själv hos tingsrätten begärt att god man på nytt måtte förordnas för honom och därtill

förslagit en person, B., beredde rätten överförmyndaren tillfälle att lämna förslag på lämplig god man. Överförmyndaren avstyrkte M:s ansökan under hänvisning till att det varit samarbetssvårigheter mellan M. och den tidigare gode mannen. För att biträda ansökningen krävde överförmyndaren "läkarintyg, så att M. ej kan återkalla förordnandet, när det passar honom". Överförmyndaren tog inte ställning till B:s lämplighet och lämnade inte heller något eget förslag på god man. M. visade nu med intyg från en kurator vid psykiatrisk klinik, som samrått med läkare, att han behövde bistånd i sina angelägenheter. Överförmyndaren vidhöll sin ståndpunkt med motiveringen att intyget inte var utfärdat av läkare. Sedan det härefter vid rätten upplysts att B. inte ville åtaga sig uppdraget, utfärdade tingsrätten (tingsnotarien H.) föreläggande för M. att inom viss tid lämna nytt förslag vid påföljd att ansökan annars skulle komma att avslås.

I JO-ärendet inhämtades yttrande från tingsrätt och överförmyndare. Överförmyndaren anförde bl. a. att han inte kunnat finna någon lämplig god man. M. hade ju dock själv lämnat ett förslag och det hade ju stått rätten fritt att oavsett överförmyndarens inställning tillsätta god man. Tingsrätten anförde att H. inte alldeles utan fog hade tolkat ansökningen så att M:s ansökan avsett förordnandet av en bestämd person som god man men ville i alla händelser förorda en mindre kategorisk avfattning av föreläggandets äventyr enligt modellen: "Om svar ej inkommer kan Er ansökan komma att avslås."

Vid ärendets avgörande (beslut 16.4.1986, Dnr 662-1985) anförde JO i förevarande delar följande.

I ärenden om förordnande av god man enligt 3 § skall rätten bereda överförmyndaren tillfälle att lämna förslag på person som är lämplig för uppdraget (13 §). Som jag ser det krävs starka skäl för att överförmyndaren skall avstå från att utöva det inflytande över personvalet i godmansfrågor som paragrafen tillförsäkrar honom. Det är ju vanligen överförmyndaren som har bäst kännedom om den personkrets, ur vilken gode män brukar hämtas. Med stadgandets ändamål mest förenligt är enligt min mening att överförmyndaren inte bara lämnar egna förslag där så erfordras utan också yttrar sig över sådana förslag som kan ha lämnats av annan. Något godtagbart skäl att inte avge sådant yttrande i fråga om M:s förslag har jag inte kunnat finna. Att överförmyndaren i det skedet av handläggningen ansåg att god man inte borde förordnas gav i vart fall inte tillräcklig anledning att avstå från att kommentera B:s kandidatur. Man kunde ju inte utgå från att tingsrätten skulle dela överförmyndarens bedömning i huvudsaken.

Sedan B. avböjt att komma ifråga som god man fanns inga kandidater till uppdraget. Att tingsrätten i det läget vände sig till M. för att höra om han hade ytterligare förslag var givetvis helt i sin ordning. Lika klart är å andra sidan att ett uteblivet svar ensamt inte hade utgjort grund att avslå M:s ansökan. Det i tingsrättens föreläggande angivna äventyret hade alltså inte bort utsättas, åtminstone inte i den kategoriska form H. valde. Ett föreläggande av detta slag kan emellertid även med den mjukare utformning tingsrätten nu förordad inge vissa betänkligheter. I ärenden, där officialprincipen är förhärskande, är det rätten som ytterst bär ansvaret för att utredningen blir fullständig. Den som av skäl som anges i 3 § kan ifrågasättas vara i behov av bistånd för att sköta sina personliga eller ekonomiska angelägenheter är naturligtvis ofta inte i stånd att själv lämna förslag på någon som kan lämna honom den hjälp han behöver. Ett föreläggande som

går ut på att ansökan kan komma att avgöras i befintligt skick eller avslås om sökanden inte inkommer med sådant förslag är enligt min mening missvisande såtillvida att det ger intryck av att en del av rättens utredningsansvar övervältrats på den enskilde.

Ärendet behandlas ytterligare i det följande, bl. a. under 3.3 och 6.

3.2 God mans befogenheter

JO har inte tillsyn över förmyndare och gode män. Frågor om deras befogenheter kan dock understundom komma upp till behandling vid JO:s bedömning av tillsynsmyndigheternas handläggning, varjämte givetvis åtskilliga iakttagelser göres under granskning av handlingar. I detta avsnitt återges vissa uttalanden därom av JO.

Enligt ett tidningsreportage hade en god man för en person i trettioårsåldern, T., denne ovetande låtit försälja eller förstöra vissa minnessaker från T:s barndom och efter hans bortgångna föräldrar, bl. a. fotografier. T. hade för tidningen uttalat att han var väldigt ledsen för det inträffade. Eftersom det i reportaget uppgavs att åtgärderna godkänts av överförmyndarnämnden, upptog JO en utredning. Överförmyndarnämnden tillbakavisade påståendena om nämndens befattning med saken. Av utredningen framgick emellertid att gode mannen för T:s räkning verkligen låtit försälja en kista med bl. a. minnessaker efter T:s föräldrar; vigselringar, prydnadsaker, fotografier och annat, varav åtskilligt kunde tänkas ha haft affektionsvärde.

JO fann i sitt beslut (30.8.1985. Dnr 1043-1985) ej utrymme för kritik mot nämnden och underströk att han inte kunde bedöma det befogade i gode mannens åtgärd. Beslutet, som JO överlämnade också till förmynderskapsutredningen (Ju 1984:7), innehöll bl. a. följande uttalanden.

Av 18 kap. 8 § FB framgår att beträffande god man och egendom som skall förvaltas av god man skall i tillämpliga delar gälla vad i bl. a. 15 och 16 kap. stadgas i fråga om förmyndare och omyndigs egendom, ehuru med iakttagande av vad i 9–11 §§ sägs.

Stadgandet i 15 kap. 2 § FB ger befogenhet för god man som omhändertagit egendom att efter skönsmässiga grunder avgöra om egendomen skall försäljas. Särskilt tillstånd behöver inte inhämtas. Det finns inte ens någon föreskrift om att huvudmannens åsikt skall inhämtas där så kan ske. Liksom övriga förfaranderegler för gode män är denna regel utformad med tanke på den situationen att någon är omyndig och har förmyndare. Det är en situation, som på flera vis skiljer sig från den som råder vid godmanskap enligt 18 kap. 3 § FB. En principiellt viktig skillnad är givetvis att den som har förmyndare, vare sig det är till följd av underårighet eller därför att han blivit förklarad omyndig, saknar full rättslig handlingsförmåga. När det gäller den som har god man kan den reella förmågan att företa och förstå innebörden av olika dispositioner variera mycket. Endast i begränsad omfattning kommer denna förmåga under domstolens bedömande i samband med att god man förordnas, nämligen i sådana fall då samtycke till godmansförordnandet inte kunnat erhållas. Prövningen vid domstol grundar sig i dessa fall oftast på en rätt summarisk utredning och tillgår understundom på ett sätt som inte är invändningsfritt (jfr exempelvis JO:s ämbetsberättelse

1980/81 s. 29–30, 1983/84 s. 53 f. och 1984/85 s. 83 f.). Eftersom godmanskap enligt 18 kap. 3 § FB kan komma till stånd även när behovet av bistånd är övergående, kan dessutom förhållandena ändras, så att det uppkommer förbättrade förutsättningar att inhämta huvudmannens ståndpunkt i olika frågor. I intet fall innebär ett godmansförordnande enligt 18 kap. 3 § FB att domstolen berövar någon hans rättsliga handlingsförmåga. Den gode mannen är principiellt endast att uppfatta som ett biträde åt sin huvudman.

Ett ej ovanligt fall är att någon för vilken god man är förordnad är intagen på vårdinrättning. Det kan vara fråga om äldre personer med svårigheter att ta vård om sina egna angelägenheter. Ibland finns samtycke till godmansförordnandet, ibland inte. Ofta uppkommer i dessa fall fråga om avvecklande av en tidigare bostad och i samband därmed om avyttring av lösöre. De av överförmyndarnämnden i Stockholm meddelade anvisningar som finns bifogade detta beslut har tydligen avseende på sådana situationer. Jag kan inte se annat än att anvisningarna är välbetänkta. De illustrerar dock samtidigt hur omfattande och ingripande de åtgärder är som kan komma att vidtas av god man med stöd av stadgandet i 15 kap. 2 § FB. Understundom förekommer i klagorenden uppgifter av innebörd att andra intressen än rent ekonomiska inte tillräckligt beaktats av gode mannen. I något fall har uppgetts att avyttring skett trots att det funnits testamentariskt förordnande beträffande visst lösöre.

Enligt min mening förtjänar det att noga övervägas om nuvarande författningsreglering av gode mannens befogenheter att avyttra lösöre är den lämpligaste.

I ett annat ärende, berört i det föregående (avsnitten 2.2 och 2.3) var upplyst att en god man till sig själv ställt om huvudmannens post. Överförmyndarnämnden anförde i sitt yttrande till JO bl. a. att den i efterhand fått vetskap om åtgärden och – även om den hade viss förståelse för denna – avsåg att meddela gode mannen att nämnden fann den olämplig. Av yttrandets innehåll i övrigt kunde förstås att nämnden bedömde risken vara överhängande att huvudmannen skulle skada sina egna intressen genom att företa rättshandlingar i strid med gode mannens ansträngningar att hjälpa honom.

I sitt beslut (13.12.1985, Dnr 724–1985), vilket han liksom i det nyss berörda ärendet särskilt tillställde förmynderskapskommittén, anförde JO att sådana konfliktsituationer som nämnden åsyftat syntes vara en ofrånkomlig följd av 1974 års reform av förmynderskapslagstiftningen, varigenom ju förutsättningarna för såväl omyndigförklaring som godmansförordnande enligt 18 kap. 3 § FB på ett avgörande sätt omgestaltades. JO konstaterade också att en god mans formella behörighet kunde brukas för åtgärder som stred mot huvudmannens önskemål. Därefter anförde JO följande.

Som jag tidigare framhållit innebär emellertid inte ett godmansförordnande enligt 18 kap. 3 § FB att huvudmannen berövas sin rättsliga handlingsförmåga. Principiellt är gode mannen att uppfatta som ett biträde åt huvudmannen. De befogenheter förordnandet ger måste brukas med beaktande härav. Om huvudmannen visar benägenhet för att begagna sin handlingsförmåga till skada för sig själv får man söka bromsa hans dispositioner, men under hänsynstagande till det förhållandet att han är myndig. För gode män och överförmyndare kan det vara mycket svårt att bedöma hur långt det är lämpligt att gå. Förarbetena till förmynderskapsreformen ger härvidlag inte mycket ledning. Så mycket kan dock sägas, att strävan måste vara inriktad på att förebygga och undvika en konfliktsituation. I min tillsyn över överför-

myndarna har jag redan tidigare sett exempel på att gode män emellanåt utnyttjar sin formella behörighet i strid med huvudmannens önskemål på ett sådant sätt att det till sin effekt kan jämföras med sådana ingrepp som den enskilde enligt grundlagen skall vara skyddad mot gentemot det allmänna. Detta är enligt min mening djupt otillfredsställande. Ett oavvisligt krav är att huvudmannens personliga integritet visas full respekt. Kan inte godmansuppdraget fullgöras på sådana villkor bör godmanskapet avvecklas, eventuellt för att ersättas av ett förmynderskap om det finns förutsättningar för omyndigförklaring. På ett helt annat sätt än när det gäller anordnandet av godmanskap ger f. ö. förfarandet i mål om omyndigförklaring garantier för att den enskildes intressen tas tillvara och att en omsorgsfull materiell prövning kommer till stånd.

I samma ärende konstaterade JO att den möjlighet att omhänderta arbetsinkomster som anvisas i 9 kap. 3 § och 10 kap. 5 § FB beträffande underåriga och omyndigförklarade saknas när det gäller god man enligt 18 kap. 3 § FB. Visserligen hänvisas i 18 kap. 8 § FB bl. a. till reglerna i 9 och 10 kap. FB, men JO konstaterade med hänvisning till prop. 1949:93 s. 155 och Walins kommentar till FB, andra upplagan, s. 370, att dessa ej är tillämpliga när det gäller just godmanskap enligt 18 kap. 3 § FB.

3.3 Angående entledigande av sådan god man som förordnats med stöd av samtycke

I det under 3.1 sist redovisade ärendet, vari överförmyndaren förklarat sig ej kunna biträda en ansökan av enskild om god man med mindre denne företedde ett läkarintyg, togs även den närmare innebörden av detta krav upp till utredning. Överförmyndaren yttrade därom bl. a. följande.

Enär ett godmanskap, tillkommet p.g.a. egen ansökning innebär, att sökanden efter eget gottfinnande då kan ansöka om befrielse av god man och sådant godmanskap ej tidigare fungerat tillfredsställande, anser jag, att ett läkarintyg erfordras, som styrker att M. är i behov av god man för sin hälsa skull. Med det sistnämnda förfaringssättet, erfordrar tingsrätten ett läkarintyg för att godmanskapet skall upphöra.

I denna del innehöll JO:s beslut (16.4.1986, Dnr 662-1985) följande.

Enligt 3 § får sådant godmansförordnande som där avses inte ges utan samtycke från den för vilken god man skall utses, med mindre hans tillstånd medför hinder för inhämtande av samtycke eller eljest särskilda skäl föreligger. Av förarbetena framgår att lagstiftaren fäst stor vikt vid samtycket. När det i lagrummet talas om att huvudmannens tillstånd medför hinder för inhämtande av samtycke, torde därmed åsyftas sådana fall där vederbörande inte har förmåga att uttrycka någon egen vilja i saken. I andra fall synes utrymmet för tillämpning av undantagsregeln vara tämligen begränsat (jfr NJA 1977 s. 201).

Om behov av god man inte längre föreligger, skall han enligt 10 § entledigas av rätten. Har den gode mannen utsetts med stöd av 4 § 1-5 är en begäran från huvudmannen tillräcklig grund för entledigande. Detsamma gällde före 1974 även i fråga om entledigande av god man som förordnats enligt 3 §. Vad som numera krävs i det sistnämnda avseendet ger lagen inte något uttryckligt besked om. Enligt Walins kommentar till FB skall rätten i ett sådant fall göra en allsidig prövning. Motiven till lagändringen (prop.

1974:142 s. 180) ger en antydning om vilka slags överväganden som kan komma i fråga.

Det framgår sålunda att det är de vidgade möjligheterna att förordna god man enligt 3 § som bedömts medföra att förhållandena ibland kan vara sådana att det skulle vara olämpligt om gode mannen skulle entledigas på huvudmannens blotta begäran utan någon prövning om det fortfarande finns behov av god man.

Vad som i detta sammanhang först faller i tankarna är naturligtvis de fall då undantagsregeln har använts. Om bristande samtycke inte varit hinder för förordnande kan huvudmannens begäran att godmanskapet skall upphöra givetvis inte utan vidare läggas till grund för ett beslut om entledigande. Genom 1974 års reform har dessutom öppnats möjlighet att förordna god man att varaktigt – dvs. inte bara vid sjukdom som kan antas bli övergående – företräda den som är sjuk och till följd därav i behov av bistånd. Man får mot bakgrund därav räkna med att det numera oftare kan inträffa att den, som efter eget samtycke fått god man utsedd åt sig, på grund av fortskridande sjukdom eller ålderdomssvaghet råkar i sådant tillstånd att det är tvivelaktigt om de önskemål i fråga om godmanskapets bestånd som han förmår uttrycka skall tillmätas avgörande betydelse. Om samtycke varit en förutsättning för godmanskapets tillkomst – och så förhöll det sig uppenbarligen i M:s fall – syns mig dock huvudmannens viljeyttringar inte kunna frånkännas sin fulla verkan under andra omständigheter än de snävt begränsade som enligt undantagsregeln medför att samtycke kan undvaras, när god man skall tillsättas. En begäran om entledigande är ju närmast att betrakta som en återkallelse av det tidigare givna samtycket. Jag har därför svårt att förstå annat än att en sådan framställan i normalfallet bör bifallas utan ytterligare prövning. Att huvudmannen i det tidigare ärendet åberopat ett läkarintyg till stöd för sin ansökan om att få god man gör inte någon skillnad därvidlag. Förekomsten av ett sådant intyg medför inte automatiskt att rätten måste kräva nytt intyg, när fråga om entledigande uppkommit. För övrigt saknar domstolen i sådana fall möjlighet att tvångsvis föranstalta om läkarundersökning.

Som jag ser det är godmanskapet enligt 3 § i sin typiska form ett på frivillighet grundat arrangemang, varigenom någon får i uppdrag att sköta en enskilds personliga eller ekonomiska angelägenheter. Att den enskilde i regel kan bringa ett sådant arrangemang att upphöra, "när det passar honom", är inte någon brist utan en naturlig följd av godmansinstitutets rättsliga konstruktion. Överförmyndarens resonemang i detta stycke har i mitt tycke alltför mycket lånat färg av de principer som är ledande inom lagstiftningen om omyndigförklaring.

3.4 Särskilt om redovisning från god man

I ett ärende, behandlat i det föregående (avsnitten 2.2, 2.3 och 3.2) var fråga om godmanskap för en ekonomiskt aktiv person. Allvarliga brister förelåg i den redovisning överförmyndarnämnden godkänt. Vid behandlingen av hithörande frågor hänförde sig JO inledningsvis bl. a. till tidigare uttalanden (se föregående års berättelse s. 75), enligt vilka med ett godmansförordnande enligt 18 kap. 3 § FB att utan särskild begränsning bevaka någons rätt eller förvalta hans egendom i princip följer samma redovisningsskyldighet som för förmyndare med endast den modifikation i fråga om ingivandet av förteckning som sägs i 9 § första stycket samma kapitel. Vad detta exakt skall innebära är dock inte alltid lätt att avgöra, anförde JO och fortfor (beslut 13.12.1985, Dnr 724–1985) enligt följande.

En förmyndare bär typiskt sett ansvaret för myndlingens hela ekonomi men så behöver det inte alls förhålla sig vid ett godmanskap enligt 18 kap. 3 § FB. Ett sådant innebär inte i och för sig att huvudmannen saknar rättslig handlingsförmåga. I detta ärende har man tydligen att göra med en huvudman som i stor utsträckning sköter sig själv; det framgår ju att O. har eget hushåll, egna arbetsinkomster och gör affärer på egen hand. O. hör till de många som efter 1974 års reform av förmynderskapslagstiftningen blivit förklarad åter myndig men i samband därmed erhållit god man därför att han ansetts vara i behov av bistånd med sina angelägenheter.

Angående egendomsförteckning i ett sådant fall anförde JO längre fram bl. a. följande.

Frågan om vad en förteckning enligt 16 kap. 2 § FB från en god man skall innehålla när huvudmannen själv är handlingskraftig och har hand om en del av sina ekonomiska och rättsliga angelägenheter har just inte berörts vid 1974 års reform och hör nog till det som emellanåt vållar svårigheter i överförmyndarpraxis. Man torde dock få anta att gode mannens förteckning bör uppta den egendom han tar under sin förvaltning (16 kap. 2 §) och att han dessutom har att lämna uppgift om tillgångar som huvudmannen själv förvaltar och deras värde, i den mån han känner till detta (16 kap. 7 § första stycket FB).

JO underströk i det följande att det måste vara möjligt att i redovisningshandlingarna urskilja vad gode mannens förvaltning omfattar resp. vad som förvaltas av annan. I detta fall förhöll det sig bl. a. så att en årsräkning visat sig omfatta arbetsinkomster som tillfördes ett s. k. ekonomikonto på bank, varvid bankenskötte återkommande utbetalningar, exempelvis av hyra, och även lämnade huvudmannen medel för personliga utgifter med bestämda belopp. JO anförde härom följande.

Mot ett arrangemang som detta kan rimligen ingen invändning göras, för så vitt nämligen huvudmannen själv är införstådd med det och har klart för sig att han själv råder över det. Såsom jag tidigare anført bör emellertid av årsräkning tydligt framgå i vad mån däri upptagna poster avser tillgångar som förvaltas av gode mannen (förmyndaren) eller annan. Den nu ifrågakvarande årsräkningen upptar tydligen utan avseende härpå en fullständig redogörelse för O:s ekonomi. En sådan årsräkning ger alltså inte tillräcklig ledning, eftersom det inte framgår i vad mån gode mannen själv bär redovisningsansvar.

4. Överförmyndares befogenheter och vissa andra frågor rörande överförmyndarverksamheten i övrigt

JO har emellanåt fått anledning att erinra om vikten av att överförmyndare inte inlåter sig på bedömningar och åtgärder som faller utanför ramen för hans författningsreglerade befogenheter.

Såsom framgätt av det i avsnittet 2.4 sist återgivna uttalandet har JO sålunda tagit avstånd från åtgärder som inneburit att en överförmyndarnämnd en tid sökt begränsa dödsbodelägares befattnings med boet. Det gällde i det fallet tillträdet till den lägenhet där boets lösöre m. m. fanns.

I ett annat ärende, likaså förut berört, hade företrädare för en överförmyndarnämnd biträtt en person, O., för vilken fanns förordnad god man enligt

18 kap. 3 § FB, vid "prutning" och omförhandlingar rörande vissa avbetalningsköp. Affärshandlingarna fanns i nämndens akt. Där om anförde JO (beslut 13.12.1985, Dnr 724-1985) följande.

Överförmyndarens uppgifter är noga reglerade i lag och annan författning och omfattar som jag tidigare understrukt i det väsentliga registrering och kontroll av förmyndarskap och godmanskap samt tillståndsgivning i särskilt angivna fall. En överförmyndarnämnd äger inte befogenhet att inlåta sig på förhandlingar för den enskildes räkning eller – än mindre – företaga rättshandlingar för honom. Uppgifter av detta slag ankommer på förmyndare och gode män. Det är också på dessa ställföreträdare det ankommer att för huvudmannens räkning ta vård om betalningsbevis och andra urkunder. Det måste förutsättas att till förmyndare och gode män endast utses sådana personer som går i land med sina åligganden. Jag hänvisar till vad jag förut sagt om detta.

Jag inser att nämnden i nu förevarande hänseenden handlat i de bästa avsikter och får givetvis godta uppgiften att handlandet skett i samråd med O. och hans ställföreträdare. Icke förty anser jag att nämnden engagerat sig i O:s mellanhavanden med andra och enskilda angelägenheter i övrigt på ett sätt som inte stämmer överens med dess författningsmässiga ställning och inte kan godtagas.

I samma ärende befanns akten innehålla framställningar från huvudmannen om att hans gode man måtte ersättas med viss annan person. Det framgick inte vilka åtgärder nämnden vidtagit. I yttrande till JO upplyste nämnden bl. a. att skrivelserna behandlats av dess presidium, som inte funnit sig kunna biträda önskemålet om byte av god man. Sedermera hade huvudmannen vid besök på överförmyndarexpeditionen sagt att han ville behålla den förordnade såsom god man. Det fanns inte något protokoll rörande presidiets behandling av framställningarna eller eljest några noteringar om vad som förekommit.

JO betecknade de nu nämnda och andra i ärendet konstaterade brister i dokumentation av beslut m. m. såsom allvarliga och erinrade om föreskrifterna i 19 kap. 13 § andra stycket FB samt 8 § överförmyndarkungörelsen och om förvaltningslagens bestämmelser om skyldighet att motivera beslut. Beslutet innehöll i denna del också följande.

Nämnden har uppenbarligen uppfattat O:s framställning som en begäran om att nämnden skulle föranstalta om bytet av god man. Framställningar till överförmyndaren av detta slag är – liksom framställningar som syftar till myndighetsförklaring eller upphörande av godmanskap – inte något helt sällsynt. Det kan enligt min mening på goda grunder antas att anledningen till att de riktas till överförmyndaren och inte till rätten oftast är att den enskilde inte vet var beslutsbefogenheten ligger. Kan minsta tvekan råda i detta hänseende skall överförmyndaren enligt min mening – för så vitt han inte är beredd att för egen del biträda framställningen – lämna den enskilde tydligt besked om vart han kan vända sig för att anhängiggöra sitt yrkande. Lämpligen kan beskedet ges i samband med att överförmyndaren fattar sitt eget beslut med anledning av framställningen.

Enligt 3 § överförmyndarkungörelsen skall överförmyndare årligen granska de förmyndarskap som avser omyndigförklarade och därvid pröva om det finns skäl att ansöka om hävande av omyndigförklaringen.

Enligt vad som framkom vid inspektion hos en överförmyndarnämnd,

skedde där prövningen i samband med granskningen av årsräkningarna på grundval av uppgifter som förmyndarna hade att lämna på ett särskilt formulär. Prövningen kom inte till särskilt uttryck. Det befanns att den för nämnden fastställda delegationsordningen ej medgav delegation av prövning enligt 3 § överförmyndarkungörelsen.

JO uttalade med anledning av dessa iakttagelser följande (protokoll 24-26.9.1984).

Eftersom överförmyndarnämnden författningsenligt har att företa nu ifrågasvarande prövning måste av någon handling kunna utläsas vem som företagit prövningen och hur denna utfallit. Utan stöd i delegationsordning kan prövningen inte företas av ledamot av nämnden, ersättare eller hos nämnden anställd tjänsteman (se 19 kap. 14 § FB). Prövningen enligt 3 § överförmyndarkungörelsen hade sålunda bort företagas av nämnden i dess helhet och dokumenteras i protokoll (se 19 kap. 13 § FB).

I samma inspektionsprotokoll behandlades vissa spörsmål om utformningen av beslut i tillståndsfrågor.

I ett fall var fråga om samtycke enligt 14 kap. 3 § FB till ett mellan efterlevande make och underåriga barn – företrädare av god man – upprättat avtal om sammanlevnad i oskiftat bo. Nämndens beslut hade här givits en utformning, enligt vilken den godkände avtalet "bortsett från" en viss klausul. JO anförde bl. a. följande.

Underställs överförmyndaren ett förslag till avtal som innehåller någon olämplig klausul, bör givetvis samtycke vägras med motiveringen att bestämmelsen är olämplig. Att en överförmyndarnämnd genom sina ledamöter eller tjänstemän lämnar förmyndare och gode män upplysningar och ger dem del av sina synpunkter är en sak. En sådan service måste anses höra till överförmyndarens åligganden. Ställningstagandet till frågan om samtycke skall lämnas eller ej är något annat. Detta ställningstagande skall ha formen av ett beslut, som innebär bifall eller avslag till föreliggande framställning. Beslutet skall vara så utformat, att det göres klar åtskillnad mellan skäl och slut. Överförmyndaren har inte befogenhet att göra ändring i ett upprättat avtal. Det skulle ju innebära att han tog över uppgiften att företräda den underåriga vid förhandlingarna med motparten. Ett beslut, varigenom delar av ett avtal blev ogiltiga men inte andra vore orimligt även av den anledningen att ett avtal nästan undantagslöst utgör en odelbar enhet. Jag är av dessa skäl kritisk mot utformningen av det här ifrågasvarande beslutet.

Ett annat fall gällde samtycke enligt 14 kap. 5 § FB till ett på motsvarande sätt upprättat skiftesavtal. Beslutet innebar att nämnden godkände avtalet "under förutsättning av" viss ändring. Det överklagades till tingsrätten, varvid emellertid uppskov begärdes med utvecklandet av grunderna. Medan ärendet sålunda var anhängigt vid rätten utformades ett nytt skiftesavtal, vari man på visst sätt sökte tillgodose överförmyndarnämndens synpunkter under samtidigt hänsynstagande till efterlevande maken. Det nya avtalet ingavs till nämnden för godkännande med en samfärdskrivelse från samtliga berörda; den underåriga, fadern C. J., gode mannen och övriga – vuxna – dödsbodelägare. Det visade sig emellertid, trots åtskilliga framställningar, inte möjligt att få upp frågan till behandling i nämnden. Dess ordförande. H. intog – på eget bevåg – ståndpunkten att frågan inte kunde prövas av nämnden med

mindre besvärerna först återkallades. "Två olika skiften" kunde ej finnas, menade han. Så småningom återkallades besvärerna och tingsrätten avskrev ärendet. Nämnden granskade sedermera och godkände en förteckning enligt 16 kap. 2 § FB från förmyndaren och senare även en årsräkning från denne. Om ingivandet av ny skifteshandling blev aldrig fråga.

JO såg allvarligt på nämndens handläggning och uttalade i hithörande delar bl. a. följande.

Som jag tidigare understrukt äger en överförmyndarnämnd inte inlåta sig på förhandlingar för en underårigs räkning eller – än mindre – företaga rättshandlingar för denne. Detta ankommer på den underåriges ställföreträdare och endast på denne. Överförmyndarnämnden har inte kunnat påverka innehållet i det avtal som underställts nämnden. Den har endast haft att välja mellan att lämna sitt samtycke eller vägra att göra detta. Beslutet innebar endast att nämnden för sin del inte godkänt skiftesöverenskommelsen. Skälen för avslaget har emellertid sammanblandats med slutet och beslutet i övrigt utformats så, att det blivit missvisande. Enligt min mening kan det med hänsyn till vad som senare förekommit med fog ifrågasättas om nämnden själv haft fullt klart för sig innebörden av beslutet.

Genom nämndens beslut – vare sig det vann laga kraft eller ej – har naturligtvis inte något skiftesavtal av det innehåll nämnden förordat kommit till stånd. I avsaknad av samtycke från nämnden har emellertid dödsbodelägarnas avtal inte heller blivit gällande. Så länge det ej skett har det rimligen stått dem fritt att enas om någon annan uppgörelse. När nämndens ställningstagande till en sådan påkallades, vilket måste anses ha skett genom skrivelsen den 20 augusti, har det ålegat nämnden att fatta beslut med anledning därav. Det var sålunda fel att inte framställningen togs upp till behandling. Det är beklämmande att se hur C. J:s bemödanden att få ärendet under behandling i nämnden mötts från dess sida. H:s skrivelse den 21 september, vari han ställer som villkor för nämndens behandling att de av C. J. hos rätten anförda besvärerna återkallades, finner jag anmärkningsvärd. Det är dessutom tydligt att H. inte haft befogenhet att ta ställning för nämndens räkning på sätt som skett. Det har ålegat honom att tillse att saken behandlades av nämnden i dess helhet. Att så ej skedde sedan C. J:s ombud bemött det H. skrivit och begärt att nämnden skulle behandla framställningen är än mera allvarligt.

Det är svårt att förklara nämndens handlande på annat sätt än att man inte haft tillräckligt klart för sig vad som ankommit på nämnden och vad som varit föremål för dess prövning. Det förhållandet att nämnden ej sedermera vare sig godkänt något skifte eller sett till att däröver upprättad handling ingetts (jämför 16 kap. 8 § första stycket FB) föranleder till samma slutsats.

I ett ärende, som tagits upp på JO:s initiativ, behandlades frågor om särskild förvaltning. Det förhöll sig så att tre underåriga syskon fått vardera en sjättedel av viss fast egendom i gåva från sin morfar. I gåvobrevet föreskrevs bl. a. att egendomen skulle omhändertas av en bestämd person, annan än barnens förmyndare, och inte vara underkastad föräldrabalkens bestämmelser om förvaltning och tillsyn av omyndigs egendom. Avkastningen skulle disponeras på särskilt sätt, dock att eventuellt överskott om så påfordrades kunde utdelas till delägarna. I årsräkningar för barnen redovisades bl. a. genom bifogandet av årsbokslut fullständigt för egendomen och förvaltningen därav. Barnens tillgångar i övrigt måste anses ringa. När det efter ett par år blev fråga om försäljning av egendomen, lämnade också överförmyndar-

nämnden formligt tillstånd därtill. JO:s utredning avsåg bl. a. huruvida det ankommit på nämnden att pröva försäljningen och huruvida nämndens granskning bortom omfattningen av egendomen. Överförmyndarnämnden uppgav att barnens förmyndare uttryckt önskemål om att redovisningen fick ske på det beskrivna sättet, och att såväl förmyndare som egendomens förvaltare önskat att nämnden skulle ta ställning till försäljningen. Nämnden hade inte ansett sig kunna vägra att låta förmyndarredovisningen innefatta även redovisningen av förvaltningen av den fasta egendomen och att besluta beträffande försäljningen.

I denna del innehöll JO:s beslut (4.3.1986, Dnr 2582-1983) bl. a. följande.

Frågor om särskild förvaltning behandlades av 1964 års förmyndarskapsutredning i betänkandet (SOU 1970:67) Förmyndarskap. Av den redogörelse för gällande ordning, grundad på oskriven rätt, som kommittén lämnade på s. 166-168 i betänkandet framgår bl. a. att förvaltaren inte behöver inhämta samtycke för att försälja och in-teckna om-yndigs egendom. Vad beträffar det fall att egendom som står under särskild förvaltning om-placeras i andra tillgångar, anförde kommittén att den särskilda förvaltningen lär få anses gälla även dessa, även om någon föreskrift inte givits därom i gåvobrev eller testamente. I nu berörda hänseenden skedde ej ändring under det fortsatta lagstiftningsarbetet, vilket resulterade i 1974 års förmyndarskapsreform och nuvarande utformning av 13 kap. 1 § föräldrabalken. Av bestämmelsen framgår att villkor vid gåva, testamente eller förmånsstagarförordnande om särskild förvaltning av viss person, annan än förmyndaren, utan medbestämmande för denne, länder till efterrättelse. Därvidlag innebar bestämmelsen att dittills gällande ordning fastslogs i lag.

I detta fall föreskrev gåvobrevet att fastigheterna - - - skulle stå under särskild förvaltning och gåvan inte vara underkastad föräldrabalkens bestämmelser om tillsyn. Det har inte framkommit något som ger anledning betvivla giltigheten av förordnandet. På grund av förordnandet har förvaltaren själv haft befogenhet att utan samtycke av nämnden eller annan företa försäljningen.

- - -

Nämndens samtycke till avyttring av egendom som står under särskild förvaltning behövs alltså inte. Jag kan inte se att det skulle finnas något utrymme för att då frivilligt underställa nämnden frågan. På motsvarande sätt måste man se på frågan om årlig redovisning för nämnden. Förvaltarens redovisning skall enligt 13 kap. 1 § andra stycket sista punkten föräldrabalken avges till förmyndaren. Denne lämnar i förteckning och årliga räkningar på sätt stadgas i 16 kap. 7 § uppgift om tillgångarna och deras värde, så långt det är honom kunnigt, men därmed följer ej att överförmyndarnämnden övar någon form av tillsyn över hur förvaltningen sköts. Det är förmyndarens sak att för sin myndling följa förvaltningen.

JO konstaterade i det följande bl. a. att i den mån särskild förvaltning av viss egendom av någon anledning upphör och egendomen kommer under förmyndares förvaltning, så blir vanliga regler om redovisning för överförmyndaren och dennes tillsyn tillämpliga. Tillfogas må, att granskningen av fastighetsförvaltningen i utomordentlig grad hade komplicerat och fördröjt nämndens handläggning, bl. a. beträffande slutredovisning till ett av barnen, se därom under 2.1.

Angående omhändertagande av arbetsinkomst från någon som har god man enligt 18 kap. 3 § FB, se vid slutet av avsnittet 3.2.

5. Skyldighet att höra part och motivera beslut vid bestämmande av arvode i vissa fall

G. N., för vilken S. varit god man enligt 18 kap. 3 § FB, avled den 23 juni 1983. I beslut den 9 augusti samma år biföll överförmyndarnämnden S:s framställning om arvode för 1982 med 15 100 kr. och kostnadsersättning med 300 kr. Beslutet, avfattat på blankett utan utrymme för motivering, innebar att dödsboet efter G. N. skulle betala ersättningen. Dödsboet hade inte beretts tillfälle att yttra sig. – I ett likartat beslut den 7 mars 1984 biföll nämnden S:s framställning om arvode för 1983 med 7 475 kr. och kostnadsersättning med 1 833 kr. Framställningen hade denna gång delgetts med dödsbodelägarna, som bestritt S:s yrkande.

Boet överklagade besluten. Såvitt avsåg arvodet för 1982 lämnade tingsrätten besvären utan bifall med motiveringen att arvodet utgjorde skälig ersättning för uppdraget. Dödsboet fullföljde till hovrätten, som satte ner arvodet till av boet medgivna 5 000 kr. I det ärende som gällde 1983 års arvode lämnade tingsrätten en mera utförlig motivering. Dödsboets talan vann inte bifall vare sig i tingsrätten eller hovrätten.

Efter klagomål från en affärsbank i egenskap av testamentsexekutor i dödsboet, tog JO upp handläggningen av arvodesfrågorna till granskning med avseende särskilt på frågorna om beslutsmotivering och kommunikation. Det skall nämnas att banken i sin kritik mot nämnden och tingsrätten för bristande beslutsmotivering hade tillmätt det särskild betydelse att arvoden, vid det förhållandet att G. N. varit bosatt utomlands, enligt dess mening borde ha bestämts med tillämpning av 3 § förordningen (1976:1121) om ersättning till vissa överförmyndare och förmyndare.

I sitt beslut (16.4.1986, Dnr 1830–1984) anförde JO bl. a. följande.

När det gäller handläggningen av frågor om arvode till god man har överförmyndarnämnden att tillämpa förvaltningslagen (1971:290). Enligt 15 § i den lagen får ärende ej avgöras utan att sökande, klagande eller annan part underrättas om det som tillförts ärendet genom annan än honom själv och tillfälle beretts honom att yttra sig över det. Sådan kommunikation får dock underlåtas i vissa särskilt angivna fall, bl. a. om åtgärderna är uppenbart obehövliga. Av 17 § förvaltningslagen framgår att beslut varigenom myndighet avgör ärende skall innehålla de skäl som bestämt utgången. Skälen får dock utelämnas helt eller delvis i några fall, bl. a. om beslutet inte går part emot eller det eljest är uppenbart obehövt att upplysa om skälen.

För tingsrättens vidkommande regleras förfarandet i denna typ av arvodesärenden i lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden. I 9 § ärendelagen sägs att underrätts slutliga beslut skall, i den mån det erfordras, ange de skäl på vilka beslutet grundas.

När det gäller överförmyndarnämndens handläggning blir det avgörande för både frågan om kommunikation och frågan om beslutsmotivering huruvida dödsboet var att anse som part i arvodesärendet. För min del anser jag att så var fallet. Beslutet i ärendet innebar ju att dödsboet ålades att betala ersättningen till gode mannen. Därmed hade dödsboet ett så starkt intresse av ärendets utgång att det måste tillerkännas ställning av part. Det är

också att märka att dödsbodelägarna tilläts överklaga nämndens beslut.

När nu dödsboet var part i ärendet, innebar stadgandet i 15 § förvaltningslagen skyldighet för nämnden att underrätta dödsboet om gode mannens yrkande. Den omständigheten att dödsboet till äventyrs ändå kände till yrkandet kunde inte frita nämnden från kommunikationsplikten. Denna innefattade nämligen inte bara en skyldighet att underrätta om yrkandets innehåll. Nämnden hade också att bereda dödsboet tillfälle att yttra sig över yrkandet.

Det har gjorts gällande att kommunikationsplikten enligt 15 § förvaltningslagen inte skulle åvila en överförmyndare i alla situationer (se Gösta Walin: Kommentarer till Föräldrabaiken och internationell föräldrarätt, tredje upplagan, s. 358 f.). Hur det än må förhålla sig härmed, menar jag att nämnden borde ha följt lagens bestämmelse i detta fall. Det var ju känt för nämnden att dödsbodelägarna var missnöjda med gode mannens arbete och dödsboet var uppenbarligen i stånd att självt föra sin talan.

Regeln i 17 § förvaltningslagen om att beslut skall förses med motivering har – liksom regeln om kommunikation i 15 § – ställts upp i rättssäkerhetens intresse. Som jag nyss framhöll, måste den som åläggs att betala gode mannens arvode anses vara part i arvodesärendet. Självklart har den betalningsskyldige ett berättigat intresse av att få veta skälen till ett beslut, varigenom han åläggs en betalningsskyldighet som han inte har medgivit. Nämndens uppfattning att motiveringsplikt skulle föreligga endast om beslutet går sökanden emot saknar stöd i lagtexten.

Det var således fel av nämnden att inte ange skälen i beslutet. Att beslutsblanketten var utformad så att det inte fanns plats för någon motivering är naturligtvis ingen godtagbar ursäkt för att utelämna skälen. I de fall en motivering behövs får man i så fall avstå från att använda blanketten eller – som nämnden tydligen har gjort i andra fall – ta in motiveringen i en särskild bilaga.

Jag vill tillägga att jag anser nämndens farhågor för att motiveringsskyldigheten skulle medföra en alltför stor arbetsbörda vara överdrivna. Det är ju bara när beslutet går gode mannen eller den betalningsansvarige emot som skälen behöver anges. I normalfallen, då man tillämpar kommunförbundets riktlinjer för att bestämma arvodet, torde väl yrkandena i allmänhet vara ostridiga. Motiveringen till ett beslut som grundar sig på en skälighetsbedömning kan nog också oftast göras förhållandevis kort.

Överförmyndarnämnden kan sålunda inte undgå kritik för sin handläggning av arvodesärendena. Jag anser mig dock kunna stanna vid detta och vidtar ingen ytterligare åtgärd med anledning av klagomålen mot nämnden.

När det gäller tingsrätten är situationen en annan. Kritiken mot tingsrätten går ut på att beslutet angående arvodet för 1982 är bristfälligt motiverat. Tingsrätten har endast förklarat att den anser arvodet skäligt. Enligt banken borde tingsrätten också ha angivit vilka särskilda skäl som föranledde att man överskred den arvodesgräns som anges i 3 § förordningen om ersättning till vissa överförmyndare och förmyndare.

Den åberopade förordningen gäller enligt sin ordalydelse ersättning endast till överförmyndare och förmyndare. Det är enligt min mening inte utan vidare givet att förordningen är tillämplig även på gode män. Jag kan därför inte kritisera tingsrätten för att den inte i sitt beslut uttalade sig om förordningen, som inte hade åberopats i ärendet.

Jag kan inte heller i övrigt kritisera tingsrätten för dess beslutsmotivering. Visserligen kan den synas vara mager, men upplysningen om att tingsrätten funnit yrkandet skäligt sammanställd med vad S. hade anfört till stöd för sitt yrkande torde vara så upplysande man kan begära. Formuleringssättet står otvivelaktigt i överensstämmelse med vad som är brukligt i fall av detta slag.

6. Tingsnotaries behörighet

Liksom tidigare (se exempelvis föregående års ämbetsberättelse s. 82) har anledning förekommit att understryka vikten av att tingsnotarie som på eget ansvar utför domargöromål med stöd av förordnande enligt 19 § tingsrättsinstruktionen i erforderlig omfattning rådgör med rotelinnehavaren eller annan mera erfaren domare. Bägge de under 3.1 behandlade fallen angående förordnande av god man för den ene av två äkta makar hade sålunda handlagts av tingsnotarie. I det sist i samma avsnitt behandlade fallet, vari en tingsnotarie sedan överförmyndaren bestritt en enskild sökandes begäran om god man förelagt sökanden att själv föreslå god man vid påföljd att ansökan annars skulle komma att avslås, hade tingsrätten i sitt yttrande till JO framhållit att notarien inte haft för avsikt att på egen hand avslå ansökan. Ärendet hade bara varit på beredningsstadiet, framhöll tingsrätten, och det hade knappast funnits skäl att underställa ordinarie rotelinnehavaren det. JO påpekade emellertid i sitt beslut (16.4.1986, Dnr 662–1985) att ärendet blivit tvistigt genom överförmyndarens avstyrkande. Rätten var då inte längre domför med en lagfaren domare (6 § ärendelagen), och notariens behörighet icke blott att avgöra ärendet utan över huvud taget handlägga det på eget ansvar (19 § 4 tingsrättsinstruktionen) upphörde därigenom. Ett sådant förhållande skulle genast anmälas till rotelinnehavaren, som hade att överta handläggningen.

Vissa övriga ärenden

Felaktig behandling av fullföljdsfrågor vid tingsrätt

(Dnr 2699-1984)

S., som var kärke i ett mål om fel i fastighet, klagade hos JO över tingsrättens handläggning i skilda hänseenden. I ärendet upptogs till behandling bl. a. följande.

Sedan tingsrätten i protokoll den 27 juni 1984 fattat beslut i anledning av en framställning från S. om byte av biträde enligt rättshjälpslagen – och genast lämnat fullföljdshänvisning, innebärande två veckors besvärstid räknat från beslutsdagen – ingav S. den 5 juli en besvärinlaga, vari han yrkade att hovrätten skulle till biträde förordna viss advokat, annan än den tingsrätten genom beslutet förordnat. Vidare framställde S. yrkande angående sakkunnigbevisning i målet. På inlagen gjordes en anteckning samma dag av rotelinnehavaren, tingsfiskalen L., enligt vilken S. vid ett telefonsamtal sagt att inlagen kunde lämnas utan avseende. Inlagen fogades till tingsrättens akt i målet. Dagen därpå fattade tingsrätten själv ett nytt beslut i biträdesfrågan, varigenom S:s önskemål tillgodosågs.

Senare under handläggningen av målet fattade tingsrätten beslut varigenom ett yrkande av S. om förordnande av sakkunnig ogillades. Över det beslutet besvärade sig S. i en inlaga den 29 januari 1985. Besvärstalan avvisades av tingsrätten med motiveringen att talan mot beslutet endast fick föras i samband med talan mot dom eller slutligt beslut i målet.

L. vitsordade att fullföljdshänvisningen i beslutet den 27 juni 1984 var felaktig. Den borde ha innehållit en anvisning om missnöjesanmälan. Besvärstiden skulle ha räknats från den dag då klaganden fick del av beslutet. Felaktigheterna berodde på förbiseende.

I beslut den 18 oktober 1985 anförde JO *Wigelius* i här berörda delar följande.

Av bestämmelserna i 52 kap. rättegångsbalken framgår bl. a. följande. Om någon vill anförda besvär mot underrätts beslut, skall han inom viss föreskriven tid inkomma med besvärinlaga till underrätten. Finnes besvärstalan ej vara fullföljd på föreskrivet sätt eller inom rätt tid, skall den av underrätten avvisas. Om besvärstalan ej avvisas, skall underrätten utan dröjsmål till hovrätten insända besvärinlagen med därvid fogade handlingar samt akten eller styrkt avskrift därav såvitt angår den fullföljda frågan.

Enligt dessa regler åligger det alltså tingsrätten att vidarebefordra en besvärinlaga till hovrätten, om inte tingsrätten finner att talan ej har fullföljts på föreskrivet sätt eller inom rätt tid. Om tingsrätten finner något av dessa fall föreligga, skall tingsrätten meddela ett formellt avvisningsbeslut, som i sin tur kan överklagas. I fråga om S:s fullföljdsinlaga, som kom in till tingsrätten den 5 juli 1984, förelag tydligen inte någon omständighet som medförde att L. ansåg sig böra avvisa den. L. borde då ha sett till att inlagen skickades till hovrätten i den ordning som föreskrivs i 52 kap. rättegångsbalken. S:s telefonbesked om att tingsrätten kunde lämna inlagen utan avseende får närmast betraktas som en återkallelse. Det ankommer inte på tingsrätten att ta ställning till en återkallelse av en inlaga som är ställd till hovrätten.

Av det sagda framgår att tingsrätten i fråga om en dit inkommen

besvärslaga inte har att pröva annat än huruvida talan har fullföljts på föreskrivet sätt och inom rätt tid. Om det föreligger något annat hinder mot besvärstalan upptagande, är det enligt 52 kap. 5 § rättegångsbalken hovrättens sak att besluta om avvisning. Att talan har fullföljts mot ett beslut som inte får överklagas särskilt är ett hinder av detta senare slag (se NJA 11 1943 s. 680). Det torde därför inte ha ankommit på L. att på den angivna grunden besluta om att avvisa S:s besvärslaga av den 29 januari 1985. I sak var beslutet dock otvivelaktigt riktigt, 49 kap. 8 § första stycket rättegångsbalken.

L. kan alltså inte undgå kritik för sitt sätt att behandla S:s fullföljdsinlagor. För S synes felet emellertid inte ha medfört någon skada. Någon ytterligare åtgärd från min sida framstår inte som påkallad.

L. har vitsordat att fullföljdshänvisningen till beslutet den 27 juni 1984 var felaktig. Sedan L. sålunda uppmärksammats på felet, nöjer jag mig med detta påpekande.

Dröjsmål med rättelse av inskrivning

(Dnr 3547-1983)

I ett klagoärende, som i övrigt avskrevs efter återkallelse, framkom under utredningen följande.

Inskrivningsmyndigheten vid en tingsrätt hade genom beslut den 23 oktober 1981 beviljat inskrivning av ett servitut som var förfallet enligt bestämmelserna i lagen (1968:278) om förnyelse av vissa inteckningar för nyttjanderätt, avkomsträtt och servitut. När fastighetsägaren i slutet av juli 1982 begärde viss inskrivningsåtgärd rörande servitutet, tog inskrivningsmyndigheten upp frågan om rättelse av inskrivningen. I mars 1983 tillskrevs de berörda och i vart fall härefter fanns erforderligt underlag för åtgärden. Beslut om rättelsen meddelades dock först den 11 januari 1984. Någon förklaring till tidsutdräkten i rättelsefrågan kunde ej lämnas.

I beslut den 20 februari 1986 anförde JO *Wigelius* följande.

Uppgifter i inskrivningsregistret är av intresse inte enbart för rättighetshavarna själva utan också för en vidare grupp av intressenter, t. ex. en tilltänkt köpare av fastigheten. Det är därför av stor vikt att inskrivningsregistret verkligen innehåller korrekta uppgifter om exempelvis vilka inteckningar som belastar fastigheten. Av sakens natur följer att felaktigheter i registret bör rättas så snart de har upptäckts. Att man – som i detta fall – låter det förflyta nästan ett och ett halvt år innan en rättelse sker är oacceptabelt. – Jag utgår från att det inträffade inte kommer att upprepas och låter det därför stanna vid den kritik som jag nyss har uttalat.

Kravet på skyndsam behandling av interimistiskt yrkande i vårdnadsfråga

(Dnr 1426-1985)

Sedan I.B. väckt talan mot L.B. med yrkande bl. a. att rätten måtte överföra vårdnaden om parternas dotter till honom påkallade han den 8 oktober 1984 ett interimistiskt förordnande i vårdnadsfrågan. I skriftligt svaromål, som inkom den 25 oktober, bestred L.B. käromålet i dess helhet. I.B. begärde att

”snabbyttrande” skulle inhämtas från socialnämnden för prövningen av det interimistiska yrkandet. Den 19 februari 1985 begärde rätten att socialnämnden skyndsamt skulle yttra sig om vardera partens lämplighet som vårdnadshavare. Den 10 maj påmindes nämnden om yttrandet. Ännu i början av juni, då I.B. klagat hos JO över långsam handläggning hos rätten, hade varken yttrande eller sådana upplysningar som sägs i 6 kap. 20 § andra stycket föräldrabalken inkommit till rätten och beslut i anledning av det interimistiska yrkandet hade ej meddelats.

Efter att JO inlett sin utredning inkom socialnämndens yttrande till rätten, som den 19 juni 1985 lämnade det interimistiska yrkandet utan bifall. I yttrande till JO åberopade tingsrätten beslutet och yttrandet i vårdnadsfrågan och anförde att den med sin tidigare kännedom om parterna och läget i vårdnadsfrågan icke ansett det helt nödvändigt att skyndsamt ta beslut i saken. Sedermera återkallade I.B. sin talan.

JO Wigelius fann i beslut den 24 oktober 1985 att tingsrätten åsidosatt det skyndsamhetskrav som gäller vid behandlingen av interimistiska frågor och uttalade bl. a. följande.

Sedan L.B. den 25 oktober 1984 yttrat sig över I.B:s interimistiskt framställda yrkande om vårdnad, har tingsrätten haft formell möjlighet att meddela beslut i frågan. Om tingsrätten därvid ansett sig ha otillräckligt underlag för sin prövning, har den kunnat inhämta upplysningar i saken från socialnämnden jämlikt 6 kap. 20 § andra stycket föräldrabalken och kalla parterna till muntlig förberedelse i målet. Sedan endera eller båda av dessa åtgärder vidtagits – vilket i så fall bort ske utan onödig tidsutdräkt – har tingsrätten haft att omgående meddela beslut i frågan.

Ett förfarings sätt varigenom tingsrätten på grund av en egen bedömning av frågans angelägenhetsgrad dröjer med att meddela beslut i anledning av ett interimistiskt yrkande är enligt min mening inte godtagbart. Inte heller får den omständigheten att tingsrätten anser att ett sådant yrkande ej har utsikt att vinna bifall medföra att tingsrätten underlåter att meddela beslut i frågan inom skälig tid. Genom ett sådant förfarande betages den part som framställt yrkandet möjligheten att få till stånd en prövning av frågan i högre instans.

Frågor om bevisupptagning i skuldfrågan vid ny huvudförhandling i brottmål

(Dnr 2047-1985)

L., som av en tingsrätt dömts för grov misshandel, skrev till JO och hävdade bl. a. att han blivit oskyldigt dömd. Vid granskning av akten i målet framkom följande.

I häktningsframställning, som kom in till tingsrätten den 8 november 1983, begärde åklagaren att L. skulle häktas såsom på sannolika skäl misstänkt för försök till dråp den 5 november 1983. Offentlig försvarare förordnades för L. samma dag. Vid häktningsförhandling den 9 november 1983 förklarade sig L. varken kunna erkänna eller förneka gärningen samt bestred häktningsyrkandet. Tingsrätten förklarade L. häktad såsom på sannolika skäl misstänkt för försök till dråp. I ansökan om stämning, som kom in till tingsrätten den 24

november 1983, yrkade åklagaren ansvar å L. för försök till dråp. Som muntlig bevisning åberopades målsägandeförhör med R.I. och vittnesförhör med R.P. angående deras iakttagelser av händelseförloppet.

Huvudförhandling hölls den 1 december 1983. Vid förhandlingen förnekade L. den åtalade gärningen. I förhandlingsprotokollet antecknades härutöver följande beträffande dennes inställning till åtalet: "Minnesbilden från händelsen är visserligen svag men den är i vart fall så pass stark att den tilltalade skulle ha kommit ihåg, om han utfört dådet. Den tilltalade saknar varje som helst minne av att ha utfört dådet eller av att ha kunnat göra det." Vid förhandlingen hördes förutom L. målsäganden R.I. Vittnet R.P. hade ej nåtts för kallelse till förhandlingen och åklagaren avstod från dennes hörande. – Tingsrätten fann övertygande bevisning föreliggande att L. hade gjort sig skyldig till grov misshandel och förordnade att denne skulle genomgå rättspsykiatrisk undersökning i målet.

Sedan rättspsykiatriskt utlåtande avgivits höll tingsrätten ny huvudförhandling i målet den 2 februari 1984. Vid förhandlingen var rättsens ordförande densamma som vid förhandlingen den 1 december 1983. Däremot deltog andra nämndemän i rätten än vid det tidigare förhandlingsfallet. I huvudförhandlingsprotokollet antecknades L:s inställning till åtalet enligt följande: "Den tilltalade medger ansvar för grov misshandel. Den tilltalades minnesbild av händelseförloppet är mycket diffus men efter genomgång av målsägandens berättelse och polisutredningen finns ingen anledning att i något avseende bestrida gärningen." Vid förhandlingen föredrogs enligt anteckning i protokollet målsäganden R.I:s berättelse i sammandrag. R.I. hade inte kallats till förhandlingen och var inte heller närvarande vid denna.

I dom, som avkunnades samma dag, fällde tingsrätten L. till ansvar för grov misshandel och förordnade att denne skulle överlämnas till slutna psykiatrisk vård. Tingsrätten fann framför allt genom R.I:s berättelse utrett att L. vid tillfället förfarit på sätt åklagaren påstått. Däremot fann tingsrätten på anförda skäl att gärningen var att bedöma som grov misshandel och inte som försök till dråp.

I yttrande till JO besvarade tingsrätten (ordföranden) på följande sätt frågor som ställts vid remissen.

1. Vid prövning jämlikt 43 kap 13 § rättegångsbalken har domstolen inhämtat åklagarens och försvararens uppfattning om förnyat förhör med målsäganden borde äga rum eller inte. Såväl åklagaren som försvararen har bedömt att nytt förhör inte skulle tillföra målet något. Jag har därefter ansett att förnyat förhör med målsäganden skulle sakna betydelse i målet och har följaktligen inte låtit föranstalta om sådant.

2. Vid den senare huvudförhandlingen har parterna tillfrågats om de önskade att målsägandens uppgifter redovisades från utskrift av fonogram eller i sammandrag. De har föredragit att få höra berättelsen i sammandrag. Tingsrätten har därefter beslutat i enlighet därmed.

3. Efter det första rättegångstillfället har protokollföraren gjort ett sammandrag av målsägandens uppgifter. Det sammandraget återfinns, möjligen efter vissa smärre språkliga justeringar, i tingsrättens dom. Vid huvudförhandlingen har jag föredragit sammandraget av målsägandens berättelse.

JO *Wigelius* avslutade ärendet genom beslut den 26 juni 1986. Beslutet innehöll bl. a. följande.

Enligt 2 § lagen (1966:301) om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål krävs bl. a. för att beslut om rättspsykiatrisk undersökning skall få meddelas, att den misstänkte erkänt gärningen eller att övertygande bevisning föreb bragts att han begått den. Om en tilltalad förnekat gärningen, får rätten således i regel förordna om sådan undersökning först sedan förhandling hållits i skuldfrågan och rätten funnit bevisningen om den tilltalades skuld övertygande. Sedan rättspsykiatriskt utlåtande inkommit, återupptas målet till handläggning vid ny huvudförhandling, varvid rätten bl. a. har att ta slutgiltig ställning i bevisfrågorna och redovisa sin bedömning av dessa i domen.

I 46 kap. 13 § andra stycket rättegångsbalken föreskrivs att, då ny huvudförhandling äger rum, målet skall företas till fullständig handläggning. Har bevis upptagits vid tidigare handläggning, skall beviset upptas ånyo, om ett sådant upptagande finnes vara av betydelse i målet och hinder därför ej föreligger. Då bevis ej upptas ånyo, skall beviset förebringas genom protokoll eller andra handlingar rörande bevisupptagningen.

I regel återupptas inte bevisningen i skuldfrågan vid den förhandling som äger rum efter det att rättspsykiatriskt utlåtande inhämtats. Att detta ej anses erforderligt sammanhänger med att omedelbarhetsprincipen dock tillgodosetts så till vida att rätten bedömt bevisningen vid det tidigare rättegångstillfället, även om den inte uttalat sig närmare angående denna i beslutet om rättspsykiatrisk undersökning. Vid sådant förhållande kan ett återupptagande av bevisningen sakna "betydelse i målet" (se Ekelöf, *Rättegång*, femte häftet, 5 uppl. s. 164). I de fall där bevisomedelbarhet kan anses vara av betydelse för målets avgörande, skall emellertid ny bevisupptagning alltid ske. Detta kan exempelvis vara påkallat om nya omständigheter tillkommit som inverkar på värderingen av det tidigare förebrogta materialet. Vidare kan ett förnyat förhör vara påkallat om den tilltalade begärt detta under vidhållande av att han är oskyldig (jfr *Gärde*, m. fl. *Nya rättegångsbalken*, s. 691, och prop. 1966 nr 60 s. 19).

I detta fall har rättens avgörande i skuldfrågan främst grundats på de uppgifter målsäganden R.I. lämnat angående händelseförloppet. Eftersom förhöret med R.I. skett i rent bevisningssyfte, saknas enligt min mening anledning att i detta sammanhang behandla dennes utsaga på annat sätt än annan muntlig bevisning. Med hänsyn till att inga nya omständigheter framkommit i skuldfrågan efter det första förhandlingstillfället och då varken åklagaren eller den tilltalade påkallat förnyat förhör med R.I., kan rättens underlåtenhet att höra denne vid det senare förhandlingstillfället inte anses felaktig.

Om bevisningen inte återupptas, skall normalt de relevanta bevisutsagorna föredras in extenso från protokollet eller ljudbanden uppspelas. Det synes i vissa fall förekomma att bevisningen återges i sammandrag om parterna inte har någon invändning häremot och rätten har samma sammansättning som vid det föregående sammanträdet (jfr Ekelöf, a. a., s. 164 not 20 a). Ett sådant förfaringssätt saknar uttryckligt stöd i lag och bör enligt min mening tillämpas med stor försiktighet.

I förevarande fall har rätten inte haft samma sammansättning som vid det tidigare förhandlingstillfället. Att R.I:s utsaga redovisats i sin helhet hade varit av betydelse för att samtliga ledamöter i rätten skulle kunna skapa sig en så fullständig bild av vad som förekommit som möjligt för sitt slutliga ställningstagande i skuldfrågan. Förfaringssättet att redovisa R.I:s berättelse i sammandrag kan vid angivna förhållanden inte anses lämpligt. – Att parterna förklarat sig föredra att höra målsägandens berättelse i sammandrag föranleder inte någon annan bedömning från min sida. – Eftersom utredningen inte ger vid handen att förfarandet inneburit något reellt förfång för L., nöjer jag mig med den kritik som ligger i det ovan sagda.

Hörandet av dödsbodelägare i ärende om förordnande av skiftesman obligatoriskt. Bristande kontroll över handläggning m. m.

(Dnr 2234-1984)

I ett brev till JO riktade Berit S. klagomål mot en tingsrätt för dess handläggning av två ärenden som gällde förordnande av skiftesman i två dödsbon, vari hennes bägge söner – den ene underårig – var delägare. Klagomålen avsåg bl. a. långt utdragen handläggning.

Av akterna framgick bl. a. följande. Ärendena hade anhängiggjorts i oktober 1983 genom ansökan av barnen S. På begäran av rätten skedde under november 1983 och januari 1984 ett antal kompletteringar med sådant som ansökningsavgifter, underskrifter och uppgifter om dödsbodelägare. Sammanlagt fanns nio motparter. Av betydelse i ärendena var bl. a. ett gåvobrev, varpå den underårige grundade sin rätt. Gåvobrevet kompletterades med förmyndarens godkännande i april 1984. Den 18 april skickades denna handling ut till samtliga dödsbodelägare – även sökandena – vilka bereddes tillfälle yttra sig skriftligen därom. Handlingen delgavs med alla utom en. I juli förelåg förslag på skiftesman. Den 29 augusti skickades ansökningshandlingarna ut för yttrande senast den 10 september. Denna gång tillämpades inte något formellt delgivningsförfarande. Sex delägare yttrade sig. Den 18 september 1984 fattade tingsrätten beslut.

Handlingar som klaganden ingett utvisade härutöver bl. a. följande. I en av akterna saknades en skrivelse den 7 maj 1984 från rätten till sökandena, liksom svaret, som var daterat den 16 maj. Vidare saknades ett brev den 25 juli 1984, ställt till tingsrättens chef, vari sökandena begärde besked om vad som fördröjt ärendena. Akten utvisade inte heller om brevet föranlett någon åtgärd.

I infortrat yttrande redogjorde först tingsrätten för handläggningsrutinerna beträffande domstolsärenden och för vissa förbättringar som gjorts i dessa när det gällde ordinarie rotelinnehavares kontroll över ärenden som handlades av tingsnotarie m. m. Vidare framgick följande. Förevarande ärenden hade till en början handlagts av en notarie A., som lämnat tingsrätten i början av år 1984. De hade därefter övertagits av notarien B., som emellertid inte satt sig in i dem förrän hon i mars fått behörighet att handlägga ärenden. Hon hade då lämnat akterna till rotelinnehavaren för

granskning. Denne hade varit tveksam huruvida gåvan till den underårige alls var giltig men stannat för uppfattningen att förmyndarens i april 1984 lämnade godkännande i efterhand avhjälpste bristen. Det hade sedan varit hans mening att ansökningshandlingarna skulle delges med övriga dödsbodelägare för yttrande. Genom något oförklarligt misstag hade i stället gått ut kopior av gåvobrevet. Eftersom vissa adressuppgifter fick korrigeras, hade expedieringen skett så sent som den 24 maj. Den föreslagne skiftesmannen borde enligt rotelinnehavarens bedömning inte förordnas. Ärendet borde därför avgöras med deltagande av tingsrättens tre lagfarna domare, vilket med hänsyn till semestrar bara kunde ske en kort period i juli. Då hade också förelegat ett av B. upprättat förslag till beslut. Vid ny genomgång av ärendet hade emellertid rotelinnehavaren blivit tveksam huruvida alla parter verkligen fått tillfälle att yttra sig och viss ytterligare utredning hade därför fått företas. Ärendet hade därför inte kunnat avgöras förrän samtliga domare i slutet av augusti åter kommit i tjänst. Nu hade det upptäckts att gåvobrevet och inte ansökningshandlingarna skickats ut för yttrande. Därefter innehöll yttrandet – avfattat av rotelinnehavaren – följande.

Kommuniceringsförfarandet fick därför göras om. Jag förklarade för B. att handlingarna kunde skickas ut i lösbrev. Att även sökandena bereddes tillfälle avge yttrande torde bero på ett förbiseende men någon skada torde inte ha uppstått därigenom. Att jag sade att handlingarna kunde skickas i lösbrev berodde på att jag anser att det saknas föreskrift om att ansökan i sådana här fall skall delges med övriga dödsbodelägare på sätt som föreskrivs i delgivningslagen (1970:428). Delgivning enligt denna lag skall enligt vad som sägs i 1 § i lagen ske när så är föreskrivet i lag eller annan författning. I 23 kap. 7 § ärvdabalken sägs att delägare skall genom särskilda meddelanden erhålla tillfälle att yttra sig innan skiftesman utses. Enligt Walin, Kommentarer till ärvdabalken II, sid 74 x och sid 265 är det tillfyllest om rätten genom brev eller brevkort underrättar varje delägare.

Av yttrandet framgick fortsättningsvis att en av försändelserna återkommit som obeställbar. Sedan det visat sig att adressen inte gick att få fram hade man i betraktande av ärendets ålder ansett sig kunna avstå från den ifrågavarande dödsbodelägarrens hörande. Angående övervägandena därvidlag innehöll yttrandet vidare följande.

Oavsett dödsbodelägarrens inställning skulle skiftesman komma att förordnas. Frågan var endast om personvalet. När det gäller förordnande av boutredningsman, som är en befattningshavare med vidare uppgifter än en skiftesman, är det föreskrivet att innan rätten förordnar boutredningsman delägarna genom särskilda meddelanden skall erhålla tillfälle att yttra sig såvitt det kan ske utan märklig tidsutdräkt. Boutredningsman är utan särskilt förordnande även skiftesman. Dödsbodelägaren var vidare genom de i ärendena aktuella testamentena utesluten från arv, ifall testamentena skulle gälla. Ingenting tydde på att inte testamentena skulle bli gällande. Ifall inte rätten kunde nå dödsbodelägaren skulle det bli nödvändigt att t. ex. förordna god man. Detta skulle ha inneburit ytterligare tidsutdräkt.

I frågan om dokumentation i akten av skriftväxlingen i ärendet innehöll yttrandet följande.

Om inte samtliga inkomna handlingar antecknats på dagboksblad torde detta ha berott på bristande rutin hos vederbörande personal och det inträffade är olyckligt. Det måste noga understrykas för tingsnotarier och andra att alla vidtagna åtgärder måste dokumenteras och alla till ett mål eller ärende hörande handlingar noggrant antecknas på dagboksblad. Som i sista hand ansvarig för ärendenas handläggning borde jag måhända ha kontrollerat att samtliga till ärendena hörande handlingar antecknats på dagboksblad. Eftersom besluten i ärendena vunnit laga kraft har akterna rensats från sådant som inte aktbilagerats, såsom koncept, minnesanteckningar m. m. När det gäller brevet till "chefen för Bollnäs tingsrätt" har jag inte minne av att jag sett det. Däremot har jag hört talas om det. B. har berättat att hon ringde upp Berit S. när skriften kom in och lämnade en förklaring och att hon fick uppfattningen att Berit S. lät sig nöja med vad B. förklarar. B. har dessutom för mig berättat att hon sedan lade skriften i akten i det ena ärendet, dock utan att anteckna skriften på dagboksbladet eftersom hon hade den uppfattningen att det inte var nödvändigt eftersom skriften inte rörde själva den sak som var aktuell i ärendena. Jag har förståelse för den bedömning B. gjorde även om den måhända inte var alldeles korrekt. Som jag redan nämnt har jag själv inte något minne av att jag sett skriften i fråga som torde ha rensats ut ur akten senast i samband med att besluten i ärendena vann laga kraft.

JO Wigelius avgjorde ärendet genom beslut den 20 februari 1986. I här behandlade delar innehöll beslutet följande.

Den ansökan som ingivits till tingsrätten har i flera avseenden varit bristfällig och ofullständig. Att viss tid åtgått bl. a. för att bringa klarhet i partsförhållandena och efterforska parternas adresser är därför förståeligt. Utan att närmare gå in på de olika momenten av ärendenas handläggning finner jag emellertid att handläggningen präglas av en påtaglig brist på koncentration och fortlöpande kontroll. Att ärendena blivit liggande utan åtgärd under tid då behörig notarie att handlägga dessa saknades är exempelvis inte godtagbart. Att den felaktiga åtgärden att sända ut gåvobrevet i stället för ansökningshandlingen till delägarna inte upptäcktes förrän i slutet av augusti 1984 ger också vid handen att den fortlöpande kontrollen varit bristfällig. I detta sammanhang bör understrykas vikten av att handläggaren lämnar klara och entydiga instruktioner till den biträdespersonal som har att ombesörja en åtgärd och härefter även kontrollerar att åtgärden verkställts på avsett sätt. – De ovan påtalade bristerna i ärendenas handläggning har medfört att handläggningstiden blivit betydligt längre än vad som kan anses godtagbart med hänsyn till ärendenas beskaffenhet.

Vad härefter gäller tingsrättens underlåtenhet att bereda en av parterna tillfälle att yttra sig över ansöknigen får jag anföra följande. Enligt 23 kap. 7 § ärvdabalken skall rätten innan den meddelar beslut i ärende om förordnande av skiftesman genom särskilda meddelanden bereda delägarna tillfälle att yttra sig. Någon möjlighet att, såsom är fallet vid förordnande av boutredningsman, underlåta att bereda delägare tillfälle att yttra sig då detta inte kan ske utan märklig tidsutdräkt föreligger inte vid förordnande av skiftesman. Jag kan därför inte finna annat än att god man bort förordnas för dödsboddelägaren för det fall hans adress inte kunnat utrönas och att den gode mannen härefter skulle ha beretts tillfälle att yttra sig över ansöknigen. Det men dödsboddelägaren lidit av tingsrättens underlåtenhet i detta avseende

synes emellertid vara obetydligt och tingsrättens förfaringssätt föranleder därför inte något ytterligare från min sida.

Vad härefter gäller Berit S:s skrift till "chefen för tingsrätten" är det enligt min mening självklart att denna ofördröjligen bort överlämnas till lagmannen. Genom det tillämpade förfaringssättet har lagmannen betagits möjligheten att utöva den tillsyn över tingsrättens verksamhet som ankommer på honom.

Den skrivelse som utgått till Berit S. den 7 maj 1984 och Berit S:s svar på denna den 16 maj 1984 skulle enligt bestämmelserna i 16 § och 17 § protokollskungörelsen (1971:1066) ha aktbilagerats och dokumenterats i akten. Tingsrätten har i remissvaret förklarat att underlåtenheten berott på bristande rutin hos vederbörande personal. Jag utgår från att tingsrätten kommer att tillse att dess personal erhåller erforderlig information om de bestämmelser som gäller på området.

Den omständigheten att någon av flera solidariskt betalningsskyldiga gäldenärer ej delgetts ansökan om lagsökning skall ej fördröja utslag beträffande delgiven gäldenär

(Dnr 1627-1984)

En person, E. H., klagade hos JO över en tingsrätts handläggning av ett lagsökningsmål, vari omständigheterna i korthet var följande.

Den 25 januari 1983 yrkade E. H. i lagsökningsmål förpliktande för makarna Britt och Stig B. att på grund av ett av dem bägge undertecknat skuldebrev till henne utge 60 000 kr. med ränta och kostnader. Tingsrätten förelade E. H., först den 9 februari att precisera ränteyrkandet, och därefter, sedan det första föreläggandet efterkommit, den 17 februari att uppge makarna B:s adress. Adressuppgiften inkom den 1 mars. Den 18 mars skickades så föreläggandena ut med posten. Stig B. delgavs den 21 mars. Beträffande Britt B. skickades handlingarna den 22 april till delgivningsman. Den 3 maj 1983 inkom från makarna B. ett gemensamt svar, vari de vitsordade fordran men gjorde gällande motfordran under påstående att åberopat skuldebrev hade samband med att de köpt en fastighet av E. H., och att fastigheten visat sig behäftad med ett fel. Makarna B. yrkade därför att målet skulle hänskjutas till rättegång. E. H. bestred i påminnelser den 2 juni att det förelåg en i lagsökningsmålet kvittningsskilling motfordran. I ett beslut den 7 juni 1983 hänsköt tingsrätten målet såsom tvistigt till rättegång. E. H. fick sedermera gå med på förlikning, varefter talan återkallades och målet avskrevs.

Efter utredning avgjorde JO *Wigelius* ärendet genom beslut den 29 november 1985. I sitt beslut kritiserade JO tingsrätten för att den inte i ett sammanhang infordrat samtliga erforderliga kompletteringar av ansökningen om lagsökning och för dröjsmålet med att utfärda förelägganden sedan kompletteringsförfarandet avslutats. Härefter anförde JO följande.

I föreläggandet angavs att makarna skulle inge skriftligt svar till tingsrätten senast inom sju dagar efter det att de hade fått del av föreläggandet. Om så

inte skedde skulle målet ändå kunna komma att avgöras. Stig B. delgavs förelägandet den 21 mars. Något utslag beträffande honom hade ännu inte utfärdats den 3 maj, när båda makarna B. genom sitt ombud inkom med invändningen beträffande motfordringen.

Av 17 § lagsökningslagen framgår att utslag i lagsökningsmål skall ges ofördröjligen sedan målet kommit i det skicket att det kan avgöras. Bestämmelsens avfattning lämnar inte stöd för något egentligt anstånd med utfärdande av utslag, i vart fall inte längre än några få dagar. Eftersom Stig B. inte hade inkommit med något svar till tingsrätten inom den förelagda tiden borde tingsrätten således i ett utslag ha ålagt honom betalningsskyldighet.

JO konstaterade slutligen också att beslutet att hänskjuta målet till rättegång varit felaktigt, eftersom det åberopade fordringsbeviset utgjort en ensidig betalningsutfästelse utan villkor om motprestation från E. H., varför stadgandet i 12 § andra stycket lagsökningslagen inte varit tillämpligt.

Åklagar- och polisväsendena

Åtal mot åklagare för vårdslös myndighetsutövning (husrannsakan och hämtning till förhör)

(Dnr 1274–1984)

I en skrivelse till JO klagade Vija Freimanis över den behandling hon utsatts för i samband med att polismyndigheten i Solna polisdistrikt gjort viss utredning om misstänkt brott mot konkurslagen och i samband därmed företagit husrannsakan hos henne och hämtat henne till förhör. Under JO:s utredning av klagomålen framkom att distriktsåklagaren Leif Bäckmalm vid åklagarmyndigheten i Solna åklagardistrikt hade fattat beslut om ifrågavarande tvångsåtgärder. Sedan förundersökning genomförts beslutade JO Wigelius den 9 oktober 1985 att väcka åtal vid Solna tingsrätt mot Bäckmalm, som då innehade tjänst som kammaråklagare vid åklagarmyndigheten i Stockholms åklagardistrikt, för vårdslös myndighetsutövning. JO Wigelius uppdrog åt byråchefen vid ombudsmannaexpeditionen Dan Fernqvist att utföra åtalet. Tingsrätten dömde den 4 april 1986 Bäckmalm för vårdslös myndighetsutövning till 40 dagsböter. Domen vann laga kraft. Ärendet refereras här genom återgivande av vad tingsrätten anförde i sin dom.

Yrkanden m. m.

I skrivelse som inkom till åklagarmyndigheten i Solna den 21 oktober 1983 från kronofogdemyndigheten i Solna anmälde myndigheten följande beträffande Vija Freimanis.

Freimanis försattes i konkurs 1981-09-09. Konkursen, som handlades som en mindre konkurs, avslutades 1983-06-16.

Under de senaste åren har ett stort antal enskilda mål lämnats in för verkställighet mot Freimanis. Bl. a. har mål lämnats in, vilka avser Freimanis med uppgiven firma Boutique Linda. Dessa avser såvitt framgår av handlingarna även år 1982, då Freimanis var försatt i konkurs.

Kronofogdemyndigheten ifrågasätter brott mot 199 a § konkurslagen. Kopior på handlingarna från akter i enskilda mål, krav som tillställts konkursförvaltaren samt printar med förteckning över enskilda mål bifogas.

Ärendet – som infördes i diariet för andra brott än brottsbalksbrott med fängelse i straffskalan – överlämnades till Bäckmalm, som då var distriktsåklagare i Solna åklagardistrikt, för handläggning. Den 1 november översände Bäckmalm ärendet till polismyndigheten i Solna för utredning. Han bifogade samtidigt följande direktiv för utredningen.

Jag föreslår husrannsakan i början av vecka 45
på Kyrkfjärdsvägen 4, Ekerö
i butik Linda, Kista C

beslag av alla handlingar rörande verksamhet
V medtages för förhör

Övriga åtgärder:

1. Kontakta kf rörande restföring och vilken bokföring som kf kan ha omhändertagit.

2. Hur skötes momsen?
3. Kopia på självdeklaration för de senaste tre åren.

På polismyndigheten tilldelades kriminalinspektören Harald Torninger utredningen. Sedan han infordrat vissa uppgifter från bl. a. skattemyndigheten, företogs den 8 december 1983 husrannsakan hos Vija Freimanis i hennes dåvarande bostad i Huddinge. Därvid togs visst bokföringsmaterial avseende verksamheten i butiken i beslag. Vija Freimanis hämtades i omedelbar anslutning till husrannsakan till förhör. Detta leddes av Torninger. Samtidigt hördes Vija Freimanis make Imants Freimanis av annan kriminalinspektör. Detta förhör var ej bestämt i förväg. Bäckmalm underrättades samma dag om vad som framkommit. Husrannsakan företogs ej i Kista. Torninger hade konstaterat att där då inte fanns någon butik. Den 1 mars 1984 inkom till åklagarmyndigheten en hemställan från Torninger om att förundersökningen skulle nedläggas. Han anförde därvid följande.

Den 8 december 1983 så verkställdes hämtning av Vija Freimanis, född 340304-0029, i bostaden, då även en husrannsakan företogs enligt beslut av Låkl Leif Bäckmalm.

Freimanis var misstänkt för brott mot konkurslagen § 199 a, dvs. att hon bedrev verksamhet under den tid hon var försatt i konkurs.

Förhören har givit vid handen att hon inte har ägnat sig åt sådan verksamhet utan hjälpt sin make i hans klädaffär i Kista Centrum.

Utredningsresultatet visar att Freimanis inte kan ha gjort sig skyldig till det aktuella brottet varför undertecknad föreslår att förundersökningen läggs ned.

Bäckmalm beslöt den 5 mars 1984 nedlägga förundersökningen, då gärningen ej utgjorde brott.

Vija Freimanis klagade i brev till JO över den behandling hon utsatts för i samband med att polismyndigheten i Solna polisdistrikt verkställde beslutet om husrannsakan och hämtning till förhör.

Efter utredning av klagomålet väckte JO Anders Wigelius vid tingsrätten åtal mot Bäckmalm för vårdslös myndighetsutövning jämlikt 20 kap. 1 § 2 st. brottsbalken enligt följande gärningsbeskrivning.

Bäckmalm har den 1 november 1983 i Solna i egenskap av förundersökningsledare i ett ärende rörande Vija Freimanis av grov oaktsamhet åsidosatt vad som ålegat honom i hans myndighetsutövning genom att utan laga grund besluta om husrannsakan och hämtning till förhör. Oaktsamheten har bestått i att han ej med tillräcklig omsorg och varsamhet gjort klart för sig om omständigheterna var sådana att Vija Freimanis på objektiva grunder kunde misstänkas för brott varpå fängelse kan följa. Beslutet verkställdes den 8 december 1983. Förfarandet har för henne inneburit förfång som inte kan anses ringa.

På uppdrag av Wigelius har åtalet vid tingsrätten utförts av Fernqvist.

Bäckmalm har bestritt att han saknat laga grund för beslutet om husrannsakan och hämtning till förhör.

Domskäl

Bäckmalm har berättat: Ändamålet med de beslutade tvångsåtgärderna var att utan större spaningsinsatser utröna huruvida Vija Freimanis bedrev

bokföringspliktig verksamhet och om hon i samband därmed gjort sig skyldig till bokföringsbrott och brott mot skattebrottslagen. Beslutet om husrannsakan och hämtning till förhör var emellertid villkorat av att de övriga åtgärder som angavs däri först vidtogs och att samråd därefter skedde med honom. Bäckmalm talade också vid två tillfällen med utredningsmannen Torninger om ärendet i samband med besök av denne på åklagarmyndigheten. Vid det första samtalet diskuterades bl. a. kontroll av moms, arbetsgivaravgift och källskatt. Vid det andra samtalet fick Bäckmalm uppfattningen att Torninger gjort vederbörliga kontroller och Bäckmalm fick klart för sig att Vija Freimanis ej förekom i handels- eller mervärdesskatteregistret. Han styrktes därigenom i sina misstankar om passivt skattebedrägeri och kanske annan ekonomisk brottslighet. Han kan inte förstå hur Torninger kunde undgå att uppfatta dessa misstankar. Vid det andra samtalet gav Bäckmalm klarsignal för husrannsakan och hämtning till förhör den 8 december. Om Vija Freimanis endast kallats till förhör skulle åtskillig utredning kunna gå förlorad. Det var först när Bäckmalm fick förundersökningsprotokollet som han upptäckte att Torninger presenterat misstankarna mot Vija Freimanis endast som brott mot konkurslagen. – Bäckmalm anser inte att han varit grovt oaktsam. Skriftliga direktiv och beslut om husrannsakan har kompletterats med muntliga genomgångar i syfte att klargöra om grund för misstanke om skattebrott förelåg. Husrannsakan planerades så att Bäckmalm skulle vara till hands om komplikation uppstod.

Torninger har hörts som vittne och därvid berättat: Han utgick från att den utredning som skulle företagas avsåg brott mot 199 a § konkurslagen. Han kontrollerade ej vilken påföljden var för brott mot det lagrummet. Han måste utgå från att åklagaren gör rätt. Bäckmalm nämnde under utredningen inte något om annan misstänkt brottslighet. Torninger minns numera inte med säkerhet vilka registerkontroller han gjorde men han brukar följa angivna direktiv. Han anmälde resultatet av företagna kontroller för Bäckmalm och det bestämdes vilken dag husrannsakan och förhör skulle äga rum.

För brott mot 199 a § konkurslagen är endast stadgat böter. Misstanke om brott mot lagrummet i fråga kan således inte lagligen läggas till grund för beslut om husrannsakan eller hämtning till förhör utan föregående kallelse.

Bäckmalm har uppgett att hans beslut om tvångsmedel grundats på misstankar om skattebedrägeri eller annat brott med fängelse i straffskalan.

Av Torningers vittnesmål framgår att Bäckmalm – utöver det i kronofogdemyndighetens skrivelse angivna brottet mot 199 a § konkurslagen – inte för honom nämnt misstankar om skattebedrägeri eller annat brott med fängelse i straffskalan. Att Bäckmalm likväl grundat sitt beslut om tvångsåtgärder på sådana misstankar har tingsrätten emellertid inte anledning att betvivla.

Ofta kan man, i fall som avser brott i samband med konkurs, ha skäl att förmoda att en förundersökning kan komma att avslöja brottsliga gärningar utöver den eller dem som föranlett förundersökningens inledande. Bokföringsbrott, skattebedrägeri och oredlig uppbördsredovisning är alla gärningar som här typiskt sett kan vara aktuella. Vanligtvis leder detta till att man under utredningen är vaksam på symtom på sådan brottslighet för att i

förekommande fall kunna utvidga förundersökningen till att avse ytterligare brottslighet. Det är emellertid, såsom RÅ i avgivet yttrande anför, en avgörande skillnad mellan en förväntan om att vissa brottsmisstankar eventuellt kan framkomma under en utredning som tills vidare får inriktas på ett mera begränsat område och misstankar av sådan substans att de redan från början ger underlag för en mer omfattande förundersökning eller t. o. m. beslut om tvångsmedel. I det läge som förelåg när Bäckmalm fattade beslut om husrannsakan och hämtning till förhör förelåg enligt tingsrättens mening inte någon konkret omständighet som gav underlag för inledande av förundersökning angående bokföringsbrott eller skattebedrägeri. Än mindre förelåg grund för tvångsmedel för utredande av sådan brottslighet. Och beslutet om hämtning till förhör var inte ens villkorat av vad husrannsakan kunde ge för resultat. Bäckmalm har således åsidosatt vad som till följd av lag gällt för myndighetsutövningen. Den oaktsamhet Bäckmalm därigenom visat är att bedöma som grov.

Det är uppenbart att tvångsåtgärder av det slag varom var fråga med sin starka integritetskränkning redan i sig medför förfång som aldrig kan vara ringa. Vid bedömning i förevarande sammanhang av graden av förfånget skall emellertid ej beaktas andra verkställighetsåtgärder än dem som Bäckmalm kan anses bära ansvaret för. Han har vid beslutet om husrannsakan och hämtning ägt utgå från att verkställighet skulle ske i enlighet med vad som gäller därför. Att verkställigheten skedde på sätt som medförde värre konsekvenser för Vija Freimanis än Bäckmalm rimligen kunde förutse är således denne – som åklagaren också anför – inte ansvarig för. Det förfång Bäckmalm kan lastas för var det oaktat, som redan antytts, inte ringa.

På grund av det anförda skall Bäckmalm dömas i enlighet med åtalet. Brottet förskyller ett bötesstraff som bör bestämmas med särskilt beaktande av att Bäckmalm genom sin oaktsamhet åsidosatt viktiga bestämmelser till skydd för den personliga integriteten.

Fråga om disciplinansvar för åklagare (husrannsakan, hämtning till förhör m. m.)

(Dnr 3007–1984)

N. framförde till JO klagomål mot vad som förekommit i samband med att polismyndigheten i Helsingborgs polisdistrikt företagit husrannsakan hos honom. Under JO:s utredning framkom att chefsåklagaren Carl-Gustaf Pfeiff vid åklagarmyndigheten i Helsingborgs åklagardistrikt varit förundersökningsledare i ett ärende rörande koppleri och att misstanke mot N. förelegat om medhjälp till sådant brott. Den 12 juni 1984 hade Pfeiff fattat beslut om husrannsakan hos N. och i dennes bankfack samt om hämtning av N. till förhör. Vid husrannsakingarna hade beslag gjorts. Sedan viss ytterligare utredning skett, hade distriktsåklagaren Anders Ikander, vilken inträtt som förundersökningsledare, den 18 juli 1984 beslutat inte väcka åtal mot N., enär brott inte kunde styrkas.

Efter utredning i anledning av klagomålen beslutade JO Wigelius den 2

april 1986 anmäla Pfeiff till ansvarsnämnden för disciplinär åtgärd. Ansvarsnämnden lämnade i beslut den 6 juni 1986 anmälan mot Pfeiff utan bifall. Ärendet refereras här genom återgivande av ansvarsnämndens beslut.

1. Bakgrund

Pfeiff beslutade den 12 juni 1984 att husrannsakan skulle företas hos N. och i förekommande fall i bankfack som innehades av denne. Pfeiff beslutade samtidigt att N. skulle hämtas till förhör utan föregående kallelse. Husrannsakan utfördes i N:s bostad den 13 juni 1984 och i hans bankfack den 21 juni 1984. Vid båda tillfällena verkställdes beslag, vid det första tillfället av vissa handlingar och vid det andra av ett antal premieobligationer. Beslagen fastställdes av Pfeiff. Eftersom N. befann sig utomlands kunde beslutet om hämtning till förhör inte verkställas.

Efter anmälan som inkom till JO den 22 november 1984 gjorde N. hos JO gällande att Pfeiffs beslut om husrannsakan och hämtning till förhör saknat laga grund samt ifrågasatte riktigheten av beslaget av premieobligationerna.

JO lät inhämta yttranden från polismyndigheten i Helsingborg och från Pfeiff.

Pfeiff anförde i sitt yttrande bl. a. att, sedan kriminalpolisen företagit spaningar mot en bordell på Faktorsgatan 4 i Helsingborg, ärendet hade föredragits för honom av kriminalinspektören Jan Perbo den 12 juni 1984. att därvid framkommit att N. kunde misstänkas för att ha haft vetskap om att en man H. var den som drev den omfattande bordellverksamheten med hjälp av en kvinna B., som förhyrde den lägenhet i N:s fastighet på Faktorsgatan vari verksamheten bedrevs. Pfeiff uppgav vidare att det således fanns misstankar om att N. medverkat till H:s och B:s koppleri.

Sedan yttrande inhämtats även från riksåklagaren meddelade JO Wigelius beslut i ärendet den 2 april 1986. Enligt detta fann JO Wigelius att vad som framkommit i ärendet visade att Pfeiff på grund av en oriktig bedömning av rättsläget kommit att fatta felaktiga beslut. Vidare fann JO Wigelius att felen, som inte kunde anses ringa, innebar att Pfeiff av oaktsamhet åsidosatt vad som ålegat honom i hans anställning och att han inte kunde undgå ansvar för det inträffade.

2. Parternas ståndpunkter i ansvarsnämnden

Under hänvisning till sitt nyss återgivna beslut har JO Wigelius i skrivelse den 2 april 1986 till ansvarsnämnden anmält Pfeiff för disciplinär åtgärd.

Pfeiff har i yttrande till ansvarsnämnden bestritt att han har handlat felaktigt och har därvid förklarat att till stöd för de klandrade besluten legat även andra omständigheter än dem han redovisat i sitt yttrande till JO.

3. Riksåklagarens yttrande till JO

Riksåklagaren anförde i sitt yttrande till JO bl. a. följande. Enligt den lydelse som brottsbalkens bestämmelse om koppleri hade intill den 1 juli 1984 (6 kap. 7 §) kunde bl. a. den som vanemässigt eller för att bereda sig vinning

främjade eller utnyttjade annans otuktiga levnadssätt dömas för koppleri.

Med verkan fr. o. m. den 1 juli 1984 har vissa ändringar företagits i koppleribestämmelsen (numera 6 kap. 8 § BrB). Vad som här är av intresse är att en hyresvärd som först efter det att han har upplåtit en lägenhet får reda på att lägenheten används för prostitutionsverksamhet kan dömas för koppleri, om han underlåter att göra vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra.

I förevarande fall är det ostridigt att B. redan då N. förvärvade fastigheten år 1976 hade hyresrätt till den aktuella lägenheten. N. har medgett att han när han förvärvade fastigheten eller omedelbart därefter fick reda på att den av B. förhyrda lägenheten användes som bordell.

Enligt den intill den 1 juli 1984 gällande lydelsen av koppleribestämmelsen torde inte enbart det förhållandet att en hyresvärd som i god tro hyrt ut en lägenhet fick reda på att lägenheten användes för prostitutionsverksamhet och inte vidtog åtgärder för att få verksamheten att upphöra kunna grunda ansvar för koppleri (jfr sexualbrottskommitténs betänkande, SOU 1982:61, Våldtäkt och andra sexuella övergrepp s. 126 och prop. 1983/84:105 s. 58). Ansvar för medhjälp torde inte heller kunna förekomma i ett sådant fall. Detsamma måste enligt min mening anses ha gällt den som förvärvade en fastighet med vetskap om att fastigheten eller del av den som upplåtits med nyttjanderätt användes för prostitutionsverksamhet. Sådana fall går däremot in under den nya lydelsen av koppleriparagrafen.

Pfeiff har som grund för misstanke mot N. för medhjälp till grovt koppleri inte angett annat än att N. kunde misstänkas ha haft vetskap om att bordellverksamhet bedrevs i en lägenhet i hans fastighet. Sådant vetskap kunde dock i enlighet med det jag anfört i det föregående inte ensam utgöra grund för ansvar för vare sig koppleri eller medhjälp till koppleri.

Jag kan alltså inte finna att N. vid tidpunkten för Pfeiffs beslut kunde anses misstänkt för koppleri eller medhjälp till koppleri. Pfeiffs beslut om husrannsakan på den grund han angett var därför enligt min mening inte lagligen grundat.

Detsamma kan sägas om hämningsbeslutet i den mån detta grundades enbart på misstanke om brott. Emellertid kan även annan än den som är misstänkt för brott hämtas till förhör (jfr 23 kap. 7 § rättegångsbalken och 6 § förundersökningskungörelsen; 1947:848). Jag saknar underlag för att bedöma om beslutet om hämtning kan ha grundats på något annat än misstanke mot N.

Om beslagen är naturligtvis detsamma att säga, nämligen att de i den mån de grundats på misstanke om brott från N:s sida var felaktiga. När det gäller beslaget på premieobligationerna vill jag emellertid tillfoga följande med utgångspunkt i Pfeiffs bedömning att N. kunde misstänkas för medhjälp till grovt koppleri. Av beslagsprotokollet framgår att ändamålet med husrannsakingarna var att utröna omständigheter som kunde antagas äga betydelse för utredningen och att eftersöka föremål som kunde tänkas vara förverkade. Man får därför utgå ifrån att obligationerna antagits äga betydelse för brottsutredningen eller kunna förverkas. Även med den utgångspunkten att N. kunde misstänkas för medhjälp till grovt koppleri kan jag för min del knappast se något utredningsintresse som motiverade beslaget. Fanns det då

någon möjlighet att förverka obligationerna? Ja, om det skulle ha kunnat visas att N. haft utbyte av sin medverkan, skulle förverkande av detta utbyte ha kunnat ske enligt 36 kap. 1 § brottsbalken. Ett beslag på obligationerna för att säkerställa ett förverkande förutsätter dock att obligationerna utgör det ursprungliga utbytet av ett koppleribrott. Då blir det nämligen fråga om ett sakförverkande och det är just ett sakförverkande som kan säkerställas genom beslag. I annat fall blir det fråga om ett värdeförverkande, något som kan säkerställas inte genom beslag utan genom kvarstad enligt bestämmelserna i 26 kap. rättegångsbalken, eventuellt föregånget av ett förvarstagande enligt bestämmelserna i kapitlets 3 §.

Det material som är tillgängligt för mig i ärendet medger inte ett säkert ståndpunktstagande till frågan om obligationerna – med Pfeiffs bedömning av koppleribrottets omfattning före den 1 juli 1984 – är att anse som ursprungligt utbyte av den medhjälp från N:s sida som Pfeiff ifrågasatt. Praktiskt sett måste dock sannolikheten för att så är fallet vara mycket ringa.

Som framgår av vad jag har anfört i det föregående har jag en annan mening än Pfeiff i fråga om vad som föll inom det kriminaliserade området enligt 6 kap. 7 § brottsbalken. Som jag ser saken gav den misstanke mot N. som Pfeiff hänvisat till i sitt yttrande inte grund för ett beslut om husrannsakan med åtföljande beslag. Med hänsyn till tvångsåtgärdernas karaktär är det uppenbart att beslutet medfört förfång för N. som inte var ringa. Även hämtningsbeslutet – som ej har verkställts – synes ha sin grund i samma bedömning från Pfeiffs sida rörande rättsläget som besluten i övrigt.

Mot bakgrunden av den utredning som nu föreligger i ärendet synes Pfeiff ha gjort en oriktig bedömning av rättsläget i målet, när han beslutade om de aktuella tvångsåtgärderna. I sammanhanget bör emellertid beaktas att den tillämpliga koppleribestämmelsen inte kan anses ha varit så klar i sin utformning att det otvetydigt framgick att det här aktuella förfarandet föll utanför det straffbara området (jfr HD:s dom nr DB 11 den 6 juni 1979: NJA I 1979 B 11).

4. JO Wigelius bedömning

JO Wigelius har i sitt beslut anfört bl. a. följande. Enligt vad som framgår av polismyndighetens remissvar hade polisen vid spaning och utredning i ett ärende rörande misstänkt koppleri kommit fram till att N. var klart medveten om att en lägenhet i hans fastighet på Faktorsgatan i Helsingborg användes för bordellverksamhet. Pfeiff har härom uppgivit att det vid utredningsmannens föredragning av ärendet hade framkommit att N. kunde misstänkas för att ha haft vetskap om att en man, H., var den som drev den omfattande bordellverksamheten med hjälp av en kvinna, B., som förhyrde lägenheten i N:s fastighet på Faktorsgatan. Vidare har Pfeiff uppgivit att det således fanns misstanke om att N. hade medverkat till H:s och B:s koppleri. Något konkret utöver uppgiften att N. hade varit klart medveten om den pågående verksamheten i B:s lägenhet har dock inte redovisats som grund för Pfeiffs beslut om hämtning av och husrannsakan hos N.

Riksåklagaren har i sitt yttrande redogjort för de lagbestämmelser om koppleri som gällde intill den 1 juli 1984, dvs. då Pfeiff hade fattat sina beslut.

Jag kan i alla delar ansluta mig till vad som där anförts och att Pfeiffs beslut i varje fall beträffande husrannsakan hos N. med åtföljande beslag saknade laglig grund. Som riksåklagaren påpekat synes emellertid även beslutet om hämtning av N. till förhör – som dock inte kom att verkställas – ha grundats på samma bedömning som besluten i övrigt.

5. Pfeiffs yttrande till ansvarsnämnden

Pfeiff har i skrivelse den 14 april 1986 till ansvarsnämnden hänvisat till ett särskilt yttrande av Perbo den 9 april 1986. Denne har däri uppgivit att han vid sin föredragning av ärendet för Pfeiff någon eller några dagar före den 13 juni 1984 lämnade följande upplysningar. Kriminalpolisens spaning hade givit vid handen att det i N:s fastighet på Faktorsgatan bedrevs en omfattande koppleriverksamhet, bestående i att H. och B. anställt flickor, som mot betalning tillhandahöll samlag och andra sexuella tjänster. Trovärdiga källor sade också att N. och B. hade affärer ihop. Det visade sig senare att N. lånat 50 000 kr. av B. Hon hade inte något annat arbete, vilket N. måste ha känt till, och det kunde på goda grunder misstänkas att pengarna kom från koppleriverksamheten. B. betalade en lägre hyra än andra hyresgäster med motsvarande lägenheter. En av de prostituerade hade blivit osams med H. och slutat i ateljén på Faktorsgatan. N. hade då ordnat en lägenhet åt henne i sin fastighet på Hälsovägen i Helsingborg. Lägenheten hade inte använts som bostad. Tidigare prostituerade hade uppgivit att N. varit inne i bordellokalen och tagit del i verksamheten bl. a. genom att tömma papperskorgar. Han hade också varit synlig i lokalen när den som gjorde polisanmälan varit där.

Pfeiff har i sitt yttrande till ansvarsnämnden förklarat att han på grund av Perbos uppgifter fann att N. skäligen kunde misstänkas för medhjälp till grovt koppleri. Han har tillagt att han kunde erkänna att hans yttrande den 24 januari 1985 till JO inte varit uttömmande. Han har vidare anført: Husrannsakan hos N. och i dennes bankfack företogs för att eftersöka handlingar och annat, som kunde äga betydelse för utredningen och som kunde visa det ekonomiska utbyte, som N. haft av koppleriverksamheten. De beslag som gjordes avsåg handlingar, som kunde äga betydelse för utredning av det brott som N. skäligen var misstänkt för. – Besluten har grundat sig på då gällande lag och inte som riksåklagaren och JO förmodat på en lagbestämmelse som ännu inte trätt i kraft.

6. Påminnelser från JO Wigelius

I anledning av Pfeiffs yttrande har JO Wigelius i skrivelse den 28 april 1986 till ansvarsnämnden förklarat att han ställde sig något frågande till resonemang-
et att den lägre hyran för B:s del tydde på att N. fick otillbörlig ekonomisk ersättning på annat sätt av medel som influtit genom koppleriverksamheten. JO Wigelius har vidare anført bl. a. : Såvitt jag kunnat finna är det här fråga om ett närmast hypotetiskt resonemang som självfallet inte kunde läggas till grund för ett beslut om tvångsåtgärder mot N. Inte heller det förhållandet att det i inledningsskedet av ärendets handläggning hade framkommit uppgifter om att N. hade lånat pengar av B. var enligt min mening en omständighet av

den digniteten att den kunde utgöra en grund för ett påstående om medhjälp till koppleri från N:s sida. Vad slutligen rör uppgiften om tömningen av papperskorgarna torde den utan vidare kunna lämnas utan avseende.

Jag vidhåller alltså mitt påstående i beslutet att något konkret utöver uppgiften att N. hade varit klart medveten om den pågående verksamheten i B:s lägenhet inte har redovisats som grund för Pfeiffs beslut om tvångsåtgärder mot N. Jag står också fast vid att Pfeiff inte bör undgå ansvar för det begångna felet.

7. Erinringar från Pfeiff

Med anledning av JO Wigelius påminnelse har Pfeiff i skrivelse den 7 maj 1986 till ansvarsnämnden anført bl. a. följande.

På de av mig angivna grunderna kunde N. skäligen misstänkas för medhjälp till grovt koppleri. Skälig misstanke förelåg, att han inte bara främjade koppleriverksamheten utan jämväl utnyttjade denna för egen vinning. Jag skulle ha förståelse för justitieombudsmannens påstående att N:s lån saknat tillräcklig dignitet, om det varit den enda och isolerade omständigheten, som kunde grunda misstanke. Man måste i så fall bortse från att N. bl. a. skapat nödvändiga förutsättningar för koppleriverksamheten genom att hyra ut ifrågakvarande lägenhet.

Det förhållandet, att N. tömde papperskorgar på bordellen var ett incitament på att han tagit aktiv del i bordellens skötsel sedd mot den bakgrunden, att han hyrde ut lägenheten med vetskap om att där enbart bedrevs koppleriverksamhet. Jag delar inte justitieombudsmannens uppfattning, att detta kan lämnas utan avseende. Detta är en pusselbit, som skall läggas till de övriga.

Jämväl den lägre hyressättningen för ifrågakvarande lägenhet var en omständighet, som sedd mot bakgrund till de övriga, inte kunde lämnas utan avseende vid bedömning om skälig misstanke förelåg.

Hämtningsbeslutet av N. fattades samtidigt med hämtningsbeslutet av H. och B. med stöd av 23 kap. 7 § andra stycket rättegångsbalken. Enär det skäligen kunde befaras att de i anledning av kallelse skulle genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvåra utredningen. Hämtningsbeslutet av H. och B. verkställdes på morgonen den 13 juni.

Jag vidhåller att de av mig redovisade omständigheterna sammantagna visade, att N. skäligen kunde misstänkas för medhjälp till grovt koppleri och att mina beslut var lagligen grundade.

8. Klarläggande från JO Wigelius

I skrivelse till JO Wigelius den 7 maj 1986 hemställde ansvarsnämnden med hänsyn till innehållet i Pfeiffs yttrande om ett klargörande av om det gjordes gällande att Pfeiffs beslut har varit felaktiga därför att de grundat sig på en missuppfattning angående koppleribestämmelsens gällande lydelse eller därför att tillräckliga sakliga skäl för beslutet inte förelåg.

JO Wigelius har i svarsskrivelse den 23 maj 1986 anført följande.

Enligt 28 kap. 1 § första stycket RB får, som ansvarsnämnden anført.

husrannsakan företas om det förekommer anledning att brott med fängelse i straffskalan har förövats. De brott det här skulle ha varit fråga om, medhjälp till (grovt) koppleri, kunde medföra fängelse och vad som var bekant om N:s kontakter med H. och B. gjorde att det måhända "förekom anledning" att N. begått angivna brott. Denna lokution synes vara densamma som använts i 23 kap. 1 § RB vid angivandet av förutsättningen för att förundersökning skall inledas. Det är här fråga om en ganska låg misstankegrad. På denna punkt gör jag inte gällande att Pfeiff handlat felaktigt.

I 28 kap. 1 § andra stycket RB anges att det hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet får företas husrannsakan endast om brottet har förövats hos honom eller den misstänkte gripits där eller eljest synnerlig anledning förekommer att man skall träffa på föremål som är underkastat beslag eller annan utredning om brottet vinnas.

I sitt yttrande i JO-ärendet angav Pfeiff som enda grund för sitt beslut om husrannsakan att N. kunde misstänkas för att ha vetskap om att H. varit den som drivit bordellverksamheten med hjälp av B. En sådan vetskap var enligt den lag som gällde vid tidpunkten i fråga inte uppställd som brottsrekvisit. Inte ens om det stått alldeles klart att N. känt till verksamheten hade det därför funnits någon rättslig grund för husrannsakan hos honom som misstänkt. Pfeiff gjorde för övrigt själv inte gällande att det förelegat skäligen misstanke om brott. För att sådan misstanke skall anses föreligga krävs att det finns konkreta omständigheter av viss styrka som pekar på att den misstänkte begått det antagna brottet. Av de upplysningar som förelåg vid mitt beslut kunde inte någon annan slutsats dras än att Pfeiff misstagit sig angående innehållet i bestämmelsen om koppleri och därför kommit att fatta det felaktiga beslutet. Även om ett sådant misstag med hänsyn till omständigheterna kunde medföra en i viss mån mildare syn på Pfeiffs handlande, ansåg jag inte att jag kunde underlåta att anmäla fråga om disciplinansvar.

Pfeiff har i sitt yttrande till ansvarsnämnden uppgivit att han inte alls misstagit sig angående innehållet i gällande rätt utan under hänvisning till vissa omständigheter hävdade att det förelegat skäligen misstanke mot N. om medhjälp till H:s och B:s koppleri. Beträffande de angivna omständigheterna hänvisar jag till vad jag anfört i mina påminnelser den 28 april 1986.

Ansvarsnämnden har nu frågat om grunden för mitt påstående att Pfeiff begått en tjänsteförseelse. Jag vill som svar därpå säga att Pfeiff har fattat ett otillräckligt grundat beslut om husrannsakan hos N. och därigenom av oaktsamhet begått ett fel, som ej är ringa. Vilka tankeprocesser som lett fram till beslutet kan endast Pfeiff själv svara på. Vad han har anfört i ärendet utgör långt ifrån godtagbara skäl för beslutet. Jag kan dock uttrycka min åsikt att det möjligen skulle kunna ifrågasättas om de av Pfeiff till nämnden framförda omständigheterna inte bär spår av att vara en efterhandskonstruktion. Jag har därför inte något att erinra mot att nämnden till grund för sitt avgörande lägger den för Pfeiff förmånligaste versionen, vilken enligt min mening är den som han angav i JO-ärendet och som tydde på misstag angående gällande rätt.

Avslutningsvis kan det finnas skäl att säga ytterligare några ord om Pfeiffs beslut att N. skulle hämtas till förhör. Detta beslut kom aldrig att verkställas och medförde därför i praktiken inte något men för N. Likväl var beslutet

felaktigt och jag valde att se Pfeiffs åtgärder mot N. som en enhet. Därför anmälde jag Pfeiff också för hämningsbeslutet. Att jag anser beslutet ha varit felaktigt grundar sig på att Pfeiff inte åberopat någon konkret omständighet som kunnat ge vid handen att det, som det uttrycks i 23 kap. 7 § andra stycket RB, *skäligen* kunnat befaras att en kallelse inte skulle hörsammas eller medföra ett försvårande av utredningen.

9. Ansvarsnämndens bedömning

Av 28 kap. 1 § första och andra styckena rättegångsbalken jämförda med varandra framgår att husrannsakan får företas hos den som *skäligen* kan misstänkas för brott, varå fängelse kan följa. Vilken grad av misstanke som erfordras kan inte närmare utläsas av lagrummet eller dess förarbeten men det är som JO Wigelius framhållit tydligt att det är fråga om en ganska låg misstankegrad. Det måste dock alltid krävas att de skäl som åberopas för en husrannsakan är objektivt godtagbara och föreligger då beslutet fattas. Omständigheter som kommer fram efter ingripandet kan inte i och för sig rättfärdiga ett på otillräckliga grunder fattat beslut.

Pfeiff har gjort gällande att han funnit att N. kunde *skäligen* misstänkas för medhjälp till grovt koppleri på grundval av de upplysningar som Perbo lämnat vid sin föredragning. Dessa innebar att det fanns klart belägg för att N. kände till att B. sedan lång tid tillbaka bedrivit bordellverksamhet i sin av N. förhyrda lägenhet, att han kunde misstänkas ha haft ekonomiskt utbyte av verksamheten, att den hyra som B. betalade var lägre än den hyra andra hyresgäster betalade för motsvarande lägenheter samt att N. varit synlig i bordellokalen. bl. a. då han tömt papperskorgar. Det är visserligen ägnat att förvåna att Pfeiff i sitt yttrande till JO inte redovisat andra skäl för sitt beslut än N:s vetskap om vad som pågick i B:s lägenhet. Men ansvarsnämnden finner, med beaktande särskilt av Perbos yttrande, att det likväl inte kan antagas annat än att samtliga av Pfeiff nu anförda omständigheter legat till grund för beslutet.

Sammantagna innebar de uppgifter om samband mellan N. och den aktuella verksamheten som förelåg vid beslutstillfället enligt ansvarsnämndens mening att N. *skäligen* kunde misstänkas för medhjälp till koppleri. På brottet kan följa fängelse. Det förelåg därför laga grund för beslutet om husrannsakan.

Med hänsyn till beskaffenheten av det brott som misstanken rörde kunde det *skäligen* befaras att N. genom undanröjande av bevis eller på annat sätt skulle försvåra sakens utredning. Det fanns därför fog för Pfeiffs beslut att låta hämta N. till förhör utan föregående kallelse.

Beträffande det av Pfeiff fastställda beslaget av premieobligationerna är det av skäl som riksåklagaren anført tveksamt om detta beslut var lagligen grundat. Den felbedömning som Pfeiff må ha gjort sig skyldig till i detta hänseende är dock inte av beskaffenhet att medföra disciplinansvar.

På anförda skäl finner ansvarsnämnden att yrkandet om disciplinär åtgärd mot Pfeiff inte kan vinna bifall.

Med anledning av ansvarsnämndens beslut gjorde JO Wigelius den 25 juni 1986 följande anteckning att fogas till akten i JO-ärendet.

Jag finner ej tillräckliga skäl att föra talan mot statens ansvarsnämnds beslut i ärende Å 5/1986 (jfr 16 kap. 3 § lagen om offentlig anställning).

För att min ståndpunkt i en för ärendet avgörande fråga inte skall missförstås, anser jag följande beriktigande nödvändigt. I början av avsnitt 2., Ansvarsnämndens bedömning, sägs beträffande uttrycket "den som skäligen kan misstänkas" att jag framhållit att det är fråga om "en ganska låg misstankegrad". Det sist citerade har jag dock inte sagt om "skäligen kan misstänkas" utan om den lägre misstankegraden "förekommer anledning"; se min i avsnitt 8 återgivna svarsskrivelse den 23 maj 1986, första stycket.

Disciplinansvar för polisman (husrannsakan)

(Dnr 2386-1985)

Den 19 oktober 1984 omkring kl. 21.00 blev en kvinna R. utsatt för misshandel utanför en fastighet på Blåsvädersgatan i Göteborg. Vid förhör den 26 oktober uppgav hon bl. a. att hon den aktuella dagen hade utträtt en del ärenden vid Friskväderstorget. I anslutning därtill kom hon i samspråk med en för henne okänd man, som bjöd hem henne till sin lägenhet. Mannen bodde på en gata intill Vårväderstorget. Han uppgav sig heta Ilia och vara från Rumänien. Då R. efter en stund lämnade mannens bostad följde han henne. Plötsligt slog han till henne i huvudet så att hon förlorade medvetandet. När hon senare kvicknade till upptäckte hon att hon blivit av med en del tillhörigheter och en större summa pengar. Enligt R:s beskrivning var den misstänkte 37-40 år, cirka 170 cm lång och kraftigt byggd. Vid ett senare tillfälle uppgav R. att mannens bostad bör ha legat på Snövädersgatan 1 och att första bokstaven på dörrskylten var I medan efternamnet började på Ma. Vid en kontroll av dessa uppgifter visade det sig att en Ivo Matanovic bodde i fastigheten tillsammans med hustru och två barn. Vidare framkom att Matanovic var jugoslav. Den 19 november fick R. titta på åtta foton varav ett föreställande Matanovic. Hon pekade därvid ut denne som varande identisk med gärningsmannen. Ett par kompletterande förhör hölls senare med R. Den 31 januari 1985 hördes Matanovic som misstänkt för misshandel. Han bestred därvid att han över huvud skulle ha träffat R. och förklarade i övrigt att han hade arbetat vid den tidpunkt då misshandeln skulle ha ägt rum. Vid en följande kontroll på arbetsplatsen visade det sig också att Matanovic hade arbetat aktuell kväll.

I en skrivelse som inkom till JO den 20 september 1985 gjorde Matanovic gällande i huvudsak följande. Den 29 januari 1985 hade han fått en skriftlig kallelse till förhör från en kriminalpolisman Ralf Rönnbäck. Matanovic hade omgående ringt upp och efterhört vad saken gällde. Enligt vad Rönnbäck då upplyst hade Matanovic misshandlat en kvinna samt bestulit henne på pengar. Vidare hade han sagt att kvinnan i fråga skulle ha varit i Matanovics

bostad. Matanovic hade omgående förklarat att det måste röra sig om ett misstag. Den 31 januari hade han inställt sig till förhör hos Rönnbäck. Vid en genomläsning av handlingarna hade han konstaterat att ärendet inte hade utretts på ett tillfredsställande sätt. Ett par dagar efter förhöret hade han därför ringt till Rönnbäck och frågat om saken var utagerad. Rönnbäck hade svarat nej och sagt att han inte hade hittat R. Den 18 februari hade dock Rönnbäck och R. plötsligt kommit hem till Matanovic och frågat om de kunde få stiga in. Matanovic hade svarat nej och förklarat att R. först borde beskriva våningen. Rönnbäck hade då svarat att Matanovic måste släppa in dem. Vidare hade han tvingat Matanovic att gå in i badrummet under tiden som de två tittade på lägenheten. Matanovic hade därefter kallats ut varvid R. på fråga om han var förövaren svarat: "Ja, det är han." Matanovic å sin sida hade framhållit att han inte hade sett R. vid något tidigare tillfälle. Följande dag hade han ringt till Rönnbäcks chef och frågat om Rönnbäck hade handlat rätt då han tagit med R. till lägenheten. Chefen hade därvid svarat att ärendet hade överlämnats till åklagare och att Rönnbäck inte hade varit tillräckligt smidig under utredningen. Den 22 februari hade Matanovic erhållit besked att åklagaren inte skulle väcka åtal, enär brott inte kunde styrkas. De framförda anklagelserna hade emellertid medfört att Matanovic hade måst sjukskriva sig.

Efter remiss inkom polismyndigheten i Göteborgs polisdistrikt med utredning och yttrande.

I yttrandet anförde polismyndigheten bl. a. följande.

Rönnbäck, som har tjänstgjort som polis sedan 1957, hade nyligen börjat tjänstgöra som utredningsman. I denna funktion måste han bedömas som oerfaren.

Rönnbäck ägde en ambition att komma till en lösning av ärendet. I vart fall i senare delen av ärendets handläggning kände han tvivel inför uppgiften att Matanovic skulle vara den skyldige. Han var emellertid också påverkad av målsägandens påstridighet i kombination med brottets allvar.

Rönnbäck kände även att ett eventuellt "friande" besked från målsäganden angående misstanken mot Matanovic som gärningsman skulle ha stor betydelse för denne.

Rönnbäcks åtgärd att genomföra att målsäganden fick tillträde till Matanovics bostad var en åtgärd med syfte att utröna en omständighet som kunde äga betydelse för utredning av brottet. Åtgärden måste sålunda bedömas som en husrannsakan. Något beslut fattat av undersökningsledaren att företa husrannsakan förelåg icke. I 28 kap. 1 § sista stycket RB anges särskilt att den misstänktes samtycke ej må åberopas som grund för husrannsakan. Oavsett bevekelsegrunderna har Rönnbäck sålunda saknat laga stöd för en husrannsakan hos Matanovic.

Rönnbäck själv uppger vid samtal den 31 oktober 1985 att han i dag icke skulle ha gått tillväga på samma sätt. Han skulle i en motsvarande situation icke ha tagit någon kontakt med Matanovic utan skulle ha kallat denne till förhör och konfrontation med målsäganden på polisstationen.

Chefen för den rotel där Rönnbäck tjänstgör har informerats om vad som förevarit. Samtal har förts med Rönnbäck angående förutsättningarna för genomförande av husrannsakan.

Även om Rönnbäck sålunda förfarit felaktigt bör detta knappast mera allvarligt läggas honom till last. Åtgärden har trots allt näppeligen medfört egentligt förfång för Matanovic utan fastmer ha bidragit till att minska den

misstanke som riktats mot honom.

Vid särskild kontroll har konstaterats att rikspolisstyrelsens person- och belastningsregister icke innehåller någon uppgift om Matanovic beträffande här aktuell händelse.

Av Matanovic framställda yrkanden har överlämnats till rikspolisstyrelsen.

JO Wigelius anförde följande i ett beslut den 20 februari 1986.

Enligt den av polisen upprättade anmälan och förhören med målsägaren hade hon blivit nedslagen och frånstulen bl. a. cirka tvåtusen kronor. Uppgifterna tydde alltså på ett allvarligt brott. Oaktat detta ansågs det i primärläget som ett brottmål av enkel beskaffenhet med polismyndigheten som förundersökningsledare. Den bedömningen kan jag inte förstå. Ärendet borde omgående ha lottats på åklagare i och med att Matanovic blev utpekad som misstänkt för brottet.

När det så gäller själva utredningen bör det redan från början ha framstått som angeläget att försöka få händelseförloppet klarlagt. Någon noggrannare utredning kan dock inte anses ha företagits i saken. I varje fall finns det inte någon sådan dokumenterad. Som ett exempel härpå kan nämnas att det inte finns någon redovisning som anger att målsägaren skulle ha tillfrågats närmare om hur den lägenhet som hon hade besökt egentligen såg ut och på vilket etage den låg. Dessa brister i utredningen är betänkliga. Det förhållandet att Rönnbäck var oerfaren som utredningsman kan vara en viss förklaring, om också inte ett helt godtagbart försvar för att utredningen blev ofullständig. I de fall mer eller mindre rutinerad utredningspersonal tilldelas ärenden får det nämligen enligt min mening anses åligga rotelchefen att tillse att vederbörande får den handledning som krävs för uppgiftens lösande.

Beträffande det föreliggande fallet kan då först konstateras att det efter målsägarens utpekande av Matanovic beslutades att denne skulle kallas till förhör för att höras som misstänkt för misshandel. Rönnbäck har i den delen uppgivit att Matanovic enligt hans bedömning då inte kunde misstänkas för tillgreppet av pengarna, men att han kunde höras om det. Av handlingarna går dock inte att utläsa vad som låg bakom ställningstagandet att den utpekade endast var skäligen misstänkt för misshandel och inte för tillgreppet. Misstankarna mot Matanovic grundades på målsägarens utpekande av honom vid en fotokonfrontation. Hennes uppgifter i övrigt var dock till en viss del vaga och som tidigare anförts inte närmare utredda. Med tanke på de svårigheter som många gånger föreligger när det gäller att känna igen någon på ett foto borde det därför ha genomförts ingående förhör med och vallning av målsägaren innan någon definitiv ställning beträffande Matanovic hade tagits. Även om jag har förståelse för att utpekandet av Matanovic vägde tungt i sammanhanget anser jag att det i detta fall togs väl lätt på uppgiften. En från början noggrant genomförd utredning hade antagligen kunnat ge ett säkrare underlag när det gällde att bedöma de föreliggande uppgifterna.

Vad då gäller kallelsen av och förhöret med Matanovic finner jag inte anledning till något uttalande. Däremot vill jag erinra om att Matanovic vid förhöret i fråga uppgav att han hade arbetat vid den tidpunkt som brottet skulle ha begåtts. Detta vitsordades också av hans arbetsledare P., som i

övrigt enligt förhörprotokollet uppgav bl. a. följande: "I den sysselsättning som Matanovic utför på arbetet skulle han kunna vara borta från arbetet högst en timme utan att P. skulle få kännedom om detta." Sannolikheten för att Matanovic kunde vara gärningsmannen var därmed inte så stor eftersom målsägaren uppgivit att hon hade varit i mannens lägenhet under cirka två timmars tid. Enligt beslut som fattades efter de nämnda förhören fick Rönnbäck i uppdrag att valla målsägaren i området kring brottsplatsen samt genomföra en konfrontation. Något beslut om husrannsakan i Matanovics bostad fattades emellertid inte. Oaktat detta besökte Rönnbäck i sällskap med målsägaren Matanovic och begärde att de två skulle få tillträde till hans lägenhet. Anledningen till denna begäran var önskan att få klarlagt om det var den lägenheten som målsägaren hade varit på besök i, dvs. det var fråga om en åtgärd till utrönande av omständighet som kunde äga betydelse för utredningen av brottet. Som polismyndigheten påpekat måste åtgärden bedömas som en husrannsakan. Bestämmelser om vem som skall meddela förordnande om husrannsakan återfinns i 28 kap. 4 och 5 §§ rättegångsbalken. Paragraferna har följande lydelse.

4 § Förordnande om husrannsakan meddelas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Kan husrannsakan antagas bliva av stor omfattning eller medföra synnerlig olägenhet för den, hos vilken åtgärden företages, bör, om ej fara är i dröjsmål, åtgärden icke vidtagas utan rättens förordnande.

Fråga om husrannsakan må av rätten upptagas på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Efter åtalet äge rätten även på yrkande av målsägande så ock självmant upptaga fråga därom.

5 § Utan förordnande, som sägs i 4 §, må polisman företaga husrannsakan, om åtgärden har till syfte att eftersöka den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten eller att verkställa beslag å föremål, som å färsk gärning följts eller spårats, så ock eljest, då fara är i dröjsmål.

I den föreliggande situationen var inte omständigheterna på något sätt sådana att de berättigade Rönnbäck att fatta ett beslut om husrannsakan i Matanovics bostad. Han fattade alltså sitt beslut trots att han inte hade någon befogenhet att göra det. För övrigt kan det enligt min mening starkt ifrågasättas om det i det skedet av utredningen över huvud kunde göras gällande att Matanovic fortfarande var skäligen misstänkt för brottet. Såvitt framgår av remissvaret synes Rönnbäck för sin del helt enkelt inte ha reflekterat över att den av honom vidtagna åtgärden var en husrannsakan. Något protokoll över förrättningen hade tydligen inte heller upprättats.

Rönnbäcks åtgärd att utan laga stöd själv besluta och genomföra en husrannsakan i Matanovics bostad är av så allvarlig beskaffenhet att han enligt min mening inte bör undgå ansvar därför. Jag beslutar därför att till länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län anmäla fråga om disciplinansvar för Rönnbäck i angivet hänseende.

Fråga om ansvaret för frigivning av anhållna m. m.;
framställning till regeringen om föreskrifter angående
underrättelse till häkte (motsvarande) om frigivningsbeslut

(Dnr 373-1984)

Bakgrund

I en artikel i Aftonbladet den 8 december 1983 uppgavs att en anhållen person, som en åklagare i Gävle hade beslutat skulle frigges, hade fått sitta kvar i häktet i Gävle ett par dagar därefter. Med anledning därav inforrades till JO-expeditionen den utredning som verkställd genom dåvarande länsåklagaren K.G. Olssons försorg. Av utredningen framgick i huvudsak detta.

Allmän åklagare i Gävle beslutade den 3 oktober 1983 att anhålla ett antal ynglingar som misstänkta för stöld av bl. a. en viss farlig medicin från ett apotek. Under den följande veckan lade utredningsmännen ner ett omfattande arbete på att få tag på den försvunna medicinen. På eftermiddagen fredagen den 7 oktober berättade en av de misstänkta var den fanns gömd. Sedan medicinen påträffats beslutade distriktsåklagaren Lars Lind att de anhållna skulle frigges. Till synes på grund av bl. a. ett missförstånd mellan två polismän kom något besked till häktet om åklagarens frigivningsbeslut beträffande en av ynglingarna, H., inte att lämnas under fredagen. Först sedan en förfrågan gjorts från häktet på måndagsmorgonen kom H. att frigges kl. 09.00.

Länsåklagare K.G. Olsson beslutade därefter att inleda förundersökning till utrönande av om frihetsberövandet av H. efter frigivningsbeslutet den 7 oktober 1983 till den 10 oktober 1983 orsakats av vårdslös myndighetsutövning. I ett beslut den 4 november 1983 anförde Olsson följande.

Det har ankommit på vederbörande kriminalpolispersonal att tillse att åklagarens beslut om frigivandet blev utan dröjsmål på betryggande sätt framfört till häktesföreståndaren. Upplöst är att det saknas centrala och lokala tjänsteföreskrifter (motsvarande) om vilken eller vilka befattningshavare som i en situation som den förevarande har ansvaret för framförandet. I normalfall av frigivanden fungerar vissa interna rutiner på kriminalavdelningen's rotlar.

Fel i myndighetsutövningen har uppenbarligen orsakat att frigivande i rätt tid ej skett. Felet har lett till förfång som ej är ringa för H, då denne utan laga grund varit berövad friheten. Uteblivet frigivningsmeddelande till häktet beror uppenbarligen på oaksamhet.

Ansvar för vårdslös myndighetsutövning kräver att grov oaksamhet ådagalagts. Vid bedömningen härav skall samtliga omständigheter beaktas. Vilken mening man i detta fall än må ha om hur ansvaret för felet är att fördela mellan berörda polismän, så kan vid en samlad bedömning av omständigheterna enligt nu tillgänglig utredning oaksamhet som är grov under alla förhållanden ej visas ligga enskild polisman till last. Fortsatt utredning kan inte antas på avgörande sätt förändra denna bedömning. Förundersökningen nedläggs därför.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län (länspolischefen Gunnar Berggren) fann vid sin prövning om någon polisman gjort sig skyldig till tjänsteförseelse enligt 10 kap. 1 § lagen om offentlig anställning att ett fel hade begåtts av oaksamhet

med påföljd att en person utan grund berövats friheten under mer än två dygn. Med beaktande av de alldeles speciella förhållanden som rådde bedömdes emellertid det fel som ifrågavarande polismän ansågs ha begått som ringa, varför någon åtgärd i disciplinärt avseende inte företogs.

Utredning

Handlingarna i ärendet remitterades till åklagarmyndigheten i Gävle åklagardistrikt för yttrande beträffande bl. a. rutinerna för verkställighet i allmänhet av åklagares beslut att frige anhållen.

Chefsåklagaren Jan Encrantz anförde följande.

Åklagaren meddelar beslut om frigivning av anhållen person till vederbörande utredningsman. Denne skriver därefter omedelbart ut en frigivningsorder som omgående överlämnas till häktesavdelningen av utredningsmannen personligen. I samband därmed antecknar utredningsmannen på personbladet tiden för frigivningsbeslutet. Denna praxis har hittills alltid fungerat tillfredsställande. Aktuellt fall utgör ett särfall och får bedömas som ett avsteg från denna nu gällande ordning.

Därefter infordrades yttrande från riksåklagaren i frågan huruvida nuvarande rutiner för underrättelse om åklagares beslut att frige anhållen är tillräckliga eller centralt utfärdade föreskrifter om sådana underrättelser kan vara erforderliga.

Till belysande av det praktiska förfarandet vid frigivning av anhållen inhämtade riksåklagaren yttrande från överåklagaren vid åklagarmyndigheten i Stockholms åklagardistrikt Claes Zeime. Denne anförde i huvudsak följande.

Som bakgrund till frågeställningarna i remissen lämnas först en redogörelse för vad jag inhämtat om de rutiner som tillämpas på kriminalavdelningens vaktrotel (KKV) i samband med intagning och frigivning av personer som berövats friheten på grund av misstanke om brott.

När en gripne person förs in på KKV, dras ärendet för vakthavande kriminalinspektör. Denne beslutar om frihetsberövandet skall bestå. Om den gripne inte friges omedelbart, tar vakthavande kriminalinspektör över ansvaret för gripandet. Han bestämmer då också om den gripne skall föras till arresten i allmänna häktet eller tas om hand på annat sätt. Om det är fråga om ett jourärende, delas ärendet ut till en utredningsman på KKV. Utredningsmannen svarar sedan i första hand för de nödvändiga kontakterna med åklagaren.

Vare sig den gripne friges omedelbart eller ej, sker registrering av frihetsberövandet i ett ADB-baserat register (RFP-registret). I samband med uppdateringen av RFP-registret upprättas också en s. k. travarlapp. Travarlappen består av ett set med fyra likadana blanketter, av vilka de två understa dock saknar betydelse i detta sammanhang. Om den gripne skall föras till arresten på allmänna häktet, dokumenteras beslutet härom längst ner till vänster på travarlappen. Den polisman som skall verkställa beslutet om insättande i arrest tar sedan med sig den gripne och travarlappen till häktet. Vid avlämnandet på häktet av den gripne kvitteras mottagandet längst ner till höger på travarlappen. Därefter bryts setet, varvid polisman-

nen får den översta blanketten som bevis på att han verkställt beslutet om insättande i arrest. Detta bevis lämnas slutligen över till vakthavande kriminalinspektör, som ombesörjer att det sätts in i en pärm avsedd endast för travarlappar.

När den misstänkte frigis från arresten, underrättas vakthavande kriminalinspektör om frigivningen. Underrättelsen lämnas såväl muntligen via en speciell telefonförbindelse som skriftligen i form av ett av häktespersonalen upprättat arrestantkort som medföljer den frigivne. Underrättelsen föranleder att dels avregistrering sker av den frigivne ur RFP-registret, dels travarlappen rörande personen i fråga flyttas över till en annan pärm.

Varje kväll omkring midnatt görs en avstämning mellan å ena sidan de hos vakthavande kriminalinspektör förvarade travarlappar som enligt hans bokföring avser alljämt bestående frihetsberövanden och å andra sidan den motsvarande bokföringen på häktet.

Varje morgon omkring kl. 07.00 framställs maskinellt ett utdrag ur RFP-registret. Utdraget innehåller en fullständig förteckning över bl. a. personer som enligt noteringarna i registret fortfarande är berövade friheten som gripna eller anhållna. Förteckningen är identisk med den s. k. dagrapport som distribueras till samtliga åklagare vid åklagarmyndigheten i Stockholms åklagardistrikt m. fl.

Vakthavande kriminalinspektör har vidare för eget bruk en arbetslista, som fungerar som en extra kontroll i förhållande till RFP-registret och systemet med travarlappar.

Åklagarens handläggning vid beslut om frigivning av en anhållen person sker normalt på följande sätt. Åklagaren underrättar utredningsmannen om att den anhållne skall frigis. Underrättelsen lämnas muntligen och i allmänhet per telefon. Vid detta tillfälle anges som regel också tidpunkten för frigivningen. Åklagaren dokumenterar i samband härmed beslutet och tidpunkten på blanketten (RÅ 102) anmälan/beslut om tvångsmedel m. m. Därefter ser han till att uppgifterna i fråga kan föras in i anhållningslistan. När detta skett, upphör i praktiken hans omedelbara befattning med frihetsberövandet. Gången är i princip densamma vare sig handläggningen sker under beredskap eller på kontorstid.

Av vad som återgivits nu framgår att åklagaren i regel inte gör någon direkt kontroll av att ett beslut om frigivning blir verkställt. Indirekt och i efterhand sker emellertid en viss uppföljning genom att åklagaren fortlöpande tar del av polisens dagrapporter (se bilaga 3). Denna uppföljning kan dock inte tillmätas någon större betydelse i det här sammanhanget.

Om man vill åstadkomma en för åklagaren speciellt anpassad kontrollrutin med avseende på verkställandet av beslut om frigivning, är det naturligtvis möjligt att göra detta. En metod är att åklagaren ålägger utredningsmannen att höra av sig på nytt när den intagne faktiskt har släppts ut, såvida inte den intagne i stället skall omhändertaras av någon anledning, t. ex. för förpassning. En annan utväg är att åklagaren eller någon annan företrädare för åklagarmyndigheten fortlöpande eller vid tjänstetidens slut stämmer av frigivningsbesluten med föreståndaren för förvaringslokalen. Även andra, liknande rutiner kan säkerligen konstrueras.

För egen del och såvitt gäller förhållandena inom Stockholms åklagardi-

strikt anser jag emellertid att varken lokalt eller centralt utfärdade nya föreskrifter i nämnvärd utsträckning skulle kunna minska risken för felaktig handläggning i samband med beslut om frigivning av intagna. Den rådande ordningen är således enligt min mening tillräckligt betryggande. Detta innebär inte att misstag är uteslutna. Däremot kan sägas att de nuvarande rutinerna är så säkra att endast särpräglade och mer eller mindre oförutsebara omständigheter, t. ex. tillfälliga tillstånd av oreda eller annan förvirring, synes kunna leda till att misstag begås. Mot sådana undantagsföreteelser hjälper inga föreskrifter.

Jag bör kanske tillägga att det under senare år här i Stockholm har hänt åtminstone i ett par fall att den polisman som det ålegat att verkställa ett frigivningsbeslut har glömt bort att göra detta. I dessa fall synes omständigheterna ha varit snarlika dem som orsakat missödet i Gävle och som föranlett remissen.

Genom remissen har emellertid en del närbesläktade frågeställningar också fått aktualitet. På det senaste chefsåklagarmötet vid myndigheten yppades – jämnt fördelade – olika åsikter om vilken tidpunkt som rätteligen skall anges vid beslut om frigivning av en anhållen person. Enligt en uppfattning borde tidpunkten för åklagarens beslut antecknas. Enligt en annan uppfattning borde i stället antecknas den senare tidpunkt då den intagne faktiskt får lämna förvaringslokalen. Skillnaden mellan de två tidsangivelserna kan beräknas till normalt ca 15 minuter men den kan enstaka gånger vara större. Frågan om vilken tidpunkt som skall antecknas får avgörande betydelse i fall där den intagne varit berövad friheten i 24 timmar eller däromkring; jfr 33 kap. 5 § brottsbalken och 1 § lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning. Eftersom det kan antas att meningarna är delade inte bara vid denna myndighet, vore det värdefullt med ett tillkännagivande från riksåklagaren hur åklagarna bör förfara. Själv anser jag att det är tidpunkten för beslutet som skall antecknas.

I de från riksdagens ombudsmän hörörande remisshandlingarna berörs ännu en fråga som hör hemma i detta sammanhang. Jag tänker på tillåtligheten av villkorade frigivningsbeslut. Sådana beslut kan förekomma i skilda situationer. Som exempel kan nämnas att en gripen eller t. o. m. anhållen person enligt åklagarens medgivande får sättas på fri fot i sin bostad under förutsättning att personen i fråga där kunnat identifieras på ett sätt som tillfredsställer de beledsagande polismännen. I andra fall kan villkoret om frigivning vara knutet till resultatet av en beslutad husrannsakan eller av en läkarundersökning. Exempelen kan mångfaldigas.

Det är lätt att inse att ett villkorat frigivningsbeslut i många fall kan erbjuda en smidig lösning på ett praktiskt problem. På samma gång synes förfarandet innebära delegation av en beslutanderätt som åklagaren har exklusivt och som alltså inte kan delegeras. Enligt min mening vore det även i detta fall värdefullt med ett klargörande uttalande från riksåklagaren.

Riksåklagaren anförde för egen del:

Beslut om anhållande meddelas av åklagaren. Även beslut om frigivning ankommer exklusivt på åklagaren förutom då det meddelas av domstol i samband med prövning av häktningsfråga.

När skäl inte längre förekommer för anhållande skall den misstänkte omedelbart frigis. När någon anhållits har åklagaren således att fortlöpande överväga om anhållningsskäl fortfarande föreligger. Underlaget för bedömningen utgörs regelmässigt av den utredning som vederbörande utredningsman hos polisen redovisar till åklagaren. Redovisningen sker som regel fortlöpande genom personlig kontakt mellan utredningsmannen och åklagaren men kan någon gång i mindre komplicerade fall ske genom att utredningsresultatet redovisas för åklagaren i form av ett förundersökningsprotokoll eller andra handlingar. Om åklagaren beslutar att ett anhållande skall hävas underrättar han regelmässigt utredningsmannen genom en personlig kontakt med denne, ofta per telefon.

Åklagarens överväganden av om en anhållen skall frigis eller om anhållandet skall bestå präglas av de starka krav på skyndsamhet som gäller för tvångsmedlet och måste därför ske jämsides med eller i korta avbrott i andra krävande arbetsuppgifter. Inte sällan måste åklagaren exempelvis informera sig i frågan och göra sitt ställningstagande i samband med lunchuppehåll eller en kortare paus i en huvudförhandling i rätten. Ofta måste ställningstagandet ske och erforderliga direktiv lämnas av åklagaren medan denne vistas utanför sina tjänstelokaler och inte har annat medel för kommunikation än telefon tillgängligt. Även i dessa fall är det naturligen oftast utredningsmannen med vilken åklagaren har kontakt och vilken han kan underrätta om sitt beslut i anhållningsfrågan. Någon enstaka gång, såsom vid förfall för utredningsmannen eller efter tjänstetidens slut, kan åklagaren i stället underrätta jourhavande polisbefäl eller, mera sällsynt, personal vid allmänt häkte eller motsvarande förvaringslokal om ett frigivningsbeslut.

Ett beslut om frigivning skall verkställas omedelbart. Den som skall frigis förvaras på de större orterna, där allmänt häkte finns, på detta och i annat fall i särskilda arrestlokaler hos polisen. I det senare fallet utgörs personalen av polispersonal eller, oftare, av hos polismyndigheten särskilt inhyrd eller anställd vaktpersonal.

Själva frisläppandet kan endast ske genom personalens vid allmänna häktet eller arresten försorg. Endast denna personal har tillgång till nycklar och har möjlighet att återlämna omhändertagna persedlar, pengar m. m. till den frigivne. Oftast ombesörjs emellertid övriga åtgärder i anslutning till frigivningen av vederbörande utredningsman. Denne infinner sig sålunda hos jourhavande styresman, befäl eller vakt och underrättar om åklagarens beslut, är närvarande vid frisläppandet och är den frigivne behjälplig då han lämnar lokalerna. Det är emellertid ej heller ovanligt att utredningsmannen, omedelbart efter sin kontakt med åklagaren, endast per telefon, vidarebefordrar frigivningsbeslutet till förvaringslokalen, vars personal då i alla delar ombesörjer frigivningen. I dessa senare fall är utredningsmannen enbart en förmedlare av åklagarens beslut.

Oavsett hur åtgärderna fördelar sig mellan personal med ansvar för förvaringen resp. polisen är det emellertid i båda fallen fråga om befattningshavare över vilka åklagaren saknar administrativ befogenhet. Verkställigheten av åklagarens beslut åligger således annan myndighet, som är undandragen åklagarens kontroll. En felaktig hantering, såsom underlåtenhet att verkställa ett frigivningsbeslut, kan föranleda disciplinpåföljd eller straffansvar.

På åklagaren måste ställas det oavvisliga kravet att han lämnar ett otvetydigt besked om sitt beslut och att detta besked lämnas antingen till behörig företrädare för den myndighet som har att direkt verkställa frigivningen eller till någon som enligt vedertagen ordning har att vidarebefordra beskedet till den verkställande myndigheten. Någon kontrollåtgärd

beträffande verkställigheten torde däremot inte – annat än i fall då det av särskilda skäl finns anledning till antagande att frigivning inte kommit till stånd – kunna avkrävas åklagaren. Än mindre kan han ingripa i de andra myndigheternas handhavande av deras funktioner.

Det torde inte vara tjänligt att meddela uniforma regler för hur och till vem åklagaren skall lämna meddelande om sitt beslut om frigivning. Rutinerna i dessa hänseenden är ytterst betingade av åklagardistriktets storlek, lokala belägenhet i förhållande till polismyndigheten och förvaringslokalen m. m. Det får därför ankomma på cheferna för vederbörande åklagar- och polismyndigheter att bestämma den ordning som – med utgångspunkt i vad jag nu anför – bör gälla. Mot bakgrund av antalet anhållanden – 1983 ca 28 500 varav 9 300 ledde till häktningsframställning och 1984 ca 26 400 resp. 8 900 – och de utomordentligt få fall då rutinerna inte fungerat torde de ovan berörda rutiner som f. n. tillämpas få anses i och för sig godtagbara. Genom den uppmärksamhet som väcks i anledning av ett fall som det nu aktuella och genom påpekanden och diskussion i samband med t. ex. utbildning, inspektioner och regionala åklagarmöten torde utrymmet för missförstånd och därav föranledda misstag ytterligare kunna minskas.

I överåklagarens yttrande har aktualiserats ytterligare två frågor, nämligen om vilken tidpunkt som skall antecknas för frigivningen och om s. k. villkorat frigivningsbeslut. Efter överläggningar med överåklagarna och närmare överväganden av dessa spörsmål avser jag att gå ut med allmänna råd till åklagarna i dessa frågor.

Avslutningsvis vill jag nämna att justitiekanslern i ett beslut den 10 januari 1985 (JK:s dnr 2209–84–20) behandlat vissa frågor rörande verkställighet av beslut att försätta anhållen på fri fot.

JO:s bedömning

I ett beslut den 22 januari 1986 anförde JO Wigelius följande.

Jag finner inte skäl att ifrågasätta länsåklagarens och länsstyrelsens bedömning av polismännens underlåtenhet att vidarebefordra åklagarens beslut om frigivning av H. till allmänna häktet. Möjligen kan det betraktas som något otillfredsställande att utredningen helt inriktats på polismännens ansvar. I grund och botten måste det nämligen anses åvila åklagaren att se till att ett av honom fattat frigivningsbeslut blir verkställt. Den företagna utredningen har dock inte givit mig anledning anta att något ansvar skulle kunna utkrävas av åklagaren i detta fall. Jag har därför inriktat mig på frågan om hur man för framtiden skall kunna undvika att liknande situationer uppstår igen.

Det saknas författningsregler om vem som är skyldig att underrätta häkte eller annan myndighet som är ansvarig för förvaringen i fråga om såväl häktade som anhållna personer. Enligt min erfarenhet underrättas häkte (motsvarande) direkt av domstolen när en häktad försätts på fri fot eller när ett häktningsyrkande lämnas utan bifall. När häktningsförhandling har hållits torde underrättelsen ske genom att den personal från häktet som varit närvarande vid förhandlingen får med sig ett skriftligt besked om frigivningsbeslutet. I de fall då sådant beslut meddelas utan förhandling, t. ex. i hovrätt, torde det vanligen ske underrättelse till häktet genom telefonbesked jämte statstelegram.

Som framgår av vad som anförts i detta ärende anses det generellt vara

polismyndighetens, och då närmast vederbörande utredningsmans, sak att tillse att ett beslut om frigivning av en anhållen person når den som ansvarar för förvaringen. Denna ordning är, som framgår av yttrandena, förestavad av enbart praktiska skäl. Dessa skäl är också enligt min mening starka. Justitiekanslern har i det beslut den 10 januari 1985, som riksåklagaren har omnämnt i sitt yttrande och som avsåg ett likartat fall, tagit upp frågan om det bör föreskrivas en underrättelseskyldighet mellan åklagare och polis men funnit att en sådan inte skulle fylla någon egentlig funktion. Jag instämmer häri. Enligt min mening bör det däremot övervägas om det föreligger ett behov av föreskrifter om skyldighet för åklagaren att om frigivningsbeslutet underrätta den myndighet som förvarar den anhållne. Härför talar starkt dels att det principiellt bör finnas en direkt kontakt mellan den som har ansvaret för frihetsberövandet och den som ansvarar för verkställigheten av detta, dels att det i fråga om frihetsberövanden inte får finnas utrymme för missförstånd, som kan föranleda att en person får sitta fängslad längre tid än som är nödvändigt eller avsett. Enbart i detta ärende har det framkommit att det på senare tid inträffat flera fall, där en frihetsberövad person frigivits för sent på grund av brister i kommunikationerna mellan myndigheterna. Som har anförts i ärendet kan misstag inte helt undvikas. Jag delar dock inte den åsikt som framförts att risken för misstag inte skulle kunna minskas genom centrala föreskrifter. För egen del anser jag att en föreskrift om att åklagarmyndigheten skall vara skyldig att underrätta den förvarande myndigheten, dvs. i huvudsak allmänt häkte eller vakthavande befäl vid polismyndighet, om frigivningsbeslut i avsevärd mån skulle minska risken för att personer hålls i förvar trots att beslut om frigivning har fattats. Även om jag inte har mig bekant att någon häktad fått sitta för länge i häkte på grund av brister i kommunikationen mellan domstol och förvarande myndighet är det naturligt att det också på detta område meddelas föreskrifter i ämnet.

Jag vill framhålla att en underrättelseskyldighet av det slag som här har förordats inte skulle behöva innebära några större förändringar i övrigt. Det kan alltså gälla som huvudregel i praktiken att utredningsmannen sköter detaljerna i samband med frigivandet. Sådana villkorade frigivningsbeslut som överåklagaren i Stockholm har omnämnt i sitt yttrande, vilka jag i princip inte har något att erinra mot så länge de är ägnade att förkorta tiden för frihetsberövanden, skulle också kunna förekomma. Huvudsaken är att den förvarande myndigheten genom beslutsfattaren får kännedom om vad som beslutats och kan reagera om det är något som inte stämmer överens med beslutet. Åklagaren skulle inte heller själv behöva lämna underrättelsen utan detta skulle kunna ske genom annan tjänstemans inom åklagarmyndigheten försorg. I fråga om beredskapstjänstgörande åklagares förhållanden torde det inte ens i de större distrikten medföra annat än en mycket ringa ökning av arbetsbördan att t. ex. per telefon underrätta häkte/polismyndighet om frigivningsbeslut.

Föreskrifter av nu avsett slag torde kunna meddelas av regeringen i form av verkställighetsföreskrifter till bestämmelserna om frigivande i 24 kap. rättegångsbalken.

På grund av det anförda beslutar jag med stöd av min befogenhet enligt lagen med instruktion för justitieombudsmännen att hos regeringen göra

framställning om att föreskrifter meddelas om skyldighet att lämna underrättelse till häkte (motsvarande) om frigivningsbeslut. Jag har i detta sammanhang inte övervägt om liknande regler bör införas i fråga om andra former av frihetsberövande, t. ex. enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, lagen om vård av missbrukare i vissa fall eller utlänningslagen.

Överåklagaren i Stockholm har i sitt yttrande tagit upp frågan om vilken tidpunkt som rätteligen bör anges vid beslut om frigivning av en anhållen person, tidpunkten för beslutet eller för frigivningen. Justitiekanslern har i ovannämnda beslut anfört att anteckningen på vederbörandes personblad bör ange vid vilken tidpunkt ett frihetsberövande faktiskt har verkställts resp. den tidpunkt då en anhållen faktiskt har försatts på fri fot. Jag delar justitiekanslerns uppfattning härvidlag. Detsamma måste också gälla vad som anges i stämningsansökningar om längden på frihetsberövanden. Detta innebär dock enligt min mening inte att åklagaren kan underlåta att anteckna beslutstidpunkten på tvångsmedelsblanketten, vilket inte minst från kontrollsynpunkt är väsentligt. I fråga om anhållningsliggaren kan det ifrågasättas om inte båda tidpunkterna borde noteras, något som förutsätter att förvarande myndighet underrättar beslutande myndighet om när frigivandet faktiskt skedde. En föreskrift därom kunde införas i anslutning till de ovan förordade bestämmelserna. Jag finner dock inte skäl att här gå in närmare på den frågan.

Det kan i anslutning till ovan refererade ärende anmärkas att JO Wigelius i ett beslut den 31 januari 1986 i ett annat ärende (dnr 229-1985) på förekommen anledning påpekat att ett beslut av åklagare att inte anhålla en person som anmäls gripen bör dokumenteras och att åklagare som fullgör beredskapstjänst bör underrätta vederbörande åklagarmyndighet om sådana beslut.

Förutsättningar för besök hos anhållen i vissa situationer; analogisk tillämpning av häkteslagen

(Dnr 2948-1985)

Klagandena i ärendet omtalade följande. När A. B. satt anhållen på allmänna häktet i Växjö i början av augusti 1985, uppsöktes hon av en representant för en bostadsstiftelse och en polisman. Vid besöket blev hon tillrättad att säga upp sitt hyresavtal med stiftelsen på grund av påstådda störningar i hennes lägenhet. A. B. skrev under uppsägningen och saknade därefter egen bostad. – Klagandena ifrågasatte med vilken rätt representanten för bostadsstiftelsen och polismannen släppts in till A. B. i häktet.

I anledning av klagomålen inhämtades muntligen upplysningar i saken från styresmannen och övertillsynsmannen vid häktet. Av upplysningarna framgick att man från häktets sida saknat kännedom om besöket, varför detta torde ha skett genom polisens förmedling.

Klagomålen remitterades till polismyndigheten i Växjö polisdistrikt för

upplysningar och yttrande. Polismästaren Bo Lind hänvisade i sitt remissvar till en av chefen för kriminalavdelningen Gösta Johansson upprättad promemoria över förhör med polismännen Lars-Åke Berg och Börje Skoog.

Av promemorian framgick bl. a. följande. Utredningsman i ärendet var kriminalassistenten Lars-Åke Berg. Kriminalinspektören Börje Skoog vid spaningsroteln var behjälplig vid det spaningsarbete som ledde till A.B:s gripande. Han medverkade också vid de husrannsakingar och godsredovisningar som företogs. – Åklagarmyndigheten hade inte meddelat några särskilda föreskrifter eller inskränkningar när det gällde A.B:s möjligheter att ta emot besök. – Berg hade inte haft någon del i besöket hos A.B.

I promemorian anfördes vidare:

Kriminalinspektören Börje Skoog har i ärendet uppgivit.

Under någon av de dagar då A.B. satt anhållen sammanträffade Skoog av en ren tillfällighet utanför polishuset med Roland Håkansson, som har hand om bostadsstiftelsen Växjöhems hyreslägenheter. Skoog känner Håkansson. Håkansson, som kände till att A.B. satt anhållen i polishuset hade frågat Skoog om Håkansson hade möjlighet att få ett sammanträffande med A.B. Håkansson hade nämligen en delgivning till A.B. angående uppsägning av hyreskontraktet på hennes lägenhet. Skoog uppfattade Håkanssons ärende som en helt vanlig delgivning angående en hyresuppsägning och lovade att följa med Håkansson till häktet. Skoog ansåg det praktiskt att Håkansson själv fick möjlighet att verkställa delgivningen. Håkansson kunde mycket väl ha anlitat polismyndigheten för uppdraget.

Skoog följde således med Håkansson till häktet. Skoog minns inte om han meddelade tjänstgörande personalen på häktet vad besöket gällde, men troligen uppgav han att det gällde en delgivning. Håkansson och Skoog gick till den arrest där A.B. satt. Skoog kommer inte ihåg hur han underrättade A.B. om besöket. Under alla förhållanden hade A.B. inget emot besöket. Skoog deltog inte i samtalet mellan A.B. och Håkansson. Han hörde att A.B. sade något om att eftersom hon ändå kommer att uppsägas från lägenheten kan hon lika gärna göra det själv. A.B. skrev under den handling, som Håkansson hade med sig. Skoog vill särskilt framhålla att han inte på något sätt deltog i samtalet mellan A.B. och Håkansson, som varade endast några minuter.

Efteråt förstod Skoog att A.B. skrivit under en uppsägning av hyreskontraktet. Skoog hade från början varit av den uppfattningen, att ärendet gällde en helt vanlig delgivning från Växjöhem angående stiftelsens uppsägning av ett hyreskontrakt. Nu efteråt förstår Skoog att han delvis missbedömt ärendet, eftersom han från början utgick från att saken gällde en vanlig delgivning. Hans avsikt har dock endast varit att underlätta handläggningen av ärendet.

JO Wigelius anförde följande i beslutet i ärendet den 4 april 1986.

I 1 § första stycket lagen om behandling av häktade och anhållna m. fl. (häkteslagen) sägs att den som är häktad på grund av misstanke om brott inte får underkastas mer omfattande inskränkningar i sin frihet än som påkallas av ändamålet med häktningen samt ordning och säkerhet. Vad som i lagen sägs om häktad gäller också bl. a. för den som är anhållen (17 §). Vilka förutsättningar som skall föreligga för att en häktad eller anhållen skall få ta emot besök regleras i 11 § häkteslagen. Beslutsansvaret i sådana frågor ligger på åklagaren när det gäller hinder mot besök på grund av fara för att brottsutredningen försvåras (16 § häkteslagen) och i övrigt på föreståndaren

för förvaringslokalen (16 § förordningen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.; häktesförordningen). I de föreskrifter kriminalvårdsverket meddelat i anslutning till häkteslagen och häktesförordningen (häktescirkulär I; KVVFS 1977:1) anges i 65 § att tillstånd till besök hos intagen ej får meddelas utan att han själv begärt eller medgivit besök.

Det förekommer ibland att besök hos en anhållen eller häktad sker genom polis- eller åklagarmyndighetens förmedling. Om besöket sker i häkte eller annan förvaringslokal måste även beträffande sådana besök gälla att föreståndaren för förvaringslokalen skall ha lämnat sitt tillstånd och den intagne begärt eller lämnat sitt medgivande till besöket. (Här bortser jag från sådana sammanträffanden som kan föranledas av brottsutredningen och för vilka den anhållnes eller häktades samtycke inte erfordras.) Om ett genom polis eller åklagare förmedlat besök äger rum på annan plats än i en förvaringslokal ankommer det på den förmedlande myndigheten att pröva frågor angående besöket. Också därvid måste enligt min mening tillämpas den princip angående häktads och anhållens rättigheter i detta sammanhang som kommer till uttryck i 65 § i häktescirkulär I. och som bygger på bestämmelserna i 1 § första stycket och 11 § häkteslagen.

Av utredningen framgår att Skoog tagit med en utomstående person till häktet utan att i förväg inhämta vare sig häktesföreståndarens godkännande eller A.B:s samtycke till besöket. Förfaringssättet kan inte anses förenligt med gällande föreskrifter.

Med den kritik som ligger i det ovan sagda är ärendet avslutat.

Handläggning av fråga om beslag av cykel

(Dnr 1980–1985)

I ett brev till JO berättade Sture Hedberg bl. a. följande.

Han drev en nystartad cykelfirma och hade nyligen köpt en begagnad cykel som skulle ingå i rörelsen. På eftermiddagen den 3 augusti 1985 – en lördag – stod cykeln uppställd utanför hans bostad. låst med ett blocklås. På grund av att två män visade cykeln ett närgånget intresse gjorde han fast den ytterligare med en wire. När han efter ungefär en timmes bortovaro återvände till sin bostad var cykeln försvunnen och wiren avklippt. Hedberg ringde genast till polisen och stöldanmälde den. Han fick då veta att det var polisen som tagit hand om cykeln. Hedberg tyckte att åtgärden varit väl drastisk; det hade varit bättre om polisen tagit kontakt med honom i stället. Som det nu gått till fanns det risk att hans rykte som cykelhandlare kommit till skada.

Efter remiss inkom polismyndigheten i Nyköpings polisdistrikt med upplysningar och yttrande.

Upplysningarna gavs i form av en promemoria, upptagande de omständigheter som var av betydelse för bedömningen av åtgärden med cykeln. Av promemorian framgick bl. a. följande.

En kvinna vid namn S.J. hade den 22 juli 1985 anmält att hennes cykel blivit stulen tre dagar tidigare. Den 3 augusti sammanträffade två polismän,

polisassistenterna Hans Kowallek och Erik Widstrand, med S.J. utanför fastigheten Brandkärrsvägen 168, där Hedberg hade sin cykelaffär. Hon berättade att hon på platsen hade återfunnit sin cykel. Medan cykeln hållits bevakad hade en man kommit ut från Hedbergs affär och låst fast den vid cykelstället med en wire.

Sedan polismännen bl. a. hade konstaterat att S.J:s personnummer fanns på cykelramen försökte de nå Hedberg i affären och i hans bostad men utan resultat. Efter beslut av vakthavande befälet, polisinspektören Ingvar Karlsson skar de då av wiren och tog cykeln till polisstationen för vidare utredning angående ägarförhållandena. De hade uppfattat Karlssons order som ett beslut om beslag men av förbiseende underlåtit att upprätta beslagsprotokoll. Cykeln ställde de på polisgården försedd med anteckningar om de åtgärder som vidtagits med den.

När Hedberg cirka en timme efter det att cykeln hämtats ringde till polisen blev han underrättad om beslaget.

Hedberg hördes av polisen upplysningsvis den 5 augusti 1985. Han berättade då bl. a. att han ansett sig ha förvärvat cykeln i god tro. Han hade emellertid inte något emot att cykeln återlämnades till rätte ägaren. Så skedde också den 7 augusti 1985. Beslutet därom fattades av kriminalinspektören P-O Frisk. Inte heller Frisk upprättade något beslagsprotokoll. Det berodde på att cykeln redan fanns hos polisen och att Hedberg medgivit att den fick återlämnas till målsäganden.

Karlsson hade enligt promemorian bekräftat att hans order till Kowallek och Widstrand var att förstå som ett beslut om beslag. Karlsson hade varit inne på tanken att cykeln genast kunnat lämnas tillbaka till S.J.

Det upplystes vidare att chefen för kriminalavdelningen var undersökningsledare till den 7 augusti 1985, då åklagaren övertog ledningen av utredningsarbetet.

På grundval av uppgifterna i promemorian uttalade polismästaren Richard Sevelius efter en kortfattad redogörelse för omständigheterna i saken följande omdöme.

Enligt polismyndighetens uppfattning förelåg grund för att ta cykeln i beslag. Ett beslagsprotokoll skulle dock omgående ha upprättats. Polismyndigheten har vidtagit åtgärder för att förhindra ett upprepande i denna del.

Hedberg bereddes tillfälle att yttra sig över remissvaret men avstod.

I sitt beslut den 26 mars 1986 anförde JO Wigelius följande.

Föremål som skäligen kan antas ha betydelse för utredning om brott eller ha avhärts någon genom brott eller vara förverkat på grund av brott får enligt 27 kap. 1 § rättegångsbalken (RB) tas i beslag.

Det råder inget tvivel om att omständigheterna i detta fall gav tillräckligt stöd för antagande att den av S.J. utpekade cykeln avhärts henne genom brott. Det var alltså i och för sig befogat att ta den i beslag.

Beslag är ett tvångsmedel och tillämpningen av det är kringgärdad av regler avsedda att trygga rättssäkerheten. Sålunda stadgas i 27 kap. 4 § RB att beslag skall beslutas av särskilt kvalificerad befattningshavare, nämligen undersökningsledaren eller åklagaren. Om fara är i dröjsmål får dock enligt samma paragraf åtgärden vidtas av polisman även utan sådant beslut.

Karlsson hade inte sådan befattning som krävs enligt huvudregeln. Omhändertagandet av cykeln var med hänsyn därtill rättsenligt endast i den mån ett dröjsmål kunde antas äventyra syftet med åtgärden. Huruvida förhållandena gav fog för en sådan bedömning är en fråga som man kan ha olika uppfattningar om. För min del har jag ingenting att erinra mot att åtgärden genomfördes såsom skedde.

Över beslagskall föras protokoll, vari bl. a. anges ändamålet med åtgärden (27 kap. 13 § första stycket RB).

Om beslaget verkställts utan beslut av undersökningssledaren eller åklagaren skall det skyndsamt anmälas till honom, som har att omedelbart pröva om beslaget skall bestå (27 kap. 4 § tredje stycket RB). Ett sådant beslag har alltså karaktären av ett rent provisorium.

I föreliggande fall blev beslaget varken protokollerat eller underställt behörig befattningshavares prövning.

Om hävande av beslag som ej meddelats eller fastställts av rätten förordnar undersökningssledaren eller åklagaren. Frisk var med andra ord inte behörig att avgöra den frågan. Hans åtgärd att återlämna cykeln till S.J. kan visserligen sägas ligga väl i linje med vad som får antas ha varit huvudsyftet med beslaget, nämligen att säkerställa målsägandens rätt. Ett beslag kan emellertid tjäna flera ändamål; att cykeln saknat betydelse t. ex. som bevis i en rättegång angående tillgrepp av den har Frisk inte kunnat utgå från. Det har från den synpunkten varit mera än en formsak att frågan om hävande av beslaget undandragits behörig befattningshavares prövning.

Hanteringen av beslagsfrågan har som framgått lämnat åtskilligt övrigt att önska. I själva verket är bristfälligheterna så påfallande att handläggningen snarast ger intrycket att de polismän som befattat sig med saken betraktat omhändertagandet av cykeln mindre som ett beslag i rättegångsbalkens mening än som första ledet i ett slags formlöst handräckningsförfarande.

Sådan informell besittningsrestitution förekommer också i praktiken, främst när stöldgods återtas på bar gärning. Det har också stundom ansetts godtagbart i vissa andra uppenbara fall, t. ex. när beslaget görs hos en för tillgrepp misstänkt och denne genast samtycker till att godset utlämnas till ägaren. Sistnämnda förfaringssätt är jag för egen del kritisk till; har godset tagits om hand för ett sådant ändamål som avses med beslagsreglerna är åtgärden att anse som ett beslag, oberoende av om den hos vilken åtgärden ägt rum frivilligt ställt godset till förfogande och förklarat sig inte längre göra anspråk på det.

I detta fall saknades under alla omständigheter förutsättningar att tillämpa det förenklade förfarandet. Hedberg var ju inte närvarande när omhändertagandet skedde och hade mycket väl kunnat hävda att han gjort ett godtrosvärv.

Sedan polismästaren nu gjorts uppmärksam på saken och redan vidtagit åtgärder för att inskräpa protokollerskyldigheten finner jag för egen del inte anledning att göra något ytterligare. Jag utgår därvid från att även mina i beslutet framförda synpunkter på handläggningen i övrigt kommer att bli beaktade vid den framtida hanteringen av beslagsfrågor.

Felaktigt utförd konfrontation under förundersökning

(Dnr 1171-1985)

I en skrivelse, som kom in till JO den 25 april 1985, gjorde klaganden gällande i huvudsak följande.

Vid ett tillfälle i mars 1985 hade hennes bror Jan hämtats till en polisstation i ett trafikärende. I anslutning därtill hade en 20-årig flicka placerats i ett rum bredvid. Flickan, som hade varit utsatt för ett överfall på morgonen den 7 november 1984, hade inför besöket på polisstationen informerats om att en man strax skulle komma in i rummet intill det rum där hon själv uppehöll sig. Vidare hade polisen sagt till henne: "Denna man är sannolikt den som begått överfallsgreppet på Dig i november -84." Flickan hade sedan fått se Jan genom en glasvägg och höra hans röst. Helt plötsligt hade det då stått klart för henne att "han är det". Eftersom Jan inte hade kunnat erinra sig vad han hade gjort på morgonen den 7 november hade han häktats. Den nämnda konfrontationen hade föregåtts av en fotokonfrontation där ett foto av Jan ingick. Målsäganden hade då sagt att det inte var han.

Klaganden ifrågasatte om en konfrontation får tillgå på sätt som här förekommit.

Efter remiss inkom polismyndigheten i Stockholms polisdistrikt med upplysningar och yttrande jämte förundersökningsprotokollet rörande bl. a. det brott där den påtalade konfrontationen förekommit. I remissvaret anförde polisöverintendenten Hans Wranghult följande.

N. anmälde 1984-11-07 att hennes dotter K. utsatts för misshandel och blivit förd till Huddinge sjukhus. K. fick stanna kvar på sjukhuset för observation eftersom hon i samband med misshandeln ådrog sig en hjärnskakning. På grund av de uppgifter som framkom vid anmälningstillfället tilldelades ärendet, i enlighet med gällande tjänsteföreskrift för ärendefördelningen inom kriminalavdelningen, den lokala kriminalroteln KAL 2. Utredningsmannen som tilldelades ärendet var kriminalassistent Anders Hurtig.

Rättsintyg utfärdades 1985-01-23. Detta angav att K. hade en mjukdelsskada vid tinningen, efter röntgen kunde konstateras att hon inte hade några skelettskador i huvudet. Några andra skador angavs inte i rättsintyget.

1984-12-20 uppgav K. vid förhör att hon minns att hon fick ett slag i huvudet. Slaget utdelades med en flaska. Hon minns också att hon bars in i en bil, och att hon blev utsatt för misshandel i bilen. Hon minns sedan ingenting förrän hon var i sitt hem i Vårberg. De uppgifter som lämnades av K. vid förhöret föranledde inte att ärendet överfördes till våldsroteln. Förhørsledare vid detta tillfälle var kriminalinspektör Gerd Welin.

1985-02-28 konfronterades K. med fotografier av personer som eventuellt kunde misstänkas för brottet. Bland dessa fanns också fotografier på Jan. K. kunde vid detta tillfälle inte peka ut någon gärningsman. I stället kom Hurtig överens med henne att hon skulle komma till KAL 2 för att se en person som han ville visa henne.

Hurtig hade fattat misstankar mot Jan eftersom han tyckte att han kände igen hans sätt att uttrycka sig i K:s beskrivning av gärningsmannen. Jan kallades därför till KAL 2 för kompletterande frågor i ett trafikärende. Detta ärende var i själva verket avslutat och utredningen var färdig.

Konfrontationen planerades till 1985-03-18. Hurtig var vid tillfället sjuk och kunde inte delta. K. placerades i receptionen och fick på så sätt se Jan när han kom till KAL 2. K. reagerade enligt uppgift väldigt starkt när hon såg Jan och sade sig känna igen honom.

K. blev återigen förhörd vid KAL 2 1985-03-20, denna gång av Hurtig. Vid detta förhör hade K:s minne av händelsen klarnat och hon kunde lämna ytterligare uppgifter om förloppet. 1985-03-22 förhördes hon återigen av Hurtig.

Härefter kom ärendet att flyttas över till våldsroteln som enligt gällande tjänsteföreskrift handlägger ärenden om människorov. Utredningen slutfördes vid våldsroteln.

Beträffande handläggningen av ärendet anser polismyndigheten att så snart K. hade berättat att hon förts bort i en bil och blivit misshandlad borde ärendet ha förts över till våldsroteln. Enligt gällande tjänsteföreskrifter om arbetsfördelningen mellan kriminalavdelningens rotlar ska ärenden där misstanke om brott mot brottsbalken 4 kap. 1 och 2 §§ föreligger handläggas vid våldsroteln. Ärendet skulle således inte ha handlagts av den lokala kriminalenheten KAL 2 efter förhöret med K. 1984-12-20.

De åtgärder som vidtagits för att bedriva förundersökningen synes emellertid ha varit i enlighet med lagstiftningen om förundersökning och de rutiner som utarbetats med ledning härav. Förutom förhör med K. företogs en husrannsakan hos Jan för att utröna om han hade en sådan jacka som K. berättat att gärningsmannen bar. Dessutom bereddes K. tillfälle att se fotografier på personer vars utseende överensstämmer med den beskrivning av gärningsmannen som hon hade lämnat.

Beträffande den konfrontation som ägde rum på KAL 2 1985-03-18 kan polismyndigheten konstatera att den har inte genomförts på det sätt som är vedertaget i distriktet. Konfrontationer är noggrant planlagda och i allmänhet är den misstänktes försvarare närvarande. Tillvaratagandet av den information som konfrontationen ger är av största vikt, särskilt som resultatet av konfrontationen kan innebära att en misstänkt person frias från misstankar. Det fordras därför att konfrontationen genomförs av personal som är väl förtrogen med ifrågavarande rutiner och att personal med erfarenhet också bistår den som konfronteras med den misstänkte.

Polismyndigheten finner att de felaktigheter som har begåtts i samband med förundersökningen mot Jan till största delen beror på att ärendet inte har tilldelats den rätta enheten. Vid våldsroteln finns resurser för och erfarenhet av handläggning av ärenden där grov brottslighet kan misstänkas. Polismyndigheten kommer därför att inskräpa vikten av att ärenden där grov brottslighet kan misstänkas överförs till den enhet där de skall handläggas enligt arbetsordningen.

Utöver vad Wranghult anfört framgår bl. a. följande av förundersökningsprotokollet och ett av chefen för den lokala kriminalroteln vid andra vakt-distriktet kriminalkommissarien K.F. Bengtsson avgivet yttrande. Den 18 mars 1985, dvs. den dag då konfrontationen skulle genomföras på andra vakt-distriktet, ringde Hurtig i god tid till rotelexpeditionen för att informera om hur det skulle förfaras vid förrättningen, eftersom han på grund av sjukdom inte själv kunde närvara. Han talade därvid med den på expeditionen tjänstgörande kvinnliga personalen. Dessa kvinnliga tjänstemän är inte polisära befattningshavare. Enligt Hurtigs direktiv skulle K. vid besöket på polisstationen placeras på expeditionen så att hon genom en glasruta kunde se de personer som passerade till eller från entrédörren. En av kontoristerna på kriminalroteln tog senare emot K., då hon kl. 14.00 kom till stationen. K. väntade sig då att få se aktuell man kl. 14.30 och precis den tiden ringde det också på dörren. Den kvinnliga tjänstemannen tittade då till på K. och fick därvid känslan av att K. stelnade till. När Jan därefter kom in på

polisstationen vände hon sig bort och höll för sitt ansikte. Efter det att Jan hade lämnat polisstationen förklarade K., att hon var absolut säker på att det var rätt person hon hade sett. Vid Jans besök uppehöll det sig inte någon polisiär befattningshavare på den plats där K. var placerad. Under hennes väntetid på polisstationen kom det inte någon man dit utöver Jan.

Jans offentlige försvarare, advokaten Carl Skarborg, yttrade sig över remissvaret.

JO Wigelius anförde följande i sitt beslut i ärendet den 27 september 1985.

Frågan om konfrontation har behandlats i ett flertal här tidigare avgjorda ärenden. I ett av dessa (JO 1983–84 s. 67 f.) lät jag inhämta yttrande i saken från rikspolisstyrelsen. Styrelsen anförde därvid följande allmänna synpunkter på konfrontation i polistjänsten.

Konfrontation i brottmålsundersökningar företas för att ge målsäganden, vittnen eller andra personer tillfälle att identifiera eller känna igen en person, ett föremål, en röst, ett ljud eller någon annan särskiljande faktor. Normalt är det fråga om att en person skall kunna peka ut en annan person som varande den han såg på en viss plats. Syftet med alla konfrontationer är givetvis dels att den skyldige skall kunna pekas ut, dels att oskyldiga skall kunna frias från misstankar. Konfrontation kan ske på olika sätt beroende på vad som skall kännas igen/pekas ut eller hur igenkännandet lämpligen bör/kan ske, exempelvis stillastående i ett rum eller i rörelse i gatuvimlet. Den enklaste formen av konfrontation är självfallet att en för brott misstänkt person ensam visas upp – på fotografi eller personligen närvarande – för en målsägande eller ett vittne, varvid denne tillfrågas om den förevisade personen är den som setts begå brottet. Ett sammanförande av brottsling och skadelidande ansikte mot ansikte används ibland i polisarbetet; det kan stundom vara den enda metoden att snabbt få underlag för ett påstående om viss persons brottsliga handling eller personens oskuld. En sådan konfrontation kan visserligen ifrågasättas som bevisvärde i kommande rättegång, men rikspolisstyrelsen vill redan här understryka vikten av att hålla isär konfrontationer för att vägleda polisen i spanings- och utredningssammanhang och konfrontationer som endast har till uppgift att vara bevismaterial i rättegång. Det är ju självklart att det, beträffande en konfrontation som skall vara det enda eller huvudsakliga bevismaterialet för åklagarens talan, måste uppställas särskilt starka krav på att konfrontationen skall kunna anses vara utförd på ett noggrant och objektivt sätt.

Det traditionella sättet att anordna en konfrontation är genom personkonfrontation i ett s. k. förevisningsrum på polishuset. En sådan konfrontationsform kräver att den personen konfrontationen avser (inte sällan en presumtiv gärningsman) är frihetsberövad eller eljest personligen finns tillstädes. Personkonfrontation innebär att en eller flera personer var för sig får under erforderlig tid genom en konfrontationsruta (konfrontationsspegel) granska en grupp personer för att bedöma om de känner igen någon ur konfrontationsgruppen som varande den person de sett exempelvis begå en brottslig handling. Konfrontationsgruppen ser ej den eller de som skall företa indentifieringen eller försöka sig på ett igenkännande. Konfrontationsgrupper bör bestå av 6–10 personer, som icke får avvika i nämnvärd grad från varandra vad gäller ansiktsutseende, hår, kläder skodon etc. Om personerna i konfrontationsgruppen skall ses i rörelse bör de inte heller i detta avseende skilja sig väsentligt ifrån varandra ex. genom hålta eller särpräglade rörelseschema. I vissa brottsundersökningar kan polisen – på grund av bristande bevisstema eller avsaknad av tillräcklig bevisstyrka – inte ingripa mot aktuell

person för att möjliggöra en personkonfrontation. Inte sällan är det rent polistaktiska aspekter som lägger hinder i vägen för att föra in en person till personkonfrontation. I sådana situationer kan polisen välja mellan fotokonfrontation eller gatukonfrontation.

Fotokonfrontation innebär att ett tillräckligt antal fotografier förevisas för den som skall företa identifieringen eller utpekningen. Det är självfallet här som i personkonfrontationsfallet viktigt att utvalsprincipen tillgodoses. De förevisade personerna får inte avvika alltför iögonfallande från varandra vad avser ålder, utseende och klädsel. Personerna i konfrontationsgruppen får inte heller ha ett närmast identiskt utseende. De typer av fotografier som kan bli aktuella är i huvudsak fotografier tagna i samband med daktyloskopering, körkorts- och passfotografier, privata fotografier och fotografier tagna av polisen på fältet i spaningssammanhang. Ett förevisat fotomontage bör inte innehålla olika typer av fotografier. Bröstbildsfotografier framhäver normalt enbart ansiktsdragen, medan s. k. spaningsfotografier kan ge en helhetsbild. Den form av konfrontation som ger en bild av beteenden och rörelser är gatukonfrontation, vilken tillgår på så sätt att den utpekade personen (normalt från dold position) får tillfälle att iaktta flera, olika personer på en gata, ett torg, en järnvägsstation eller annan plats. Förutsättningen är givetvis att den presumtive gärningsmannen kommer att gå förbi observationsplatsen. Vid gatukonfrontationer kan polisen inte bestämma vilka kläder de personer som passerar observationsplatsen skall bära eller i övrigt styra över ålder, utseende eller rörelseschema. Om den presumtive gärningsmannen är mycket speciell till utseende, klädsel eller rörelseschema kan polisen låta särskilt utvalda personer passera förbi observationsplatsen på ett sätt som liknar den presumtive gärningsmannen. En gatukonfrontation kan också ske genom att den utpekade personen i efterhand får se en videoinspelning av händelser och personer på en viss gata eller inom ett visst område. En direkt gatukonfrontation är dock att föredra framför en konfrontation med hjälp av videoutrustning.

Beträffande närmare regler för konfrontationen får rikspolisstyrelsen hänvisa till styrelsens handledning i spaning och utredning av grövre våldsbrott och det regelverk som utarbetats inom rikskriminalsektionen beträffande konfrontation, rekonstruktion och vallning.

Med tanke på den stora betydelse som resultatet av en konfrontation kan få är det från rättssäkerhetssynpunkt viktigt att en sådan förrättning handläggs på ett riktigt sätt. Det är också ett samhällligt intresse att utredningsåtgärder inte slarvas över eller utförs oriktigt så att möjligheterna att klara upp ett brott därigenom allvarligt försämrats. Följaktligen är det angeläget att konfrontationer av olika slag alltid planeras, genomförs och dokumenteras ytterst noggrant. Jag vill i det sammanhanget för övrigt erinra om att det i den handledning som hänvisas till rikspolisstyrelsens yttrande bl. a. anges, att konfrontationsfrågor skall underställas spaningschefen för beslut.

I det föreliggande fallet hade Hurtig under handläggningen av ärendet kommit till den uppfattningen, att Jan eventuellt kunde misstänkas ha förövat det av K. anmälda brottet. Först av allt borde det då ha skett en ordentlig genomgång av de i saken föreliggande uppgifterna och omständigheterna med undersökningsledaren eller spaningschefen för ett beslut i konfrontationsfrågan. Hade det därvid visat sig att situationen var sådan att det framstod som angeläget att försöka få till stånd någon form av personkonfrontation skulle man givetvis inte först ha försökt sig på en fotokonfrontation. Såvitt framgår av remissvaret och övriga handlingar i

ärendet togs dock tydligen aldrig frågan om konfrontation upp med undersökningsledaren eller spaningschefen. Det synes i stället ha varit Hurtig själv som fattade beslutet om fotokonfrontation. Detta beslut fattades trots att det inte ens fanns ett välliknande foto av Jan att tillgå. Enligt förundersökningsprotokollet användes en fotostatkopia av ett gammalt körkortsfoto, vilket inte överensstämde med Jans nuvarande utseende. Genom det illa övertänkta arrangemanget, som blev resultatlöst, hade möjligheterna att försöka bringa klarhet i om Jan var den man som målsäganden åsyftade delvis spolierats. Ett vittne eller en målsägare som deltagit i en fotokonfrontation, där foto av den misstänkte ingår, får nämligen i princip anses förbrukad, eftersom påverkan genom fotovisningen då kan ha uppstått. Det torde därför vara tveksamt om vederbörande person bör delta i en eventuell följande personkonfrontation med tanke på att värdet av en sådan då kan ifrågasättas. Därmed vill jag inte påstå att Hurtigs beslut om en personkonfrontation efter fotovisningen skulle ha varit felaktigt. Sättet för personkonfrontationens genomförande finns det dock anledning att närmare uppehålla sig vid.

Hurtigs avsikt med förrättningen synes ha varit att målsäganden under en viss tid skulle få tillfälle att titta på män som passerade till och från polisstationens entrédörr, varav en av männen då skulle vara Jan. Det förefaller dock inte ha funnits någon som helst organisation. Således hade det inte vidtagits några åtgärder som garanterade att personer utöver Jan verkligen skulle komma att passera platsen vid aktuell tid. Denna brist på planering var givetvis ut olika synpunkter ytterst olycklig. Då Hurtig på grund av sjukdom blev förhindrad att själv närvara vid förrättningen, ringde han till kontorspersonalen och bad dem att ombesörja konfrontationen. Han uppdrog således åt icke polisutbildad personal att sköta en så viktig förrättning som en konfrontation. Det förhållandet framstår som fullkomligt ofattbart. Utan några egentliga direktiv och utan att någon viss person hade utsetts att hålla i det hela blev det en något märklig förrättning. Det förefaller närmast som om K. direkt vid ankomsten till polisstationen underrättades om att hon skulle titta på en man som skulle komma upp till stationen vid en viss tidpunkt. Detta i förening med att det senare visade sig att Jan var den ende som kom till polisstationen under den tid som målsäganden uppehöll sig där gjorde att det inte blev någon valkonfrontation utan närmast ett sammanförande av en eventuellt misstänkt och den skadelidande. Troligen som en följd av att det inte var någon viss befattningshavare avdelad att sköta konfrontationen blev det inte heller något protokoll upprättat över den. Värdet av en på detta sätt genomförd konfrontation, som alltså hade föregåtts av en fotovisning, kan verkligen ifrågasättas.

Utöver själva genomförandet av förrättningen finns det anledning att något beröra det förhållandet att Jan – enligt remissväret – vid påtalat tillfälle hade informerats om att han skulle komma till polisstationen för kompletterande frågor i ett trafikärende oaktat ärendet var färdigutrett. De till honom lämnade uppgifterna var således oriktiga eftersom den enda anledningen till att han kallades till stationen var konfrontationen. Ett sådant tillvägagångssätt, dvs. att använda sig av osanna uppgifter vid en kallelse, kan inte accepteras och får således inte förekomma.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de fel eller brister som här förekommit är betänkliga inte minst ur rättssäkerhetssynpunkt. Det kan därför finnas anledning för polisledningen att gå ut med information i saken så att konfrontationsförrättningar i fortsättningen kommer att genomföras på ett ur alla synpunkter godtagbart sätt.

Polisens handläggning av en anmälan om sexualbrott m. m. som begåtts utomlands

(Dnr 1976–1985)

I en skrivelse som inkom till JO den 6 augusti 1985 hemställdes att JO skulle utreda polisens i Härnösand handläggning av ett ärende rörande sexuella övergrepp som svenska au pair-flickor varit utsatta för av en viss familj i Spanien. Klaganden hänvisade till innehållet i en till klagoskrivelsen närsluten tidningsartikel med rubriken "Våldtagna au pair-flickorna". Enligt den artikeln hade en flicka från Härnösand kommit till Marbella i Spanien den 19 april för att under två månader arbeta som au pair-flicka hos en argentinsk familj. Efter att ha varit inlåst en vecka hos det argentinska paret hade hon fått lämna deras hus utan sina pengar och tillhörigheter. Hon hade dessförinnan utsatts för misshandel och våldtäkt. Vid återkomsten till sitt hem i Härnösand hade hon gått direkt till polisen och anmält det argentinska paret. Det hade dock inte hänt någonting förrän det hade skrivits i tidningarna att paret i fråga hade häktats för våldtäktsbrott mot andra au pair-flickor. Polisen hade då tagit kontakt med henne. Hennes anmälan hade vid den tidpunkten varit känd för chefen för kriminalavdelningen, kriminalkommissarien Bengt Damberg, i två och en halv månader utan att något förhör hade hållits med henne.

Efter remiss inkom polismyndigheten i Härnösands polisdistrikt med upplysningar. Av remissvaret framgick bl. a. följande. Den 6 maj 1985 anmälde en fröken N. till polisen i Härnösand, att hon via en annons i en dagstidning hade fått plats som au pair-flicka hos en man och en kvinna, som hon endast kände under namnen M. B., ca 33 år, och U. B., ca 31 år. Paret bodde på en viss angiven adress i Marbella, Spanien. Mannen var både svensk och argentinsk medborgare men kvinnan endast argentinsk medborgare. De två hade tidigare varit bosatta i Norsborg men flyttat till Spanien för cirka tre år sedan. Under anställningen hos paret B., som endast kom att omfatta en vecka, hade fröken N. blivit misshandlad och bestulen på pengar och kläder. Vidare hade hon blivit utsatt för en viss sexuell handling från paret B:s sida. Efter det att fröken N. hade lämnat sin anställning hade hon tagit kontakt med SAS-kontoret på platsen. Hon hade därvid fått vetskap om att tre flickor före henne hade varit utsatta för övergrepp från paret B:s sida. Den upprättade anmälan handlades av rotelchefen Seved Libell. Denne försökte omedelbart att identifiera paret B. hos pastorsämbeten – bl. a. Norsborg –, invandrarverket, polisens dataregister m. m. Libell lyckades emellertid inte få fram några som helst identitetsuppgifter. Den 31 juli 1985 meddelade fröken N. polisen att hon samma dag hade läst i Dagens Nyheter

om en svensk flicka som hade blivit rånad, misshandlad och våldtagen av sin au pair-familj i Spanien. Enligt fröken N. var det samma familj som hon hade angivit i sin anmälan. Av tidningsartikeln framgick att ytterligare svenska flickor hade råkat illa ut hos paret B. De misstänkta hade gripits av polisen i Spanien efter en anmälan av en svensk flicka. Libell kunde då identifiera mannen och kvinnan och han tog därefter kontakt med rikskriminalen och rikspolisstyrelsens interpolsektion. Sektionen hade då redan erhållit begäran från polisen i Spanien om förhör med de svenska flickor som hade varit utsatta för brott från paret B. Vid identitetsfastställelsen visade det sig att de av fröken N. lämnade namnuppgifterna var felaktiga. I och med att det hade blivit klarlagt vilka de misstänkta var föredrogs ärendet hos åklagarmyndigheten i Härnösand. Distriktsåklagaren Torsten Lindberg övertog därvid ledningen av utredningen. Den 1 och 5 augusti 1985 hölls kompletterande förhör med fröken N. och sistnämnda dag översändes handlingarna i ärendet till interpolsektionen med hemställan om förhör med de två misstänkta under förutsättning att reglerna om tillämpning av svensk lag och lagföring enligt 2 kap. brottsbalken var för handen. Kriminalkommissarie Damberg bestred att ärendet avsiktligt skulle ha fördröjts och han påpekade bl. a. att det var först den 31 juli som polisen hade fått kännedom om att de misstänkta skulle ha satt i system att kontakta svenska flickor via annonser för att sedan begå brottsliga handlingar mot dem. Vidare anförde han bl. a. följande.

Jag vill också framhålla, att vi ej på något sätt misstrott eller nonchalerat fröken N:s uppgifter, som tyvärr ofta framhållits i tidningspressen, utan vår strävan har varit, att så snart som möjligt införskaffa identitetsuppgifter på de misstänkta för att sedan begära dem hörda i Spanien. Vår bedömning var också, att det heller inte var försvarbart, att omedelbart översända den upptagna anmälan för åtgärd i Spanien med anledning av de mycket osäkra och diffusa identitetsuppgifter på de misstänkta, som målsägaren lämnat och med hänsyn till brottens art. Det är också känt, att de internationellt verksamma lagöverträdarna ofta uppträder under falska namn och har falska identitetshandlingar.

Polismästaren Kjell Wernhager kunde inte finna att vare sig Damberg eller den utredningsman som handlagt ärendet kunde lastas för den fördröjning som uppstått i handläggningen.

Ärendet remitterades därefter till rikspolisstyrelsen för yttrande angående handläggning vid lokal polismyndighet av polisanmälningar av ifrågavarande slag. I remissvaret anförde styrelsen bl. a. följande.

Av intresse i ärendet torde främst vara vilka principer som gäller beträffande vem som skall leda en förundersökning och under vilka förutsättningar biträde med förundersökning kan begäras hos utländsk polismyndighet.

Bestämmelser om vem som skall leda förundersökning finns i 23 kap. 3 § rättegångsbalken. Om en förundersökning har inletts av en polismyndighet skall den övertas av åklagaren så snart någon kan skäligen misstänkas för brottet, förutsatt att saken inte är av enkel beskaffenhet. Åklagaren skall också överta ledningen när det är påkallat av särskilda skäl. Enligt 2 § förundersökningskungörelsen (1947:948) skall, om förundersökning leds av annan än åklagaren, undersökningsledaren hålla åklagaren underrättad om förundersökningens gång i den mån brottets beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt påkallar det.

Rikspolisstyrelsen har i samråd med riksåklagaren utfärdat anvisningar angående förundersökningsledning i brottmål (FAP 403-5). Den aktuella förundersökningen har delvis avsett brott, som inte enligt anvisningarna skall anses vara av enkel beskaffenhet.

Härefter övergår rikspolisstyrelsen till vad som gäller beträffande biträde av utländsk polismyndighet med förundersökning. Framställning om sådant biträde från ett utomnordiskt land görs genom rikspolisstyrelsens interpolsektion, vanligen efter beslut av förundersökningsledaren. Det finns inga för polismyndigheterna gällande föreskrifter, som reglerar förutsättningar för eller förfarande vid en sådan framställning. Om interpolsektionen får in en framställning som sektionen bedömer som gagnlös klaras saken ut genom underhandskontakt mellan sektionen och förundersökningsledaren. Så kan vara fallet exempelvis när det gäller bagatellbrott eller om den främmande staten erfarenhetsmässigt brukar vara obenägen att lämna sitt biträde. Enligt rikspolisstyrelsens bedömning har det inte funnits några hinder mot att begära biträde från spansk polismyndighet i den aktuella förundersökningen.

Slutligen kan nämnas att rikspolisstyrelsen är i färd med att utarbeta föreskrifter för polismyndigheternas samarbete med utländska polismyndigheter. Föreskrifterna vilar på bemyndigande i 3 § förordningen (1984:731) med instruktion för rikspolisstyrelsen. De beräknas kunna träda i kraft senast den 1 juli 1986.

JO Wigelius anförde detta i sitt beslut i ärendet den 21 oktober 1985.

I det föreliggande fallet bör det för polisens del ha framstått som angeläget att snarast efter det att anmälan hade inkommit låta anställa ett förhör med målsäganden och att försöka identifiera de misstänkta. Uppgifterna i anmälan tydde nämligen på att det fanns all anledning att se allvarligt på vad som hade förevarit. Jag vill då erinra om att det redan i anmälan påstods att ytterligare flickor hade varit utsatta för samma saker som drabbat fröken N. Dambergs uppgift att det förhållandet skulle ha blivit känt för polisen först den 31 juli är således inte helt korrekt.

När det då gäller frågan om identifieringen kan det finnas anledning att närmare titta på den. Jag vill först klargöra att jag på intet sätt vill förringa det arbete som säkerligen nedlades i syfte att försöka klara ut de misstänkta identitet. Oaktat detta framstår det enligt min mening som något förvånande att man inte tämligen omgående tog kontakt med interpolsektionen för ett klarläggande huruvida hjälp kunde påräknas från det hållet. Det angelägna i en sådan kontakt förefaller uppenbart, eftersom den enda verkligt säkra uppgiften om de misstänkta var deras adress i Spanien. Att som nu tycks ha skett bygga hela identifieringsarbetet på de i anmälan antecknade namnuppgifterna verkar inte helt rationellt med tanke på att det inte fanns någonting som visade att det med säkerhet var deras rätta namn. Damberg har förövrigt beträffande den problematiken anført, att det för polisen är känt att internationellt verksamma lagöverträdare ofta uppträder under falska namn och med falska identitetshandlingar. Han bör således redan från början ha haft klart för sig att det kunde vara vanskligt att försöka lösa identitetsfrågan endast med hjälp av namnuppgifterna i anmälan. Jämsides med det arbetet borde därför andra vägar ha prövats, dvs. då i första hand med hjälp av interpolsektionen. Som framgår av rikspolisstyrelsens remissvar hade det enligt styrelsens bedömning inte funnits några hinder för att i detta fall begära biträde från spansk polismyndighet. Den omständigheten att det för

närvarande inte finns några föreskrifter för polismyndigheternas samarbete med utländsk polismyndighet får självfallet inte medföra att man inte ens efterhör om tillgängliga resurser kan utnyttjas. Jag förutsätter dock att den osäkerhet som synes ha rått beträffande möjligheterna till samarbete med utländska polismyndigheter skall undanröjas i och med att rikspolisstyrelsen utkommer med föreskrifter i saken.

Polismäns agerande vid föreläggande av ordningsbot och rapportering angående hastighetsöverträdelse

(Dnr 2304–1984)

Av en skrivelse från Folke Dahlquist och till den närslutna handlingar, som inkom till JO den 17 september 1984, framgick bl. a. följande. På kvällen den 6 mars 1983 hade han färdats med bil från Kalmar mot Borgholm. Kort före nedfarten till Borgholm hade han blivit omkörd och stoppad av två polismän. Dessa hade påstått att Dahlquist på en kontrollsträcka söder om stopplatsen hade kört 120 km/tim. Dahlquist hade bestritt den påstådda hastighetsöverträdelsen. Möjligen hade han i samband med någon omkörning haft något högre hastighet än de 90 km/tim som var gällande på aktuell vägsträcka. Efter resonemang hade en av polismännen skrivit ut en lapp och överlämnat till Dahlquist med orden: "Kan du godta 105 km/timså är saken OK." Dahlquist hade därvid svarat att han först önskade tala med sin advokat. Han hade emellertid inte kontaktat denne. Vid närmare eftertanke hade han nämligen funnit att polismannen hade frestat honom att erkänna en förseelse som han inte hade gjort sig skyldig till. Dahlquist hade därför inte godkänt ordningsföreläggandet, vilket hade medfört att han senare hade blivit åtalad. I stämmingsansökan hade då angivits att han hade fört sin bil med en hastighet av 120 km/tim på väg 136 norr om Halltorp i Borgholms kommun trots att högsta tillåtna hastighet där var 90 km/tim. Kalmar tingsrätt hade därefter dömt honom att böta 600 kr. Dahlquist önskade bringa det påtalade förhållandet till JO:s kännedom för eventuell åtgärd.

Av en kopia av ordningsbotsföreläggandet framgick att den tillåtna hastigheten på aktuell vägsträcka var 90 km/tim och att den uppmätta hastigheten hade angivits till 105 km/tim.

Efter remiss inkom länspolischefen i Kalmar län med utredning och yttrande. Av utredningen och till den närslutna handlingar framgår bl. a. följande. I en primärrapport rörande Dahlquists hastighetsöverträdelse, daterad den 6 mars 1983, anförde de rapporterade polismännen, polisinspektören Gunnar Johansson och polisassistenten Seth Ekberg, följande.

Frågavarande fordon kontrollerades under en sträcka av 600 m med konstant hastighet av 120 km/tim. Under denna sträcka förlängdes avståndet till framförvarande fordon varvid det kunde konstateras att fordonsföraren framförde sitt fordon med en hastighet *icke understigande 120 km/tim*.

Kraftigt regn och mycket dålig sikt rädde vid tillfället.

Medgav vid tillfället att han kört för fort, o-bot utfärdades till vilken lämnades rådrum till senaste dag för godkännande 830311. Har bestritt ordningsföreläggandet.

Dahlquist hade senare i skrivelse till vederbörande åklagare påtalat, att han hade blivit rapporterad för en hastighetsöverträdelse trots att han var oskyldig. Med anledning av den skrivelsen upprättade Johansson och Ekberg en promemoria i saken, som är daterad den 1 februari 1984. Promemorian innehöll bl. a. följande.

Som framgår av rapporten har fordonet kontrollerats av pinsp Gunnar Johansson och pa Seth Ekberg med tjänstebil. Dahlquist uppmärksammades efter att ha gjort några omkörningar och i samband med detta gjorde vi ett efterföljande, hastigheten då var ca 100 km/tim. Därefter ökade han hastigheten och under en sträcka av 600 meter kunde vi konstatera att hans hastighet ej understeg 120 km/tim.

Därefter stoppades han och meddelades om vad vi konstaterat beträffande hans hastighet. Han medgav att han nog hade kört för fort men visste ej hur mycket. Han vädjade om överseende med detta då det var svårt att hålla rätt hastighet, när hans fordon inbjöd till fartöverträdelse, vidare att kvällen blivit förstörd m. m.

Vi meddelade honom att vi tänkte utfärda en ordningsbot med en nedskrivna hastighet till 105 km/tim, vilket Dahlquist godtog, men ville ej skriva under förrän han kontaktat en advokat vid KAK och fick därför 5 dagars rådrum.

I samband med detta upplystes han att om han ej godtog eller skrev under ordningsboten skulle händelsen rapporteras till åklagare och då skulle den exakta hastigheten anges eftersom en eventuell rättegång kommer att kräva de faktiska omständigheterna. Därefter skiljdes vi och som vi uppfattade helt överens.

Sedermera visade det sig att Dahlquist ej skrivit under eller inbetalt bötessumman, varför han rapporterades på primärrapport.

I remissvaret anförde Johansson och Ekberg avslutningsvis följande.

Vid rapportering till åklagare var det inte vår mening att Dahlquist skulle rapporteras för högre hastighet än 105 km/tim. Vid utskrift av rapporten angavs den hastighet som vår hastighetsmätare visat. Eftersom Dahlquists bil avlägsnade sig från tjänstebilen då hastighetsmätaren visade 120 km/tim – fann Tingsrätten det styrkt att Dahlquist kört i denna hastighet.

Länspolischefen anförde följande i yttrandet.

Hastighetskontroll genom efterföljande med polisbil utan fotografering eller annan teknisk bevissäkring är en kontrollmetod, som ställer stora krav på polisfordonets förare. Den förutsätter även fullgod utrustning på fordonet. Vid rapportering måste hänsyn tas till skilda förhållanden, som kan påverka mätresultatet. Det oaktat måste metoden ibland användas. Utnyttjas såsom i förevarande fall vid rapportering ordningsbotssystemet, tar polismannen upp en lägre "högsta hastighet" än mätaren visat, just i syfte att eliminera felkällorna. Det torde ha varit under detta moment av rapporteringen som klaganden missuppfattat polismännens agerande, såsom utgörande någon form av påtryckning. Vad länsstyrelsen kan finna har polismännen ej förfarit felaktigt.

I ett kompletterande remissvar angående med vilken rätt de rapporterade polismännen hade angivit en lägre hastighet än den uppmätta vid utfärdandet av ordningsboten anförde Johansson följande.

Av hävd har jag alltid lämnat god rabatt vid hastighetsöverträdelser som konstaterats genom vanlig efterföljning med polisbil eller motorcykel. Anledningen härtill är att anordning för registrering av uppmätt hastighet saknas. På platsen i det aktuella fallet var jag helt säker på hastighetsmätarens tillförlitlighet.

Vidare anförde Dahlquist flera ursäkter om anledningen till fartöverträdelser. Dahlquists ursäkter tillsammans med "mätmetoden" gjorde att jag inte ville vara småaktig och ogin.

Länspolischefen yttrade i den delen följande.

Nu aktuell kontrollmetod bör med hänsyn till risken för felkällor användas endast då hastighetsöverträdelser framstår som klart oacceptabel och olämplig på grund av förhållandena i det särskilda fallet. I förevarande ärende har polismännen gjort den bedömningen att rapportering varit erforderlig. När det gäller frågan om den "rabatt" polismännen lämnat på den högsta uppmätta hastigheten, så synes denna ha grundats på ett antal olika tänkbara felkällor, hänförliga till såväl polismännens fordon och deras agerande som de skäl Dahlquist anförde.

Bakom polismännens handlande har funnits en strävan att inte rapportera högre hastighet än som med säkerhet förekommit, dvs. man har sökt eliminera alla felkällor, vilket i och för sig kommit Dahlquist till godo. Sådan rabattering torde av hävd tillämpas vid denna form av rapportering och får ses mot bakgrund av det förenklade förfarande som tillämpas vid utfärdande av ordningsbot. Ifrågasätts den rapporterade hastigheten, finns alltid möjlighet till vidare prövning. Att domstol därvid kan komma till en styrkt högre högsta hastighet hänger ju samman med domstolens fria bevisprövning.

Ärendet remitterades till rikspolisstyrelsen och riksåklagaren för yttrande med principiella och praktiska synpunkter på systemet med "rabattering".

Rikspolisstyrelsen anförde bl. a. följande efter att ha redogjort för yttranden, avgivna av elva länsstyrelser och två polismyndigheter, och för styrelsens anvisningar angående hastighetskontroller samt uttalat att polismännen även i rapporten borde ha antecknat att ordningsföreläggandet utfärdats för en hastighet av 105 km/tim.

Då hastighetskontroll sker med hjälp av radarutrustning beivras normalt inte hastighetsöverträdelse som ligger 10–12 km/h över den på kontrollplatsen högsta tillåtna hastigheten. Denna säkerhetsmarginal tillämpades vid hastighetsmätning med den första radarutrustningen som användes av polisen vilket var nödvändigt från rättssäkerhetssynpunkt då den utrustningen hade en viss tröghet vid registreringen av hastigheten. Den nuvarande radarutrustningen är tekniskt mer fulländad och någon säkerhetsmarginal behövs egentligen inte för att rättssäkerheten skall vara tryggad. Emellertid tillämpas fortfarande mer eller mindre rutinmässigt angiven marginal. Denna marginal är från praktisk synpunkt fullt acceptabel. Dels är de flesta fordonens hastighetsmätare inte kontrollerade mot den verkliga hastigheten och dels håller flertalet fordonsförare en hastighet som med ett fåtal km/h är högre än gällande hastighetsbegränsning. Om inte en viss marginal – den generellt tillämpade – tilläts skulle de allra flesta fordonsförarna stoppas för ingripande vilket skulle vålla väsentliga störningar i trafiken och inte heller skulle vara realistiskt med hänsyn till tillgång på polispersonal.

Det kan däremot ifrågasättas om den metod som tydligen tillämpas, nämligen att i en del fall ställa in radarapparaturen för registrering av fordons hastighet först vid betydligt överskridande av gällande hastighetsbegränsning.

ser. För sådan åtgärd finns inte stöd i lagstiftningen. Åtgärden vidtas när fordonsförarna generellt och flagrant överskrider hastighetsbestämmelserna på platsen för kontrollen. Då det är polismännens ambition att beivra de grövsta brotten och personaltillgången inte motsvarar behovet synes dock åtgärden från praktisk synpunkt kunna tolereras. Det är de fordonsförare som håller högst hastighet – särskilt där hastighetsbegränsningarna är 30, 50 eller 70 km/h – som måste bedömas som mest trafikfarliga.

Vid hastighetskontroll med bil med fotoanläggning tillämpas en reduktion ner till närmast lägre 5 eller 10 km/h från den avlästa hastigheten. Detta förfarande får av praktiska skäl godtas.

Beträffande hastighetskontroll genom efterföljande med tjänstefordon utan annat tekniskt hjälpmedel än fordonets hastighetsmätare synes avdraget från avläst hastighet i en del fall vara för generöst tilltaget. En viss säkerhetsmarginal måste dock finnas med hänsyn till hastighetsmätarens felvisning hos tjänstefordonet och den osäkerhet som kan ligga i avståndsbedömningen. Rikspolisstyrelsen skall undersöka om möjligheten finns till större likformighet i fråga om aktuella säkerhetsmarginaler vid denna metod för hastighetskontroll.

Sammanfattningsvis vill rikspolisstyrelsen anföra att den föreliggande anmälan mot polisinspektören Johansson och polisassistenten Ekberg enligt styrelsens mening inte bör föranleda särskild åtgärd. Rikspolisstyrelsen skall till länsstyrelserna och andra berörda myndigheter avge en skrivelse med sådant innehåll som syftar till större likformighet beträffande rapporteftergift och "rabatter" vid vissa ingripanden i den trafikövervakande verksamheten.

Riksåklagaren anförde följande efter att ha inhämtat yttranden från dåvarande länsåklagarna Torsten Jonsson och Gunnar Delleryd.

Föreläggande av ordningsbot får utfärdas endast för brott som riksåklagaren i samråd med rikspolisstyrelsen valt ut. Ordningsbot får upptas endast med belopp som riksåklagaren, eller efter delegation statsåklagare, bestämt för olika brott (RB 48:14). Grundtanken är att den som utfärdar ett föreläggande av ordningsbot inte skall ha något utrymme för en självständig bedömning av påföljdsfrågan. När det konstateras att en viss gärning föreligger skall påföljden därmed också vara given. Om den misstänkte förnekar gärningen eller fallet avviker från normalsituationen på sådant sätt att det kan tänkas påverka påföljdsfrågan måste ärendet överlämnas till åklagaren (jfr RB 48:15).

I riksåklagarens beslut om ordningsbot för vissa brott (SFS 1981:716, senast ändrat 1985:699) anges de brott för vilka ordningsbot får utfärdas och ordningsbotens belopp. En strävan vid utformningen av beslutet har varit att i möjligaste mån beskriva brotten så tydligt och konkret att någon svårighet i den praktiska tillämpningen inte skall föreligga vid bedömningen huruvida misstänkt förseelse motsvarar en i beslutet angiven gärning eller inte. Där det funnits erforderligt att kunna anpassa ordningsbotens storlek efter hur allvarlig gärningen varit i det enskilda fallet har objektiva kriterier för kvalifikationen angetts, exempelvis vid hastighetsöverträdelser genom olika intervall angivna i kilometer per timme. Även grunderna för beräkning av gemensam ordningsbot för flera brott har i RÅ:s beslut angetts så att utrymme för en diskretionär prövning inte skall föreligga i de enskilda fallen.

Bundenheten för den som utfärdar ett föreläggande om ordningsbot till visst för varje typfall bestämt bötesbelopp är grundläggande för ordningsbotsinstitutet. Stor restriktivitet måste enligt min mening iakttas i fråga om förfaranden som kan urholka denna princip. Bl. a. måste man vid förseelser

med en graderad ordningsbotsskala kräva att den som utfärdar ett föreläggande bedömer gärningen strikt efter de föreliggande objektiva omständigheterna och inte indirekt, genom en friare bedömning av själva gärningen eller bevisningen, skaffar sig en av lagstiftaren eller avsedd självständighet i fråga om straffmätningen. Polismännens handläggning av den i remissären det aktuella hastighetsöverträdelsen belyser hur regelsystemet annars i vissa fall skulle kunna kringgås. "Rabattering" av det slag som här synes ha förekommit kan inte tillåtas.

Inte endast de särskilda reglerna om ordningsbot lägger hinder i vägen för en "rabattering" av aktuellt slag. Redan på grundval av de principer som allmänt gäller för den svenska straffprocessen ter det sig som främmande att tillåta att någon förmås till ett erkännande eller annat medgivande genom hot om att annars bli sämre behandlad eller genom löfte om förmånlig behandling, exempelvis som här genom att brottsmisstanken "trappas ned" utan att bevisläget i och för sig ger anledning till det och därefter, sedan den misstänkte avböjt det förmånligare "erbjudandet", åter skärps när saken rapporteras till åklagaren. Ett sådant tillvägagångssätt från polisens sida kan inte annat än underminera allmänhetens förtroende för rättsväsendet.

Från diskussionen rörande "rabatt" måste särskiljas frågan om beaktande av risk för mätfel eller andra felkällor som kan påverka bevisläget. Självfallet skall sådana faktorer beaktas även i ordningsbotsammanhang. Detta måste emellertid ske på sakliga grunder och får inte utnyttjas som ett sätt att kringgå gällande regler. När det gäller allmänt använda mätmetoder, exempelvis hastighetskontroller med radar, har det normalt varit möjligt att utfärda centrala rekommendationer för korrektioner i mätvärdena, baserade på systemens tekniska egenskaper. Vid mera improviserade mätningar av det slag som förekommit i det aktuella fallet är det ofrånkomligt att en friare uppskattning av osäkerheten i mätningen måste göras mot bakgrund av omständigheterna i det enskilda fallet. I allmänhet torde relativt små korrektioner vara aktuella. Om en mätning är så osäker att en reduktion av den omfattning som polismännen i det aktuella fallet erbjöd den misstänkte skulle vara erforderlig måste bevisläget anses så osäkert att saken inte bör handläggas genom föreläggande av ordningsbot.

Om i fall där rapport sker till åklagaren en korrektion i uppmätta värden anses påkallad av den rapporterande polismannen skall detta självfallet klart redovisas i rapporten. Det är helt oacceptabelt att, som skett i det förevarande fallet, en händelse rapporteras till åklagaren utan att det redovisas att de rapporterande polismännen varit beredda att bedöma gärningen som lindrigare än den som anges i rapporten och att t. o. m. ett ordningsföreläggande utfärdats för den lindrigare överträdelsen.

Torsten Jonsson har i sitt yttrande berört frågan om rapporttefergift kan få användas för att minska graden eller omfattningen av en gärning som rapporteras. Jag delar hans uppfattning att detta inte synes ha varit lagstiftarens mening. Såväl före som efter ikraftträdandet av de nya bestämmelserna i 9 § polislagen (1984:387) och 5 kap. 5 § polisförordningen (1984:730) torde tillämpningsområdet för rapporttefergift vara begränsat till fall där rapport rörande en förseelse helt kan underlåtas. Det skulle för övrigt te sig egendomligt om åklagaren vid sin prövning av åtalsfrågan beträffande en misstänkt gärning som rapporterats till honom inte skulle kunna utgå ifrån att den information han fått om de för polisen kända omständigheterna vid gärningen är fullständig.

Dahlquist yttrade sig över remissvaren.

JO Wigelius anförde för sin del i huvudsak följande i beslut den 13 november 1985.

Enligt vad som framkommit vid den i saken verkställda utredningen och vad som kan utläsas av Johanssons vittnesmål inför Kalmar tingsrätt i målet mot Dahlquist, som jag tagit del av, hade polismännen vid hastighetskontrollen konstaterat att Dahlquist framförde sin bil med en hastighet icke understigande 120 km/tim. Beträffande den i detta fall tillämpade mätmetodens tillförlitlighet uppgav Johansson i sitt vittnesmål, att man inte en sekund behövde tvivla på den. Vidare svarade han nej på frågan om "rabatten" i Dahlquists fall hade varit föranledd av tekniska skäl och han tillade att han var säker på att tjänstebilen hade en exakt mätare. I remissvaret hit har han emellertid uppgivit att han vid rapporteringstillfället inte var helt säker på hastighetsmätarens tillförlitlighet. Jag finner sistnämnda uppgift ytterst märklig med tanke på vad han tidigare under ed uppgivit i tingsrätten. Hans vittnesmål ger nämligen ett klart besked om att det vid rapporteringstillfället inte rädde någon tvekan om att Dahlquist verkligen hade framfört sin bil med en hastighet av minst 120 km/tim. Anledningen till att den hastigheten prutades till 105 km/tim vid utfärdandet av ordningsboten var, som Johansson uttryckt det, hygglighet. Prutningen var således inte baserad på tekniska eller därmed sammanhängande faktorer. Johansson var tydligen så säker på sin sak att han inte ens ansåg sig behöva tillämpa någon säkerhetsmarginal i sammanhanget. Med den utgångspunkten att det inte rädde minsta tvivel om riktigheten av den uppmätta hastigheten kan jag inte finna något som helst stöd för en prutning eller rabatterning. Jag bortser då från en eventuell marginell justering av det slag som angetts i rikspolisstyrelsens yttrande. Johanssons tillvägagångssätt att till synes helt godtyckligt besluta om en reducering av den uppmätta hastigheten under förutsättning att Dahlquist var beredd att godtaga ett föreläggande av ordningsbot framstår som ytterst märkligt och ett dylikt förfarande är givetvis oacceptabelt. Jag vill här hänvisa till vad riksåklagaren anført i sitt yttrande i just den saken.

Något bollande med olika hastigheter under förhållanden som här förekommit kan alltså inte accepteras. Polismannens uppgifter är att sakligt och objektivt bedöma vad som har förekommit och vad som har kunnat konstateras vid hastighetskontrollen samt att med ledning därav fastställa ett resultat. En på detta sätt framtagen hastighetsuppgift skall sedan gälla oavsett om saken redovisas i form av ett föreläggande av ordningsbot eller en rapport. Vid ett ingripande av detta slag bör för övrigt polismannen på ett lättfattligt sätt klargöra för den saken gäller hur mätningen tillgåt och vilka säkerhetsmarginaler som eventuellt tillämpats. I de fall en rapport upprättas är det självklart viktigt att dessa uppgifter också antecknas i den. Om rapporten har föregåtts av ett föreläggande av ordningsbot bör också detta antecknas liksom vilken hastighet som då angivits.

Sammanfattningsvis kan konstateras att vad som här förekommit är betänkligt. Inkorrektheten i den påtalade handläggningen kan inte gärna annat än skapa den största misstro hos den som blir föremål för ingripandet. Det finns alltså all anledning att se kritiskt på Johanssons agerande i detta fall.

När det gäller remissvaren kan jag i allt väsentligt ansluta mig till vad

rikspolisstyrelsen och riksåklagaren anført i ärendet. Däremot kan jag inte helt dela länspolischefens uppfattning i saken.

Avslutningsvis vill jag framhålla det angelägna i att det från ansvarigt håll snarast bör tillses att tillvägagångssätt av det slag som här uppdragats inte får förekomma. Jag kan i sammanhanget upplysa om att det till JO inkommit flera klagomål med påstående om köpsläende, kohandel och hot från polismäns sida i samband med diskussioner om godtagande av ordningsbotsföreläggande i stället för upprättande av rapport i ärenden rörande hastighetsöverträdelser. Det kan således finnas anledning att ge en vidare spridning av de uttalanden och ställningstaganden som här gjorts. Jag kommer därför att tillstålla samtliga länspolismästare och länspolischefer ett exemplar av detta beslut.

Fråga om tillstånd att anordna politiska möten

(Dnr 1084–1985)

Lördagen den 13 april 1985 höll vänsterpartiet kommunisterna (vpk) och strax därefter Nordiska Rikspartiet (NRP) politiska möten på Stortorget i Växjö. I samband med det senare mötet uppstod oroligheter, varunder NRP-anhängarna tog sin tillflykt till olika utrymmen i stadens järnvägsstation. Under tumultet uppkom vissa person- och saksador. Händelserna, som väckte mycket uppmärksamhet, belystes utförligt av massmedierna, bl. a. teve.

Klaganden, som i teve sett nyhetsreportage om händelserna, var i ett brev hit kritisk till polismyndighetens handläggning av frågorna om tillstånd till demonstrationerna och ville att JO skulle utreda saken närmare. Klaganden ansåg att polismyndigheten borde ha förutsett att det skulle bli bråk om NRP fick hålla sitt möte i så nära anslutning till vpk:s. I vart fall borde polismyndigheten, när tillstånd nu gavs, ha sett till att den förfogade över tillräcklig personal för att upprätthålla ordningen. Klaganden undrade även om handläggningen, såsom framskyntat i ett av tevereportagen, hade rönt inflytande av att det inom Växjöpolisen funnes sympatier för de idéer som NRP står för.

Efter remiss inkom polismyndigheten med yttrande. Därav framgick bl. a. att vpk:s möte skulle pågå från kl. 11.00 till 12.00 och NRP:s från kl. 12.00 till 13.00.

I sitt beslut i ärendet den 14 januari 1986 anförde JO Wigelius följande.

Enligt 2 kap. 1 § regeringsformen (RF) är varje medborgare gentemot det allmänna tillförsäkrad bl. a. mötesfrihet och demonstrationsfrihet. Möten och demonstrationer som anordnas för allmänheten och som hålls på allmän plats kräver som regel tillstånd. Bestämmelser därom finns i lagen om allmänna sammankomster (LAS). Ansökan om tillstånd skall inges till vederbörande polismyndighet. En sådan ansökan skall innehålla uppgift om bl. a. tid och plats för sammankomsten.

Möten och demonstrationer av det slag som här är i fråga har till ändamål

att bland allmänheten sprida ett politiskt budskap. Hur det ändamålet blir tillgodosett är givetvis i hög grad beroende av var och när manifestationen äger rum. Det är därför inte att förvåna sig över att det ofta, som i detta fall, uppstår konkurrens om de mest gynnsamma mötestillfällena.

Tillstånd att hålla allmän sammankomst får vägras endast om det är nödvändigt med hänsyn till trafik och allmän ordning (3 § andra stycket LAS). Hur dessa hänsyn i det enskilda fallet skall vägas mot en mötesanordnarens intresse av att inte få sina grundlagsfästa rättigheter beskurna är naturligtvis stundom en vanskelig fråga. Att en mot anordnaren generös inställning bör vara den grundläggande attityden är emellertid en given sak. Det framgår också av bestämmelsen i 2 kap. 12 § andra stycket RF.

I förevarande fall hade polismyndigheten vidtagit vissa mått och steg för att förebygga uppkomsten av oroligheter: platsen för NRP:s möte hade flyttats något och den polisstyrka som fanns till förfogande hade utökats väsentligt.

Det är visserligen vid en tillbakablick lätt att se att de vidtagna åtgärderna var otillräckliga. Den vändning händelseförloppet tog var emellertid för svenska förhållanden så ovanlig att jag inte anser mig kunna klandra polismyndigheten för att den inte förutsåg hur saken skulle utvecklas. Det skedda förtjänar dock att hållas i hågkomst och beaktas vid behandlingen av framtida tillståndsärenden.

Att polismyndigheten vid handläggningen av detta eller något annat ärende låtit sig påverka av ovidkommande hänsyn på det sätt klaganden antytt finner jag ytterst osannolikt. Utredningen ger inte heller minsta belägg för att så skulle varit fallet.

Handläggning och sakprövning av vissa frågor om tillstånd att anordna allmän sammankomst

(Dnr 3441–1985)

Tre organisationer, Sveriges Nationella Förbund (SNF), Bevara Sverige Svenskt (BSS) och Kommunistisk Ungdom Storstockholm (KU), ansökte hos polismyndigheten i Stockholm om tillstånd att på kvällen den 30 november 1985 få hålla allmänna sammankomster som på olika sätt berörde Kungsträdgården, en park i centrala Stockholm. KU:s ansökan avsåg ett demonstrationståg som skulle avslutas i Kungsträdgården, medan SNF och BSS ville hålla möte kl. 18.45–19.30 vid en där uppställd staty av Karl XII.

Sedan polismyndigheten under hand låtit förstå att SNF inte kunde påräkna tillstånd för den begärda tiden återkallade förbundet sin ansökan.

KU:s och BSS:s ansökningar prövades av polismyndigheten genom beslut den 22 november 1985. Beslutet innebar för KU:s vidkommande tillstånd att anordna ett demonstrationståg den 30 november 1985 med samling kl. 17.30 och avmarsch kl. 18.30. Samlingen skulle enligt tillståndsbeviset ske vid Sergelarkaden. Tåget skulle därefter gå via Sergels Torg–Sveavägen–Kungsgatan–Stureplan–Birger Jarls gatan–Nybroplan och Hamngatan till Kungsträdgården. Slutmöte skulle inte äga rum.

BSS:s ansökan avslogs. Som skäl för beslutet anförde polismyndigheten följande.

Polismyndigheten har med hänsyn till svårare ordningsstörningarna den 30 nov. bl. a. åren 1982-84 vid Karl XII:s staty i Stockholm grundad anledning befara att ett genomförande av den allmänna sammankomsten i föreningens regi skulle medföra oordning samt avsevärd fara för de tillstådesvarande. Denna risk kan ej elimineras genom ordningsbefrämjande åtgärder från polisens sida.

SNF anförde hos länsstyrelsen besvär över att KU beviljats det sökta tillståndet. Besvären avvisades emellertid under motivering att förbundet saknade talerätt i frågan.

SNF och Hamacher skrev därefter till JO och kritiserade polismyndighetens handläggning. Av brevet och bilagor till detta kunde utläsas att förbundet sedan sin tillkomst för 70 år sedan, utom 1983, årligen kl. 19.00 den 30 november, som är Karl XII:s dödsdag, avhållit en minneshögtid med nedläggning av en krans vid statyn i Kungsträdgården. Den 1 oktober 1985 hade förbundet avlåtit en ansökan att även den då instundande årsdagen vid samma tid få hylla konungen i samband med en kransnedläggningsceremoni. Förbundets ansökan fick emellertid vika för KU:s till tiden sammanfallande önskemål. Det ställningstagandet måste enligt förbundet anses olämpligt. Det kunde inte vara en uppgift för polisen att medverka till att Karl XII:s minne skändades. Genom att besluten i tillståndsfrågorna meddelats så sent var det dessutom i praktiken omöjligt att besvärsvägen få en rättelse till stånd.

Efter remiss avgav polismyndigheten följande yttrande.

Under de senaste åren har ordningsstörningar förekommit i samband med allmänna sammankomster och andra möten vid Karl XII:s staty i Kungsträdgården den 30 november. Det traditionella "firandet av Karl XII:s dödsdag" genomfördes till för några år sedan under föga uppmärksammade och lugna former. Mönstret bröts då meningsmotståndare till arrangörerna av de traditionella sammankomsterna började hålla samtida möten på platsen. Ordningsstörningarna har tagit allt mer svårbemästrade former och polisen har tvingats avsätta stora resurser för att upprätthålla ordningen och säkerheten.

Föreligger flera ansökningar där tider och platser sammanfaller beviljar polismyndigheten som regel tillstånd med hänsyn till den tidsordning i vilken ansökningarna inkommit. I vissa fall får dock tidsordningen vika för vad som i stället kan vara påkallat ur ordnings-, säkerhets- eller trafiksynpunkt.

Sveriges Nationella Förbund (SNF) ansökte redan i början av oktober 1985 om tillstånd att hålla en kortare allmän sammankomst vid statyn. Eftersom polismyndigheten hade grundad anledning anta att även andra skulle komma in med ansökningar avseende sammankomster på samma tid och plats och det ur ordnings- och säkerhetssynpunkt var angeläget att göra en bedömning av ansökningarna avvaktade polismyndigheten med beslut i ärendet.

Ansökningar inkom också något senare från Kommunistisk Ungdom (KU) samt föreningen Bevara Sverige Svenskt (BSS).

Vid tillståndsprövningen inriktade sig polismyndigheten på att få en sådan uppläggning att samtliga tre organisationer skulle kunna hålla sina möten. Polismyndigheten bedömde att SNF endast skulle samla ett mindre antal deltagare. KU kunde antagas samla avsevärt fler. Polismyndigheten bedömde det sålunda inte som någon större fara för ordningen om SNF höll sig kvar på platsen efter sitt möte och KU släpptes fram därefter.

Med en omvänd turordning bedömdes risken för svårbemästrade ordningsstörningar överhängande. Polismyndigheten fann det sålunda bäst att SNF skulle hålla sitt möte först. Ur ordningssynpunkt var det angeläget med mellan en halv och en timmas uppehåll från SNF-mötets avslutande till KU-mötets början.

Vad så angår BSS, som ursprungligen ansökte om tillstånd att få anordna ett fackeltåg från Söder till Kungsträdgården, fann polismyndigheten att synnerligen starka ordnings- och säkerhetsskäl talade mot att över huvud taget tillåta BSS att i det här sammanhanget ordna allmän sammankomst.

Efter upprepade kontakter med sökandena, för att så långt som möjligt tillgodose önskemålen enligt ansökningarna, beslöt polismyndigheten att avslå BSS framställning samt bifalla SNF:s och KU:s ansökningar. Av ovan nämnda skäl justerades dock tiderna.

SNF:s sammankomst lades så att den skulle infalla då deltagarna i KU:s demonstrationståg höll på att samlas på den s. k. Plattan vid Sergelarkaden.

När SNF underrättades om polismyndighetens ställningstagande återkallade man ansökningen. Något tillståndsbevis kom sålunda inte att utfärdas.

Polismyndighetens handläggning har sålunda varit inriktad på att mötena skulle kunna hållas utan att deras genomförande sattes i fara genom ordningsstörningar. Eftersom det rörde sig om fler än en sammankomst var det oundvikligt att viss tidsjustering måste ske.

Polismyndigheten har sålunda inte på något sätt inskränkt på mötesfriheten utan endast anvisat hur mötena skulle hållas så att samtliga parter rätt att hålla ostörda möten säkrades. Att genomföra sammankomsterna enligt ansökningarna hade, även med insats av samtliga disponibla polisresurser, inneburit överhängande fara för ordningen samt säkerheten för de närvarande.

Tidpunkten för ansökans ingivande kan i fall som dessa inte vara styrande för när polismyndighetens beslut senast skall meddelas. SNF – liksom KU och BSS – underrättades något mer än en vecka innan sammankomsterna skulle hållas. Detta är inte någon oskäligt kort tid i all synnerhet som parterna hållits underrättade om ärendets utveckling. I sammanhanget kan påpekas att kortaste ansökningstiden enligt lagen om allmänna sammankomster är sju dagar.

I ett bemötande utvecklade förbundet och Hamacher sina synpunkter ytterligare.

I sitt beslut den 19 mars 1986 anförde JO Wigelius följande.

Om möten som anordnas för allmänheten ges bestämmelser i lagen (1956:618) om allmänna sammankomster. Av dess 3 § framgår att allmän sammankomst utan tillstånd av polismyndigheten inte får hållas på bl. a. gata, torg, park eller annan plats, som enligt fastställd stadsplan eller byggnadsplan utgör allmän plats och som upplåtits för avsett ändamål.

Ansökan om tillstånd att anordna allmän sammankomst skall göras skriftligen i god tid före sammankomsten och om möjligt så tidigt att ansökningen är polismyndigheten till handa senast på sjunde dagen före sammankomsten. Ansökningen skall innehålla uppgift om anordnaren, tiden och platsen för sammankomsten, dennas art och huvudsakliga utformning samt de åtgärder rörande ordning och säkerhet vid sammankomsten som anordnaren avser att vidtaga (5 §).

Beslut med anledning av ansökan enligt 5 § skall meddelas skyndsamt (8a §).

Vad gäller sakprövningen föreskrivs i 3 § att tillstånd får vägras endast om det är nödvändigt med hänsyn till trafik eller allmän ordning.

Jag behandlar till en början frågan hur polismyndighetens handläggning förhåller sig till det i lagen uppställda kravet på skyndsamhet. Förbundets ansökan hade uppenbarligen kunnat prövas avsevärt tidigare än som nu skulle ha skett, om ansökningen fått kvarstå; den inkom ju redan i början av oktober. Frågan inställer sig då om omständigheterna i detta fall motiverat till avsteg från det normala förfarandet att pröva ansökningarna i den tidsordning, i vilken de inkommit. I ett annat sammanhang har jag om ett likartat spörsmål – det gällde då tillståndsprövning inför förstamajdemonstrationer – uttalat följande.

Enligt 8a § lagen (1956:618) om allmänna sammankomster skall beslut med anledning av ansökan om tillstånd att anordna sådan sammankomst meddelas skyndsamt. Skyndsamhetskravet föranleder att tillståndsansökningar normalt bör behandlas allteftersom de inkommer till myndigheten. I detta ärende är fråga om ett årligen, på bestämd tid återkommande arrangemang, vid vilket regelmässigt flera sökande har sinsemellan oförenliga önskemål beträffande tid och plats för sina manifestationer. Inte minst av rättviseskäl synes det i sådana fall lämpligast att, som här också skett, samtliga ansökningar prövas i ett sammanhang. Denna handläggningsprincip får emellertid inte drivas därefter, att beslut i tillståndsfrågan meddelas så sent att den som i god tid inkommit med ansökan inte ges skälig tid att förbereda sin demonstration.

Samtidig prövning av alla ansökningar som avser sammankomst vid samma tid och på samma plats erbjuder visserligen bättre möjligheter att göra de överväganden från ordnings- och trafiksynpunkt som konkurrerande tillståndsansökningar ofta ger anledning till. Tillvägagångssättet innebär emellertid också att lagens föreskrift om skyndsamt beslutsfattande regelmässigt åsidosätts i större eller mindre mån och kan komma att leda till att den som ingivit sin ansökan tidigare än andra går miste om det företräde som en striktare författningstillämpning skulle ha givit honom. Det bör därför användas med försiktighet. För egen del kan jag inte finna att de i det ovan återgivna uttalandet åberopade rättviseskälen i det här fallet gjort sig gällande med tillräcklig styrka eller att det på annan grund varit befogat att frångå den gängse turordningen. Detta är emellertid en bedömningsfråga, vari skilda uppfattningar kan råda. Jag vill inte hävda att polismyndigheten i det avseendet handlat felaktigt eller olämpligt. Ingen hade å andra sidan kunnat klandra myndigheten om den avgjort tillståndsfrågorna tidigare än som nu blev fallet.

Som framgått ovan är det endast hänsyn till trafik och allmän ordning som får föranleda att tillstånd till allmän sammankomst vägras. Några trafikhänsyn gjorde sig inte gällande i detta fall. Däremot råder det inget tvivel om att ordningsstörningar kunnat uppstå om de tre organisationerna medgivits att hålla sina möten samtidigt. Att polismyndigheten stannade för att inte tillmötesgå deras önskemål fullt ut ter sig därför som en riktig bedömning. Vilka avsteg från de i ett visst fall föreliggande önskemålen – vägrat tillstånd eller endast smärre jämkningar – som hänsynen till allmän ordning kräver är en fråga som måste överlämnas åt polismyndigheten att inom vida ramar

besvara efter eget skön; svaret är ju till väsentlig del beroende av sådana omständigheter – t. ex. tillgängliga resurser i form av personal och utrustning – som endast myndigheten själv kan bilda sig en klar uppfattning om. Å andra sidan kan inte rimligtvis alla detaljer i fråga om samordningen av konkurrerande arrangemang regleras med utgångspunkt i vad hänsynen till trafik och allmän ordning kräver. Man kan då fråga sig om det inte vore möjligt att ange ytterligare riktlinjer som får ta vid när trafik- och ordningshänsynen inte längre ger klart utslag. Från laglighetssynpunkt torde något direkt hinder inte möta; i 3 § talas ju endast om vilka förhållanden som får läggas till grund för att tillstånd vägras. Frågan rymmer emellertid lämplighetsaspekter som kan ge anledning till ytterligare reflexioner.

Allmänna sammankomster kan hållas för många olika ändamål. De räknas upp i 1 §. I somliga fall är det allt överskuggande intresset att nå allmänheten med en opinionsyttring; när och var mötet äger rum spelar en underordnad roll. Valet av tid och plats är av betydelse endast i den mån det kan bidra till att ge största möjliga spridning åt anordnarens budskap. I andra fall är tiden och platsen för arrangemanget så sammanflätade med dess ändamål att sammankomsten ter sig meningslös om den inte får äga rum just så som sökanden begärt. Jubileer, nationella och internationella högtidsdagar och liknande manifestationer, vilkas firande ofta har stöd i en lång och obruten tradition, är exempel på detta senare slag av sammankomster. Det kan tyckas att anknytningen till viss tid eller plats och den därav följande bristen på reella valmöjligheter när det gäller mötets förläggning i tid och rum borde berättiga till visst företräde och vid befarade oroligheter föranleda att den konkurrerande sammankomsten, om den är av annat slag, får stå tillbaka. Det förefaller mig t. ex. inte rimligt att en hävdvunnen manifestation skall behöva vika enbart av det skälet att ändrad tidsföljd mellan konkurrerande arrangemang bedöms föra med sig att ordningen kan upprätthållas med en mindre polisiär insats än som annars skulle ha krävts. Mötes- och demonstrationsfriheterna är så viktiga intressen att de inte får naggas i kanten för marginella besparingars skull.

Det kan för övrigt här vara på sin plats att varna för en övertro på möjligheterna att genom beslut i tillståndsärenden avstyra väntade ordningsstörningar. Den som vägrats att uppträda som mötesdeltagare kan ju i stället infinna sig som åskådare och kanske i den egenskapen vara än mindre benägen att rätta sig efter polismyndighetens anvisningar. Att döma av ett vid klagoskriften fogat tidningsurklipp gavs det vid demonstrationen den 30 november 1985 exempel på incidenter av det slag jag nu har i tankarna.

Å andra sidan skall inte döljas att tradition eller hävd i detta sammanhang kan vara ett svårhanterligt kriterium, som ger anledning till åtskilliga frågetecken. Hur gammal behöver en tradition vara och hur skall anknytningen i tid och rum gestalta sig för att förtjäna att beaktas? Det bör vidare noteras att en manifestation under årens lopp kan ha ändrat karaktär i så hög grad att de rumsliga och tidsmässiga anknytningsfakta som ursprungligen varit väsentliga småningom reducerats till rena bisaker som inte motiverar något företräde vid en tillståndsprövning. Härtill kommer att det ofta inte är möjligt att på objektiva grunder bestämma en sammankomsts egentliga karaktär i de avseenden som här berörts. Det som för somliga ter sig som en

okontroversiell hyllning åt en nationell ledargestalt från flydda tider kan av andra uppfattas som en i högsta grad omtvistlig åsiktsyttring som inte bör få stå oemotsagd. Vid prövning enligt en så vansklig bedömningsgrund som den nu diskuterade kan det uppenbarligen finnas risk för att beslut i tillståndsfrågor missuppfattas och tolkas som grundade på andra och ovidkommande hänsyn, t. ex. av politisk art. Till undvikande därav måste dessa känsliga frågor prövas med all möjlig omsorg och omdöme. Om så sker behöver man enligt min mening inte dra sig för att till ordnings- och trafikhänsynen lägga skäligen beaktande av traditionen som ett visserligen underordnat men i vissa situationer utslagsgivande kriterium.

Jag är medveten om att det kan finnas plats för olika uppfattningar i fråga om riktigheten av den ståndpunkt jag ovan givit uttryck för. Det kan därför inte bli tal om att klandra polismyndigheten för att den valt en annan utgångspunkt för sin prövning. Hur den prövningen bort utfalla med det synsätt polisen anlagt är likaledes en bedömningsfråga, vari av skäl som tidigare redovisats föga utrymme ges för kritiska synpunkter från JO:s sida. Mot den bakgrunden anser jag mig inte kunna rikta någon erinran mot det sätt på vilket polismyndigheten tänkt sig att lösa tillståndsfrågorna i detta fall. Att slutresultatet blev så ogynnsamt för förbundet berodde ju, åtminstone till en del, på att dess ansökan inte kvarstod när saken avgjordes.

Kriminalvård

Kritik mot allmänt häkte för osmidig tillämpning av bestämmelser i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. i fråga om intagen som hölls i förvar enligt utlänningslagen

(Dnr 849–1985)

I ett brev till JO klagade advokaten G. på allmänna häktet i Stockholm och anförde följande.

Han var ombud och offentligt biträde för turkiske medborgaren M. T. som i samband med verkställighet av ett utvisningsbeslut tagits i förvar enligt utlänningslagen av polisen i Huddinge den 13 mars 1985. T. hade placerats på allmänna häktet i Stockholm, avd. 8:2. Inga restriktioner gällde beträffande hans kontakter med omvärlden. Vid ett besök hos T. den 19 mars 1985 hade denne berättat att han skrivit brev till G., invandrarministern Anita Gradin, polismyndigheten i Huddinge m. fl. och bett häktespersonalen avsända dessa. T. hade dock fått avslag på sin begäran med hänvisning till att han saknade pengar till frimärken. T. hade därför bett G. posta breven. G. hade tagit breven och visat dem för personalen vid avd. 8:2 i samband med att han lämnade häktet. G. hade då underrättats om att en advokat aldrig fick medföra brev från en förvarstagen och att brev som skulle avsändas genom häktets försorg alltid måste lämnas till häktespersonalen i oförslutet skick.

G. anhöll att JO skulle yttra sig i frågan huruvida föreskrifterna i lagen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. om hanteringen av de intagnas brev hade åsidosatts och om personalens förfarande var att bedöma som myndighetsmissbruk eller vårdslös myndighetsutövning.

Efter remiss inkom häktet med följande yttrande.

Den turkiska medborgaren M. T., 1964-05-02, var inskriven på allmänna häktets anhållningsavdelning 1985-03-14–20 som "arrestlån" från polisen i Huddinge.

Personalen, som hindrade advokaten att ta med sig T:s brev, handlade helt enligt sina instruktioner. Brev till offentlig försvarare och svenska myndigheter avsänds omgående, även om medel saknas till portot. Privata brev kan bli fördröjda i avvaktan på att "fickpengarna" – fyrtiofem kronor – delas ut, vilket sker måndagar och torsdagar. Om advokaten omedelbart hade kontaktat häktets "posttjänsteman" hade han fått besked om när breven hade skickats iväg. Tyvärr kan vi inte få fram det i efterhand, vilket gäller den kategori inskrivna, som T. tillhörde.

Ovannämnda brev till offentlig försvarare och svenska myndigheter får lämnas igenklustrade. Privata brev lämnas oförslutna, då vi av ordnings- och säkerhetsskäl måste gå igenom all post.

G. fick del av remissvaret och bemötte det. Han anförde bl. a. att det syntes böra införas en regel av innebörd att brev från en förvarstagen till hans offentliga biträde skall behandlas på samma sätt som brev till offentlig försvarare.

I beslut den 18 april 1986 anförde JO Wigelius följande.

I 9 § behandlingslagen ges bestämmelser om brevgranskning m. m. Av lagrummet framgår att brev från häktad till svensk myndighet eller hans offentliga försvarare skall vidarebefordras utan föregående granskning. Därutöver får häktad avsända eller mottaga brev, om det kan ske utan fara från säkerhetssynpunkt. Beträffande den som är misstänkt för brott gäller vissa ytterligare regler.

Vad som föreskrivits om häktad gäller även den som för annat ändamål intagits i häkte, t. ex. för att hållas i förvar enligt utlänningslagen. Stadgandet skall då – liksom lagen i övrigt – tillämpas med särskilt beaktande av anledningen till intagningen och dennas varaktighet (18 § behandlingslagen).

I fråga om den kategori som T. tillhörde – förvarstagna enligt utlänningslagen – har i 82 § utlänningslagen föreskrivits att kriminalvårdsstyrelsen får bevilja utlänningen de ytterligare lättnader och förmåner som kan medges med hänsyn till ordning och säkerhet inom häktet.

Häktet synes ha vägrat T. att avsända vissa brev med motivering att han saknade medel att betala portot. Av breven var somliga ställda till svenska myndigheter och något till hans offentliga biträde i utlänningsärendet. Att de förra breven ej får granskas följer direkt av lagen, och jag har svårt att se att det funnits skäl att förfara annorlunda med brevet till G.

Om föreskrifterna i 9 § inte lägger hinder i vägen skall ett brev från en intagen vidarebefordras; detta gäller i princip även omdet är ofrankerat. Det får ankomma på mottagaren att avgöra om han vill lösa ut det eller ej. Någon lösningskyldighet föreligger dock inte. Det är därför lämpligt att den intagne upplyses om vad det kan få för följder att ett brev skickas utan porto. Väljer den intagne att likväl skicka brevet är det hans ensak. De intressen som brevgranskningsreglerna är avsedda att tillgodose berörs inte därav.

Remissvaret synes innebära att intagna genast får de penningbidrag som krävs för att betala portot för brev till svensk myndighet och offentlig försvarare. Huruvida så skedde i T:s fall framgår inte klart av utredningen. Jag finner emellertid inte anledning att gå närmare in på den frågan. Här gäller det ju inte någon rättighet för den intagne utan snarast ett tillmötesgående från anstaltens sida som går längre än dess författningens åligganden.

Den granskningsfrihet som gäller beträffande brev till svensk myndighet och offentlig försvarare förutsätter uppenbarligen att häktet har garanti för att brevet verkligen når adressaten. Postbefordran kan därför i allmänhet inte ersättas med befordran genom bud, åtminstone inte såvitt angår den på vilken 9 § är direkt tillämplig. Att tillämpa brevgranskningsrutinerna lika rigoröst i fråga om T. var i mitt tycke överdrivet. Han var ju inte misstänkt för något brott, och ingenting har framkommit som tyder på att granskning av hans utgående post var påkallad från säkerhetssynpunkt. Som jag ser det hade G. i detta fall väl kunnat få medföra breven ut från häktet såsom han önskat.

Jag har i olika sammanhang noterat att behandlingslagens bestämmelser stundom tillämpas med onödigt stränghet i fråga om intagna som hör till de kategorier som avses i 18 §. Vad som förekommit i detta ärende ger

antydningar i samma riktning. Jag vill därför ta tillfället i akt att på nytt fästa uppmärksamheten vid att tillämpningen beträffande dessa skall ske med särskilt beaktande av anledningen till intagningen.

Att på nöjaktigt sätt ange kretsen av dem som i brevgranskningshänseende kan förtjäna att komma i åtnjutande av samma privilegier som en offentlig försvarare är inte någon lätt sak. En sådan bestämmelse som den av G. föreslagna kan också enligt min mening undvaras. Då krävs emellertid att behandlingslagens regler används med den måtta lagstiftarens erinran i 18 § manar till.

Frågor om s. k. informationsfrihet för intagna på kriminalvårdsanstalt (I och II)

I. Rätt att inneha tryckt skrift

(Dnr 66–1985)

I ett brev till JO klagade intagna på kriminalvårdsanstalten Hall genom anstaltens förtroenderåd över att anstalten från dem omhändertagit dels en vapenkatalog, dels ett exemplar av tidskriften High Times. Den senare innehöll information om droger och hävdade uppfattningen att marijuana borde legaliseras. Som skäl för omhändertagandebesluten hade anstalten åberopat ordnings- och säkerhetsskäl. Förtroenderådet ansåg att anstaltens ståndpunkt var grundlagsstridig och menade att de vidtagna åtgärderna stod i strid med den informationsfrihet, som regeringsformen tillerkänner varje medborgare, genom att tidskrifternas innehåll lagts till grund för dem. Rådet ville att JO skulle utreda frågan närmare.

Efter remiss avgav styresmannen vid anstalten, anstaltsdirektör Ulf Sörbin, följande yttrande.

Bakgrunden till detta ärende är vad som framkom under den narkotikautbildning som samtlig personal under fem dygn genomgått under hösten. Det ifrågasattes då om det kunde anses vara förenligt med det förhållningssätt i narkotikafrågor m. m. som kursen meddelade att anstaltsledningen tillät intagna att inneha tidskriften HIGH TIMES. Vad tidningen står för framgår ju delvis av förtroenderådets skrivelse.

Mitt svar till kursdeltagarna blev, att jag förklarade mig beredd att förbjuda dylika tidskrifter på anstalten då jag ser det som en ordnings- och säkerhetsfråga. I förtroenderådets skrivelse talas även om en vapenkatalog. Här rör det sig närmast ej om skjutvapen utan närstridsvapen med vilka man på ett effektivt sätt kan döda en människa. Där finnes även beskrivning på hur sådana vapen kan tillverkas.

Med hänsyn till ordningen och säkerheten i anstalten och med ledning av bl. a. innehållet i 4 och 14 §§ KvaL anser jag det helt oförenligt att tillåta eller medverka till att intagna får tillgång till här aktuella eller liknande skrifter.

Klagoskriften och Sörbins yttrande tillställdes därefter kriminalvårdsstyrelsen, som yttrade följande.

Styrelsen har för sin bedömning haft tillgång till ett exemplar av tidningen High Times. Den vapenkatalog som nämns i förtroenderådets skrivelse har

inte varit tillgänglig för styrelsen. Beträffande innehållet i denna hänvisar styrelsen till anstaltsdirektören Ulf Sörbins beskrivning i sitt remissyttrande till riksdagens ombudsmän.

Kriminalvården skall enligt 4 § lagen om kriminalvård i anstalt (KvaL) utformas så att den intagnes anpassning i samhället främjas och skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. Innehav av tidningar och tidskrifter regleras av 24 § samma lag, i vilken bl. a. föreskrivs att en intagen i den utsträckning det kan ske utan olägenhet får inneha personliga tillhörigheter samt skaffa sig eller motta böcker, tidskrifter, tidningar och annat som kan bereda honom sysselsättning under fritid.

Enligt styrelsens uppfattning måste begränsningar av tillgången till tidningar och annat skriftligt material i en anstalt kunna göras om innehållet klart strider mot syftet med behandlingen inom kriminalvården. Tidningen High Times innehåller enligt styrelsens bedömning narkotikapropaganda av sådant slag att tillgången till den i en anstalt skulle kunna motverka kriminalvårdens rehabiliterande uppgifter. I tidningen glorifieras drogmissbruket. Bestämmelserna i 24 § KvaL utgör enligt styrelsens mening inte hinder mot att förbjuda en sådan publikation i anstalt.

Såvitt avser vapenkatalogen och andra skrifter som innehåller ingående beskrivningar av vapen anser styrelsen att de generellt sett måste anses utgöra ett hot mot säkerheten i anstalt.

Styrelsen anser således att Ulf Sörbin haft fog för sitt beslut att inte tillåta innehav i anstalten av de aktuella skrifterna.

I ett yttrande över vad anstalten och kriminalvårdsstyrelsen anfört utvecklade förtroenderådet sina synpunkter ytterligare och gjorde bl. a. gällande att anstaltens ingripanden var oförenliga med den i tryckfrihetsförordningen inskrivna rätten att fritt sprida tryckta skrifter.

I beslut den 27 mars 1986 anförde JO Wigelius följande.

De åtgärder vilkas grundlagsenlighet ifrågasatts har bestått i att anstalten av ordnings- och säkerhetsskäl omhändertagit vissa, till intagna ställda tidskrifter för förvaring för dessas räkning. Omhändertagandena kan inte anses ha hindrat distributionen av tidskrifterna; någon inskränkning i rätten att sprida tryckta skrifter är det alltså inte fråga om. Däremot är det tydligt att de intagna genom anstaltens förfarande gått miste om möjligheten att, så länge omhändertagandet bestått, ta del av tidskrifternas innehåll. Frågan inställer sig då om åtgärderna låter sig förena med den frihet att inhämta och motta upplysningar samt att i övrigt ta del av andras yttranden (informationsfriheten) som varje medborgare enligt stadgandet i 2 kap. 1 § första stycket 2 regeringsformen (RF) är tillförsäkrad gentemot det allmänna.

Informationsfriheten får liksom flertalet övriga grundlagsskyddade fri- och rättigheter begränsas genom lag eller, undantagsvis, annan författning (2 kap. 12 § första stycket RF). De ändamål som får läggas till grund för inskränkningar i informationsfriheten räknas upp i 13 §. Bland dem nämns hänsynen till allmän ordning och säkerhet. Därutöver får begränsningar ske endast om särskilt viktiga skäl föranleder det.

Möjligheterna att begränsa informationsfriheten är avsedda att användas med försiktighet. Vid lagstiftning på området skall särskilt beaktas att intresset av vidaste möjliga informationsfrihet i politiska, religiösa, fackliga, vetenskapliga och kulturella angelägenheter inte träds förnär.

De grundlagsbestämmelser för vilka här redogjorts är tillämpliga på

intagna i kriminalvårdsanstalt i samma mån som på andra medborgare. Men det ligger i sakens natur att utrymmet för frihetsinskränkningar är större inom kriminalvården än annorstädes. Regler om behandlingen av intagna ges i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt. Av dess 24 § framgår att intagen i den utsträckning det kan ske utan olägenhet får skaffa sig eller mottaga tidskrifter. Stadgandet ger uppenbarligen plats för inskränkningar i informationsfriheten. Med hänsyn till att ingripande enligt stadgandet kan förekomma redan så snart innehavet av en tidskrift bedöms medföra olägenhet kan det synas som om inskränkningarna skulle kunna gå utöver de ändamål som angivits i 2 kap. 13 § RF. Att inte vilka omständigheter som helst får tillmätas betydelse i detta sammanhang kommer dock till uttryck i 60 § KVVFS 1984:1 (vårdcirkuläret), vari sägs att en intagen i sitt bostadsrum ej får inneha sådant som kan äventyra säkerheten i anstalten eller vålla sanitär olägenhet och ej heller egendom i sådan omfattning att visitering av bostadsrummet avsevärt försvåras. Det är alltså sört för att den praktiska tillämpningen av 24 § KvaL inte skall behöva komma i konflikt med bestämmelserna i regeringsformen.

Att det från sundhets- och visiteringssynpunkt är likgiltigt vad en skriftlig handling innehåller ligger i öppen dag. När det gäller hänsynen till ordning och säkerhet förhåller det sig annorlunda. De inom kriminalvården förekommande reglerna om brevcensur har sålunda tillkommit för att tillgodose det ändamålet. Mot tidskrifter och andra meddelanden som riktar sig till en vidare krets av läsare torde det väl mer sällan finnas anledning att inskrida av ordnings- och säkerhetsskäl. I den mån de innehåller direkta uppmaningar till brott behöver de dock inte tolereras. I ytterlighetsfall kan det kanske också vara befogat att ingripa mot beskrivningar av hur man tillverkar föremål som har karaktär av brottsverktyg, oavsett om beskrivningen åtföljs av någon uppmaning att göra bruk av verktyget eller ej; i allmänhet synes dock risker av här antytt slag effektivast motverkas genom att anstalten tillser att material för tillverkning av farliga föremål inte finns tillgängligt. Att en tidskrift bedöms vara olämplig på grund av en däri förfäktad åsikt, som av ett eller annat skäl anses förkastlig, utgör däremot under inga omständigheter tillräckligt skäl för ett omhändertagande, inte ens om åsikten går stick i stäv med något viktigt behandlingsintresse.

Av det sagda följer att förfarandet med vapenkatalogen enligt min mening får godtas, medan omhändertagandet av tidskriften High Times måste ses som ett otillåtet ingrepp i den fria opinionsbildningen. Att syftet varit vällovligt har jag däremot inte någon anledning att betvivla.

II. Rätt att inneha kassettbandspelare

(Dnr 809–1985)

I ett brev till JO riktade förtroenderådet vid kriminalvårdsanstalten Hall kritik mot anstalten för att den inte tillät de intagna där att inneha kassettbandspelare av free-styletyp. Rådet hävdade på grundval av en vidlyftig argumentation att ett sådant förbud stred mot regeln i 2 kap. 1 § andra punkten regeringsformen (RF) som tillförsäkrar varje medborgare

informationsfrihet gentemot det allmänna. Bl. a. anförde rådet följande. Förbudet berodde på att anstalten ansåg att innehav av sådana bandspelare försvårade visitering av bostadsrummen. Även ordnings- och säkerhetskäl anfördes från anstaltens sida. Det kunde inte ha varit lagstiftarens mening att regler som tillkommit för att tillgodose helt andra syften skulle få som bieffekt att den grundlagsskyddade informationsfriheten inskränktes. På grund av förbudet att inneha uppspelningsapparat var de intagna efter inlåsnings hänvisade till det programutbud som radion och televisionen erbjöd. – Förtroenderådet ville att JO skulle pröva anstaltens regeltillämpning från laglighets- och lämplighetssynpunkt.

Efter remiss inkom anstalten med följande yttrande.

Det är helt riktigt att intagna på Hall, av de skäl som nämnts i anmälan, ej tillåts att på bostadsrummen inneha egna kassetbandspelare. Vad jag vet gäller samma bestämmelser på flertalet av landets övriga kriminalvårdsanstalter och bestämmelsen är förankrad i kriminalvårdsstyrelsen och även kammarrätten har prövat frågan.

Förbud mot kassettspelare i bostadsrummen innebär dock inte att informationsfriheten begränsats såsom påstås i anmälan. Anstalten har ett välutrustat bibliotek där såväl grammofonskivor som kassetband kan spelas. Anstaltens fritidsavdelning står till tjänst med att kopiera intagnas privata band till annan kassett som därefter förvaras i biblioteket. Anstalten inköper även band och skivor enligt önskemål, men med de begränsningar som gäller i fråga om ekonomiska resurser. Södertälje stadsbiblioteks utbud ifråga om kassetter och skivor har de intagna möjlighet att få tillgång till.

Sedan anmälan skrevs har ombyggnaden av anstaltens C-avdelning avslutats. Ombyggnaden innebär bl. a. större dagrum. Till dagrummen har inköpts bl. a. utrustning som möjliggör spelning av kassetband.

Avslutningsvis kan jag bara slå fast att den information som finns på kassetband kan intagna på Hall få del av även om det inte kan ske med egen utrustning på bostadsrummet.

I beslut den 17 februari 1986 anförde JO Wigelius följande.

Enligt 2 kap. 1 § första stycket 2 RF är varje medborgare gentemot det allmänna tillförsäkrad bl. a. informationsfrihet, varmed förstås frihet att inhämta och mottaga upplysningar samt att i övrigt ta del av andras yttranden.

Som begränsning av informationsfriheten anses emellertid inte meddelande av föreskrifter som utan avseende på yttrandes innehåll närmare reglerar visst sätt att sprida eller mottaga yttranden (2 kap. 13 § tredje stycket RF).

Den som tas in i kriminalvårdsanstalt mister därigenom – som naturligt är – åtskilliga av de fri- och rättigheter som tillkommer medborgaren i gemen. Närmare regler om dessa inskränkningar ges i lagen om kriminalvård i anstalt (Kval). 1 24 § i lagen stadgas sålunda att en intagen får inneha personliga tillhörigheter samt skaffa sig eller mottaga böcker, tidskrifter, tidningar och annat som kan bereda honom sysselsättning under fritid endast i den utsträckning det kan ske utan olägenhet.

Vad slags olägenheter som här kan vara av betydelse framgår av föreskriften i 60 § av det i anslutning till lagen meddelade vårdcirkuläret (KVVFS 1984:1). Där sägs att den intagne i sitt bostadsrum inte får ha sådant som kan äventyra säkerheten i anstalten eller vålla sanitär olägenhet och inte

heller egendom i sådan omfattning att visitering av bostadsrummet avsevärt försvåras.

Bandspelare och kassetter kan vara väl ägnade som gömställen för gods som det är brottsligt eller eljest förbjudet att inneha. Om sådana apparater förekommer rikligt kan de uppenbarligen förorsaka betydande omak vid visiteringen av de intagnas rum.

Förbud som meddelas till förebyggande av olägenheter av nyssangivet slag är enligt 2 kap. 13 § tredje stycket RF inte att anse som begränsning av informationsfriheten. Från den synpunkten är alltså klagomålen obefogade. Inte heller i övrigt har jag funnit till erinran mot anstaltens ståndpunkt i fråga om rätten att inneha bandspelare; den därav följande inskränkningen i de intagnas möjligheter att tillgodogöra sig viss typ av information ter sig ju skäligen obetydlig och skiljer sig inte nämnvärt från vad snart sagt varje medborgare av skilda praktiska orsaker stundom får finna sig i.

Det ovan sagda hindrar givetvis inte att omständigheterna i ett enskilt fall kan motivera att undantag görs från det generella förbud mot innehav av bandspelare som anstalten synes tillämpla. Likaså kan det naturligtvis finnas skäl att – som rådet föreslagit – undersöka möjligheterna att genom plombering eller liknande åtgärder undanröja de olägenheter från visiteringssynpunkt som innehav av sådana apparater för närvarande medför.

Styresman vid kriminalvårdsanstalt har bestämt att de intagna inte sig emellan skulle få göra betalningar med posten. Förbudet har ansetts vara ej rättsenligt, eftersom det saknat uttryckligt stöd i författning

(Dnr 1158–1984)

S., som var intagen på kriminalvårdsanstalten Tidaholm, klagade i ett brev till JO över att anstaltsledningen förbjudit de intagna att sända pengar till andra intagna i anstalten. S. berättade bl. a. följande. När en intagen påbörjar sin straffverkställighet är han skyldig att fylla ett s. k. permissionskonto med 400 kr. Enligt kriminalvårdsstyrelsens direktiv skall kontot fyllas med medel som den intagne förtjänar genom arbete på anstalten. Detta innebär att den intagne endast får behålla 100 kr. per vecka av sin lön till dess kontot är fyllt. För att klara av den första tiden i anstalten blir den intagne ofta tvungen att låna pengar av sina kamrater. För att reglera sådana skulder är det brukligt att den intagne medelst en s. k. anhållan för över pengar från sitt konto till kamratens konto. På kriminalvårdsanstalten Tidaholm har dessa överföringar rönt motstånd från anstaltsledningens sida. De intagna har därför varit hänvisade till att reglera sina skulder medelst översändande av postanvisningar. Genom direktörsmeddelande den 3 april 1984 har anstaltsledningen emellertid förbjudit de intagna att på detta sätt översända pengar till varandra.

Med anledning av klagomålen infordrades det ifrågavarande direktörsmeddelandet, vilket utfärdats den 3 april 1984 av anstaltsdirektören Per-Åke Palmquist med följande lydelse:

Fr. o. m. 1984-04-09 är det icke längre tillåtet att sända postanvisningar eller postgiroinbetalningar, intagna emellan inom anstalten, på grund av för hög arbetsbelastning för anstaltens kamerala avdelning.

Klagomålen remitterades för yttrande till styresmannen för kriminalvårdsanstalten Tidaholm. Anstaltsdirektören Per-Åke Palmquist anförde i remissvaret följande.

Bestämmelser om intagnas ekonomiska förhållanden finns intagna i 51–59 §§ KVVFS 1984:1. Såvitt avser användning av egna medel – varom nu är fråga – framgår av 52 § dels, att styresmannen om särskilda skäl därtill föreligger må medge användning av omhändertagna medel för inköp av kioskvaror samt dels, att den intagne i övrigt äger bestämma över användningen.

Syftet med bestämmelsen synes, enligt min uppfattning, vara att begränsa de intagnas dispositionsrätt av egna medel i anstalt men ej utanför anstalt.

Jag kan således ej finna annat än att de anvisningar jag meddelat överensstämmer med gällande författning.

S. yttrade sig över remissvaret.

Ärendet remitterades härefter till kriminalvårdsstyrelsen, som i remissvaret anförde bl. a. följande.

Under sommaren 1984 underrättades styrelsen om att en intagen i kriminalvårdsanstalten Tidaholm sedan våren 1983 haft ekonomiska mellanhanden med intagna i anstalten och deras anhöriga. Verksamheten var, särskilt i ett senare skede, av avsevärd omfattning. Av den redogörelse för det inträffade som anstaltsledningen tillställt styrelsen framgår att summan av beloppen avseende de gireringsdokument som förebragts för tiden till och med augusti 1984 uppgick till cirka 100 000 kronor.

Enligt vad styrelsen inhämtat från Palmquist skall det åsyftade direktörsmeddelandet ses mot bakgrund härav. Han har vidare uppgivit att de intagna sedan någon tid medges att varje vecka disponera 75 kronor av egna medel. Någon särskild prövning görs inte. Denna generösa tillämpning av bestämmelserna i vårdcirkuläret om möjlighet för intagen att i visst fall utfå egna medel, förutsätter dock, enligt Palmquist, att styresmannaordern kan tillämpas även fortsättningsvis.

En person som intas i kriminalvårdsanstalt mister inte sin rättsliga handlingsförmåga. Detta innebär bl. a. att han kan förfoga över egna penningmedel, även sådana som förvaras av anstalten för hans räkning. En annan sak är att hans befogenhet att ha kontanta medel i sin faktiska besittning i anstalten är begränsad genom de bestämmelser som finns i lagen om kriminalvård i anstalt och vårdcirkuläret samt av ordningsregler som kan ha meddelats för viss anstalt.

De medel den intagne sålunda kan förfoga över står det honom fritt att sända till vem helst han önskar. Någon begränsning i denna rättighet på den grund att mottagaren är en person som är intagen i samma anstalt kan enligt styrelsens mening inte göras.

Palmquist anförde i yttrande över kriminalvårdsstyrelsens remissvar följande.

Jag delar till fullo den av styrelsen framförda meningen, att intagen i kriminalvårdsanstalt ej bör mista sin rättsliga handlingsförmåga. Jag har emellertid också förståelse för att de intagna finner sin rättsliga förmåga härvidlag något illusorisk bl. a. mot bakgrund av reglerna om begränsat

kontant innehav samt de sedan 1984-10-01 (15 § KVVFS 1984:1) skärpta bestämmelserna om dispositionsrätt till egna medel.

För den intagne torde dock – enligt mitt förmenande – den förhållandevis generösa tillämpningen av bestämmelserna angående egna medel tillföra hans rättsliga handlingsförmåga ett mer reellt innehåll än en generös rätt att transferera medel intagnas konton emellan förenad med ytterst begränsad rätt att faktiskt förfoga över penningmedlen.

Av mig införda begränsningar i transfereringsekonomi skall i första hand ses mot bakgrund av de allvarliga skadeverkningar som drabbar det stora flertalet utblottade intagna, som dignar under oket av ett fåtal långivares minst sagt ogenerösa lånevillkor.

Jag kan inte utesluta att det av mig utfärdade – förhoppningsvis ej författningsstridiga – direktörsmeddelande nr 4 kan upplevas som en olägenhet för den senare kategoriens verksamhet. Avsiktligt har jag emellertid valt att minska servicegraden härvidlag.

S. yttrade sig över kriminalvårdsstyrelsens remissvar och Palmquists yttrande.

JO Wigelius avslutade ärendet med följande uttalande i beslut den 22 november 1985.

Som kriminalvårdsstyrelsen anfört mister inte den som är intagen i kriminalvårdsanstalt sin rättsliga handlingsförmåga. Är han intagen i sluten riksanstalt är dock hans möjligheter att förfoga över medel i anstalten begränsade genom de bestämmelser kriminalvårdsstyrelsen meddelat i det s. k. vårdcirkuläret (KVVFS 1984:1). Enligt 17 § är sålunda den intagnes rätt att inneha kontanter i anstalten begränsade till visst belopp och i 15 § föreskrivs i fråga om medel som anstalten förvarar för den intagnes räkning att dessa endast efter medgivande från styresmannen och om särskilda skäl föreligger får användas av den intagne för inköp av kioskvaror eller sådana varor som tillhandahålls efter beställning.

De författningsbestämmelser som nu återgivits innebär inskränkningar i de rättigheter som annars tillkommer en myndig person. Man kan därför inte ha strängare regler än bestämmelserna medger.

Vissa av de penningöverföringar som här förekommit mellan de intagna kan säkert, såsom Palmquist antytt, ha haft sin grund i förfaranden som han i egenskap av anstaltschef haft goda skäl att motverka. Det av honom meddelade förbudet ter sig mot bakgrund därav förståeligt. I avsaknad av uttryckligt författningsstöd kan förbudet emellertid inte anses rättsenligt. Jag delar alltså den uppfattning som kommit till uttryck i kriminalvårdsstyrelsens remissvar och förutsätter att Palmquist återkallar sitt direktörsmeddelande i saken.

Vissa övriga ärenden

Alltför långvarig förvaring i häkte av omplacerad intagen

(Dnr 614-1985)

Sedan två intagna, K. och T., natten till den 9 februari 1985 försökt avvika från kriminalvårdsanstalt överfördes de genast till allmänt häkte för bl. a. utredning om ny anstaltsplacering. Den 1 mars skrev de till JO från häktet och klagade över att de ännu inte fått komma till en anstalt. De hade ganska kort tid kvar till halvtidsfrigivning och ville kunna planera inför denna.

Företagen utredning ger vid handen bl. a. att vederbörande kriminalvårdsdirektör den 11 februari beslutat om de intagnas placering vid viss anstalt men att överbeläggning medfört att plats inte genast kunnat anvisas där. K. hade kommit in på anstalten den 5 mars. T. hade samma dag fått komma till en annan anstalt.

JO Wigelius avslutade ärendet med följande uttalanden i beslut den 29 november 1985.

Den som skall förpassas till kriminalvårdsanstalt för att undergå påföljd får i anslutning därtill tillfälligt förvaras i allmänt häkte eller polisarrest i avvaktan på beslut om anstaltsplacering eller om det behövs med hänsyn till transportförhållandena (11 § lagen om beräkning av strafftid).

Sedan beslutet om anstaltsplacering av K. och T. meddelats den 11 februari 1985, fick alltså förpassningen av dem uppehållas endast om transportförhållandena så krävde. Såvitt framgått förelåg dock inte några transportsvårigheter i deras fall. Det vore emellertid inte rimligt att bortse från att även beläggingsförhållandena inom kriminalvården kan lägga hinder i vägen för en omedelbar förpassning. Omständigheterna är efter min erfarenhet inte sällansådana att den dömdes jälv uttryckt önskemål om att få avtjäna sitt straff i en viss anstalt, som även kriminalvårdsmyndigheterna funnit vara lämplig. Om den dömd inte ofördröjligen kan beredas plats där, är det enligt min mening försvarligt att han i häkte får vänta någon tid, tills vakans uppstår, i stället för att genast anstaltsplaceras på annat håll, kanske långt från hemorten. En anpassning till lagens krav bestående endast däri att beslut om anstaltsplacering inte fattas förrän det finns en ledig plats vid lämplig anstalt synes i vart fall inte vara något bättre alternativ.

Om en dömd sätts upp på "kölista" är det naturligtvis angeläget att saken noga följs upp. Så långa dröjsmål med förpassning som i detta fall kan inte godtas. Om inte förpassning kan ske tämligen omedelbart bör den dömd överföras till en anstalt, vilken som helst där plats kan erbjudas och som i övrigt kan komma i fråga. Så snart omständigheterna medger kan därefter frågan tas upp om omplacering till annan anstalt som från frigivningssynpunkt eller av andra skäl är mera lämplig.

Sammanfattningsvis är jag alltså kritisk mot handläggningen av frågan om anstaltsplaceringen av K. och T., även om jag är medveten om att särskilda svårigheter mött i deras fall.

För sådana besök hos anhållen eller häktad som inte föränledes av brottsutredningen fordras i allmänhet samtycke på förhand av den intagne. Kritik mot polisman

(Dnr 2948–1985; detta ärende redovisas utförligare under rubriken Åklagar- och polisväsendena)

I klagomål till JO omtalades att en kvinna, A. B., vilken såsom anhållen funnits på ett allmänt häkte, där blivit uppsökt av en företrädare för en bostadsstiftelse, som var i sällskap med en polisman. Under besöket hade A. B. förmåtts att säga upp sitt hyresavtal med stiftelsen, så att hon nu var bostadslös. Det ifrågasattes med vilken rätt besökarna släppts in till A. B. på häktet.

Företagen utredning visade att man från häktets sida saknat kännedom om besöket och att den besökande polismannen haft viss befattning med brottsutredningen mot A. B. Polismannen uppgav att han kände företrädaren för bostadsstiftelsen samt att han av en tillfällighet träffat denne utanför häktet och ordnat så att denne kom in för att – som polismannen trodde – ombesörja en vanlig delgivning med A. B. Polismannen hade varit närvarande vid besöket men inte deltagit i något samtal. Efteråt hade polismannen förstått vad besöket gällt och att han missbedömt saken.

I beslut den 4 april 1986 konstaterade JO *Wigeli* att polismannen tagit med en utomstående person till häktet utan att i förväg inhämta vare sig häktesföreståndarens godkännande eller A. B:s samtycke och framställde kritik mot förfaringssättet, som inte kunde anses förenligt med gällande föreskrifter. Om dessas innebörd innehöll beslutet följande.

I 1 § första stycket lagen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. (häkteslagen) sägs att den som är häktad på grund av misstanke om brott inte får underkastas mer omfattande inskränkningar i sin frihet än som påkallas av ändamålet med häktningen samt ordning och säkerhet. Vad som i lagen sägs om häktad gäller också bl. a. för den som är anhållen (17 §). Vilka förutsättningar som skall föreligga för att en häktad eller anhållen skall få ta emot besök regleras i 11 § häkteslagen. Beslutsansvaret i sådana frågor ligger på åklagaren när det gäller hinder mot besök på grund av fara för att brottsutredningen försvåras (16 § häkteslagen) och i övrigt på föreståndaren för förvaringslokalen (16 § förordningen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.; häktesförordningen). I de föreskrifter kriminalvårdsverket meddelat i anslutning till häkteslagen och häktesförordningen (häktescirkulär I; KVVFS 1977: 1) anges i 65 § att tillstånd till besök hos intagen ej får meddelas utan att han själv begärt eller medgivit besök.

Det förekommer ibland att besök hos en anhållen eller häktad sker genom polis- eller åklagarmyndighetens förmedling. Om besöket sker i häkte eller annan förvaringslokal måste även beträffande sådana besök gälla att föreståndaren för förvaringslokalen skall ha lämnat sitt tillstånd och den intagne begärt eller lämnat sitt medgivande till besöket. (Här bortser jag från sådana sammanträffanden som kan föränledas av brottsutredningen och för vilka den anhållnes eller häktades samtycke inte erfordras.) Om ett genom polis eller åklagare förmedlat besök äger rum på annan plats än i en

förvaringslokal ankommer det på den förmedlande myndigheten att pröva frågor angående besöket. Också därvid måste enligt min mening tillämpas den princip angående häktads och anhållens rättigheter i detta sammanhang som kommer till uttryck i 65 § i häktescirkulär I. och som bygger på bestämmelserna i 1 § första stycket och 11 § häkteslagen.

Frågor om omhändertagande och förtecknande av egendom som skall förvaras av kriminalvårdsanstalt för intagens räkning

(Dnr 3170–1984)

Den i kriminalvårdsanstalt intagne L. skrev till JO och klagade över följande. I syfte att underlätta visitationer hade för förvaring på anstaltens förråd från hans bostadsrum bortförts bl. a. kurslitteratur för hans högskolestudier, annan facklitteratur och underlaget för hans resningsansökan. Åtgärden företogs i L:s frånvaro. I upprättad förteckning över det omhändertagna angavs endast hur mycket böcker, tidskrifter, pärmar o. d. som tagits. L. var missnöjd med redovisningen, som han ansåg alldeles otillräcklig, särskilt med hänsyn till de omhändertagna böckernas värde. Han menade också att åtgärden inte hade varit mera brådskande än att han själv kunde ha tillåtits närvara vid den; sakerna hade funnits i rummet i närmare fem månader. Genom det brådstörtade ingripandet försvårades hans möjligheter att förbereda en tentamen som han skulle ha påföljande dag.

L. hade inte på begäran fått en mera specificerad förteckning. Inte heller hade någon tjänsteman vid anstalten kunnat förmås att kvittera en av L. upprättad förteckning över de av hans tillhörigheter som fördes till förrådet. L. undrade om anstaltens inställning var förenlig med gällande föreskrifter.

Utredning företogs. Från anstaltens sida bekräftades att L:s uppgifter i sak i stort sett var riktiga, dock att det innan åtgärden vidtogs påpekades för L. att han hade för mycket på rummet. Man menade sig ha följt gällande förrådsrutiner, vilka emellertid kunde skilja sig åt på olika anstalter. Att förteckna varje bok, tidskrift etc. med titel ansågs helt orimligt. Kriminalvårdsstyrelsens förrådskort hade visserligen nyligen gjorts dubbelt så stora som förr. De medgav emellertid inte särskilt utförliga anteckningar. De äldre korten var svåra att föra och med flera års noteringar kunde de bli otydliga. Att kvittera förteckningar, upprättade av intagna, kunde inte vara personalens skyldighet. Det kunde finnas visst fog för L:s missnöje men å andra sidan kunde inte personalen anses ha handlat felaktigt.

JO *Wigelius* avslutade ärendet med följande uttalanden i beslut den 22 januari 1986.

Av 60 § vårdcirkuläret (KVVFS 1984:1) framgår att en intagen inte får i sitt bostadsrum inneha egendom i sådan omfattning att visitering av rummet avsevärt försvåras. Egendom som han inte får ha i rummet skall enligt 16 § vårdcirkuläret överlämnas till behörig tjänsteman för förvaring.

I 11 § vårdcirkuläret föreskrivs att egendom som förvaras för en intagens räkning skall noggrant förtecknas på mottagningskort eller förrådskort. Enligt samma paragraf skall en sådan förteckning skriftligen godkännas av

den intagne. Att föreskrifterna i 11 § är tillämpliga även på egendom som överlämnas enligt 16 § följer av en särskild hänvisning i den senare bestämmelsen.

Det ligger inte bara i den intagnes utan också i anstaltens intresse att egendom som tas i förvar förtecknas med tillräcklig noggrannhet. För den intagne tjänar förteckningen som ett kvitto på vad han lämnat ifrån sig, och anstalten kan ha behov av den för att värja sig mot obefogade ersättningskrav i samband med förlustanmälningar (jfr 17 f § vårdcirkuläret). Längre än vad som erfordras för att tillgodose dessa ändamål bör redovisningskyldigheten å andra sidan inte drivas; den är ingalunda något självändamål.

Det ställer sig givetvis svårt att ur de syften med förteckningskyldigheten som här angivits härleda för anstaltspraktiken lätthanterliga regler. En grundläggande princip torde dock kunna fastslås: saker som är värdefulla eller annars av särskild betydelse för den intagne bör förtecknas individuellt. I fråga om andra föremål kan lika stränga krav inte uppställas; i synnerhet om föremålen förekommer i större myckenhet – så kan ju vara fallet t. ex. med tidningar och tidskrifter – kunde ett långtgående redovisningskrav lätt föra till orimligheter. Ofta torde en intagens tillhörigheter av detta slag kunna, allt efter omständigheterna, buntas eller förpackas i förslutbar låda e. d. och förtecknas med angivande av endast förpackningen jämte en kortfattad beskrivning av dess innehåll.

Som framgått ovan är förteckningen väsentligen ett bevismedel tillkommet i den intagnes och anstaltens intresse. Det är givet att dess värde som bevis reduceras om den intagne inte varit med när de förtecknade föremålen togs om hand. Hans närvaro vid omhändertagandet är alltså från denna synpunkt önskvärd. Den ligger också väl i linje med den tidigare redovisade bestämmelsen att förteckning skriftligen skall godkännas av den intagne. Även av andra skäl kan det vara angeläget att den intagne är närvarande vid förrättningen. Han kan ju ha upplysningar att lämna angående värdefull egendom som bör förtecknas särskilt noggrant. När omhändertagande sker i syfte att underlätta vid visitering bör dessutom beaktas att det kan vara av underordnat intresse för anstalten vilken egendom som tas i förvar; den intagnes synpunkter får då i motsvarande mån ökad betydelse.

Trots de fördelar som onekligen är förknippade med ett sådant förfarings-sätt kan den intagnes närvaro dock inte uppställas som regel; därtill är förhållandena alltför skiftande. I L:s fall har jag emellertid inte funnit någon omständighet som talar för att han inte bort närvara när åtgärden i hans bostadsrum genomfördes.

Anstaltens handläggning av förvarsfrågorna har således enligt min mening inte varit till alla delar invändningsfri. Det kan finnas anledning att något modifiera de rutiner som för närvarande tillämpas, så att de bättre ansluter till de riktlinjer som jag skisserat i det föregående.

II. Försvaret m. m.

Uttalanden i samband med inspektioner av militära förband

JO Holstad har i protokoll över inspektioner under verksamhetsåret tagit upp bl. a. följande.

Anmälningar angående trafikskador på militära fordon

Vid inspektion av ett militärt förband i november 1985 iakttogs bl. a. att anmälningar av trafikskador i viss utsträckning skedde alltför sent. Med anledning härav gjordes följande anteckning i inspektionsprotokollet.

I JO:s ämbetsberättelse 1973 s. 126 f. finns intagen en redogörelse för vilka åtgärder som skall vidtas med anledning av trafikskador på militära motorfordon. Redogörelsen är i princip alltjämt giltig, även om vissa ändringar gjorts i berörda författningar. Kompletterande synpunkter på frågan om hänskjutande av mål om militära trafikolyckor till åklagare finns redovisade i JO:s ämbetsberättelse 1981/82 s. 155 f. – Jag vill tillägga följande. Det är viktigt att misstanke om att en förare av försvarsmaktens fordon gjort sig skyldig till vårdslöshet i trafik eller andra trafikbrott snarast rapporteras till den bestraffningsberättigade för bedömning. Detta framgår bl. a. av Anvisningar för den militära rättsvården (Anv Rättsvård) mom. 6. Rapporteringen får inte fördröjas av utredning i ersättningsfrågan. Ett särskilt skäl för att trafikolyckor omgående skall rapporteras till regementschefen är den anmälningsskyldighet till försvarets civilförvaltning som föreskrivs i Föreskrifter och anvisningar angående förfarandet i ersättningsmål m. m. (AFSE) 3.8. Om skada uppstått på annat än det militära fordonet, skall anmälan till civilförvaltningen alltid göras senast fyra dagar efter skadan. Har skador uppkommit endast på det militära fordonet skall likaså anmälan göras till civilförvaltningen inom samma tid, såvida det inte är uppenbart att skadestånd inte kan åläggas föraren. Sammanfattningsvis skall alltså i princip alla trafikskador snarast rapporteras till regementschefen. Bara i sådana fall, då skador uppstått endast på det av försvarsmakten ägda eller brukade fordonet och det redan från början står alldeles klart, att föraren inte kan misstänkas för vårdslöshet i trafik eller annat brott, som kräver handläggning av den bestraffningsberättigade, får sådan rapportering underlåtas. Ofta kan det vara tillräckligt att originalexemplaret av den ifyllda blanketten Skadeanmälan – motorfordon tillställs den bestraffningsberättigade.

Verkställighet av tillrättavisningar

I samband med en annan inspektion i november 1985 tog de värnpliktiga ledamöterna i regementsnämnden vid samtal med JO upp vissa frågor om verkställighet av tillrättavisningar. Man undrade bl. a. från vilken tidpunkt

ett ålagt utgångsförbud gäller i samband med vakttjänstgöring och beredskap. Man ifrågasatte om det var riktigt att skjuta upp verkställigheten tills vakttjänstgöringen eller beredskapen upphört. Efter att ha tagit upp frågan med förbandsledningen lät JO till protokollet anteckna följande uttalande.

Enligt 69 § militära rättegångslagen skall ålagd tillrättavisning omedelbart gå i verkställighet. I motsats till vad som gäller beträffande disciplinstraff finns det när det gäller tillrättavisningsinstitutet inte några bestämmelser av innebörd att verkställigheten får uppskjutas eller avbrytas. Det har emellertid ansetts att regeln om omedelbar verkställighet bör kunna frångås i vissa fall. Några exempel på sådana lämnas i Handbok i militär rättsvård (RättsH) s. 58 f. Som framgått av det sagda är det inte tillåtet att annat än i undantagsfall uppskjuta verkställigheten av en tillrättavisning. Mot den bakgrunden bör det inte förekomma att verkställigheten skjuts framåt i de fall den värnpliktiges fritid är inskränkt på grund av hans tjänstgöringsförhållanden i övrigt. I sådana fall bör enligt min mening en annan form av tillrättavisning än utgångsförbud väljas. Och självfallet får inte verkställigheten uppskjutas till t. ex. en lördag och en söndag enbart i det syftet att den felande skall drabbas hårdare än vid omedelbar verkställighet.

Behörigheten att ompröva beslut om tillrättavisning när beslutet meddelats av en ställföreträdande regementschef

Vid en inspektion i maj 1986 väcktes frågan om det är försvarsområdesregementschefen eller militärbefälhavaren som har att pröva en framställning om omprövning av en tillrättavisning som ålagts av en ställföreträdande regementschef. Med anledning därav lämnade JO i inspektionsprotokollet följande besked.

I 68 § militära rättegångslagen föreskrivs att den som vill begära omprövning av en tillrättavisning som ålagts honom skall göra en framställning därom hos närmast högre befattningshavare som har bestraffningsrätt. Bestraffningsberättigad befattningshavare vid ett regemente är i regel regementschefen. Vid försvarsområdesförband kan emellertid bestraffningsrätten vara uppdelad mellan fo-regementschefen och ställföreträdande regementschefen. Regeringen har nämligen, efter en framställning från JO, förordnat att ställföreträdande regementschef vid sådant förband skall ha bestraffningsrätt över bl. a. huvuddelen av den värnpliktiga personalen (TKG 740312). JO motiverade i sin framställning den reform han föreslog i första hand med att försvarsområdesbefälhavaren i stor utsträckning skulle komma att förlora den nära kontakten med de värnpliktiga, vilken "vanliga" regementschefer har. Ett annat skäl var att en försvarsområdesbefälhavare på grund av resor och förrättningar ofta inte var tillgänglig med kort varsel.

När det gäller det fallet att den ställföreträdande regementschefen ålagt tillrättavisningen i egenskap av tjänsteförrättande regementschef konstaterar jag för min del att den ordinarie chefen givetvis inte har rätt att ompröva beslutet. I övriga fall ger inte författningstexten någon säker ledning. Enligt min mening finns det emellertid goda skäl att tolka regelsystemet så att militärbefälhavaren skall anses vara den närmast högre bestraffningsberättigade befattningshavaren i fall av det aktuella slaget. Det kan ju knappast ha

varit avsett när regeringen meddelade det nämnda förordnandet att man därigenom skulle förlänga instanskedjan.

III. Vårdområdet

Socialtjänst

Barn i familjehem – en undersökning av hur socialnämnderna fullgör sina uppgifter inom familjehemsvården

(Dnr 2989–1985)

En viktig uppgift för JO är att följa tillämpningen av lagar och andra författningar. Särskild betydelse kan en sådan granskning få såvitt avser tillämpningen av en ny lagstiftning.

År 1982 trädde socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) i kraft. Lagarna hade föregåtts av ett långvarigt utredningsarbete och en i vissa frågor intensiv debatt. Frågorna om frivillighet och medbestämmande för den enskilde i vården hade tilldragit sig särskild uppmärksamhet. Den debatten fortsatte även efter lagarnas ikraftträdande. Särskild uppmärksamhet kom därvid att ägnas LVU. Det ifrågasattes från flera håll om grunderna för vården, såsom de angivits i LVU, var tillräckligt entydigt bestämda. Från flera håll framfördes den uppfattningen att lagens otydlighet ledde till omhändertagande för vård i en icke avsedd omfattning.

Kritiken avsåg även tillämpningen av bestämmelserna om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU. Kritiken innebar här att lagens otydlighet ledde till omhändertaganden på otillräckliga grunder. Det kunde befaras att omhändertaganden skedde för att underlätta utredningen i ärenden i situationer då lagens förutsättningar för omhändertagande inte var uppfyllda.

Mot angiven bakgrund beslöt JO Tor Sverne att en undersökning skulle göras rörande tillämpningen av LVU på olika håll i landet.

Som en första etapp i en sådan undersökning granskades ärenden om omedelbara omhändertaganden enligt LVU. Resultatet av undersökningen redovisades i beslut den 14 juni 1984 (se JO:s ämbetsberättelse 1984–85 s. 178).

Som en andra etapp granskades förhållandena dels för de barn som med stöd av LVU har beretts vård i annat hem än det egna, dels för de barn som i samband med beslut om vård enligt 6 § SoL av socialnämnden placerats i familjehem. Särskilt viktiga frågor vid undersökningen bedömdes vara om socialnämnden, sedan barnet har placerats i familjehem, tog det ansvar för barnet som lagen förutsätter. Granskningen inriktades på sådana frågor som nämndens val av familjehem, kontakterna med familjehemmet och ansvaret för att barnets fortsatta anknytning till de biologiska föräldrarna inte bryts.

Vid genomförande av undersökningen, som inleddes under 1983, har följande kommuner besökts: Alvesta, Göteborg, Lund, Malmö, Mariestad,

Nordmaling, Sandviken, Skövde, Staffanstorp, Stockholm, Sundsvall, Trollhättan, Uddevalla, Umeå, Vänersborg, Växjö och Örebro kommuner.

Granskningen har skett genom att socialakterna beträffande de placerade barnen har gått igenom. Samtal har också ägt rum med förtroendemän och tjänstemän. I de fall svar inte erhållits på frågan hur familjehemsvården i praktiken har bedrivits—exempelvis i de fall då inga anteckningar om barnets situation i familjehemmet funnits på flera år (i ett fall var den senaste anteckningen om barnets situation i familjehemmet från år 1980, i ett annat från år 1979)—har utredning och yttrande begärts från socialnämnden. Även i andra fall, då socialnämndens handläggning av ärendet kunnat ifrågasättas har yttrande från nämnden begärts.

Av de granskade ärendena har omkring hälften rört barn som bereds vård med stöd av LVU. Det har ofta varit fråga om barn där omhändertagandet skett enligt 25 a och 29 §§ barnavårdslagen (BvL). Ärendena har i stort sett till lika delar gällt flickor som pojkar.

Efter att ha slutfört undersökningen anförde JO Tor Sverne i beslut den 18 december 1985 sammanfattningsvis följande.

De föräldrar som måste placera sitt barn i ett familjehem befinner sig ofta i en utsatt situation, där de har att förlita sig på den hjälp som socialnämnden kan lämna. Samtidigt kan separationen från föräldrarna innebära svåra påfrestningar för barnet.

Socialtjänstlagen uppftar bestämmelser vars syfte är att ge barnet trygghet i det nya hemmet och tillförsäkra föräldrarna det stöd och den hjälp de behöver.

Kunskaperna om barns förutsättningar och behov har ökat. Genom olika undersökningar av hur barn reagerar i krissituationer har insikten om barns villkor fördjupats. Förståelsen för hur viktigt det är för barnets utveckling att barnet ges ett stabilt och varaktigt förhållande till en vuxen har blivit större. I de fall det är nödvändigt att skilja barnet från föräldrarna måste barnet kunna ges en fast anknytning till annan vuxen. Barnet måste därvid ges allt det stöd och den hjälp barnet behöver. De påfrestningar och risker för skadeverkningar som separationen från föräldrarna innebär måste så långt möjligt minskas eller undvikas.

Det är socialnämnden som bär ansvaret för vården och omsorgen om de barn som vistas i familjehem.

Den första uppgift som nämnden ställs inför då barnet skall beredas vård utanför det egna hemmet är att anvisa ett familjehem där barnets behov kan tillgodoses. Det är nödvändigt att socialnämnden omsorgsfullt och noggrant utreder de blivande familjehemsföräldrarnas förutsättningar att ta emot barnet för vård. Försummar socialnämnden sina åligganden i denna del kan det leda inte bara till brister i omsorgen om barnet i hemmet utan även till att barnet tvingas flytta mellan olika familjehem med alla de negativa konsekvenser detta medför för barnet.

Mina iakttagelser vid den undersökning jag har genomfört nu har gett mig den uppfattningen att socialnämnderna inte alltid ägnar familjehemsutredningarna tillräcklig uppmärksamhet. Utredningarna framstår ofta som alltför

torftiga. De belyser inte i den omfattning som är nödvändigt familjehemsföräldrarnas personliga förutsättningar att tillgodose de särskilda behov som framför allt barn som bereds vård med stöd av LVU kan ha.

Jag anser mig därför böra framhålla vikten av att socialnämnderna tillser att familjehemsutredningarna genomförs på det omsorgsfulla sätt som lagstiftningen förutsätter.

En familjehemsutredning bör helst föreligga redan då nämnden beslutar om att göra ansökan om vård till länsrätten. Vårdfrågan bör således enligt min mening i större utsträckning än vad som för närvarande är fallet prövas med utgångspunkt från en avvägning mellan å ena sidan barnets situation vid ingripandet och å andra sidan den vård som samhället kan erbjuda. Det är enligt min mening en brist att, som nu ofta sker, ansökan om vård enligt LVU görs till länsrätten utan att det finns behövliga garantier för att barnet kan ges trygghet i relationerna till andra vuxna än föräldrarna. Det bör inte få förekomma att barnet skiljs från det egna hemmet för att därefter i olika familjehem möta en fortsatt otrygghet.

Det ankommer på socialnämnden att lämna medgivande till placeringen i familjehemmet. Det är nödvändigt att tjänstemännen till nämnden redovisar alla de omständigheter som kan vara av betydelse för ärendets prövning i nämnden. Jag har funnit allvarliga brister såvitt avser dokumentationen av familjehemsutredningarna. De rådande förhållandena är anmärkningsvärda, framför allt mot bakgrund av den risk för oriktiga beslut som uppkommer om dokumentationen är bristfällig.

Jag vill med anledning av mina iakttagelser fästa socialnämndernas uppmärksamhet på den skyldighet som nämnden har att tillse att ärendet tillförs och att nämnden får del av allt som kan vara av betydelse för ärendets avgörande.

För att socialnämnden skall kunna fullgöra sina uppgifter inom familjehemsvården är det vidare nödvändigt att den följer barnets förhållanden i familjehemmet.

Min undersökning ger grund för antagande att flera socialnämnder underlåter att i den omfattning som behövs besöka familjehemmen. Ofta förekommer inga andra kontakter med familjehemsföräldrarna än enstaka telefonsamtal och någon mera ingående bedömning av barnets förhållanden i familjehemmet anses av tidsskäl inte möjlig. I vissa fall har familjehemsföräldrarna själva nödgats ta kontakt med socialnämnden eller själva tagit initiativ till besök av förvaltningens tjänstemän.

Det finns anledning att särskilt understryka det ansvar som socialnämnden har för det placerade barnet. Genom placering i familjehemmet åtar sig socialnämnden ansvaret för att barnet får växa upp under trygga förhållanden i familjehemmet. För att socialnämnden skall kunna fullgöra detta ansvar krävs en fortlöpande kontakt med familjehemmet och med barnet. Det är nödvändigt att socialnämnderna prioriterar arbetet så att dessa uppgifter kan fullgöras på ett för barnet betryggande sätt.

Vad som vid min undersökning framställt som särskilt anmärkningsvärt är de brister i kontakter mellan barn samt biologiska föräldrar och andra närstående som i många fall föreligger. Jag har i flera ärenden kunnat iaktta att ett beslut om vård enligt LVU har lett till att alla kontakter mellan barnet

och dess anhöriga har brutits, oaktat hinder mot sådana kontakter inte har förelegat. Ett beslut om vård enligt LVU har på så sätt kunnat medföra inte bara att barnet i det inledande skedet har skilts från föräldrarna mot deras vilja utan även att föräldrarna på sikt förlorat all kontakt med barnet.

För en socialnämnd, som med eller utan föräldrarnas vilja har placerat ett barn i ett familjehem, borde det framstå som en av de viktigaste uppgifterna att verka för att en återförening mellan föräldrar och barn kan ske i alla de fall detta är möjligt. En förutsättning för detta är givetvis att socialnämnden så långt möjligt medverkar till att relationerna mellan föräldrar och barn består.

Mina iakttagelser är sådana att det även framdeles finns anledning för mig att vid mina besök på socialförvaltningarna ägna denna fråga särskild uppmärksamhet. Jag kommer därvid att ta reda på vilka åtgärder som nämnden vidtar för att upprätthålla kontakterna mellan barnet och dess föräldrar och andra barnet närstående personer. Jag kommer även att granska vilka åtgärder som socialnämnden har vidtagit för att återupprätta relationerna mellan barnet och dess anhöriga i de många fall socialnämnden har brutit i ansvar för denna uppgift.

Nära sammanhängande med denna fråga är det sätt på vilket anteckningar förs i de vid nämnden pågående ärendena. Min undersökning har visat att socialnämnderna i många fall endast för sporadiska anteckningar om den pågående vården men också att sådana anteckningar i en del fall helt har uteblivit. Uppenbarligen har dessa brister i dokumentationen bidragit till att barnets förhållanden i familjehemmet i många fall inte har ägnats tillräcklig uppmärksamhet. Det borde närmast vara en självklarhet att en fortlöpande bedömning av barnets utveckling i familjehemmet kräver noggranna anteckningar om vad som har framkommit om barnets situation. Sådana anteckningar är nödvändiga inte bara för att kunna trygga den fortsatta vården vid personalombyte utan även – och framför allt – för att socialnämnden, som har det yttersta ansvaret för vården, skall kunna följa barnets förhållanden.

Även i detta hänseende är det således nödvändigt att socialnämnderna tar upp de rådande rutinerna till granskning och hos tjänstemännen inskräper vikten av att de för anteckningar om de åtgärder de vidtar och de kunskaper de får om barnets förhållanden i familjehemmet.

Avslutningsvis kan konstateras att det föreligger brister i det sätt på vilket nämnderna fullgör sina åligganden såvitt avser de barn som bereds vård i familjehem. Det är enligt min mening lämpligt att socialnämnderna mot bakgrund av de iakttagelser som jag har gjort nu tar upp en principiell diskussion om vilka åtgärder som behövs för att socialnämnderna på ett för barn och föräldrar tillfredsställande sätt skall kunna fullgöra de uppgifter som ålagts dem i författningarna.

Beslutet har genom Svenska kommunförbundets försorg sänts ut till samtliga socialnämnder i landet, varvid kommunförbundet genom cirkulär den 13 februari 1986 (1986:28) särskilt kommenterat några punkter i beslutet.

Fråga om socialnämnd som ersättning för vård i familjehem ägt tillgodogöra sig barnpension från försäkringen för allmän tilläggspension (jfr JO:s ämbetsberättelse 1984–85 s. 183)

(Dnr 491 – 1985)

Vid en inspektion av socialförvaltningen i Uddevalla kommun den 30 oktober 1984 uppmärksammades följande fråga, som rörde nämndens rätt till ersättning av barn för kostnader, som uppstår till följd av att barnet är placerat i familjehem.

Av akten beträffande barnet M.O., född 1979, framgick följande.

Socialnämnden i Uddevalla kommun beslöt den 1 juni 1979 med stöd av 25 § a och 29 § dåvarande barnavårdslag omhändertaga M.O. för samhällsvård, numera vård enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). M.O. placerades i familjehem, där hon alltjämt vistas. M.O:s far avled 1982. För barnet utgår barnpension. Nämnden uppbär folkpensionsdelen enligt beslut av Bohusläns allmänna försäkringskassa den 23 februari 1982. Därjämte utgår barnpension i form av tilläggspension.

I protokoll från nämndens sammanträde den 29 februari 1984 har antecknats att M.O. hade löpande ekonomiska tillgångar samt att hennes placering i familjehem inte primärt var att betrakta som en insats av stöd- och behandlingskaraktär. Socialnämnden beslöt enligt protokollet jämlikt 34 § första stycket socialtjänstlagen (SoL), att M.O. – utöver den ersättning som erhöles från försäkringskassan enligt lagen om allmän försäkring och bidragsförskottslagen – skulle ersätta socialnämnden med 830 kr. per månad för nämndens kostnader för hennes placering i familjehem.

Av utredningen framgick att det belopp M.O. på så vis skulle utge som kostnadsersättning skulle utgå från hennes tilläggspension.

JO beslöt inhämta yttrande från socialnämnden i Uddevalla kommun beträffande grunderna för nämndens beslut att ta i anspråk M.O:s tilläggspension som ersättning för nämndens kostnader för barnets placering.

Socialnämnden har i yttrande bl. a. anfört följande.

M.O. är sedan 19790601 omhändertagen enligt 25 a och 29 § dåvarande barnavårdslagen, numera LVU. Direkt från BB placerades hon i familjehem hos makarna A. M:s biologiska moder är ställd under förmyndare, varför hon inte själv är förmyndare för M.

1982 avled M:s biologiske far. M. uppbär barnpension efter honom, folkpension plus tilläggspension. Dessutom erhöles hon ett kapital. Hennes kapitaltillgångar 19841231 var 163 385 kronor, varav ränta för året 14 500 kronor.

I 34 § 1 st SoL regleras kommunens rätt till ersättning av enskild. I styckets första led sägs att stöd- och hjälpinsatser av behandlingskaraktär inte medför kostnadsansvar för den enskilde vårdtagaren. I styckets andra led sägs att för andra stöd- och hjälpinsatser får kommunen ta ut skälig ersättning.

Med utgångspunkt från 34 § 1 st andra ledet, SoL, behandlade socialnämnden i Uddevalla 19831123 denna problemställning och fattade beslut.

Socialnämnden i Uddevalla har således fattat sitt beslut utifrån, att kommunen har rätt att kräva enskild på ersättning, då insatsen inte primärt är av behandlingskaraktär.

I JO:s remiss hänvisas till JO:s ämbetsberättelse 1984/85 s. 183. I detta uttalande hänvisas bl. a. till socialstyrelsens Allmänna råd 1981:1 s. 88, som i

sin tur hänvisar till SOU 1979/80:44 s. 87. De uttalanden som görs här, anser socialnämnden i Uddevalla, endast berör 34 § 1 st första ledet SoL att nämnden inte har rätt att uppbära ekonomiska tillgångar, förutom vad som regleras i lagen om allmän försäkring och i bidragsförskottslagen, då stöd- och hjälpinsatser är av behandlingskaraktär. Detta har aldrig ifrågasatts av nämnden. I stället baserar socialnämnden sitt förslag och sitt beslut på vad som sägs i SOU 1979/80:44 s. 85.

”Barn och ungdom som saknar föräldrar eller på grund av föräldrars sjukdom eller liknande inte kan bo i det egna hemmet kan på motsvarande sätt behöva bo i ett familjehem eller i kortvariga fall på en institution utan att något behandlingsbehov därför kan sägas föreligga”.

Nämnden åberopar även det av JO omnämnda cirkuläret från kommunförbundet 1983:34 vad som utläses på s. 7–8 under rubriken Livränta och tjänstepensioner. Även om i aktuellt fall barnet ej mist båda sina föräldrar och av den anledningen placeras genom socialnämndens försorg är enligt nämndens bedömning situationen likartad.

M.O. omhändertogs direkt på BB på grund av moderns oförmåga att vårda och fostra henne. M:s placering, oaktat att hon varit och är omhändertagen jämlikt 25 § a och 29 § barnvårdslagen resp. 1–2 §§ LVU, har hela tiden primärt haft karaktären av ett boende. M:s placering är inte föranledd av att hon för egen del har behov av behandling. Den vård M. får i familjehemmet, är den vård som alla barn bör få i form av omvårdnad och fostran och den kan enligt nämndens bedömning ej jämföras med vad som avses med behandling.

M. har enligt utredning 1984-02-28 ekonomiska tillgångar i form av pension och kapital. Av utredningen framgår att de enda kostnader nämnden, med stöd av 34 § 1 st andra ledet SoL, kräver ersättning för är maximalt omkostnadsersättningen av fosterlönen. I förslaget har det uttryckts att M. med pensionsmedel kan täcka denna kostnad. I linje med nämndens principbeslut, borde det stått att M:s ekonomiska tillgångar möjliggör denna ersättning.

JO Sverne anförde i beslut den 28 oktober 1985 följande.

I 34 § andra stycket SoL stadgas att om en underårig genom socialnämndens försorg får vård i ett annat hem än det egna, är föräldrarna skyldiga att i skäligen utsträckning delta i kommunens kostnader enligt grunder som regeringen föreskriver. Vidare anges att socialnämnden i sådant fall får uppbära underhållsbidrag som avser den underårige. I 43 § socialtjänstförordningen (Sof) har regeringen föreskrivit att föräldrarna är skyldiga att ta del i kostnaderna för en underårigs vård i ett annat hem än det egna i samma omfattning som om det gällde att bestämma ett underhållsbidrag från var och en av dem enligt 7 kap. föräldrabalken. Det som varje förälder sålunda skall bidra med får dock inte överstiga vad som för varje tid motsvarar bidragsförskottsbeloppet enligt 4 § första stycket bidragsförskottslagen. Vidare föreskrifter finns i 44 § och 45 § Sof.

När en förälder har avlidit och barnet i stället för underhållsbidrag uppbär barnpension får enligt 10 kap. 3 § lagen om allmän försäkring kommunen uppbära så stor del av folkpensionen som svarar mot kommunens kostnader för vården, när den pensionsberättigade åtnjuter vård eller försörjning mot avgift som erlägges av kommunen. I 1 § kungörelsen om rätt i vissa fall för kommun eller annan att uppbära folkpension, anges att om pensionsberättigad under hel månad – – – åtnjuter vård eller försörjning mot avgift som erläggs av en kommun, får kommunen uppbära den pensionsberättigades

folkpension för månaden samt därav tillgodogöra sig sina kostnader för vården eller försörjningen. Dessutom finns regler om rätt för kommun att på motsvarande sätt tillgodogöra sig barntillägg som utgår för barn som bereds vård.

Härutöver har socialnämnden en ytterst begränsad möjlighet att vid familjehemsplacering få ersättning av den enskilde, dvs. barnet – nämligen med stöd av 34 § första stycket SoL när någon beretts plats i familjehem utan att det föreligger ett vård- eller behandlingsbehov. Stadgandet kan i denna del inte någonsin vara tillämpligt när en underårig bereds vård med stöd av LVU.

När det är fråga om familjehemsplacering enligt 6 § SoL kan det undantagsvis tänkas fall, där man kan tala om ett familjehemsboende som inte är av behandlingskaraktär. Vad som därvid åsyftas är främst att tonåriga barn beretts plats i ett familjehem men lika väl hade kunnat bo i en egen lägenhet. I sådana fall torde det dock krävas att det innan placeringen görs, träffas en överenskommelse om att ersättning skall tas ut av barnet för kommunens kostnader.

Helt vid sidan härom finns det vissa möjligheter att med vårdnadshavares eller förmyndares medgivande bekosta vissa saker till barnet som inte kan anses normalt ingå i erforderlig vård för barnet. Såsom exempel härpå anges i socialstyrelsens Allmänna råd 1982:2 s. 81 bl. a. moped och skidutrustning.

Socialnämnden i Uddevalla kommun har inte anfört några omständigheter som gör att kommunen har rätt att för barnet M.O. tillgodogöra sig belopp som barnet har erhållit som tilläggs pension. Jag hemställer därför att nämnden tar under förnyat övervägande vilka åtgärder nämnden anser sig böra vidta med anledning av innehållet i detta beslut.

I avvaktan härpå hålls ärendet här öppet.

Sedan socialnämnden därefter meddelat att nämnden beslutat att till barnet återbetala 16 600 kr. som nämnden felaktigt uppburit för tiden den 1 maj 1984 t. o. m. den 31 december 1985, förklarade JO den 20 december 1985 ärendet avslutat.

Beslut om omedelbart omhändertagande enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) får inte vara villkorat

(Dnr 3508–1985)

Den 5 augusti 1985 inkom till socialförvaltningen i Forshaga kommun en anmälan om att en flicka M., född 1970, möjligen utsatts för psykisk misshandel och incest i sitt föräldrahem. Handläggarna vid socialförvaltningen kontaktade socialnämndens ordförande och fick ett beslut om omedelbart omhändertagande på M. för det fall föräldrarna inte skulle gå med på att M. omhändertogs för utredning. Handläggare från socialförvaltningen besökte därefter föräldrarnas arbetsplats (en affär) och berättade om misstankarna. Därefter togs M. med för läkarundersökning och polisförhör. M. placerades i

ett familjehem. Sedan polisförhör och läkarundersökning gjorts, fanns inte längre tillräckliga misstankar för att hålla M. åtskild från föräldrarna. M. fick därför återvända hem efter ett par dagar.

Föräldrarna begärde genom sitt ombud advokat Mats Carlström JO:s prövning av om ansvariga tjänstemän handlat på ett korrekt sätt i ärendet. Föräldrarna ifrågasatte om det kunde vara i överensstämmelse med svensk lag att barn tvångsvis utan laga grund skildes från sina föräldrar på sätt som skett i detta fall.

Socialnämnden i Forshaga uppgav i remissyttrande bl. a. följande.

Handläggarna kontaktade ordföranden i socialnämnden och fick fram ett beslut angående omedelbart omhändertagande för utredning. Detta beslut skulle användas om föräldrarna motsatte sig utredningen eller vid tveksamhet från föräldrarnas sida. Ingen av handläggarna upplevde några tveksamheter från föräldrarna utan de samtyckte. En av handläggarna äkte iväg med M. medan två handläggare samtalande med föräldrarna. Vid återkomsten till socialförvaltningen förstörde en av handläggarna ordförandebeslutet för att inga missförstånd skulle uppstå. Flickan hämtades från familjehemmet av föräldrarna den 7 augusti 1985 efter det att de informerats om att de kunde göra så.

JO Sverne anförde i beslut den 5 maj 1986 följande.

Enligt 6 § lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) får socialnämnden eller, om dess beslut inte kan avvaktas, socialnämndens ordförande besluta att den som är under 20 år skall omedelbart omhändertas. En förutsättning för att ett sådant beslut skall få fattas är för det första att det är sannolikt att den unge behöver beredas vård enligt LVU. Vidare krävs att rättens beslut inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen kan försvåras eller vidare åtgärder hindras.

Socialnämndens ordförande måste alltså, innan ett beslut om omedelbart omhändertagande fattas, ha tagit ställning till om ovan angivna förutsättningar för beslutet föreligger.

Något utrymme för att fatta villkorliga beslut om omedelbart omhändertagande finns däremot inte. Det går alltså inte att fatta ett beslut av innehåll, att ett omedelbart omhändertagande skall ske, såvida det inte visar sig att föräldrarna går med på att barnet tas om hand. Än mindre är det möjligt att fatta ett beslut om omedelbart omhändertagande och överlämna till en tjänsteman att avgöra, om beslutet behövs eller inte. Det är beslutsfattaren som skall ta ställning till om situationen är så allvarlig att ett omedelbart omhändertagande krävs. Det är alltså fel av socialnämndens ordförande att – såsom skett i detta fall – fatta ett beslut om omedelbart omhändertagande, vilket skulle användas "om föräldrarna motsatte sig utredningen eller vid tveksamhet från föräldrarnas sida".

Om nämndens ordförande ansett att det var möjligt att föräldrarna skulle frivilligt gå med på att barnet togs om hand, fanns inte något utrymme för att fatta beslut om omhändertagande. I stället borde den frivilliga vägen först ha prövats. Om ordföranden varit tveksam till om ett medgivande verkligen skulle lämnas och saken varit mycket brådskande, borde föräldrarna ha

tillfrågats om de gick med på ett omhändertagande medan ordföranden fanns till hands för att kunna meddela ett beslut om omedelbart omhändertagande om behov därav uppstod.

Har ett ordförandebeslut om omedelbart omhändertagande meddelats, skall detta verkställas, såvida det inte finns anledning att på grund av nytillkomna omständigheter upphäva detsamma. Detta skall i så fall ske genom ett nytt beslut. Däremot kan beslutet inte upphävas genom att beslutshandlingen förstörs.

Det bör vidare i sammanhanget observeras att allmänna handlingar – allra minst beslut om frihetsberövanden – inte får förstöras i andra fall än då detta är medgivet enligt gallringsbestämmelserna. Det var följaktligen fel att en av tjänstemännen förstörde beslutet.

De påtalade felen är av allvarlig beskaffenhet. De har också lett till att föräldrarna i detta fall uppfattat situationen som om deras barn blivit tvångsomhändertaget utan att de erhållit något beslut i saken.

Nämnden har som orsak till vad som skett uppgivit att man inte haft tillräcklig erfarenhet av ärenden av denna typ och att man därför varit osäker på hur man skulle handla. Man har också från nämndens sida tagit kontakt med länsstyrelsens konsulenter för att få råd för framtiden. Med hänsyn härtill och till omständigheterna i övrigt anser jag mig – ehuru med viss tvekan – kunna stanna vid den allvarliga kritik jag nu framfört.

Brist på vårdplatser för personer som enligt länsrätts beslut skall beredas vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM)

(Dnr 2719–1983)

I en anmälan till JO anfördes i huvudsak följande.

Den 14 september 1984 förordnade länsrätten att en person i Burlövs kommun skulle beredas vård enligt LVM på grund av narkotikamissbruk. Personalen vid socialbyrån tog därefter kontakt med vårdhemmen Holmahemmet, Runnagården, Gudhem, Karlsvik, Ryds-Brunn, Venngarn, Hesselby och Frösö behandlingshem samt Pålyckehemmet utan att kunna erhålla någon plats för personen i fråga. Vidare kontaktades utan framgång frivilliginstitutionerna Hindbyhemmet och Wallmotorp samt landstinget och socialstyrelsen. Då en person brutits ner så långt att tvångsvård måste tillgripas är det brådskande med behandling. Dom i LVM-mål bör verkställas omedelbart.

Med anledning av klagomålen inhämtades yttrande från socialstyrelsen. Socialstyrelsen uppgav bl. a. följande.

I 23 § socialtjänstlagen (SoL) stadgas: "Behovet av hem för vård eller boende inom varje landstingskommun skall tillgodoses av landstingskommun och kommunerna i området." Av specialmotiveringen till 23 § SoL i socialutskottets betänkande SoU 1979/80:4 framgår följande: "Den överenskommen som träffats mellan staten och de två kommunförbunden innebär att kommunerna och landstingskommunen i ett län skall svara gemensamt för

att hela behovet av institutionsresurser inom länet blir tillgodosett.”

Enligt socialstyrelsens uppfattning är det högst otillfredsställande att de nya huvudmännen – landstingen och kommunerna – inte levt upp till det gemensamma ansvaret enligt 23 § SoL och till den överenskommelse som träffats mellan de båda kommunförbunden och staten.

Som socialstyrelsen ser det finns det behandlingsbehov som institutionerna i dag inte kan tillgodose. För det första saknas det hem med kompetens och resurser för behandling av narkotikamissbrukare, dömda jämlikt Lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM). För det andra kan de tre institutioner (Gudhemsgården, Runnagården behandlingshem och Frösö behandlingshem) som i dag finns i landet för särskild noggrann tillsyn jämlikt 18 § LVM inte klara hela landets behov av sådana vårdplatser, vilket i sig är ett problem och som dessutom påverkar deras möjligheter att ta emot narkotikamissbrukare.

Från Burlövs socialförvaltning upplystes att den nu aktuella missbrukaren aldrig erhöll någon plats på sådant hem, som avses i 11 § LVM. Han övertalades emellertid att frivilligt gå in på förbehandlingshemmet Wallmon, där han bereddes plats den 12 november 1984, varefter han den 9 januari 1985 togs in på behandlingshemmet Wallmotorp, där han efter en tids avvikelse alltjämt vistas.

JO Sverne anförde i beslut den 24 juli 1985 följande.

Enligt 2 § LVM kan den som till följd av fortgående missbruk av alkohol eller narkotika är i trängande behov av vård för att komma ifrån sitt missbruk under vissa i lagen angivna förutsättningar oberoende av eget samtycke beredas vård enligt LVM. Beslut om beredande av sådan vård meddelas enligt 4 § LVM av länsrätten. Vård som beslutas av länsrätten skall enligt 11 § LVM lämnas genom hem som drivs av landstingskommuner eller kommuner.

I förevarande ärende har plats på sådant vårdhem, som avses i 11 § LVM, inte kunnat anskaffas till en missbrukare, för vilken länsrätten beslutat om vård enligt LVM. Ett sådant förhållande medför i realiteten att lagen sätts ur kraft och att den procedur, som föregår beslut om vård enligt LVM, framstår som tämligen meningslös. Vad socialstyrelsen anført visar att vad som förekommit i detta ärende även kan inträffa i andra liknande fall. Jag anser mig under dessa förhållanden böra fästa regeringens och riksdagens uppmärksamhet på frågan. En kopia av detta beslut översänds därför till socialdepartementet och till riksdagens socialutskott.

Kravet enligt 12 § andra stycket lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) att den omhändertagne skall beredas vård eller behandling utan dröjsmål

(Dnr 3124-1985)

Bakgrund

Enligt 8 § LVM får polismyndighet omhänderta en missbrukare omedelbart, om det är sannolikt att vård kan beredas missbrukaren med stöd av LVM och rättens beslut om vård inte kan avvaktas. I 9 § LVM föreskrivs att den polismyndighet som beslutat om omhändertagande genast skall underställa länsrätten beslutet. Polismyndigheten skall enligt samma stadgande även genast underrätta länsstyrelsen och socialnämnden om omhändertagandet.

Den som blivit omhändertagen enligt 8 § LVM skall, enligt 12 § LVM, utan dröjsmål genom socialnämndens försorg beredas vård i hem som avses i lagens 11 § eller på sjukhus.

I förarbetena till LVM (prop. 1981/82:8 s. 86 f.) uttalade föredragande statsrådet följande.

Bestämmelsen i 12 § andra stycket avser att säkerställa att den omhändertagne inte längre än absolut nödvändigt behöver uppehålla sig i polisens förvaringslokaler. Det ankommer enligt bestämmelsens ordalydelse på socialnämnden att föranstalta om vården, som då kan ges antingen i en LVM-institution eller på sjukhus om det föreligger förutsättningar för det. Att socialnämnden har att föranstalta om vård innebär inte att nämndens själv måste ha egna vårdplatser. Vad nämnden skall göra är att undersöka vilket vårdbehov den omhändertagne har och göra framställning om plats för honom på en lämplig vårdinrättning. Det måste anses åligga landstingskommunen och kommunerna i området att i sin institutionsbehovsplanering också se till att behovet av akutplatser blir tillgodosett.

I propositionen, s. 80 f., framhöll föredragande statsrådet vidare att regeln att den omhändertagne utan dröjsmål skall beredas vård är avsedd att tillgodose den enskildes behov såväl av rättssäkerhet som av omedelbar vård.

Utredning

Den 27 november 1985 upprättades på JO:s kansli en promemoria, som översändes till de allmänna häktena i Borås, Falun, Gävle, Göteborg, Helsingborg, Härnösand, Jönköping, Stockholm, Trelleborg, Uppsala, Västerås, Växjö och Örebro. I promemorian uppmanades styresmännen att till JO inkomma med uppgift om bl. a. de personer som under de senaste två åren efter beslut om omhändertagande enligt 8 § LVM fått kvarstanna hos polisen i fler än tre dagar. Vidare begärdes till jämförelse att det totala antalet omhändertagna enligt 8 § LVM skulle redovisas.

Remissvaren gav följande utfall.

Allmänna häktet i	Totalt antal omhändertagna personer	Därav kvarhållna i mer än tre dagar		
		i antal	i % $\approx$	antal dagar i genomsnitt
Borås	10	5	50	5
Falun	50*	3	—	> 5
Gävle	5	1	20	8
Göteborg	3	0	—	—
Helsingborg	41	2	5	> 4
Härnösand	2	2	100	> 6
Jönköping	19	1	5	7
Stockholm	140	42	30	> 5
Trelleborg	0	—	—	—
Uppsala	34	5	15	> 6
Västerås	—**	10	—	> 6
Växjö	2	2	100	> 7
Örebro	4	0	—	—

Anm.

* Totalt enligt LVM

** Okänt; fler än 10

Därjämte inhämtades av polismästaren i Malmö att man där som regel inte har några väntetider i häkte. Personer som kan ifrågasättas bli omhändertagna enligt 8 § LVM förs till alkoholakuten vid Malmö allmänna sjukhus. De blir läkarundersökta omedelbart eller i vart fall inom ett par timmar. När så erfordras åtföljs de av polispersonal även under sjukhusbesöket. Efter läkarundersökningen fattar vederbörande polischef beslut i frågan om omhändertagande. De omhändertagna förs därefter genast till ett av de två I 1 §-hem som finns i Malmö. I rena undantagsfall, bl. a. om den omhändertagne är våldsam, kan det förekomma att han får vistas en kortare tid hos polisen, t. ex. under en natt.

Slutsatser

JO Tor Sverne anförde i beslut den 26 juni 1986 följande.

Av de lämnade uppgifterna framgår att det är långt ifrån ovanligt att personer som omhändertagits enligt 8 § LVM vistas mer än tre dagar på häkte, innan de överförs till behandlingshem eller sjukhus. Vistelsetiden på häkte synes också variera i olika delar av landet. Det skall dessutom anmärkas att det är vanligt förekommande att de omhändertagna förvaras en tid i polisens arrestlokaler, innan de förs till häkte.

Enligt min mening bör den som omhändertagits enligt 8 § LVM i regel överföras till vård inom kortare tid än tre dagar efter omhändertagandet. Längre tider än tre dagar bör över huvud taget inte godtas, om inte mycket speciella förhållanden föreligger.

De långa förvaringstider som nu förekommer på flera platser kan ha flera orsaker. Jag har erfarit att det i vissa fall har varit svårt att få plats för de omhändertagna på lämpliga behandlingshem. Det finns därför skäl att erinra om det tidigare återgivna uttalandet i propositionen till LVM, att landstingskommun och kommuner har att se till att behovet av akutplatser blir tillgodosett.

En annan orsak kan vara svårigheter att ordna transporter. Jag kan heller inte utesluta att vissa socialnämnder inte fullt ut tar sitt ansvar, när det gäller att se till att de omhändertagna utan dröjsmål får vård eller behandling. Det kan slutligen också tänkas att det brister i samarbetet mellan berörda myndigheter.

Ett väl fungerande samarbete mellan de berörda myndigheterna är en förutsättning för att kravet på att missbrukaren skall få vård eller behandling utan dröjsmål skall kunna tillgodoses. Ett sådant samarbete kan också, som framgår av förhållandena i Malmö, leda till att väntetiderna på häkte i det närmaste helt undvikas.

De missförhållanden som visat sig föreligga på flera platser bör rättas till. Med hänsyn till att socialberedningen för närvarande gör en undersökning av hur LVM utfallit i praktiken och även avser att överarbeta lagen översänder jag detta beslut till beredningen för den åtgärd beredningen kan finna befogad.

Hälso- och sjukvård m. m.

Långa väntetider för rättspsykiatriska undersökningar

(Dnr 1960-1985 m. fl.)

Socialstyrelsen beslöt i maj 1985 att den ena avdelningen vid den rättspsykiatriska kliniken i Göteborg skulle stängas den 3 augusti 1985. Beslutet hade enligt en tidningsartikel fått till följd att väntetiderna för dem som i häkte avbidade intagning på rättspsykiatrisk klinik för undersökning kraftigt ökat. JO Sverne beslöt på eget initiativ att utreda saken. Vidare inkom klagomål i saken från sammanlagt sju häktade.

Ett av klagorendena remitterades till klinikchefen vid statens rättspsykiatriska klinik i Göteborg för utredning och yttrande. I yttrandet anförde tillförordnade klinikchefen Elisa Weberitsch bl. a. att en besvärande kö uppstått vid kliniken till följd av socialstyrelsens beslut att sommarstänga den ena av klinikkens två avdelningar och ett senare beslut att definitivt stänga avdelningen. Weberitsch kritiserade socialstyrelsen för det sistnämnda beslutet och för det sätt på vilket beslutet kommit till.

Härefter inforrades yttranden från socialstyrelsen.

Socialstyrelsen uppgav i sina yttranden i huvudsak följande.

Yttrande den 19 november 1985

Den 3 maj 1985 beslutade socialstyrelsen att stänga en avdelning på den rättspsykiatriska kliniken i Göteborg den 3 augusti 1985. Efter sommarstängningen har således endast tolv vårdplatser för män kunnat användas. Före den 3 augusti 1985 hade nedskärning av vårdplatserna med tre platser för kvinnor och två platser för män skett den 4 maj 1984. Den rättspsykiatriska klinikkens numera minskade vårdplatsresurser kan inte annat än i ringa grad ha påverkat den häktades situation såsom den beskrivs i artikeln. Under perioden januari–augusti 1984 avgavs från den rättspsykiatriska kliniken i Göteborg 52 rättspsykiatriska utlåtanden (RPU) avseende häktade. Under de åtta första månaderna 1985 avgavs också 52 RPU avseende häktade.

Sammantaget fanns det i slutet av juli månad 1984 32 personer och i slutet av juli månad 1985 50 personer på häkte som väntade på RPU.

Som framgår av det föregående var kösituationen vad gäller häktade som väntade på RPU mycket sämre i år än vid motsvarande tidpunkt förra året. Detta har inte att göra med den aktuella stängningen i Göteborg som fick effekt först den 3 augusti 1985. Med tanke på att göteborgskliniken endast skulle kunna ta emot maximalt tolv patienter efter sommarstängningen tog socialstyrelsen kontakt med kliniken i Lund för att omfördela undersökningsfall från kön till kliniken i Lund.

När stängningen av en avdelning på kliniken i Göteborg beslutades kunde socialstyrelsen beräkna att lönekostnaderna för budgetåret 1985/86 preliminärt uppgick till 54,6 milj. kr., dvs. ett underskott i relation till beviljade medel på 3,1 milj. kr. Styrelsen har därför som en nödvändig besparingsåtgärd stängt en avdelning på kliniken i Göteborg.

Den rättspsykiatriska organisationen har under en lång följd av år fått minskade ekonomiska ramar. Socialstyrelsen har i sina anslagsframställningar under flera år noga redogjort för situationen och konsekvenserna av de minskade resurserna. Därefter har statsmakterna beslutat om anslagen i enlighet med vad som nu gäller. Ett sätt att minska medelsåtgången vad

gäller lönemedel har varit att stänga en avdelning vardera på de rättspsykiatriska klinikerna under en åttaveckorsperiod och samordna personalens uttag av sommaresemester med stängningen. Som framgår av det föregående har häktesköerna sommaren 1985 varit mer besvärande än under föregående år.

En faktor som förvärrat situationen är att den rättspsykiatriska kliniken i Härnösand – den sista resten av den gamla organisationen för undersökning av häktade inom kriminalvårdens ram – stängdes den 13 maj 1985. Under hösten 1984 uppnåddes, enligt vad styrelsen under hand erfor, principiell enighet mellan företrädare för statens förhandlingsnämnd och Västerbottens läns landsting om att den befintliga stationen i Umeå skulle omstruktureras till en klinik i en nära framtid. Under sommaren 1985 hade den rättspsykiatriska organisationen tillgång till maximalt elva färre vårdplatser för häktade patienter.

När socialstyrelsen planerade inför sommaren 1985 under hösten 1984, utgick styrelsen preliminärt från att en klinik i Umeå med fem vårdplatser skulle kunna tas i bruk kring mitten av 1985.

På socialstyrelsens senaste konferens för cheferna för de rättspsykiatriska klinikerna och stationerna m. fl. deltagare från klinikerna den 7 november 1985 togs bl. a. frågan om planering inför sommarstängning 1986 upp. Med hänsyn till den olyckliga situationen med långa häktesköer som uppstod i somras överenskomms preliminärt att kliniken i Lund under hela sommaren 1986 skulle med anlitande av kvalificerade vikarier utnyttja klinikkens samtliga vårdplatser. Inför nästa sommar finner styrelsen vidare att det är nödvändigt att den rättspsykiatriska kliniken i Umeå kommer i gång snarast möjligt. Om så inte blir fallet kan befaras att häktesköerna kan öka ifrån rättssäkerhetssynpunkt än mer stötande omfattning.

Yttrande den 25 november 1985

Med hänvisning till socialstyrelsens utredning och yttrande till JO den 19 november 1985 är styrelsen enig med Weberitsch om att de långa väntetiderna på häkten inför rättspsykiatrisk undersökning medför ett stort lidande för patienterna. Efter undersökning påvisas sinnessjukdom eller tillstånd jämförbara med sinnessjukdom i drygt hälften av fallen. Rättspsykiatrin har nu åter ur rättssäkerhetssynpunkt besvärande köer på häktena med för brott misstänkta personer. I slutet av oktober månad 1985 fanns 37 personer i häkteskö inför rättspsykiatrisk undersökning, vilket kan jämföras med 15 personer i häkteskö för ett år sedan.

Socialstyrelsen delar däremot inte Weberitsch mening att det är nödvändigt att öppna den stängda avdelningen på kliniken i Göteborg. Däremot är det enligt styrelsens bedömning ytterst angeläget att snarast öppna den rättspsykiatriska kliniken i Umeå och tillföra de fyra nordligaste länen fem undersökningsplatser för häktade patienter med vissa möjligheter till utökning genom flexibilitet i utnyttjande av vårdplatser.

Regeringen har också den 21 februari 1985 uppdragit åt statens förhandlingsnämnd att med företrädare för berörda landstingskommuner och Göteborgs kommun förhandla om och – under förutsättning av godtagbara ekonomiska villkor – träffa avtal om överförande av huvudmannaskapet för den rättspsykiatriska verksamheten. En uthyrning av den nu tomma avdelningen på kliniken kan snarast ses som en överbrygningslösning inför en huvudmannaskapsförändring.

Som framgår av tidigare remissvar till JO har resursbrist framtvingat besparingsåtgärder från socialstyrelsens sida. En sådan besparingsåtgärd är stängningen av en avdelning på den rättspsykiatriska kliniken i Göteborg.

Socialstyrelsen avsåg att utfärda nya föreskrifter om upptagningsområden för statens rättspsykiatriska kliniker och stationer i samband med stängningen av en avdelning på kliniken i Göteborg. Förslag till nya upptagningsområden för de rättspsykiatriska enheterna utarbetades därför inom socialstyrelsen redan inför sommaren 1985. Styrelsen utgick därvid från att de häktade undersökningsfallen från de fyra nordligaste länen skulle kunna undersökas på den rättspsykiatriska kliniken i Umeå, då principiell enighet vad styrelsen erfarit rådde mellan de avtals slutande parterna. När den av Västerbottens läns landsting planerade driftstarten den 9 september 1985 inte kunde förverkligas, skickade styrelsen ut ett förslag till nya upptagningsområden på remiss till enheterna. Efter det att styrelsen tagit del av inkomna synpunkter fastställdes nya upptagningsområden för den rättspsykiatriska organisationen den 24 oktober 1985. Tryckningen av föreskrifterna kunde inte bli verkställd förrän den 5 december 1985, varför ikraftträdandet av föreskrifterna (SOSFS 1985:21) bestämdes till den 1 januari 1986.

Under hösten 1985 har samtliga kliniker haft köer av häktade undersökningsfall. Av till socialstyrelsen från klinikerna ingivna uppgifter vad gäller under året slutförda RPU är det endast när det gäller december månads undersökningar som kliniken i Göteborg haft längst genomsnittlig väntetid för slutförda RPU på häktade i riket. Kliniken i Göteborg har nu ett till Göteborgs och Bohus läns samt Älvsborgs län begränsat upptagningsområde. Med sina tolv undersökningsplatser för män bör kliniken kunna ta hand om de rättspsykiatriska undersökningsfallen i upptagningsområdet utan långa väntetider. Som framgår av bilaga "Förslag 1985-08-12" skulle om 1982 års undersökningsfall fördelas enligt de nu gällande upptagningsområdena endast 53 undersökningsfall (varav några kvinnor som numera inte undersöks på kliniken i Göteborg) tillhöra göteborgskliniken. Antalet för häktade undersökningsfall har sjunkit under senare år. År 1982 genomfördes 452 RPU på häktade, år 1983 448, år 1984 378 och år 1985 380.

Regeringen uppdrog den 29 augusti 1985 åt statens förhandlingsnämnd att med företrädare för Göteborgs kommun förhandla och – under förutsättning av godtagbara ekonomiska villkor – träffa avtal om uthyrning av en vårdavdelning på statens rättspsykiatriska klinik och samutnyttjande av vissa lokaler för arbetsterapi och till motionslokaler. Uppdraget skulle också omfatta frågan om anställning av – till följd av planerad och genomförd platsminskning – övertalig personal hos sjukvårdshuvudmannen i Göteborg. Socialstyrelsen har under hand erfarit att förhandlingsnämnden och företrädare för Göteborgs kommun fört förhandlingar i enlighet med förhandlingsuppdraget. Om avtal träffas, betyder detta att staten får hyresinkomster för nu tomma lokaler och att personal på kliniken i Göteborg, som inte kan sysselsättas av staten, får arbeta med psykiatrisk sjukvård hos sjukvårdshuvudmannen i Göteborg. Att som en klagande föreslår nu öppna den stängda avdelningen i Göteborg är enligt socialstyrelsens mening – i det förhandlingsläge som råder – inte lämpligt.

Avslutningsvis vill socialstyrelsen framhålla att de i relation till gällande lagstiftning alltför långa undersökningstiderna inom den rättspsykiatriska organisationen bekymrar styrelsen.

Vid två gånger årligen återkommande konferenser för cheferna för klinikerna och stationerna och ytterligare deltagare från främst klinikerna förs fortlöpande diskussioner för att förbättra effektiviteten i undersökningsverksamheten.

Sedan socialstyrelsens yttranden avgavs har en överenskommelse kommit till stånd mellan staten och Göteborgs kommun.

Slutligen har vissa handlingar infördrats från socialstyrelsen samt telefonuppgifter inhämtats från socialstyrelsen och kliniken i Göteborg.

I inhämtad rättspsykiatrisk månadsstatistik från socialstyrelsen redovisas följande vänte- och undersökningstider uttryckt i dagar för månaderna mars 1985, december 1985 och april 1986. Siffrorna avser under resp. månad avslutad undersökning beträffande häktad.

Klinik	Väntetid på häkte	Undersökningstid	Total tid
Göteborg	10	48	58
	46	37	83
	92	44	136
Lund	17	52	69
	10	54	64
	24	52	76
Stockholm	13	82	95
	41	85	126
	37	80	117
Uppsala	33	42	75
	30	45	75
	18	50	68

I fråga om kösituationer kan ur samma material hämtas följande siffror från motsvarande månader.

Klinik	Antal i häkte som avvaktar intagning på RPK	
	Totalt	Varav sex veckor eller längre i häkte
Göteborg	1	–
	19	5
	10	4
Lund	3	–
	11	–
	9	–
Stockholm	2	–
	17	4
	8	1
Uppsala	1	–
	2	–
	4	–
Totalsiffra		
December 1985	49	9
Januari 1986	48	13
Februari 1986	46	14
Mars 1986	43	15
April 1986	31	5

Vid ärendets avgörande den 9 juni 1986 anförde JO Sverne följande.

Jag har i mitt tidigare beslut av den 11 januari 1985 tagit upp den rättspsykiatriska verksamheten under åren 1982–1984. Jag uppehöll mig därvid bl. a. vid väntetiderna på de rättspsykiatriska klinikerna och på häktena. Jag redovisade också ingående den lagstiftning som gäller för det rättspsykiatriska undersökningsväsendet. De synpunkter jag då framförde har fortfarande giltighet (se JO:s ämbetsberättelse 1985/86 s. 280 f.).

Klagomålen i nu förevarande ärenden rör huvudsakligen socialstyrelsens beslut att stänga den ena avdelningen vid den rättspsykiatriska kliniken i Göteborg och de effekter detta haft på väntetiderna på häktena. För egen del har jag haft anledning att granska utvecklingen på det rättspsykiatriska området över huvud taget sedan jag meddelade ovannämnda beslut. I det beslutet konstaterade jag bl. a. att undersökningstiderna för de rättspsykiatriska undersökningarna (inkl. väntetid) år 1982/83 låg på ca 11–12 veckor och år 1984 på ca 9–10 veckor. För kliniken i Göteborg låg dock undersökningstiderna på cirka sju veckor. Beträffande väntetiderna på häktena konstaterade jag att det år 1982 förelåg besvärande långa väntetider men att situationen därefter till följd av ändringar i lagstiftningen klart förbättrats.

Den förbättring som redovisades för år 1984 har inte kunnat vidmakthållas

utan väntetiderna har ånyo ökat. Efter stängningen av den ena avdelningen vid kliniken i Göteborg råder helt oacceptabla förhållanden. Utvecklingen kan belysas med siffror ur socialstyrelsens statistik på området. Sålunda var den genomsnittliga totala tiden för undersökningar, slutförda i mars 1985 åtta veckor i Göteborg och 9–13 veckor vid de övriga klinikerna. Motsvarande siffror för december 1985 var 12 veckor i Göteborg och 9–18 veckor vid övriga kliniker samt för april 1986 19 veckor i Göteborg och 9–17 veckor vid övriga kliniker. Det är, som också framgår av socialstyrelsens yttranden hit, väntetiderna på häktena som ökat i framför allt Göteborg. Statistiken för april 1986 visar dock en klar minskning för Göteborgsklinikens del.

Utredningen visar emellertid att det även är stora skillnader mellan klinikerna beträffande den tid som åtgår för själva undersökningen. Medan undersökningstiden i Göteborg, Lund och Uppsala uppgår till genomsnittliga ca 6–7 veckor, är motsvarande tid i Stockholm ca 11–12 veckor. Detta kan då jämföras med den lagstadgade undersökningstiden, inkl. väntetiden på häkte, på sex veckor.

Frågan blir nu hur den kraftiga ökningen av framför allt väntetiderna på häktena kunnat uppstå. Socialstyrelsen vill för sin del förklara situationen med de nedskärningar som drabbat den rättspsykiatriska verksamheten under senare år. Det är enligt socialstyrelsen också dessa nedskärningar som framtvingade beslutet om stängning av den ena avdelningen vid den rättspsykiatriska kliniken i Göteborg.

Väntetiderna har ökat mycket kraftigt sedan stängningen. Det gäller särskilt för kliniken i Göteborg men även för övriga kliniker.

Med hänsyn till att kliniken i Göteborg uppvisade den klart kortaste undersökningstiden före stängningen av den ena avdelningen, finns det anledning anta att stängningen i hög grad påverkat den negativa utvecklingen. Lämpligheten av att stänga avdelningen måste därför starkt ifrågasättas.

I mitt föregående beslut berörde jag även frågan om tillfällig stängning av vissa avdelningar i samband med personalens sommarsemestrar. Jag framhöll därvid bl. a. att de besparingar som kunde göras genom att hålla vissa avdelningar stängda, fick vägas mot de nackdelar som längre väntetider innebär för de intagna. Jag ifrågasatte också om det inte ur rättssäkerhetssynpunkt skulle bli nödvändigt med temporära resursökningar för att förhindra att häktade personer fick vänta på undersökningar till följd av sommarstängningen. Den definitiva stängningen av en avdelning i Göteborg är givetvis till mer förfång än sommarstängningarna och de synpunkter jag tidigare anförde mot dessa stängningar gäller i än högre grad beträffande den definitiva stängningen av den ena avdelningen vid den rättspsykiatriska kliniken i Göteborg.

Som framgår av statistiken är det framför allt väntetiden på häktena som ökat kraftigt. Det är också de långa väntetiderna på häktena som de intagna upplever som särskilt påfrestande, vilket alla klagomål här bär vittnesbörd om. Mot bakgrund av att de som skall undergå undersökning enligt förordnande av domstol har antagits lida av psykiska besvär och att över hälften av de undersökta också befunnits vara i oundgängligt behov av sluten psykiatrisk vård framstår läget som särskilt bekymmersamt. Häktena har till skillnad från de rättspsykiatriska klinikerna inte några förutsättningar att ge

den intagne meningsfull sysselsättning och erforderlig behandling för olika psykiska problem.

De ekonomiska vinningar som kunnat göras på den rättspsykiatriska sidan genom stängningen av en avdelning i Göteborg bör också vägas mot de kostnader en lång häkteskö innebär för andra myndigheter. De överflyttningar av undersökningsfall som skett till andra kliniker och ändringen av upptagningsområden för de rättspsykiatriska klinikerna innebär vidare längre avstånd och därmed ökade utredningskostnader för polis och åklagare.

De långa väntetiderna strider mot gällande lagstiftning och är enligt min mening inte godtagbara med tanke på att häktade, mer eller mindre gravt psykiskt störda personer hålls inspärrade för rättspsykiatrisk undersökning under tider som flerfaldiga gånger överstiger den av lagstiftaren förutsedda. Väntetiderna kan ej heller – med tanke på utgifterna på häktessidan – anses ekonomiskt försvarbara.

Jag vill i sammanhanget erinra om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna som Sverige anslutit sig till. I artikel 5.3 sägs att den som är berövad sin frihet är berättigad till rättegång inom skälig tid. I de fall som hittills prövats av europadomstolen och föranlett fällande dom har det varit fråga om betydligt längre häktningstider än i nu förevarande fall. De av domstolen prövade fallen har emellertid avsett helt andra situationer än väntetiden på rättspsykiatriska undersökningar. Enligt min mening kan det ifrågasättas om domstolen skulle godta de väntetider som förekommer i de svenska häktena på rättspsykiatrisk undersökning som "skälig tid".

För att inte formellt bryta mot bestämmelsen om sex veckors undersökningstid i 4 § lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål begär och erhåller klinikerna anstånd av socialstyrelsen. Anstånd med avgivande av rättspsykiatriskt utlåtande får meddelas, om det är nödvändigt på grund av undersökningens särskilda beskaffenhet eller på grund av arbetsbelastningen vid den klinik eller station till vilken undersökningen hör. I sistnämnda fall får dock anstånd medges endast om undersökningen icke lämpligen kan flyttas till annan klinik eller station eller utföras med anlitande av utomstående läkare (5 § tillämpningskungörelsen).

Mot bakgrund av denna bestämmelse framstår de tidigare nämnda stora skillnaderna vad gäller tidsåtgången för själva undersökningen som egendomliga. En eventuell belastning på en klinik skall ju i första hand lösas genom överflyttning till annan klinik eller genom anlitande av utomstående läkare och först om detta inte är möjligt genom anstånd.

Jag har under hand erfarit att socialstyrelsens beslut i dessa anståndsärenden handläggs och beslutas av en byråassistent. Först vid fråga om anstånd skall meddelas för tredje gången sker samråd med högre befattningshavare. Även om det formellt är möjligt att delegera socialstyrelsens beslutanderätt till en byråassistent, är det enligt min mening i det allvarliga läge som råder inte godtagbart. Beslut som rör en från rättssäkerhetssynpunkt så viktig fråga som den nu aktuella bör inte handläggas rutinmässigt utan prövas av för ändamålet kvalificerad personal.

I mitt föregående beslut redogjorde jag för olika åtgärder som skulle

kunna nedbringa undersökningstiderna och jag rekommenderade socialstyrelsen att intensifiera sina åtgärder i detta hänseende. En punkt i ett sådant program bör rimligen vara att socialstyrelsen prövar anståndsärendena med utgångspunkt från bestämmelserna på området och att besluten fattas på en sådan nivå att de ges erforderlig tyngd gentemot klinikerna. Nuvarande ordning finner jag långt ifrån tillfredsställande.

I regeringskansliet pågår för närvarande arbete med en ny lagstiftning rörande den psykiatriska tvångsvården. Arbetet innefattar även den rättspsykiatriska verksamheten, som avses bli överförd till sjukvårdshuvudmännen i enlighet med socialstyrelsens förslag till rättspsykiatrisk regionvård och det förhandlingsuppdrag statens förhandlingsnämnd erhållit från regeringen.

Den eftersläpning som för närvarande förekommer beträffande de rättspsykiatriska undersökningarna visar vikten av att den nya organisationen för det rättspsykiatriska undersökningsväsendet ges en sådan utformning och sådana resurser att undersökningstiderna kan hållas inom rimliga gränser. Vid en bedömning av vilken undersökningstid som kan godtas måste man beakta att det inte är själva undersökningstiden på en rättspsykiatrisk undersökningsenhet som är det största problemet. Det är ofrånkomligt att utredningen i vissa mer komplicerade fall kan dra ut på tiden. Under förutsättning att utredningen fortlöpande pågår och den intagne erhåller erforderlig psykiatrisk behandling samt bereds sysselsättning, är inte en utredningstid på något mer än sex veckor ett påtagligt problem, även om huvudregeln bör vara att undersökningen skall slutföras inom högst de sex veckor som formellt sett nu gäller. Det är i stället väntetiden på häktena som är det allvarliga och stora problemet.

Även om förslag till en ny organisation är under utarbetande är det ofrånkomligt att det kommer att ta lång tid innan den kan börja fungera. De förhandlingar som hittills förts mellan staten och sjukvårdshuvudmännen i olika frågor rörande den rättspsykiatriska verksamheten visar att frågan om ett övertagande av den rättspsykiatriska verksamheten innehåller en rad svårlösta problem. Som situationen ser ut i dag är emellertid omedelbara åtgärder påkallade för att nedbringa de totala undersökningstiderna. Som socialstyrelsen framhållit kan dessutom kösituationen ytterligare försämrats under sommaren 1986, om inte kliniken i Umeå öppnas.

Med hänsyn till de allvarliga missförhållanden som en längre tid rått beträffande de rättspsykiatriska undersökningarna och det behov av åtgärder som föreligger överlämnar jag en kopia av detta beslut till justitiedepartementet och socialdepartementet och till riksdagens justitiekommitté och socialutskottet.

Rapportering och registrering av läkemedelsmissbrukare

(Dnr 3452-1985)

Bakgrund

Länsläkarväsendet upphörde den 1 juli 1981.

Enligt instruktionen för länsläkarna hade dessa rätt att visitera apoteken och de hade även rätt att fordra in uppgifter och journaler från läkare. För att komma till rätta med missbruk av läkemedel upprättade länsläkarna särskilda spärllistor.

Ungefär samtidigt som länsläkarväsendet upphörde eller närmare bestämt den 1 januari 1981 trädde den nya sekretesslagen (1980:100; senast omtryckt 1985:1059) i kraft. Denna lag bygger på delvis annorlunda principer än den tidigare gällande sekretesslagen.

Beträffande sekretessen inom hälso- och sjukvårdsområdet råder en väsentlig skillnad mellan den gamla och nya sekretesslagen så till vida att den särskilda förtroendesekretessen inte finns i den nya sekretesslagen utan sekretess inom hälso- och sjukvården gäller i princip lika oavsett om uppgifterna lämnats i förtroende eller inte. Bestämmelserna om sekretess inom hälso- och sjukvården finns i 7 kap. 1 § sekretesslagen. Där stadgas följande. Sekretess gäller inom hälso- och sjukvård för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Vidare framgår av samma lagrum att sekretessen även gäller inom annan medicinsk verksamhet.

Bestämmelserna i 7 kap. 1 § sekretesslagen reglerar handlingssekretess och tystnadsplikt för hälso- och sjukvård i allmän verksamhet.

Beträffande hälso- och sjukvårdspersonal i privat verksamhet har tidigare gällande tystnadspliktsbestämmelser ersatts med bestämmelser i 6 § lagen (1980:11) om tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonalen m. fl. Där stadgas följande. "Den som tillhör eller har tillhört hälso- och sjukvårdspersonalen får inte obehörigen röja vad han i sin verksamhet har erfarit om en enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden. Som obehörigt röjande anses inte att någon fullgör uppgiftsskyldighet som följer av lag eller förordning."

Av förarbetena till sistnämnda lag framgår att avsikten med bestämmelsen är att det i princip skall råda samma sekretess inom den privata hälso- och sjukvården som inom sådan vård som bedrivs i allmän verksamhet. Av 1 § samma lag framgår att med hälso- och sjukvårdspersonal avses i förevarande sammanhang även personalen vid apotek.

I samband med länsläkarorganisationens upphörande den 1 juli 1981 aktualiserades frågan om organisation och genomförande av tillsyn på lokal nivå i frågor om läkemedelsmissbruk. Med anledning härav utfärdade socialstyrelsen en cirkulärskrivelse den 18 juni 1981 till samtliga landsting, klinikchefer vid psykiatriska klinikerna och distriktsöverläkarna (dnr SN 3-9-363/80). I denna cirkulärskrivelse anfördes bl. a. följande.

För enskilda landsting bör det vara naturligt att ta ansvar för att lokala riktlinjer för tillsyn och åtgärder vid läkemedelsmissbruk utvecklas liksom vid förskrivning av beroendeframkallande läkemedel och att samarbete etableras med berörda instanser utom landstingen, framför allt företrädare för apotek, privatpraktiker och socialvård. Landstingen kan naturligtvis ej överta länsläkarorganisationens tidigare funktion exempelvis arbetet med de s. k. spärrlistorna för missbrukare.

Lokalt bör finnas goda möjligheter att identifiera riskgrupper bland patienterna så att preventiva åtgärder kan vidtas. Vidare kommer enskilda läkare som visar tendenser till överförskrivning att tidigt kunna identifieras och det bör bli möjligt att genom diskussioner med dessa läkare påverka dem. Det torde i allmänhet vara lämpligt att lokala samarbetsgrupper blir ansvariga för utarbetandet och uppföljning av lokala vårdprogram. I dessa samarbetsorgan bör i varje fall finnas företrädare för psykiatri, i förekommande fall klinisk farmakologi, primärvård, privatpraktiker, apotek och socialtjänst.

Patienter med läkemedelsmissbruk har erfarenhetsmässigt en omfattande vårdkonsumtion inom olika vårdområden. Genom att en samordning kommer till stånd vid omhändertagandet av dessa fall torde avsevärda vinster kunna göras vad gäller sjukvårdsresurser.

Mot bakgrund av de skiftande erfarenheterna från systemet med s. k. spärrlistor har socialstyrelsen beslutat att rekommendera att listorna i sin nuvarande utformning avvecklas i samband med länsläkarorganisationens upphörande. Kritiken mot spärrlistorna synes främst ha gällt svårigheter att anpassa dem till gällande sekretessregler, osäkerhet om vilka patienter som skall anmälas, svårigheter att avföra patienter från listan liksom problem för apotekspersonalen att kontrollera recept i förekommande fall. De senare invändningarna rör främst förhållanden i storstadsregionerna.

Samtidigt har det stått klart att det är nödvändigt att informera olika vårdgivare att missbruk av psykofarmaka förekommer i vissa fall. Det gäller främst patienter som vårdats i slutenvård på grund av tablettöverdosering eller missbruk. För flertalet sådana fall torde berörda läkare inom den öppna vården framdeles kunna informeras angående överkonsumtion respektive missbruk genom att epikrismeddelanden rutinmässigt skickas till aktuella öppenvårdsinstanser. I sådana epikriser bör uppgifter föreligga angående fortsatt planering t. ex. vem som framdeles skall svara för läkemedelsförskrivningen.

Inom främst storstadsområdena med stort utbud av parallella vårdresurser är det för närvarande knappast möjligt att med hjälp av epikriskopior nå de vårdgivare som läkemedelsmissbrukande patienter erfarenhetsmässigt använder för att förse sig med de medel som missbrukas.

Möjligheterna bör därför övervägas att i dessa områden låta en sjukvårdsenhet ta emot denna typ av epikriser och ansvara för fortsatt handläggning av dem. Epikriser bör därifrån kunna förmedlas till berörda läkare. Behandlande läkare bör också ha möjlighet att vända sig till ansvarig läkare på denna enhet med förfrågningar avseende patienter med misstänkt läkemedelsmissbruk. Dessa epikriser måste naturligtvis behandlas som övrigt journalmaterial med de regler som bl. a. gäller i sekretessavseende. En sådan verksamhet bör också kunna ge de lokala samarbetsgrupperna möjligheter att få en bild av förekommande missbruk inom området.

Socialstyrelsens direkta tillsyn begränsas sålunda till de fall som man lokalt inte kommer till rätta med och där prövning i hälso- och sjukvårdens

ansvarsnämnd kan tänkas bli aktuell. Styrelsens främsta uppgift kommer framdeles att bli att stå i kontakt med de lokalt ansvariga och förmedla dessas erfarenheter. Vidare måste socialstyrelsen revidera vårdprogramunderlaget och ta fram kunskapsmaterial.

I juni 1983 arrangerade socialstyrelsen två konferenser angående åtgärder för att motverka missbruk och överförskrivning av beroendeframkallande läkemedel främst lugnande medel och sömnmiddel. Bakgrunden var den situation som uppstått efter länsläkarorganisationens upphörande. Vid konferensen konstaterades att läkemedelsmissbruket var ett påtagligt problem inom såväl hälso- och sjukvård som socialtjänst och att man stått inför svårigheter i sina försök att lösa dessa problem. Konferensen avsåg mot denna bakgrund att ge möjligheter till erfarenhetsutbyte mellan representanter från olika huvudmän, centrala företrädare, apotek och socialstyrelsen för att skapa möjligheter till fortsatt arbete. Vid konferenserna framkom en bred samstämmighet att problemen var av den storleken att särskilda åtgärder måste till för att man skulle komma till rätta med dem. Konferenserna visade också att man kommit olika långt i arbetet med att lösa problem kring missbruk och överkonsumtion av dessa typer av beroendeframkallande läkemedel. Rapporter över konferenserna finns upprättade i en av socialstyrelsen utfärdad PM 77/84 Åtgärder mot överförbrukning av beroendeframkallande läkemedel.

Sedan det visat sig att frågor rörande tillämpningen av sekretessbestämmelserna hade vållat problem, när det gällde möjligheterna att genom samarbete mellan olika berörda instanser bereda läkemedelsmissbrukare adekvat behandling fann socialstyrelsen påkallat att göra följande uttalande i härmed sammanhängande frågor i Meddelandeblad nr 16/84. I detta meddelandeblad anføres bl. a. följande.

Enligt huvudregeln i 7 kap. 1 § sekretesslagen (SkrL) gäller sekretess inom hälso- och sjukvården för uppgifter om en patients hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgifterna kan röjas utan att han lider men. Om patienten ger sitt samtycke, tyst eller uttryckligt, till att information får meddelas mellan olika vårdgivare samt till och mellan apoteken hindrar inte SkrL utbyte av relevant information. Detsamma gäller om patienten inte lämnat sitt samtycke men det kan antas att han inte har något emot att uppgifter lämnas (presumerat samtycke). Vissa patienter motsätter sig emellertid ett sådant informationsutbyte. En del av dem gör det just för att de vill komma över läkemedel. Härigenom undanhåller de läkaren uppgifter som är nödvändiga för att han skall kunna ge dem adekvat behandling.

Av 1 kap. 5 § SkrL framgår att sekretess inte utgör hinder för att uppgifter lämnas ut om det är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten skall kunna fullgöra sin verksamhet. Det kan inte vara förenligt med hälso- och sjukvårdens uppgifter att bidra till en utveckling av en patients läkemedelsmissbruk. Det finns därför enligt socialstyrelsens mening anledning till ett visst informationsutbyte även utan patientens medgivande för att förhindra att patienten ges felaktig behandling. För att komma till rätta med läkemedelsmissbruket kan en patient få acceptera en viss inskränkning i sin integritet. Bestämmelsen i 1 kap. 5 § SkrL måste emellertid tolkas restriktivt och informationsutbytet i varje enskilt fall bedömas med varsamhet och omdöme.

Enligt socialstyrelsens uppfattning kan informationsutbyte utan patientens samtycke endast komma ifråga i fall där läkaren misstänker en överkonsumtion av sådana läkemedel som är klassificerade som narkotika och samtidigt vet eller tror att patienten får vård eller behandling på annat håll och kan förmodas erhålla läkemedel även därifrån. Vad som här sagts gäller enbart för information inom hälso- och sjukvården samt till apoteksväsendet.

Privatpraktiserande läkare och apotekspersonal kan på motsvarande sätt enligt socialstyrelsens uppfattning lämna erforderliga uppgifter under ovan angivna förhållande utan att de därigenom gör sig skyldiga till brott mot tystnadsplikten.

Inom socialstyrelsen pågår för närvarande arbete med att utfärda allmänna råd angående åtgärder för att förebygga överkonsumtion och överförskrivning av beroendeframkallande läkemedel.

I anmälningar till JO har tagits upp olika frågor kring registrering av läkemedelsmissbrukare. Frågorna har även uppmärksammats i pressen. Efter att ha inhämtat upplysningar från socialstyrelsen beslöt JO Sverne att ta upp utredning angående de formella förutsättningarna – främst från sekretessynpunkt – för rapportering och registrering av läkemedelsmissbrukare och därmed sammanhängande frågor.

Utredning

Under utredningen har vid flera tillfällen inhämtats uppgifter från företrädare för socialstyrelsen.

JO Sverne har vidare – förutom med företrädare för socialstyrelsen – sammanträffat med företrädare för lokala samrådsgrupper och med dessa diskuterat problemen kring rapportering och registrering av läkemedelsmissbrukare och vidtagandet av åtgärder mot läkare, som missbrukat förskrivningsrätten.

Vidare har inhämtats upplysningar från företrädare för det stora flertalet av samrådsgrupperna. Han har därvid erhållit upplysningar från 21 landsting, varav Stockholms läns landsting bildat fem samrådsgrupper – en för varje sjukvårdsdistrikt – samt från Göteborgs kommun och Malmö kommun. Härvid har bl. a. framkommit följande.

Beträffande nio av de tillfrågade landstingen har någon samrådsgrupp ej bildats eller också har det varit så att en samrådsgrupp bildats men att denna ännu ej behandlat några ärenden.

Som skäl för att någon verksamhet ej planerats eller påbörjats har i flera fall angetts osäkerhet kring sekretessfrågorna.

Av utredningen framgår således att i tillfrågade landsting, inkl. Göteborgs och Malmö kommuner och Stockholms läns landstings fem sjukvårdsdistrikt, har 16 samrådsgrupper bildats som bedriver verksamhet. Gruppernas storlek och sammansättning varierar avsevärt. I några fall består gruppen av endast några få personer men i många fall består samrådsgrupperna av närmare tio personer. Sammansättningen varierar avsevärt. I samtliga fall finns företrädare på chefsnivå från apoteksväsendet. Vidare finns det alltid en eller flera psykiatriker i gruppen. Övriga befattningshavare som förekommer är företrädare för medicin och toxikologi, primärvårdsläkare, företagsläkare

och privatläkare. Det förekommer att i grupperna även finns med tandläkare, kuratorer och psykologer och i ett fall finns även adjungerad företrädare från socialtjänsten.

Vid gruppernas sammanträden förs som regel anteckningar, vilka ofta betecknas som "minnesanteckningar". I nästan samtliga fall gäller att uppgifter om enskilda personer (patienter och läkare) inte tas med i anteckningarna. I vissa fall förekommer även att man över huvud taget inte för några anteckningar från sammanträdena. Endast i ett fall har uppgetts att man för ett formligt diarium över handlingar som förekommer i verksamheten.

Den företagna utredningen visar att endast tolv av samrådsgrupperna över huvud taget behandlar enskilda ärenden. I några av dessa fall behandlas sådana ärenden av en av gruppens ledamöter – i regel en psykiatriker – eller i en mindre grupp av läkare inom den större samrådsgruppen. Det förekommer således i mindre utsträckning att enskilda ärenden behandlas vid gruppens sammanträden. De enskilda ärenden som här avses gäller såväl läkare som patienter.

Läkarärendena gäller i allmänhet läkare som misstänkts för att skriva ut beroendeframkallande läkemedel i alltför stor utsträckning. Det kan även gälla läkare som missbrukar förskrivningsrätten för egen konsumtion. När ärendena gäller läkare består åtgärden som regel i att någon av gruppens ledamöter tar kontakt med berörd läkare och att frågan löses i samförstånd. I vissa fall sker ärendets handläggning i samråd med den lokala läkarföreningen. I några fall har ärendena resulterat i en anmälan till socialstyrelsen.

Enskilda patientärenden gäller som regel överkonsumtion av beroendeframkallande läkemedel men ibland även t. ex. receptförfalskning. Gruppens åtgärder består i fråga om ärenden rörande överkonsumtion i att någon av gruppens läkare tar kontakt med den behandlande (vårdansvarige) läkaren och diskuterar fallet med denne. Det sker som regel inte någon direktkontakt mellan samrådsgruppens företrädare och den enskilde patienten utan kontakterna går via behandlande läkare. Syftet med kontakterna är oftast att försöka få till stånd ett arrangemang som innebär att förskrivning av beroendeframkallande läkemedel till patienten endast sker genom en läkare eller eventuellt ett team av läkare eller från en särskild sjukvårdsinrättning. Som regel synes man även uppnå eftersträvat resultat. Förfarandet förutsätter att patienten är informerad om vad som sker och att handläggningen av ärendet sker i samråd med honom. Det synes dock föreligga olika meningar huruvida patientens samtycke verkligen krävs. I några fall har man upplyst att patienten måste ge sitt samtycke men i andra fall har man hänvisat till socialstyrelsens meddelandeblad, vari anges att man i sådana situationer inte behöver kräva samtycke. I ytterligare några fall har upplysts att denna frågeställning inte ställts på sin spets.

Informationen om enskilda fall av läkemedelsmissbruk kommer som regel från läkare och apoteken. Därvid synes i de flesta fall röra sig om rapporter från läkare. Samrådsgruppen har då genom cirkulärskrivelse eller i andra former informerat läkare, sjukvårdsinrättningar och apotek om sin verksamhet. I vissa fall har socialstyrelsen utsett en av gruppens ledamöter som kontaktman med apoteken i syfte att underlätta information från apoteken. I

betydande utsträckning kommer även information direkt från gruppens egna ledamöter särskilt i sådana fall då gruppen består av flera ledamöter som företräder olika verksamhetsgrenar inom hälso- och sjukvården. I några fall sker information till gruppen endast under förutsättning att den enskilde patienten lämnat sitt samtycke men som regel synes detta icke ha uppställts som en förutsättning.

På förfrågan om läkemedelsmissbrukare registreras har i nio fall upplysts att så sker på ett eller annat sätt. Registreringen innebär att den person som finns upptagen i registret endast skall få förskrivning av beroendeframkallande läkemedel från viss angiven läkare, team av läkare eller från viss sjukvårdsinrättning. Endast i fyra av de angivna fallen har upplysts att en lista (spärllista) distribueras till utomstående läkare och i några fall även till apotek. I de övriga fallen har upplysts att registret består av en pärm som förvaras på akutmottagningen på vederbörande psykiatriska sjukhus. Dit har då andra läkare möjlighet att vända sig för att få reda på om patienten finns registrerad och vem som får skriva ut recept på beroendeframkallande medel till patienten. Vidare har i några fall upplysts att man i patientens journal antecknar överenskommelse om att endast viss läkare skall få skriva ut beroendeframkallande läkemedel. I de flesta fall synes man förutsätta patientens samtycke för registrering. I några fall har dock framförts tveksamhet huruvida samtycke krävs för registrering. Registreringen är föremål för kontinuerlig översyn. Nya patienter tillförs och andra patienter avförs sedan de inte längre är aktuella. Såvitt framgår av inhämtade upplysningar synes registreringen inte ha någon större omfattning. Totalt torde antalet registrerade patienter inte överstiga 300 personer.

Bedömning

Vid ärendets avgörande den 2 juni 1986 gjorde JO Sverne följande bedömning.

Den verksamhet som nu beskrivits riktar sig dels mot patienter som missbrukar beroendeframkallande läkemedel, dels mot läkare som missbrukar sin förskrivningsrätt. Från juridiska utgångspunkter gäller härvidlag i väsentligt avseende olika förutsättningar. Jag behandlar därför dessa båda inriktningar av verksamheten var för sig.

Verksamhet för att förhindra att patienter missbrukar beroendeframkallande läkemedel

Verksamheten väcker flera frågor. Den första är om det är förenligt med gällande sekretessregler att lämna uppgifter om enskilda patienters läkemedelsanvändning till samrådsgrupperna eller företrädare för dessa. Vidare uppkommer frågor om vilken sekretess som råder hos samrådsgrupperna och vad som gäller om dokumentationen hos samrådsgrupperna. Slutligen kan även ifrågasättas lämpligheten av att föra register över läkemedelsmissbrukare samt vidarebefordra uppgifter ur sådana register. I det följande behandlas härmed sammanhängande spörsmål var för sig.

Rapportering av läkemedelsmissbrukare till samrådsgrupperna eller företrädare för dessa

Enligt 7 kap. 1 § sekretesslagen gäller, som tidigare nämnts, inom den allmänna hälso- och sjukvården sekretess för uppgift om enskilda hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. För den privata sjukvården gäller bestämmelser av motsvarande slag enligt 6 § lagen om tillsyn över medicinalpersonal m. fl. Härav framgår således att uppgifter inom hälso- och sjukvården som rör enskilda patienter inte får lämnas vidare, om det inte är helt klart att så kan ske utan att patienten lider men. Härvid bör uppmärksammas att frågan om patienten lider men eller inte skall bedömas från patientens egen upplevelse (jfr prop. 1979/80:2 Del A s. 83). Detta innebär i praktiken att en läkare i ett fall som det här är fråga om måste inhämta patientens samtycke till att uppgift om hans läkemedelsförbrukning lämnas till samrådsgruppen eller företrädare för denna. Om patienten inte har något att erinra häremot, finns inget hinder mot att uppgiften lämnas vidare. Detta framgår av 14 kap. 4 § sekretesslagen, vari uttalas att sekretess till skydd för enskild kan helt eller delvis efterges av honom. Sekretessproblemet uppstår därför i realiteten endast i sådana fall där patienten vägrar lämna samtycke eller läkaren av en eller annan anledning inte anser det lämpligt eller möjligt att fråga patienten om hans inställning.

Det förtjänar i detta sammanhang att framhållas att samtycke inte kräver en formbunden handling. Det behöver inte vara skriftligt utan det räcker med muntligt samtycke. Det finns situationer då det inte ens behövs ett uttryckligt samtycke utan detta framgår på annat sätt. Så är t. ex. förhållandet om en av patienten begärd eller medgiven vårdåtgärd förutsätter att uppgifter om honom lämnas vidare och patienten är införstådd med detta. För att skydda sig mot klagomål över att ha lämnat ut sekretessbelagda uppgifter utan samtycke kan det vara lämpligt att läkaren i journalen gör en anteckning om lämnat samtycke.

Socialstyrelsen har i sitt meddelande nr 16/84 – vilket tidigare återgetts – hävdad att uppgiftslämnande i sådana fall varom här är fråga i viss utsträckning kan ske med stöd av 1 kap. 5 § sekretesslagen.

I nämnda paragraf stadgas att sekretess inte utgör hinder mot att uppgift lämnas ut, om det är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten skall kunna fullgöra sin verksamhet. Härvid bör framhållas att klara uttalanden har gjorts i förarbetena till sekretesslagen (se prop. 1979/80:2 Del A s. 465) att bestämmelsen i 1 kap. 5 § skall tillämpas restriktivt. Man måste också i detta sammanhang kraftigt understryka att hälso- och sjukvården normalt bedrivs i frivilliga former. Om en patient avböjer åtgärder från hälso- och sjukvårdens sida skall – även om syftet med den planerade åtgärden är den allra bästa – sådana åtgärder inte vidtas mot hans vilja. En följd av detta är att en läkare inte får lämna ut sekretesskyddade uppgifter rörande sin patient utan dennes samtycke. Annorlunda förhåller det sig om patienten vårdas med stöd av tvångsbestämmelser såsom enligt lagen (1966:293) om beredande av slutna psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV) eller lagen (1981:1243) om

vård av missbrukare i vissa fall (LVM). Om det är fråga om uppgifter rörande läkemedelsmissbruk vilka framkommit i samband med åtgärd som sker med stöd av någon av dessa lagar föreligger enligt min mening inte något hinder mot att rapportera eventuellt förekommande läkemedelsmissbruk.

Vidare kan i sådana fall där en patient uppträder under falsk identitet eller åberopar förfalskade recept enligt min mening upplysningar om ifrågavarande person lämnas vidare med stöd av 1 kap. 5 § sekretesslagen. Här är det fråga om att stoppa en brottslig verksamhet som riktar sig mot hälso- och sjukvården. Av förarbetena till sekretesslagen (se prop. 1979/80:2 Del A s. 123) får anses framgå att det i en sådan situation är försvarligt att vidarebefordra sekretessbelagda uppgifter då avsikten är att förhindra eller beivra den brottsliga verksamheten.

Jag vill sammanfattningsvis i denna del uttala att bestämmelsen i 1 kap. 5 § sekretesslagen endast i mycket speciella undantagsfall ger stöd för att utan patientens samtycke röja uppgifter om dennes bruk av läkemedel.

I sammanhanget bör även erinras om den särskilda bestämmelsen i 24 kap. 4 § brottsbalken om s. k. nödrätt. Av denna bestämmelse framgår att det är straffritt att bryta sekretessen om det är nödvändigt för att avvärja fara för liv eller hälsa och det med hänsyn till farans beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan anses försvarligt. I undantagsfall kan det således vara försvarligt om en läkare i en nödsituation lämnar uppgifter om patientens läkemedelsmissbruk. Det rör sig här om extrema undantagsfall t. ex. vid risk för självmord eller akut läkemedelsförgiftning av annan anledning.

Samrådsgrupperna är så organiserade att de får anses tillhöra den landstingskommunal hälso- och sjukvården. Huruvida de privatläkare och andra – främst apotekare – som ingår i grupperna men inte är anställda vid landstingen skall anses i detta sammanhang företräda landstingen får i det enskilda fallet bedömas med utgångspunkt från hur gruppen är formellt bildad. Under alla omständigheter synes de befattningshavare i gruppen som utifrån tar emot uppgifter alltid ha varit knutna till landstinget. Jag anser därför att de regler i sekretesslagen som gäller för överlämnande av uppgifter till myndigheter i princip blir tillämpliga i nu förevarande sammanhang.

Sekretessen gäller även myndigheter emellan. I sekretesslagen finns emellertid vissa bestämmelser som gör det möjligt att lämna sekretesskyddade uppgifter till andra myndigheter. Jag vill därför i korthet något uppehålla mig vid detta. De regler som här finns anledning beröra är bestämmelserna i 14 kap. 1 och 3 §§ sekretesslagen.

I 14 kap. 1 § stadgas att sekretess inte hindrar att uppgift lämnas till annan myndighet om uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning. Någon sådan författningsreglerad uppgiftsskyldighet – såsom fallet är med uppgiftsskyldighet till socialstyrelsen och tidigare var till länsläkarna – finns inte i fråga om rapportering till samrådsgrupperna.

Enligt 14 kap. 3 § – den s. k. generalklausulen – får sekretessbelagd uppgift lämnas till myndighet, om det är uppenbart att intresset av att uppgifterna lämnas har företräde framför det intresse som sekretessen skall skydda. Av andra stycket i samma paragraf framgår emellertid att generalklausulen inte gäller inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten. Företrädare för dessa verksamheter kan därför inte med stöd av generalklausulen lämna ut

sekretesskyddade uppgifter om enskilda personer. Däremot är generalklausulen tillämplig inom t. ex. kriminalvården och polisen. Det föreligger således möjlighet att härifrån efter en intresseavvägning till annan myndighet rapportera enskilda fall av läkemedelsmissbruk.

Den nu lämnade redogörelsen för sekretesslagens bestämmelser och tolkningen av dessa gäller för befattningshavare i allmän tjänst. Då det gäller läkare och annan medicinspersonal i privat verksamhet är – som framgår av vad tidigare sagts – sekretesslagens bestämmelser inte direkt tillämpliga utan här gäller i stället bestämmelserna om tystnadsplikt i lagen om tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonalen m. fl. Som tidigare sagts ansluter sig dessa nära till sekretesslagens bestämmelser. Nu gjorda uttalanden tar därför även sikte på hälso- och sjukvårdspersonal i privat verksamhet, såsom t. ex. privatpraktiserande läkare och tandläkare samt apotekspersonal, såvitt gäller principerna för tystnadspliktens omfattning.

Slutligen vill jag framhålla att den sekretess som här diskuterats gäller sekretess till skydd för patienter och deras närstående. I vilken utsträckning sekretess kan åberopas för uppgifter om läkare, som rapporteras för felaktigt utövande av förskrivningsrätten, behandlar jag i det följande.

Sekretessen hos samrådsgrupperna

Medlemmarna av samrådsgrupperna intar en sådan ställning att de får anses underkastade sekretesslagens bestämmelser, även om de inte är anställda inom landstingets hälso- och sjukvård. Av 1 kap. 6 § sekretesslagen framgår nämligen att samma sekretessregler som för anställda hos myndighet gäller för person som på grund av uppdrag eller på annan liknande grund för det allmännas räkning deltar i myndighetens verksamhet.

Som tidigare sagts gäller sekretess enligt 7 kap. 1 § sekretesslagen inom hälso- och sjukvården för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden. Enligt definitionen i 1 § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) avses med hälso- och sjukvård åtgärder för att medicinskt förebygga, utreda och behandla sjukdomar och skador. Det kan diskuteras i vilken utsträckning samrådsgruppernas verksamhet är att hänföra till hälso- och sjukvård. Såvitt gäller deras befattning med enskilda patienters läkemedelsförbrukning anser jag dock att denna verksamhet bör bedömas som sådan vård. I vart fall torde den kunna hänföras till annan medicinsk verksamhet. Härav följer att uppgifter hos samrådsgrupperna om enskilda patienter omfattas av samma sekretess som hos den läkare som lämnat uppgiften.

Hos sådana grupper där det upprättats särskilda missbruksregister gäller samma sekretess och således inte någon särskild registersekretess.

Uppgifter rörande enskilda personer som lämnats från annat håll t. ex. från polis eller socialtjänst kommer även att hos samrådsgrupperna omfattas av samma sekretess enligt 7 kap. 1 §.

Vad som nu sagts om uppgifter om patienter kan inte anses gälla sådana rapporter och andra uppgifter som avser receptförfalskning eller liknande brottslig verksamhet. I sådana fall torde det inte längre vara fråga om hälso- och sjukvård eller annan medicinsk verksamhet.

Som tidigare sagts är uppgifter om enskilda patienter sekretesskyddade gentemot allmänheten och andra myndigheter. Dokumentationen är emellertid, om den bevarats, allmän handling. Detta innebär att den faller under det regelsystem som gäller i tryckfrihetsförordning och sekretesslag. Patienten själv har då rätt att ta del av handlingarna, om det inte föreligger sådana förhållanden som avses i 7 kap. 3 eller 6 §§ sekretesslagen (synnerlig vikt med hänsyn till vården att uppgiften inte lämnas ut resp. fara för våld eller annat allvarligt men för uppgiftslämnare).

Sekretess gäller inte endast mot allmänhet och andra myndigheter utan också i förhållandet mellan olika verksamhetsgrenar inom samma myndighet, när de är att betrakta som självständiga i förhållande till varandra (se 1 kap. 3 § andra stycket sekretesslagen). I sådana fall där samrådsgruppen erhållit en fast organisation anser jag att starka skäl talar för att anse gruppen som en självständig verksamhetsgren inom landstingets hälso- och sjukvård. Härav följer då att det bör ankomma på den inom samrådsgruppen som har ansvaret för sådan information, att i första hand avgöra om sekretessen utgör hinder för att lämna uppgifter vidare till annan verksamhetsgren inom landstingets hälso- och sjukvård eller till annan myndighet eller utomstående person t. ex. en privatläkare.

Vid begäran att få ta del av handlingar hos samrådsgruppen skall ärendet – enligt bestämmelser i tryckfrihetsförordningen och sekretesslagen – i första hand prövas av den medlem av gruppen som har ansvaret för handlingarna. Om utlämnande vägras kan saken hänskjutas till vederbörande landstingskommunala nämnd eller den till vilken nämnden delegerar sådan beslutanderätt. Ett avslagsbeslut kan sedan överklagas till kammarrätt och vidare till regeringsrätten.

Dokumentation av uppgifter om enskilda patienter m. m.

Som framgår av vad tidigare sagts är jag av den uppfattningen att den individriktade verksamheten som gäller enskilda patienters läkemedelsförbrukning är att anse som hälso- och sjukvård. Om man utgår från att det är fråga om hälso- och sjukvård föreligger krav på journalföring enligt 1 § patientjournalagen, eftersom det gäller individriktade åtgärder (se prop. 1984/85:189 s. 36). Enligt min mening är det lämpligast att ifrågavarande anteckningar tillförs den journal som förs av vårdansvarig läkare. En konsekvens av journalföringen blir då vidare att ifrågavarande anteckningar omfattas av de övriga regler som finns i patientjournalagen t. ex. i fråga om bevarande, förstöring och behörighet att föra journal.

Med hänsyn till att det rör sig om integritetskänsliga uppgifter bör man enligt min mening i största möjliga utsträckning undvika anteckningar vid sidan av journalföringen. Jag vill vidare ifrågasätta om det över huvud taget är lämpligt att behandla och dokumentera individualiserade patientärenden vid gruppens sammanträden. Sådana ärenden bör i stället handläggas av en läkare i gruppen i samarbete med vårdansvarig läkare, vilket också i allmänhet synes vara fallet.

Register över läkemedelsmissbrukare

Hos flera av de samrådsgrupper som handlägger individinriktade patientärenden finns upprättade personregister över läkemedelsmissbrukare. I vissa fall rör det sig om renodlade register i form av en lista i bokstavsordning över berörda patienter. I andra fall finns uppgifterna förvarade i bokstavsordning efter personnamn i en pärm. Även i sistnämnda fall föreligger definitionsmässigt ett personregister, eftersom uppgifterna förvaras på sådant sätt att det utan svårighet går att få fram uppgifterna i pärmen om en enskild patient.

Inledningsvis kan konstateras att gällande rätt inte uppställer något generellt krav på stöd i författning för att en myndighet skall få föra ett personregister [se bl. a. tilläggsdirektiv (dir 1980:14) till datalagstiftningskommittén (Ju 1976:05) samt JO:s ämbetsberättelse 1984–85 s. 406]. Annorlunda förhåller det sig med personregister som förs på data.

Ett landsting hemställde hos datainspektionen att få föra missbrukarregister avseende "Registrering av missbrukare som endera frivilligt anmälts för åtgärd eller enligt socialstyrelsens meddelandeblad 16:84". I beslut den 27 november 1985 lämnade datainspektionen ansökningen utan bifall. I sin motivering för avslagsbeslutet anförde datainspektionen bl. a. följande.

Datainspektionen anser att den tilltänkta registreringen och dess ändamål är av så känslig art att ett uttalat lagstöd skall föreligga för att registreringen skall kunna tillåtas. Detta gäller särskilt den del av registreringen som sker utanför landstingets egen verksamhet och mot den enskildes vilja. Landstinget har själv uppmärksammat sekretessfrågan och det faktum att det inte alltid går att få den registrerades medgivande. Man kan heller inte bortse från risken att registret kan komma att uppfattas som en form av "misstänkliggörande" registrering.

I fråga om de register som nu förs hos samrådsgrupperna rör det sig enbart om manuellt förda register. Som tidigare sagts regleras sådana register inte av några generella författningsbestämmelser. Frågan måste därför bedömas från lämplighetssynpunkt. Dåvarande JO Bertil Wennergren har i JO:s ämbetsberättelse 1974 s. 280 f. uttalat sig angående registrering av narkotikamissbrukare inom socialtjänsten. Numera finns särskilda bestämmelser om personregister hos socialtjänsten i 59–61 §§ socialtjänstlagen (1980:620), men vid tiden för detta JO-uttalande fanns inga liknande författningsbestämmelser.

Efter en redogörelse för rättsregler inom angränsande områden framhöll JO Wennergren att grundsatsen var att åtgärden skulle vara försvarlig från ändamåls- och behovssynpunkt. Innehållet i personregistret borde begränsas till sådana uppgifter som behövdes för fullgörandet av verksamheten. Till följd härav skulle uppgiften i registret utgallras så snart den inte längre behövdes och obestyrkta misstankar o. d. skulle inte tillåtas stå kvar. Även anteckningar som ursprungligen var befogade borde avlägsnas så snart de inte längre behövdes, eftersom en person inte borde finnas antecknad i ett belastningsregister längre än som var nödvändigt.

Som jag tidigare framhållit kan den ifrågavarande verksamheten endast bedrivas med patientens samtycke. Under sådana förhållanden anser jag att man bör kunna godta registreringen, om den sker enligt de principer som

angetts i det nu redovisade JO-uttalandet. Eftersom grunduppgifterna enligt vad jag tidigare uttalat bör tillföras patientens journal och således skall finnas tillgängliga där föreligger skäl att så långt möjligt begränsa uppgifterna i registret.

Registret omfattas av samma sekretess som gäller för de uppgifter som ligger till grund för registret. Detta innebär således att registret omfattas av sekretess enligt 7 kap. 1 § sekretesslagen. För att utmärka detta kan det vara lämpligt att förse registret med s. k. hemligstämpel. Denna skall innehålla beteckningen hemlig samt ange tillämplig bestämmelse, dagen för anteckningen och den myndighet, som har låtit göra den (se 15 kap. 3 § första stycket sekretesslagen).

Utlämnande av patientuppgifter från samrådsgruppen

I de fall man hos samrådsgruppen för personregister över missbrukare i form av en lista brukar denna utsändas till läkare och i något fall även till apotek. Hos mottagande läkare omfattas då registret av sekretess enligt 7 kap. 1 § sekretesslagen, om det är fråga om en läkare i allmän tjänst. För privatpraktiserande läkare gäller tystnadsplikt för innehållet i registret enligt bestämmelserna i 6 § lagen om tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonalen m. fl. Sistnämnda bestämmelse blir även tillämplig för apotekspersonal som får del av listan.

Beträffande personregister som förs i form av pärmar lämnas uppgifterna under angivna förutsättningar ut till läkare och i vissa fall även till apotek. För sådana uppgifter som lämnas muntligen gäller hos mottagaren samma sekretessbestämmelser som nyss sagts. Även om det således kommer att råda sekretess hos mottagaren av uppgifterna, anser jag med hänsyn till att det rör sig om mycket integritetskänsliga uppgifter att spridandet av dessa bör begränsas så långt det är möjligt.

Som tidigare framhållits förutsätter ett uppgiftslämnande om en enskild patients läkemedelsförbrukning från vårdansvarig läkare till samrådsgruppen att patienten lämnat sitt samtycke till detta. Detsamma gäller för att uppgiften skall få föras vidare från samrådsgruppen till läkare och apotekspersonal. Patientens samtycke krävs således för båda dessa led i överföringen av uppgifter om läkemedelsmissbruk.

Verksamhet som gäller åtgärder mot läkare

Sedan länsläkarväsendet upphörde är det endast socialstyrelsen som har det författningsenliga ansvaret för tillsyn över läkare. Samrådsgrupperna saknar legala befogenheter att utöva tillsyn över eller att eljest själva vidta åtgärder mot läkare som missbrukar sin förskrivningsrätt. Så länge gruppernas verksamhet begränsas till rådgivande eller därmed jämställd verksamhet i kollegiala former eller i samråd med läkarnas fackliga organ saknas anledning att från behörighetssynpunkt ifrågasätta denna verksamhet. Om det däremot blir fråga om direktiv eller utövande av maktspråk i annan form, framstår detta som mycket betänkligt, eftersom samrådsgrupperna – som tidigare sagts – saknar befogenhet att ingripa mot enskilda läkare.

I sådana fall där det finns grundad anledning att närmare utreda misstankar om missbruk av förskrivningsrätten bör saken rapporteras till socialstyrelsen. Styrelsen kan i sådant fall uppdra åt någon i samrådsgruppen att för styrelsens räkning handlägga ärendet. Däremot vill jag ifrågasätta lämpligheten av att styrelsen – såsom fallet är beträffande vissa samrådsgrupper – utser en ledamot av gruppen att fungera som kontaktman för apoteken i missbruksfrågor i vederbörande län. Enligt uppdraget innebär detta också möjligheter att kontakta berörda läkare för att förhindra omotiverad förskrivning av läkemedel av vanebildande karaktär samt rätt att ta del av apotekens recept angående beroendeframkallande medel. Enligt min mening kan lämpligheten av att en myndighet ger en uppdragstagare en sådan generell och vittgående delegation ifrågasättas.

I detta sammanhang måste även sekretessfrågorna beaktas.

Sekretessen inom hälso- och sjukvården gäller enligt 7 kap. 1 § sekretesslagen för uppgift om enskilda hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden. Syftet med bestämmelsen är att skydda integriteten för patienterna och deras närstående. Bestämmelsen kan däremot inte åberopas som skäl för att vägra lämna ut uppgifter om funktionärer inom hälso- och sjukvården.

I 7 kap. 1 § andra stycket stadgas att samma sekretess som gäller inom hälso- och sjukvården också gäller i sådan verksamhet som innefattar särskild tillsyn över allmän eller enskild hälso- och sjukvård. Av förarbetena till sekretesslagen (se prop. 1979/80:2 Del A s. 174 och 176) framgår att härmed i första hand åsyftas tillsyn som utövas av socialstyrelsen samt ärenden hos hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd. Vidare framgår att sekretesskyddet över huvud taget inte gäller läkares eller annan medicinalpersonals förhållande – om vederbörande själv inte är patient – utan endast patienters och jämställas personliga omständigheter.

Samrådsgruppernas verksamhet är inte författningsreglerad och verksamheten bedrivs i olika former hos olika landsting. Jag anser för min del att bestämmelserna i 7 kap. 1 § andra stycket inte kan tillämpas i fråga om samrådsgrupperna. Härav följer enligt min mening att det inte råder sekretess för uppgifter i ärenden hos dessa, som gäller att en läkare missbrukat sin förskrivningsrätt.

Det torde i allmänhet inte kunna undvikas att i en utredning rörande eventuellt missbruk av förskrivningsrätten även tas in uppgifter om förskrivning till enskilda patienter. Som framgår av vad tidigare sagts torde sekretess i tillsynsverksamhet endast gälla hos socialstyrelsen och hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd. Enligt min mening utgör detta ett avgörande skäl för att sådana utredningar bör göras av socialstyrelsen. Av 1 kap. 6 § sekretesslagen följer att sekretess även gäller om socialstyrelsen uppdrar åt någon utomstående att för styrelsens räkning göra utredningen.

Avslutande synpunkter

Den verksamhet som länsläkarna tidigare bedrev för att motverka missbruk av beroendeframkallande läkemedel – patientregistrering och ingripande mot läkare – var väl förenlig med de rättigheter och skyldigheter som åvilade länsläkaren och torde inte ha stått i strid mot då gällande sekretessregler.

Den verksamhet som nu bedrivs enligt socialstyrelsens rekommendationer genom s. k. samrådsgrupper, vilka förekommer i ungefär hälften av landsingen, är ett försök att ersätta denna del av länsläkarens verksamhet.

Som framgår av de synpunkter jag tidigare anfört föreligger allvarliga brister i fråga om de formella förutsättningarna för verksamheten, såvitt gäller den del som är individinriktad.

Då det gäller åtgärder beträffande enskilda patienter kan sådana endast företas med patientens samtycke. Om man anser det meningsfullt och nödvändigt att bedriva denna verksamhet även utan patientens samtycke, kräver detta särskilt författningsstöd. Jag har för min del inte funnit tillräckliga skäl att ta initiativ till en sådan författningsändring.

Vidare anser jag att dokumentationen beträffande åtgärder som gäller enskilda patienter blir underkastad bestämmelserna i patientjournalagen. Jag anser också att individinriktade patientärenden endast bör handläggas av läkare inom samrådsgruppen och inte av gruppen som sådan.

Beträffande den del av verksamheten som gäller ingripanden mot läkare som missbrukar sin förskrivningsrätt, är detta något som ytterst måste åvila socialstyrelsen. Samrådsgrupperna och deras medlemmar saknar över huvud taget rättigheter att ingripa mot enskilda läkare. Jag kan inte heller finna att denna del av verksamheten täcks av sekretess. Detta framstår som mycket betänkligt, eftersom man här knappast kan undgå att även dokumentera uppgifter om enskilda patienter och förskrivningar av läkemedel åt dessa.

Vid min utredning har upplysts att det ursprungligen planerats att det vid socialstyrelsen skulle tillsättas fyra tjänster som tillsynsläkare men att endast en av dessa tjänster besatts och då endast på halvtid. Mot bakgrund av vad som framkommit vid min utredning av förevarande ärende anser jag det mycket angeläget att socialstyrelsen har tillräckliga resurser för att utöva tillräcklig kontroll över läkare. Min uppfattning är att man i erforderlig utsträckning bör anmäla läkare som misstänks för att missbruka sin förskrivningsrätt. Detta utesluter givetvis inte att man även på kollegial och facklig nivå söker komma till rätta med sådana problem. Om socialstyrelsen skulle sakna resurser – eller av annan anledning skulle finna ett sådant förfarande vara lämpligt – bör det enligt min mening inte föreligga något hinder för styrelsen att uppdra åt någon medlem av samrådsgruppen att för styrelsens räkning handlägga utredning angående läkare som misstänks missbruka sin förskrivningsrätt. Därvid kommer uppdragstagarens åtgärder att omfattas av samma regler – t. ex. sekretessregler – som gäller för styrelsens verksamhet.

Disciplinansvar för underläkare och biträdande överläkare som brustit i skyldighet att föra respektive tillse att journal fördes

(Dnr 1349–1984)

I ett klagorende begärde justitieombudsmannaexpeditionen under våren 1983 en kopia av en patientjournal från Långbro sjukhus i Stockholm. Journalen översändes först efter fem veckor, vilket föranledde JO att

granska frågan om expediering av journalen från sjukhuset. Närmast ansvarig för journalen var underläkare A., som förklarade dröjsmålet med dels att hon var okunnig om tillämplig lagstiftning, dels att hon på grund av en omfattande arbetsbörda prioriterat sjukvårdande arbetsuppgifter framför administrativa och dokumenterande uppgifter.

I beslut den 20 december 1983 konstaterade JO att han inte kunde godta A:s invändning och att dröjsmålet med expedieringen av allt att döma haft sin grund mera i att A. inte fört journalen fortlöpande än i okunnighet om gällande bestämmelser. Enligt JO hade A. genom att inte inom en godtagbar tid iordningställa journalen och låta expediera den begärda kopian förfarit felaktigt. Med hänsyn till vad som var upplyst om A:s hälsotillstånd lät JO det bero med den kritik som låg i uttalandet.

I beslutet konstaterade JO vidare att det slutliga ansvaret för att journalen fördes hade legat på biträdande överläkaren B., som enligt 10 § 7. allmänna läkarinstruktionen (1963:341) samt 2 och 10 §§ kungörelsen (1966:585) angående tillämpningen av lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall fått detta ansvar sig tilldelat och hade särskild sjukavdelning anförtrodd. Eftersom denne, såvitt framgick av utredningen, uppmanat A. att ställa i ordning journalen så fort han fick kännedom om rekvisitionen, fanns det inte grund för någon kritik.

JO genomförde den 19 januari 1984 en inspektion av Långbro sjukhus. Det konstaterades då att journal inte hade förts för en inneliggande patient H. sedan den 6 juni 1983. Detta påpekades för B. och vid en inspektion den 15 februari samma år var journalen framförd. JO fann i beslut den 19 oktober 1984 att ett dröjsmål med införande av uppgifter under en tidrymd av mer än sju månader under alla omständigheter var helt oacceptabelt, särskilt som det rörde sig om tvångsvård. Läkarnas ursäkt, att uppgifterna ändå funnits tillgängliga i särskilt förda avdelningsanteckningar, ansåg JO inte godtagbar.

I anmälan till Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd i oktober 1984 lade JO Sverne A. till last att hon inte fortlöpande fört journalen på sådant sätt att relevanta uppgifter utan onödigt dröjsmål förts in i journalen. JO lade vidare i anmälan B. till last att han, som ansvarig biträdande överläkare med särskild sjukavdelning anförtrodd, inte sett till att journalen fördes.

Med hänsyn till att läkarna av JO tidigare erinrats om sina skyldigheter, bedömde JO omständigheterna vara försvårande för dem och yrkade att disciplinpåföljd skulle åläggas dem.

A. och B. erkände att den formella journalföringen underlåtit på det sätt som JO påstått och anförde som förklaring härtill bl. a. följande.

A:

Jag ställer mig frågande till formuleringen "underlåtenhet att föra journal". Jag vill påstå att jag *aldrig* i något fall *underlåtit* att föra journal, däremot har jag haft stora svårigheter att färdigställa maskinskrivna journaler inom rimlig tid. – Vad som kan betecknas som rimlig tid råder fortfarande oklarhet om, men jag är enig med JO om att 7 månaders fördröjning av införande av anteckningar i den maskinskrivna journalen måste anses som oacceptabelt. – Som framgår av bifogade kopior har under denna tid (7 mån) alltid funnits tillgängligt utförliga och aktuella handskrivna s. k. avdelningsanteckningar, i vilka såväl läkare som övrig vårdpersonal inför iakttagelser, bedömningar och åtgärder. Dessa avd-anteckningar förvaras på avd i låst skåp, tillsammans med utförlig vårdplan, aktuella föreskrifter i förekommande fall,

beslutsblanketter ang LSPV-åtgärder, medicinlista m. fl. för vårdarbetet väsentliga handlingar. En av punkterna i JO:s kritik har varit att patientens vård äventyras, då tillräcklig information ej skulle finnas tillgänglig för exvis jourhavande läkare. Emellertid utgör just avdelningsanteckningarna, inkl övrigt ovan beskrivet material, det underlag, som jourhavande läkare (som oftast inte känner pat) bygger sina åtgärder på. Enligt praxis på Långbro inför även denne sina iakttagelser och åtgärder i dessa avd ant. Sådana utförliga avd anteckningar har betr samtliga mina patienter alltid funnits i tillräcklig omfattning, och jag kan till min glädje konstatera, att ingen av mina patienter lidit skada till följd av bristfällig skriftlig information. – Den allvarligaste försummelsen från min sida betr pat H torde vara, om jag förstått saken rätt, att jag under lång tid underlåtit att ge det handskrivna primärmateriallet den slutliga maskinskrivna utformningen.

B:

Under hösten 1983 genomgick jag med A. regelbundet läget beträffande hennes journalföring. Det visade sig att hon då hade ett stort antal journaler liggande där utskrivningsanteckning saknades samt att daganteckning på inneliggande patienter infördes med rätt långa mellanrum. Jag delegerade därefter åt sekr att regelbundet följa upp och för mig på listor redovisa läget betr journalerna. På så sätt kunde A. under hösten -83 långsamt komma ifatt med sin journalskrivning. Detta skedde till priset av sena övertidskvällar och helger. Jag måste erkänna att jag tidvis kände olust inför de hårda krav som jag var tvungen att ställa på henne --- JO-inspektionen i jan -84 anmäldes i god tid och det var underförstått att alla ansvariga på Långbro skulle se till att samtliga handlingar skulle vara i perfekt skick vid inspektionen. Jag tog då upp med A. det sannolika förhållandet att man skulle uppmärksamma vår journalskrivning med tanke på det tidigare JO-ärendet. Jag bad henne också att be mig om hjälp om hon inte själv skulle hinna klara alla journaler i tid. Jag minns att hon då svarade att hon inte ville att jag skulle ha så stort ansvar för henne. Hon framhöll att hon skulle kunna klara detta på egen hand. Några dagar före inspektionen skulle äga rum frågade jag henne ännu en gång hur läget var med journalerna. Hon svarade då att samtliga var framförda utom några journaler som i gengäld hade mycket utförliga avdelningsanteckningar. Jag lät mig nöja med detta besked och gjorde inte någon slutlig kontroll av journalerna på avd 67. Bidragande till mitt handlingssätt var, såsom jag nu kan påminna mig det, att jag såg fram emot att få redovisa vårt dokumentationssystem för JO. Jag utgick därvid ifrån att jag hade följt mina hittillsvarande rutiner och sålunda hade bevakat att större intervall mellan daganteckningarna än 2 månader inte förelåg. Jag var alltså vid detta tillfälle fullständigt omedveten om att jag helt försummat gå igenom de maskinskrivna journalerna på avd 67 under hela hösten 1983 --- Det synes mig synnerligen angeläget att journalbegreppet får en klarare definition än det för närvarande har. Frågan har för mig fått en paradoxal tillspetsning då jag ställs till ansvar för att ej ha fört journal, trots att dokumentationen kring pat H kvalitativt och kvantitativt vida överstiger vad som i allmänhet förekommer kring motsvarande patienter i den svenska psykiatrin.

B. anförde avslutningsvis att hans arbetsinsats i första hand fokuserats på patienterna och vården av dessa.

Socialstyrelsen anslöt sig i avgivna yttranden till JO:s anmälan.

Ansvarsnämnden meddelade beslut den 19 mars 1986 och anförde följande.

Anmälan rör förhållanden före patientjournalagen (1985:662) trädde i kraft.

Av utredningen i ärendet framgår att A. under en tid av omkring sju månader visserligen fortlöpande låtit göra s. k. avdelningsanteckningar beträffande en patient som vårdades på avdelningen, men underlåtit att föra journal i enlighet med föreskrifterna i tillämpningskungörelsen (1966:585) till LSPV. Vid den tid när journalen skulle ha förts fanns det inte några uttryckliga föreskrifter om när en uppgift skulle föras in i journalen. Såsom JO konstaterat i sin anmälan låg det dock i sakens natur att journalen fördes fortlöpande, varmed avses att relevanta uppgifter antecknades i journalen utan onödigt dröjsmål.

Den formella journalföringen kan inte heller ersättas av andra anteckningar, även om dessa i ett visst fall till sitt innehåll kanske delvis överensstämmer med vad som skulle ha förts in i journalen.

Nämnden anser att det särskilt vad gäller patienter som vårdas enligt lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall är av synnerlig vikt att journal förs på korrekt sätt och i enlighet med vad som stadgas i kungörelsen (1966:585). De avdelningsanteckningar som förts över patienten uppfyller inte de i kungörelsen uppställda kraven på journalföring.

I sin förklaring har A. gjort en åtskillnad mellan de egentliga vårdande uppgifterna och uppgiften att föra journal. Detta synsätt är enligt ansvarsnämndens mening oriktigt. Den av ansvarig läkare förda journalen måste i stället ses som ett hjälpmedel i vården och journalföringen som en integrerande del av själva vården. Det kan därför t. o. m. sättas i fråga om t. ex. en läkares skyldighet att meddela råd och behandling i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet kan fullgöras utan att det finns tillgång till en fortlöpande förd journal. Vid sidan av de absoluta krav som rättssäkerheten och tillsynen över vården ställer, finns det sålunda starka skäl av rent vårdmässigt slag att skyldigheten att föra journal fullgörs på det sätt som här har framhållits.

A. har genom sin underlåtenhet att fortlöpande föra journal – enligt föreskrifterna – åsidosatt sina åligganden i yrkesutövningen. I ärendet är upplyst att arbetsförhållandena på sjukhuset och för A. i synnerhet var särskilt besvärliga och pressande. Nämnden finner emellertid inte att dessa förhållanden ger skäl att godta en sju månaders eftersläpning av färdigstäl- lande av journaler. Även med beaktande av de besvärliga arbetsförhållandena på sjukhuset, kan felet därför inte bedömas som ringa. B. har i egenskap av biträdande överläkare med egen sjukavdelning varit skyldig att se till att journal fördes enligt kungörelsen (1966:585). Genom att underlåta detta har B. åsidosatt sina åligganden i yrkesutövningen.

Ansvarsnämnden tilldelar A. och B. erinran.

Ansvarsnämndens beslut har vunnit laga kraft.

Beslut om utskrivning från vård enligt lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV) – fråga om utskrivningsnämnd kan förordna om utskrivning vid en senare tidpunkt än beslutsdagen

(Dnr 2560–1985)

Vid granskning av en journal rörande en kvinna som vårdats enligt LSPV på psykiatriska kliniken vid regionsjukhuset i Linköping uppmärksammades att utskrivningsnämnden den 3 oktober 1985 meddelat följande beslut om utskrivning: Då förutsättningar enligt 1 § LSPV för att bereda patienten vård inte längre föreligger beslutar nämnden att hon skall utskrivas från kliniken den 7 oktober 1985.

Yttrande infordrades från utskrivningsnämnden för Östergötlands län med beaktande av 27 § LSPV. I angivna paragraf föreskrivs, att beslut som meddelas enligt denna lag länder omedelbart till efterrättelse. Undantag görs enbart för fall där den för vården ansvarige överläkaren särskilt har begärt att utskrivningsnämndens beslut skall underställas psykiatriska nämndens prövning.

I yttrande anförde utskrivningsnämnden bl. a. följande.

Vid sammanträde den 3 oktober 1985 konstaterade nämnden att behov av fortsatt psykiatrisk vård av patienten ej förelåg. Patienten förklarade emellertid inför nämnden att hon därest hon utskrevs ej kunde lova att upphöra med sina aggressiva handlingar, vilka enligt vad hon gjorde gällande bl. a. hade sin grund i otillfredsställande sociala förhållanden. För att förberedelser för hennes omhändertagande efter utskrivningen skulle kunna vidtagas beslöts att hon, som biträdades av advokat, skulle utskrivas 1985-10-07.

Vid ärendets avgörande den 5 maj 1986 anförde JO Sverne följande.

I 16 § LSPV föreskrivs, att den som beretts vård enligt bl. a. 9 § i lagen – såsom i förevarande fall – ofördröjligen skall utskrivas, om förutsättningar enligt 1 § för att bereda honom vård inte längre föreligger. Som angivits ovan skall enligt 27 § LSPV beslut av detta slag – om inte överläkaren begärt överprövning – lända till omedelbar efterrättelse. Bestämmelserna kan jämföras med föreskrifterna om den som är berövad friheten såsom häktad. I 24 kap. 19 § rättegångsbalken är föreskrivet att finns inte längre skäl för häktning, skall rätten omedelbart förordna, att den häktade skall friges.

Enligt min mening följer det direkt av lagtexten att patienten skall skrivas ut och med omedelbar verkan återges sin självbestämmanderätt, när det inte längre föreligger skäl för vård enligt LSPV. Detta ligger helt i linje med vad departementschefen uttalat i propositionen (prop. 1966:53) i anslutning till 16 § LSPV. Har patienten inte någonting emot att stanna på sjukhuset kan han, såsom departementschefen understrukit, omedelbart skrivas in igen som frivilligt intagen. – Annorlunda ställer det sig anser jag om det är fråga om försöksutskrivning. I sådant fall kan jag inte finna något hinder mot att utskrivningsnämnd – när starka praktiska skäl talar därför – uppdrar åt ansvarige överläkaren att i nämndens ställe pröva när försöksutskrivningen

skall påbörjas med hänsyn till att frågorna om bostad, stödåtgärder m. m. blivit tillfredsställande lösta.

I förevarande fallsynes patienten och hennes biträde – en advokat – inte ha motsatt sig att utskrivningen verkställdes först den 7 oktober 1985. Patienten kan därför ej anses ha lidit någon större skada på grund av utskrivningsnämndens förfarande den 3 oktober 1985 i vad avser utskrivningsdag. Med hänsyn härtill finner jag inte skäl till vidare åtgärd från min sida i denna fråga än att kopior av detta beslut tillställs samtliga utskrivningsnämnder.

Landstings handläggning av en begäran från hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd (HSAN) om utfående av en sjukjournal

(Dnr 3269-1985)

I ett klagorende anfördes bl. a. att ett sjukhus utan patientens medgivande utlämnat hennes journal till förtroendenämnden vid landstinget. Av en till klagoskriften fogad journalkopia framgick att kopia av hela journalen den 3 januari 1984 sänts till en handläggare vid landstingets kansli.

Av infordrat utdrag ur landstingets diarium beträffande förtroendenämndsärenden framgick att en anhållan från HSAN om utfående av kopior av journal beträffande klaganden den 16 december 1983 diarieförts hos förtroendenämnden och att handlingarna expedierats den 11 januari 1984.

Landstingsdirektören anförde i remissyttrandet i huvudsak följande.

- 1 Förtroendenämnden inforrdar aldrig sjukjournaler.
- 2 Generellt gäller att sjukvården alltid gör en sekretessprövning vid begäran om journal. Prövningen görs av den som är ansvarig för journalen med utgångspunkt från sekretesslagens bestämmelser.
- 3 Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd gjorde den 15 december 1983 en anhållan om journal med anledning av anmälan till nämnden. Förtroendenämndens sekreterare, som tillika var handläggare på sjukvårdsavdelningen, har i egenskap av handläggare inforrdat journalen för vidare befordran till Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd. Kopia på Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnds anhållan med sjukvårdsavdelningens handläggares anteckning av åtgärd påtecknad bifogas. Journalen har aldrig varit föremål för Förtroendenämndens behandling.

I beslut den 18 mars 1986 anförde JO Sverne följande.

Sjukjournal omfattas av sekretess enligt 7 kap. 1 § sekretesslagen. Detta innebär i princip att sjukjournalen inte får lämnas ut. Denna huvudregel har dock undantag. Till att börja med kan den till vars skydd sekretessen gäller lämna sitt medgivande till att journalen lämnas ut. Detta tycks klaganden också vara medveten om. Vidare innehåller sekretesslagen en bestämmelse i 14 kap. 1 § som säger att sekretess inte hindrar att uppgift lämnas till annan myndighet om uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning.

För HSAN:s del gäller att nämnden enligt 27 § andra stycket lagen om tillsynen över hälso- och sjukvårdspersonalen m. fl. får fordra in sjukjournaler och andra handlingar som nämnden behöver för att kunna utreda

ärenden. Utredningen visar att nämnden hos landstinget begärt att få klagandens journal överlämnad till sig. Det förelåg därför skyldighet för landstinget att se till att journalen överlämnades till nämnden. På den punkten föreligger ingen grund för kritik.

Handläggningen av ansvarsnämndens begäran föranleder emellertid till följande uttalande.

Kansliets åtgärd att ta in journalen och därefter vidarebefordra den till HSAN står enligt min mening inte i samklang med sekretesslagens grundtanke att sekretesskyddade uppgifter skall vara tillgängliga endast för den som behöver uppgifterna i sin verksamhet. Som regel bör rekvisitioner av denna art, ställda till landstingets kansli, vidarebefordras till den för journalen ansvarige läkaren som sedan har att göra sedvanlig sekretessprövning. Om man på kansliet av någon särskild anledning vill förvissa sig om att rekvisitionen handläggs korrekt, bör det kunna ordnas genom bevakning i någon form från kansliets sida. I detta fall kan det inte ha förelegat något behov av journalen på kansliet för att kunna effektuera beställningen. Beställningen borde följaktligen tillställts vederbörande sjukvårdsenhet för verkställighet.

Jag kan heller inte finna något godtagbart skäl till att diarieföra HSAN:s rekvisition i förtroendenämndens diarium. Ett diarium för förtroendenämndsärenden skall självfallet endast omfatta den skriftväxling m. m. som avser förtroendenämndens verksamhet. Mot bakgrund av landstingets uppgift om att förtroendenämnden aldrig inforrdar journaler, framstår det som direkt felaktigt att diarieföra journalrekvisitionen i förtroendenämndens diarium.

Jag vill slutligen påpeka att journalanteckningen om utlämnandet är missvisande i så måtto att det inte framgår av journalen, att utlämnandet skulle ske till HSAN. Jag förutsätter att vederbörande läkare i och för sig varit införstådd härmed. Journalen bör emellertid kompletteras med en anteckning härom. Jag får anmoda landstingsdirektören att tillse att vederbörande läkare kompletterar journalen i detta hänseende.

Dokumentation och prövning av vissa intagningsbeslut enligt lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV)

Vid inspektion den 16 oktober 1985 av en psykiatrisk klinik uppkom fråga om dokumentation och prövning av vissa beslut rörande intagning för vård enligt LSPV.

JO Sverne anförde härvid (enligt protokollet) följande.

Vid intagning skall vederbörande läkare enligt bestämmelserna i 8 § LSPV *dels* kontrollera att vårdintyget överensstämmer med bestämmelserna i 5–7 §§ LSPV, *dels ock* pröva om det föreligger sannolika skäl för vård enligt LSPV. Denna prövning skall leda till ett beslut som skall antecknas i journalen med angivande av den eller de i 1 § LSPV uppräknade specialindikationerna som åberopas. Motsvarande gäller även för den slutliga intag-

ningsprövningen enligt 9 § LSPV. Vid s. k. konvertering skall överläkarens prövning enligt 9 § LSPV i vissa fall i stället handhas av utskrivningsnämnden. Den i 9 § LSPV angivna tidsfristen för denna prövning, senast inom åtta dagar räknat från dagen efter intagningen, gäller även i konverteringsfallen. Hinner inte utskrivningsnämnden fullgöra prövningen i tid, ankommer det i stället på vederbörande överläkare att inom föreskriven tid pröva saken interimistiskt enligt bestämmelserna i 10 § andra stycket LSPV. Överläkaren har därefter att ofördröjligen underställa utskrivningsnämnden sitt beslut för prövning.

Socialförsäkring

Underlåtenhet av allmän försäkringskassa att fatta beslut i fråga om sjuklön bör utgå till en vid kassan anställd person

(Dnr 497-1984)

Anmälan

I ett brev, som kom till JO den 21 februari 1984, anförde Ö. klagomål mot Gotlands läns allmänna försäkringskassa. Bl. a. förklarade Ö., som var anställd hos kassan, att kassans direktör vägrat att godta ett sjukintyg angående Ö. Detta hade medfört att lön ej utbetalats under en viss period.

Utredning

Med anledning av Ö:s brev beslöt jag att infordra yttrande från försäkringskassan.

I yttrande uppgav försäkringskassan. Ö. hade arbetat hos kassan sedan år 1974. Han erhöll till en början en arkivarbetsplats men var sedan år 1979 anställd som kontorsbiträde hos kassan. Under åren 1981-83 hade Ö. haft stor sjukfrånvaro från arbetet. Lön hade ej utbetalats under tid då Ö. hållit sig borta från arbetsplatsen utan att styrka frånvaro med begärt läkarintyg.

På begäran avgav riksförsäkringsverket härefter yttrande och anförde bl. a. följande.

Enligt inhämtade uppgifter har kassan innehållit Ö:s lön för perioden 1983-09-16-11-20.

Kassan har i skrivelse 1983-09-09 anmodat Ö. att uppvisa läkarintyg från första frånvarodagen för att erhålla ersättning från kassan under kommande sjukperioder. Kassan meddelade samtidigt att läkarintyget skall vara utfärdat av läkare vid S:t Olofs sjukhus.

Det är mycket viktigt att kassan skiljer sin roll som arbetsgivare från sin roll som försäkringsgivare. I förevarande fall har kassan i egenskap av arbetsgivare anvisat Ö. läkare vid S:t Olofs sjukhus samt anmodat honom att inkomma med läkarintyg från första frånvarodagen vid kommande sjukperioder.

Enligt 7 § förordningen (1976:1061) om sjukledighet i statligt reglerad anställning m. m. skall arbetstagare på begäran av myndighet under sjukfrånvaro lämna intyg av läkare eller tandläkare som myndigheten eller allmän försäkringskassa anvisar. Föreligger särskilda skäl får myndighet enligt 6 § samma förordning kräva att arbetstagare lämnar läkarintyg som avser tid redan från och med den första frånvarodagen.

Kassan kan således som arbetsgivare dels besluta att anvisa en arbetstagare viss läkare dels anmoda en arbetstagare att inkomma med läkarintyg fr. o. m. första frånvarodagen. Någon besvärsmät över ett sådant beslut torde inte finnas.

Enligt 2 § (1976:1061) skall en arbetstagare som ej kan tjänstgöra på grund av sjukdom snarast möjligt anmäla detta till myndigheten. Av 3-9 §§ framgår vad han därefter har att iakttä under och efter sin sjukfrånvaro, bl. a. att han på särskild begäran av myndigheten skall uppvisa intyg av läkare eller tandläkare som myndigheten anvisat. I 10 § första stycket sägs att beslut om lön med anledning av sjukansökan enligt 2 § meddelas först sedan arbetstagaren fullgjort vad som ankommer på honom enligt den förordningen. Utan

hinder av första stycket får myndigheten dock meddela beslut som avses där om det är uppenbart att arbetstagaren är sjuk och att underlåtenheten beror på sjukdomen eller om andra särskilda skäl föreligger.

Bestämmelserna i 10 § ger inte uttryck för någon rättighet för arbetstagaren i fråga om att få lön. Den säger bara att arbetsgivaren enligt huvudregeln inte får besluta – positivt eller negativt – i lönefrågan förrän de gällande kraven uppfyllts. Men i andra stycket bemyndigas arbetsgivaren att likväl fatta ett beslut om det är uppenbart att arbetstagaren är sjuk och att underlåtenheten beror av sjukdomen eller om andra särskilda skäl föreligger.

Av ovanstående följer att en arbetsgivare innan beslut om lön måste göra en bedömning av sjukfrågan då underlåtenheten att t. ex. lämna intyg från anvisad läkare kan vara försäkrad av sjukdom. Är det uppenbart att så är fallet bör arbetstagaren erhålla sjuklön även om han underlåtit att inkomma med intyg från anvisad läkare.

I förevarande fall har kassan inte fattat något beslut om lön enligt 10 §; i vart fall finns inget skriftligt beslut från kassan. Möjligen kan man se ärendet så att kassan dröjt med att fatta beslut i lönefrågan i avvaktan på att Ö. uppfyller de formella kraven. Ett beslut om att innehålla lön från kassan skall vara försett med besvärshänvisning till riksförsäkringsverket, eftersom det då är fråga om annan ledighet än semester (SFS 1979:940 § 9).

Att innehålla lön under så lång tid som kassan gjort i detta ärende utan att fatta ett definitivt beslut är – enligt verkets mening – olyckligt av flera skäl bl. a. ur rättssäkerhetssynpunkt.

Riksförsäkringsverket vill i detta sammanhang påpeka att förordningen 1976:1061 tillhör arbetsgivarverkets ansvarsområde och att arbetsgivarverket är högsta besvärinstans i frågor om "sjukledighet".

Bedömning

JO Sverne anförde i beslut den 25 oktober 1985 bl. a. följande.

Min genomgång av handlingarna i ärendet har givit vid handen att försäkringskassan ibland haft svårt att skilja mellan sin roll som arbetsgivare och rollen som försäkringsgivare i Ö:s fall. Riksförsäkringsverket har i sitt yttrande påpekat att en sådan åtskillnad är viktig. Jag delar denna uppfattning.

Av handlingarna i ärendet framgår att kassan innehållit Ö:s lön under perioden den 16 september–den 20 november 1983 med hänvisning till att han inte styrkt sin frånvaro med begärt läkarintyg. Riksförsäkringsverket har i sitt yttrande bedömt det som olyckligt att kassan innehållit Ö:s lön så lång tid utan att fatta ett definitivt beslut angående sjuklön för Ö. Jag anser att kassan förfarit klart olämpligt i detta avseende. Underlåtenheten att fatta beslut har dessutom inneburit att Ö. saknat möjlighet att besvära sig över ett eventuellt negativt beslut i ärendet. Jag har under utredningen varit i kontakt med kassan vid flera tillfällen och begärt att få ta del av ett eventuellt beslut angående Ö:s rätt till sjuklön. Något sådant beslut har dock inte inkommit till JO. Enligt min mening bör försäkringskassan – om något sådant beslut ej föreligger och kan uppvisas – snarast möjligt fatta ett beslut i ärendet. I avbidan på att kassan tar ställning till denna fråga hålls ärendet här öppet.

Sedan försäkringskassan härefter meddelat att kassan beslutat utbetala sjuklön för ifrågavarande tid, oaktat att läkarintyg inte inkommit, avslutade JO ärendet den 17 december 1985.

En försäkrad har vid besök på en försäkringskassas lokalkontor i sällskap med en väninna begärt att få ta del av sina handlingar hos kassan. Lokalkontorsföreståndaren har avkrävt väninnan uppgift om namn och personnummer och tagit fram en s. k. 030-bild rörande henne. Bl. a. fråga om datainträng

(Dnr 2649-1983)

I ett brev till JO bad G. JO utreda de händelser vid Jönköpingsläns allmänna försäkringskassas lokalkontor i Gnosjö som behandlats i en artikel i tidningen Expressen den 26 september 1983. Av artikeln framgick bl. a. följande.

Vid ett tillfälle hade G. besökt lokalkontoret tillsammans med en väninna för att begära att få se sina handlingar hos kassan. Väninnan var med för att kunna vittna om vad som skulle utspela sig. Vid besöket begärde lokalkontorsföreståndaren S. uppgift om väninnans namn och personnummer. När G. vid ett senare tillfälle fick ta del av sina handlingar hos kassan visade det sig att S. tagit fram en databild beträffande väninnan. I bilden fanns uppgifter om väninnans namn, adress, inkomster, antal sjukdagar de senaste åren samt civilstånd. Vidare framgick av databilden att väninnan var ett "bevakningsfall".

G. bad JO utreda saken.

Efter remiss inkom försäkringskassan med yttrande jämte bilagor, bl. a. S:s yttrande i saken till kassans centralkontor. S. uppgav där bl. a. att G:s väninna lämnat namn och personnummer utan invändningar och att han tagit fram databilden efter kvinnornas besök på grund av att han inte hade antecknat väninnans namn.

Kassan anförde bl. a. följande i sitt yttrande.

Tjänstemännens svårighet att umgås med datatekniken och bestämmelserna för användningen av datateknik är betingad av många faktorer. Ett exempel härpå är följande. I försäkringskassorna fanns innan datorerna började användas och den i ärendet aktuella s. k. 030-bildens tillkomst s. k. försäkringskort som innehöll betydligt flera uppgifter om en försäkrad än vad 030-bilden gör. Inom varje lokalkontorsområde fanns dock endast försäkringskort på invånarna inom området. Någon s. k. riksåtkomst fanns ej. Det var alltså inte möjligt för tjänstemännen vid ett kontor att se på försäkringskortet på en person som var inskriven vid ett annat lokalkontor. Däremot kunde man för tjänstebruk rekvidera ett sådant försäkringskort från ett annat lokalkontor. Det fanns alltså ändå ett slags riksåtkomst även på det området. Vissa tjänstemän som alltså tidigare utan problem kunde få omfattande information om invånarna inom kontorets arbetsområde enbart genom att studera försäkringskortet kan ha svårt att inse faran i att studera en 030-bild som innehåller betydligt mindre data än försäkringskortet. Detta kan till viss del förklara vissa tjänstemäns beteende men kan naturligtvis ej ursäktas datainträng.

Kassan redovisade också vilka utbildningsinsatser som kassan tagit initiativ till för att förbättra kunskapsnivån beträffande reglerna om offentlighet och sekretess samt behörighetsfrågor och andra datasäkerhetsfrågor.

Vid samtal med en av JO:s medarbetare uppgav S. i huvudsak följande.

Han ansåg inte att det var något fel att fråga väninnan J. efter hennes namn och personnummer. Han hade endast antecknat J:s personnummer. Då han ville veta hennes namn tog han fram den s. k. 030-bilden. På denna antecknade han att G. och J. besökt kontoret och begärt att få ta del av handlingar rörande G. Han förvarade bilden i sin skrivbordslåda. Han gjorde senare ytterligare anteckningar på bilden om besök av G. Hans avsikt var att föra in dessa anteckningar på journalbladet i utredningsakten, när denna återkommit från centralkontoret. S. var medveten om att han inte fick ta fram databilder "hur som helst" men han insåg i den aktuella situationen inte att han gjorde något fel. S. hade inte frågat efter J:s namn eller tagit fram 030-bilden om han då haft de kunskaper, som han har i dag.

Vid ärendets avgörande den 8 oktober 1985 anförde JO Sverne följande i de här redovisade frågorna.

Enligt tryckfrihetsförordningen föreligger ett förbud att efterforska identiteten hos den som begär att få ta del av allmänna handlingar i vidare mån än som behövs för prövning av sekretessfrågor. Det har uppenbarligen inte varit nödvändigt att avkräva J. uppgifter om sin identitet för att pröva någon sekretessfråga, eftersom J. hade G:s fullmakt "att vara med", när G. begärde att få ta del av handlingarna hos kassan. S. har därför enligt min mening gjort fel, när han begärt upplysning om J:s namn.

Även om S. skulle ha uppfattat situationen så, att han inte var förbjuden att fråga vem J. var, kan jag inte se att det funnits någon anledning för honom att även fråga efter hennes personnummer. Jag anser att S. förfarit olämpligt i detta hänseende.

Enligt riksförsäkringsverkets kungörelse (RFFS 1981:22) om datasäkerhetsarbetet vid de allmänna försäkringskassorna gäller att terminalerna endast får användas vid handläggning av tjänsteärenden och i den utsträckning som krävs för att tjänsteåligganden skall kunna fullgöras. Den blankett, som används som kvittens när en kassaanställd erhåller behörighetskort, innehåller en erinran med samma innebörd. I 2 § tredje stycket riksförsäkringsverkets kungörelse (RFFS 1982:25) om behörighet att använda bildskärmsterminal inom riksförsäkringsverkets och de allmänna försäkringskassornas ADB-system sägs att tjänsteman som kvitterat ut behörighetskort skall följa de regler för behörighetens utövande som finns angivna på kvittensblanketten.

S. har vidgått att han efter G:s och J:s besök på kontoret den 24 augusti 1983 tagit fram en s. k. 030-bild beträffande J. S. har inte haft något försäkringsärende rörande J. att handlägga, vilket kunnat försvara hans åtgärd. Det har däremot varit ett tjänsteåliggande för S. att handlägga G:s begäran att få se sina handlingar hos kassan. Jag kan dock inte se att detta åliggande gjort det befogat att ta fram bilden beträffande J. Jag kan också konstatera att andra svarsbilder med betydligt färre uppgifter hade kunnat tillgodose det mycket begränsade syfte S. uppger sig ha haft med sin åtgärd, nämligen att få veta J:s namn. Jag anser att S. överskridit sin behörighet.

Enligt 21 § datalagen (1973:289) kan den som olovligen bereder sig tillgång till upptagning för automatisk databehandling dömas för dataintrång till böter eller fängelse i högst två år. Kassans synes i sitt yttrande hit anse att S:s

handlande innebär dataintrång. Min mening är också att S. olovligen berett sig tillgång till sjukförsäkringsregistret. De objektiva rekvisiten i 21 § datalagen är därmed uppfyllda. Jag har därför övervägt att inleda förundersökning i saken. S. har emellertid påstått, att han haft uppfattningen att hans åtgärd varit förenlig med reglerna för bildterminalens användning. Vad kassan uppgivit om det tidigare systemet med försäkringskort talar också för att S. handlat mer i oförstånd än med straffbart uppsåt. S. har vidare förklarat att han inte skulle ha förfarit på samma sätt med de kunskaper han har i dag. Jag anser mig under dessa förhållanden inte kunna göra gällande att S. vid gärningens begående insett att hans åtgärd var olovlig. Med hänsyn till detta anser jag mig böra stanna vid den allvarliga kritik jag uttalat mot S.

Lasarett har debiterat allmän försäkringskassa avgift för sjukhusvård av A. Försäkringskassan har felaktigt betalat avgiften. Fråga om återbetalningsskyldighet för A. föreligger enligt 20 kap. 4 § lagen om allmän försäkring

(Dnr 1200–1985)

Bakgrund

Ersättning för sjukhusvård utges enligt 2 kap. 4 § lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL). Sådan ersättning lämnas enligt förordningen (1979:849) om ersättning för sjukhusvård m. m. med 45 kronor per vård dag till den som ombesörjer vården.

I 2 kap. 12 § AFL stadgas att ersättning för sjukhusvård må utgå för högst 365 dagar för tid efter ingången av den månad, under vilken försäkrad fyllt sjuttio år eller dessförinnan börjat få hel ålderspension enligt AFL.

För sjukhusvård som meddelats efter det att rätten till ersättning för vården enligt nämnda lagrum har upphört får landstingskommun som ombesörjer vården ta ut vårdavgift av patienterna enligt bestämmelserna i 17 § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) samt förordningen (1981:1177) om vissa avgifter vid sjukhusvård.

Försäkringskassans lokalkontor erhåller genom inskrivningsbesked meddelande om att försäkrad tagits in på sjukhus.

Framgår att den försäkrade har begränsad ersättningstid enligt 2 kap. 12 § AFL och mer än 330 dagar förbrukats skall kassan enligt verkets handboksföreskrifter (S-handbok 7 avsnitt FA 40, arbetsinstruktioner – sjukvård) meddela sjukvårdsinrättningen om utförsäkringstidpunkten. Samtidigt skall även den försäkrade skriftligen underrättas om utförsäkringstidpunkten.

H. är son till A., född den 5 juni 1889. A. togs enligt inskrivningsbesked in på Uddevalla lasarett den 23 februari 1982. Den 1 april 1982 överflyttades hon till Lysekils sjukhus och den 17 september 1982 till Kungshamnssjukhem, som lyder under Uddevalla lasarett.

Den 1 september 1982 skickade kassan ett meddelande till Uddevalla lasarett om att kassan ansvarade för vårdavgiften t. o. m. den 1 oktober 1982. Rätteligen skulle meddelandet ha skickats till Lysekils sjukhus, eftersom A.

vid denna tidpunkt var inskriven på detta sjukhus.

Den 2 september 1982 tillskrevs A. under sin hemadress om att hon kunde få kostnader för sjukhusvård ersatta ytterligare 29 dagar.

Den 4 januari 1984 kontaktade patientkontoret vid Uddevalla lasarett försäkringskassan för att fråga hur många dagar A. hade kvar, innan hon blev utförsäkrad. Vid den av kassan företagna kontrollen framkom att A. var utförsäkrad sedan den 2 oktober 1982. Kassan hade det oaktat erlagt vårdavgiften för A. för tiden den 2 oktober 1982–30 november 1983 med tillhoppa 19 125 kr.

Den 17 februari 1984 beslöt försäkringskassan med stöd av 20 kap. 4 § AFL att av A. återkräva det felaktigt utgivna beloppet.

I beslut efter omprövning den 16 maj 1984 ändrade inte kassan sitt tidigare beslut. H. överklagade beslutet. Då emellertid H. inte inom föreskriven tid hos försäkringsrätten styrkte sin behörighet att föra A:s talan beslöt rätten den 24 september 1984 att inte ta upp talan till prövning.

Försäkringskassan har därefter funnit skäligen att göra avdrag från A:s pension med 300 kr. i månaden för betalning av vårdavgiften. Avdrag görs från och med september 1984.

Klagomålen

H. har i klagomålen hävdat att grund för återkrav enligt 20 kap. 4 § AFL inte förelagat. Han har därvid gjort gällande bl. a. att A., som inte har mottagit underrättelsen från kassan, inte skäligen bort inse att sjukvårdsavgiften rätteligen bort erläggas av henne.

Utredning

Bohusläns allmänna försäkringskassa har efter remiss anfört bl. a.

Kassan har sänt meddelande den 2 september 1982 till A. under hennes hemadress för att informera henne om att kassan ersatte kostnader för sjukhusvård till och med den 1 oktober 1982. Meddelande om detta sändes också till Uddevalla lasarett. A. var då inlagd på Lysekils lasarett, varför meddelandet skulle ha sänts dit.

Då Uddevalla lasarett inte fick något meddelande om vårdavgiften i samband med A:s överflyttning den 17 september 1982 till Kungshamn sjukhem, som lyder under Uddevalla lasarett, debiterades kassan vårdavgiften. Detta är helt i enlighet med gällande rutiner. Påpekas bör dock att lasarettet tidigare fått meddelande om att A. snart skulle utförsäkras.

Om Uddevalla lasarett haft vetskap om att A. från och med den 2 oktober 1982 själv skulle svara för vårdavgiften hade lasarettet ställt kravet direkt till A.

Eftersom kassan har betalat den vårdavgift som A. rätteligen skulle ha erlagt, beslöt kassan att A. var återbetalningsskyldig för den ersättning som kassan felaktigt utgivit.

I ärendet finns således en del olyckliga omständigheter i handläggningen. Kassan anser dock inte att det bör medföra att A. befrias från sin återbetalningsskyldighet för den aktuella vårdtiden.

Klaganden har bemött vad kassan anför.

Riksförsäkringsverket har efter remiss anför bl. a.

Enligt riksförsäkringsverkets mening är kassans bedömning att det var A. som under den aktuella perioden skulle ha betalat vården i sak riktig.

Fastän försäkringskassan betalat ersättning för vård under sådan tid då betalningsskyldighet ålegat A. kan kassan enligt verkets uppfattning inte ålägga A. någon återbetalningsskyldighet med stöd av bestämmelserna i 20 kap 4 § AFL eftersom kassan inte har utbetalat någon ersättning till A.

Enligt verkets mening borde således försäkringskassan inte heller med stöd av nämnda bestämmelse utkräva betalning av henne genom att innehålla visst belopp vid utbetalning av pensionen.

Försäkringskassan, som beretts tillfälle att inkomma med nytt yttrande, har invänt bl. a.

För att de försäkrades skall slippa betala sin vårdavgift till sjukhuset och sedan begära motsvarande ersättning från försäkringskassan tillämpas ett förenklat betalningsförfarande. Detta innebär att kassan tillställs en räkning där vårdavgifter upptas antingen för enskild försäkrad eller för flera på s. k. samlingsräkning. Kassan utbetalar därefter direkt till vederbörande sjukhus den vårdavgift som egentligen åvilar enskild försäkrad att betala. Av praktiska skäl har man infört förenklingen som direkt debitering medfört och därmed också undvikit den "rundgång" som eljest uppstår. Eventuella felutbetalningar, som kan uppstå bör därför kunna prövas utifrån omständigheterna i enskilt fall om återbetalningsskyldighet föreligger.

Riksförsäkringsverket har emellertid i sitt yttrande ansett att generell föreligger inte återbetalningsskyldighet, enligt bestämmelserna i 20 kap 4 § lagen om allmän försäkring, om utbetalning inte gjorts till den försäkrade.

Kassan anser dock för sin del att omständigheterna i det enskilda fallet bör beaktas och att själva utbetalningssättet är ovidkommande. I föreliggande aktuella ärende har såväl den försäkrade som anhörig personal varit medvetna om sitt betalningsansvar gentemot sjukhuset för vårdavgifter. Under sådana omständigheter bör återbetalningsskyldigheten kunna hävdas och att 20 kap 4 § lagen om allmän försäkring är tillämplig. Det skulle vara alltför omständligt att i sådana situationer i stället få hävda återkrav med tillgripande av civilprocessuella former.

Bedömning

JO Sverne anförde i beslut den 16 juni 1986 följande.

Enligt 20 kap. 4 § första stycket AFL föreligger återbetalningsskyldighet i två olika situationer.

Enligt det första ledet krävs att någon genom oriktiga uppgifter eller genom underlåtenhet att fullgöra honom åvilande uppgifts- eller anmälnings-skyldighet eller på något annat sätt förorsakat att ersättning *utgått* obehörigen. Utredningen ger ej stöd för antagande att A., som såvitt framkommit inte ens känt till att vårdavgiften skolat erläggas av henne, på sätt som nu sagts förorsakat att ersättningen utgått. Återbetalningsskyldighet på denna grund kan därför inte ha uppkommit för henne.

Enligt paragrafens andra led krävs att någon eljest obehörigen har *uppburit* ersättning och att han skäligen bort inse detta.

I ärendet är klarlagt att A. inte uppburit ersättningen. Den omständighe-

ten att den vårdavgift, som kassan erlagt, rätteligen bort betalas av henne, innebär inte att hon skall anses ha uppburit ersättningen. Även om man skulle anse att hon obehörigen uppburit ersättningen, kan det i allt fall inte göras gällande att hon bort inse detta.

Lika med riksförsäkringsverket finner jag således att försäkringskassan inte ägt att med stöd av 20 kap. 4 § AFL besluta om återbetalning.

Det bör nu ankomma på försäkringskassan att med stöd av 20 kap. 10 a § tredje punkten AFL besluta om rättelse av det beslut om återbetalning som har meddelats den 16 maj 1984. Kassan bör därefter till A. återbetala vad kassan oriktigt uppburit av hennes pension.

Jag emotser besked om de åtgärder som kassan avser att vidta med anledning av vad jag har uttalat nu. I avvaktan på detta håller jag ärendet här öppet.

Sedan försäkringskassan därefter inkommit med besked att kassan upphävt beslutet den 16 maj 1984 om återkrav av erlagd sjukvårdsavgift, att felaktigt innehållet belopp på 6 600 kr. skulle återbetalas till A. och att något ytterligare avdrag på hennes pension inte skulle ske, förklarade JO Sverne i beslut den 30 juni 1986 ärendet hos JO avslutat.

IV. Förvaltningen i övrigt

JO:s tillsynskompetens m. m.

Frågor om JO:s tillsynskompetens har kommit upp i ett flertal ärenden under verksamhetsåret 1985/86.

De regionala *utvecklingsfonderna* har enligt den praxis JO tidigare har tillämpat inte ansetts stå under JO:s tillsyn (JO:s ämbetsberättelse 1984/85 s. 260 f). Läget har emellertid varit oklart och JO Nilsson beslöt i ett initiativärende att utreda frågan. JO Nilsson gav i sitt beslut följande besked (dnr 2081–1985).

Under JO:s tillsyn står myndigheter och deras tjänstemän. För aktiebolag, stiftelser och andra privaträttsligt konstruerade organ gäller som huvudregel att de inte omfattas av denna tillsyn. Undantag görs emellertid om och i den mån organet i särskild ordning har anförtratts myndighetsutövning (t. ex. Svensk Bilprovning AB).

De regionala utvecklingsfonderna är organiserade som stiftelser och skulle genom sin organisationsform kunna anses stå utanför JO:s tillsyn. Avgörande för ett sådant ställningstagande är dock som sagt om deras verksamhet – eller delar av den – innefattar myndighetsutövning. I den juridiska debatten har anförts skäl både för och emot verksamhetens karaktär av myndighetsutövning.

Min inställning har hittills varit den att de argument som har framförts för fondernas ställning som myndighet inte har varit övertygande (JO:s ämbetsberättelse 1984/85 s. 260 f). Denna tingens ordning – eller snarare oordning – ansåg jag självfallet inte tillfredsställande. Jag uppdrog därför åt Lorentz Vogel, f. d. departementsråd i statsrådsberedningen och med obestridliga kunskaper om förvaltningsrätt, att grundligt och förutsättningslöst utreda frågan. Hans utredning och bedömning finns i bifogade "PM om de regionala utvecklingsfondernas ställning i tillsynshänseende". I sin sammanfattning säger Vogel detta: "Den del av de regionala utvecklingsfondernas verksamhet som utgörs av beslut om att bevilja eller avslå finansiering enligt förordningen om statlig finansiering genom regional utvecklingsfond eller om att efterge utvecklingslån har karaktären av sådan myndighetsutövning som avses i 2 § lagen med instruktion för justitieombudsmännen. – De arbets- och uppdragstagare hos fonderna som fattar beslut av nyssnämnda typ är därför underkastade JO:s tillsyn."

Något att tillägga vare sig till utredningen eller slutsatserna av den har jag inte. När nu frågan om JO:s tillsyn över de regionala utvecklingsfonderna har blivit aktuell i ett ärende här kommer jag därför att utreda och pröva den berörda utvecklingsfondens agerande.

Detta beslut jämte promemorian överlämnas till statens industriverk och till samtliga regionala utvecklingsfonder.

En anmälan mot utvecklingsfonden i Stockholms län för underlåtenhet att agera på ett visst sätt i ett låneärende besvarade JO Nilsson på följande sätt i tillsynsfrågan (dnr 2337-1985).

Utvecklingsfonderna är inga renodlade finansieringsinstitut med uppgift att med statliga medel bedriva subventionspolitik eller att lösa kortsiktiga sysselsättningsproblem i stagnerande företag. Verksamheten har i växande utsträckning kommit att inriktas på vad som kallas strategiska rådgivnings-, service- och konsultinsatser gentemot såväl enskilda som företag i samklang givetvis med samhällets regionalpolitiska strävanden (jfr prop. 1983/84:134 s. 151 ff). Den finansieringsverksamhet som fonden inom ramen för denna strategi bedriver – "bevilja eller förmedla lån och bidrag från staten" – skall ske på affärsmässiga villkor om än på en högre risknivå än andra finansieringsinstitut vanligtvis lägger sig på.

Jag har i ett tidigare sammanhang konstaterat att JO:s tillsynskompetens uteslutande gäller de beslut inom ramen för finansieringsverksamheten varigenom en fond

- beviljar eller avslår finansiering enligt förordningen 1982:682
- efterger utvecklingslån.

Det är alltså genom beslut av det slaget som fonderna ägnar sig åt det som konstituerar JO:s rätt (och skyldighet) att agera, dvs. åt "myndighetsutövning". Men ett beslut av angivet slag är resultatet av åtskilliga överväganden och det innehåller följaktligen flera komponenter om vilka JO inte får eller i varje fall inte bör uttala sig och än mindre i något avseende inskrida mot. Omständigheterna kan naturligtvis variera från fall till fall men normalt bör JO avhålla sig från att ta upp den del av ett "finansieringsbeslut" där det – förenklat uttryckt – "bankmässiga inslaget är det dominerande". Sådana frågor är främst

- bedömningen av ett aktuellt projekts lönsamhet
- beloppsgränsen
- behovet av säkerheter och bedömningen av erbjudna sådana
- räntenivån
- lånekonstruktionen

Omvänt kan situationen beskrivas så att JO:s granskning av ett givet ärende tar sikte på hur ärendet formellt har handlagts; en granskning som då också kan komma att gälla spörsmålet om det finns anledning misstänka att obehöriga hänsyn har tagits. Det säger sig självt att det endast i ett mycket begränsat antal av de ärenden som fonderna handlägger kommer att bli aktuellt för JO att ens överväga en utredning. En konsekvens av JO:s tillsynsfunktion på fondområdet, hur begränsad den än må vara, är att den erbjuder möjligheter att med information från fonderna bredda beslutsunderlaget i andra ärenden där intresset främst knyter sig till andra myndigheter eller myndighetsföreträdare.

Notarius publicus omfattas av JO:s tillsyn endast i den mån han utövar verksamhet som innefattar myndighetsutövning (JO:s ämbetsberättelse 1981/82 s. 280 f). I en anmälan begärdes att JO skulle granska en lokaltelefonkatalog och notarius publicus roll i den. JO Holstad uttalade följande (dnr 2978-1985).

Katalogen är utgiven av privata företag som inte står under JO:s tillsyn. Jag kan därför inte pröva företagets ansvar för de förhållanden – sakfel m. m. – som Ni tar upp.

När det sedan gäller notarius publicus vill jag först lämna några allmänna upplysningar. Notarius publicus skall det finnas i varje län. Om notarius publicus uppgifter är föreskrivet att han inom sitt verksamhetsområde skall gå allmänheten till handa med att, bland annat, efter kontroll eller undersökning lämna redogörelse för sina iakttagelser.

Er anmälan mot notarius publicus grundar sig tydligen på en uppgift i

katalogen att dess upplaga och distribution står under kontroll av notarius publicus. Den uppgiften ger emellertid inte anledning att anta att notarius publicus skulle svara för innehållet i katalogen.

Mot denna bakgrund tar jag inte upp Er anmälan mot notarius publicus till utredning.---

Riksdagens revisorer genomförde år 1983 på förslag av riksdagens kulturutskott en granskning av Statens anslag till Kungl. Teatern AB (Operan). Riksdagens revisorer lämnade över en kopia av sitt förslag till riksdagens ombudsmän "för kännedom och för de åtgärder som det må ankomma på riksdagens ombudsmän att vidta". Sedan JO Nilsson bl. a. hade inhämtat upplysningar av tjänstemän vid finans- och utbildningsdepartementen uttalade han inledningsvis följande i sitt beslut (dnr 2974-1983).

Operan är ett aktiebolag och inte någon myndighet. Verksamheten där står inte under min tillsyn. Inte heller regeringens eller enskilda statsråds verksamhet står under min tillsyn. Min tillsynskompetens gäller de delar av ärendet där en enskild tjänsteman i regeringskansliet har agerat. Det ligger dock i sakens natur att de former under vilka regeringsarbetet bedrivs – med ett politiskt ansvar för regering och statsråd direkt inför riksdagen – gör att utrymmet för JO-ingripanden mot enskilda tjänstemän i regeringskansliet är i praktiken rätt begränsat. Vid sidan av att utöva en tillsyn av tjänstemännens verksamhet har JO emellertid rätt att verka på ett mera allmänt plan bl. a. genom att göra uttalanden som avser att främja enhetlig och ändamålsenlig rättstillämpning.

I en anmälan mot AB Storstockholms lokaltrafik (SL) kritiserades vissa åtgärder av *trafikpersonal* i samband med *kontroll av färdbevis* m. m. JO Holstad svarade bl. a. följande (dnr 2415-1983 och 3198-1984).

Under JO:s tillsyn står kommunala och statliga myndigheter samt tjänstemän och andra befattningshavare vid sådana myndigheter. SL är inte någon myndighet och står alltså inte på den nu angivna grunden under JO:s tillsyn.

Under tillsynen står emellertid även andra som innehar tjänst eller uppdrag varmed följer myndighetsutövning, såvitt avser denna verksamhet. Frågan blir därför om de åtgärder från SL-personalens sida som klagomålen riktas emot utgör myndighetsutövning.

När det gäller innebörden av begreppet myndighetsutövning kan det räcka med att konstatera att sådan verksamhet ytterst grundar sig på det allmännas maktbefogenheter. Verksamhet som väsentligen är av civilrättslig beskaffenhet faller utanför begreppet.

I lagen (1979:67) om tilläggsavgift i kollektiv persontrafik återfinns vissa regler som är av betydelse för förhållandet mellan resenärer i sådan trafik och trafikutövare. Där regleras möjligheterna att ta ut avgift av en resenär som inte kan förete giltigt biljett. I förarbetena till lagen (prop. 1976:11 s. 15) framhålls att trafikföretagens rätt att ta ut sådan tilläggsavgift liksom att ta ut biljettavgift är av civilrättslig natur. Även i övrigt torde rättsförhållandet mellan företagen och resenärerna väsentligen få anses vara av civilrättslig beskaffenhet.

Mot denna bakgrund kan rättsförhållandet beskrivas så att företaget och resenären i det enskilda fallet ingår ett avtal. Det är detta avtal som reglerar förhållandet dem emellan. Avtalet får sitt innehåll i huvudsak genom gällande taxebestämmelser. Att dessa bestämmelser fastställs av en myndighet förändrar inte saken.

Slutsatsen blir att de åtgärder av kontrollanterna som klagomålen avser –

debitering av en avgift och kvarhållandet av ett färdbevis – inte innefattar myndighetsutövning. Denna typ av åtgärder omfattas alltså inte av JO:s tillsyn. Jag har därför inte kunnat utreda vad som inträffat i de båda berörda fallen.

Det sagda innebär naturligtvis inte att resenärerna skulle vara helt rättslösa om de skulle anse sig felaktigt behandlade. I förarbetena till lagen om tilläggsavgift har framhållits att trafikföretagens anspråk på avgifter kan prövas genom domstols försorg. Även andra frågor som rör förhållandet mellan parterna torde kunna föras till domstol. Men självfallet bör en resenär som är missnöjd i första hand vända sig till högre nivå inom trafikföretaget för rättelse.

En anmälan mot Göteborgs spårvägar angående förfarandet vid biljettkontrollverksamhet föranledde ingen undersökning. JO Holstad svarade på följande sätt (dnr 3207-1985).

I anmälningsskriften hänvisar Ni till vissa tidningsurklipp och hemställer att JO skall vidta åtgärder för att få slut på övertramp som av tidningsuppgifterna att döma skulle ske från kontrollörens sida när de ingriper mot resenärer som inte erlagt färdavgift.

Enligt praxis är JO restriktiv när det gäller att utreda sådant som kan beröra enskildas privata förhållanden, om inte den berörde själv vänt sig till JO. Ett av skälen till detta är givetvis att hänsyn måste tas till den personliga integriteten. Ett annat skäl är de utredningssvårigheter som uppkommer om den berörde inte själv medverkar under utredningen. Mot denna bakgrund har jag inte funnit tillräcklig anledning att inleda en undersökning i saken.

En annan anmälan gällde en chefsveterinär vid Svelab och hans sätt att fullgöra uppgifter som *importbesiktningveterinär*. Han ansågs i denna sin verksamhet stå under JO:s tillsyn. JO Holstad anförde följande (dnr 1524-1984 och 3189-1984).

Det finns anledning att inledningsvis erinra något om reglerna för JO:s tillsyn. Under JO:s tillsyn står enligt huvudregeln statliga och kommunala myndigheter, befattningshavare vid sådana myndigheter samt annan som innehar tjänst eller uppdrag, varmed följer myndighetsutövning, såvitt avser denna hans verksamhet. Av det sagda följer att Lidköpings kommun, livsmedelsverket och arbetsdomstolen står under JO:s tillsyn. Däremot står inte Svelab, som är ett aktiebolag, som sådant under JO:s tillsyn. I den mån en anställd hos Svelab utövar myndighet, vilket måste anses vara fallet med en av livsmedelsverket förordnad importbesiktningveterinär, står han dock under JO:s tillsyn såvitt avser den verksamheten. Något hinder mot en granskning från min sida av B:s sätt att fullgöra sin uppgift som sådan veterinär föreligger alltså inte.

JO Holstad hade i ett annat ärende att ta ställning till en kommuns handläggning av ett upphandlingsärende. I tillsynsfrågan svarade JO Holstad på följande sätt (dnr 148-1983).

Enligt gällande instruktion är JO:s tillsyn i allmänhet över kommunala myndigheter i viss mån begränsad. Kommunfullmäktige står inte alls under JO:s tillsyn. Och vid tillsynen i övrigt på det kommunala området skall JO ta hänsyn till den kommunala självstyrelsen och till de former under vilka den bedrivs. Det aktuella ärendets art kan också påverka hur JO bör utöva sin tillsynsfunktion. Vid upphandling tillämpas regler som kommunen själv antagit. Dessa regler har huvudsakligen två syften. Dels skall kommunens

och ytterst kommunmedlemmarnas intresse av att upphandling sker på ett från ekonomisk synpunkt godtagbart sätt skyddas. Dels skall intresserade leverantörer garanteras saklighet och opartiskhet. Att det förstnämnda intresset tillgodoses i praktiken bör det inte i första hand ankomma på JO att bevaka; det är främst en uppgift för respektive kommuns revisorer. När det gäller att tillse att kravet på saklighet och opartiskhet iakttas kan JO däremot ha större anledning att ingripa. Men den redan nämnda allmänna begränsningen i JO:s tillsyn över kommunala myndigheter gör sig gällande även i detta sammanhang. Utrymmet för åtgärder från JO:s sida är alltså begränsat även här. Självfallet bör dock JO ingripa om något brottsligt förekommit.

Det är mot den nu angivna bakgrunden som jag haft att bedöma vad som förevarit i samband med kommunens upphandling av sopcontainers.

Klagomål mot *stiftelser, föreningar, förbund, politiska och fackliga organisationer* och deras *funktionärer* har förekommit i stor omfattning men avvisats under hänvisning till att de inte står under JO:s tillsyn. Som exempel kan nämnas klagomål mot stiftelsen Invandrartidningen, Stiftelsen Danviks Hospital, stiftelsen Akademiska föreningens Bostäder i Lund, Bostadsstiftelsen Platen, stiftelsen Timråhus, stiftelsen Samhällsföretag, IOGT-NTO-Rörelsen, Begravningsföreningen Fonus, Svenska Travsportens Centralförbund, Svenska jägareförbundet, länsjaktvårdsförening och tjänsteman hos föreningen, Svenska Kennelklubbens disciplinnämnd, Konsum, Läkarförbundet och en avdelningsstyrelse i Sveriges Socionomers Personal- och Förvaltningstjänstemäns Riksförbund.

Klagomål mot *statliga aktiebolag, kommunala bostadsaktiebolag, trafikaktiebolag, renhållningsaktiebolag* och andra *kommunala aktiebolag* har inte heller upptagits till prövning, t. ex. Svenska Tobaks AB, Svenska statens språkresor AB, Värdepapperscentralen (VPC) AB, AB Bjuvsbyggen, Gislaveds hus AB, Sigtuna Renhållnings AB, Göteborgs stads parkerings AB och Kommundata AB. Många klagomål har riktat sig mot *privata aktiebolag, banker, sparbanker, försäkringsbolag m. fl.* men har också avvisats med motivering att de inte står under JO:s tillsyn. Som exempel kan nämnas Stockholms Travällskap, Trav och Galopp AB, Jägersro Trav och Galopp, LT:s bokservice, Bosam Finans AB, Nova Livsmedelsindustrier AB, Wermlands Brandstodsbolag och Försäkrings AB Skandia. Som ytterligare exempel på klagomål som har avvisats med samma motivering kan nämnas klagomål mot sådana privata institutioner och organisationer som Judiska församlingen i Malmö, Värderingsinstitutet, Dansakademien, organisationen Bevara Sverige Svenskt och Östersunds reumatikersjukhus (enskilt vårdhem).

Offentlighet och sekretess m. m.

Fråga om sekretess gäller för familjehemsföräldrar

(Dnr 1152–1985)

Vid inspektion av socialförvaltningen i Örebro kommun uppmärksammades att familjehemsföräldrar fick skriva under ett bevis om förbehåll enligt 14 kap. 9 § sekretesslagen (SekrL). Avtalet hade följande lydelse.

Allmän information

Reglerna i sekretesslagen gäller automatiskt för alla som är anställda vid en myndighet. Samma sak gäller för andra personer som för myndighetens räkning deltar i dess verksamhet. För att övriga personer som får del av uppgifter från myndigheten – t. ex. vanliga fosterföräldrar – skall bli bundna av sekretess (tystnadsplikt) krävs att ett särskilt förbehåll om saken meddelas.

Den tystnadsplikt som uppkommer när ett sådant förbehåll meddelas är – om inte annat framgår av förbehållet – total. Den gäller därmed oberoende av om det uppkommer skada, men eller annan olägenhet genom vidare spridning av de uppgifter förbehållet avser.

Den som uppsåttligt eller av vårdslöshet bryter mot den tystnadsplikt som följer med förbehållet gör sig skyldig till tystnadspliktsbrott och kan ställas till ansvar för saken vid allmän domstol.

Även spridande av uppgifter till massmedia för publicering är brottsligt. Ett undantag gäller dock för uppgift om vad som skett vid verkställigheten av beslut om omhändertagande eller vård utan samtycke. Då föreligger alltså s. k. "meddelarskydd". Beträffande själva besluten råder i dessa fall ingen sekretess. Tystnadsplikten får i övrigt endast brytas genom meddelande till myndighet i fall där uppgifts- eller anmälningsskyldighet föreligger enligt lag. Ett exempel på sådan uppgiftsskyldighet är den som följer av reglerna om vittnesplikt.

Förbehåll

Genom undertecknande av denna blankett

- erkännes att jag meddelats ett generellt sådant förbehåll, som avses ovan, beträffande de uppgifter om enskilda personliga förhållanden, som jag i egenskap av fosterförälder kommer att få del av genom förvaltningen,
- försäkras att jag inte kommer att föra dessa uppgifter vidare utan att ha erhållit tillstånd till spridningen av behörigt tjänsteman eller den uppgiften berör, och att jag kommer att förvara handlingar med sådana uppgifter så att de inte kan läsas av obehöriga, samt
- kvitteras en kopia av blanketten.

Ort

Datum

Namnteckningar (1)

Personnummer

---

(1) Blanketten undertecknas av samtliga vuxna i familjehemmet.

193

Efter att ha hört socialnämnden i Örebro kommun anförde JO Sverne i beslut den 18 oktober 1985 följande.

Enligt 7 kap. 4 § SekrL gäller sekretess inom socialtjänsten för flertalet uppgifter om enskilda personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Bundna av denna sekretess är förutom den myndighet, där uppgiften finns, enligt 1 kap. 6 § SekrL personer som på grund av anställning eller uppdrag hos myndigheten, på grund av tjänsteplikt eller på annan liknande grund för det allmännas räkning deltar eller har deltagit i myndighetens verksamhet och därvid har fått kännedom om uppgiften.

Av förarbetena till bestämmelserna (prop. 1979/80:2 Del A s. 181) framgår att personer som ställt sig till socialtjänstens förfogande med s. k. kontrakterade familjehem är underkastade sekretessen i 7 kap. 4 § SekrL. Däremot gäller denna inte för andra familjehemsföräldrar. Dessa har inte den anknytningen till socialtjänsten att de bör vara skyldiga att iakttä sekretessreglerna. De bör i stället i största möjliga utsträckning jämföras med vanliga föräldrar, som ju har möjlighet att tala om barnets problem med personal på barnavårdscentral, förskolepersonal, skolpersonal och i vissa fall även enskilda personer utan att begära tillåtelse av socialnämnden eller dess tjänstemän.

För att socialnämnden skall kunna sköta sina åligganden kan det vara nödvändigt att ibland lämna ut sådana uppgifter, som hos myndigheten är sekretessbelagda. Möjlighet till detta finns enligt 1 kap. 5 § SekrL, där det sägs att sekretess inte utgör hinder mot att uppgift lämnas ut, om det är nödvändigt, för att den utlämnande myndigheten skall kunna fullgöra sin verksamhet. Det bör dock observeras att denna bestämmelse skall tillämpas restriktivt (prop. 1979/80:2 Del A s. 465 och 494).

Ett familjehem måste för att kunna ta hand om barnet på rätt sätt ha viss kännedom om barnets tidigare förhållanden. Socialnämnden har därför möjlighet att med stöd av 1 kap. 5 § SekrL lämna familjehemsföräldrarna vissa sekretessbelagda uppgifter.

Frågan blir då hur man skall kunna säkerställa att familjehemsföräldrarna inte i större utsträckning än som är nödvändigt för vården av barnet för vidare de sekretessbelagda uppgifter som de fått av socialnämnden.

I flera sammanhang har jag observerat att socialnämnden ingår ett skriftligt avtal med familjehemsföräldrarna, i vilket dessa får förbinda sig att iakttä sekretess för uppgifter som rör barnets förhållanden. I flera av dessa avtal har hänvisats till sekretesslagen på sådant sätt att man får den uppfattningen att familjehemsföräldrarna omfattas av sekretesslagens regler. Detta är alltså felaktigt.

Jag har i dessa fall som min mening anförts att socialnämnden i stället bör lämna familjehemsföräldrarna muntlig information om att de bör iakttä försiktighet med de uppgifter de får och ej onödigtvis föra dem vidare. Nämnden kan också ge familjehemsföräldrarna en broschyr med uppgifter om vad de bör beakta som familjehemsföräldrar. Några ytterligare åtgärder bör enligt min mening i allmänhet inte vidtas. Detsamma gäller i princip även i nu förevarande ärende.

Om det blir fråga om att lämna ut mycket känsliga uppgifter rörande t. ex. de biologiska föräldrarna finns dock möjlighet att använda sig av 14 kap. 9 § SekrL. I paragrafens första stycke sägs: Finner myndighet att sådan risk för skada, men eller annan olägenhet, som enligt bestämmelse om sekretess utgör hinder att lämna uppgift till enskild, kan undanröjas genom förbehåll som inskränker den enskildes rätt att lämna uppgiften vidare eller utnyttja den, skall myndigheten uppställa sådant förbehåll när uppgiften lämnas till honom.

Det måste emellertid observeras att förbehåll, som framgår av bestämmelsens ordalydelse, endast kan uppställas, när uppgiften skall lämnas ut. Förbehållet skall med andra ord således vara knutet till vissa bestämda uppgifter. Något "generellt" förbehåll i den meningen att man begränsar mottagarens möjlighet att föra vidare uppgifter som han/hon framdeles kommer att få del av är inte möjligt.

Det är därför fel som socialnämnden gjort i detta fall att uppställa ett förbehåll för en familjehemsförälder att inte röja sådana uppgifter om enskilds personliga förhållanden som han/hon i egenskap av familjehemsförälder kommer att få del av genom socialförvaltningen.

Om ett förbehåll skall uppställas vid utlämnande av uppgift till någon familjehemsförälder, bör det vidare, som tidigare nämnts, endast ske vad avser mycket känsliga uppgifter som är absolut nödvändiga för vården av barnet. Tillämpningen bör vara mycket restriktiv. Slutligen bör förbehållet inte ges den formen att sökanden får skriva på en utfästelse att inte lämna ut uppgifter (se JO:s ämbetsberättelse 1984-85 s. 275).

Att på sätt som skett i förevarande ärende meddela förbehåll vad avser alla uppgifter som kommer att lämnas till familjehemsföräldrarna är alltså inte förenligt med gällande lagstiftning på området. Det kan ju inte heller vara meningen att man "bakvägen" skall införa en sådan sekretess för vanliga familjehemsföräldrar som man avvisat vid sekretesslagens införande. Den sekretess som upptas i det av socialnämnden använda förbehållet är för övrigt t. o. m. strängare än sekretessen i 7 kap. 4 § SekrL eftersom förbehållet utesluter meddelarfrihet beträffande vissa verkställighetsfrågor.

Jag förutsätter att nämnden vidtar åtgärder i anledning av det sagda och finner därför inte anledning att gå vidare i saken.

Fråga om fotografier, som i undervisningssyfte tagits av hälso- och sjukvårdspersonal i en patients hem, är att anse som allmänna handlingar

(Dnr 2174-1984)

Den 25 augusti 1980 hade biträdande överläkaren W. och konsulenten N. vid Malmö familjevård besökt S. i föräldrahemmet. Medan W. talade med S. hade N. tagit fotografier av S:s rum.

Anmälan

S. anförde i klagomål till JO den 29 augusti 1984 följande.

Den 20 juli 1982 hade han uppsökt klinikchefen vid Malmö familjevård och bett att få se de fotografier som W. och N. tagit i hans bostad. Klinikchefen uppgav då att eftersom W. hade semester och fotografierna fanns i en privat låda hos W., skulle S. få vänta till dess att W. hade kontaktats. I ett brev daterat den 22 juli 1982 skrev klinikchefen till S. och meddelade att han varit i kontakt med W. och att denne då uppgett att "de diapositiv som finns inte är signerade eller angivna var de är tagna och att de således inte betraktas som journalhandling". Klinikchefen förklarade för sin del att han instämde i W:s bedömning. Den 9 augusti 1982 hade S. ånyo uppsökt Malmö familjevård. Han hade påpekat för klinikchefen att fotografierna var allmänna handlingar och att han enligt tryckfrihetsförordningen (TF) inte kunde vägras att få del av dem. Likväl vägrade klinikchefen att lämna ut fotografierna. S. hade då överlämnat ett redan färdigskrivet brev och bad om ett utförligt skriftligt svar så att han i händelse av ett negativt beslut kunde överklaga detta. Han erhöll emellertid endast ett svar, vari hänvisades till de svar som i ett tidigare ärende avgetts till riksdagens ombudsmän. Den 20 september 1982 hade S. ånyo besökt Malmö familjevård men han fick vare sig något tillfredsställande svar eller möjlighet att se fotografierna. Därför lämnade han följande dag in ett nytt brev där han anhöll om ett fullständigt motiverat svar. I ett skriftligt meddelande, som var daterat den 29 september, upplystes då att fotografierna hade tagits i undervisningssyfte och att de nu hade kastats. Detta var för S. helt nya uppgifter.

Avslutningsvis anförde S. följande. Såväl klinikchefen som W. hade uppgett att fotografierna tagits för att användas som bevismaterial vid en eventuell konflikt. Fotografierna tillhörde därigenom journalen. Klinikchefen hade varit fullt medveten om att fotografierna kunde ha blivit ett viktigt bevismaterial. Han hade trots detta först vägrat att lämna ut fotografierna och därefter slängt dem. Enligt S:s mening hade klinikchefen "därigenom överträtt tryckfrihetsförordningen och andra lagar".

Utredning

Med anledning av anmälan begärdes yttrande från klinikchefen. Som svar på remissen uppgav denne bl. a. följande.

Vid den öppna psykiatriska verksamhet som benämnes Malmö familjevård göres hembesök på begäran av myndigheter såsom polis, socialvård, men även från andra sjukvårdsinstanser och anhöriga m. m. Hembesök kan ofta ge inblick i en människas situation som inte kontakt på en psykiatrisk mottagning kan ge. I vissa fall har fotografering av en hemmiljö gjorts för att i undervisningssyfte kunna diskutera den situation som människor med olika diagnoser kan leva i. Fotografering har alltid skett med patientens, anhörigas, förmyndares etc. godkännande. Dessa foton har aldrig registrerats som tillhörande en viss patients sjukjournal. Ej heller har några kopior av de diapositiv som det rör sig om tillverkats. Endast ett fåtal av diapositiven har bevarats. Inga av dessa diapositiv innehåller uppgifter om någon patient skriftligen och är ej heller numrerade eller på annat sätt märkta. Fotogra-

fierna har aldrig tagits såsom ett bevismaterial för att bekräfta uppgifter i journaler eller vårdintyg.

S. har vid några tillfällen besökt undertecknad och begärt att få ta del av den fotografering som har skett. Han har fått besked om att de aktuella fotografierna eller diapositiven inte har betraktats såsom en journalhandling och S. har också fått ett skriftligt besked av W., varför bilderna togs och varför de har makulerats och kastats.

Undertecknad tillbakavisar således S:s påståenden att såväl undertecknad som W. uppgivit att fotografierna tagits för att användas som bevismaterial vid en eventuell konflikt. Fotografierna har dessutom aldrig betraktats såsom journalhandling. Undertecknad anser således sig icke ha överträtt vare sig tryckfrihetsförordning eller de föreskrifter som gäller journalföring.

Bedömning

I beslut den 19 september 1985 anförde JO Sverne följande.

Avgörande för frågan om det förelegat skyldighet för familjevården i Malmö att på begäran lämna ut fotografierna till S. är om dessa var att anse som allmänna handlingar eller ej.

I propositionen till ny sekretesslag (prop. 1979/80:2 Del A s. 171 f.) behandlades frågan hur videoinspelningar av patienter för undervisnings- och forskningsändamål skulle behandlas från sekretessynpunkt. Härvid uttalade departementschefen bl. a. följande.

Enligt 2 kap. 3 § första stycket TF är framställning i skrift eller bild samt upptagning som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas endast med tekniskt hjälpmedel att anse som handling i grundlagens mening. Handling är enligt samma bestämmelse att anse som allmän, om den förvaras hos myndighet och på närmare angivet sätt är att anse som inkommen till eller upprättad hos myndighet. Bestämmelser om när handling skall anses inkommen resp. upprättad finns i 2 kap. 6 och 7 §§ TF. Av sistnämnda bestämmelse följer bl. a. att handling som inte hör till visst ärende (detta torde vara det normala i de fall som avses här) anses upprättad hos myndighet när den justerats av myndigheten eller på annat sätt har färdigställts.

Av de här återgivna bestämmelserna följer enligt min mening att en filmupptagning (videoband m. m.) som utförts efter instruktion från en befattningshavare inom den allmänna hälso- och sjukvården skall anses som allmän handling, om den färdigställts och tagits om hand för förvaring vid det sjukhus eller den institution där upptagningen har gjorts. Huruvida upptagningen förvaras i arkivutrymme eller på t. ex. en viss läkares tjänsterum saknar därvid betydelse. Har uppgift om upptagningen antecknats i patientjournal eller annat register, kan det inte råda något som helst tvivel om att upptagningen är allmän handling. Fall kan emellertid tänkas i vilka upptagningen inte blir allmän handling. Så t. ex. torde en upptagning som en läkare utför på egen bekostnad eller för medel som läkaren har erhållit i form av anslag från utomstående inte kunna betraktas som allmän handling hos det sjukhus eller den institution där läkaren är verksam, om upptagningen inte överlämnas till sjukhuset eller institutionen. I vilken utsträckning upptagningar av det sistnämnda slaget skall få göras är närmast en etisk fråga som det inte ankommer på mig att ta ställning till.

Frågan huruvida filmupptagning skall anses som allmän handling eller inte har emellertid i praktiken inte samma betydelse som tidigare med den reglering av sekretessen som föreslås i den nya sekretesslagen. Denna reglering innebär bl. a. att sekretess gäller för uppgift, oavsett om den

förekommer i allmän handling eller ej. Sekretessen enligt förevarande paragraf gäller inom hälso- och sjukvården för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden. Det innebär att uppgifter om person som vårdas eller behandlas inom sjukvården åtnjuter sekretesskydd enligt förevarande paragraf, om uppgifterna finns i upptagning som har gjorts medan patienten var föremål för sådan vård eller behandling. Den som är underkastad sekretessbestämmelsen får alltså i princip inte lämna ut eller på annat sätt låta utomstående ta del av sådan upptagning.

Filmupptagning som är att anse som allmän handling skall självfallet behandlas som andra sådana handlingar som har upprättats inom hälso- eller sjukvården. Huruvida upptagningen har gjorts för att användas för undervisnings- eller forskningsändamål eller i behandlingen av patienten saknar därvid betydelse. Samma regler gäller alltså i fråga om utlämnande av upptagningen – vare sig detta sker genom att upptagningen överlämnas eller genom att någon får se den – som i fråga om utlämnande av andra handlingar som upprättats inom hälso- eller sjukvården.

Nu återgivna uttalanden föranledde ingen erinran vid riksdagens behandling av förslaget till ny sekretesslag och får anses återspegla gällande rättsläge på förevarande område. Uttalandena gäller visserligen videoinspelningar men får anses i lika hög grad gälla vanliga fotografier.

Av utredningen i detta ärende framgår att fotografierna av S:s bostadsrum tagits under tjänsteutövning av befattningshavare vid Malmö familjevård och sedan förvarats där. Mot bakgrund av innehållet i de nyss återgivna uttalandena i förarbetena till sekretesslagen står det klart att fotografierna var allmänna handlingar och skulle behandlas som sådana. Detta innebär att de inte fick förstöras utan stöd av bestämmelse om gallring och att de skulle lämnas ut på stället eller i kopia om någon begärde detta och hinder ej förelåg från sekretessynpunkt. Det förelåg inte något sådant hinder att låta S. få ta del av fotografierna. Till följd härav finner jag att S. har olagligen vägrats få del av dessa.

Det rör sig dock onekligen om en frågeställning som inte är lättbedömd för den som saknar juridisk utbildning. Med hänsyn härtill och då fotografierna numera är kastade finner jag ej grund för vidare ingripande utan stannar vid den kritik jag nu uttalat.

Överlämnande av patientjournal mellan olika kliniker vid ett sjukhus

(Dnr 2806–1984)

En patient vid Huddinge sjukhus hade meddelat sjukhusets centralarkiv att hennes journaler inte skulle lämnas ut utan hennes medgivande. Hon underströk därvid särskilt att detta även gällde utlämnande mellan olika kliniker vid sjukhuset. Trots detta hade hennes journaler överlämnats mellan sjukhusets olika kliniker. Den utredning som företagits till följd av patientens anmälan till JO visade att patienten inte varit i sådant tillstånd att hon ej kunnat tillfrågas om hon medgav att hennes journaler lämnades mellan olika kliniker vid Huddinge sjukhus i samband med att hon vårdades där.

I avgivet remissyttrande har från sjukhusets sida hävdats den uppfattningen att någon sekretessprövning ej behöver ske då journaler lånats mellan olika kliniker vid samma sjukhus. Härvid hänvisas till uttalanden i socialstyrelsens Allmänna råd 1982:4.

Vid ärendets avgörande den 24 oktober 1985 anförde JO Sverne följande.

Enligt 7 kap. 1 § sekretesslagen gäller sekretess inom hälso- och sjukvården för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Det är således inte fråga om en absolut sekretess och uppgifter får lämnas ut om det står klart att så kan ske "utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men".

Sekretessen gäller inte blott mot andra enskilda personer utan även gentemot andra myndigheter och således även myndigheter inom hälso- och sjukvården. Då det gäller somatiska journaler kan man i normalfallet utgå från att det inte länder patienten till men om hans journal på begäran överlämnas till en annan myndighet inom hälso- och sjukvården (sjukhus, öppenvårdsmottagning etc.). Då det gäller psykiatriska journaler är förutsättningarna däremot annorlunda med hänsyn till innehållet i sådana journaler och det förhållandet att patienterna i många fall är angelägna om att uppgifterna i journalerna inte förs vidare. Beroende på omständigheterna i det enskilda fallet kan bedömningen bli densamma även då det gäller en somatisk journal om innehållet i denna framstår som särskilt känsligt. Så kan t. ex. vara fallet med en gynekologjournal.

I de fall man har anledning ifrågasätta om patienten skulle anse det vara till men för honom att journalen överlämnas till annan sjukvårdsmyndighet så skall patientens egen uppfattning om möjligt inhämtas. Motsätter sig patienten att journalen lämnas ut så skall detta respekteras även om vederbörande läkare anser att ett utlämnande inte är till men för patienten. Detta beror på att begreppet "men" i sekretesslagen skall tolkas med utgångspunkt från den enskildes egen värdering. Inom den frivilliga hälso- och sjukvården blir det därför inte aktuellt att göra en egentlig menprövning annat än i sådana fall, där det gäller en journal med känsligt innehåll och det av praktiska skäl inte är möjligt att inhämta patientens egen uppfattning. Mot bakgrund av vad nu sagts så innebär ett önskemål från en patient – såsom i detta fall – att hennes journaler inte skall överlämnas till annan sjukvårdsmyndighet att detta måste respekteras utom i rena nödsituationer.

Sekretess gäller inte blott mot andra myndigheter utan också mellan olika verksamhetsgrenar inom samma myndighet, när de är att betrakta som självständiga i förhållande till varandra (1 kap. 3 § 2 st sekretesslagen). Huruvida olika kliniker vid samma sjukhus i detta sammanhang är att anse som självständiga verksamhetsgrenar har varit föremål för diskussion och olika meningar har uttalats.

Journalutredningen har i sitt huvudbetänkande (SOU 1984:73) Patientjournalen ingående behandlat denna fråga. Efter en redovisning av de olika principiella uppfattningarna i frågan anförde utredningen följande (s. 59 f.).

Den redovisade juridiska tolkningsfrågan har ännu inte ställts på sin spets, men så mycket står klart enligt förarbetena till sekretesslagen, att ett utbyte av informationer som behövs i rent vårdsyfte normalt bör kunna fortgå utan inskränkningar. Om patienten inte lämnat sitt medgivande krävs dock i princip ett ställningstagande i varje enskilt fall. Till vägledning har JO (Sverne) uttalat i ett anmälningssärende:

”Även om läkaren skulle anse det vara till nytta för patienten att uppgifter om dennes situation lämnas ut till annan läkare eller sjukvårdsinrättning, är det för den skull inte säkert att detta är förenligt med sekretesslagen. En läkare, som avser att lämna ut uppgifter om en patient, måste därför sätta sig in i patientens situation och försöka förstå hur denne skulle uppleva det om uppgifterna om honom förs vidare. Om det inte kan uteslutas att patienten skulle uppleva det som obehagligt att någon annan fick kännedom om hans hälsotillstånd eller personliga förhållanden, kan uppgift härom som regel inte vidarebefordras. Om läkaren inte är säker på att patienten är med på att sådana uppgifter om honom lämnas ut skall läkaren därför inhämta patientens mening. Lämnar patienten inte medgivande till att uppgifterna lämnas ut får det inte heller ske. Det råder således inom hälso- och sjukvården en mycket stark sekretess.”

Om man skall tolka de allmänna uppfattningarna ute på fältet i dessa frågor, så går det en skiljelinje mellan psykiatrisk och somatisk vård. Informationsutbyte mellan två olika somatiska kliniker eller uppgiftslämnande från en somatisk klinik till en psykiatrisk klinik föranleder sällan någon djupare sekretessanalys. Inom psykiatri är däremot sekretessmedvetenheten betydligt högre. Journalrekvisitioner från somatiska enheter hos psykiatriska kliniker effektueras inte utan vidare. I stället tas en personlig kontakt med frågeställaren för att muntligen ge den hjälp som krävs. På så sätt försöker man så långt som möjligt undvika att bryta patientsekretessen. Journalutlämnande psykiatriska kliniker och mottagningar emellan sker vanligen endast efter skriftlig rekvisition med angivande av orsak. På många håll görs dessutom en anteckning om utlåningen och anledningen till lånet i journalen.

Efter att sålunda ha redovisat de olika ståndpunkterna i frågan om klinikerna utgör ”självständig verksamhetsgren” i sekretesslagens mening anförde utredningen för egen del följande (s. 77).

Journalutredningen har tidigare (4.1.1.) pekat på den oklarhet som råder om begreppet ”självständig verksamhetsgren” i sekretesslagen. Begreppet får direkt praktiska konsekvenser i hälso- och sjukvårdsorganisationen och det kan dröja många år innan en rättslig prövning resulterat i ett prejudikat till vägledning i tolkningssvårigheterna. Journalutredningen anser det därför nödvändigt att denna fråga snarast klarläggs, t. ex. genom ett auktoritativt uttalande i en regeringsproposition.

Journalutredningens egen uppfattning i sakfrågan är att varje klinik bör ses som en självständig enhet – åtminstone i journal- och sekretessfrågor. Detta synsätt kan för övrigt sägas vara en återgång till vad som ansågs naturligt innan nya rutiner med enhetsjournaler m. m. började prövas. Utredningen vill med ett sådant klarläggande framför allt värna om den psykiatriska vårdens ömtåliga uppgifter och den restriktiva sekretesspraxis som utvecklats inom denna specialitet. Själva principen om ett lokalt klinikansvar är då särskilt viktigt. Ett decentraliserat ansvar, som uttryckligen läggs fast på föreslaget sätt, bör dessutom kunna medföra en stramare journalhantering även på de somatiska enheterna.

Journalutredningen ser således kliniken (motsv.) som den organisatoriska

kärnan vid diskussioner i olika sekretessfrågor. Utredningen har valt att använda begreppet inre sekretess när det gäller förhållandena på denna nivå.

I den av riksdagen antagna propositionen (1984/85:89) om patientjournallag m. m. anförde departementschefen (s. 11) i denna fråga följande.

I sitt betänkande redovisar utredningen ingående de komplicerade frågor som hänger samman med integritet och sekretess inom hälso- och sjukvården och förordar bl. a. en klargörande tolkning av vad begreppet självständig verksamhetsgren i sekretesslagen (1980:100) innebär för hälso- och sjukvården. Utredningen uppmärksammar även de särskilda integritets- och sekretessfrågor som uppkommer vid dataregistrering av personuppgifter inom hälso- och sjukvården. Jag anser att utredningens överväganden i dessa delar är värdefulla och att de bör ligga till grund för ytterligare analyser i ämnet. Sådana analyser kan lämpligen göras inom data- och offentlighetskommittén (Ju 1984:06) (DOK).

Som framgår av den nu lämnade redovisningen kan det inte med säkerhet påstås att en klinik utgör en självständig verksamhetsgren i sekretesslagens mening. Det kan därför heller inte hävdas att utlämnande av en journal mellan olika kliniker vid samma sjukhus i strid mot patientens önskemål utgör ett brott mot sekretesslagen.

Av 3 § hälso- och sjukvårdslagen framgår att en god hälso- och sjukvård skall bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet samt att vården och behandlingen så långt det är möjligt skall utformas och genomföras i samråd med patienten. Även om man vid Huddinge sjukhus har den uppfattningen att journaler kan lämnas mellan klinikerna i strid mot patientens önskemål utan att detta kommer i konflikt med sekretesslagen så följer enligt min mening dock av hälso- och sjukvårdslagens bestämmelse att patientens uttryckliga önskemål skall respekteras. Av utredningen i ärendet framgår att man från sjukhusets sida i och för sig avsett att tillmötesgå patientens önskemål men att hennes journaler av förbiseende lämnats till andra kliniker. Det är beklagligt att det gått till på detta sätt. Efter nu företagen utredning förutsätter jag att man på sjukhuset i fortsättningen är mer observant på patientens önskemål och att något liknande därför inte skall behöva upprepas.

Det nu behandlade ärendet berör frågan om sjukhusklinikernas ställning som självständiga verksamhetsgrenar. En kopia av beslutet skall därför för kännedom översändas till data- och offentlighetskommittén.

Sekretess inom hälso- och sjukvården för patienternas telefonnummer

(Dnr 2481–1985)

I en anmälan till JO uppgav en kvinna, F., följande. Hon hade varit sammanboende med en man som under våren 1985 hade vårdats på avdelning 136 vid alkoholkliniken vid Ulleråkers sjukhus. Vid två tillfällen – våren 1985 och i september samma år – hade en skötare vid avdelningen, E., lämnat ut deras telefonnummer till andra patienter. Efter det första

telefonsamtalet hade hon tagit kontakt med E. och framhållit att denne inte fick lämna ut deras telefonnummer. Trots detta hade samma sak upprepats i september.

Med anledning av anmälan begärdes utredning och yttrande från klinikchefen Göran Stolt vid Ulleråkers sjukhus. Efter hörande av E. och biträdande överläkare Mats Schöldt anförde Stolt följande.

Ärendet rör patienten R. W. Han har haft fleråriga alkoholproblem och kom i kontakt med kliniken hösten -84. Efter avgiftning togs han in på kliniken dagvårdsavdelning 136 84-11-29. Avdelningen är en psykiatrisk behandlingsavdelning avsedd för personer med alkoholproblem i kombination med annan psykiatrisk problematik, relationsproblem och/eller sociala störningar. Behandlingen på avdelningen är psykoterapeutiskt inriktad med samtalsbehandling, bildterapi, avslappningsövningar m. m. Avdelningen har tolv vårdplatser och personalen består av fem skötare som under handledning av bitr. överläkare, psykolog och kurator sköter det direkta behandlingsarbetet. Patienten vistas på avdelningen från kl. 09.00 till 15.00 i ett strukturerat behandlingsprogram men de bor i övrigt i sina respektive hem.

R. W. togs således in i november -84 och behandlades till 85-05-03. Behandlingskontraktet innebar, som för övriga patienter, att han skulle inställa sig varje morgon. Under mars månad inträffade vid några tillfällen att han fick återfall i alkoholmissbruk och då inte kom. I behandlingen deltog också F. i ett par gemensamma familjesamtal som part i bearbetande av relationsproblem. Då R. W. uteblev från pågående behandling på avdelningen och risken för att han kommit in i ett destruktivt missbruk bedömdes överhängande, diskuterades detta på avdelningen även med medpatienter vilka uttryckte sin oro. Det ansågs viktigt att patienten kontaktades för att förmå honom komma åter till avdelningen. I detta lägesökte E. nå patienten på dagtid men misslyckades till en början. En manlig med-patient fick efter eget initiativ telefonkontakt med R. W. på kvällstid och E. nådde även R. W. dagtid varvid patienten återupptog behandlingen.

Från avdelningen hade man ingen uppfattning att telefonnumret var hemligt.

Tillfälle nummer två orsakades av att R. W. efter avslutad behandling på avdelningen, kontaktat en kvinnlig med-patient och av henne lånat 500:-. Med-patienten kände sig utnyttjad och i en tvångssituation. Denna kvinna fortsatte vården efter sommaruppehållet och önskade då inför personalen enträget få möjlighet att återfå penningssumman. Det diskuterades på avdelningen och bedömdes viktigt att hon själv fick agera i ärendet. Hon fick därför ut det av R. W:s senaste uppgivna telefonnummer då annan bostadsadress inte fanns antecknad. Det var svårt att föreställa sig att F. skulle komma att reagera så kraftigt som hon gjort på förfrågan om hon visste R. W:s aktuella bostadsadress.

Några brott mot sekretesslagen och tystnadsplikten anser jag icke har förekommit från avdelningens sida eller från namngiven skötare.

F. yttrade sig över remissvaret och vidhöll sina i anmälan framförda klagomål.

Vidare inhämtades kompletterande upplysningar från E., som därvid uppgav följande.

Patienten R. W. bodde tidigare under samma adress som F. Telefonnumret var angivet på R. W:s patientbricka. E. kände inte till något annat telefonnummer till R. W. och hade inte fått några uppgifter om att telefonnumret skulle betraktas som hemligt. Efter telefonsamtalet på våren

1985 hade F. ringt och meddelat att hon inte ville att telefonnumret skulle lämnas ut. R. W. hade sedan flyttat till annan adress. Detta hade emellertid E. inte känt till. E. hade ansett att det var viktigt att den kvinnliga medpatienten fick kontakt med R. W. och hade därför på nytt lämnat telefonnumret.

Vid ärendets avgörande den 10 mars 1986 anförde JO Sverne följande.

Inom hälso- och sjukvården gäller sekretess för uppgift om enskilda hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men (7 kap. 1 § 1 stycket sekretesslagen). I uttrycket "andra personliga förhållanden" inryms alla uppgifter som går att härleda till en enskild person och således även ett telefonnummer. Sekretessen gäller inte blott till skydd för patienten själv och dennes närstående utan även till skydd för andra personer om vilka uppgifter förekommer inom hälso- och sjukvården. Jag konstaterar därför inledningsvis att telefonnumret till R. W. och F. omfattades av de sekretessbestämmelser som gäller inom hälso- och sjukvården och att detta sekretesskydd även gällde till förmån för F. också då hon inte längre sammanbodde med patienten R. W.

Av 14 kap. 4 § framgår att sekretess till skydd för enskild helt eller delvis kan efterges av honom med vissa undantag som i detta ärende saknar intresse (jfr 7 kap. 3 och 6 §§ sekretesslagen). Om man av en eller annan anledning anser att en sekretesskyddad uppgift bör lämnas ut skall man därför i första hand inhämta den enskildes samtycke till detta.

Beträffande den händelse som ägde rum undervåren 1985 var förhållandet att man misslyckats med att få kontakt med R. W. Följaktligen fanns det då inte heller någon möjlighet att fråga honom om hans telefonnummer fick lämnas ut. Någon anledning att på detta stadium kontakta F. synes inte ha förelagat, eftersom telefonnumret var angivet som R. W:s telefonnummer på dennes patientbricka. Då samtycke inte förelåg fick telefonnumret inte lämnas ut till någon utomstående – och givetvis då inte heller till en medpatient – om det inte stod klart att uppgiften kunde röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående skulle lida men. I den uppkomna situationen kan det givetvis ha varit vanskligt att göra en sådan bedömning. Av sekretesslagens bestämmelser följer dock i princip att en patients telefonnummer inte utan dennes medgivande får lämnas till en medpatient. Med hänsyn till de speciella förhållanden som rådde i detta fall anser jag mig dock kunna stanna vid ett påpekande att telefonnumret enligt min mening inte borde ha lämnats ut.

Av utredningen i ärendet framgår att F. därefter anförde klagomål till sjukhuset mot att telefonnumret hade lämnats ut.

Av förarbetena till sekretesslagen framgår att den menprövning som skall ske vid begärt utlämnande av sekretesskyddade uppgifter skall göras med utgångspunkt från den enskildes egen uppfattning om vad som är till men för honom eller henne. Eftersom F. klagat på att telefonnumret tidigare lämnats ut var det uppenbart att hon upplevde det som menligt för henne. Även om man från sjukhusets sida ansåg att det var väsentligt att den kvinnliga medpatienten fick kontakt med R. W. så fick telefonnumret inte lämnas ut.

Jag finner således att det begåtts ett klart fel från sjukhusets sida då man i september 1985 lämnade ut F:s telefonnummer. Det begångna felet kan dock inte anses vara av så allvarig beskaffenhet att det ger anledning till rättsligt ingripande från min sida. Jag låter därför bero med gjorda uttalanden och avslutar ärendet.

Fråga om sjukhus varit skyldigt att lämna ut uppgifter om personal till massmedier

(Dnr 401-1985)

I en anmälan till JO uppgav Runo Samuelsson, som är reporter för Radio Sörmlands redaktion, i huvudsak följande.

Inom de olika sjukvårdsblocken vid centrallasarettet i Eskilstuna finns särskilda pooler med personal, som skall kunna rycka in vid akuta behov. Då Samuelsson skulle göra ett reportage om detta önskade han få kontakt med några namngivna sjuksköterskor i dessa pooler. Han hade då frågat chefen för "vakansen" efter dem men fått till svar att sekretess hindrade att man upplyste om på vilken avdelning viss personal arbetade. Samuelsson hade frågat vilka sekretessparagrafer som åberopades men fått till svar att man inte avsåg sekretesslagens bestämmelser utan interna sekretessregler som utfärdats av sjukhusledningen. Vid närmare förfrågan hade han fått till svar att det gällde en intern sekretess som avsåg att skydda personalen från trakasserier.

Samuelsson hemställde att JO skulle utreda om det fanns fog för att neka massmedierna att få veta var lasarettets personal arbetade och om detta var förenligt med tryckfrihetsförordningens regler om rätten att få lämna upplysningar till massmedierna. Avslutningsvis framhöll Samuelsson att det var värdefullt att JO uttalade sig om vilka regler som gällde.

Efter remiss lämnades följande yttrande från norra sjukvårdsdistriktet i Södermanlands läns landsting.

Aktualiserad problemställning gäller den s. k. pool-personalen. Denna personal är anställd för att i första hand täcka upp korttidsfrånvaro på de olika arbetsställena. I andra hand skall pool-personalen kunna förstärka vid tillfällig överbelastning. Pool-personalen administreras via en speciell serviceexpedition. De olika arbetsställena ute på lasarettet ringer till serviceexpeditionen och begär att få en ersättare ur poolen när någon av den fasta arbetskraften är frånvarande. Pool-personalen går då till den arbetsplats som anvisas av serviceexpeditionens personal.

I det aktuella fallet försökte Samuelsson komma i kontakt med personal som var anställd inom poolen. Rutinerna är sådana att den som ringer får vänta i telefonen medan personalen på serviceexpeditionen tar kontakt med den efterfrågade. Om den efterfrågade vill prata med den som söker honom eller henne kopplar serviceexpeditionen samtalet vidare. Om expeditionen inte omedelbart får tag i den eftersökta, ber man alltid vederbörande ringa upp när man nått honom eller henne.

Inte i något fall stoppas alltså den uppringande på serviceexpeditionen. Serviceexpeditionen ser alltid till att den eftersökta får del av meddelandet från den uppringande. Det måste dock slutgiltigt vara den eftersökta själv

som bedömer om hon vill prata med den uppringande eller inte.

Bakgrunden till rutinerna att inte omedelbart koppla samtalen vidare är att pool-personal tidigare har trakasserats av före detta äkta män, psykiskt sjuka patienter med flera, som velat ta reda på vilken aktuell arbetsplats pool-personalen har just den dagen. Man har därefter stått och väntat vid utgången från den arbetsplatsen för att mer eller mindre handgripligt försöka komma till tals med pool-personalen. Efter önskemål från personalen själv infördes därför den redovisade rutinen.

Den generella rutinen har också tillämpats i nu aktuellt fall. Personalen på serviceexpeditionen har alltså inte nekat Runo Samuelsson att komma i kontakt med pool-personalen.

JO Sverne anförde i beslut den 5 september 1985 följande.

Av 15 kap. 4 § sekretesslagen framgår att myndighet på begäran av enskild skall lämna uppgift ur allmän handling som förvaras hos myndigheten "i den mån hinder inte möter på grund av bestämmelse om sekretess eller av hänsyn till arbetets behöriga gång".

Enligt vad som angetts i anmälan gällde de uppgifter Samuelsson efterfrågat var inom lasarettet vissa namngivna sjuksköterskor arbetade. Det är helt klart att de efterfrågade uppgifterna inte omfattas av någon bestämmelse om sekretess. Det kan heller inte ha varit förenligt med någon mer tidskrävande arbetsinsats att besvara de av Samuelsson efterfrågade uppgifterna. Det kan därför inte hävdas att hinder förelegat för att lämna ut uppgifterna "av hänsyn till arbetets behöriga gång". För att en myndighet skall vara skyldig lämna ut uppgifter krävs dock vidare att de skall finnas upptagna i en allmän handling. Har uppgifterna om sjuksköterskornas arbetsplats funnits intagna t. ex. i en personalakt eller någon annan allmän handling vid lasarettet har förelegat skyldighet att lämna ut uppgifterna. De upplysningar som lämnats i ärendet ger emellertid inte klarhet i om så varit fallet.

Eftersom Samuelssons anmälan innefattar en begäran om ett klarläggande av det rättsliga läget anser jag inte erforderligt att närmare utreda, huruvida de efterfrågade uppgifterna varit tillgängliga i en allmän handling eller inte, utan låter denna del bero med nu gjorda uttalanden om gällande bestämmelser. Jag vill dock tillägga att även om uppgifter – som inte är sekretesskyddade – inte är upptagna i någon allmän handling så kan det många gånger vara önskvärt att myndigheten likväl lämnar ut uppgiften som en service till den som efterfrågar den. I all synnerhet gäller detta om massmedier behöver uppgifterna för sin nyhetsbevakning. Med hänsyn till syftet med Samuelssons begäran att få reda på var inom lasarettet sjuksköterskorna arbetade kan det inte ha funnits någon rimlig anledning att neka honom uppgifterna.

Samuelssons anmälan hit synes emellertid främst gälla att sjukhusledningens skulle ha förbjudit personalen att lämna ut uppgifterna. Med anledning härav vill jag framhålla följande.

Av bestämmelserna om meddelarfrihet i tryckfrihetsförordningen och radioansvarighetslagen framgår att personal vid en statlig eller kommunal myndighet är förbjuden att lämna uppgifter till massmedierna endast i sådana särskilda fall som anges i 16 kap. sekretesslagen. Inom hälso- och sjukvården gäller detta främst uppgifter om patienternas hälsotillstånd eller

andra personliga förhållanden. Här gällde det inte något sådant. Sjukhusledningen kunde därför inte förbjuda personalen att lämna ut uppgifterna till företrädare för massmedierna och för övrigt inte heller till någon annan. I sjukvårdsdistriktets remissvar har emellertid upplysts att sjukhusledningen inte förbjudit någon att lämna uppgifter till massmedierna utan endast överlåtit åt vederbörande befattningshavare att själv avgöra om han ville tala med den som sökte honom per telefon. Jag saknar anledning ifrågasätta denna uppgift. Jag vill i anslutning till detta understryka att reglerna om meddelarfrihet innefattar en rätt att lämna information till massmedierna men de innebär inte någon skyldighet att göra detta. Om de av Samuelsson efterfrågade sjuksköterskorna inte velat låta sig intervjuas hade de varit i sin fulla rätt att vägra medverka i någon telefonintervju.

Frågor om objektivitet och sekretess i förtroendenämnds verksamhet

(Dnr 1987–1984)

Vid mottagning som Gävleborgs läns landstings förtroendenämnd anordnat på Bollnäs sjukhus riktade en patient M. den 10 mars 1983 klagomål i skilda hänseenden mot överläkaren H. vid Gävle sjukhus. Klagomålen gällde dels att M. inte skulle ha erhållit tillfredsställande behandling, dels att H. skulle ha haft privatpraktik och behandlat sina privatpatienter med förtur vid kirurgiska kliniken på Gävle sjukhus. Klagomålen mottogs av förtroendenämndens sekreterare N. N. dikterade in klagomålen i en teknisk apparat samt lät skriva ut diktatet. Sedan N. muntligen underrättat sjukhusdirektören vid Gävle sjukhus om M:s klagomål översände han vidare en skrivelse till honom. I denna skrivelse tog N. bl. a. upp frågan om möjligheten att kontrollera väntetiderna för H:s operationer samt möjligheterna att utverka tillgång till noteringar från H:s privatpraktik.

Efter företagen utredning beslöt förtroendenämndens arbetsutskott den 26 maj 1983 att från vidare handläggning avföra de delar av ärendet som avsåg annat än uppkommet dröjsmål med operativt ingrepp samt att rapportera ärendet till förtroendenämnden med förslag om fortsatta utredningsinsatser för att söka klarlägga orsakerna till uppkommet dröjsmål. Vid förtroendenämndens sammanträde den 10 juni 1983 beslöt förtroendenämnden att ge uppdrag åt ordföranden och sekreteraren att se till att erforderliga utredningsinsatser gjordes för att tillräckligt belysa frågan om orsakerna till dröjsmålet.

I en anmälan hit begärde H. att JO skulle granska innehållet i N:s skrivelse till sjukhusdirektören samt N:s utskrift av M:s anmälan till förtroendenämnden. H. anförde bl. a. att brevet från N. till sjukhusdirektören var en offentlig handling. Av brevet framgick att N. godtagit M:s "lögnaktiga uppgift" att H:s privatpatienter skulle ha fått förtur till enkelrum på kirurgkliniken. En mycket enkel kontroll skulle ha gett vid handen att M:s uppgift var osann, eftersom H. inte hade någon privat mottagning. H. ifrågasatte om det var "förenligt med god juristsed" att helt kritiklöst godtaga uppgifter från ena

parten i en tvist utan att höra den anklagade.

Beträffande innehållet i N:s utskrift av M:s anmälan framhöll H. bl. a. följande. Redogörelsen för M:s anmälan skulle vara objektiv och endast innehålla M:s egna ord. Enligt H:s uppfattning hade N. på flera ställen lagt in egna funderingar. M:s anmälan var en offentlig handling, som kunde läsas av flera personer. Även pressen hade intresserat sig för handlingen. Allt detta gjorde att innehållet i denna redogörelse kunde få mycket stor spridning och vara till skada för H.

Efter att ha berett N. tillfälle att yttra sig anförde JO Sverne i beslut den 5 september 1985 följande.

Å ena sidan ligger det i sakens natur att en befattningshavare i offentlig tjänst, som blir föremål för en anmälan som senare visar sig sakna fog, känner sig förorättad. Å andra sidan föreligger skyldighet för den offentlige befattningshavare, som det åligger att mottaga anmälan, att så långt möjligt fullständigt redovisa innehållet i anmälan. Endast i sådana extrema fall där en anmälan framstår som meningslös eller uppenbart saknar trovärdighet finns det anledning att mera summariskt återge innehållet i anmälan. Vid den fortsatta utredningen av anmälan får sedan klargöras vilka uppgifter i denna som är felaktiga eller riktiga. Hur detaljrik en uppteckning av en anmälan skall göras är givetvis en lämplighetsfråga, där det i det enskilda fallet kan finnas utrymme för olika uppfattningar.

Vid min genomgång av N:s uppteckning av M:s anmälan har jag inte funnit anledning rikta någon kritik mot innehållet i denna. Anmälan gällde i detta fall händelser inom hälso- och sjukvården och riktades till landstingets förtroendenämnd. Med hänsyn till skyddet för de enskilda patienternas integritet får uppgifter i en sådan anmälan, såvitt de gäller enskildas hälsotillstånd och personliga förhållanden, endast lämnas ut om det står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Härav framgår således att uppgifterna i en anmälan av det slag det här var fråga om i princip åtnjuter sekretesskydd även om sekretessen är till för att skydda den anmälade patientens integritet och inte den anmälda läkaren.

N:s skrivelse till sjukhusdirektören ger onekligen intryck av att H. bedrivit privatpraktik. Senare utredning i ärendet har visat att så inte var fallet. Om H. verkligen bedrivit privatpraktik, hade detta kunnat få betydelse vid prövningen av M:s anmälan till förtroendenämnden. N. borde inte utan att ha belägg för detta gjort uttalanden av det slag han gjort i skrivelsen till sjukhusdirektören. N. har i sitt remissvar förklarat att sjukhusdirektören mot bakgrund av det tidigare samtal som förekommit mellan honom och N. förstått att N. inte bildat sig någon bestämd uppfattning i denna fråga. Jag saknar anledning ifrågasätta riktigheten av N:s förklaring. Jag vill dock framhålla angelägenheten av att man i en tjänsteskrivelse eftersträvar att lämnade uppgifter redovisas på ett objektivt och sakligt sätt. N. har även själv i sitt remissvar uttalat sig på sådant sätt att det framgår att han i efterhand insett att skrivelsen bort utformas så att den inte kunde missförstås av dem som tog del av den.

Kommunicering av sekretesskyddade handlingar i ärende hos hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd

(Dnr 1717–1984)

I en anmälan till hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd hade en person, F., riktat anmälan mot en läkare, H., för att denne skulle ha förfarit felaktigt på sätt som närmare angavs i anmälan. Med anledning av anmälan föranstaltade ansvarsnämnden om utredning varvid nämnden inhämtade yttrande av läkaren och lånade in F:s journalhandlingar. Av nämnden införskaffad utredning – vari således ingick journalhandlingar – kommunicerades med F:s ombud. Bland journalhandlingarna ingick även en skrivelse från H., som var ställd till en annan läkare. Skrivelsen gällde huvudsakligen F. men innehöll även upplysningar om en person L. E., som var patient hos H.

I skrivelse till JO riktade H. klagomål mot hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd för att nämnden ej uteslutit uppgifterna om L. E., då utredningen i ärendet kommunicerades med F:s ombud.

Med anledning av H:s anmälan begärdes yttrande från hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd. Nämnden anförde därvid att den ansåg att de avsnitt av handlingen som berörde L. E. borde av H. uteslutas i den kopia som tillställdes nämnden. Även nämndens kansli borde självfallet vid kommunicering av handlingarna med anmälaren ha utelämnat ifrågavarande avsnitt, vilket ej skett. Vidare anförde nämnden följande.

När det gäller bedömningen av det inträffade vill nämnden först framhålla att det fortlöpande kommer in ett synnerligen stort antal journalhandlingar till nämnden.

Det ankommer på den ansvarige handläggaren att granska sina ärenden ur sekretessynpunkt för att förvissa sig om att hinder inte föreligger för att utlämna – helt eller delvis – upplysningar i handlingarna. Så sker också. Att som i det aktuella fallet ett omfattande journalmaterial rörande en viss patient också innehåller en kopia av ett brev som även rör en annan person är unikt i nämndens verksamhet. Nämnden vill i detta sammanhang också framhålla att arbetsbelastningen på nämndens kansli är extremt hög, vilket kan inverka på detaljgranskningen av handlingarna under den inledande beredningen av ärendena. Med hänsyn härtill och då i rubriken till ifrågavarande handling anges att den gäller F. anser nämnden det inträffade vara ursäktligt.

Det bör nämnas att personalen vid nämndens kansli har informerats om det aktuella fallet för att undvika ett upprepanande av det inträffade.

Vid ärendets avgörande den 2 december 1985 anförde JO Sverne följande.

Ansvarsnämnden har i sitt yttrande hit framhållit att journalhandlingarna rörande F. även innehåller upplysningar om en annan patient L. E., vilken inte har någon anknytning till ansvarsärendet mot H. Nämnden anser därför att de avsnitt av journalhandlingen som berör L. E. borde ha uteslutas i den journalkopia som H. tillställt nämnden. För egen del vill jag härvidlag framhålla att det varit lämpligt om H. uteslutit uppgifterna om L. E. samt upplyst nämnden om detta eller att han upplyst nämnden om att journalkopian även innehöll uppgifter om en annan patient. Det har dock inte förelegat någon formell skyldighet för H. att förfara på sådant sätt.

Den befattningshavare vid ansvarsnämnden som handlagt ärendet hos nämnden har numera lämnat sin tjänst med pension. Ärendets beskaffenhet är inte sådan att det funnits anledning fullfölja ärendet genom att höra honom trots att han lämnat sin befattning. Min bedömning av ärendet kommer därför att begränsas till principiella synpunkter på ansvarsnämndens kommunicering av journalhandlingar.

Bestämmelser om handläggningen av ärende rörande fråga om disciplinansvar hos ansvarsnämnden finns i lagen (1980:11) om tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonalen m. fl. (TL). I 27 § TL stadgas att ansvarsnämnden får fordra in patientjournaler eller andra handlingar som behövs för utredningen. I sammanhanget bör nämnas att det av 7 kap. 1 § 2 stycket sekretesslagen framgår att sålunda infordrade handlingar omfattas av samma stränga sekretess som enligt 1 stycket i samma lagrum gäller inom hälso- och sjukvården för uppgift om enskildas hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden.

I 35 § TL stadgas vidare följande. "Innan ett ärende avgörs skall parten ha fått kännedom om det som tillförts ärendet genom någon annan än honom själv. Han skall också ha fått tillfälle att yttra sig över det, om det inte föreligger sådana skäl mot det som anges i 29 § andra stycket."

Av 36 § TL framgår av hänvisning till 14 kap. 5 § sekretesslagen att bestämmelserna i 35 § TL dock får vika om det av hänsyn till allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt att sekretessbelagd uppgift i materialet inte röjs. Då det gäller kommunicering med en anmälare, som tillika är patient eller med dennes ombud, torde tillämpningen av 36 § TL enligt min mening kunna bli aktuell i följande fall.

1. Journalen innehåller känsliga uppgifter rörande annan person än patienten själv.

2. Omständigheterna är sådana som avses i 7 kap. 3 § sekretesslagen. Där framgår att sekretess gäller även gentemot patienten i fråga om uppgift om hans hälsotillstånd, om det med hänsyn till ändamålet med vården eller behandlingen är av synnerlig vikt att uppgiften inte lämnas till honom.

3. Omständigheterna är sådana som avses i 7 kap. 6 § sekretesslagen, dvs. journalen innehåller anmälan eller annan utsago om patienten från en enskild person och det kan antas att fara uppkommer för att denne eller någon honom närstående utsätts för våld eller annat allvarligt men om uppgiften röjs.

Vid fullgörande av den i 35 § TL föreskrivna kommuniceringsskyldigheten måste därför journalhandlingarna i erforderlig utsträckning genomgå hos ansvarsnämnden för att klarlägga att hinder för kommunicering inte föreligger till följd av sekretess. Hur omfattande och noggrann en sådan genomgång skall vara blir givetvis beroende på omständigheterna i det enskilda fallet. Ansvarsnämnden har i sitt remissvar framhållit att arbetsbelastningen på nämndens kansli är extremt hög, vilket kan inverka på detaljgranskning av handlingarna under den inledande beredningen av ärendena. Med anledning härav vill jag vidare framhålla följande.

I 35 § TL första meningen stadgas att parten skall ha fått kännedom om det som tillförts ärendet genom någon annan än honom själv innan ärendet avgörs. I andra meningen i samma paragraf stadgas att parten också skall ha

fått tillfälle yttra sig över detta material, om det inte föreligger sådana skäl som anges i 29 § 2 stycket TL. (Av 29 § 2 stycket framgår att underrättelse om anmälan till den mot vilken åtgärd ifrågasätts, inte behöver ske om sådan underrättelse är onödig.)

Av förarbetena till TL (prop. 1978/79:220 s. 65) framgår att bestämmelserna i 35 § TL motsvarar 18 § förvaltningsprocesslagen. I sistnämnda paragraf stadgas följande. "Innan mål avgöres, skall part ha fått kännedom om det som tillförts målet genom annan än honom själv och haft tillfälle att yttra sig över det, om det ej föreligger sådana skäl däremot som anges i 10 § andra stycket." (Av 10 § 2 stycket framgår att underrättelse till motpart om ansöknings- eller besvärshandling inte behöver göras om underrättelsen är onödig.) Se vidare proposition 1971:30 Förvaltningsreformen s. 546 och 563 samt Bertil Wennergren Förvaltningsprocess s. 172–173.

Det bör vidare framhållas att bestämmelserna i 18 § förvaltningsprocesslagen och 35 § TL ansluter sig till vad som gäller i frågor om handläggning av ärende rörande myndighetsutövning hos förvaltningsmyndigheterna. Med anledning härav bör framhållas att det av förarbeten till förvaltningslagen (SoU 1968:27 Förvaltningslagen s. 167) framgår att det i princip bara är relevant material som skall kommuniceras.

Av den sålunda lämnade redovisningen av förarbetena till TL framgår att – trots viss redaktionell olikhet – 35 § TL skall motsvara innehållet i 18 § förvaltningsprocesslagen.

Ansvarsnämnden har i sitt remissvar påpekat svårigheterna att detaljgranska inkomna journaler. Jag har i och för sig full förståelse för detta men vill samtidigt understryka att detta inte fritar nämnden från skyldighet att göra den granskning som är erforderlig för prövning av fråga om hinder för kommunicering föreligger till följd av sekretess.

Mot bakgrund av att nämnden i sitt remissvar upplyst om de praktiska svårigheter som föreligger med granskning av journalerna före kommunicering vill jag vidare tillägga följande. Det kan ifrågasättas om man alltid behöver infordra hela journalmaterialet. Många gånger torde det vara tillräckligt att infordra journalen i erforderliga delar. I allmänhet torde man mot bakgrund av innehållet i anmälan kunna begränsa journalrekvisitionen. Härigenom borde man kunna nedbringa arbetet med granskning av infordrade journaler.

Mot bakgrund av den i ärendet lämnade redovisningen av innebörden av bestämmelserna om kommunicering i 35 § TL vill jag vidare som min mening uttala den uppfattningen att kommuniceringsskyldigheten inte avser sådana delar av journalhandlingen som uppenbart saknar betydelse för bedömning av ansvarsärendet. Med hänsyn till utformningen av 35 § TL finns det dock anledning att – i sådana fall där inte hela journalen kommuniceras – underrätta parten om förekomsten av ytterligare journalmaterial. Om 35 § TL tillämpas på sådant sätt torde arbetet med granskning av journalerna före kommunicering kunna avsevärt underlättas.

Om rätt till kopiering av en av myndighet utgiven referatsamling

(Dnr 3163–1984)

Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd utger en referatsamling med titeln Referat av ansvarsnämndens beslut. Publiceringen sker med tio utgåvor per år och en sammanställning av dessa i en årsbok. På baksidan av de tio utgåvorna finns tryckt följande: "Eftertryck, inklusive all form av kopiering, förbjuds utan tillstånd av hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd".

I en anmälan till JO riktades kritik mot ansvarsnämnden för att den genom nysnämnda kopieringsförbud skulle förhindra att referatsamlingen kunde användas för vetenskapliga ändamål såsom i medicinska, sociala och juridiska sammanhang. Vidare uppgavs att det förelåg hinder för att på bibliotek ta kopior av referatsamlingen.

Med anledning av anmälan begärdes yttrande från hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd, som svarade följande.

Det har sedan länge funnits önskemål om någon form av återföring till hälso- och sjukvården av de erfarenheter som vunnits genom ansvarsnämndens verksamhet. Även nämnden har ansett detta vara av yttersta vikt för bl. a. säkerheten i vården. Nämnden har emellertid tidigare inte haft vare sig ekonomiska eller personella resurser att åstadkomma en sådan återföring.

Sedan regeringen hösten 1983 på framställning av nämnden beviljat dels nämnden ett startbidrag för att kunna ge ut en referatsamling av nämndens beslut, dels SIGA AB i Gällivare medel för vissa förberedelser för utgivning av en sådan, blev det möjligt att fr. o. m. år 1984 ge ut en publikation. Denna innefattar tio referathäften per år med ca tio referat i varje samt en sammanställning av dessa i en årsbok med olika sökregister. Enligt det samarbetsavtal som träffats med SIGA AB skall nämnden tillhandahålla företaget manuskript till referatsamlingarna. Nämnden erhåller visst belopp per försåld prenumeration. SIGA AB handhar även samtliga prenumerantfrågor, fakturering m. m.

De fall som skall refereras väljs ut av nämnden. Referaten skrives av en utanför nämnden stående person mot timarvode. Manuskripten granskas på nämndens kansli och översänds därefter till SIGA AB för tryckning och distribution.

Utgivningen föregicks av en marknadsundersökning, som utfördes av Statskonsult AB, och en reklamkampanj, där ca 7 000 intressenter erbjöds prenumeration. Erbjudandet utsändes till bl. a. samtliga klinikchefer och klinikföreståndare. Hittills har emellertid endast drygt 500 prenumerationer tecknats.

Utgivningen skall vara självbärande, varför nämnden – utöver startbidraget – ej erhåller något statsbidrag. Kostnaderna måste balansera intäkterna. Att detta är en självbärande affärsverksamhet markeras av att regeringen i regleringsbrev för nämnden för innevarande budgetår i staten för nämnden tagit upp en särskild post "Referat av Ansvarsnämndens beslut" med 1 000 kr. Detta innebär att kostnader och intäkter måste balansera på 1 000 kr. när.

F. n. täcker intäkterna inte kostnaderna, varför den fortsatta publiceringen är hotad. SIGA AB startar emellertid i dagarna en ny reklamkampanj för att värva ytterligare prenumeranter och därigenom trygga utgivningen.

Anmälaren har vänt sig till riksdagens ombudsmän och framfört klagomål över att publikationen försetts med ett förbud mot kopiering.

För att publikationen ekonomiskt skall kunna överleva krävs att intäkter-

na helt täcker kostnaderna. Utan ett förbud mot kopiering kan antalet prenumerationer väntas minska.

Lagstödet för förbudet att kopiera referatsamlingen återfinns i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.

Enligt 24 § må utan upphovsmannens samtycke återgivnas annan hos svensk myndighet upprättad handling än som avses i 9 § första stycket (författningar, beslut av myndighet, av svensk myndighet avgivna yttranden samt officiella översättningar av sådana texter). Ett fritt återgivande gäller dock inte bl. a. verk, varav exemplar i samband med affärsverksamhet genom myndighets försorg tillhandahålles allmänheten.

Av vad som sagts i det föregående framgår att referatsamlingen utgör affärsverksamhet för vilken upphovsrätt föreligger. Nämnden har därför enligt 2 § sagda lag rätt att bestämma över bl. a. kopiering av referaten.

Vid ärendets avgörande den 2 juni 1986 gjorde JO Sverne följande bedömning.

Bestämmelser om tryckfrihet ges i tryckfrihetsförordningen. I 2 kap. tryckfrihetsförordningen finns även bestämmelser om rätten att ta del av allmänna handlingar.

I 1 kap. 8 § andra stycket tryckfrihetsförordningen föreskrivs följande. "Om den rätt, som tillkommer upphovsman till litterärt eller konstnärligt verk eller framställare av fotografisk bild, och om förbud mot att återgiva litterärt eller konstnärligt verk på ett sätt som kränker den andliga odlingens intresse, gäller vad i lag är stadgat."

Bestämmelser för att skydda upphovsrätt till litterära eller konstnärliga verk m. m. ges i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen).

Beträffande myndigheternas handlingar stadgas i 9 § första stycket i nämnda lag följande. "Författningar, beslut av myndighet, av svensk myndighet avgivna yttranden samt officiella översättningar av sådana texter äro icke föremål för upphovsrätt". Från nämnda huvudregel görs i paragrafens andra stycke vissa undantag beträffande kartor, alster av bildkonst, musikaliskt verk och diktverk i den mån sådant verk ingår i handling som avses i första stycket.

Vidare sägs i 24 § upphovsrättslagen följande. "Annan hos svensk myndighet upprättad handling än som avses i 9 § första stycket må återgivas utan upphovsmannens samtycke. Vad nu sagts gäller dock icke officiell karta, teknisk förebild, verk som framställs för undervisning eller utgör resultat av vetenskaplig forskning, alster av bildkonst, musikaliskt verk, diktverk eller verk, varav exemplar i samband med affärsverksamhet genom myndighets försorg tillhandahålles allmänheten" (här kursiverat).

Vad som skall avses med uttrycket "verk, varav exemplar i samband med affärsverksamhet genom myndighets försorg tillhandahålles allmänheten" behandlas i förarbetena (se bl. a. SOU 1967:28 och prop. 1973:15) till den lagändring (SFS 1973:363) varigenom sistnämnda bestämmelse infördes i upphovsrättslagen. Offentlighetskommittén anförde sålunda i sitt slutbetänkande Tryckfrihet och upphovsrätt (SOU 1967:28) beträffande frågan om upphovsrätt till myndigheternas handlingar och avgränsning mellan tryckfrihet och upphovsrätt bl. a. följande (s. 25 f.).

”Upphovsrätten bör därför i huvudsak begränsas till sådana fall då ett verk har framställts för försäljning bland allmänheten. Vare sig detta sker i större omfattning såsom då myndighet driver förlagsrörelse för utgivning av skolböcker, eller myndigheten blott i mera enstaka fall ger ut någon trycksak som erbjuds allmänheten kan det vara rimligt att detta sker på samma villkor som annan likartad utgivning av tryckta skrifter. --- En regel om att upphovsrätt kan göras gällande i fall då ett verk har framställts för försäljning till allmänheten blir tillämplig i första hand då kostnaderna för verket tänkes bli täckta av intäkterna vid försäljningen. Inom en förlagsrörelse måste detta krav tolkas så att rörelsen i stort skall finansieras med dessa intäkter; det är, inom en av myndighet driven förlagsrörelse lika väl som i ett enskilt förlag, en naturlig företeelse att man tar igen på ett verk om man förlorar på ett annat. Regeln kan bli tillämplig även i fall då kostnaderna endast delvis tänkes bli täckta av intäkterna.”

I proposition rörande lagändringen (1973:15) anförde i den allmänna motiveringen vederbörande statsråd bl. a. följande (s. 146). Starka skäl finns för att bereda skydd för sådana verk som avses här. Myndigheterna är givetvis oförhindrade att, om så skulle anseslämpligt, efterge sin upphovsrätt och tillåta eftertryck. Stor generositet kan i detta hänseende förväntas i sådana fall där information är påkallad för att belysa viktiga samhällsfrågor.

I specialmotiveringen till 24 § anfördes vidare följande (s. 164). Begreppet affärsverksamhet får anses omfatta, förutom sådana fall där verksamheten drivs i rent vinstsyfte, även de situationer där meningen bara är att verksamheten i stort sett skall bära sig. Bestämmelsen tar främst sikte på myndighet som direkt är affärsdrivande men den bör tillämpas också då bara en viss del av myndigheten driver affärsverksamhet, t. ex. i form av förlagsrörelse eller på annat sätt.

Nämndens referatsamling innehåller en bearbetning av ansvarsnämndens beslut och icke blott ett återgivande av dessa. Enligt min mening kan referatsamlingen därför inte hänföras under sådana texter som enligt 9 § första stycket upphovsrättslagen icke kan bli föremål för upphovsrätt. Med hänsyn till vad som i nämndens remissvar upplysts angående formerna för försäljningen av referatsamlingen och finansieringen av denna kan jag ansluta mig till den av nämnden redovisade uppfattningen att verket är att hänföra till sådant verk som myndigheten i samband med affärsverksamhet tillhandahåller allmänheten och att således upphovsrätt i princip kan hävdas med stöd av 24 § första stycket andra meningen upphovsrättslagen.

Mot bakgrund av vad som anförts i anmälan hit vill jag i sammanhanget framhålla att allmän handling utan hinder av upphovsrätt skall tillhandahållas i den ordning 2 kap. tryckfrihetsförordningens stadgar (jfr 24 a §) upphovsrättslagen. Det upphovsrättsliga skydd som myndigheten kan åberopa för sina handlingar kan således inte leda till någon inskränkning i myndighetens skyldighet enligt 2 kap. tryckfrihetsförordningen att tillhandahålla allmän handling på stället eller genom avskrift eller kopia. (Det bör emellertid samtidigt påpekas att handlingar, som ingår i myndighetens bibliotek, enligt 2 kap. 11 § 3. tryckfrihetsförordningen inte är att anse som allmänna handlingar.)

Även om upphovsrätt kan hävdas till ett verk, finns i 2 kap. upphovsrättsla-

gen vissa inskränkningar i denna rätt. Av intresse i detta sammanhang är bestämmelsen i 11 § första stycket, vari stadgas följande. "Av offentliggjort verk må enstaka exemplar framställas för enskilt bruk. Vad sålunda framställts må ej utnyttjas för annat ändamål."

Vad som i detta sammanhang avses med framställning för enskilt bruk har närmare behandlats i förarbetena till upphovsrättslagen; Auktoritetskommitténs betänkande Upphovsmannarätt till litterära och konstnärliga verk (SOU 1956:25) s. 186 f. och prop. 1960:17 med förslag till lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk s. 102 f. Begreppet enskilt bruk har även närmare behandlats i upphovsrättsutredningens betänkande Översyn av upphovsrättslagstiftningen (SOU 1983:65) s. 100 f. I sistnämnda betänkande sägs bl. a. följande.

Utgångspunkten vid lagstiftningens tillkomst var att upphovsrätten inte skulle omfatta "åtgärder inom privatlivet". Denna ståndpunkt intogs emellertid mot bakgrund av en annan teknisk situation än den nuvarande. --- Begreppet "enskilt bruk" omfattar till att börja med sådana fall där mångfaldigandet tillgodoser ett rent personligt behov. Till enskilt bruk i denna mening räknas också utnyttjande utslutande inom den närmaste familje- och vänskretsen. Begreppet "enskilt bruk" omfattar emellertid också vad som förekommer bland medlemmarna i mindre sammanslutningar av mera privat karaktär. --- Den som yrkesmässigt ägnar sig åt att ta fram kopior eller exemplar av skyddade verk kan normalt aldrig hävda att han eller hon gör det för "enskilt bruk". Emellertid är "enskilda tjänstemän berättigade att för sitt personliga bruk, även i tjänsten, göra sådana excerper ur facklitteraturen av vilka de anser sig ha behov. Däremot kan det icke anses godtagbart att företaget på detta sätt tillhandahåller sina anställda material av detta slag". Ett eget personligt behov skall således föreligga, men enskilt bruk kan vara för handen även om förfarandet samtidigt gynnar exempelvis vederbörandes egen förvärvsverksamhet. --- Anställda hos myndigheter, sammanslutningar och enskilda företag kan naturligtvis framställa exemplar för enskilt bruk. Det är sålunda tillåtet att exempelvis en forskare vid ett företags forskningsavdelning tar en fotokopia av en vetenskaplig eller annan tidskriftsuppsats om han har ett personligt behov av att ha tillgång till fotokopian. Att även företaget genom denna forskares åtgärd har nytta av åtgärden är utan betydelse i sammanhanget. Det är också tillåtet att framställa kopior till kollegor inom exempelvis det egna forskarlaget eller den egna arbetsgruppen. Det är t. ex. tillåtet att en föredragande inom en myndighet eller ett företag framställer kopior ur facklitteratur för sitt eget bruk och för den eller dem som är närvarande vid föredragningen och som behöver ha tillgång till kopiorna för att kunna följa denna. Kopior som har framställts för sådant personligt bruk får inte överlåtas till eller ställas in i myndighetens, sammanslutningens eller företagets bibliotek eller arkiv eller annars utnyttjas för ett annat ändamål än det som de har framställts för.

Mot bakgrund av nu redovisade regler i upphovsrättslagen och uttalanden som ligger till grund för denna lagstiftning gör jag sammanfattningsvis följande bedömning.

Ansvarsnämndens referatsamling omfattas av upphovsrätt. Det är därför inte fel av nämnden att på referatsamlingen låta trycka en förbudstext mot

eftertryck eller kopiering. Varken upphovsrättslagens regler eller förbudstexten utgör dock något hinder mot att ta kopia för enskilt bruk. Ej heller föreligger någon inskränkning i nämndens skyldighet enligt tryckfrihetsförordningen att på begäran lämna ut avskrift eller kopia.

Fråga om förtroendesekreteress vid allmän försäkringskassa

(Dnr 3120-1985)

Vid en inspektion av Hallands läns allmänna försäkringskassa företogs en stickprovsvis granskning av ärenden på utredningssektionen vid kassans lokalkontor Halmstad Öster. I ett ärende rörande förtidspension påträffades i journalen följande anteckning med anledning av ett besök av den försäkrade.

Samtal med den försäkrade i dag, som var i mycket dåligt skick, svettades och darrade. Han berättade anledningen till sina psyk besvär men jag fick lova att absolut inte skriva ner det i journalen.

Sedan kassan inkommit med yttrande över anteckningen anförde JO Sverne följande i ett beslut den 31 januari 1986.

Av allmänna förvaltningsrättsliga principer följer att det som framkommer i ett ärende och som har betydelse för ärendets fortsatta handläggning eller avgörande skall dokumenteras. Principen kommer till uttryck bl. a. i bestämmelserna i 16 § förvaltningslagen om parts rätt att lämna muntliga uppgifter. Där anges också att muntliga uppgifter skall antecknas genom myndighetens försorg i den utsträckning som behövs.

I det aktuella ärendet förefaller det inte uteslutet att det den försäkrade berättade kan ha haft betydelse för ärendets avgörande. Om så var fallet var det tjänstemannens skyldighet att anteckna hans berättelse i journalen.

Det framgår inte av journalanteckningen om den försäkrade begärde att hans berättelse inte skulle dokumenteras innan han avgav den eller om han först efteråt bad att den inte skulle skrivas ned.

Journalanteckningen ger vid handen att handläggaren hos försäkringskassan tillmötesgått den försäkrades önskemål och hemlighållit vissa uppgifter. Handläggaren har härigenom tillskapat en s. k. förtroendesekreteress som enligt 7 kap. 4 § andra stycket sekretesslagen gäller inom den kommunala familjerådgivningen. Det finns inte någon motsvarighet till detta i de sekretessbestämmelser som gäller för försäkringskassan. Handläggaren har således förfarit felaktigt ur sekretessynpunkt. Enligt min mening borde tjänstemannen ha förfarit på följande sätt.

Om den försäkrade, innan han berättade något, begärde att anteckningar inte skulle göras, borde tjänstemannen ha upplyst honom om att anteckningar måste göras om berättelsen skulle visa sig ha betydelse för ärendets avgörande. Handläggaren borde vidare ha upplyst den försäkrade om att sådana anteckningar endast är underkastade de inom den allmänna försäkringen gällande sekretessbestämmelserna. Handläggaren borde även ha

betonat vikten av att uppgifter av betydelse kommer fram. Den försäkrade hade därefter att ta ställning till vilka uppgifter han ville lämna.

Om den försäkrade först efter det att han avgivit berättelsen begärde att den inte skulle dokumenteras, borde tjänstemannen ha upplyst honom om antingen att uppgifterna var sådana att de hade betydelse för ärendets avgörande och att de därför måste antecknas eller, om så inte var fallet, upplyst honom om att några anteckningar inte skulle komma att göras.

Jag utgår från att kassan underrättar lokalkontoret om mitt beslut och anser mig kunna stanna vid nu gjorda uttalanden.

Fråga om allmän försäkringskassas utlämnande av uppgift om vårdnadshavarens adress till den underhållsskyldige

(Dnr 996–1985)

I klagomål anförde G. i huvudsak följande.

Han är underhållsskyldig för ett barn. Försäkringskassan uppmanade honom att kontakta socialkontoret i Eskilstuna kommun för att få det fastställda underhållsbidraget jämkat. Socialkontoret uppmanade honom att kontakta vårdnadshavaren i denna fråga. Han frågade därför försäkringskassan om vårdnadshavarens adress. Försäkringskassan vägrade upplysa honom om detta. I senare förklaringar från kassan uppgav kassan att vårdnadshavaren inte lämnat sitt medgivande till att hennes adress lämnades ut. Kassan uppgav vidare att det är ytterst sällsynt att en underhållsskyldig inte vet adressen till barnet och vårdnadshavaren och att detta skulle kunna ha särskilda orsaker. Kassan uppgav också att vårdnadshavarens skäl för att inte medge utlämnande till G. saknade betydelse.

G. ansåg att kassans besked var ärekränkande.

Efter remiss anförde Södermanlands läns allmänna försäkringskassa bl. a. följande.

Lokalkontoret har vid en förfrågan om utlämnande av uppgift ur sina register att ta ställning till om ett utlämnande kan innebära men för den uppgiften berör. Omständigheterna i detta fall var att G. behövde ha kontakt med vårdnadshavaren för att kunna utröna om hon var beredd att teckna ett avtal om sänkt underhållsbidrag. G. efterfrågade endast uppgift om adress. inte arbetsgivare, sjukpenninggrundande inkomst eller andra uppgifter som är relevanta vid en prövning av underhållsförmågan.

Den inledande prövningen bör alltså gälla om det kan anses innebära men för vårdnadshavaren att underhållsskyldig genom lokalkontorets utlämnande av adressen ges möjlighet att vid en kontakt med vårdnadshavaren efterhöra hennes inställning till ett nytt avtal med ett jämkat underhållsbidrag. Kassans bedömning är att risk för men inte föreligger. Den fortsatta handläggningen bör då inriktas på att visa huruvida andra omständigheter bör påverka ett beslut om utlämnande. Risker för övergrepp och trakasserier bör därför noga utredas och bedömas. Detta kan exempelvis ske genom genomgång av kassans aktmaterial, kontroll av ADB-registret (finns spärrmarkering för adressen?) samt kontakt med vårdnadshavaren. Hur en sådan prövning skulle utfallit i detta ärende kan inte bedömas då tillräckligt underlag saknas. Då G. numera har fått adressuppgiften från annat håll är

det knappast meningsfullt att i detta skede komplettera materialet för att kunna göra en ny prövning.

Lokalkontoret har vid sin bedömning tillmätt det förhållandet att G. inte kände till vårdnadshavarens adress stor betydelse. Av de skrivelser som sänts till G. samt lokalkontorets yttrande kan utläsas att ovanstående faktum bedömts utgöra skäl för att sekretessbelägga adressuppgiften allrahelst som vårdnadshavaren inte heller medgav ett utlämnande.

Kassan anser att lokalkontoret vid sin bedömning av men frågan dragit för långtgående slutsatser dels av det förhållandet att vårdnadshavarens adress var okänd för G., dels att vårdnadshavaren motsatte sig ett utlämnande. I och med att vårdnadshavarens skäl för sin vägran inte efterfrågades överlämnades i praktiken menprövningen till henne. En sådan tolkning kan skrivningen i sekretesslagens förarbeten om att utgångspunkten för bedömningen skall vara den berörde personens egen upplevelse enligt kassans mening inte ges.

I övrigt kan i ärendet anmärkas att lokalkontoret redan i sitt första meddelande daterat 1984-10-05 bort upplysa G. om möjligheten att få frågan prövad av myndigheten dvs. lokalkontorsföreståndaren. I skrivelse daterad 1984-10-30 lämnades dock omprövningshänvisning vilket i detta fall innebar att den påföljande prövningen utfördes av lokalkontorsföreståndaren.

Vid ärendets avgörande den 20 februari 1986 anförde JO Sverne följande.

Enligt 7 kap. 7 § sekretesslagen gäller sekretess hos allmän försäkringskassa för uppgifter om personliga förhållanden i försäkringsärenden, om det kan antas att den berörde lider men om uppgiften röjs. Avsikten är att skadebedömningen skall kunna göras med utgångspunkt i själva uppgiften.

Den typ av uppgifter hos försäkringskassan som normalt är offentliga inom folkbokföringen omfattas som regel inte heller av socialförsäkringssekretessen. Beträffande uppgift om en försäkrads adress gäller först och främst det undantaget att uppgiften inte skall lämnas ut om det finns anledning att anta att den skall användas i syfte att trakassera den försäkrade eller dennes närstående. För att kassan skall misstänka något sådant bör som regel uppgiften vara spärrad i kassans register. Någon sådan spärrmarkering fanns uppenbarligen inte i det aktuella fallet.

Vad som fick lokalkontoret i Eskilstuna att misstänka att vårdnadshavaren skulle lida men om uppgiften om hennes adress lämnades ut till G. var tydligen den omständigheten att G. inte redan kände till adressen. Jag delar försäkringskassans bedömning i yttrandet hit att lokalkontoret dragit för långtgående slutsatser av detta.

I sammanhanget bör det emellertid ha stått klart för kassan att G. skulle använda uppgiften för att försöka åstadkomma en jämkning av det fastställda underhållsbidraget, eventuellt genom en process. Om en uppgift skall användas i ett rättsligt förfarande, kan detta bedömas som men. Enligt min mening har denna risk i det aktuella fallet inte varit tillräckligt påtaglig. När enbart en adressuppgift efterfrågas av en enskild person, som inte kan antas bedriva inkassoverksamhet, bör denna aspekt kunna lämnas därhän.

Det ankommer på myndigheten att avgöra sekretessfrågor. Den berörde kan efterge sekretessen med följd att en annars sekretessbelagd uppgift lämnas ut. Den enskilde kan däremot inte genom att vägra sitt medgivande till ett utlämnande skapa sekretess för en annars offentlig uppgift.

Jag finner inte tillräcklig anledning att rikta någon allvarlig kritik mot

lokalkontoret för att man efterfrågade vårdnadshavarens inställning till ett utlämnande. Det finns emellertid mot bakgrund av vad jag sagt ovan skäl att kritisera lokalkontoret för att man inte hörde sig för om anledningen till att hon inte ville lämna sitt medgivande.

Vad härefter angår den formella handläggningen av ärendet förefaller det som om lokalkontoret i sitt avslagsbeslut hänvisat till bestämmelserna om omprövning i lagen om allmän försäkring. Jag vill erinra om att dessa bestämmelser inte gäller i fråga om en försäkringskassas beslut i utlämnandefrågor. Beträffande sådana beslut gäller i stället reglerna i 15 kap. 7–8 §§ sekretesslagen. Som kassan påpekat i sitt yttrande har lokalkontoret förfarit felaktigt även i detta avseende.

Sammanfattningsvis har lokalkontoret i Eskilstuna inte handlagt G:s begäran att få uppgift om vårdnadshavarens adress på det sätt som man kan kräva. Försäkringskassans yttrande hit vittnar emellertid om att man på centralt håll har bättre kännedom om sekretessbestämmelsernas innebörd. Jag utgår från att det inträffade ger kassan anledning att informera lokalkontoren om gällande bestämmelser och mitt beslut. Jag anser mig därför kunna avsluta ärendet med det sagda.

Meddelarfriheten i de allmänna försäkringskassornas verksamhet

(Dnr 395 – 1986)

I en skrivelse till JO bad anmälaren JO granska hur en tidning erhållit uppgifter om ett ärende, som behandlats vid sammanträde med Blekinge läns allmänna försäkringskassas pensionsdelegation, innan protokollet från sammanträdet justerats.

Efter remiss framhöll försäkringskassan att vare sig kassan, pensionsdelegationen eller någon enskild tjänsteman hos kassan lämnat uppgifter om ärendet till tidningen som en åtgärd i tjänsten. Kassan framhöll vidare att meddelarfrihet gäller för kassans tjänstemän och förtroendemän, varför kassan inte efterforskat och inte heller avsåg att efterforska vem som lämnat ut uppgifterna.

I ett beslut den 12 maj 1986 uttalade JO Sverne följande.

Den i 1 kap. 1 § tredje stycket tryckfrihetsförordningen stadgade friheten för envar att fritt meddela sig med massmedierna är inte begränsad genom någon bestämmelse i tryckfrihetsförordningen eller 16 kap. sekretesslagen (1980:100) såvitt gäller de allmänna försäkringskassornas verksamhet. Vem som begagnat sig av sin meddelarfrihet får under sådana förhållanden inte efterforskas. Med hänsyn till det sagda och det kassan uppgivit i sitt yttrande hit vidtar jag ingen ytterligare åtgärd i saken utan avskriver ärendet här.

Offentlighetsprincipen och semesterstängning av kommunala myndigheter

(Dnr 2249–1985)

I en artikel i tidningen Skaraborgaren Öst av den 18 juli 1985 uppgavs att vissa kommunala myndigheter i Karlsborgs kommun sedan ett antal år tillbaka hållits stängda under några veckor på sommaren. I artikeln gjordes det gällande att allmänheten som en följd av detta saknat möjlighet att få ta del av allmänna handlingar hos de berörda myndigheterna under de perioder som myndigheterna varit stängda.

Med anledning av uppgifterna i tidningsartikeln beslöt JO Holstad att granska det skedda. Inom ombudsmannaexpeditionen upprättades därför en promemoria som sändes över till kommunen för yttrande. I promemorian ifrågasattes huruvida det förhållandet att en kommunal myndighet under en viss tid inte hålles öppen under vardagar är förenligt med offentlighetsprincipen.

Kommunstyrelsen avgav därefter yttrande över promemorian och tidningsartikeln. I yttrandet anfördes bl. a. följande.

JO-ämbetet erinrar om de bestämmelser i 2 kap tryckfrihetsförordningen som finns om allmänna handlingars offentlighet samt understryker att i sekretesslagen 15 kap 1 § stadgas att när en allmän handling har kommit in till eller upprättats hos en myndighet skall den i regel registreras utan dröjsmål. Enligt 4 § i samma kapitel skall en myndighet på begäran av enskild lämna uppgift ur allmän handling som förvaras hos myndigheten i den mån hinder inte möter pga bestämmelse om sekretess eller av hänsyn till arbetets behöriga gång.

Karlsborgs kommunstyrelse har under många år tillämpat den rutinen att kommunkontoret (kansli-, drätsel- och tekniska avdelningarna), med undantag av vissa servicefunktioner gällande el- vatten- renhållningsärenden m m, har hållit stängt högst 2 veckor (10 vardagar) under sommaren. Tjänstgörande vaktmästare har dagligen hämtat posten och lagt in den i mappar som varit datummärkta dag för dag.

Karlsborgs kommunstyrelse har varit väl medveten om gällande bestämmelser i tryckfrihetsförordningen och sekretesslagen, men en kommun av Karlsborgs storleksordning har mycket begränsade personalresurser och några vikarier inom den administrativa verksamheten tillsättes ej under semesterperioden. Sommarstängningen har därför införts för att allmänheten skall erhålla en så god service som möjligt på så vis att under 2 veckor begränsas servicen till det absolut nödvändiga för att sedan kunna upprättas på ett tillfredsställande sätt.

Under de senaste 15 åren har allmänheten sammanlagt ej framställt mer än högst fem förfrågningar om inkomna handlingar.

Semesterstängningen har i god tid offentliggjorts genom annonsering i pressen och genom anslag på kommunens officiella anslagstavla.

Kommunstyrelsen är av den uppfattningen att allmänhetens intresse har bäst betjänats genom att avdelningarna så snabbt som möjligt haft tillgång till personal som på ett tillfredsställande sätt kunnat lämna upplysningar om ärenden och besvara frågor.

Allmänheten har ej direkt eller indirekt framfört några klagomål till kommunstyrelsen eller till några kommunala förtroendemän gällande den begränsade semesterstängning som tillämpats. I en kommun av Karlsborgs storleksordning har förtroendemännen snabba och omfattande kontakter med allmänheten.

Med hänsyn till de påpekanden JO-ämbetet framfört kommer kommunstyrelsen och skolstyrelsen fr o.m. 1986 att besluta att ej tillämpa någon semesterstängning för respektive kommunkansli och skolkansli.

Vid senare telefonsamtal uppgavs från kommunkansliet i huvudsak följande. Vissa förvaltningar måste till följd av personalbrist även fortsättningsvis vara stängda under någon sommarvecka. Registrering av handlingar, som kommer in till dessa förvaltningar, kommer att ombesörjas av kommunkansliets personal. Denna personal kommer också att behandla framställningar om att få ta del av allmänna handlingar.

I beslut den 30 januari 1986 uttalade JO Holstad följande.

I 2 kap. tryckfrihetsförordningen (TF) ges regler om allmänna handlingars offentlighet. I 1 § föreskrivs, att varje svensk medborgare till främjande av ett fritt meningsutbyte och en allsidig upplysning skall ha rätt att ta del av allmänna handlingar. Av 2 § framgår att denna rätt får begränsas endast om det är påkallat med hänsyn till vissa i lagrummet angivna allmänna och enskilda intressen. Bestämmelser om inskränkningar i rätten att ta del av allmänna handlingar finns i sekretesslagen (1980:100). En handling är enligt 2 kap. 3 § TF allmän om den förvaras hos en myndighet och har kommit in till eller upprättats hos myndigheten. En allmän handling som får lämnas ut skall på begäran genast eller så snart det är möjligt på stället och utan avgift tillhandahållas den, som önskar ta del av den. Detta framgår av 3 kap. 12 § TF. Den som önskar ta del av en allmän handling har även rätt att mot fastställd avgift få en avskrift eller en kopia av handlingen till den del den får lämnas ut. I 2 kap. 13 § föreskrivs att en framställning om detta skall behandlas skyndsamt. En myndighet skall också, enligt 15 kap. 4 § sekretesslagen, på begäran av enskild lämna uppgift ur allmän handling som förvaras hos myndigheten i den mån hinder inte möter på grund av bestämmelse om sekretess eller av hänsyn till arbetets behöriga gång.

För att rätten att ta del av resp. få kopior av allmänna handlingar liksom att få uppgifter ur sådana handlingar skall kunna realiseras krävs i många fall att myndigheterna för någon form av register eller diarium över sina handlingar. Ett register fyller också den funktionen att allmänheten genom registret kan få reda på om en viss handling över huvud taget existerar. I 15 kap. 1 § sekretesslagen regleras skyldigheten för myndigheter att föra register eller att vidta åtgärder med samma syfte. När en allmän handling har kommit in till eller upprättats hos en myndighet skall handlingen enligt paragrafens första stycke registreras utan dröjsmål, om det inte är uppenbart att den är av ringa betydelse för myndighetens verksamhet. Beträffande allmänna handlingar som inte är hemliga får registrering underlåtas, om handlingarna hålls så ordnade att det utan svårighet kan fastställas om en handling har kommit in eller upprättats. Mot bakgrund bl. a. av dessa bestämmelser föreskrivs för de statliga myndigheternas del i 15 § andra stycket allmänna verksamhetsstadgan (1976:600) att registrators- och kassakontor skall hållas öppna i regel minst fem timmar varje arbetsdag enligt myndighetens bestämmande.

Några allmänna regler som för det kommunala området ger föreskrifter om i vilken omfattning myndigheterna skall hålla öppet för allmänheten finns inte. Men det är uppenbart att en kommunal myndighet inte får begränsa

öppethållandet på ett sådant sätt att medborgarnas rätt enligt de återgivna reglerna i TF och sekretesslagen träds för när.

Från de nu angivna utgångspunkterna är det tydligt att det inte kan godtas att en kommun under ett par veckor under sommaren stänger vissa verksamhetsgrenar utan att träffa särskilda anordningar för att tillgodose offentlighetsprincipen. Genom att göra det hindrar man ju allmänheten från att utöva sin grundlagsenliga rätt att ta del av allmänna handlingar. En sådan åtgärd medför också att framställningar om kopior av allmänna handlingar inte kan behandlas med erforderlig skyndsamhet och att förfrågningar från allmänheten om innehållet i allmänna handlingar inte kan besvaras. Dessutom blir det inte möjligt att uppfylla sekretesslagens krav på registrering av allmänna handlingar.

Mot bakgrund av vad som upplysts från kommunen om vilka åtgärder man i fortsättningen kommer att vidta för att tillgodose berörda intressen har jag inte ansett det påkallat att uppehålla mig vidare vid det inträffade.

Fråga bl. a. om när vissa handlingar hos en kommunal nämnd blev allmänna handlingar. Det rörde sig om de tjänsteutlåtanden med förslag till beslut som vederbörande förvaltningschef översänt till nämnden inför ett kommande sammanträde

(Dnr 406–1985)

JO Holstad meddelade den 12 februari 1986 ett beslut med anledning av klagomål från journalisten Lennart Lundquist. I sin klagoskrift hade Lundquist anfört i huvudsak följande. Han besökte den 30 november 1984 i tjänsten miljö- och hälsoskyddsförvaltningen för att ta del av vissa handlingar. Bakgrunden var i korthet.

En vecka före miljö- och hälsoskyddsnämndens sammanträde skickas handlingarna, som skall avhandlas på sammanträdet, ut av tjänstemännen på förvaltningen. Tidigare har då också handlingarna skickats till massmedierna. Politikerna i nämnden beslutade så att massmedierna inte skall få handlingarna förrän några dagar före sammanträdet och handlingarna skickades därför till massmedierna fredagen före sammanträdet som alltid hålls på en tisdag. Enligt Lundquists mening skall tryckfrihetsförordningen tolkas så att handlingarna i och med att de skickas till politikerna även blir allmänna och offentliga. (Grundfrågan är ju om politiker med ett beslut kan upphäva en grundlag, tryckfrihetsförordningen.) På förvaltningen fick han tala med förvaltningens högste chef, Karl-Erik Höglund. Denne ville emellertid inte lämna ut handlingarna. Lundquist begärde då ett avslagsbeslut med besvärshänvisning. Höglund svarade att han skulle skicka "några rader" till Lundquist senare. Några dagar därefter mottog Lundquist ett brev från Höglund. Lundquist uppfattade brevet som ett avslagsbeslut och överklagade till kammarrätten. Domstolen fann emellertid att skrivelsen inte utgjorde ett till kammarrätten överklagbart beslut. Mot denna bakgrund vill

Lundquist ha JO:s åsikt bl. a. om att Höglund vägrade att ge ett avslagsbeslut med besvärshänvisning.

Klagomålen remitterades till nämnden för yttrande. Som svar på remissen åberopade nämnden ett tjänsteutlåtande från miljö- och hälsoskyddsförvaltningen. I tjänsteutlåtandet anfördes bl. a. följande.

Bakgrund

Miljö- och hälsoskyddsnämnden beslöt vid sammanträde 1984-10-16 § 389 bl. a. att "uppdra åt förvaltningen att ombesörja att nämndens ärenden skulle tillställas massmedia med post fredagar före nämndens sammanträde". Protokollsutdrag bifogas, bilaga 1.

Skälet till detta var följande.

Nämnden sammanträder i regel var 3:e tisdag, med undantag av perioden 15 juni–25 augusti, då inga sammanträden äger rum. Under perioden december-januari är uppehållet mellan sammanträdena cirka 5 veckor.

Handlingarna till nämndsammanträdena, dvs tjänsteutlåtanden från förvaltningschefen till nämnden med förslag till beslut, distribueras med bud 1 vecka före sammanträdena, dvs tisdagar på eftermiddagen. Det har tidigare varit praxis att nämndhandlingarna sänts med post till massmedia så att dessa haft tillgång till handlingarna senast onsdagen veckan före sammanträdena.

Vid nämndens sammanträde 1984-10-16, behandlades frågan, varvid framhölls att nämndens förtroendevalda oftast kunde läsa i pressen om de förslag till beslut som de ännu ej hunnit ta del av genom de utsända handlingarna. Detta ansågs vara felaktigt, varför nämnden beslöt i enlighet med ovan redovisad formulering.

När frågan behandlades av nämnden framkom den uppfattningen att massmedia skulle erhålla ärendena dagen före sammanträdet, dvs måndag. För att detta praktiskt skulle kunna genomföras, måste handlingarna sändas med post senast fredag från förvaltningen. Detta formulerades också i protokollet.

En journalist vid Svenska Dagbladet, Lennart Lundquist, ansåg att handlingarna skulle lämnas ut tidigare och framförde detta vid sammanträffande med förvaltningschefen 1984-11-20. Förvaltningschefen hänvisade därvid till nämndens beslut och förklarade att han på grund av detta ej kunde lämna ut handlingarna tidigare. Detta bekräftades också i brev till Lundquist daterat 1984-12-03, vilket bifogas, bilaga 2.

Lundquist anförde besvär över förvaltningschefens tolkning av nämndens beslut 1984-10-16 hos kammarrätten i Stockholm. Kammarrätten konstaterade att förvaltningschefens skrivelse till Lundquist ej utgjorde ett överklagbart beslut varför det inte föranledde någon kammarrättens åtgärd. Kammarrättens protokoll bifogas, bilaga 3.

Ärendet har därefter aktualiserats hos Riksdagens Ombudsmän.

Förvaltningens synpunkter

De handlingar som Lundquist önskat erhålla tidigare, borde enligt hans uppfattning med stöd av 3 kap. 7 § tryckfrihetsförordningen, utsändas till massmedia när de är att betrakta som expedierade, dvs färdiga att utsändas.

De aktuella handlingarna, tjänsteutlåtanden från förvaltningschefen till miljö- och hälsoskyddsnämnden, är handlingar som förvaras hos myndigheten. Handlingarna har däremot ej kommit in till myndigheten, då förvaltningen och förvaltningschefen ej intar en så självständig ställning i förhållande till nämnden att handlingarna blir allmänna genom att lämnas från

förvaltningen till nämnden (2 kap. 8 § tryckfrihetsförordningen, RA 1969 ref 9, JO:s ämbetsberättelse 1973 s. 328 och 1981/82 s. 284). Utdrag ut 2 kap. 7 o. 8 §§ tryckfrihetsförordningen bifogas, bilaga 4.

Enligt 2 kap. 7 § tryckfrihetsförordningen kan enligt huvudregeln en handling anses upprättad när den har expedierats. Har den inte expedierats och hör till ett visst ärende, anses den upprättad när ärendet slutbehandlats hos myndigheten. Ärendet kan sålunda inte anses slutbehandlat förrän nämndens protokoll, där ärendet behandlats, justerats. Handlingarna kan därför ej anses vara allmänna förrän vid denna tidpunkt. Lundquist har därför inte rätt att få del av handlingarna tidigare än denna tidpunkt på grund av reglerna i tryckfrihetsförordningen. Nämndens beslut innebär sålunda att massmedia får möjlighet att ta del av handlingarna innan nämndens sammanträden och sålunda innan ärendena slutbehandlats. Detta innebär följdaktligen en ändring av tidigare praxis då massmedia hade tillgång till ärendena senast onsdagen före sammanträdet.

Enligt förvaltningens uppfattning är nämndens beslut korrekt och lagligen avfattat och förvaltningschefens tolkning av beslutet och uttalande om innebörden om detta i skrivelsen till Lundquist korrekt och laglig.

Nämnden tillade dessutom följande.

Klaganden anser att nämnden överskridit sina befogenheter. Nämnden anser att ärendet enligt nämndens beslut fortfarande är att betrakta som under beredning.

Nämnden har den lagliga rätten att besluta om tidpunkten för utskick av nämndens handlingar. Vad som sedan är praktiskt möjligt får dock prövas kontinuerligt, för att på bästa sätt underlätta pressens arbete.

Lundquist kommenterade remissvaret och gjorde då gällande bl. a. att nämnden genom beslutet den 16 oktober 1984 om att senarelägga utskicket av handlingar till pressen satt sig över tryckfrihetsförordningens bestämmelser när en handling är allmän.

Höglund uppgav vid ett telefonsamtal med JO-expeditionen på förfrågan i huvudsak följande. Lundquist ville vid sitt besök på förvaltningen den 30 november ta del av vissa handlingar, som skulle behandlas vid nämndens förestående sammanträde. Höglund förklarade med hänvisning till nämndens beslut den 16 oktober 1984 att han inte kunde lämna ut de begärda handlingarna. Lundquist var mycket missnöjd med detta besked. Det fördes inte på tal att hänskjuta frågan om handlingarnas utlämnande till nämnden. Något beslut att delegera nämndens behörighet att avslå enskilda begäran att få ta del av allmänna handlingar föreligger inte.

I beslut den 12 februari 1986 uttalade JO Holstad följande.

Klagomålen avser i första hand den formella handläggningen av Lundquists begäran om att få del av handlingar. Jag behandlar först klagomålen i den delen. Därefter kommenterar jag i korthet Lundquists synpunkter på nämndens ståndpunkt i sak till hans framställning.

Den grundläggande regeln om rätten att få del av en allmän handling finns i 2 kap. 12 § tryckfrihetsförordningen (TF). Det föreskrivs där att en allmän handling som får lämnas ut, på begäran genast eller så snart det är möjligt skall tillhandahållas på stället och utan avgift. Regeln innebär att sökanden alltid har rätt att få ut handlingen utan dröjsmål. Visserligen måste

myndigheten ibland ha ett visst rådrum t. ex. för att få fram handlingen eller att fundera på om den får lämnas ut. Men mer än någon eller några dagars väntan kan normalt inte godtas.

Frågan om i vilken ordning en begäran om att få ta del av en allmän handling skall prövas är reglerad i TF och sekretesslagen. En sådan begäran skall enligt 2 kap. 14 § TF göras hos den myndighet som förvarar handlingen. I 15 kap. 6 § sekretesslagen anges vem inom myndigheten som svarar för prövningen. Innebörden av paragrafen är att den, som enligt arbetsordningen eller ett särskilt beslut svarar för vården av handlingen, i första hand skall pröva framställningar från enskilda att få ta del av den. Men i tveksamma fall skall befattningshavaren hänskjuta frågan till myndigheten, om det kan ske "utan omgång". Vägrar befattningshavaren att lämna ut handlingen skall han, om sökanden begär det, hänskjuta frågan till myndigheten. Självfallet bör han alltid underrätta en sökande, som är missnöjd med att utlämnande vägras, om möjligheten att få frågan hänskjuten till myndigheten. Såvitt avser kommunala myndigheter är det i regel vederbörande nämnd eller styrelse som har att besluta i saken på myndighetens vägnar.

Det skall här inskjutas att det i regel är praktiskt för en kommunal nämnd att ha föreskrifter som innebär att dess beslutanderätt delegeras exempelvis till ett arbetsutskott eller en tjänsteman. Utan sådana föreskrifter kan nämligen nämnden ibland bli tvungen att hålla ett särskilt sammanträde enbart för att pröva en fråga om utlämnande. Som framgår av det föregående kräver ju reglerna i TF att sådana frågor handläggs mycket snabbt.

Enligt 2 kap. 15 § TF kan myndighetens beslut att vägra att lämna ut en handling överklagas. Däremot kan ett beslut som en befattningshavare meddelar med stöd av 15 kap. 6 § sekretesslagen inte överklagas. Närmare regler om hur man överklagar finns i 15 kap. 7 §. I regel skall man vända sig till vederbörande kammarrätt. Att myndighetens beslut skall vara försett med besvärshänvisning framgår av 18 § förvaltningslagen.

När Lundquist begärde att få del av de berörda handlingarna prövades hans begäran av Höglund. Denne vägrade att lämna ut handlingarna. Utredningen ger inte några helt klara besked om vad som därefter sades mellan Lundquist och Höglund. Det är emellertid uppenbart att Lundquist var mycket missnöjd med att han inte fick del av några handlingar. Mot den bakgrunden hade Höglund givetvis bort upplysa Lundquist om möjligheten att få frågan hänskjuten till nämnden. Av allt att döma gjorde han inte det. Handläggningen av Lundquists framställning var alltså inte invändningsfri.

Klagomålen får också anses gälla den ståndpunkt i sak som nämnden intagit till frågan om de handlingar som Lundquist begärde att få ta del av var allmänna handlingar i TF:s mening eller inte.

Lundquists begäran avsåg såvitt framgår av utredningen de tjänsteutlåtanden med förslag till beslut som förvaltningschefen avgivit till nämnden inför ett kommande sammanträde. Dessa handlingar hade tydligen skickats till nämndens ledamöter med bud en vecka före sammanträdet. Lundquist anser att handlingarna blev allmänna redan i och med att de sändes ut till politikerna i nämnden. Nämnden tycks mena att handlingar av detta slag i princip inte är allmänna förrän nämndens protokoll där ärendet behandlats justerats.

De regler som främst är av intresse i sammanhanget återfinns i 2 kap. 3 och 7 §§ TF. Av 3 § framgår bl. a. att en handling blir allmän om den förvaras hos en myndighet och enligt 7 § är att anse som upprättad hos en myndighet. I 7 § anges att en handling anses upprättad hos en myndighet när den har expedierats. Vidare föreskrivs bl. a. att en handling som inte har expedierats anses upprättad när det ärende till vilket den hänför sig har slutbehandlats hos myndigheten. Klagomålen aktualiserar frågan om de berörda handlingarna kan anses expedierade när de sänts över enbart till nämndens ledamöter.

Det är tydligt att författningstexten i de berörda bestämmelserna inte ger något svar på frågan. Och i rättspraxis ges det inte någon säker vägledning. Det har emellertid ansetts att en handling kan sändas över från en myndighet till någon utomstående utan att därigenom anses vara expedierad (jfr prop. 1976:160 s. 170 och RÅ 1963 ref. 16). I förevarande fall gäller det handlingar som sänts enbart till nämndens egna ledamöter som ett led i de olika ärendenas interna beredning (jfr även RÅ 1969 ref. 9). Mot den nu angivna bakgrunden anser jag att det finns visst fog för att göra gällande att någon expediering i TF:s mening inte skedde i det aktuella fallet genom att handlingarna sändes över till ledamöterna. Saken är dock inte självklar. Ett rättsfall från regeringsrätten på senare tid kan ge anledning till viss tveksamhet (se RÅ 1980:2:4). Regeringsrätten ansåg i det fallet att en handling blivit allmän i och med att den inför ett sammanträde sänts över från en kommunal förvaltning till vederbörande nämnds ledamöter och andra. Vilken räckvidd avgörandet skall anses ha är emellertid tveksamt bl. a. därför att det i målet inte var fråga om en handling som var avsedd som beslutsunderlag för ett ärende utan om en föredragningslista för sammanträdet.

Rättsläget är alltså oklart och ett bindande avgörande kan meddelas endast av domstol. För min del nöjer jag mig med att konstatera att nämndens ståndpunkt kan visa sig riktig vid en domstolsprövning.

Uttalanden angående frågan om vissa intagningslistor avseende gymnasieskolan är allmänna handlingar samt kritik mot en intagningsnämnd för handläggningen av ett ärende om utlämnande av sådana listor

(Dnr 1833–1985)

JO Holstad meddelade den 19 mars 1986 följande beslut.

Bakgrund

Intagningsnämnden i Umeå gymnasierregion fattade i mitten av april 1985 beslut om intagning av elever på olika gymnasielinjer. I ett brev, som kom in till nämnden den 29 april 1985, begärde Företagens Kundbibliotek AB att snarast få kopior på intagningsnämndens listor över de elever som var

intagna på vissa gymnasielinjer höstterminen 1985. Till brevet var fogade blanketter där intagningsnämndens ordförande skulle medge bolaget att från Kommun-Data AB begära de efterfrågade uppgifterna, nämligen elevernas namn, adresser, personnummer samt linje. Framställningen behandlades vid ett sammanträde med nämnden den 10 maj 1985. Nämnden, som redan dessförinnan hade kontaktat Umeå kommuns juridiska avdelning för att få ett yttrande i frågan, beslöt vid sammanträdet att bordlägga ärendet. Vissa kontakter förekom sedan mellan å ena sidan nämnden och å andra sidan bolaget samt kommunförbundets juridiska avdelning. Nämnden behandlade på nytt ärendet vid ett sammanträde den 27 juni 1985. Nämnden beslöt då att från bolaget begära in dess tillstånd från datainspektionen att föra personregister. Den 5 juli 1985 fick nämnden en kopia på ett sådant tillstånd. Ärendet behandlades sedan av nämnden vid ett sammanträde den 7 augusti 1985. Det beslöts då att listor på elever som skulle börja gymnasiet skulle utlämnas efter avslutad intagning. Intagningen kunde beräknas vara avslutad i mitten av september 1985. Den 26 augusti 1985 sändes beslutet till bolaget.

Klagomål

I ett brev, som kom in till JO den 15 juli 1985, dvs. redan innan ärendet avslutats hos nämnden, har bolaget genom Rutger Kahn påtalat vad som då hade förevarit. Bolaget gjorde gällande att intagningsnämnden trots ett otal påståtningar förhalat ärendet och vägrat lämna ut offentliga uppgifter.

Utredning

Efter remiss har intagningsnämnden yttrat sig. Yttrandet från nämnden samt en skrivelse med kompletterande uppgifter fogas till detta beslut som *bilaga 1-2*. (Bilagorna utlämnas här.)

Bolaget har beretts tillfälle att skriftligen yttrasig över vad som anförts från nämnden men har då inte hörts av. Däremot har Kahn vid ett telefonsamtal med ombudsmannaexpeditionen uppgett bl. a. att bolaget med sin begäran avsåg att få kopior av de intagningsbeslut som nämnden hade fattat i mitten av april 1985.

Från nämnden har också en del uppgifter inhämtats per telefon. Det har då upplysts bl. a. att nämnden i mitten av april 1985 fattat beslut om intagning men att dessa beslut aldrig tillställts Kommun-Data, som alltså bara hade det i yttrandet omnämnda ofullständiga och delvis felaktiga underlaget för databehandling.

Det har under utredningen här också framkommit att bolaget hos kammarrätten i Sundsvall anfört besvär i saken. Det skedde emellertid innan intagningsnämnden slutligen prövat bolagets framställning. Och av det skälet togs saken inte upp till prövning av kammarrätten.

Bedömning

I ärendet aktualiseras ett flertal bestämmelser angående allmänna handlingar. Det finns därför anledning att inledningsvis dröja något vid innehållet i 2

kap. tryckfrihetsförordningen (TF) om allmänna handlingars offentlighet och vid reglerna i 15 kap. sekretesslagen (1980:100) om utlämnande av allmänna handlingar.

Enligt 2 kap. 1 § TF har i princip vem som helst rätt att ta del av allmänna handlingar. Vissa begränsningar finns det i den rätten och de anges i huvudsak i sekretesslagen. Vad det innebär rent praktiskt att man har rätt att ta del av allmänna handlingar framgår i första hand av reglerna i 2 kap. 12 och 13 §§. Bestämmelserna i 2 kap. 12 § handlar om rätten att hos vederbörande myndighet ta del av allmänna handlingar medan 2 kap. 13 § reglerar rätten att mot avgift få kopior av handlingar.

Enligt 2 kap. 12 § skall en allmän handling som får lämnas ut på begäran genast eller så snart det är möjligt tillhandahållas på stället och utan avgift. Handlingen skall tillhandahållas i sådan form att handlingen kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas. Enligt 2 kap. 13 § har den som vill ta del av en allmän handling även rätt att mot fastställd avgift få en avskrift eller en kopia av handlingen till den del den får lämnas ut. En begäran att få en avskrift eller kopia av en allmän handling skall enligt samma paragraf behandlas skyndsamt.

I 15 kap. 6 § sekretesslagen finns bl. a. bestämmelser om vem inom en myndighet som handlägger en framställning om utlämnande av allmänna handlingar. Och i 15 kap. 7 § samma lag regleras rätten att överklaga beslut om avslag på en sådan framställning. Av paragrafen framgår att man i regel klagat till vederbörande kammarrätt.

Vid bedömningen av det nu aktuella ärendet kan till en början konstateras att det föreligger eller åtminstone har förelegat skilda uppfattningar om vad bolagets begäran avsåg. Klaganden menar att begäran avsåg kopior av de intagningsbeslut som intagningsnämnden hade fattat i mitten av april 1985. Intagningsnämnden har däremot behandlat framställningen som om den avsåg vissa av Kommun-Data uppgjorda intagningslistor. Till denna oklarhet har jag anledning att återkomma. Men först vill jag något beröra dessa olika handlingars rättsliga karaktär, dvs. om de var allmänna handlingar eller inte. I det sammanhanget är vissa ytterligare bestämmelser i 2 kap. TF av intresse.

Begreppet allmän handling definieras i 2 kap. 3 § TF. Med handling förstås enligt paragrafen framställning i skrift eller bild samt upptagning som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas endast med tekniskt hjälpmedel. En handling är allmän, om den förvaras hos en myndighet och enligt 2 kap. 6 eller 7 § är att anse som inkommen till eller upprättad hos myndighet. Från reglerna i 6 § som anger när en handling skall anses inkommen kan bortses i detta ärende. En handling anses enligt 7 § upprättad hos en myndighet, när den har expedierats. För vissa typer av handlingar, bl. a. beslut som skall expedieras, finns särskilda regler. Sådana beslut skall sålunda anses upprättade, när beslutet har expedierats. Enligt 9 § andra stycket anses utkast eller koncept till myndighets beslut eller skrivelse och annan därmed jämställd handling som inte har expedierats inte som allmän handling såvida den inte tas om hand för arkivering.

De beslut som intagningsnämnden fattade i mitten av april 1985 och som företaget anser sig ha begärt kopior av hade expedierats till berörda elever. De var därför i enlighet med 2 kap. 7 § TF att anse som upprättade i samma

förordnings mening. Därmed var de enligt 2 kap. 3 § TF allmänna handlingar. Om begäran avsåg kopior av dessa handlingar skulle sådana kopior rätteligen ha lämnats ut såvida inte någon bestämmelse om sekretess lade hinder i vägen. Något hinder av det slaget förelåg såvitt utredningen visar inte.

Med de intagningslistor som upprättats av Kommun-Data och som intagningsnämnden antog att begäran avsåg förhåller det sig annorlunda. Dessa listor byggde på uppgifter som kommit in till ett visst datum. De beslut som intagningsnämnden hade fattat i mitten av april ingick inte i det material som fanns hos Kommun-Data. Listorna hos Kommun-Data utgjorde enligt vad som upplysts utkast till intagning och rangordning av de sökande till gymnasieskolan. I TF:s mening utgjorde dessa listor utkast till myndighetsbeslut. Sådana handlingar anses enligt 2 kap. 9 § andra stycket TF inte som allmänna handlingar, såvida de inte tas om hand för arkivering. Till klarläggande av vilka handlingar som åsyftas i denna bestämmelse uttalas i dess förarbeten (prop. 1975/76:160 s. 169) att dessa handlingar kan beskrivas som "mellanprodukter", dvs. handlingar som befinner sig på ett tidigare framställningsstadium än den slutliga produkten. Som exempel nämns bl. a. ADB-upptagningar som saknar betydelse annat än som osjälvständiga led i en bearbetning. Det är på detta sätt man måste betrakta de hos Kommun-Data uppgjorda listorna. Och dessa listor hade såvitt utredningen visar inte omhändertagits för arkivering. Av detta följer att listorna inte var allmänna handlingar. Därmed är också sagt att man inte på TF kunde grunda något krav på att få kopior av dessa handlingar.

Det hittills sagda innebär i korthet detta. Om framställningen avsåg kopior av intagningsnämndens beslut hade nämnden varit skyldig att bifalla den. Avsåg framställningen däremot kopior av de hos Kommun-Data upprättade listorna kunde den avslås med motiveringen att listorna inte utgjorde allmänna handlingar. Med dessa konstateranden övergår jag till en bedömning av intagningsnämndens handläggning av klagandens framställning.

Som redan nämnts har det i ärendet förelegat skilda meningar om vad klagandens begäran avsåg, intagningsnämndens beslut eller Kommun-Datas listor. Intagningsnämnden har uppfattat det som att begäran avsåg de sistnämnda listorna. För att bedöma om nämnden kan ha fog för den uppfattningen är naturligtvis i första hand innehållet i den skriftliga framställningen till nämnden av intresse. I framställningen begärde bolaget att få "kopior på Intagningsnämndens listor över de elever som är intagna på gymnasiet följande linjer -- --". Ordalydelsen för otvivelaktigt närmast tanken till att det var intagningsnämndens redan fattade beslut som avsågs. Men samtidigt sände bolaget med handlingar för undertecknande och dessa handlingar var utformade som ett medgivande från nämnden till att företaget hos Kommun-Data skulle få ut de begärda uppgifterna. Eftersom nämndens egna beslut inte fanns hos Kommun-Data kunde detta föra tanken till att bolaget avsåg de listor som fanns hos Kommun-Data. Mot denna bakgrund kan man enligt min mening inte kritisera nämnden för att den inte omedelbart insåg att det var nämndens egna beslut som avsågs. Men omständigheterna var sådana att nämnden inte heller var berättigad att utan vidare utgå från att det var Kommun-Datas listor som avsågs. Jag tänker då

särskilt på att valet stod mellan ett material som kunde lämnas ut och ett som inte kunde lämnas ut men också på att det som kunde lämnas ut rimligen måste ha varit mer intressant för sökanden än det andra materialet.

I en situation av detta slag är det enligt min mening naturligt att myndigheten tar kontakt med den som gjort framställningen för att undanröja oklarheten. En skyldighet att vidta en sådan åtgärd kan för övrigt anses följa av en bestämmelse i förvaltningslagen. I 8 § den lagen föreskrivs nämligen följande. Är ansöknings- eller besvärshandling eller annan handling från någon som saken angår ofullständig och kan bristen avhjälpas på ett enkelt sätt, skall myndigheten vägleda honom, om det behövs för att han skall kunna ta till vara sin rätt.

En lämplig åtgärd i det aktuella fallet hade varit att skriva eller ringa till sökanden för att försöka klara ut vilka handlingar man ville ha ut. Såvitt utredningen utvisar togs inga sådana initiativ från nämndens sida. På den punkten är emellertid utredningen något oklar och jag får därför nöja mig med att konstatera att det är högst förvånande att det under handläggningstiden inte klarlades vad sökandens framställning gick ut på.

Det mest iögonfallande när det gäller nämndens handläggning av bolagets framställning är emellertid den långa tid som förflöt från det att framställningen gjordes till dess att nämnden expedierade sitt beslut med anledning av framställningen. Framställningen kom in till intagningsnämnden den 29 april 1985 och först den 26 augusti 1985, dvs. nästan fyra månader senare, expedierade nämnden sitt beslut i saken. Detta skall ses mot bakgrund av kravet i TF på skyndsam handläggning. I praxis har det ansetts att beslut i ärenden av detta slag normalt måste meddelas genast eller inom några få dagar. Frågan är om de åtgärder nämnden vidtog under handläggningen kan anses utgöra giltig ursäkt för tidsåtgången.

Som förklaring till den långa handläggningstiden har intagningsnämnden främst hänvisat till att man vänt sig till utomstående organ med juridisk sakkunskap för att få råd om hur ärendet skulle hanteras. Givetvis kan det ibland särskilt för små myndigheter utan egen juridisk sakkunskap vara nödvändigt att inhämta råd. Men om man gör det måste man se till att man omgående får dessa råd. I annat fall kan myndigheten inte sägas uppfylla kravet på skyndsam handläggning. Vad som anförts från nämnden i denna del utgör inte någon giltig ursäkt för den långa handläggningstiden. Ytterligare en förklaring tycks vara att det förflutit lång tid mellan nämndens ordinarie sammanträden och att handläggningen av sökandens framställning skett enbart vid sådana sammanträden. Men inte heller detta är någon giltig ursäkt. På grund av reglerna i 2 kap. 12 och 13 §§ kan det bli nödvändigt för myndigheter att hålla extra sammanträden. Ett alternativ är att myndigheten delegerar beslutsfattandet till någon tjänsteman.

Sammanfattningsvis konstaterar jag att TF:s krav på skyndsam handläggning åsidosattes på ett flagrant sätt i det aktuella ärendet. Som jag redan nämnt bör beslut i ärenden av detta slag i regel fattas inom någon eller några få dagar från det att en framställning gjorts. Myndigheterna måste på olika sätt, bl. a. genom att skaffa sig tillräckliga kunskaper och genom organisatoriska åtgärder, säkerställa att detta kan ske.

Jag förutsätter att intagningsnämnden i enlighet med vad jag nu sagt ser till att man i fortsättningen kan behandla ärenden angående utlämnande av handlingar med den skyndsamhet som TF kräver.

Uttalanden angående frågan om vissa anteckningar som gjorts vid en arbetsplatsträff inom en myndighet blivit allmän handling

(Dnr 2521-1985)

I en skrivelse till JO framförde Erland Larsson, som är anställd vid Skaraborgs regemente P4/Fo 35, klagomål över att han vägrats att få ut vissa anteckningar som skulle ha upprättats vid regementets mobförrådsgrupper (mob = mobilisering). En utredning gjordes varvid ett yttrande inhämtades från regementet. I yttrandet uppgavs bl. a. följande. Mobförrådsgrupperna hade en arbetsplatsträff. Vid denna träff fördes inget protokoll. Men vissa minnesanteckningar gjordes av gruppernas personal gemensamt för att tjäna som stöd när man senare skulle muntligen vidarebefordra den kritik som framkommit. Efter träffen överlämnades anteckningarna till en personalkonsulent. Anteckningarna betraktades som mobgruppens privata anteckningar och de förstördes sedan av personalkonsulenten.

I ett beslut den 3 april 1986 uttalade JO Holstad under rubriken Bedömning bl. a. följande.

Enligt 2 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen (TF) gäller att en handling är allmän om den förvaras hos myndighet och enligt vissa bestämmelser, 6 eller 7 §, är att anse som inkommen till eller upprättad hos myndighet. Enligt 6 § anses en handling inkommen till myndighet, när den har anlät till myndigheten eller kommit någon behörig befattningshavare till handa. I 7 § finns regler om när en handling skall anses upprättad hos en myndighet. Från reglerna där finns dock ett undantag. I 9 § föreskrivs att en hos en myndighet tillkommen minnesanteckning, som inte har expedierats, inte heller efter den tidpunkt då den enligt 7 § är att anse som upprättad skall anses som allmän handling, om den inte tas om hand för arkivering.

Av yttrandet hit framgår att anteckningarna i fråga inom myndigheten ansågs utgöra privata anteckningar. Mycket tyder också på att den bedömningen var riktig så länge anteckningarna fanns hos upphovsmännen. Men det framgår att anteckningarna så småningom överlämnades till myndighetens personalvårdskonsulent. Med dessa utgångspunkter kommer man till slutsatsen att anteckningarna i enlighet med de regler som redovisats i det föregående blev allmän handling i och med att de överlämnades till personalvårdskonsulenten. De förvarades nämligen därefter hos myndigheten och de var genom att de överlämnats till personalvårdskonsulenten att anse som inkomna.

Enligt TF har i principen var rätt att ta del av en allmän handling såvida inte

någon bestämmelse om sekretess lägger hinder i vägen. Givetvis får man inte sätta offentlighetsprincipen ur spel genom att förstöra en allmän handling, när någon vill ta del av den. Om man ser anteckningarna på det nu redovisade sättet, gjorde man alltså fel när man förstörde dem.

Det är emellertid inte helt uteslutet att betrakta anteckningarna som gjorda i tjänsten av den berörda personalen. De förvarades visserligen även med detta betraktelsesätt hos myndigheten men de var inte att anse som inkomna till myndigheten. Och även om de vore att anse som upprättade skulle de i enlighet med den förut nämnda bestämmelsen i 9 § inte anses som allmän handling, såvida de inte expedierats eller tagits om hand för arkivering. Såvitt utredningen visar var det aldrig aktuellt med någon expediering eller arkivering. Ser man saken på detta sätt kommer man alltså till en annan slutsats, nämligen att anteckningarna inte utgjorde allmän handling. Något hinder mot att förstöra minnesanteckningar som inte utgör allmän handling finns inte. Med detta synsätt skulle man alltså inte ha begått något fel när man förstörde anteckningarna.

Sammanfattningsvis konstaterar jag att det med det synsätt som myndigheten själv anlagt på anteckningarna i fråga – att de var privata – var fel att förstöra dem. Men mot bakgrund av att det också finns ett visst utrymme för ett annat synsätt anser jag mig inte ha anledning att uppehålla mig vidare vid det inträffade.

Diarieföring av vissa handlingar hos statens arbetsgivarverk (SAV)

Dnr 1139-1984

Anmälan

I en anmälan till JO sade F. bl. a. detta.

Vid besök hos SAV i april 1984 begärde han att få ta del av vissa handlingar som SAV i samband med årets avtalsförhandlingar begärt in från olika statliga verk och myndigheter. Han nekades dock med hänvisning till sekretesslagen. När han då bad om diarienummer för att kunna begära beslut med besvärshänvisning fick han emellertid till svar bl. a. att "vi är inte skyldiga att diarieföra handlingar som är förhandlingsunderlag". Han menar att de åsyftade handlingarna är att betrakta som inkomna och därmed också allmänna enligt tryckfrihetsförordningen (TF) 2 kap. 6 §, och att myndigheten brustit i sina skyldigheter genom att inte diarieföra dem.

Utredning

Ärendet remitterades till SAV med begäran om upplysningar om verkets diarieföringsrutiner.

I sitt svar säger SAV sammanfattningsvis, att verket – såvitt det kan finnas – har rätt tillämpat gällande bestämmelser och korrekt handlagt F:s begäran om att få del av handlingarna.

Bedömning

JO Nilsson anförde i beslut den 29 augusti 1985 bl. a. detta.

En allmän handling skall registreras "utan dröjsmål" när den kommit in till eller upprättats hos en myndighet. Undantag från denna huvudregel får göras i två fall, nämligen om handlingen (a) uppenbart är av ringa betydelse för verksamheten eller (b) hålls ordnad så att "det utan svårighet kan fastställas" om den kommit in till myndigheten eller upprättats där; (b)-undantaget gäller inte handling för vilken gäller sekretess (15 kap. 1 § sekretesslagen – 1980:100). 15 kap. 1 § andra stycket öppnar möjlighet för regeringen att föreskriva ytterligare undantag för handlingar av visst slag "om särskilda skäl föreligger". Det har regeringen också gjort, se 5 § sekretessförordningen (1980:657). SAV behöver sålunda inte registrera i sig hemliga handlingar som innehåller "förslag till kollektivavtal".

Vad är allmän handling? Det är ju endast i fråga om sådana som det kan bli aktuellt att diskutera registreringskyldighetens omfattning. Begreppet definieras i TF 2 kap. 3, 4, 6–11 §§.

SAV redovisar tre kategorier av handlingar, där diarieföring inte sker.

1. Utkast eller koncept till kollektivavtal enligt 2 kap. 9 § TF, som sänds över till annan, t. ex. myndighet, för granskning och synpunkter. Dessa handlingar är enligt SAV inte allmänna handlingar vare sig hos SAV innan de sänds i väg och sedan de kommit tillbaka med antecknade synpunkter eller hos den myndighet som tar emot dem.

SAV hänvisar i sammanhanget till uttalanden av departementschefen i prop. 1975/76:160 om nya grundlagsbestämmelser angående allmänna handlingars offentlighet, s. 170.

2. Promemorior o. d. som upprättas av olika myndigheter och som sänds över till SAV för att användas som underlag för avtalsförhandlingar och innehållande t. ex. synpunkter och prioriteringar i avtalsfrågan.

SAV menar att sådana handlingar inte kan vara att anse som allmänna vare sig hos den avsändande myndigheten eller hos SAV, när de kommit in till verket.

3. Förhandlingsanbud eller förslag till kollektivavtal som antingen upprättas hos SAV och tillställs SAV:s motparter eller kommer in till SAV från motparter eller – någon gång – från andra myndigheter.

SAV anser att dessa handlingar visserligen är allmänna hos verket (givetvis förutsatt att de inte är att anse som minnesanteckningar osv. och som sådana inte allmänna enligt 2 kap. 9 § TF). Men de är i allmänhet undantagna för diarieföring enligt 5 § sekretessförordningen.

SAV:s praxis att inte diarieföra/registrera sådana handlingar som är att hänföra till kategorierna 1. eller 3. ger mig inte anledning till några principiella betänkligheter. I praktiken är naturligtvis saken inte så enkel som den kan förefalla; gränsen mellan att sända en handling för "granskning och synpunkter" och att skicka den för information måste rimligen vålla svårigheter ibland. Och vad ryms egentligen under uttrycket "förslag till kollektivavtal"? Mot bakgrund av att syftet med diarieföring bl. a. är att underlätta för medborgare att utöva sin grundlagsförankrade rätt att ta del av allmänna handlingar är det uppenbart att undantagsmöjligheterna måste

utnyttjas restriktivt och efter en noggrann prövning av omständigheterna i det enskilda fallet. Det gäller då också att hålla i minnet att "befrielse" från skyldigheten att diarieföra en handling inte innebär att de kan tillåtas "flyta omkring" hur som helst; det måste gå att hitta dem. (Jfr 15 kap. 1 § första stycket andra meningen sekretesslagen. Bestämmelsen gäller uttryckligen bara offentliga handlingar men bör rimligtvis även avse sådana hemliga handlingar, som inte behöver diarieföras. En del av de handlingar som tillhör kategori nr 3. skulle för övrigt vid en prövning enligt 6 kap. 5 § sekretesslagen (om förhandlingssekretessen) kunna komma att "klassas" som offentliga.

Mera tveksam ställer jag mig till kategorin 2. redan därför att det är oklart för mig vad förslags handlingar som den egentligen omfattar. En betydande del av dessa handlingar måste rimligen definitionsmässigt tillhöra kategori 1., åtskilliga också kategori 3. Till kategorin 2. skulle enligt SAV hänföras promemorior o. d. avseende bl. a. synpunkter och prioriteringar i en avtalsfråga, som myndigheter tillställer SAV "under förberedandet av avtalsförhandlingar, som förs av SAV". På ett förberedande stadium, där avtalsförhandlingarna ännu inte kommit i gång kan man – om jag förstått SAV rätt – ännu inte tala om handlingar tillhörande någon av kategorierna 1. eller 3. Avgränsar man kategori 2. på detta sätt så är det tveksamt om det inte är fråga om handlingar som är allmänna inte bara hos de myndigheter som upprättat dem utan också hos SAV, när de kommit in dit, dvs. de faller under huvudregeln i 15 kap. 1 § och skall diarieföras. Men detta betyder ju självklart inte att de också skulle vara offentliga. Den frågan får bedömas utifrån bestämmelserna i 6 kap. 5 § sekretesslagen.

De handlingar som F. ville ta del av innehåller synpunkter på och förslag till en särskild reglering i kollektivavtal av anställningsvillkoren för s. k. marknadskänsliga grupper. De handlingarna tvekar jag inte att hänföra till kategori 3.; de behövde alltså inte diarieföras.

Frågor kring rätten att ta del av upptagning för automatisk databehandling

(Dnr 3192-1984)

Anmälan

I en anmälan sade P. att han hade besökt datamaskincentralen för administrativ databehandling, DAFA, den 9 november 1984 för att ta fram och ta del av datalagrat, offentligt material – vissa adressuppgifter – vid myndighetens presentationsterminal. Han avkrävdes uppgift om sitt namn och avsikten med sökningen. Han fick bara sitta mycket kort tid vid terminalen och bara ta fram ett visst begränsat antal adressuppgifter, allt enligt interna, generella regler som DAFA själv hade infört. Det dröjde nästan en vecka att få begärt beslut och besvärshänvisning. Bl. a. mot denna bakgrund ville P. att JO bedömde ett antal frågor, som han avslutade sin anmälan med.

Utredning

DAFA yttrade sig efter remiss.

Kammarrätten i Stockholm har genom dom den 19 februari 1985 lämnat P:s besvär över DAFA:s avslagsbeslut den 14 november 1984 utan bifall.

Bedömning

JO Nilsson anförde vid ärendets avgörande den 16 oktober 1985 bl. a. detta.

1. Krav på uppgift om namn m. m. vid entré till myndighetens lokaler

DAFA har – tydligen av säkerhetsskäl – lagt upp vissa rutiner för besök i myndighetens lokaler. Besökare antecknas i besöksliggaren och får en besöksbricka som skall bäras väl synlig. Personal i reception/vakt uppges vara informerad om att anteckning inte skall ske när det är fråga om "besök med stöd av offentlighetsprincipen". Men den som inte säger att han önskar ta del av allmän handling avkrävs namn och antecknas i liggaren (eventuellt uppmanas att själv anteckna sig där?).

Tryckfrihetsförordningen (TF) ger den, som vill ta del av allmän handling hos en myndighet, rätt till anonymitet. (Se TF 2 kap. 14 § tredje stycket, som lyder: – Myndighet får inte på grund av att någon begär att få taga del av allmän handling efterforska vem han är eller vilket syfte han har med sin begäran i större utsträckning än som behövs för att myndigheten skall kunna pröva om hinder föreligger mot att handlingen lämnas ut. –). I begreppet "handling" inbegrips bl. a. upptagning för automatisk databehandling, ADB-upptagning (se TF 2 kap. 3 § första stycket). De besökskontrollrutiner som en myndighet kan ha får inte utformas eller tillämpas så, att denna rätt till anonymitet naggas i kanten eller sätts ur spel. En myndighet som kräver att besökandes namn normalt skall antecknas i *besöksliggare* måste alltså vid utformningen och tillämpningen av sina rutiner beakta att det kravet inte får ställas då besökaren vill ta del av handlingar.

Det är inte säkert att alla människor känner till att den, som vill ta del av handlingar hos myndighet, har rätt att få vara anonym. Det är allmänt sett så att medborgarna förutsätts känna till de regler som gäller dem och deras rättigheter och skyldigheter; man anses t. ex. inte kunna urskulda sig med att man inte visste om att ett viss handlande var förbjudet (= ignorantia juris nocet). Men när det gäller den grundlagsfästa rätten till anonymitet för den som vill ta del av allmänna handlingar bör det vara självklart att den skall upprätthållas gentemot alla; detta förutsätter i sin tur att myndigheten bevakar den ex officio och alltså på ett lämpligt sätt informerar en besökare om vad som gäller. Besökaren kan t. ex. tillfrågas vad han har för ärende till myndigheten. Svarar han då att han vill ta del av handlingar, bör han erinras om sin anonymitetsrätt, och om att han inte behöver tala om vad han heter. Väljer han att ändå göra det så är det hans sak.

Hur DAFA i detalj har utformat sina rutiner och hur de tillämpas framgår inte helt klart av dess svar. Men jag har fått det intrycket att man inte är så där överdrivet aktiv när det gäller att klarlägga om en besökare tillhör den kategori som kan åberopa anonymitetsskydd enligt TF 2:14. En skärpning på den punkten är i så fall motiverad. Det bör tilläggas att rätten till anonymitet

givetvis ger myndigheten anledning att införa särskilda, av hänsyn till säkerheten betingade rutiner för "omhändertagandet" av besökare.

2. Fråga om DAFA:s rätt att införa egna generella regler om tidsbegränsningar och kvantitet vid arbetet vid presentationsterminal m. m.

Sekretesslagen innehåller vissa särskilda bestämmelser om upptagningar för automatisk databehandling (15 kap). Myndighet som i sin verksamhet använder automatisk databehandling skall, heter det bl. a. (9 §), "ordna denna med beaktande av den i tryckfrihetsförordningen stadgade rätten att ta del av allmänna handlingar". Myndigheten skall också "ordna databehandlingen med beaktande av det intresse som enskilda kan ha att själva utnyttja terminal eller annat tekniskt hjälpmedel hos myndigheten för att ta del av allmänna handlingar".

I 10 § regleras närmare den enskildes rätt att använda terminal hos myndighet. Myndighet skall, sägs det

"– på begäran bereda enskild tillfälle att själv använda terminal eller annat tekniskt hjälpmedel som myndigheten förfogar över för att ta del av upptagning för automatisk databehandling. Sådan skyldighet föreligger dock inte, om sökanden därigenom får tillgång till upptagning som inte anses som allmän handling hos myndigheten eller om hinder möter på grund av bestämmelse om sekretess, på grund av fara för förvanskning eller förstöring eller av hänsyn till arbetets behöriga gång."

Myndighets beslut att vägra någon tillgång till terminal kan överklagas på samma sätt som ett beslut att vägra utlämna allmän handling (se 15 kap. 7 § sekretesslagen).

Den rätt att använda en myndighets terminal för att ta del av allmänna handlingar som dessa regler ger den enskilde är inte helt obegränsad. Den allmänna hänsynen till "arbetets behöriga gång" hos myndigheten t. ex. gäller naturligtvis också i detta sammanhang. Det förtjänar att ihågkommas att skyldigheten att anordna terminaltillgång för allmänheten – som gäller fr. o. m. den 1 juli 1982 – förutsatts skola fullgöras successivt. (Se bl. a. konstitutionsutskottets betänkande 1981/82:21.) Allmänheten måste följaktligen tills vidare finna sig i att få dela tiden vid terminal med myndigheten; det ligger i sakens natur att myndigheten därvid har företräde, om arbetets behöriga gång det kräver.

DAFA säger att man inte har någon presentationsterminal i sekretesslagens bemärkelse och att den terminal som åsyftas är en kombinerad arbetsterminal för anställda och besökare. I detta ligger naturligtvis att kollisioner kan uppkomma och att begränsningar av en besökandes terminaltillgång kan bli nödvändiga av hänsyn till arbetet på myndigheten.

P. påstår att DAFA ställer upp vissa egna generella regler om tidsbegränsningar för användning av terminalen och om hur stor kvantitet uppgifter som får tas fram vid terminalen. DAFA bestrider att sådana regler finns. Jag har ingen anledning att ifrågasätta DAFA:s uppgifter men oavsett vilket så kan jag inte se något hinder mot en generell regel som säger t. ex. att allmänheten inte får använda terminalen på förmiddagarna, om den då behövs för myndighetens arbete. Mindre lämplig skulle en regel vara som generellt begränsar det antal uppgifter som får tas fram. Hur många uppgifter som får

tas fram måste självklart relateras endast till (a) hur lång tid det tar att få fram dem, (b) hur länge som terminalen kan få beläggas av hänsyn till myndighetens eget behov och andra besökares önskemål.

3. Fråga om DAFA fick fråga P. vad han skulle använda uppgifterna till

En myndighet får inte efterforska syftet med en begäran om att få del av allmän handling "i större utsträckning än som behövs för att myndigheten skall kunna pröva om hinder föreligger mot att handlingen lämnas ut."

P. säger att han ville ta del av vissa adressuppgifter och att myndigheten frågade vad uppgifterna skulle användas till.

DAFA åberopar 7 kap. 15 § sekretesslagen.

(Paragrafens första stycke lyder:

– Sekretess gäller i verksamhet som avser folkbokföringen eller annan liknande registrering av befolkningen, för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det av särskild anledning kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs.)

P. bemöter DAFA:s svar med att de uppgifter som han ville ha fanns i "SPAR"-registret och att uppgifterna i det registret är offentliga.

Med uttrycket "annan liknande registrering" i 7:15 sekretesslagen avses enligt förarbetena bl. a. det ADB-baserade centrala statliga person- och adressregistret SPAR. (Se prop. 1979/80:2, Del A, s. 211.)

Adressuppgifter är normalt inte sekretessbelagda enligt 7:15. Men enligt bestämmelsen gäller sekretess för sådan uppgift, "om det av särskild anledning kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs". (Se samma prop. och sida, som innehåller exempel på vad som menas med "särskild anledning".) Jag kan med hänsyn härtill inte kritisera DAFA för att man frågade P. om vad han skulle ha uppgifterna till, i synnerhet som det tydligen gällde flera än bara några få uppgifter.

4. Fråga om P. vägrats "den anonyma möjligheten att själv hämta" DAFA:s beslut

Givetvis har en sökande rätt att själv hämta beslutet hos myndigheten i stället för att få det sig tillsänt. Utan den rätten så skulle ju sökandens rätt att få vara anonym bli illusorisk.

DAFA har bestritt att P. har "förvägrats möjligheten" att hämta beslutet. Jag har svårt att fatta verkligheten som döljer sig bakom det citerade men utgår från att DAFA menar att något annat än ett översändande med posten inte var aktuellt.

5. Fråga om dröjsmål med beslutet

Allmän handling skall "genast eller så snart det är möjligt tillhandahållas på stället" (TF 2 kap. 12 §). Om sökanden begär att få avskrift eller kopia av handlingen skall hans begäran behandlas skyndsamt (13 §).

Som jag sagt förut innefattar begreppet "handling" också ADB-upptagning (2 kap. 3 § TF). Av detta följer att om en sökande själv begär att få använda en terminal för att ta del av en ADB-upptagning, så skall han få det genast eller så snart som möjligt.

En myndighet måste alltså alltid snabbt ta ställning till om en begäran att få en handling (eller uppgift ur en handling) utlämnad skall bifallas eller inte,

och detta oberoende av om det är myndigheten som skall ta fram handlingen (eller uppgiften) eller det är sökanden själv som vill göra det via dataterminal. Är det uppenbart att handlingen eller uppgiften är offentlig kan begäran som regel villfaras genast. Men ibland är saken inte så enkel, utan kräver studier och eftertanke. Myndigheten måste då få tid att pröva sekretessfrågan. Mer eller mindre tillfälliga hinder kan också finnas mot att genast lämna ut handlingen eller uppgiften: myndigheten måste t. ex. själv ha handlingen för sitt arbete eller själv använda terminalen och kan då inte gå med på att lämna ut handlingen eller ställa terminalen till sökandens förfogande förrän hindret upphört. Men själva beslutet i frågan får myndigheten naturligtvis inte vänta med; det måste den fatta skyndsamt och ange skälen varför det dröjer och när utlämnandet kan ske.

DAFA säger att "enligt arbetsordningen och enligt P:s begäran" behandlas denna typ av frågor av myndighetens jurist efter föredragning för myndighetens chef. Man uppger vidare att chefen inte fanns tillgänglig och att P. upplystes om detta och om att beslut med besvärshänvisning skulle skickas snarast möjligt. P. säger att det dröjde nära en vecka innan han fick beslutet.

Det är en dålig ursäkt för ett dröjsmål i ett brådskande ärende att chefen inte är tillgänglig: arbetsordningen måste vara utformad så att chefs ställföreträdare eller annan tjänsteman kan rycka in i chefs ställe i en sådan situation. Men om det var så att P. önskade eller accepterade att ärendet avgjordes av chefen får han naturligtvis finna sig i det dröjsmål som kunde bli följderna av det. Hur det förhöll sig med detta är inte klarlagt. Jag har avstått från att försöka utreda den frågan närmare med hänsyn bl. a. till expeditionstidens längd, som uppgick till knappt en vecka, och till kammarrättens dom, som innebar ett avslag på besvären.

6. Beslutets utformning

P. anser att DAFA:s besvärshänvisning är så allmänt hållen att den inte säger något om vad som förevarit i ärendet. DAFA svarar att P. vid olika tillfällen per telefon informerats om myndighetens handläggning av ärenden enligt offentlighetsprincipen och att terminalen i fråga även används som arbetsterminal vid myndigheten samt att P. med anledning härav begärt besvärshänvisning.

Kammarrätten har konstaterat i sin dom – – – att kammarrätten enligt 15 kap. 7 § sekretesslagen endast kan pröva besvär över beslut, som innebär antingen avslag på en begäran att få ta del av handling eller bifall med visst inskränkande förbehåll. Kammarrätten kan t. ex. inte pröva om en myndighets beslut eller åtgärder kränker en besökandes rätt till anonymitet, då han vill ta del av handlingar. Det sagda gäller också enligt 15 kap. 10 § i ärenden om rätt för enskild att själv använda terminal för att ta del av ADB-upptagning. DAFA hade med andra ord inte någon anledning att i sitt beslut med besvärshänvisning till kammarrätten uppehålla sig vid annat än sådant, som kammarrätten i detta fall var behörig att pröva, nämligen omfattningen av P:s rätt att använda terminalen med hänsyn till arbetets behöriga gång. P. saknar alltså fog för sin kritik mot myndigheten på denna punkt.

Taxering och uppbörd

Två skattskyldiga med snarlika namn har förväxlat. – Den ene personen taxerades enligt den andres deklARATION. – Det dröjde över tre och ett halvt år tills taxeringen rättats och preliminär skatt tillgodoräknats den skattskyldige

(Dnr 2697-1983)

I ett beslut den 30 augusti 1985 behandlade JO Nilsson ett ärende där en skattskyldig hade taxerats i det gemensamma distriktet (GD) enligt en annan persons deklARATION utan att veta om det och de svårigheter den skattskyldige mötte när han försökte få rättelse i saken.

Omständigheterna i ärendet var dessa.

Carsten Bruun Sörensen var bosatt och mantalsskriven i Malmö under åren 1974-1981. Han betalade B-skatt för inkomst av anställning hos ett bolag i Köpenhamn, dit han dagligen reste. För inkomståret 1978 hade lokala skattemyndigheten i Malmö (LSM-M) debiterat honom preliminär B-skatt, som han hade betalat in under mars 1978–januari 1979. I februari 1979 hade han mottagit sin B-skattsedel för inkomståret 1979 och samma månad hade han lämnat allmän självdeklARATION för inkomståret 1978. DeklARATIONEN som var förtryckt med namn, bostadsadress m. m. hade sedan försvunnit.

Carsten Sörensen var under år 1978 bosatt i Sävsjö och hade inkomst av anställning från Jönköpings läns landsting. Han redovisade inkomsten i allmän självdeklARATION 1979 och yrkade att bli taxerad i GD. I deklARATIONEN lämnade han också uppgifter om sin dåvarande bostadsadress i Köpenhamn samt taxeringskoderna för såväl Jönköpings län som Sävsjö kommun och församling men angav däremot inte sitt personnummer. Av någon anledning, som det inte gått att utreda, hade deklARATIONEN efter avlämnandet den 21 februari 1979 kommit in till LSM-M.

Hos LSM-M hade *Carsten Sörensen*'s deklARATION försetts med *Carsten Bruun Sörensen*'s personnummer och förregistrerats på honom. En taxeringsavi hade också framställts. DeklARATIONEN och avin skickades därefter till lokala skattemyndigheten i Stockholm (LSM-S), som ombesörjde att *Carsten Bruun Sörensen* taxerades i GD enligt yrkandet i deklARATIONEN. Den preliminärskatt som han hade betalt in till länsstyrelsen i Malmöhus län överfördes till länsstyrelsen i Stockholms län. Vid samma tid hade *Carsten Bruun Sörensen* avregistrerats från skattebandet i Malmöhus län. På grund av taxeringen i GD hade en slutsattsedel i *Carsten Bruun Sörensen*'s namn sänts till *Carsten Sörensen*. Enligt skattsedeln hade inte preliminärskatten räknats av utan spärrats av LSM-S. *Carsten Sörensen* hade även fått en slutsattsedel i sitt namn med anledning av att han hade taxerats i Eksjö enligt en deklARATIONSKOPIA som han hade fått lämna eftersom den tidigare avlämnade deklARATIONEN inte fanns tillgänglig för taxeringsnämnden: yrkandet att bli taxerad i GD hade därmed inte bifallits. De båda skattsedlarna hade föranlett *Carsten Sörensen* att anmäla saken till bl. a. LSM-S.

I sin anmälan, som kom in till JO den 5 oktober 1983, berättade *Carsten*

Bruun Sörensen bl. a. att han från mitten av januari till mitten av mars 1980 hade flera telefonsamtal med LSM-M och begärde att få ett besked om avräkning av den inbetalda preliminärskatten. Varje gång hade han fått svaret att han måste vänta. Han hade också besökt LSM-M och visat upp en kopia av sin självdeklaration, som LSM-M hade kopierat. Han hade vid besöket och även någotsenare begärt att få göra en fyllnadsinbetalning för att undvika kvarskatt men hade vid båda tillfällena uppmanats att vänta på besked från myndigheten. Vid det andra tillfället hade han erbjudit myndigheten kontantbetalning av beräknad kvarskatt.

Sedan LSM-M hade tagit del av Carsten Bruun Sörensens deklarationskopior uppdagades att han hade taxerats i GD och inte, som rätteligen hade bort ske, i Malmö. LSM-M anmälde saken till allmänna ombudet i mellankommunala mål (AO) och registrerade Carsten Bruun Sörensen åter på länets skatteband. Genom AO:s besvär hos mellankommunala skatterätten (MKSJ) fick Carsten Bruun Sörensen veta att han hade förväxlats med en annan person med samma namn och att han skulle taxeras i Malmö. AO hade även anfört besvär över Carsten Sörensens taxeringar med anledning av dennes anmälan till LSM-S om de båda skattsedlarna.

Genom MKSJ:s domar den 25 mars 1983 undanröjdes de felaktiga taxeringarna samt taxerades Carsten Sörensen i GD enligt den först avlämnade deklarationen; Carsten Bruun Sörensen i Malmö enligt den deklarationskopia, som LSM-M hade tillställt AO. Bruun Sörensen debiterades tillkommande skatt på grund av domen angående hans taxeringar, men han tillgodoräknades inte den inbetalda preliminärskatten med en gång utan först genom LSM-M:s omräkningsbesked den 26 oktober 1983 sedan han hade påtalat saken i ett brev till myndigheten.

Av inhämtade yttranden i ärendet från bl. a. riksskatteverket och LSM-M framgick bl. a.: 1979 års taxering hade medfört mycket genomgripande förändringar för samtliga berörda myndigheter med anledning av att en ny taxeringsorganisation tillskapats och hade kommit att präglas av övergångsproblem. Dåvarande datarutiner medgav att en skattskyldig, som överflyttades till GD avregistrerades från skattebandet men att en sådan åtgärd skulle dokumenteras. Från 1985 års taxering gäller nya regler och hade de varit tillämpliga vid 1979 års taxering skulle Carsten Bruun Sörensen aldrig ha flyttats till GD eftersom han var mantalsskriven i Malmö. LSM-M framhöll att man inom myndigheten inte hade kunnat utreda med vilka personer Carsten Bruun Sörensen hade haft kontakt vid sina besök hos myndigheten.

I ärendets bedömningsavsnitt gjorde JO Nilsson bl. a. dessa uttalanden.

Det sammanfattande omdömet kan genast fällas: så här får det inte gå till. Det kan ligga en förklaring – men definitivt ingen ursäkt! – i det förhållandet att 1979 var det år då den nya taxeringsorganisationen i första instans för första gången skulle praktiskt prövas; det kunde alltså förutses att det skulle hända saker. Och det gjorde det vilket bl. a. detta ärende visar. (I JO 1980/81 s. 387 f. finns en redogörelse för erfarenheterna från det årets taxering.) Jag skall i fortsättningen närmare gå igenom vad som gick snett och söka förstå varför. Men innan jag gör det vill jag ha sagt några saker. Först två med direkt anknytning till detta ärende. Jag kommer inte att gå in närmare på de

problem som överflyttningen av Bruun Sörensens taxering till GD drog med sig. De nya regler på området som börjat tillämpas fr. o. m. 1985 års taxering kommer – förhoppningsvis – att medföra att komplikationer av det slag som inträdde i detta fall skall utebli i fortsättningen. Det finns i alla händelser inte anledning för mig att göra annat än att upprepa att sådana fel egentligen inte borde ha tillåtits inträffa ens på den gamla ordningens tid. (---) – Sedan en reflexion av mera allmän karaktär och följaktligen utan speciell bäring på detta ärende. Det är knappast ägnat att förvåna om Bruun Sörensen – och andra som ofrivilligt kommit snett i systemet – inte hyser några höga tankar vare sig om systemet som sådant eller dem som har att administrera det. Att fel och misstag knappast kan undvikas anser nog de flesta och skulle säkert också överse med det om de hos myndigheterna mötte förståelse och en vilja att hjälpa till att reda ut en situation. Det är en frustrerande upplevelse att bollas från tjänsteman till tjänsteman eller att i det oändliga uppmanas att vänta och se. Det är ju faktiskt så – för att upprepa en redan nästan utnött fras – att det är myndigheterna som är till för de enskilda och inte tvärtom.

Jag vill inte påstå att intresset eller serviceviljan hos myndigheterna i detta fall har varit markerat mindre än i andra fall som jag har stött på – otillräckligt har det under alla förhållanden varit. Låt mig också tillägga att när man tar del av myndigheternas yttranden i detta – och för övrigt även andra ärenden – kan man knappast undgå att notera den distans till den enskilde individens situation som man upprätthåller. Man får intrycket av irritation över att systemet eller dess hantering ifrågasätts; den enskildes ansträngningar att få gehör i en angelägenhet av vikt för honom blir på något sätt till störande inslag i verksamheten. Och ett i sammanhanget vanligt "försvar" är att det ju för övrigt i alla fall blev rätt i slutändan. Man verkar söka förtränga det faktum att det kostade den enskilde besvär och möda och inte sällan pengar att få det dithän och dessutom tog x antal år!

Efter denna "filosofiska" utvikning åter till verkligheten. Jag tar upp ett antal punkter där jag menar att det finns skäl att ställa sig tveksam till resp. myndigheters agerande eller brist på agerande.

- Carsten Sörensens deklaration skulle till Stockholm men hamnade av någon outredd anledning i Malmö där den försågs med Bruun Sörensens personnummer. Detta skedde trots att Jönköpings län och Sävsjö kommun fanns angivna som den skattskyldiges hemort (kommun och församlingskoderna var också de småländska) och trots att Bruun Sörensen var mantalskriven i Malmö, hade fått preliminärskattsedel för inkomståret 1978 och tillställts en förtryckt deklarationsblankett. I sanning ett exempel på bristfällig kontroll som verkar, minst sagt, förvånande. Jag utgår från att LSM-M numera inser att det var fel Sörensens deklaration som man registrerade och att man har kontrollrutiner som minimerar riskerna för misstag av detta slag. Det kan tilläggas att eftersom Bruun Sörensens mantalsskrivning utpekade Malmö som hemortskommun, så borde enligt de då gällande reglerna om beskattningssort deklarationen inte ha sänts till GD-kontoret, dvs. lokala skattemyndigheten i Stockholm (59 § 1 mom. och 66 § kommunalskattelagen, jfr 4 § taxeringslagen).

- När LSM-M fick över Bruun Sörensens deklaration till GD så dokumenterades åtgärden (om jag inte har missförstått LSM-M:s yttrande hit). Det

synes mig svårförståeligt varför man inte kunde ta fram den dokumentationen och följdriktigt satt igång en ordentlig utredning när Bruun Sörensen tog kontakt med myndigheten; mycket obehag skulle då ha besparats honom, liksom myndigheten besvär. Jag ser detta som ett uttryck för dåligt utvecklad insikt om servicens betydelse men räknar med att servicenivån numera ligger avsevärt högre hos myndigheten.

- I mars 1980 besökte Bruun Sörensen LSM-M då bl. a. en kopia togs av kopian av hans deklARATION. Jag ser det som ett nytt utslag av bristande servicevilja att inte då upplysa honom om att avräkning av preliminärskatten inte skulle kunna ske förrän mellankommunala skatterättens dom förelåg. Även om det inte har gått att klara ut vad som hände när Bruun Sörensen erbjöd sig att betala in av honom beräknad kvarskatt, så förefaller det mig egendomligt att han inte då hänvisades att tala med någon inom LSM-M:s ledning. Eftersom man vid denna tidpunkt hade upptäckt att Bruun Sörensen hade taxerats i GD så kan jag inte se att hinder hade förelegat för ett arrangemang för inbetalning av ytterligare preliminär skatt för att han åtminstone skulle kunna slippa – om inte all så det mesta av – respiträntan. (---) Det verkar för övrigt som om Bruun Sörensen – av hans anmälan att döma – inte hade förstått att hans taxering hade blivit föremål för skatterättens prövning; han svarade ju på allmänna ombudets (AO) besvär på telefon till LSM-M. Det är inte allom givet att känna till de krångliga vägar som ett skatteärende kan ta och jag förstår inte riktigt varför inte LSM-M skickade ett brev till Bruun Sörensen och talade om att man gjort en anmälan till AO och vad det innebar.

- Sedan mellankommunala skatterätten hade meddelat sin dom dröjde det sju månader till dess inblandade myndigheter hade "hittat" Bruun Sörensens preliminärskatt och räknat av den från tillkommande skatt. Vad denna fördröjning har berott på har inte kunnat klarläggas. Mycket talar dock för att orsaken var att Bruun Sörensens preliminärskatt hade spärrats hos länsstyrelsen i Stockholm och att skatten därför inte kunde föras över till Malmö när taxeringen flyttades dit. Min förhoppning är att ändrad lagstiftning och nya fältrutiner avsevärt skall minska risken för att sådana här fel i uppbördsförfarandet nu skall inträffa. (---)

Jag har i inledningen till detta avsnitt gjort några allmänna – uppriktigt menade men måhända klumpigt utformade – reflexioner kring allmänheten-myndigheterna och servicen. Låt mig, innan jag avslutar ärendet, formulera en mer handgriplig rekommendation. Detta ärende är ett bland flera som visar hur osmidigt, för att inte säga otympligt, förfarandet är när det gäller att rätta till uppenbara feltaxeringar som inte faller inom 72 a § taxeringslagen. Jag skulle därför rekommendera finansdepartementet att uppdra åt någon lämplig kommitté – om så inte redan har skett – att undersöka vad som kan göras åt saken.

Brister vid handläggning av ett taxeringsärende – uttalanden om möjligheterna att väcka åtal för myndighetsmissbruk

(Dnr 1459–1983)

I en anmälan som kom in till JO den 9 maj 1983 ville P. att JO skulle granska det sätt på vilket taxeringsnämnd 492 i Malmö hade handlagt hans taxering 1981. Den handläggningen ledde till att han skönstaxerades och därigenom drabbades av stor ekonomisk och annan skada. Ordförande i nämnden var Bo Gullberg; deklARATIONEN hade granskats av Maj-Britt Winberg.

Av inlämnade deklARATIONSHANDLINGAR rörande P:s taxeringar 1980 och 1981 framgick bl. a. detta.

P. lämnade självdeklARATION vid 1981 års taxering. I denna uppgav han ingen inkomst av tjänst utan gjorde endast en anteckning om ett icke närmare preciserat understöd från Malmö socialförvaltning. I övrigt innehöll deklARATIONEN bl. a. en uppgift om erlagd ränta om ca 70 000 kr. och en skuld om 420 000 kr.

P. hörde inte av taxeringsnämnden förrän han fick en avvikelse daterad den 28 oktober 1981 med motiveringen "Taxeringsnämnden har beslutat att skönsmässigt taxera Er, eftersom inkommen deklARATION anses vara bristfällig". De taxerade inkomsterna beräknades till 420 000 kr. minskat med uppgivna räntekostnader och ett försäkringsavdrag, eller till 349 100 kr.

Beslutet som innebar en kvarskatt på ca 270 000 kr. överklagades till länsrätten. P. begärde allmän rättshjälp, vilket avlogs i samtliga instanser. Han fick vidare avslag på sin ansökan om anstånd med att betala den debiterade kvarskatten. Sådant anstånd fick han dock senare. Den 30 maj 1983 undanröjde länsrätten taxeringarna.

När nämnden fick P:s deklARATION fanns det en lapp insorterad i den, på vilken det hade antecknats att man skulle ta kontakt med viss namngiven polis innan taxering skedde. När nämnden tog denna kontakt fick man veta att där fanns en omfattande polisutredning som omfattade över 300 sidor och som gällde P:s kyrkobokföring. Polisen hade inga förslag beträffande P:s taxering. Winberg hade inte tid att ta del av polisutredningen.

Vidare var det bekant att RSV hade gjort en revision av P. och två bolag som hantidigare varit anställd i. Huruvida nämnden tagit del av revisionspromemoriorna under taxeringsarbetet blev inte helt klarlagt i JO:s utredning, men troligen kände nämnden inte riktigt till innehållet i dem. – Dessa är daterade den 8 september 1980 och behandlade huvudsakligen – såvitt de gällde P. – frågan om P. skulle vara skattskyldig i Sverige eller inte.

P., som inte själv hade lämnat någon deklARATION 1980, gjorde detta efter anmodan. Hans deklARATION detta år följdes. För underlåtenheten att deklarerera 1980 dömdes han den 1 juli 1981 för försök till skattebedrägeri. – Utredningen hos JO tydde på att nämnden inte kände till att domen meddelats eller vad åtalet gällde.

Det var också bekant för nämnden att en kvällstidning haft en artikel om en person med fingerat namn, som troligen skulle gälla P. och som var mindre smickrande om hans folkbokföring och affärer.

Winberg var inte med vid de sammanträden med nämnden då man behandlade P:s deklARATION. Vid det näst sista sammanträdet bordlade man

deklarationen, och vid det sista sammanträdet beslöt nämnden enligt en anteckning i deklarationen "inkomst av tjänst = skuldökning sedan föregående år". Efter sammanträdet överlämnade Gullberg den signerade deklarationen till Winberg, som utan några instruktioner fick i uppdrag att skriva ut avvikelsen och fylla i nämndens beslut i deklarationen. När Winberg skulle utföra detta arbete hade hon inte tillgång till P:s deklaration 1980. Det har inte gjorts gällande att man vidtagit några allvarliga försök att få fram denna heller. I avsaknad av 1980 års deklaration (som angav skulder på ca 82 000 dollar) utgick Winberg från den skuld som antecknats i 1981 års deklaration av P., med det resultat som återgetts i början av detta referat.

Vid utredningen hos JO yttrade sig, förutom Gullberg och Winberg, även skattechefen Sven Gunnarsson, som bl. a. uttalade detta.

Taxering får inte gå till på det här sättet och det är också ett unikt och beklagligt undantag. Många faktorer har samverkat: granskaren har varit oerfaren och kommunikationerna mellan henne och ordföranden har varit dåliga under hela handläggningen. Rykten och antydningar om att "något stort" var på gång har sannolikt medverkat till att nämnden förlorade sitt omdöme.

I beslut den 29 oktober 1985 uttalade JO Nilsson detta under avsnitten Bedömning och Slutsatser.

Bedömning

Det kan utan varje spår av tvekan slås fast att taxeringsnämnd 492:s sätt att hantera P:s taxering 1981 är sådant att det inte kan tillåtas passera opåtalat. Nämnden har inte bara visat prov på dåligt omdöme utan fastmer direkt satt sig över gällande föreskrifter. Anledningen härtill kan lämnas därhän i detta sammanhang. Låt mig dock bara erinra om några omständigheter som kan ha påverkat hanteringen i en, som det heter, för P. ogynnsam riktning.

1. En kvällstidning har i en artikel – dock under fingerat namn – behandlat P:s ekonomiska transaktioner. Artikeln var uppenbarligen inte särskilt "smickrande" för P. Artikeln finns inte med i deklarationsmaterialet men det är klarlagt att den uppmärksammats av folk inom skatteförvaltningen och det förefaller inte alldeles otroligt att dess innehåll var känt för taxeringsnämnden. Det är visserligen tillåtet att i taxeringsarbetet utnyttja material i t. ex. tidningar men då skall detta finnas med i deklarationsmaterialet och innan nämnden fattar något beslut så måste den skattskyldige få tillfälle att kommentera sådana inhämtade uppgifter.

2. Det förefaller vidare som om nämnden har känt till att P. har varit föremål för en revision, men man verkar inte ha haft kunskaper om vare sig vad revisionen har avsett eller vad revisionen kommit fram till. Utredningen i detta ärende visar att revisionen avsåg förhållanden tidigare taxeringsår och kunde möjligen ha ett intresse vid bedömningen om P. varit skattskyldig i Sverige för hela taxeringsåret 1981 eller inte.

3. Slutligen hade man också en uppgift om att man skulle kontakta polisen innan taxering skedde. Enligt uppgift gällde polisutredningen P:s kyrkobokföring.

En sammanfattning av vad jag nedan kan lägga taxeringsnämnden till last – och då i första hand Gullberg som ju i sin egenskap av ordförande var den ytterst ansvarige för dess arbete – ger denna beklämmande katalog:

- Nämnden taxerade P. utan att ha tillgång till deklarationen från året innan och utan att ha haft någon kontakt med P. före "beslutsfattandet".
- Taxeringsnämnden fastställde inte de inkomster som P. skulle taxeras för utan nöjde sig med att ange den princip enligt vilken taxering skulle ske.
- Gullberg överlät på Winberg utan tydliga och tillräckliga instruktioner att formulera och skicka ut underrättelsen om taxeringsnämndens "beslut" samt att – i praktiken – fastställa de taxerade inkomsterna, trots att hon saknade behörighet att göra någonting sådant.
- Gullberg underlät att kontrollera hur Winberg hade utfört de uppgifter som han hade överlämnat till henne.

Det är alltså klart att jag här måste överväga att ingripa mot handläggningen utifrån brottsbalkens regler.

Enligt min mening är handläggningen sådan att det finns all anledning att fråga sig om den inte innehåller moment som är att klassificera som myndighetsmissbruk enligt BrB 20 kap. 1 §¹. För det brottet skall den dömas "som i myndighetsutövning åsidosätter vad som till följd av lag eller annan författning gäller för myndighetsutövningen", förutsatt att gärningen "för det allmänna eller någon enskild medför förfång eller otillbörlig förmån som ej är ringa". För straffbarhet krävs givetvis också att de nämnda, objektiva rekvisiten täcks av uppsåt i någon form (direkt, indirekt eller eventuellt)². – Innan jag lämnar svar på den ställda frågan skall jag något uppehålla mig vid de speciella regler för ansvarsfördelningen – och därmed möjligheterna att straffrättsligt angripa vidtagna åtgärder och fattade beslut – som gällde på taxeringsområdet vid den nu aktuella tiden³.

---

¹ För det lindrigaste av de två speciella ämbetsbrotten – värslös myndighetsutövning – gick preskriptionstiden (2 år) ut den 31 oktober 1983. Det var först när länsstyrelsens svar kom in hit (den 10 oktober 1983) som allvaret bakom anmälan började anas.

² *Direkt uppsåt* = gärningsmannen företar handlingen i avsikt att åstadkomma den effekt som blir dess resultat

Indirekt uppsåt = gärningsmannen inser att en viss effekt är med nödvändighet förbunden med handlingen men han företar den ändå trots att det inte är *den* effekten han är ute efter

Eventuellt uppsåt = gärningsmannen inser att det är möjligt att en viss effekt skall inträffa till följd av handlingen men han skulle ha företagit den även om han varit säker på att effekten skulle inträda

³ En utförligare redogörelse finns i Skattenytt 1981:4 (s. 169 f.).

Taxeringsnämndens ordförande ansvarar – liksom granskningspersonalen och kronoombuden – fullt ut för den formella handläggningen av taxeringsärendena; ansvar för myndighetsmissbruk eller för vårdslös myndighetsutövning och för medverkan till dessa brott kan alltså utkrävas. Taxeringsnämndens samtliga ledamöter kan ställas till ansvar för myndighetsmissbruk för de beslut som de har fattat; något ansvar för vårdslös myndighetsutövning kan de däremot inte ådra sig.⁴

Taxeringsnämndens ordförande leder och planerar nämndens arbete. Det är han som skall se till att ärendena är tillräckligt utredda och i övrigt i sådant skick att nämnden har det material till sitt förfogande som behövs för ett formellt och materiellt riktigt beslut (11 § taxeringslagen). De brister, som jag anser vidlåder handläggningen av P:s deklaration, är i huvudsak hänförliga till den del av taxeringsarbetet för vilket ordföranden med biträde av granskningsmannen bär ansvaret. Jag har bl. a. därför och mot bakgrund av ansvarsreglernas utformning i såväl BrB som taxeringslagen stannat för att i detta sammanhang inte göra någon bedömning från straffrättslig synpunkt av nämndens beslut. Detta betyder emellertid inte – det bör understrykas – att jag menar att nämnden som sådan står höjd över kritik. Det gör den inte! Det är minst sagt häpnadsväckande att ingen ledamot verkar ha reagerat på bristen på utredning i P:s ärende.

Jag kommer i fortsättningen att granska enbart taxeringsnämndsordföranden Gullbergs handläggning och åtgärder i ljuset av BrB 20:1. Det förhåller sig visserligen så att även granskningsmannen Maj-Britt Winberg har ett fullständigt ansvar för sina åtgärder under taxeringsarbetet och i och för sig finns förutsättningar att ta upp också hennes agerande till granskning mot bakgrund av BrB:s ansvarsbestämmelser. I lagen med instruktion för justitieombudsmännen sägs (8 §) att JO inte bör ingripa mot lägre befattningshavare utan självständiga befogenheter "om det ej påkallas av särskilda skäl". Jag bedömer att Winbergs handlande till väsentlig del beror på brister i instruktionerna från hennes överordnade Gullberg och på att hon inte fick adekvata råd när hon, som saknade nämnevärld erfarenhet av taxeringsarbetet, sökte sådana. Jag inbegriper alltså inte Winberg i de fortsatta övervägandena; men kvar står naturligtvis att hon måste allvarligt kritiseras för det sätt på vilket hon skött – eller rättare sagt vanskött – sin del av granskningen av P:s deklaration.

Jag gör i det följande (punkterna 1–4) en genomgång av Gullbergs handläggning ställd i relation till de kriterier som BrB 20:1 ställer upp för att ansvar för myndighetsmissbruk skall kunna inträda.

1. *Gullberg har ägnat sig åt myndighetsutövning i sin hantering av P:s deklaration.* Begreppet "myndighetsutövning" har visserligen vållat en hel del tolkningsbekymmer och det kan enligt min mening knappast hävdas att svårigheterna blivit nämnvärt mindre genom de avgöranden som på senare tid har kommit från HD (se t. ex. NJA 1984 s. 80). Så mycket är emellertid

---

⁴ Denna särskilda straffrihet som gällt för "beslut angående taxering som fattas av taxeringsnämnd" beträffande vårdslös myndighetsutövning har upphävts fr. o. m. 1 januari 1986.

klart att HD i den domen gör en restriktiv tolkning av begreppet och reserverar det för "sådana beslut och faktiska åtgärder som ytterst är ett uttryck för samhällets maktbefogenheter och som i kraft av offentligrättsliga regler får rättsverkningar för eller emot den enskilde".

Det är en tolkning som jag – utifrån främst praktiska synpunkter – har svårt att finna naturlig och rimlig (jfr avsnitt 4.3 i ombudsmännens remissyttrande över tjänsteansvarskommitténs betänkande – Ds Ju 1983:7 – Tjänsteansvar i offentlig verksamhet, (– –)). Det förefaller mig också som om statsmakterna genom sitt beslut med anledning av förslagen i proposition 1984/85:117 förordar en något mer extensiv tolkning av den som det nämnda HD-avgörandet är ett uttryck för. I den propositionen, som föranletts av förslagen från tjänsteansvarskommittén, ställer sig departementschefen (s. 15 f.) uppenbarligen bakom den tolkning av begreppet myndighetsutövning som kommittén – "efter en mycket noggrann och ingående analys" enligt departementschefen – kom fram till. Kommittén menar att BrB 20:1 skall läsas som om där stod att straffrättsligt ansvar inträder när någon åsidosätter en offentligrättslig författning (= en författning som reglerar det allmännas verksamhet) och därigenom skapar förfång osv.⁵ Så definierat får begreppet enligt min mening en, inte minst ur praktiska tillämpningssynpunkter, vettig innebörd.

2. *Gullberg har handlagt taxeringsärendet i strid mot uttryckliga föreskrifter i taxeringslag och taxeringskungörelse.* En genomgång av materialet visar att Gullberg – antingen självständigt i sin egenskap av ordförande i nämnden eller som ledamot i nämnden med det speciella ansvar som följer av ordförandeskapet – underlåtit att

- *utreda* P:s inkomst/utgiftsförhållanden innan han fattade beslutet att gå ifrån hans självdeklaration (brott mot 65 § taxeringslagen)
- *fastställa*/besluta de belopp till vilka P. skulle taxeras (brott mot 66 § taxeringslagen)
- *överlämna* åt Winberg, som inte kan anses ha haft ställning av föredragande i nämnden, att beloppsmässigt formulera vad nämnden kommit fram till och fylla i uppgifterna, allt utifrån instruktioner som var luddiga och svårtolkade och till yttermera visso utan att *kontrollera* hur Winberg löst den uppgift som han lämnat över till henne; Gullberg har signerat deklarationen och uppgifterna förts in i skattelängden som underskrivits. Winbergs åtgärder har följaktligen fått full rättsverkan (68 § taxeringskungörelsen).

3. *Gullbergs handläggning har vållat P. förfång*⁶. Resultatet av 1981 års taxering i första instans blev för P:s del att han påfördes taxerade inkomster på 349 100 kr. med därav följande kvarskattekrav. Under 1,5 år – eller fram

---

⁵ Se till innebörden av kommitténs förslag SOU 1985:26 s. 182 ff.

⁶ Synonymer till förfång är – enligt Ord för Ord (1964) – Skada, men, nackdel, avbräck.

till den 30 maj 1983 då länsrätten undanröjde taxeringarna – hade P. ett skattekrav på ca 270 000 kr. hängande över sig. Allt vad som sålunda hänt P. till följd av taxeringsmyndighetens handläggning måste utan varje tvekan klassas som förfång – om ordet i detta sammanhang skall ha någon mening alls!

4. Ansvar enligt 20:1 förutsätter dock, som redan nämnts, att de *objektiva rekvisit som konstituerar brottet myndighetsmissbruk* (åsidosättande av författningsbestämmelser och förfånget) *täcks av uppsåt* (direkt, indirekt eller eventuell). Det framstår som helt uppenbart att handläggningen stått i strid mot klara och entydiga författningsföreskrifter. Det är här inte fråga om några specialföreskrifter som vanlig taxeringsnämnd sällan eller aldrig får tillfälle att tillämpa; här är det fråga om enkla och handfasta "vardagsregler" eller, om man så vill, taxeringselementa. Det bör noteras att Gullberg enligt uppgift hade haft uppdrag som taxeringsnämndsordförande i Malmöhus län fr. o. m. 1979 års taxering. Gullberg måste alltså ha insett att han som taxeringsnämndsordförande åsidosatt vad som enligt lag och författning ålegat honom. Åsidosättanderekvisitet måste alltså anses subjektivt täckt.

Men det gäller också för mig – om åtal väcks – att *styrka* att Gullberg haft uppsåt att tillfoga P. förfång som inte är ringa genom att åsidosätta författningsföreskrifterna. Det finns inget i utredningen här som ger stöd för antagandet att Gullberg har handlat som han gjort i avsikt att skada P. även om jag är övertygad om att han måste ha insett att den uppläggning han gav åt handläggningen och hans underlåtenhet att följa upp och kontrollera vad som faktiskt hände skulle innebära betydande risker för att P. skulle kunna komma att drabbas negativt.

Det som talar starkast *för* Gullberg är att om den av nämnden beslutade principen hade blivit följd av Winberg hade de taxerade inkomsterna blivit ca 10 000 kr. Det kan ifrågasättas om den skatt som en sådan taxering skulle leda till kan betecknas som "förfång som ej är ringa".

Min konklusion blir denna:

Ett åtal är i sig en ingripande åtgärd: Att väcka åtal är en åtgärd som bör tillgripas endast när utsikterna till framgång vid en objektiv bedömning framstår som goda; åtal på andra premisser kan komma att uppfattas som trakasserande och riskerar att skada inte bara den enskilde som drabbas utan rättsordningen som sådan. Jag har – efter att ha samrått med den åklagare som, om jag bestämt mig för att åtala, på mitt uppdrag skulle ha utfört åtalet – bestämt mig för att *inte* åtala Gullberg. Detta förhållande betar dock på intet sätt min kritik mot hans handläggning dess skärpa!!

Slutsatser

Taxeringsnämndens handläggning av P:s taxeringar är ett av de värsta exemplen på vad som internationellt kallas "mal-administration" som jag har stött på. Ansvaret är i första hand Gullbergs. I objektivt hänseende fyller hans handlande väl de kriterier som brottsbalken ställer upp för brottet myndighetsmissbruk (20 kap. 1 §) och hans handläggning är obestridligen som sådan "värd" en kännbarare reaktion än den som även en allvarlig kritik från JO innebär.

Jag har i olika sammanhang sagt att jag inte delar den uppfattningen att – förenklat uttryckt – JO-ämbetets effektivitet eller anseende på något sätt är avhängigt av antalet åtal och att alltså en utvidgad åtalsrätt är den ”medicin” som denna institution behöver för att få den genomslagskraft den bör ha. Jag skall inte här lägga mer bränsle på den debattbrasan utan nöja mig med att konstatera att 20 kap. 1 § första stycket brottsbalken av olika skäl – och inte minst till följd av det förfångsrekvisit som paragrafen uppställer – är i det allra närmaste omöjlig att tillämpa. Det kan diskuteras om inte bestämmelsen under sådana förhållanden bör avskaffas. Alternativet är – som riksdagens ombudsmän redan tidigare har påpekat – att avskaffa förfångsrekvisitet; att ta bort detta skulle öka möjligheterna att ingripa vid grövre försummelser av tjänstemän. För min del tycker jag att en sådan ”rekonstruktion” av lagrummet allvarligt bör övervägas, måhända redan i anslutning till behandlingen av det förslag till förändrad organisation av JO-ämbetet som 1983 års JO-utredning har lagt fram (SOU 1985:23). Jag lämnar därför över ett exemplar av detta beslut till riksdagens konstitutionsutskott och till justitiedepartementet.

Följden av att felaktigt personnummer anges på en kontrolluppgift

(Dnr 1469–1983)

Bakgrund

Vid 1981 års taxering framställdes en taxeringsavi med två kontrolluppgifter, som utpekade att Nils L:s då 15-åriga dotter Solveig hade fått 10 773 kr. i kontant lön och erlagt 1 246 kr. i preliminär skatt. Taxeringsnämnd (TN) 934 i Stockholms län anmanade Solveig att komma in med allmän självdeklaration. L. skickade tillbaka anmaningen och skrev på den att Solveig inte hade förvärvsarbetat utan gått i skola under året. TN fäste inget avseende vid påpekandet utan sköntaxerade Solveig med ledning av kontrolluppgifterna. I december 1981 fick Solveig ett utbetalningskort med 265 kr. i överskjutande skatt. Solveig kvitterade inte ut pengarna. L. talade på nytt om för skattemyndigheten i Danderyd (LSM) dels i telefonsamtal och dels i brev att Solveig inte hade förvärvsarbetat och att ett misstag hade skett. I ett brev den 18 januari 1982 från LSM (– – –) fick Solveig veta bl. a. detta:

Du har vid 1981 års taxering blivit skönsmässigt taxerad på grund av inkomstuppgifter från (utelämnat här). TN har p. g. a. ifrågavarande kontrolluppgifter anmanat Dig att deklarerera men trots att anmaningen är adresserad till Din aktuella adress har den kommit i retur, obesvarad. – Om inkomstuppgifterna är felaktiga kan Du makulera utbetalningskortet på S-81 (om Du inte hämtat ut pengarna) och sända det till Danderyds fögderi, Box 501, 181 15 DANDERYD – Besvärsblanketter för eventuellt överklagande hos länsrätten bifogas.

I ett meddelande den 13 april 1982 fick Solveig besked från LSM att preliminärskatten, som hade tillgodoförts henne, var avsedd för en annan person.

L. besvärade sig över taxeringen på Solveigs vägnar till länsrätten i Stockholms län.

Preliminärskatten överfördes därefter till den person som rätteligen betalt den. Den 6 oktober 1982 utfärdade LSM en skattsedel på tillkommande skatt, 1 414 kr., för Solveig. LSM underrättade Solveig i brev den 15 oktober 1982 bl. a. att taxeringen stod kvar i avvaktan på länsrättens beslut. LSM beslöt den 8 november 1982 om anstånd med betalningen av den tillkommande skatten. I anståndsärendet hade yttrande inhämtats från taxeringsintendenten.

Kronofogdemyndigheten i Stockholms distrikt anmanade den 21 april 1983 Solveig att senast den 5 maj ha betalt in 757 kr. av den tillkommande skatten.

I dom den 6 maj 1983 beslöt länsrätten att undanröja Solveigs taxeringar.

I ett omräkningsbeslut den 3 juni 1983 satte LSM ned Solveigs tillkommande skatt till 0 kr.

Anmälan

I sin anmälan berättar L. bl. a. detta. På grund av förväxling av födelsetalen har hans dotter, utan att ha underrättats om det, sköntaxerats för inkomst av arbete som hon inte har haft och som LSM har beskattat henne för. LSM har vägrat att tro på hennes förklaring. Först efter det att bekräftelse på annan väg erhållits, har LSM ändrat sig på den punkten. Men samtidigt låter man taxeringen stå kvar, trots att man vet att flickan inte har haft dessa inkomster. – LSM har krävt flickan på överskjutande preliminär skatt, avsedd för annan person, fastän beloppet inte kvitterats ut och utan att myndigheten gjort sig besväret att hos postverket kontrollera om beloppet verkligen utkvitterats eller återgått till myndigheten. Trots sitt eget beslut att bevilja anstånd med betalningen tills länsrätten avgjort målet, har LSM uppdragit åt kronofogdemyndigheten att driva in pengarna. – Denna karusell av telefonsamtal, brev, överklaganden, skrivelser fram och tillbaka, har nu pågått ett och ett halvt år och det går inte att se något slut på det, fastän det inte borde finnas något rimligt skäl till att inte tro på deras uppgifter.

Utredning

I ärendet lämnades yttranden av länsstyrelsen i Stockholms län och LSM. Länsrättens akt lånades in.

Bedömning

I beslut den 29 oktober 1985 sade JO Nilsson.

Till följd av att två siffror i ett personnummer har kastats om har en taxeringsavi (= sammanställning av uppgifter som underlag för taxering) framställts för Solveig L., trots att så rätteligen inte skulle ha skett; Solveig L. hade nämligen inte haft några inkomster som skulle redovisas på en sådan avi. En förklaring till felet är att en arbetsgivare hade skrivit fel personnummer och att "datamaskinen" inte kunde upptäcka felet. Eftersom en

deklaration inte fanns att tillgå för en avstämning av uppgifterna, anmanades Solveig att lämna allmän självdeklaration. Solveigs far skickade tillbaka anmaningen till LSM med upplysningen att Solveig inte hade förvärvsarbetat utan gått i skolan under året.

Antingen såg TN inte upplysningen eller så brydde man sig inte om den; oavsett vilket så är nämndens agerande anmärkningsvärt. Att nämnden med den informationen borde ha gjort en utredning framstår lika självklart som att skönstaxeringsbeslutet i sig borde ha följts av en underrättelse. Utan underrättelsen måste Solveig och hennes far – med all rätt – ha varit av den uppfattningen att nämnden hade godtagit upplysningen. Och om familjen L. blev konfunderad när Solveig fick en slutskattsedel med överskjutande skatt så är det förvisso inte något att undra på!

Den kontakt L. sedan hade med LSM måste – minst sagt – ha varit nedslående om han – i likhet med mig – föreställt sig att myndigheterna numera ser som en av sina viktigaste uppgifter att hjälpa medborgarna. Först vill man inte ens hos LSM hjälpa till med att undersöka om det hade blivit något fel. Man måste uppenbarligen då hos LSM ha varit ett offer för uppfattningen att myndigheten hade rätt och den enskilde fel. Av LSM:s brevsvaret den 18 januari 1982 till Solveig drar jag den slutsatsen att man har haft väldigt svårt att komma över den inställningen. I stället för att som man nu gjorde skriva till Solveig och i förebrående ordalag meddela att deklaraationsanmaningen hade kommit i retur obesvarad – vilket ju dessutom var osant! – och att utbetalningskortet på S.-81 kunde sändas i makulerat skick till LSM ”om inkomstuppgifterna är felaktiga”, så hade man alla skäl i världen att starta en ordentlig utredning. Den hade för övrigt inte behövt bli särdeles betungande. Att ringa upp arbetsgivarna från vilka löneinkomsterna härrörde och fråga vem inkomsttagaren var hade säkert räckt. Både arbetsgivarens namn och telefonnummer fanns angivna på taxeringsavinen i det s. k. skönstaxeringsomslaget.

När LSM så småningom blev klar över att preliminärskatten och inkomsterna enligt kontrolluppgifterna skulle hänföras till en annan person än Solveig och man hade gjort erforderliga krediteringsändringar, ser jag det som en definitivt onödig tids- och kostnadskrävande formell omgång att LSM fattade beslut om tillkommande skatt. Det beslutet fick i sin tur till följd att ett anståndsbeslut måste meddelas för att Solveig skulle slippa att betala skatten i väntan på att länsrätten skulle undanröja feltaxeringen. Jag ser av länsstyrelsens yttrande hit att man har en liknande uppfattning. Jag vill här erinra LSM om att det enligt allmänna förvaltningsrättsliga grundsatser är tillåtet för en förvaltningsmyndighet att underlåta att verkställa ett beslut, förutsatt naturligtvis att beslutet är felaktigt. I det här fallet förelåg enligt min mening ingen tvekan på den punkten.

Jag ser det också som en onödig åtgärd att man begärde yttrande från taxeringsintendenten i anståndsärendet. I ett sådant ärende kan LSM underlåta att begära yttrande från intendenten om det med skäl kan antas att besvären (hos länsrätten) kommer att bifallas helt eller delvis (49 § 1 mom. 2, uppbördslagen i dess lydelse från den 13 december 1979). Det kan visserligen invändas att Solveigs besvär hade kommit in till länsrätten efter utgången av februari månad 1982 och att hennes ordinarie besvärstid hade

gått ut och att man därför ville höra om intendenten skulle komma att tillstyrka hennes talan. Men eftersom hon tydligen inte hade underrättats om taxeringen så var hennes besvärsfrist förlängd till utgången av taxeringsåret 1982 (99 § taxeringslagen). Dessutom var hon bibehållen besvärsrätt under fem år efter taxeringsåret på grund av att hon taxerats för inkomst för vilken hon inte är skattskyldig (100 § första stycket 5, taxeringslagen).

Det var milt uttryckt ett olyckligt misstag man begick hos kronofogdemyndigheten när Solveig ovanpå allt trassel fick ta emot ett indrivningskrav. Att riksskatteverket hade infört nya rutiner och att det fanns två restlängder att kontrollera är en förklaring men absolut ingen ursäkt.

Att fel i skatteärenden emellanåt inträffar och att enskilda många gånger genom feLEN blir försatta i problemfyllda situationer måste de myndigheter som hanterar vårt invecklade skattesystem vara i hög grad medvetna om. Det måste därför på alla nivåer inom en myndighet finnas en god beredskap för att hjälpa de personer som har fått ett felaktigt skattekrav. Jag utgår från att man inom LSM har försökt sig på en utvärdering av den serie händelser som Solveig och hennes familj blivit utsatta för. Jag uppfattar LSM:s beklagande över den långsamma och osmidiga handläggningen av skatteärendet som ett uttryck för att man strävar efter att bli bättre rustad för att möta situationer av det här slaget.

Vissa övriga ärenden

Osakligt innehåll i underrättelse om avvikelse från självdeklaration

(Dnr 3676-1983)

W. yrkade avdrag för bilkostnader. Han tog inte upp något förmånsvärde av fri bil i sin självdeklaration 1983, men på deklarationsblanketten antecknade han "enligt länsrättens beslut i mål 71-0111-634-78" intill rutan för kostnadsavdrag (blanketten s. 2). Taxeringsnämnden (TN) beslöt påföra ett förmånsvärde. W. begärde omprövning och bifogade en kopia av domen i målet. TN ändrade inte sitt beslut. W. begärde på nytt omprövning. I nytt beslut, undertecknat av tjänstemannagranskaren L., den 28 oktober 1983 uttalades inledningsvis följande.

Om man bortser från det förhållandet att den av Er bifogade kopian på länsrättens dom avseende taxeringsåret 1978 i sig är suspekt, så tillvida att den tydligen är skriven på två olika skrivmaskiner samt att det ej framgår om fallet är applicerbart och därmed avser samma förhållande som vi nu står inför - - -

I sin anmälan till JO ifrågasatte W. om det låg inom ramen för en författningssenlig myndighetsutövning att göra gällande att en deklarant gjort sig skyldig till urkundsförfalskning, utan att först pröva kopians äkthet genom att exempelvis ta del av domstolsakten.

Efter utredning uttalade JO Nilsson i beslut den 29 oktober 1985 bl. a. detta.

Att en tjänsteman hos skattemyndighet eller annan förvaltningsmyndighet skall iakttä saktlighet i den tjänsteutövning som har anförtröts honom är en självklarhet likaväl som ett korrekt och taktfullt uppträdande. När L. sände beskedet om TN:s omprövningsbeslut i underrättelsen den 28 oktober 1983 brast det väsentligt i dessa hänseenden. Vad den verkliga avsikten sedan kan ha varit bakom formuleringen i underrättelsen är i detta sammanhang av underordnad betydelse. Den skattskyldige kan knappast ha uppfattat underrättelsen på mer än ett sätt.

Om L. nu hyste tvivel om domskopian stämde överens med originalet och det rättsliga avgörandet var jämförbart med den skattefråga TN hade att behandla så borde länsrättens akt i målet ha rekviderats. Den åtgärden hade då – som jag ser det – inte bara skingrat tvivlen utan också gjort det lättare att förstå W:s beräkning av bilkostnaderna. (– – –)

Jag läser ut av L:s yttrande hit att han insett det olämpliga i sitt handlande genom att sända iväg underrättelsen den 28 oktober 1983 med den skriftliga utformning som här har återgetts. Med den insikten kompletterad med vad jag i detta ärende har sagt bör risken för fortsatta övertramp av det slaget som detta ärende är ett exempel på vara i stort sett eliminerad!

Fel att generellt kräva bankgaranti som säkerhet för anstånd med betalning av mervärdeskatt

(Dnr 2472–1983)

I ett ärende om mervärdeskatt fick den skattskyldige ett meddelande från en länsstyrelse om möjligheten till anstånd enligt 49 § 2 mom. uppbördslagen av vilket det framgick att "den säkerhet som kan godtas skall utgöras av ej tidsbegränsad bankgaranti för det aktuella beloppet". Länsstyrelsen avslutade brevet med upplysningen att om "bankgaranti inte lämnas inom ovan angiven tid torde anstånd inte kunna medges".

Ö. klagade till JO. Ärendet sändes till berörd länsstyrelse med begäran om förklaring bl. a. till att man ställde krav på bankgaranti som säkerhet vid anstånd. När utredningen slutförts uttalade JO Nilsson i beslut den 27 februari 1986 bl. a.

Sedan lång tid gäller att påförda skatter skall betalas oavsett om beskattningsfrågan har överklagats eller inte. Undantag kan endast göras utifrån de förhållandevis ogenerösa reglerna om anstånd. För anstånd med betalning av mervärdeskatt hänvisar mervärdeskattelagen i 46 § till uppbördslagens regler i 49 § 1, 2 och 3 mom. I det lagrummets 2 mom. föreskrivs att "skattskyldig må av länsstyrelsen erhålla anstånd med inbetalning av skatt, kvarskatteavgift eller ränta om den skattskyldige anført besvär över taxering och erläggandet av skatt, som påförts i anledning av den icke lagakraftvunna taxeringen, skulle för den skattskyldige medföra betydande skadeverkningar eller eljest framstå såsom obilligt: till belopp som betingas av den skattskyldiges yrkande i fråga om taxeringen". Sådant anstånd får medges endast om den skattskyldige "ställer nöjaktig säkerhet hos länsstyrelsen, om inte med hänsyn till anståndstidens varaktighet, den skattskyldiges förhållanden och omständigheterna i övrigt kan antas, att det belopp som

avses med anståndet ändå kommer att behörigen erläggas". Lagrummet anger inte vad säkerheten skall bestå av. Det är alltså upp till den enskilde att bedöma vilka säkerheter han kan och vill erbjuda. Sedan får länsstyrelsen på vanligt sätt pröva om man kan godta den eller de erbjudna säkerheterna.

Det rimmar onekligen illa med lagrummets konstruktion att – som länsstyrelsen gjorde i detta fall – gå ut till en skattskyldig och ställa upp ett ovillkorligt krav på bankgaranti som säkerhet för att anstånd skall kunna medges. Det kan naturligtvis finnas fall där en bankgaranti framstår som den enda form av säkerhet som kan accepteras. Jag förstår givetvis också att länsstyrelserna föredrar bankgarantier framför andra säkerheter. Bankgarantierna är lättare att hantera och bedöma än flertalet andra säkerheter. Men detta får inte leda till att man generellt och medvetet "favoriserar" bankgarantin. Redan den omständigheten att en bankgaranti kostar den enskilde rätt mycket pengar som han inte kan återfå från statsverket om han senare vinner processen talar med styrka för att den enskilde skall upplysas om att säkerheten kan lämnas i olika former, bankgarantin är en, företagsinteckning en annan. Jag menar alltså att om det besked som Ö. fick i länsstyrelsens meddelande 1983-09-01 är uttryck för länsstyrelsens uppfattning att endast bankgaranti kan komma i fråga som säkerhet, så är beskedet principiellt olämpligt. (—)

Bristfällig handläggning av riksdagsmans deklARATION

(Dnr 2957-1983)

I sin självdeklARATION 1983 yrkade S. – under inkomst av tjänst – avdrag för olika kostnader som var förenade med hans riksdagsuppdrag. I en bilaga till deklARATIONEN redogjorde han närmare för hur han beräknat kostnaderna.

Genom en underrättelse från taxeringsnämnden (daterad den 21 oktober 1983) fick S. veta bl. a. att nämnden inte hade godkänt det avdrag för ökade levnadskostnader och för resekostnader som han hade yrkat i deklARATIONEN och att man dessutom hade minskat hans avdrag för telefonkostnader. Han fick även veta att nämndens sista sammanträdesdag för taxeringsperioden var bestämd till den 31 oktober 1983.

I ett brev den 26 oktober 1983 begärde S. att nämnden skulle ompröva sitt beslut. I brevet utvecklade han ytterligare sina skäl varför hans deklARATION borde följas och han alltså få de yrkade avdragen. I sitt beslut den 31 oktober 1983 med anledning av S:s begäran om omprövning sade nämnden att hans invändningar mot de avvikelser från hans deklARATION som nämnden gjort inte hade föranlett den att på någon punkt ändra sitt tidigare beslut.

I sin anmälan till JO ifrågasatte S. om taxeringsnämnden handlat i överensstämmelse med gällande föreskrifter och med god förvaltnings sed. Han påpekade bl. a. att han först den 25 oktober fick del av nämndens underrättelse och att den reella svarstid som stod honom till buds var 4-5 dagar. Han sade även att "det anförda exemplet representerar dessvärre ett mycket vanligt handlings sätt av taxeringsnämnder gentemot deklARanter" och anhöll att JO skulle pröva saken.

Vid utredningen yttrade sig såväl berörd skattechef som taxeringsnämnds-

ordföranden. Skattechefen tillbakavisade påståendet om att det inträffade "representerar ett vanligt handlingsätt".

JO Nilsson uttalade i beslut den 26 november 1985 bl. a. detta:

Taxeringsnämnden har fattat sitt beslut om S:s taxering år 1983 utan utredning och utan att S. fått yttra sig; beslutet har dessutom fattats så sent att det i praktiken ställde sig mycket svårt för S. att hinna komma in med erinringar mot beslutet. Att nämndens handläggning bedömd med facit i hand är – med skattechefens ord – klandervärd kan det inte råda några delade meningar om. Vad är då att säga till den förklaring till att det gick som det gick som nämnden har lämnat? Nämnden har ju sagt att man ville avvakta länsrättens avgörande beträffande 1982 års taxering som gällde "i princip" samma avdrag som de år 1983 aktuella; man har också hänvisat till att Svensson 1982 dröjde "alltför länge med att besvara förfrågningar".

Jag har tagit reda på att S:s besvär över 1982 års taxering remitterades för yttrande till taxeringsintendenten den 19 april 1983. Intendenten lämnade sitt yttrande den 19 december 1984. Länsrätten avgjorde målet den 26 augusti 1985.

Den deklaration som S. lämnade 1983 förregistrerades enligt taxeringsavin den 16 mars 1983. Taxeringsnämnden borde följaktligen ha fått deklarationen om hand allra senast under april månad. Det kan knappast ha varit obekant för nämnden att handläggningstiden hos länsrätterna kan sträcka sig över år. Hade man tagit kontakt med taxeringsintendenten och frågat honom/henne om när yttrandet över S:s besvär avgetts eller kunde förväntas, hade man fått den information man behövt för att genast gripa sig an med att utreda förhållandena när man nu kände sig böjd att ifrågasätta S:s deklaration; det skulle förvåna mig utomordentligt mycket om det skulle ha lämnats sådana upplysningar att det framstod som realistiskt att vänta ens ett intendents yttrande, än mindre ett länsrättsavgörande före taxeringsperiodens utgång. Och den omständigheten att S. tidigare år kan ha dröjt med att besvara frågor är självklart inget skäl att låta bli att ställa frågor ett senare år!

JO Nilsson hänvisade vidare till sitt tidigare beslut "TAXERING I DATAÅLDERN – synpunkter för kommande år m. m." (*JO* 1980/81 s. 402 f.).

Exekution

Exekutiv försäljning av fastighet

(Dnr 669–1984)

Den 29 april 1982 sålde kronofogdemyndigheten (KFM) i Kristianstad en makarna S. tillhörig fastighet i Örkelljunga på exekutiv auktion för 108 500 kr. Fastigheten hade ett taxeringsvärde om 225 000 kr. Den hade inför den exekutiva försäljningen värderats till samma belopp. KFM hade också införskaffat en utredning om radonhalten i fastigheten.

S. klagade till JO på att KFM hade sålt fastigheten till för lågt pris. Hon utvecklade närmare varför hon ansåg att KFM handlagt försäljningsärendet felaktigt.

JO Nilsson anförde i beslut den 1 juli 1985, såvitt här är av intresse, bl. a. detta.

— —

KFM får — — — inte sälja utmätt fastighet till uppenbart underpris eller, med lagens ord: KFM får "inte godta ett bud om det är sannolikt att en avsevärt högre köpeskilling kan uppnås" (12 kap. 40 § utsökningsbalken).

Om fastighetsägaren anser att KFM sålt fastigheten till ett alltför lågt pris kan han/hon överklaga försäljningen till hovrätten. Så skedde också i det nu aktuella fallet men försäljningspriset kom — av orsak som inte berodde på klaganden — ändå inte under hovrättens bedömning.

Vad jag här har att säga är givetvis inte avsett att ersätta den uteblivna hovrättsbedömningen. Redan den omständigheten att JO saknar (och alltid har saknat) befogenhet att ändra ett av behörig myndighet fattat beslut utesluter en materiell prövning av prisfrågan. Vad som här skall behandlas är frågan om det finns skäl att ifrågasätta (ev. också kritisera) KFM:s agerande från formell utgångspunkt eller utifrån lämplighetsaspekter.

Som KFM har uppgett var det pris som inoparen fick betala utan varje tvekan lågt. KFM anser emellertid att budet ändå kunde godtas med hänsyn till att det var fråga om en villafastighet där det konstaterats radongas. Myndighetens ställningstagande har sannolikt också påverkats av att de närvarande borgenärsrepresentanterna inte framställde invändningar mot att godta budet.

KFM:s handlande är enligt min mening inte invändningsfritt. I det följande skall jag närmare utveckla varför jag menar det.

I. Var radon-frågan tillräckligt utredd?

Svaret på den frågan är utan tvekan "nej". Enligt ett intyg låg radonhalten i det övre planet klart under riskvärdet medan halten radon i källaren översteg den gräns som gäller för sanitär olägenhet. På bevakningssammanträdet upplystes att "radogasen kunde minskas till helt acceptabla värden genom ventilationsanordning, under förutsättning att det inte är fråga om radongas från marken". Enligt protokollet hade hälsovårdsnämnden upplyst att man tidigare inte påträffat markradongas i Örkelljunga. Det hade i detta läge varit

mer än motiverat att närmare söka utreda hur mycket – om ens något – som dessa omständigheter påverkade marknadsvärdet. Under alla förhållanden menar jag att KFM hade alldeles för klen underlag för det ställningstagande man gjorde, dvs. att ett högre pris inte skulle ha kunnat uppnås.

2. Hade frågan om andra försäljningsformer övervägts?

KFM synes inte ha övervägt att lämna över försäljningen till en mäklare trots att makarna hela tiden har varit positiva till en försäljning genom mäklare. Jag anser att det finns mycket som talar för att det hade varit väl värt att pröva en underhandsförsäljning. Inteckningsförhållandena var enkla och det finns anledning anta att frågan om radongasproblem kan behandlas grundligare och under lugnare former när en mäklare säljer en fastighet än vad som är möjligt på en offentlig auktion.

3. Hade det varit möjligt att pressa budet uppåt?

Budet var uppenbarligen anpassat till belåningen, så att hela Sparbankens fordran skulle kunna övertas. Att banken, som fick hela sin fordran täckt, inte hade något att invända mot budet är förvisso inte ägnat att förvåna. Bankens uppfattning kunde därför inte påverka kronofogdemyndighetens ställningstagande i särskilt hög grad. Viktigare är då att inte heller kronofogdemyndigheten som borgenär framförde några invändningar, trots att statens skattefordringar blev lidande. Genom sitt agerande tar KFM som borgenär på sig en del av ansvaret för att budet godtogs. Jag frågar mig om inte auktionsförrättaren borde ha tagit risken att inte direkt godta budet och i stället ropa ut fastigheten på nytt? Auktionsförrättaren måste rimligen ha känt sig inte så litet tveksam att vid det allra första försäljningstillfället godta ett bud, som inte uppgick till 50 % av det uppskattade marknadsvärdet. Den uppfattningen tillåter jag mig att hävda trots att jag förstår att man ville ha en snabb försäljning eftersom huset stått tomt sedan drygt ett halvt år. Jag har då noterat att auktionen hölls den 29 april, dvs. sedan den ur underhållssynpunkt svåraste tiden gått och i början av den period som väl får anses som den mest gynnsamma för fastighetsförsäljningar överhuvudtaget.

Om jag skall sammanfatta så blir mitt omdöme detta: KFM:s sätt att sköta denna exekutiva försäljning kan ifrågasättas om än inte kritiseras. Agerandet har varit stelt och utan att de möjligheter som lagstiftningen erbjuder för att bästa möjliga resultat skall uppnås har utnyttjats.

Gäldenärs rätt att destinera betalning till en av flera fordringar, för vilka utmätning begärts, till undvikande av konkurs m. m.

(Dnr 3326-1983)

I en anmälan klagade S. som företrädare för ett handelsbolag på att kronofogdemyndigheten (KFM) i Ludvika hade ställt som villkor för att återkalla en konkursansökan mot handelsbolaget att bolaget betalade alla de skulder som överlämnats till KFM för indrivning och inte bara den skatteskuld som föranlett konkursansökningen.

Kronofogdemyndigheten yttrade sig efter remiss.

JO Nilsson anförde i beslut den 30 oktober 1985 i bedömningsdelen bl. a. detta.

Den som har skulder till en eller flera borgenärer kan själv bestämma vilken eller vilka skulder han först skall betala. En gäldenär kan – uttryckt på ett annat sätt – destinera sin betalning till en bland flera borgenärer eller till en skuld bland flera. Det förra följer av sig självt¹, det senare av handelsbalken, 9 kap. 5 §².

Denna destinationsrätt gäller bara frivillig betalning från gäldenären till borgenären, inte betalning genom exekution. Medel som finns tillgängliga efter utmätning eller i konkurs skall fördelas mellan borgenärerna med tillämpning av förmånsrättslagens regler; fördelningen skall ske proportionellt mellan fordringar som har lika förmånsrätt. Det finns med andra ord här inte något utrymme för vare sig gäldenären, borgenärerna³, konkursförvaltare eller kronofogdemyndigheten till några individuella destineringar⁴.

S. har – för att citera henne själv i brevet till konkursdomaren – sagt sig bestrida KFM:s konkursansökan ”då statens fordran för oguldna skatter kronor 19 909:- har betalats denna dag”. KFM hävdar att en betalning under sådana omständigheter inte kan anses vara ”frivillig”; frivillig är, menar KFM, endast sådan betalning som kommer in till KFM innan krav på betalning har skickats till gäldenären.

Vad som är ”frivilligt” när det gäller betalning av skulder kan naturligtvis diskuteras. I viss snäv mening kan det hävdas att betalningar sker under tvång eller hot om tvång; betalar inte gäldenären så att säga av egen drift så riskerar han att få betala sin skuld över ett exekutivt förfarande. Gränsen mellan ”frivillighet” och ”inte frivillighet” bör enligt min mening gå mellan betalning som sker utan resp. med exekutiva tvångsmedel; drar man gränsen

¹ En sak för sig är att betalningen i händelse av konkurs kan bringas att återgå enligt återvinningsreglerna i 2 kap. konkurslagen och att gäldenären kan ådra sig ansvar enligt 11 kap. 4 § brottsbalken för mannamån mot borgenärer.

² 9 kap. 5 § handelsbalken lyder:

”Haver någon av samma man fått flera lån, än ett, och förbundit sig, att för det ena giva större ränta, och för det andra mindre, eller ingen; där må skuldenär avräkna det, som betalas, å vilketdera lån han helst vill; dock ej förr, än förfallodagen inne är. Ej må något på huvudstolen avräknas, förr än räntan gulden är.”

³ Jag bortser då från att borgenärerna kan komma överens om en annan fördelning.

⁴ Se NJA 1977 s. 664 och prop. 1980/81:8 med förslag till utsökningsbalk del 2 s. 696, *Walin-Gregow-Löfmarck*, Utsökningsbalken (1982) s. 478 f; *Gregow*, Utsökningsrätt (1983) s. 180; *Håstad*, Några frågor kring 9 kap. 5 § handelsbalken. Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland (1984) s. 534 f.

på ett annat sätt hamnar man oundvikligen i situationer där det blir svårt att upprätthålla konsekvens och enhetlighet i tillämpningen. Den som t. ex. betalar på anmaning av KFM (= efter det "första kravet") bör följaktligen anses ha betalat frivilligt. I analogi med detta så måste den som betalar den fordran som lett till att konkursansökan gjorts men innan beslut har fattats anses ha betalat frivilligt. Jag anser alltså att S. har betalat frivilligt och att hon följaktligen haft rätt att destinerat betalningen på sätt som skedde.

En KFM kan framträda antingen som borgenär eller som myndighet. I den förra funktionen agerar KFM som företrädare för staten när staten har krav mot en enskild eller ett företag för obetalda skatter. I den senare svarar KFM för den exekutiva verksamheten, dvs. KFM verkställer – alltid under hot om tvång och ibland med tvång – beslut som innebär att någon skall fullgöra något gentemot en annan – t. ex. betala en skuld – när den förre inte kan förmås att infria sin förpliktelse. De två rollerna måste givetvis hållas i sär.

Kronofogden Ulf Brimark har inte velat acceptera att den betalningsom S. gjorde destinerades till skatteskulden. Han har sett den som en "å conto-inbetalning" för fördelning bland de borgenärer som ansökt om indrivning. Utifrån den uppfattningen framstår Brimarks agerande som i och för sig följdriktigt och hans hänvisning till utsökningsbalkens 4 kap. 11 och 28 §§ som adekvat. Nu delar jag, som nämnts, inte Brimarks uppfattning att betalningen inte kunde destineras som S. ville. Jag menar att Brimark därvidlag gjorde sig skyldig till en felbedömning som jag tycker är svårförklarlig. Brimark måste uppenbarligen ganska snart efter inbetalningen ha insett att hans uppfattning inte höll vid närmare övervägande eftersom han återkallade konkursansökan utan att, enligt vad han själv har uppgett, något ytterligare hade inträffat i ärendet.

Med den kritik som ligger i vad jag här har sagt avslutar jag ärendet. Därmed har jag också sagt att jag inte funnit anledning att misstänka att Brimarks agerande styrts av annat än en – temporär – feltolkning av situationen.

Kronofogdemyndighets handläggning av ärende om statlig lönegaranti vid konkurs

(Dnr 2723–1983)

Aktualiserade författningsbestämmelser

Staten svarar, enligt lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs, lönegarantilagen, för arbetstagares fordran hos arbetsgivare som försatts i konkurs (1 §). Garantin gäller bl. a. för sådan fordran på lön eller annan ersättning som har förmånsrätt enligt 12 § förmånsrättslagen (1970:979). Lönegarantin täcker även kostnad som uppstår när någon på grund av fordran som omfattas av garantin ansöker om att gäldenären skall försättas i konkurs (2 §).

I mindre konkurs är det kronofogdemyndigheten (KFM), som handlägger lönegarantiärenden. (Formen "mindre konkurs" används – förutom när det

saknas tillgångar i boet – när boet är av enkel beskaffenhet och konkursen kan genomföras utan bevakningsförfarande. Förvaltare utses även i mindre konkurser. – Den konkurs som är aktuell i detta ärende handlades som "mindre konkurs".) KFM skall "skyndsamt pröva i vad mån betalning enligt garantin skall utgå för fordran i konkursen" (8 § första stycket). Om KFM begär det är arbetsgivaren skyldig att lämna uppgift om arbetstagares anställnings- och avlöningsförhållanden. Vägrar han "kan han efter omständigheterna hämtas eller häktas" (8 § andra stycket). Beslut i sådan fråga meddelas av konkursdomaren på KFM:s begäran (8 § tredje stycket).

KFM skall "utan dröjsmål" underrätta den myndighet som betalar ut garantibelopp, dvs. länsstyrelsen, att det finns fordran i konkurs som enligt KFM:s bedömning ger rätt till betalning enligt lönegarantilagen (8 § fjärde stycket). Kommer KFM däremot fram till att en arbetstagares fordran inte omfattas av garantin, har arbetstagaren möjlighet att få saken prövad av hovrätten. Hovrättens beslut kan inte överklagas (9 §).

Kompletterande bestämmelser om handläggningen av lönegarantiärenden finns i kungörelsen (1970:745) om statlig lönegaranti vid konkurs, lönegarantiekungörelsen. Bl. a. sägs där att KFM vid sin prövning av lönegarantiärenden skall höra "arbetstagaren och arbetsgivaren, såframt hinder ej möter". Även annan kan höras om det kan antas att han har upplysningar av värde för bedömningen av frågan om betalning enligt garantin skall utgå (10 §).

Faktabakgrund

M. anställdes hos V. M. AB den 15 februari 1982, enligt uppgift som filmtekniker. Han avskedades den 30 mars 1982.

Svenska Musikerförbundet, som M. tillhörde, väckte talan hos arbetsdomstolen (AD) med anledning av avskedandet. Kurt Junesjö vid LO-Förbundens Rättsskydd AB var ombud.

Efter yrkande av Musikerförbundet förordnade AD i interimistiskt beslut den 3 december 1982, att M:s anställning hos bolaget skulle bestå utan hinder av avskedandet.

Bolaget försattes i konkurs 25 januari 1983 på ansökan av KFM. Konkursdomaren bestämde att konkursen skulle handläggas som mindre konkurs.

AD kallade bolaget och konkursförvaltaren till förhandling i målet om avskedande den 21 februari 1983; bolaget skulle infinna sig vid risk av tredsdom. Ingen av dem inställde sig. På yrkande av förbundet meddelade AD tredsdom mot bolaget/konkursförvaltaren den 9 mars 1983. I denna förklarade AD att avskedandet var ogiltigt. Domstolen bestämde vidare att bolaget skulle betala M. bl. a.:

1. 8 770 kr. avseende lön och provision för perioden den 15 februari t. o. m. den 30 mars 1982,
2. lön och provision med 7 000 kr./mån. fr. o. m. den 31 mars 1982 t. o. m. den 21 februari 1983,
3. semesterlön på 12 % på 10 500 kr. för tiden t. o. m. den 30 mars 1982 och på förfallande månadslönebelopp och provision därefter t. o. m. den 21 februari 1983,

4. 2 640 kr. som utgjorde ersättning för egen bil i tjänsten.

I ett brev till kronofogdemyndigheten den 2 februari 1983, dvs. drygt en månad innan AD meddelade sin dom, begärde Junesjö som ombud för M. *dels* ersättning åt M. enligt lönegarantilagen för ogulden lön, provision, semesterersättning och bilersättning, *dels* förmånsrätt enligt 12 § förmånsrättslagen för den ersättningen och *dels* ränta. Beloppen var desamma som M. senare tillerkändes i AD:s dom (p. 1–4 ovan). Junesjö kompletterade sin begäran i två brev den 15 resp. 25 februari 1983. I det förra brevet hävdade Junesjö att, om tvisten i AD avslutades med en lagakraftvunnen dom, så blev lönegarantifonden betalningsskyldig på samma sätt som arbetsgivaren skulle ha blivit. Någon självständig diskretionär prövningsrätt tillkom enligt Junesjö inte kronofogdemyndigheten i ett sådant läge. I det senare brevet yrkade han också ersättning med 900 kr., motsvarande M:s rättegångskostnader i målet om bolagets försättande i konkurs.

I en underrättelse enligt 8 § fjärde stycket lönegarantilagen (1983-03-21) till länsstyrelsen omtalade KFM att den funnit M:s fordringar på lön, uppsägningslön, semesterersättning samt resekostnadsersättning på sammanlagt 62 989 kr. betalningsgrundande enligt lagen. Efter avdrag för skatt betalade länsstyrelsen samma dag ut 48 280 kr. till LO-Förbundens Rättskydd för M:s räkning.

Erland Olauson, som tillfälligt hade övertagit M:s ärende från Junesjö, skrev den 18 april 1983 till KFM och frågade vad det utbetalade beloppet på 48 280 kr. avsåg. Detta framgick inte av utbetalningen från länsstyrelsen och något beslut från KFM hade han inte fått. Med anledning härav översände KFM den 20 april till Olauson en kopia av länsstyrelsens utbetalningsbesked enligt 17 § lönegarantikungörelsen.

Junesjö skrev på nytt till KFM den 7 september 1983 och påminde om att M. bara hade fått en del av det yrkade beloppet men inget beslut – vare sig positivt eller negativt – om resterande del. Junesjö uttalade vidare att myndigheten enligt 9 § lönegarantilagen var skyldig att till arbetstagaren ange, om den inte ansåg att fordran omfattades av lönegarantin. Sådant beslut skulle, fortsatte Junesjö, enligt förvaltningslagen vara försett med beslutsmotivering och besvärshänvisning. Ärende om lönegaranti skulle, erinrade Junesjö vidare, handläggas skyndsamt. Han hemställde att myndigheten omedelbart meddelade ett beslut i fråga om resterande belopp och, i fall detta inte beviljades, beslutsmotivering.

Den 11 oktober 1983 hölls förhandling inför konkursdomaren i V. M. AB:s konkurs. Därvid beedigade ställföreträdaren för bolaget, styrelseledamoten A., bouppteckningen med vissa reservationer; bl. a. hävdade A. att M. inte hade varit i någon form av anställningsförhållande till vare sig bolaget eller A. själv.

Den 27 oktober 1983 meddelade KFM två beslut enligt lönegarantilagen vad gällde M:s resterande ersättningsanspråk. *Dels* underrättade myndigheten enligt 8 § lönegarantilagen länsstyrelsen om att man funnit att fordringen på 900 kr., avseende rättegångskostnader, berättigade till betalning enligt lagen. *Dels* beslutade myndigheten att M:s fordringar på provision och på semesterersättning på provisionen för tiden den 15 februari 1982 – 21 februari

1983 (18 375 resp. 2 205 kr.) inte kunde bifallas. Beslutet innehöll motivering och besvärshänvisning till hovrätten.

Anmälan

I sin anmälan anhöll Junesjö att

JO tar ställning till om KFM:s handläggning av detta ärende står i överensstämmelse med lönegarantilagens regler om skyndsamt handläggning samt förvaltningslagens regler om utformning av beslut framför allt såvitt avser beslutsmotivering och besvärshänvisning, men även det förhållandet att det gynnande beslutet endast kom till vår kännedom genom en utbetalning över postgirot.

Utredning

KFM yttrade sig två gånger efter remiss. Junesjö bemötte yttrandena. Innehållet i dessa handlingar utelämnas här.

Hovrätten för Västra Sverige lämnade den 9 januari 1985 M:s besvär över KFM:s avslagsbeslut utan bifall.

Bedömning

JO Nilsson anförde i beslut den 14 november 1985 bl. a. detta.

Lönegarantiärenden skall handläggas skyndsamt. Detta är närmast självklart men är också direkt uttalat i lönegarantilagen och dess förarbeten.

M. begärde den 2 februari 1983 ersättning enligt lönegarantilagen för lön, provision, semesterersättning (på såväl grund- som provisionslönen) och bilersättning (reskostnadsersättning).

KFM fattade beslut den 21 mars 1983 beträffande huvuddelen av M:s krav (grundlönen, uppsägningslönen, semesterersättningen och resekostnadsersättningen). Det tog alltså KFM ca 1,5 månad att komma till ett första beslut. Till den handläggningstiden är inte mycket att säga särskilt som AD:s dom i uppsägningsmålet, som ju onekligen hade sin givna betydelse i garantiärendet, kom den 9 mars 1983.

KFM kan alltså inte kritiseras för senfärdighet i beslutsfattandet. Sedan är det en annan sak att det kan diskuteras om det var korrekt och lämpligt kanske inte så mycket att "dela upp" M:s krav på sätt som skedde som att vila på avgörandet i den utbrutna delen så länge som man gjorde, dvs. i nära nio månader; till den frågan återkommer jag senare. Jag anser mig nämligen inte kunna lämna KFM:s mars-beslut utan att närmare granska KFM:s handläggning av den delen av ärendet ur en speciell, förvaltningsrättslig synvinkel. Det förhåller sig ju så att förvaltningslagen (1971:290-FL) gäller för den del av KFM:s verksamhet som inte är exekutiv; och till den delen av verksamheten hör inte lönegarantiärendena.

KFM, lönegarantin och underrättelseskyldigheten enligt 18 § FL:

FL (18 §) ålägger myndighet att underrätta "sökande, klagande eller annan part --- om innehållet i beslut varigenom myndighet avgör ärende, om det ej är uppenbart obehövt". Undantaget är i huvudsak tänkt för fall där parten ändå på andra vägar, t. ex. genom en utbetalning, får kännedom om beslutet (se Wennergren, Handläggning, 1981, s. 97).

KFM:s beslut (1983-03-21) meddelades i form av en underrättelse till länsstyrelsen enligt 8 § fjärde stycket lönegarantilagen om att vissa uppräknade fordringar var berättigade till betalning enligt den lagen.

Underrättelsen, som skrevs ut på en av riksskatteverket (RSV) utfärdad blankett, omfattade emellertid inte alla fordringar, som M. ville ha betalt för över garantin. Det var med andra ord fråga om ett delbeslut. Det utbetalningsbesked, som M. fick när länsstyrelsen betalade ut pengarna till honom, visade inte vilka fordringar som han fick betalt för. Svårigheterna att lista ut rätta förhållandet blev inte mindre av att länsstyrelsen hade gjort författningsenligt (se 18 § lönegarantikungörelsen) skatteavdrag på beloppet, innan det betalades ut. Sedan M. (genom Olauson) vänt sig till KFM fick han dock upplysning om vad utbetalningen gällde genom att myndigheten skickade honom en kopia av det utbetalningsbesked, som myndigheten hade fått från länsstyrelsen. (Enligt 17 § lönegarantikungörelsen skall länsstyrelsen lämna konkursgäldenären, kronofogdemyndigheten och konkursförvaltaren besked om utbetalda, avdragna och innehållna lönegarantibelopp.)

I ett fall som detta, där kronofogdemyndighetens beslut bara avsåg en del av de fordringar, som arbetstagaren gör gällande, är det uppenbart att arbetstagaren skulle ha haft en klar och tydlig underrättelse om vad utbetalningen gällde. KFM har åberopat att man i sina rutiner följt de formulär som upprättats av RSV. Det blankettset som verket utarbetat tar sikte på underrättelser och besked av olika slag, som lönegarantilagstiftningen innehåller bestämmelser om. (Se 23 och 24 §§ lönegarantikungörelsen, enligt vilka RSV meddelar närmare föreskrifter för tillämpningen av kungörelsens bestämmelser om handläggningen av lönegarantiärenden och fastställer formulär.) Det täcker däremot inte den kompletterande underrättelseskyldighet som KFM kan ha enligt förvaltningslagen i ett fall som detta. KFM kan med andra ord självklart inte friskriva sig från den underrättelsesplikt, som den har enligt FL, genom att hänvisa till att RSV:s blanketter inte säger något på denna punkt. Det är inte heller ett godtagbart skäl att arbetstagaren har "möjlighet att hänvända sig till bl. a. kronofogdemyndigheten för erhållande av besked": det beskedet har arbetstagaren rätt att få automatiskt.

I en situation som denna har arbetstagaren ett berättigat anspråk på att också få veta vad som hänt eller skall hända med hans övriga fordringar, som inte täcks av delbeslutet. Det får han naturligtvis veta om han vänder sig till KFM. Det ligger emellertid i linje med den service som KFM bör visa sina "kunder" att den självmant, samtidigt med underrättelsen om vad delbeslutet gäller, informerar arbetstagaren om att särskilt beslut kommer att meddelas senare om kvarvarande fordringar och om anledningen till att dessa brutits ut. Till denna närmast självklara servicenivå har KFM inte levt upp.

Sammanfattningsvis: KFM:s handläggning har inte varit vare sig formellt korrekt eller servicemässigt acceptabel. För detta kan KFM inte undgå kritik.

KFM, lönegarantin och provisionen/semesterersättningen

M. begärde ersättning från lönegarantin – förutom för de fordringar som avsågs med KFM:s beslut 1983-03-21 – även för den provision och semesterersättning för den provisionen som AD i sin dom hade ansett honom berättigad till. Det har från M:s sida hävdats (= Junesjö i ett brev till KFM), att KFM var bunden av AD:s dom och att myndigheten bara hade haft att besluta om utbetalning av ersättningen från lönegarantin så snart som möjligt efter domen, lämpligen i samband med att man den 21 mars 1983 beslutade om övriga krav enligt domen. KFM å sin sida har menat att det inte förelåg någon sådan bundenhet utan gjort gällande att myndigheten hade att i lönegarantiärendet självständigt pröva om kraven var betalningsgrundande. För min del går jag på KFM:s linje. AD:s dom i mål om avskedande m. m. har ingen prejudicerande verkan i ett lönegarantiärende; den är bara ett bevisfaktum bland andra om än naturligtvis av betydande tyngd även när den – som i detta fallet – var meddelad treds-kovis. AD har ju prövat och funnit att "förbundets framställning av omständigheterna i målet innefattar laga skäl för bifall till käromålet". (Se 9 § lagen om rättegången i arbetstvister och 44 kap. 2 och 8 §§ RB.) KFM hade alltså att göra en egen, självständig prövning. Att den utföll så att man ansåg sig böra ytterligare utreda om kraven på provisionslön m. m. var betalningsgrundande enligt lönegarantilagen har jag svårt att kritisera samtidigt som jag vågar påståendet att åtskilliga beslut i lönegarantiärenden säkerligen har fattats på bräckligare underlag än en tredskodom från AD!

I en utredning som den KFM beslutade sig för att genomföra ingår, att "kronofogdemyndigheten skall --- höra arbetstagaren och arbetsgivaren, såframt hinder härför icke möter" (se 10 § lönegarantikungörelsen). Åtskilliga kontakter hade – som utredningen visar – förekommit mellan KFM och M. (genom hans ombud). KFM tog emellertid enligt akten i lönegarantiärendet också några gånger i mars 1983 telefonkontakt med A. som företrädde arbetsgivaren/bolaget. A. förnekade att M. hade varit anställd i bolaget.

KFM:s uppfattning var uppenbarligen att utredningen i detta skede (mars/april 1983) inte var sådan att M:s begäran kunde bifallas. Jag har litet svårt att finna varför man då inte meddelade ett avslagsbeslut. KFM valde att driva utredningen vidare och då avvakta edgångssammanträdet; att man inte ansåg det mödan värt att söka bredda beslutsunderlaget genom att "pressa" A. vid ytterligare kontakter framstår som fullt begripligt. Utvägen att enligt 8 § lönegarantilagen hämta eller häkta A. stod naturligtvis öppen men det förefaller onekligen vara att hårdra förutsättningarna för bestämmelsens tillämpning att hävda att A. hade undandragit sig att fullgöra sin uppgiftsskyldighet.

För den valda linjen – att driva utredningen vidare och inte meddela ett avslagsbeslut – kan anföras att den kansägas vara i viss mening positivare för M. än alternativet. Men en förutsättning för att det omdömet skulle stå sig

var naturligtvis att utredningen genomfördes snabbt och följligen ett beslut meddelades utan markant dröjsmål. Nu brast den förutsättningen; någon edgång kom inte att ske förrän efter åtskillig tid och KFM:s beslut kom, som sagt, först efter nära nio månader. KFM:s sätt att handlägga ärendet – dvs. valet att avvakta edgångssammanträdet – måste följligen kritiseras med viss skärpa. Det är visserligen sant att det inte finns något formellt hinder mot att göra som KFM gjorde. I förarbetena till vissa ändringar, som gjordes i lagen 1975, uttalades att kronofogdemyndighetens prövning av lönegarantianspråk borde frikopplas från bouppteckningen och edgången i fattigkonkurs, detta i syfte att undvika sena utbetalningar av lönegarantimedel som en följd av dröjsmål med edgångssammanträdena. Samtidigt sades det att edgången i vissa fall borde avvaktas också i fortsättningen, bl. a. om löneanspråken uppgår till mera betydande belopp och utredningen inte ger en tillräckligt entydig bedömning (prop. 1975/76:19 s. 57). Av betydelse i detta sammanhang är också att ett avslagsbeslut, vilket alltså hade varit det alternativ som KFM borde ha valt när man nu inte ville gå på AD:s linje och godta provisionslönekravet, inte får rättskraft; det är ingenting som hindrar att en arbetstagare påkallar förnyad prövning av en begäran om ersättning enligt lönegarantilagen i stället för att överklaga ett avslagsbeslut (propositionen s. 74–75). Låt mig tillägga att jag till nöds skulle ha kunnat acceptera att KFM väntat till den 7 juni 1983, då edgångssammanträdet först var utsatt att hållas, med att ta sitt beslut. När det datumet hade passerats hade man också tänjt kravet på skyndsamhet i handläggning över det rimligas gräns... Att hovrätten senare sanktionerade KFM:s beslut i sakfrågan påverkar inte det omdömet!

Min granskning av detta ärende är emellertid inte slutförd med detta. Det finns ytterligare ett par inslag i KFM:s handläggning av M:s begäran om ersättning enligt lönegarantilagen som kräver några egna kommentarer.

KFM och yrkandet om ersättning för konkurskostnader

M. begärde ersättning för rättegångskostnader för bolagets försättande i konkurs. Det kravet hade ett direkt stöd i 2 § lönegarantilagen. Ersättningen, 900 kr., borde alltså ha tillerkänts honom omgående och senast i samband med att han fick ersättningen för lönen m. m., dvs. den 21 mars 1983.

Framställningen om ersättning för rättegångskostnader gjordes separat och kom in till KFM tre veckor efter den ursprungliga framställningen, närmare bestämt den 28 februari 1983. Enligt KFM kom skrivelsen åt sidan och blev därefter bortglömd och inte föremål för handläggning och bifallsbeslut förrän den 27 oktober 1983, dvs. i samband med att myndigheten beslutade om övriga återstående krav från M:s sida. På denna punkt kan jag bara konstatera att myndigheten har dröjt onödigt länge med att besluta om detta klara krav och att detta berott på bristande kontroll av handlingarna i akten men att det inträffade med hänsyn till omständigheterna inte motiverar någon åtgärd utöver den kritik som ligger i detta konstaterande.

KFM och FL:s kommunikationskrav

M. (genom Junesjö) påstår att KFM:s handläggning av lönegarantiärendet "ända in till beslutet 1983-10-27 har skett utan någon skriftlig kommunikation --- enligt förvaltningslagen".

FL föreskriver att ett ärende "inte får avgöras utan att sökande, klagande eller annan part underrättats om det som tillförts ärendet genom annan än honom själv och tillfälle beretts honom att yttra sig över det". Myndigheten får dock avgöra ärende utan att så skett. bl. a. om åtgärderna är uppenbart obehövlige.

KFM:s beslut den 21 mars 1983 och den 27 oktober 1983, såvitt avsåg rättegångskostnader, var positiva för M. Det lär knappast kunna hävdas annat än att det var "uppenbart obehövt" att aktmaterial som låg till grund för dessa gynnande beslut kommunicerades med M. Vad frågan gäller är alltså om M. borde ha fått tillfälle att yttra sig över det aktmaterial som hänförde sig till avslagsbeslutet den 27 oktober 1983 om provisionen m. m.

I akten finns anteckningar från samtal mellan KFM och olika personer, bl. a. A. Dessa anteckningar har inte skriftligen kommunicerats med M. Men den enda anteckning, som, enligt min bedömning, hade någon betydelse för avgörandet av provisionsfrågan, var den att A. förnekade att man hade avtalat om provisionslön. Enligt avslagsbeslutet --- hade M. "den 20 april 1983 fått del av kronofogdemyndighetens avvisande hållning--- och därvid beretts tillfälle att inkomma med ytterligare fakta eller synpunkter". KFM säger i sitt första remissyttrande hit att förste kronoassistenten Sune Brunzell vid detta tillfälle, dvs. den 20 april 1983, framhöll för Olauson (M:s ombud just då) bl. a. att "det framstod som mycket tveksamt, huruvida dessa yrkanden skulle komma att bifallas, särskilt med hänsyn till att --- A. bestämt förnekat, att provisionslön avtalats med M". KFM säger vidare i remissyttrandet att Olauson hade sagt att han skulle gå igenom ärendet och därefter återkomma med eventuella synpunkter. Det finns i akten anteckningar av detta innehåll från samtalet den 20 april 1983, som Brunzell gjort. Det finns inte fog för antagandet att de anteckningarna inte i sak korrekt återger vad som förevarit. Myndigheten har med andra ord muntligen kommunicerat relevant aktmaterial med M. Enligt förarbetena till FL "bör kommunikation kunna ske såväl skriftligen som muntligen". Jag kan följaktligen inte se att myndigheten har åsidosatt sin kommunikationsskyldighet enligt FL.

Samverkansgrupps behörighet

(Dnr 1680-1984)

Ett bolag klagade på det sätt på vilket en kronoassistent hade agerat i samband med att han inhämtade upplysningar om bolaget från bolagets huvudkund och ett factoringföretag. Utredning verkställdes. Därvid kom det fram att kronoassistenten ingick i en samverkansgrupp som upprättats mellan kronofogdemyndigheterna i bl. a. Sollentuna och Solna distrikt. Dessa myndigheter yttrade sig efter remiss.

JO Nilsson gjorde i sitt beslut i ärendet den 27 mars 1986 vissa allmänna uttalanden om utsokningsbalkens behörighetsregler och samverkansgrupperna, som kan vara av intresse. Han anförde i denna del detta.

Behörig att handlägga ett mål om verkställighet som avser betalningsskyldighet är kronofogdemyndigheten i det distrikt där gäldenären har sitt hemvist, dvs. i normalfallet där han eller hon är mantalsskriven. I vissa speciella fall kan även annan kronofogdemyndighet vara behörig; så kan t. ex. egendom som gäldenären har i ett annat distrikt än det där han bor utmätas av kronofogdemyndigheten i det distriktet (2 kap. 3 §, 4 kap. 8 § utsokningsbalken – UB). Görs ansökan om verkställighet hos en kronofogdemyndighet som inte är behörig enligt dessa regler så skall den myndigheten genast lämna över målet till den myndighet som enligt handlingarna är behörig. Är båda myndigheterna behöriga så får den myndighet som tog emot ansökan lämna över denna till den andra myndigheten, förutsatt att målet inte "utan avsevärd olägenhet kan handläggas vid den förra myndigheten eller överlämnande annars främjar målets handläggning" (2 kap. 4 § UB).

Som den summariska redogörelse, som här har lämnats, visar öppnar UB inte någon delegeringsmöjlighet, dvs. det går inte för en kronofogdemyndighet som är behörig enligt 4 kap. 8 § att lämna över ansvaret för ett ärende till en annan sådan myndighet eller en tjänsteman vid denna. Det finns heller inga bestämmelser som ger en kronofogdemyndighet rätt att – med bibehållet handläggnings- och beslutsansvar – begära hjälp av en annan kronofogdemyndighet; jag bortser då från kronofogdemyndighets rätt att begära biträde av annan sådan myndighet med viss verkställighetsåtgärd, se 30 § kronofogdeinstruktionen (1981:1184). Utsokningsverksamheten är, bedömd utifrån UB:s reglering, med "ensamrätt" knuten till det geografiska område som kronofogdedistriktet utgör.

Nu bedrivs emellertid verksamheten något smidigare än vad UB:s regler ger anledning att förmoda. Kronofogdemyndigheterna lämnar varandra den assistans de kan i det dagliga arbetet. Ett konkret uttryck för det samarbetet är de särskilda grupper som numera finns inrättade i landets alla län i enlighet med statsmakternas direktiv. Vidare har man inom länen bildat samverkansgrupper i vilka ingår företrädare för distrikt som gränsar till varandra eller som av andra skäl här utgör "naturliga" samarbetspartner.

Att utveckla samarbetet över myndighetsgränserna är lika naturligt och nödvändigt på utsokningsområdet som på alla andra områden: att jaga ensam ger regelmässigt sämre utbyte, lägre effektivitet än samverkan och samarbete. Det är därför i viss mån förvånande att ett så modernt lagverk som UB innehåller så litet av bestämmelser om obligatoriskt samarbete och samverkan kronofogdemyndigheterna emellan; det kan med visst fog hävdas att UB:s behörighetsreglering präglas av ett revirtänkande som den som vill obstruera mot eller manipulera systemet onekligen kan dra fördel av. Tillskapandet av samarbetsorgan av typ länsgrupp förutsätter alltså överenskommelser mellan myndigheterna; systemet är personrelaterat i det att den som inte vill vara med kan avstå. När en grupp har bildats agerar den så länge den består inte som sådan och självständig: den eller de medlemmar av gruppen som handlägger ett mål gör det för den kronofogdemyndighet, vars

mål det är, på denna myndighets ansvar och med bibehållande av myndighetens styrmöjligheter.

Det kan onekligen diskuteras om detta sätt att samverka och samarbeta är rationellt och effektivt. Regeringen kan redan i dag ge föreskrifter om samverkansgruppernas arbetssätt och funktioner. (Jfr prop. 1980/81 med förslag till utsökningsbalk, del I s. 189.) Som redan detta ärende visar finns det ett behov av sådana föreskrifter. Vill man emellertid gå längre och ge dessa samverkansgrupper en egen och självständig beslutanderätt i de mål som de handlägger måste en lagändring till. Jag tycker för min del att man allvarligt bör överväga att ändra eller komplettera UB:s behörighetsregler i den riktningen; jag har svårt att se några bärande argument mot en sådan ordning som rimligen generellt sett måste öka gruppernas slagkraft i kampen mot den ekonomiska brottsligheten och göra dem bättre rustade att lösa komplicerade indrivningsfall.

Vissa övriga ärenden

Exekutiv försäljning av fastighet

(Dnr 3621–1983)

H. klagade hos JO bl. a. på att kronofogdemyndigheten i Uddevalla inte hade gett honom någon redovisning för försäljningsresultatet sedan myndigheten hade sålt hans fastighet på exekutiv auktion.

Kronofogdemyndigheten (KFM) och riksskatteverket (RSV) yttrade sig efter remiss.

I beslut den 1 juli 1985 anförde *JO Nilsson*, såvitt här är av intresse, bl. a. detta.

H. frågar i sin anmälan om inte en KFM inom rimlig tid måste lämna redovisning för försäljningsresultatet. Svaret är nej. KFM har ingen författningsenlig skyldighet att lämna en sådan redovisning. Det vettiga och rimliga i den ordningen kan diskuteras. Personligen kan jag inte finna annat än att det är i högsta grad otillfredsställande att fastighetsägaren inte får redovisning ens för vilken köpeskillning fastigheten sålts för och hur hans lån påverkas av försäljningen.

Både KFM och RSV delar uppenbarligen den uppfattningen. Jag har tolkat RSV:s yttrande hit som att man avser att ta initiativet till att åstadkomma nödvändiga författningsändringar. I det läget behövs ingen åtgärd från min sida. Skulle jag ha missförstått RSV:s avsikter förutsätter jag att RSV underrättar mig och att man då också redovisar sina skäl.

I dag finns det, som sagt, inga bestämmelser som ålägger KFM att lämna redovisning till före fastighetsägaren. Jag kan följaktligen inte kritisera KFM för att den inte underrättade H. om försäljningsresultatet. Jag vill dock passa på tillfället att komplimentera KFM för att man numera lämnar sådan redovisning på en egenhändigt komponerad blankett.

Anm. Efter JO:s beslut har RSV utarbetat en blankett för meddelande om såld fastighet (RSV 9568). De uppgifter på blanketten som avser redovisning inskränker sig emellertid till köpeskillningen och datum för försäljningen.

Verkställighet av interimistiskt beslut i mål om betalningssäkring

(Dnr 605–1983)

En person S. klagade genom sitt ombud A. i flera hänseenden på det sätt på vilket kronofogdemyndigheten (KFM) i Stockholm hade verkställt ett interimistiskt beslut i mål om betalningssäkring. Bl. a. hade, enligt anmälaren, KFM vägrat att godta erbjuden säkerhet som inte motsvarade hela skulden i målet. KFM yttrade sig efter remiss.

Vid ärendets avgörande den 16 september 1985 uttalade *JO Nilsson* i den delen följande.

I 18 § betalningssäkringslagen föreskrivs bl. a. att kronofogdemyndighet får ta emot säkerhet i betalningssäkringsmål i stället för att verkställa beslutet i målet. Även om lagen inte säger något på den punkten får myndigheten naturligtvis också ta emot säkerhet efter det att betalningssäkringsbeslutet verkställts; det blir i så fall fråga om att byta ut den betalningssäkrade egendomen mot annan egendom till motsvarande värde. (Jfr prop. 1978/79:28, s. 149, där det förutsätts att betalningssäkringsbeslutet hävs helt eller delvis om kronofogdemyndigheten har tagit emot erbjuden säkerhet för betalning av fordringen.)

Enligt 18 § skall i övrigt bestämmelserna i lagen (1978:882) om säkerhet för skattefordringar m. m. tillämpas också då det är fråga om att ta säkerhet i samband med betalningssäkring, däribland bestämmelsen i 5 § att kronofogdemyndighets beslut att vägra ta emot säkerhet inte får överklagas.

Mycket talar för att A. har fog för sin uppfattning att kronofogdemyndigheten borde godta erbjuden säkerhet i utbyte mot den egendom som S. påstår sig äga; inte minst det förhållandet att egendomen i praktiken är "låst" tills skattemålet är avgjort, vilket ju kan ta lång tid, talar för detta. Myndigheten har sagt att man motsatt sig ett "partiellt" utbyte av säkerhet av vad som närmast får anses vara praktiska skäl.

Min principiella inställning är den att en kronofogdemyndighet inte a priori bör vägra att medverka till ett utbyte av säkerheter i fall av betalningssäkring. Om det fanns skäl för myndigheten att vägra sin medverkan i detta fall har jag inte funnit anledning att närmare utreda. Jag nöjer mig med att konstatera att någon kritik inte kan riktas mot det sätt på vilket ärendet handlagts i formellt hänseende.

Förfarandet vid indrivning av skatter. Fortlöpande betalningsuppsmaningar enligt 4 § konkurslagen

(Dnr 1194–1983)

I en anmälan mot kronofogdemyndigheten (KFM) i Stockholm klagade B. som företrädare för ett bolag på myndighetens förfarande vid indrivning av skatter. B. uppgav bl. a. att, trots att bolaget hade fått en amorteringsplan och skötte avbetalningarna, sände KFM varje månad ut en betalningsuppsmaning enligt 4 § konkurslagen. – KFM yttrade sig efter remiss.

Vid ärendets avgörande den 22 oktober 1985 anförde *JO Nilsson* bl. a. detta.

Anmälaren skjuter i första hand in sig på kronofogdemyndighetens sätt att

fortlöpande använda betalningsupplmaning enligt 4 § konkurslagen som en påtryckning i indrivningsarbetet mot bolaget.

Först några ord om den författningsmässiga bakgrunden.

Gäldenär som är på obestånd (obestånd = oförmåga att betala skulder som inte är tillfällig) skall på egen eller borgenärs begäran försättas i konkurs (1 §).

Borgenär, som vill ha gäldenären försatt i konkurs, måste visa att gäldenären är på obestånd. Konkurslagen innehåller här vissa presumptionsbestämmelser. En finns i 4 §. Om gäldenär som är bokföringsskyldig underlåter att lyda upplmaning att betala klar och förfallen skuld presumeras han vara på obestånd. Betalningsfristen är en vecka. Konkursansökan skall göras inom tre veckor efter fristens utgång, således inom fyra veckor från betalningsupplmaningen. Skulden skall då fortfarande vara obetald. Betalningsupplmaningen skall innehålla en erinran om att konkursansökan kan följa. Uppmaningen skall delges gäldenären.

Beträffande kronofogdemyndigheternas användning av betalningsupplmaningen som ett instrument i indrivningsförfarandet vill jag citera vad som sägs härom i riksskatteverkets bok "Konkurs & Ackord" (1981) på s. 44-45:

Betalningsupplmaning tillämpas i stor utsträckning av KFM men ett sådant förfarande skall givetvis inte användas slentrianmässigt utan med urskillning. En del skattskyldiga väcks till insikt om situationens allvar först då de blir betalningsupplmanade vid äventyr av konkurs, många andra först i och med konkursansökan. När fråga är om vissa förlustbolag som saknar existensberättigande, ofta s. k. skrivbordsbolag, hör betalningsupplmaning och efterföljande konkursansökan till de vanligaste exekutiva åtgärderna.

En betalningsupplmaning utövar tveklöst en stark press på den skattskyldige, förutsatt att KFM handlar med fasthet och konsekvens om upplmaningen inte följs eller leder till uppgörelse. Myndigheten måste alltså vara beredd att inte konkursansökan. Den prövning, som måste föregå ansöknigen, bör alltså ha skett redan vid upplmaningen. I vissa fall finner sig KFM föranlåten att förena uppgörelsen med återkommande betalningsupplmaningar, t. ex. på så sätt att gäldenären, när han infinner sig hos KFM och betalar enligt plan med tåtare amorteringar än en månad, samtidigt delges ny betalningsupplmaning. Numera torde vid konkursansökan betalningsupplmaning åberopas av KFM som bevisning för obestånd i flera fall än SUT-förrättning. Däremot tillgriper enskilda borgenärer denna utväg mera sällan (jfr dock NJA 1978 s. 742).

Det verkade onekligen - i varje fall "a prima vista" - förvånande i detta fall att kronofogdemyndigheten laborerade med fortlöpande betalningsupplmaningar, trots att amorteringarna sköttes, och det även sedan en stor del av skulden hade betalats. Myndigheten har redovisat sina skäl för detta. Jag känner mig emellertid inte övertygad om att de skälen är sådana att de rättfärdigar det kontinuerliga, månatliga användandet av 4 §-anmaningen. En myndighet bör vara försiktig med att tillgripa åtgärder som kan uppfattas eller framställas som utslag av en översåttlighet som förvisso inte är ägnad att förbättra ett redan dåligt samarbetsklimat - - -

Utsökningsmål – advokats upplysningsplikt

(Dnr 3288–1983)

Advokaten Ö. klagade hos JO i flera hänseenden på det sätt på vilket kronofogdemyndigheten (KFM) i Sollentuna hade handlagt ett utsökningsmål mot hans klient B. I målet uppkom bl. a. fråga om omfattningen av Ö:s upplysningsplikt enligt 4 kap. 15 § utsökningsbalken (UB)¹. KFM yttrade sig efter remiss.

JO Nilsson anförde i beslut den 2 juni 1986 i denna del bl. a. följande.

Kronofogdemyndigheten ställde tre frågor till Ö. Ö. upplyste som svar att personen i fråga, B., hyrde ut en fjällstuga och att hyran betalades till Ö. för vidare befordran men meddelade att han i övrigt inte ansåg sig kunna besvara frågorna om B:s bostadsadress och hur stor hyran var med hänsyn till gällande sekretessregler.

En advokat får på grund av bestämmelsen i 4:15 UB (se fotnot) anses vara skyldig att upplysa kronofogdemyndigheten om han har något *eget* ekonomiskt mellanhavande med gäldenären och i så fall om allt som ligger inom ramen för deras rättsförhållande. Han måste vidare anses vara skyldig att uppge om han har i sitt förvar utmätningsbara tillgångar (pant, värdehandlingar m. m.) som tillhör gäldenären. Någon skyldighet att upplysa myndigheten om vad han vet om gäldenärens ekonomiska mellanhavanden med andra personer eller om gäldenärens personliga förhållanden föreligger följaktligen inte; om advokaten skall lämna ut sådana uppgifter får han själv bedöma med hänsyn till vad god advokatsed kräver (jfr 8 kap. 4 § rättegångsbalken – RB)².

Tillämpad på det aktuella fallet innebar den gjorda tolkningen att Ö. var skyldig att tala om för myndigheten *dels* att B. hyrde ut sitt fritidshus och att hyran betalades till Ö. – upplysningar som han ju också lämnade, *dels* hur stor hyran var – vilken upplysning han inte lämnade ut. Däremot hade han ingenskyldighet att lämna ut vare sig en sådan rent personlig upplysning som den om B:s bostadsadress eller uppgift om vem som var hyresgäst; kronofogdemyndigheten bör med andra ord inte kunna påräkna något biträde från en advokat i myndighetens arbete med att efterspana eventuella andra utmätningsbara tillgångar som hans klient kan ha.

Kronofogdemyndigheten var uppenbarligen missnöjd med de upplysningar man fick; de räckte inte som underlag för mer än ett beslut att utmäta den hyra som hade betalats in till Ö. Man gjorde därför ett nytt försök att få fram ytterligare upplysningar från Ö. Man begärde genom vitesföreläggande svar på (1) vem eller vilka som hyrde fastigheterna, (2) vilka belopp som utgavs i hyra, och (3) när hyresbeloppen förföll till betalning.

Ö. svarade omgående på alla tre frågorna, trots att han, enligt min uppfattning, inte behövde svara på fråga 1.

¹ UB 4:15 lyder: Tredje man är skyldig att uppge huruvida gäldenären har fordran hos honom eller annat mellanhavande med honom, som kan vara av betydelse för bedömning i vad mån gäldenären har utmätningsbar egendom, samt att ange den närmare beskaffenheten av mellanhavandet.

² Se artikel av f. d. justitierådet Gösta Walin i Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund 1983 s. 117 f.

I och för sig kan jag förstå att kronofogdemyndigheten sökte få fram fylligare upplysningar från Ö. om B:s uthyrning av fjällfastigheterna. Men jag tycker att myndigheten använde mera våld än nöden krävde när man tillgrep ett vitesföreläggande för att få fram dem. Trots allt hade ju Ö. ändå i stort sett besvarat de frågor han var skyldig att svara på. Den omständigheten att vid den aktuella tiden bestämmelsen om upplysningsplikt för tredje man var helt ny och att det följaktligen inte fanns någon etablerad tolkningspraxis att luta sig mot borde ha manat till en viss försiktighet i tillämpningen. En "vänligare" form av kontakt än ett vitesföreläggande hade säkert ur flera synpunkter – och inte minst med tanke på "klimatet" – varit att föredra.

Folkbokföring

JO om FOLKBOKFÖRINGEN – synpunkter på prövning, kontroll och hanteringsrutiner

(Dnr 3514–1985)

Den 30 december 1985 meddelade JO Nilsson ett s. k. projektbeslut (1985:2); ett häfte i vilket han behandlade vissa frågor om folkbokföringen som aktualiserats under senare år.

I det följande återges kortfattat några av JO:s ståndpunkter. Den som vill ta del av en mer detaljerad framställning hänvisas till häftet. Ett begränsat antal exemplar finns fortfarande kvar och kan skickas till den som saknar det.

1. Vadpromemorian handlar om och syftar till

Fall ur verkligheten:

- En känd finansman anmäler till behörig myndighet på föreskrivet sätt att han har flyttat till England. Myndigheten vägrar emellertid att avregistrera honom från folkbokföringen eftersom man anser att han "bedriver omfattande ekonomisk verksamhet i Sverige och kan därför inte anses stadigvarande bosatt utomlands".
- En folkbokföringsmyndighet skriver brev till något tusental gifta kvinnor med en annan registrerad adress än maken och frågar bl. a.: Varför bor inte Ni och Er make ihop och hur ofta tillbringar Ni/Er make "dygnsvilan" i den andres bostad?
- En ung kvinna krävs oväntat av ett postorderföretag på flera tusen kronor för varor som beställts i hennes namn till en adress där hon inte bor men dit hon enligt en vederbörlig men förfalskad flyttningsanmälan skall ha flyttat.
- En man lever – utan att vara skild i formell mening – sedan flera år inte tillsammans med sin hustru. Plötsligt och utan någon som helst "förvarning" får han reda på att han har blivit skriven – treskoskriven – på hustruns adress i en stad i en annan del av landet.

Det är ur många synpunkter viktigt – både för den enskilde och samhället – att folk är, som den vanliga termen lyder, skrivna där de bor, dvs. att i första hand kyrkobokföringen¹ är korrekt och återspeglar verkligheten. Bosättningen (= den plats där en person bor) har betydelse i många viktiga sammanhang. Kyrkobokföringen är den grund på vilken de flesta offentliga "registerbyggen" vilar; de registren är i sin tur styrande i många, för de enskilda människorna viktiga situationer och hänseenden. Några exempel:

---

¹ Folkbokföring är ett samlingsbegrepp för dels kyrkobokföringen, som är en fortlöpande registrering i kyrkoböcker och andra register, dels mantalsskrivningen som sker en gång om året och som leder till upprättande av församlingsvisa mantalslängder.

- Mantalsskrivningen, till vilken viktiga rättsverkningar är knutna, utgår från kyrkobokföringen; var och en "mantalsskrives på den fastighet och i den församling, där han rätteligen skall vara kyrkobokförd mantalsdagen -- --",²
- Enligt kommunalskattelagen skall den enskilde beskattas i den kommun där han eller hon författningsenligt skall vara mantalsskriven för året före taxeringsåret.³
- Lagen om allmän försäkring förutsätter inskrivning i första hand i den försäkringskassa, inom vars verksamhetsområde den försäkrade är mantalsskriven.
- Forumreglerna i t. ex. rättegångsbalken – dvs. reglerna om vilken domstol som är behörig att behandla rättsliga ärenden med anknytning till en viss person – har kyrkobokföringen/mantalsskrivningen som utgångspunkt när det gäller att bestämma det "hemvist" som i detta sammanhang är det avgörande.
- Reglerna om rösträtt och valbarhet i vallagen är kopplade till kyrkobokföringen.

Den reglering som folkbokföringsmyndigheterna och de enskilda har att tillämpa och att rätta sig efter har åtskilliga år på nacken. Den utgår på flera punkter från andra förhållanden än dagens, det må sedan gälla människors benägenhet och möjligheter att röra sig över de nationella likaväl som de internationella gränserna eller kommunikations- eller informationsteknikernas utveckling och de möjligheter de erbjuder till registrering och kontroll. Kort sagt: folkbokföringsförordningen och folkbokföringskungörelsen är i behov av en genomgripande saklig och redaktionell översyn. En sådan är också på gång. Sedan 1983 arbetar folkbokföringskommittén vars uppgift det är att lägga fram ett förslag till en ny lag om folkbokföring. Enligt direktiven (dir. 1983:28) skall kommittén bl. a.

- söka nya vägar för en effektiv flyttningskontroll
- överväga om mantalsskrivningen behövs som en särskild del av folkbokföringen
- pröva hur folkbokföringsprocessen kan förenklas
- söka utforma ett klart och entydigt bosättningsbegrepp
- överväga vilka sanktioner som bör användas
- se över administrationen i dess helhet.

Detta beslut handlar om dagens situation och om den folkbokföringsreglering vi har i dag. Det innehåller synpunkter på hur den i några hänseenden tillämpas; i lyckligaste fall bör det kunna ge anvisningar om hur problemen skall kunna bemästras. Avsikten är självklart *inte* att föregripa eller störa det pågående utredningsarbetet. Avsikten är den motsatta. Under årens lopp har JO fått ta emot ett antal anmälningar som riktats både mot lagstiftningen som sådan på området och det sätt på vilket den har tillämpats av

² Folkbokföringsförordningen (1967:198), 39 §

³ Det förtjänar att redan här påminnas om att den skatterättsliga mantalsskrivningsorten inte nödvändigtvis behöver vara den folkbokföringsmässiga. Taxeringsmyndigheterna kan avvika från folkbokföringsmyndighetens uppfattning om mantalsskrivningsort, dvs. vilken kommun som skall anses vara den skattskyldiges hemortskommun (jfr JO 1972 s. 364).

myndigheterna. Någon samlad redogörelse för detta material och de slutsatser och uttalanden som prövningen här har resulterat i har inte, såvitt jag känner till, tidigare lämnats. Detta är ett försök att åstadkomma en sådan. Men det är inte enbart en sammanställning av redan kända men "spridda" fakta; den innehåller också värderingar av dessa fakta och förslag till förändringar i regelsystemet. Med den uppläggningsmenar jag alltså att detta beslut bör kunna bli till nytta inte enbart för folkbokföringskommittén i dess arbete på att få fram en ny och ändamålsenlig reglering utan även, och kanske framför allt, för dem som har att praktiskt tillämpa den reglering som vi lever med nu. (— —)

4. Prövning och kontroll inom folkbokföringen— behov, medel och riktlinjer

4.1 Behovet

Min uppfattning: Flyttningsanmälningar måste kunna prövas och riktigheten av registrerade förhållanden måste kunna kontrolleras.

4.2 Medlen och riktlinjerna

Min uppfattning: Efterforskning är ett naturligt led i prövnings- och kontrollverksamheten. Den måste emellertid utövas med beaktande av den enskildes grundlagsförankrade rätt till en skyddad sfär. Beslut om insatserna skall fattas på chefsnivå och insatserna skall dokumenteras; pastorsämbete bör konsultera kyrkobokföringsinspektören innan ämbetet vidtar sådana åtgärder som inte bygger på den enskildes direkta medverkan. Medgivande från den enskilde bör inte tas som intäkt för åtgärder som bildligt/bokstavligt går över tröskeln till den enskildes privata område.

4.3 Utlandsflyttning

Min uppfattning: Kyrkobokföringsmyndigheten skall pröva (och kontrollera) att den som anmält stadigvarande bosättning utomlands skall "anses ha flyttat till utlandet". Vid denna prövning får inte sådana omständigheter beaktas som konstituerar bosättning i skatteförfattningarnas mening (jfr 53 § kommunalskattelagen).

Det kan här påpekas att häftet innehåller ett felaktigt påstående på s. 28. Där sägs att lokala skattemyndigheterna i Stockholm och Göteborg "inte sällan har vägrat avregistrering med hänvisning till att den flyttande anses ha haft kvar så starka ekonomiska band med Sverige att någon 'egentlig' flyttning inte har skett". — Påståendet skall bara gälla lokala skattemyndigheten i Stockholm, och någon kritik skall inte träffa lokala skattemyndigheten i Göteborg i detta hänseende. Jag ber lokala skattemyndigheten i Göteborg om ursäkt för att jag påstått något som inte var korrekt!

4.4 Tredskoskrivning

Min uppfattning: Tredskoskrivning är en logisk och nödvändig följd av folkbokföringsmyndigheternas prövnings- och kontrollverksamhet. Men eftersom den inte beror på en anmälan från den enskilde är det av avgörande vikt att denne får del av och kan bemöta de uppgifter som myndigheten anser kan motivera åtgärden.

I andra avsnitt betonas vikten av skyndsamhet vid hanteringar av flyttningsanmälningar och erinras om skyldigheten att kommunicera uppgifter som tillförts ärende av annan än den som anmält flyttning. JO redovisar vidare synpunkter på domstolsprocessen i folkbokföringsmål.

Byggnads- och planväsendet

Fråga om byggnadsnämnds handläggning av ärenden om byggnadslov till sådana åtgärder i hyresfastighet som avses i 2 a § andra stycket bostadssaneringslagen

(Dnr 3197-1984)

I 2 a § andra stycket bostadssaneringslagen (1973:531) föreskrivs följande.

Om organisation av hyresgäster motsätter sig att i fastighet vidtages annan åtgärd, som kräver byggnadslov, än som behövs för att bostadslägenhet skall uppnå lägsta godtagbara standard, får åtgärden vidtagas endast om hyresnämnden på ansökan av fastighetsägaren medger det. Sådant medgivande får lämnas endast om särskilda skäl föreligger därtill.

Enligt förordning (1983:836) om ändring i förordningen (1975:596) om tillämpning av bl. a. 2 a § bostadssaneringslagen i vissa kommuner skall bestämmelsen fr. o. m. den 1 december 1983 tillämpas i bl. a. Ulricehamns kommun.

Enligt 56 § 1 mom. första stycket första punkten byggnadsstadgan skall byggnadsnämnden, när den prövar en ansökan om byggnadslov, se till att det tillämnade företaget inte strider mot bl. a. bostadssaneringslagen.

I en anmälan som kom in till JO den 11 december 1984 klagade Hyresgästföreningen i Södra Älvsborg över att länsstyrelsen i Älvsborgs län ännu inte hade besvarat ett brev som föreningen i mars 1984 hade skrivit till länsstyrelsen angående underlåtenhet av byggnadsnämnden i Ulricehamns kommun att vid byggnadslovsgivning beakta 2 a § bostadssaneringslagen. Eftersom byggnadsnämnden kontinuerligt meddelade nya byggnadslov för ombyggnad i flerbostadshus utan att s. k. hyresgästintyg infordrats av sökanden hemställde föreningen också om att få anföra klagomål mot byggnadsnämnden.

Klagomålen remitterades den 13 december 1984 till länsstyrelsen för yttrande efter hörande av byggnadsnämnden. Länsstyrelsen meddelade sedan den 21 december 1984 beslut i det ärende som föreningen hade anhängiggjort hos länsstyrelsen. I beslutet redogjorde länsstyrelsen för gällande rättsregler och tillämpliga förarbeten samt anförde avslutningsvis.

Enligt den ändring som skedde i 56 § 1 mom första stycket byggnadsstadgan fr. o. m. den 1 januari 1975 (1974:945) åligger det byggnadsnämnden att vid prövning av ansökan om byggnadslov se till att de tillämnande byggnadsföretaget inte strider mot bl. a. BSL.

Innebörden av denna hänvisning är att byggnadsnämnden inte får ge byggnadslov till sådan åtgärd i hyresfastighet som avses i 2 a § andra stycket BSL, om hyresgästförening motsätter sig att åtgärden vidtages och hyresnämnd inte medger åtgärden. Bevis om att hyresgästorganisationen inte motsätter sig det företag som ansökan om byggnadslov avser eller i förekommande fall beslut om medgivande till åtgärden av hyresnämnd skall vara fogat till ansökan om byggnadslov (jfr prop 1974:150 s. 527 f).

Mot bakgrunden av det anförda vill länsstyrelsen anmoda byggnadsnämnden att handlägga ifrågasvarande byggnadslovsansökningar i enlighet med intentionerna i förarbetena till 1974 års ändringar i byggnadsstadgan och bostadssaneringslagen.

Ärendet föranleder i övrigt inte någon länsstyrelsens vidare åtgärd.

Sedan byggnadsnämnden och länsstyrelsen yttrat sig i ärendet hos JO avgjordes ärendet av JO Holstad genom beslut den 24 februari 1986. I beslutet uttalade JO viss kritik mot länsstyrelsen för att ärendet där fördröjts i onödan. När det gäller klagomålen mot byggnadsnämnden erinrade JO inledningsvis bl. a. om innehållet i 2 a § bostadssaneringslagen och 56 § 1 mom. första stycket första punkten byggnadsstadgan. Därefter uttalades i beslutet följande.

De båda nämnda bestämmelserna fick sin nuvarande lydelse i det aktuella avseendet redan år 1975. I det sammanhanget uttalade föredragande departementschefen i fråga om handläggningen av ärenden av hithörande slag bl. a. följande (se prop. 1974:150 s. 448 f.).

Huvudregeln bör vara, att fastighetsägaren inte får vidta annan byggnadslovskrävande åtgärd än som behövs för att lägenhet skall uppnå lägsta godtagbara standard i den mån hyresgästerna motsätter sig det. Som exempel på åtgärd som bör kunna hindras kan nämnas en omfördelning av bostadsytan på olika lägenheter. Motsätter sig hyresgästen den planerade åtgärden, bör emellertid fastighetsägaren kunna få frågan prövad av ett opartiskt organ. Prövningen bör lämpligen ankomma på hyresnämnden och, efter besvär över nämndens beslut, av den i prop. 1974:151 föreslagna bostadsdomstolen. Godkänner prövningsorganet att åtgärden får vidtas, bör den omständigheten att hyresgästerna har motsatt sig företaget inte hindra det. Byggnadslov för ombyggnadsföretaget bör däremot inte kunna ges, om hyresgästerna motsätter sig ombyggnaden och hyresnämnden inte har godkänt den. Frågan huruvida det föreligger hinder av det slag som har angetts mot bifall till ansökan om byggnadslov eller ej bör ha klarats ut, innan ansökan om byggnadslov görs. Till ansökan bör fastighetens ägare således foga antingen bevis att hyresgästorganisationen inte motsätter sig företaget eller, i förekommande fall, beslut av hyresnämnd eller bostadsdomstolen om medgivande till åtgärden.

Behövs byggnadslov, bör som nämnts förut fastighetsägaren till ansökningshandlingarna foga antingen bevis att hyresgästföreningen inte motsätter sig företaget eller beslut om medgivande. Saknas bevis eller beslut, bör ansökan inte avvisas omedelbart. I stället bör nämnden bereda fastighetens ägare tillfälle att komplettera ansökningshandlingarna. Underlåter han att göra det, bör hans ansökan om byggnadslov ogillas. Föreligger inte bestridande från hyresgästföreningen eller har hyresnämnden medgett företaget, har byggnadsnämnden att pröva ansökan om byggnadslov enligt vanliga grunder, dvs. om företaget är förenligt med byggnadslagstiftningen och föreskrifter som meddelas med stöd av denna. Den ordning som angetts innebär således inte någon ändring av principerna för byggnadsnämndens granskning i sak av byggnadslovsärendet.

Klagomålen avser att nämnden, trots att 2 a § bostadssaneringslagen fr. o. m. den 1 december 1983 skall tillämpas i Ulricehamns kommun, beviljar byggnadslov för ombyggnad i flerbostadshus utan att infordra s. k. hyresgästintyg från sökanden. Likartade klagomål har prövats av länsstyrelsen såsom ordinarie tillsynsmyndighet genom ett beslut den 21 december 1984. Länsstyrelsen har i beslutet redogjort för gällande bestämmelser och

tillämpliga förarbeten och dessutom anmodat nämnden att handlägga byggnadslovsärenden av hithörande slag i enlighet med intentionerna i förarbetena till 1974 års ändringar i byggnadsstadgan och bostadssaneringslagen.

För min del konstaterar jag att den uppfattning av rättsläget som länsstyrelsen framfört måste anses riktigt. Jag vill endast tillägga att myndigheterna alltså är skyldiga att tillämpa reglerna på det sätt länsstyrelsen anmodat nämnden att göra. Någon valfrihet föreligger inte oavsett om reglerna är oklara.

Byggnadsnämndens ståndpunkt i saken före länsstyrelsens beslut var alltså felaktig. Anledning till att man intog den ståndpunkten var tydligen att man misstog sig på innebörden av gällande regler. Nämnden har i sitt yttrande framhållit att det är ett rimligt krav att lag skall kunna läsas och förstås av förtroendemän och tjänstemän. För min del kan jag i och för sig förstå om tolkningen av reglerna vållat vissa problem. Att enbart läsa författningstexten räcker uppenbarligen inte. Det kan i sammanhanget nämnas att jag för närvarande prövar klagomål även mot en byggnadsnämnd i en annan kommun angående samma fråga. Mot denna bakgrund har jag inte funnit anledning att uppehålla mig vidare vid nämndens felaktiga ståndpunkt.

Jag har övervägt om det finns skäl för mig att verka för att ett förtydligande av reglerna kommer till stånd. Jag har emellertid inte funnit tillräcklig anledning att ta något initiativ i frågan. Detta beror på att det i det förslag till ny plan- och bygglag som förelagts riksdagen genom proposition 1985/86:1 intagits en bestämmelse (8 kap. 31 §) som är tydligare än de som för närvarande reglerar frågan.

Med dessa besked är ärendet avslutat. Men jag utgår givetvis från att byggnadsnämnden i fortsättningen handlägger ärenden av den typ det här gäller på det sätt jag har anvisat i det föregående.

Arbetsmarknaden

Kritik mot arbetsmarknadsverket angående tillämpningen av lagen om arbete i ungdomslag m. m.

(Dnr 3257–1984)

I ärendet meddelade JO Holstad två beslut. Det första, som var ett delbeslut, meddelades den 12 mars 1985 och det andra den 24 februari 1986. Delbeslutet har i huvudsak följande innehåll.

Klagomålen

I ett brev som kom in till JO den 17 december 1984 har Elisabeth Malm berättat i huvudsak följande. Hennes son Jimmy Malm, som är 19 år gammal, har anvisats arbete som vaktmästare i ett ungdomslag. Vid ett tillfälle glömde han att gå på ett informationsmöte på arbetsförmedlingen och vid ett annat tillfälle missade han ett besök på förmedlingen. Vid båda tillfällena har han varit på arbetsplatsen. Man kunde ha ringt dit och påmint honom och om det hade gjorts kunde han ha inställt sig på förmedlingen inom 5 minuter. Någon kontakt togs dock inte med honom. Han blev i stället avstängd med omedelbar verkan i fyra veckor. Jimmy Malm hade upparbetat rätt till ersättning från arbetslöshetskassa och han har inrättat sin ekonomi därefter. Men genom avstängningen går han miste om inkomster under fyra veckor, vilket försätter honom i en svår situation. Elisabeth Malm ifrågasätter om Jimmy Malm behandlats riktigt.

Regelsystemet

Lagen (1983:1070) om arbete i ungdomslag hos offentliga arbetsgivare trädde i kraft den 1 januari 1984. Lagen innehåller regler om arbete i ungdomslag hos staten och olika kommuner för i första hand arbetslösa ungdomar som fyllt arton men inte tjugo år. Ett ungdomslag är en grupp av ungdomar som deltar som biträden i arbete som utförs åt arbetsgivaren och utträttar andra nyttiga sysslor som annars inte skulle ha blivit utträttade. Syftet med lagen är att ungdomarna skall få en meningsfull sysselsättning och praktisk erfarenhet av arbetslivet.

Länsarbetsnämnderna bedömer behovet av platser i ungdomslag och träffar överenskommelser med olika kommuner och statliga myndigheter om inrättande av sådana platser. Den offentliga arbetsförmedlingen anvisar ungdomarna arbete i ungdomslag. Ungdomar som anvisas arbete i ungdomslag skall vara anmälda som arbetssökande vid arbetsförmedlingen och skall i princip vara oförhindrade att ta annat lämpligt arbete som erbjuds dem.

Arbetsgivaren anställer dem som anvisas arbete i ungdomslag. Ungdomar som förvärvat rätt till ersättning från erkänd arbetslöshetskassa mister genom anvisningen till arbete i ungdomslag rätten till ersättning från arbetslöshetskassan. De kan välja att arbeta på heltid. Andra arbetar i genomsnitt fyra timmar per dag. Lönen och andra anställningsvillkor bestäms i kollektivavtal. Ungdomarna har också rätt till ledighet med

bibehållna anställningsförmåner för att besöka arbetsförmedlingen eller på annat sätt söka arbete.

Anmäler en medlem i ett ungdomslag att han fått en annan anställning upphöra anställningen i ungdomslaget. En medlem som missköter sig kan av arbetsgivaren tilldelas varning eller i särskilt allvarliga fall avstängas från arbetet högst fyra veckor eller skiljas från anställningen. För sådana fall finns regler om att arbetsgivaren kan vara skyldig att förhandla före beslutet och om att länsarbetsnämnden kan pröva arbetsgivarens beslut.

I vissa fall skall arbetsförmedlingen återkalla anvisningen till arbete i ungdomslag. Regler om detta finns i 12 § som har följande lydelse.

12 § Arbetsförmedlingen skall återkalla anvisningen till arbete i ungdomslag för den som

1. utför annat förvärvsarbete som inte är enbart tillfälligt eller av obetydlig omfattning,
2. avvisar annat erbjudet lämpligt arbete, eller
3. utan att uttryckligen avvisa sådant arbete ändå genom sitt uppträdande uppenbarligen vållar att anställning inte kommer till stånd.

En anvisning får, om det är skäligt, också återkallas för en medlem i ett ungdomslag som avvisar ett erbjudande om arbetsmarknadsutbildning eller om plats i yrkesinriktad rehabilitering.

Genom återkallelse av en anvisning skiljs den unge från anställningen.

Arbetsförmedlingen skall enligt huvudregeln anvisa arbete i ungdomslag senast tre veckor från det att den unge anmält sig som sökande vid förmedlingen. För bl. a. den som skilts från arbete i ungdomslag enligt 12 § får dock inte någon ny anvisning ske förrän efter fyra veckor. Men senast efter sju veckor skall ny anvisning ske. Till den som skilts från arbetet utgår inte lön och inte heller ersättning från arbetslöshetskassa, även om rätt till sådan ersättning annars skulle föreligga vid arbetslöshet.

Regler om besvär finns i 15 § första stycket som har följande lydelse.

15 § Beslut som arbetsförmedlingen eller en länsarbetsnämnd fattar enligt 11 eller 12 § eller 14 § tredje stycket får överklagas genom besvär hos arbetsmarknadsstyrelsen. Arbetsmarknadsstyrelsens beslut får överklagas genom besvär hos försäkringsöverdomstolen, om inte annat följer av lagen (1969:93) om begränsning av samhällsstöd vid arbetskonflikt. I övrigt får beslut som fattas av arbetsförmedlingen eller en länsarbetsnämnd inte överklagas.

Fortsättningsvis föreskrivs i samma paragraf bl. a. att återkallelsebeslut enligt 12 § gäller omedelbart. Men för det fall att ett sådant beslut upphävs gäller att den unge har rätt till ersättning från arbetsgivaren motsvarande förlorad lön enligt lagen.

Sedan besluten i det nu aktuella klagoärendet fattades av arbetsförmedlingen och AMS har AMS gett ut en handbok för arbetet vid arbetsförmedlingarna "Af-handboken – arbetsmarknadsverkets regelsamling". I förordet till handboken anges bl. a. följande.

Af-handboken är i allmänhet indelad så att varje sakavsnitt inleds med ett citat av de författningar som är tillämpliga på området. Författningarna följs av AMS egna föreskrifter och kommentarer. Föreskrifterna är bindande för tjänstemännen och, när det gäller AMSFS, för allmänheten. Kommentarer-

na är inte bindande utan utgör råd och riktlinjer för att åstadkomma enhetlighet i handläggningen.

I Af-handboken finns sedan under den ovan återgivna 12 § följande intaget.

AMS föreskrifter. Ungdomar i ungdomslag är aktuella som arbets sökande vid Af och skall vara beredda att anta erbjudet lämpligt heltidsarbete. Av detta följer att ungdomar som kallas till förmedlingen men uteblir utan giltigt skäl skall skiljas från platsen i ungdomslag i enlighet med 12 § p. 2 och 3.

Utredningen

Efter remiss har först länsarbetsnämnden i Kalmar län lämnat följande upplysningar.

Jimmy Malm anvisades plats enligt ungdomslagen som vaktmästarbiträde vid Norra högstadiet inom Västerviks skolförvaltning med början 24 september 1984.

Jimmy Malm har upparbetat rätten till ersättning från erkänd arbetslöshetskassa, vilket berättigar till 8 timmars arbete per dag mot normalt 4 timmar för de som inte upparbetat rätt till arbetslöshetskassa.

Ungdomar som anvisats till ungdomslag skall stå som aktuella sökande hos arbetsförmedlingen. Ansträngningarna att finna annan anställning eller utbildning skall fortsätta under hela den tid då den unge har plats i ungdomslag. Ungdomarna skall således "stå till arbetsmarknadens förfogande" på samma sätt som arbetslösa sökande som uppbär ersättning från arbetslöshetskassa eller kontant arbetsmarknadsstöd.

27 september 1984 kallades Jimmy Malm till 2 dagars arbetsmarknadsinformation 11 – 12 oktober 1984 vid Ami Västervik. Deltagarna får ledigt med bibehållen lön under de dagar kursen bedrivs, vilket också framgår av kallelsen.

Syftet med den här 2-dagars informationen är att öka deltagarnas kunskap om den svenska arbetsmarknaden samt öka motivationen för åtgärder som förhoppningsvis skall leda till ett fast arbete.

Jimmy Malm kom inte till informationen och hörde heller inte av sig.

För att aktivt arbeta med ungdomar i ungdomslag har länsarbetsnämnden ålagt arbetsförmedlingen kalla in ungdomar placerade i ungdomslag minst en gång per månad för personligt besök.

Jimmy Malm hade ett återbesök vid arbetsförmedlingen den 15 oktober 1984, han uteblev utan att meddela sig till arbetsförmedlingen.

Arbetsförmedlingen i Västervik ansåg då inte att Jimmy Malm stod till arbetsmarknadens förfogande och därmed borde avstängas från sin ungdomsplats vilket också skedde fr. o. m. 22 oktober 1984.

Jimmy Malm besvarade sig till Arbetsmarknadsstyrelsen 31 oktober 1984.

Länsarbetsnämnden behandlade besvärsskrivelsen i form av yttrande till Arbetsmarknadsstyrelsen 7 november 1984. Länsarbetsnämnden vidhöll arbetsförmedlingens beslut att avslå besvären.

Arbetsmarknadsstyrelsen avslog besvären.

Med anledning av innehållet i det skriftliga svaret har följande kompletterande upplysningar inhämtats från länsarbetsnämnden per telefon. Det är arbetsförmedlingen som beslutat att skilja Jimmy Malm från anställningen. Det har skett genom att anvisningen återkallats. Grunden för åtgärden var att han hade uteblivit från en informationsträff och ett återbesök på förmedlingen. Det togs inte någon kontakt med Jimmy Malm innan beslutet

fattades. Det var ett antal ungdomar som skildes från sina anställningar och förmedlaren hade inte tid att kontakta alla.

Länsarbetsnämndens handlingar i ärendet har sedan inforrats. Bland dessa finns en kopia av det beslut som arbetsförmedlingen fattade i saken den 18 oktober 1984 och en kopia av en skrivelse daterad den 18 januari 1985 från AMS till Jimmy Malm.

I arbetsförmedlingens beslut den 18 oktober 1984 sägs att förmedlingen med stöd av 12 § lagen om arbete i ungdomslag återkallar anvisningen för Jimmy Malm till arbete i ungdomslag hos Västerviks kommun. Han skildes från anställningen fr. o. m. den 22 oktober 1984. Orsaken till återkallelsen angavs på en stencilerad blankett genom en kryssmarkering på följande sätt.

Orsak till återkallelsen

- 1 Du har ej infunnit dig på arbetsförmedlingen efter kallelse/återbesök.
Datum: 11 – 12/10
- 2 Du har avvisat ett erbjudet arbete hos .....
Närmare uppgifter om arbetet m. m., se bilaga.
- 3 Du har avvisat erbjuden arbetsmarknadsutbildning/plats vid arbetsmarknadsinstitut.
Närmare uppgifter, se bilaga.
- 4 Du har genom Ditt uppträdande uppenbarligen vållat att Du inte fick anställning hos .....
Närmare uppgifter om arbetet m. m., se bilaga.

I skrivelsen den 18 januari 1985 från AMS till Jimmy Malm hänvisas till ett beslut i besvärärendet av AMS den 21 november 1984. I övrigt innehåller skrivelsen följande.

Arbetsmarknadsstyrelsen har lämnat Era besvär, över länsarbetsnämndens beslut att återkalla Er anvisning till arbete i ungdomslag, utan bifall.

Uppgiften på styrelsens beslut att detta inte kan överklagas är felaktig.

Styrelsen får därför meddela att arbetsmarknadsstyrelsens beslut i Ert ärende kan överklagas genom besvär hos försäkringsöverdomstolen enligt anvisningar längst ned på denna skrivelse.

Därefter har yttranden inforrats från AMS och arbetsförmedlingens distriktskontor i Västervik. Vid remissen har hänvisning gjorts till två promemorior angående handläggningen.

Den promemoria som sänts till förmedlingen upptar följande frågeställningar.

1. I 12 § lagen (1983:1070) om arbete i ungdomslag hos offentliga arbetsgivare anges vissa fall när arbetsförmedlingen skall återkalla en anvisning till arbete i ungdomslag. Av handlingarna framgår också att 12 § har åberopats av arbetsförmedlingen i Jimmy Malms fall. Utredningen tyder dock inte på att den av förmedlingen åberopade faktiska omständigheten – uteblivande från besök på förmedlingen – kan hänföras till något av de fall som anges i 12 §.

2. Beträffande förfarandet ger den hittills föreliggande utredningen närmast vid handen att beslutet om att skilja Jimmy Malm från arbetet fattats utan att han dessförinnan fått del av och tillfälle att bemöta vad som lades

honom till last. En sådan handläggning förefaller inte förenlig med bestämmelserna i 15 § förvaltningslagen (1971:290).

3. Utredningen synes också ge vid handen att inte bara Jimmy Malm utan också andra ungdomar skilts från arbete i ungdomslag på samma grund och efter en liknande handläggning. Förmedlingen bör ange i vilka fall det skett.

Förmedlingen lämnade följande svar på de två första frågorna.

1. Arbetsförmedlingens beslut har grundats på att Jimmy Malm uteblivit dels från två dagars arbetsmarknadsinformation 11–12 oktober dels från fastställt återbesök 15 oktober.

Arbetsförmedlingen har bedömt 12 § punkt 3 lag om arbete i ungdomslag vara tillämplig.

Stöd för bedömningen har hämtats i AF-handboken, AMS föreskrifter, med följande lydelse: "Ungdomar i ungdomslag är aktuella som arbetssökande vid arbetsförmedlingen och skall vara beredda att anta erbjudet lämpligt heltidsarbete. Av detta följer att ungdomar som kallats till förmedlingen men uteblir utan giltigt skäl skall skiljas från platsen i ungdomslag i enlighet med 12 § punkterna 2 och 3."

2. Vad avser informationen tillämpas som rutin att ungdomar som placeras i ungdomslag före tillträdet informeras om gällande regler för arbete i sådan verksamhet.

Kallelsen till informationsdagarna 11–12 oktober samt överenskommelsen om återbesök 15 oktober skedde i så god tid att tillfälle funnits för Jimmy Malm att meddela eventuella förhinder.

Jimmy Malm söktes per telefon före beslut men kunde då inte nås.

I svaret på fråga 3 namngav förmedlingen tre ungdomar som på motsvarande sätt skilts från ungdomslagsplatser. Därefter tillade förmedlingen följande.

Samtliga har vid två tillfällen kallats till arbetsmarknadsinformation men uteblivit.

Samma handläggningsrutiner har tillämpats. Alla tre har informerats per telefon före beslut.

Den promemoria som sänts till AMS upptar följande frågeställningar.

1. I 12 § lagen (1983:1070) om arbete i ungdomslag hos offentliga arbetsgivare anges vissa fall när arbetsförmedlingen skall återkalla en anvisning till arbete i ungdomslag. Av handlingarna framgår också att 12 § har åberopats av arbetsförmedlingen i Jimmy Malms fall. Även om AMS beslut i fallet inte ingivits hit synes man av handlingarna kunna sluta sig till att AMS i besvärssärendet har godtagit förmedlingens tillämpning av 12 §. Utredningen tyder dock inte på att den av förmedlingen åberopade faktiska omständigheten – uteblivande från besök på förmedlingen – kan hänföras till något av de fall som anges i 12 §.

2. Beträffande förfarandet ger utredningen närmast vid handen att beslutet om att skilja Jimmy Malm från arbetet fattats utan att han dessförinnan fått del av och tillfälle att bemöta vad som lades honom till last. Handlingarna ger inte vid handen annat än att AMS godtagit förmedlingens handläggning. En sådan handläggning förefaller inte förenlig med bestämmelserna i 15 § förvaltningslagen (1971:290).

3. Utredningen synes också ge vid handen att AMS beslut i besvärssärendet, då det meddelades, inte åtföljdes av någon besvärshänvisning men att

besvärshänvisning meddelats sedan utredning härifrån inletts. Anledningen till att besvärshänvisning inte gavs i beslutet framgår inte.

4. AMS bör också redogöra för om Jimmy Malm numera har överklagat AMS beslut och för hur hans besvär i så fall har behandlats.

5. AMS bör också lämna uppgift om huruvida andra besvärshänvisningar angående skiljande från arbete i ungdomslag har avgjorts. Uppgift bör lämnas om de fall i vilka förfarandet och grunden för åtgärden varit samma som i Jimmy Malms fall. Särskilt skall anges om besvärshänvisning har meddelats och om något eller några fall kommit under försäkringsöverdomstolens prövning.

AMS lämnade följande svar.

1. Arbetsförmedlingens beslut att återkalla anvisningen till arbete i ungdomslag har grundats på att Jimmy Malm har uteblivit från arbetsmarknadsinformation den 11 och 12 oktober 1984 som han kallats till den 27 september 1984. Dessutom har Jimmy Malm uteblivit från ett avtalat återbesök den 15 oktober 1984. Inte i något fall hade Jimmy Malm giltigt förfall och han hade inte heller hört av sig till arbetsförmedlingen. Arbetsförmedlingen har tillämpat 12 § lagen (1983:1070) om arbete i ungdomslag hos offentliga arbetsgivare. AMS har godtagit arbetsförmedlingens beslut och skälen för det samt avslagit Jimmy Malms besvär över beslutet.

Ungdomar som anvisas arbete i ungdomslag skall vara anmälda som arbetssökande hos arbetsförmedlingen och, om det inte finns starka personliga skäl för annat, vara oförhindrade att arbeta heltid och beredda att anta erbjudet lämpligt arbete under tid för vilken de inte har anmält hinder som kan godtas. Arbetsförmedlingen ska fortsätta ansträngningarna att finna annan anställning eller utbildning under hela den tid då den unge har plats i ett ungdomslag. (3 § lagen om arbete i ungdomslag hos offentliga arbetsgivare.) Ett motsvarande krav på regelbundna kontakter med arbetsförmedlingen gäller för dem som har rätt till kontant arbetsmarknadsstöd eller ersättning från arbetslöshetskassa. Vid dessa kontakter kan arbetserbjudanden lämnas och utbildningsalternativ diskuteras. Kontaktkravet i sådana fall är också en förutsättning för att arbetslöshetsersättning skall kunna lämnas. Bestämmelserna beträffande ungdomslag har ersatt bestämmelserna om kontant stöd för de ungdomar som det är fråga om. Visserligen finns det inte någon uttrycklig sanktion för de ungdomar som inte följer 3 § i lagen om arbete i ungdomslag, men AMS anser att det är klart att intentionerna bakom bestämmelserna om ungdomslag har varit att de ska tillämpas på samma sätt som bestämmelserna rörande kontant arbetsmarknadsstöd. Ungdomarna får också, innan de börjar arbeta i ungdomslag, veta att de kvarstår som arbetssökande på arbetsförmedlingen och att de skall vara beredda att anta erbjudet lämpligt arbete på den öppna marknaden. En förutsättning för att arbetsförmedlingen ska kunna lösa ungdomarnas sysselsättningsproblem och ge dem erbjudande om arbete är, att kontakten mellan ungdomarna och handläggarna på förmedlingen kan upprätthållas kontinuerligt under den tid som ungdomarna befinner sig i arbete i ungdomslag. Olika åtgärder som leder till aktivering av ungdomarna genomförs under den tid som de är i ungdomslag, t. ex. jobbsökardagar och vägledningsgrupper. Det var i just detta syfte som Jimmy Malm kallades till två dagars arbetsmarknadsinformation på Ami i Västervik.

Enligt AMS uppfattning bör bestämmelserna om återkallelse av anvisning till arbete i ungdomslag i 12 § lagen ses mot denna bakgrund. Den som i likhet med Jimmy Malm inte upprätthåller kontakten med arbetsförmedlingen kan inte anses stå till arbetsmarknadens förfogande, och följaktligen bör

en anvisning till arbete i ungdomslag kunna återkallas enligt grunderna för 12 § 2 och 3 punkten i lagen. AMS anser att ett sådant synsätt är förenligt med lagstiftarens avsikt. Enligt AMS uppfattning finns det därför utrymme för en sådan tillämpning som arbetsförmedlingen har gjort i Jimmy Malms fall. Detta framgår också av AMS föreskrifter till arbetsförmedlingen (se bilaga). Uppfattningen får stöd av uttalandena i budgetpropositionen 1984/85:100 bil. 12 sid. 110.

2. Det är riktigt att arbetsförmedlingens beslut har fattats utan att Jimmy Malm dessförinnan fått tillfälle att yttra sig. Detta är uppenbarligen inte i överensstämmelse med bestämmelserna i 15 § förvaltningslagen (1971:290). AMS har tyvärr förbisett det vid sin prövning av besvaren. Det inträffade får förklaras med tidsbrist och ovana vid att handlägga den här typen av ärenden. AMS får nu överväga om handläggningsföreskrifterna för förmedlingen bör kompletteras på denna punkt med en erinran om bestämmelserna i förvaltningslagen.

3. I AMS beslut i besvärärendet angavs tyvärr felaktigt att beslutet inte kunde överklagas. Detta hade sin grund i ovana vid den nya åtgärdstypen och den ovanliga besvärsgången, dvs. besvär till försäkringsöverdomstolen. AMS har gått igenom samtliga besvärärenden av samma slag och funnit ytterligare fyra ärenden där det har lämnats felaktiga besked angående besvärsrätten. Alla berörda har fått reda på sin rätt att överklaga hos försäkringsöverdomstolen. Endast Jimmy Malm har utnyttjat sin rätt att överklaga.

4. Jimmy Malm har alltså överklagat AMS beslut och ärendet har av AMS sänts över till försäkringsöverdomstolen. Domstolen har ännu inte fattat beslut.

5. Sammanlagt har 22 besvärärenden rörande skiljande från arbete i ungdomslag avgjorts av AMS. Av dessa gäller 3, utom Jimmy Malms fall, sådana ärenden där den unge inte har kommit till arbetsförmedlingen efter kallelse. Övriga fall gäller avvisat erbjudande om arbete och avvisat erbjudande om arbetsmarknadsutbildning eller inskrivning vid arbetsmarknadsinstitut. Sju besvär över skiljande från arbete i ungdomslag handläggs för närvarande hos AMS. Av dessa rör ett ärende återkallelse från anvisning på grund av att den unge inte har infunnit sig på kallelse till arbetsförmedlingen.

Slutligen bör tilläggas att Jimmy Malm för närvarande, enligt uppgift från arbetsförmedlingen i Västervik, genomgår arbetsmarknadsutbildning till verkstadsmekaniker.

JO:s bedömning

För JO:s prövning av klagomål gäller flera begränsningar. En sådan begränsning innebär att JO i regel inte går in i ärenden så länge de provas av ordinarie besvärinstanser. Den främsta anledningen till den begränsningen är uppfattningen att JO inte bör föregripa de ordinarie instansernas bedömning. Begränsningen är emellertid inte undantagslös.

Jimmy Malms fall ligger nu i försäkringsöverdomstolen. Och jag har ändå funnit skäl att nu skyndsamt ta upp detta ärende och meddela ett delbeslut i det. Att jag tar upp ärendet nu hänger samman med den bedömning i olika sakfrågor som jag gör i ärendet. Jag återkommer till detta i det avslutande avsnittet. Jag avser för övrigt inte att särskilt uppehålla mig vid Jimmy Malms fall. Hans fall tjänar mer som ett exempel på hur ärenden av detta slag handlagts och bedömts inom arbetsmarknadsverket. De uttalanden jag gör

är inte heller på något sätt bindande för försäkringsöverdomstolen.

I ärendet aktualiseras flera rättsliga frågor som är av betydelse också för andra fall än Jimmy Malms.

Den viktigaste frågan för berörda enskilda är givetvis om gällande lag medger att anvisningen till arbete i ungdomslag återkallas med hänvisning uteslutande till att vederbörande utan giltigt skäl uteblivit när han kallats till arbetsförmedlingen. En därmed sammanhängande fråga är om AMS har befogenhet att meddela en sådan föreskrift som den som intagits i Af-handboken angående återkallande av anvisning till arbete i ungdomslag. Men också vissa frågor angående handläggningen av ärenden av denna typ kommer upp. Förmedlingen har nämligen åtminstone i Jimmy Malms fall fattat återkallelsebeslutet utan att den berörde fått del av och tillfälle att bemöta vad som tillförts ärendet. Vidare har AMS underlåtit att lämna besvärshänvisning i anslutning till de beslut som man meddelat i ärenden av detta slag.

De nu berörda frågorna kommer jag att fortsättningsvis behandla under skilda rubriker. I den mån fel begåtts uppkommer naturligtvis också frågan om ansvaret för det skedda. Hur jag nu ser på den frågan återkommer jag till i ett sista sammanfattande avsnitt.

Kan en anvisning återkallas av det skäl som åberopats här?

I 12 § lagen räknas upp vissa fall i vilka förmedlingen skall återkalla en anvisning. På intet sätt antyds i lagen eller dess förarbeten att återkallelse skall kunna ske i några andra fall. Man måste mot den bakgrunden utgå från att lagen uttömmande anger återkallelsefallen. Frågan blir därför om en underlåtenhet att efter kallelse komma till förmedlingen kan hänföras till något av de återkallelsefall som beskrivs i lagen.

I 12 § första stycket upptas i tre punkter de fall då återkallelse skall ske. Den första punkten avser det fallet att den som har arbete i ungdomslag utför annat förvärvsarbete som inte enbart är tillfälligt eller av obetydlig omfattning. Den andra punkten gäller det fallet att den som har arbete i ungdomslag avvisar annat erbjudet lämpligt arbete. Och den tredje punkten avser det fallet att den unge utan att uttryckligen avvisa erbjudet lämpligt arbete ändå vållar att anställning inte kommer till stånd. I 12 § andra stycket behandlas det fallet att den som har arbete i ungdomslag avvisar ett erbjudande om arbetsmarknadsutbildning.

Första punkten i första stycket och andra stycket har inte åberopats av myndigheterna i detta sammanhang. Det finns inte heller något annat som tyder på att de skulle ha haft någon betydelse i den praktiska tillämpningen såvitt nu är i fråga. Man kan alltså här bortse från dessa bestämmelser.

Endast andra och tredje punkterna i första stycket har åberopats och kan vara av intresse. Av lagtexten kan man dra slutsatsen att det i båda dessa fall förutsatts att ett erbjudande om annat lämpligt arbete har lämnats. Brister det i detta avseende medger lagen sådan den är utformad inte återkallelse. Andra punkten förutsätter dessutom att den unge uttryckligen avvisar ett lämpligt arbete. Något sådant avvisande kan givetvis inte förekomma utan att ett erbjudande i någon form har lämnats. Tredje punkten förutsätter att

den unge på annat sätt uppenbarligen vållar att en anställning inte kommer till stånd. Inte heller detta torde kunna förekomma utan att något visst arbete har varit på tal för vederbörandes räkning.

På grund av det anförda menar jag att redan lagtexten ger klart besked om att den omständigheten att den unge uteblivit från förmedlingen inte ensam kan läggas till grund för en återkallelse av en anvisning. Det finns också andra skäl som talar emot att lagen skulle ha en sådan innebörd.

I förarbetena till lagen utvecklas inte närmare hur dessa återkallelse regler skall tillämpas. Men i specialmotiveringen till 12 § (prop. 1983/84:46 s. 26) sägs att dessa regler har sin förebild i avstängningsreglerna i lagarna om arbetslöshetsförsäkring och kontant arbetsmarknadsstöd. Det sägs också att reglerna bör tillämpas med ledning av den praxis som har utbildats inom dessa senare områden.

Det kan också mot bakgrund av uttalandena i specialmotiveringen vara av intresse att se hur AMS sett på motsvarande regel i lagen om kontant arbetsmarknadsstöd. Den regeln har kommenterats av AMS i den nya handboken för länsarbetsnämnderna, Lan-handboken. Där sägs att endast klart klandervärda beteenden från den arbetssökandes sida åsyftas. Som exempel nämns tre fall. Ett exempel är att sökanden vid besök hos arbetsgivaren genom uppenbart olämpligt uppträdande givit denne uppfattningen att han inte är intresserad av anställning. Som andra exempel anges att sökanden vid besök hos arbetsgivaren lämnat vilseledande uppgifter om sin kompetens eller att sökanden varit spritpåverkad eller dylikt då han besökt arbetsgivaren. Gemensamt för dessa fall är inte bara att det rör sig om klart klandervärda beteenden från den sökandes sida utan också att ett erbjudande om arbete blivit aktuellt.

Av intresse är också de förslag till förändringar av bl. a. 12 § som förelagts riksdagen genom årets budgetproposition (prop. 1984/85:100 bil. 12 s. 176). För ungdomar med arbete i ungdomslag skall det om förslagen antas anordnas kurser vid arbetsförmedlingen. Deltagandet i kurserna skall vara obligatoriskt. För att återkallelse av anvisning skall kunna ske för den som utan giltigt skäl uteblir från en sådan kurs föreslås att en ny särskild återkallelsegrund intas i 12 §. Att detta ansetts påkallat talar också emot den ståndpunkt som AMS intagit i praxis.

Mot bakgrund av det anförda framstår det som förvånansvärt att AMS kunnat anse att återkallelse av en anvisning kan ske på den grunden att den unge uteblivit från förmedlingen utan att något annat kan läggas den unge till last. Enligt min mening står det helt klart att AMS handlat fel när man tillämpat lagen på det sättet.

Av det sagda följer vidare att AMS gjort fel genom att utfärda den berörda föreskriften i Af-handboken. AMS har visserligen ett bemyndigande att meddela verkställighetsföreskrifter till lagen. Men genom sådana föreskrifter kan man inte ändra innehållet i en lag. Sådana föreskrifter får användas för att med försiktighet fylla ut en lag. Sålunda är det exempelvis på skatteområdet tillåtet att genom verkställighetsföreskrifter komplettera allmänt hållna lagbestämmelser med detaljerade regler om bl. a. värdering av tillgångar. Men detaljregleringen skall då naturligtvis hållas inom den ram som lagen drar upp. Det kan i sammanhanget tilläggas att det överhuvudta-

get inte är meningen att man i form av en verkställighetsföreskrift skall göra en ren tolkning av ett visst lagrum. I rena tolkningsfrågor skall önskvärd hjälp till de tillämpande myndigheterna ges inte i normgivningens form utan genom information om uttalanden i lagförarbeten eller intressanta rättsfall. De tillämpande myndigheterna skall alltså själva ta ställning till uppkommande tolkningsfrågor. De skall inte vara underkastade några föreskrifter i sådana frågor.

Vad som skett kan beskrivas så att AMS genom sin praxis och den utfärdade föreskriften försökt att införa ytterligare en återkallelsegrund utöver dem som anges i lagen. Det finns anledning att se allvarligt på vad som förevarit. Även om en föreskrift av det slag som meddelats på grund av att den strider mot lagen ytterst inte är rättsligt bindande för de tillämpande myndigheterna kan den få en stor genomslagskraft.

Kan återkallelsebeslutfattas utan att den berörde fått del av och tillfälle att bemöta vad som läggs den berörde till last?

I förvaltningslagen (1971:290) finns regler om handläggningen av ärenden vid bl. a. myndigheterna inom arbetsmarknadsverket. Undantag från bestämmelserna i den lagen kan endast göras genom lag eller annan författning som beslutats av regeringen eller riksdagen. Myndigheter under regeringen kan alltså inte föreskriva några undantag från lagens regler.

Förvaltningslagen innehåller allmänna bestämmelser som är tillämpliga i alla typer av ärenden och dessutom särskilda bestämmelser för vissa ärenden. De senare bestämmelserna gäller endast i den mån fråga är om utövning av befogenhet att för enskild bestämma om förmån, rättighet, skyldighet, disciplinpåföljd, avskedande eller annat jämförbart förhållande. Till sådana ärenden hör otvivelaktigt sådana som rör återkallande av anvisning till arbete i ungdomslag. Bl. a. reglerna i 15 § om s. k. kommunikation är därför tillämpliga på sådana ärenden.

I 15 § föreskrivs att ett ärende inte får avgöras utan att sökande, klagande eller annan part underrättats om det som tillförts ärendet och tillfälle beretts honom att yttra sig över det. En myndighet får dock avgöra ett ärende utan att så skett, bl. a. om åtgärderna är uppenbart obehövliga eller om ärendets avgörande inte kan uppskjutas. Andra undantag från huvudregeln finns också men de är inte av intresse för bedömningen av detta ärende. Det är självfallet viktigt att 15 § iakttas noggrant. Den utgör ju en grundläggande garanti för de enskildas rättssäkerhet.

Några omständigheter som talar för att någon av undantagsreglerna i 15 § skulle ha varit tillämplig i Jimmy Malms fall har inte framkommit. Huvudregeln om kommunikation hade därför bort tillämpas.

Arbetsförmedlingen tycks mena att det skulle vara tillräckligt att ungdomarna när de anvisas arbete informeras om att de kan skiljas från detta om de inte inställer sig till besök på förmedlingen. Att den uppfattningen är felaktig är uppenbart. Vad den berörde informeras om är ju bara vilka krav AMS ställer. Men vad förvaltningslagen kräver är att den enskilde får ta del av och tillfälle att bemöta vad som tillförs ärendet, i ett fall som det aktuella påståendet om att han uteblivit från ett besök på förmedlingen.

Det är för övrigt inte lätt att se hur det skulle vara möjligt att tillämpa den av AMS meddelade föreskriften om den enskilde inte får tillfälle att yttra sig. Återkallelsen skall ju enligt föreskriften ske om den berörde uteblir utan giltigt skäl. Och den bedömningen kan inte göras utan att den berörde fått komma till tals.

Det står alltså helt klart att förvaltningslagens krav i detta avseende åsidosatts i Jimmy Malms fall.

När det gäller övriga tre fall vid förmedlingen i Västervik framgår att man kontaktat de berörda. Jag utgår från att man då informerade om vad som lades dem till last. Det framgår däremot inte om de bereddes tillfälle att bemöta påståendena. Det kan därför inte nu bedömas om förvaltningslagens krav åsidosatts i andra fall än Jimmy Malms.

AMS underlåtenhet att lämna besvärshänvisning

AMS har numera medgett att man rätteligen skulle ha lämnat besvärshänvisning i anslutning till de beslut i besvärssärendena som gick de klagande emot. Den förklaring som lämnats till att man inte gjorde det omedelbart utan först senare utgör ingen giltig ursäkt för försummelsen.

För egen del anser jag lagens innebörd på denna punkt helt klar. Och jag kan inte förstå hur ett missförstånd av detta slag kunnat uppkomma.

Det är alltså klart att AMS gjort fel när man inte i omedelbar anslutning till besluten lämnat en besvärshänvisning. Man har tvärtom åtminstone i Jimmy Malms fall påstått att beslutet inte kunde överklagas. Detta är också allvarligt. De berördas möjligheter att få till stånd en prövning har minskat.

Sammanfattande synpunkter

Det kan alltså konstateras följande. Berörda myndigheter har i Jimmy Malms och några andra fall tillämpat lagens regler om återkallelse av anvisning felaktigt. AMS har också utfärdat en föreskrift som ger stöd för en sådan felaktig tillämpning. I Jimmy Malms fall har beslut om återkallelse fattats utan att arbetsförmedlingen iakttagit förvaltningslagens krav på att den berörde skall få del av och tillfälle att bemöta vad som tillförts ärendet. Det finns anledning att befara att detta kan ha skett också i andra fall. Slutligen har AMS innan utredningen härifrån inleddes underlåtit att lämna besvärshänvisningar i anslutning till beslut i besvärssärenden.

Konsekvenserna för berörda enskilda kan nu inte överblickas. Den saken måste utredas ytterligare. Jag avser också att utreda de frågor om ansvar som det inträffade aktualiserat. Det kan dock befaras att reglerna om återkallelse av anvisning ute på landets arbetsförmedlingar alltså tillämpas i enlighet med den praxis som utvecklats och den föreskrift som AMS meddelat. Mot den bakgrunden har jag inte velat avvakta resultatet av en fortsatt utredning eller utgången i försäkringsöverdomstolen av Jimmy Malms fall. I stället har jag funnit det nödvändigt att redan nu klargöra min inställning i de frågor som berörts i detta beslut.

Även om min utredning skall fortsätta utgår jag från att AMS redan nu vidtar åtgärder för att förhindra upprepanden. Det ankommer inte på mig att

ge direktiv om vad som skall göras. Det framstår emellertid enligt min mening som helt klart att AMS måste överväga om den berörda föreskriften omedelbart skall upphävas och om de som har att tillämpa reglerna skall informeras om hur ärenden av detta slag skall handläggas och bedömas.

JO:s beslut den 24 februari 1986 innehåller bl. a. följande:

Den fortsatta utredningen

Sedan mitt första beslut meddelats i ärendet har AMS tillställt mig en promemoria som utvisar vilka åtgärder mitt beslut föranlett. Promemorian, som kom till JO den 12 april 1985, innehåller förutom en redogörelse för vad som skett följande.

1. AMS har ersatt föreskriften i Af-handboken med en kommentar som överensstämmer med vad JO har uttalat. De nya handboksbladen finns hos berörd personal den 9 april 1985.

2. AMS har gått igenom de besvärärenden som finns här för att upptäcka och rätta till eventuella felaktigheter i handläggningen.

3. AMS har distribuerat JO:s beslut till samtliga länsarbetsdirektörer. I ett brev som bifogades fick länsarbetsnämnderna i uppdrag

- att snarast föra ut information om JO:s beslut till arbetsförmedlingarna,
- att snarast tillsammans med arbetsförmedlingarna gå igenom besluten om återkallelse av anvisning till ungdomslag och göra förmedlingarna uppmärksamma på sådana beslut som kan tänkas strida mot lagen,

- att göra arbetsförmedlingarna uppmärksamma på möjligheterna att rätta felaktiga beslut om återkallelse av anvisningar,

- att i kontakterna med arbetsförmedlingarna särskilt trycka på vikten av att reglerna i förvaltningslagen om kommunikation m. m. följs,

- att hjälpa förmedlingarna att finna nya former för att slussa ut ungdomar från ungdomslag till fasta arbeten.

Jag har också muntligen hört vissa befattningshavare hos AMS, nämligen byråchefen Ingrid Jonshagen, som är chef för arbetsvägledningsenheten, byråchefen Anders Kruse, som är chef för juridiska enheten, samt Eva Sellgren, som numera är pensionerad men som fram till den 1 november 1984 arbetade som avdelningsdirektör med ungdomsfrågor inom arbetsvägledningsenheten.

Vid dessa förhör har i huvudsak följande framkommit. Lagen om arbete i ungdomslag antogs av riksdagen sent i december månad 1983 och trädde i kraft den 1 januari 1984. Redan i december månad 1983 skickade AMS ut en under stor tidspress utarbetad promemoria som skulle tjäna som en vägledning för de tillämpande myndigheterna. I den promemorian nämndes inget om de i detta ärende aktuella återkallelsefallen. Under våren 1984 uppkom många frågor som rörde tillämpningen av lagen. Ett problem var hur man skulle förfara med ungdomar som trivdes med sitt arbete i ungdomslag och som därför var ovilliga att ta annat arbete. Samtidigt fanns det ett uttalat önskemål om att det skulle vara omsättning på ungdomarna i ungdomslag. Inom AMS menade man att något måste göras och den promemoria som sändes ut den 16 maj 1984 skrevs. Eva Sellgren, som deltog i det arbetet, har uppgett att tanken var att avstängning inte skulle ske utan en individuell prövning av det enskilda fallet. Låt vara att detta inte kom till uttryck i

promemorian. Det är ovisst om den promemorian granskades av den juridiska enheten. Däremot granskades promemorian av verkets försäkringsenhet. Från den enheten uttrycktes tveksamhet. Vad tveksamheten gällde var frågan om det skulle krävas att förmedlingen hade en anvisning på annat arbete att lämna för att återkallelse skulle kunna ske. Enligt vad Eva Sellgren uppgett var emellertid tanken när promemorian skrevs att förmedlingen skulle ha en sådan anvisning på annat arbete när en medlem i ungdomslag kallades till förmedlingen. Men inte heller detta kom till uttryck i promemorian. Försäkringsenheten godtog slutligen promemorian. Den sändes sedan ut av Jonshagen. Den torde emellertid inte ha tillämpats strikt i någon större utsträckning. I allmänhet har utevaro från något eller några besök fått passera opåtalad. Inte heller vid upprepningar torde återkallelse ha tillgripits i någon större utsträckning. När man tagit kontakt med ungdomarna och alltså uppfyllt förvaltningslagens krav har problemen i allmänhet kunnat lösas på något annat sätt. Statistiska uppgifter som rör detta finns endast för första halvåret 1984 och då var antalet återkallelser på denna grund litet. – Under sommaren 1984 intensifierades arbetet med den nya handbok som man sedan länge arbetat med. Utkast till bl. a. föreskrifter upprättades på respektive enhet, i detta fall av Eva Sellgren på arbetsvägledningsenheten. Utkasten granskades av den juridiska enheten. Det är ovisst vem där som granskade den nu aktuella föreskriften. Hela ärendet med den nya handboken föredrogs av Kruse för generaldirektören som fattade beslutet att anta den nya handboken. – Besvärärenden kom att handläggas av Eva Sellgren på arbetsvägledningsenheten, därför att någon på försäkringsenheten ansåg att ärendena inte hörde till den sistnämnda enheten. Eva Sellgren var osäker på frågan om besvärsrätt och konsulterade någon på juridiska enheten, hon minns inte vem, och fick beskedet att AMS beslut inte kunde överklagas. Hennes beslut kom sedan att tjäna som förebild i andra ärenden, bl. a. Jimmy Malms.

Slutligen skall noteras att arbetsförmedlingen numera har återkallat avstängningsbeslutet i Jimmy Malms fall och förordnat att lön skall utges till honom för avstängningstiden.

Bedömning

Den fortsatta utredningen skulle enligt mitt tidigare beslut avse bl. a. konsekvenserna för berörda enskilda av vad som förevarit. Den fortsatta utredningen har inte gett närmare besked på den punkten. Jag anser det dock inte påkallat att ytterligare utreda den saken. Anledningen är främst att AMS nu har vidtagit de åtgärder som rimligen kan krävas för att få till stånd rättelse i de fall där fel kan ha begåtts; i Jimmy Malms fall har arbetsförmedlingen förordnat att lön skall utgå för avstängningstiden. Min bedömning av utredningsbehovet i denna del påverkas också av den bedömning jag gör i ansvarsdelen.

När det gäller ansvarsfrågorna tilldrar sig naturligtvis frågan om ansvaret för innehållet i den felaktiga föreskriften och dess föregångare i promemorian det största intresset. Utredningen visar att ett flertal befattningshavare har tagit del i tillkomsten av dessa regler. Men det framgår också att en del av

dessa befattningshavare inte kunnat identifieras. Mot denna bakgrund har jag kommit fram till att det inte finns förutsättningar att utkräva ansvar på den nu berörda punkten av någon eller några enskilda befattningshavare vare sig i straffrättslig eller disciplinär väg. Det sagda innebär naturligtvis inte att AMS som myndighet kan gå fri från kritik. Som jag framhöll i mitt tidigare beslut finns det anledning att se allvarligt på det inträffade. Jag får hänvisa till den kritik jag uttalade där.

Även när det gäller ansvaret för vad som förekommit i Jimmy Malms fall får jag hänvisa till den kritik som jag redovisade i mitt tidigare beslut. Några ytterligare åtgärder från min sida är enligt min mening inte påkallade.

Kritik mot en länsarbetsnämnd för dess praxis när det gäller beslutsunderrättelser i fall då part företrätts av ombud

(Dnr 1026-1985)

I en anmälan till JO framförde Rune Leth klagomål mot länsarbetsnämnden i Göteborgs och Bohus län över bl. a. det sätt på vilket han behandlats när han uppträtt som ombud i ett ärende rörande bidrag till inköp av motorfordon. I ärendet hade Leth lämnat in en fullmakt från sin huvudman. Trots det tillställde nämnden huvudmannen beslutet i ärendet. Leth fick däremot inte del av beslutet.

Efter remiss avgav länsarbetsnämnden ett yttrande. Av yttrandet framgår att ärendet i fråga handlagts av byrådirektören Lennart Svensson. Och såvitt gäller handläggningen innehåller yttrandet följande.

Länsarbetsnämnden finner att bd Lennart Svensson i enlighet med praxis vid vår myndighet sänt meddelande om beslut till sökande. Endast i undantagsfall sänds detta till ombud om skäl därtill föreligger. Länsarbetsnämnden har av den fullmakt och övriga handlingar som föreligger i ärendet ej funnit styrkt att bd Lennart Svensson borde frångått praxis i handläggningen av åberopat ärende.

Ärendet avgjordes av JO Holstad genom ett beslut den 11 februari 1986. Beträffande den nu aktuella frågan uttalade han följande.

Klagomålen avser främst frågan hur länsarbetsnämnden behandlat Leth som ombud i ett ärende. I den delen kan först erinras om innehållet i 6 § förvaltningslagen (1971:290). Där föreskrivs i första stycket att den som för talan i ärendet får anlita ombud eller biträde. Den som har ombud skall dock medverka personligen, om myndigheten begär det. Enligt andra stycket har myndigheten en viss möjlighet att avvisa ett ombud. Förutsättningen är att ombudet visar oskicklighet eller oförstånd eller eljest är olämpligt. Av förarbetena till lagen (prop. 1971:30 s. 360) framgår att bestämmelsen om personlig medverkan tillkommit med tanke på situationer där partens personliga medverkan är nödvändig. I övrigt behandlas inte i förarbetena till förvaltningslagen vad det innebär att en part har rätt att ställa ombud för sig. Men reglerna bygger uppenbarligen på att myndigheterna skall respektera en

parts uttalande vilja i detta avseende och alltså normalt vända sig till ombudet i ärendet.

Enligt 18 § förvaltningslagen gäller som huvudregel att part skall underrättas om innehållet i det beslut varigenom ett ärende avgörs. Och en sådan underrättelse får ske genom delgivning. Regler om delgivning finns i delgivningslagen (1970:428). I 11 § finns följande bestämmelser, som avser ombuds ställning.

11 § Har den med vilken delgivning skall ske ombud i målet eller ärendet, bör handling, som ombudet är behörigt att mottaga, överbringas till ombudet. Överbringas handlingen till huvudmannen, bör ombudet underrättas härom.

Om annat ej följer av fullmakt, är ombud behörigt att mottaga delgivning av inlagor, beslut och andra handlingar. Detta gäller dock ej handling som avser föreläggande för huvudmannen att infinna sig personligen eller att eljest personligen fullgöra något.

Har beträffande fullmakt i visst slag av mål eller ärenden i annan författning meddelats bestämmelser som avviker från andrastycket, gäller de bestämmelserna.

Mot bakgrund av de nu återgivna bestämmelserna kan rättsläget sammanfattas på följande sätt. Beslut i ett ärende där ett ombud uppträder skall normalt tillställas ombudet. Undantag från denna huvudregel får inte göras i andra fall än då myndigheten finner det nödvändigt att avvisa ombudet med stöd av regeln i 6 § andra stycket förvaltningslagen. I de flesta fall kan det naturligtvis inte anses felaktigt att tillställa även ombudets huvudman ett exemplar av beslutet. Men det kan finnas fall då detta är olämpligt.

När det gäller klagandens fall framgår av länsarbetsnämndens yttrande att man inte gjort gällande att regeln i 6 § om avvisning av ombud skulle ha varit tillämplig. I alla händelser har man inte fattat något beslut om avvisning. Under sådana förhållanden hade man bort tillställa klaganden en underrättelse om beslutet i det aktuella ärendet.

Av det föregående framgår att den praxis som länsarbetsnämnden uppgett sig tillämpa i fråga om beslutsunderrättelser till ombud är klart felaktig. Jag utgår emellertid från att länsarbetsnämnden nu ändrar sin praxis. Det inträffade vittnar om att det kan finnas ett behov av information om dessa frågor inom arbetsmarknadsverket. Jag tillställer därför arbetsmarknadsstyrelsen ett exemplar av detta beslut.

Kritik mot en länsarbetsnämnd för felaktig tillämpning av arbetsmarknadskungörelsens besvärbestämmelser

(Dnr 865-1985)

JO Holstad meddelade den 7 oktober 1985 följande beslut.

Bakgrund

S. hade tidigare efter anvisning från arbetsförmedlingen i Avesta ett beredskapsarbete hos en skogsvårdsstyrelse. Den 24 oktober 1984 beslöt arbetsförmedlingen att återkalla den anvisningen. Samtidigt anvisade förmedlingen S. ett beredskapsarbete hos lantbruksuniversitetet i Garpenberg. I en skrivelse som kom in till länsarbetsnämnden i Kopparbergs län den 2 november 1984 anförde S. besvär över beslutet. Nämnden inhämtade ett yttrande från förmedlingen och beredde sedan S. tillfälle att inkomma med ytterligare synpunkter i ärendet.

Den 18 januari 1985 skrev nämnden till S. I skrivelsen angavs att "rent formellt finns ingen besvärsrätt beträffande anvisning till beredskapsarbete". Det angavs även att nämnden inte kunnat finna att förmedlingen hade brustit vid handläggningen av ärendet.

S. skrev också till arbetsmarknadsstyrelsen, AMS, i saken. Det skedde redan innan han fått länsarbetsnämndens besked. Den 5 februari 1985, då nämndens besked hade kommit, svarade AMS på S. skrivelse. I svaret uttalade AMS att enligt arbetsmarknadskungörelsen 112 b § kan länsarbetsnämndens beslut angående anvisning till beredskapsarbeten inte överklagas. Styrelsen uppgav sig därför vara förhindrad att som ett besvärssärende ta upp S:s klagomål på denna punkt. Styrelsen framhöll dock även att den inte funnit att förmedlingen brustit i handläggningen.

Klagomålen

I en anmälan som kom in till JO den 27 mars 1985 riktade S. anmärkningar mot det sätt på vilket han bemötts av länsarbetsnämnden och AMS. S. betonar att han inte vänder sig mot avgörandet i sak. Vad han kritiserar är i stället att han inte upplystes om att det inte går att överklaga. I stället för att lämna den upplysningen beredde nämnden honom tillfälle att inkomma med synpunkter i ärendet. Och sedan dröjde det månader innan han fick beskedet att han inte kunde överklaga. På samma sätt har AMS underlåtit att meddela att det inte fanns möjlighet att överklaga.

Utredningen

Efter remiss har länsarbetsnämnden i Kopparbergs län yttrat sig.

S. har kommenterat utredningen.

Bedömning

Bestämmelser om rätten att överklaga finns i 112 b § arbetsmarknadskungörelsen (1966:368). Dessa bestämmelser har ändrats flera gånger under senare tid. Efter en ändring (1984:525), som trädde i kraft den 1 juli 1984, hade paragrafen följande lydelse.

Beslut av arbetsförmedlingen att inte anvisa någon till ett beredskapsarbete får inte överklagas. Förmedlingens beslut i övrigt i fråga om beredskapsarbete får överklagas hos länsarbetsnämnden genom besvär. Nämndens beslut i sådana ärenden får inte överklagas.

Beslut som länsarbetsnämnden meddelar som första instans får överklagas hos arbetsmarknadsstyrelsen genom besvär. Styrelsens beslut i sådana ärenden får inte överklagas.

Beslut som arbetsmarknadsstyrelsen meddelar som första instans får överklagas hos regeringen genom besvär.

Efter en ny ändring (1984:1037), som trädde i kraft den 1 januari 1985, har den nu följande lydelse.

Beslut av arbetsförmedlingen att inte anvisa någon till ett beredskapsarbete får inte överklagas. Beslut som förmedlingen fattar enligt 72 a § får dock överklagas hos länsarbetsnämnden genom besvär. Förmedlingens beslut i övrigt i fråga om beredskapsarbete får också överklagas hos länsarbetsnämnden genom besvär. Nämndens beslut i nu nämnda ärenden får inte överklagas.

Beslut som länsarbetsnämnden meddelar som första instans får överklagas hos arbetsmarknadsstyrelsen genom besvär. Styrelsens beslut i sådana ärenden får inte överklagas.

Beslut som arbetsmarknadsstyrelsen meddelar som första instans får överklagas hos regeringen genom besvär.

Av bestämmelsens ordalydelse framgår att begränsningen av möjligheten att anföra besvär över arbetsförmedlingens beslut endast avser beslut att *inte anvisa* någon till ett beredskapsarbete. Enligt bestämmelsens nuvarande utformning är inte heller den begränsningen undantagslös. Alla andra beslut som förmedlingen fattar i fråga om beredskapsarbeten är i princip överklagbara. Det råder enligt min mening ingen som helst tvekan om att beslut att anvisa beredskapsarbete och beslut att återkalla anvisning till beredskapsarbete kan överklagas.

Förmedlingens beslut angående S. innebar att en anvisning till ett beredskapsarbete återkallades och att man samtidigt anvisade ett annat beredskapsarbete. Och S. hade i enlighet med vad jag tidigare anfört rätt att överklaga genom besvär hos länsarbetsnämnden. Nämnden handlade alltså fel när den påstod att förmedlingens beslut inte fick överklagas.

Jag har inte funnit anledning att driva utredningen vidare angående det fel som länsarbetsnämnden begått. Jag har då beaktat bl. a. att det begångna felet inte torde ha haft någon betydelse för utgången i sak.

Av bestämmelsen i 112 b § arbetsmarknadskungörelsen framgår att beslut som länsarbetsnämnd meddelar med anledning av besvär över ett beslut från arbetsförmedlingen om beredskapsarbete inte kan överklagas. Det besked som AMS lämnade till S. på den punkten kan alltså inte kritiseras. Och någon anledning att inleda en utredning angående AMS handläggning har jag därför inte funnit.

Vad som inträffat i S:s fall pekar på att det kan finnas ett behov för AMS att på något sätt informera personalen på arbetsförmedlingarna och länsarbetsnämnderna om innebörden i 112 b § arbetsmarknadskungörelsen. Jag tillställer därför AMS en kopia av detta beslut.

Övrigt

Fråga om vissa kommuner satt sig över förvaltningsdomstolars avgöranden i kommunalbesvärsmål

(Dnr 343-1984, 648-1984, 844-1984)

JO Holstad meddelade den 12 juli 1985 följande beslut.

Inledning

Detta beslut omfattar sammanlagt tretton fall där kommuner varit parter i kommunalbesvärsmål. Två av fallen har väckts genom klagomål och de övriga har jag tagit upp på mitt eget initiativ. Gemensamt för ärendena är att de på ett eller annat sätt rör frågor om kommuners vilja och förmåga att rätta sig efter beslut av förvaltningsdomstolar i besvärsmål.

En anmälan från Bengt Jonsson riktar sig mot Sigtuna kommun. Den huvudsakliga klagopunkten gäller att kommunen inte respekterat ett av kammarrätten i Stockholm meddelat verkställighetsförbud, som avser ett fullmäktigbeslut om aktieteckning.

En anmälan från Skattebetalarnas Förening riktar sig mot Trollhättans kommun. Även i detta fall rör det sig om ett fullmäktigbeslut om aktieteckning. Klagomålen gäller huvudsakligen att kommunen, trots att kommunalbesvärstalan väckts och även bifallits av kammarrätten i Göteborg, beslutat att öka det kommunala engagemanget i det berörda bolaget genom att förvärva ytterligare aktier.

I syfte bl. a. att få en bredare belysning av de frågor klagomålen aktualiserat har jag genomfört en särskild undersökning beträffande ett antal ärenden i andra kommuner. Sålunda har jag skrivit till styrelserna för nio primärkommuner och två landstingskommuner – som under åren 1982 och 1983 erhållit avgöranden från regeringsrätten i kommunalbesvärsmål som gått dem emot – och begärt redogörelser för de åtgärder som kommunalbesvärprocessen har föranlett i resp. fall. Dessa fall utgör tillsammans det stora flertalet av de fall av detta slag som under de angivna åren prövades av regeringsrätten.

I det följande kommer jag först att i ett avsnitt redogöra för de olika fallen. I ett senare avsnitt kommer jag att i ett sammanhang redovisa min bedömning av dem.

2 Bakgrund och utredning

2.1 Ärendet rörande Sigtuna kommun

Ärendet har väckts genom en anmälan från Bengt Jonsson. Beträffande händelseförloppet kan från handlingarna i ärendet följande antecknas.

I samband med att man fastställde budgeten för 1984 beslöt kommunfullmäktige i Sigtuna kommun den 23 november 1983 att bemyndiga kommunstyrelsen att teckna nyemitterade aktier i Märsta Hantverkshus AB för högst 3 700 000 kr.

Över fullmäktiges beslut anförde Svante Johansson kommunalbesvär hos kammarrätten i Stockholm. Han åberopade bl. a. att beslutet inte avsåg en angelägenhet för kommunen. I beslut den 12 januari 1984 förordnade kammarrätten att fullmäktiges beslut tills vidare inte fick verkställas.

I ett protokoll över ett sammanträde med kommunstyrelsen den 16 januari 1984 antecknades att kommunen i egenskap av aktieägare i Märsta Hantverkshus AB hade erbjudits att lämna skriftligt anbud på totalt 297 aktier i bolaget, uppdelade i 26 särskilda poster. Enligt protokollet beslöt vidare kommunstyrelsen bl. a. att bemyndiga styrelsens ordförande att inlämna skriftligt anbud på samtliga poster och att för varje aktie som kommunen skulle erhålla vid anbudsförfarandet teckna fyra aktier i pågående nyemission i bolaget.

Över detta beslut av kommunstyrelsen anförde Bengt Jonsson kommunalbesvär hos kammarrätten. Till stöd för sin talan anförde han i huvudsak följande. Kommunstyrelsens handlande innebar ett grovt nonchalerande av andemeningen i kammarrättens beslut den 12 januari 1984. Om det inte är lagligt att teckna nyemitterade aktier kan det inte heller vara tillåtet att köpa "gamla" aktier. Jonsson yrkade att kommunstyrelsens beslut skulle upphävas och hemställde dessutom att kammarrätten omedelbart skulle meddela verkställighetsförbud. I beslut den 24 januari 1984 uttalade kammarrätten att rätten senare skulle komma att företa målet till slutligt avgörande och förordnade att kommunstyrelsens beslut tills vidare inte fick verkställas.

I protokollet över ett sammanträde med kommunstyrelsen den 6 februari 1984 upptogs, under § 56, bl. a. följande.

Svante Johansson, Råbergsvägen 28, 190 40 Rosersberg, har hos kammarrätten överklagat kommunfullmäktiges i Sigtuna kommun beslut § 166:1983 om bemyndigande för kommunstyrelsen att teckna nyemitterade aktier i Märsta Hantverkshus AB för högst 3 700 000 kronor.

Kammarrätten har genom beslut den 12 januari 1984 meddelat att rätten kommer att företa målet till slutligt avgörande senare och dessutom förordnat att det överklagade beslutet tills vidare inte får verkställas.

Kommunfullmäktige beslöt den 26 januari 1984, § 19, att hos regeringsrätten överklaga kammarrättens beslut om verkställighetsförbud samt att bemyndiga kommunstyrelsen att inge besvärsskrivelse och att utveckla kommunens talan.

Sigtuna kommun delgavs kammarrättens beslut om verkställighetsförbud måndagen den 16 januari 1984. Besvär till regeringsrätten skall således inges senast måndagen den 6 februari 1984 kl 16.50.

Under omröstningen avgavs 11 ja-röster och 4 nej-röster.

Beslöts

1/ att till regeringsrätten inge besvärsskrivelse i enlighet med upprättat förslag;

I kommunstyrelsens sammanträdesprotokoll från den 6 februari 1984 upptogs vidare, under § 57, bl. a. följande.

Teckning av aktier vid nyemission av aktier i Märsta Hantverkshus AB.

Märsta Hantverkshus AB har beslutat öka aktiekapitalet genom nyemission, varvid innehav av en aktie berättigar till teckning av fyra nya aktier mot betalning av 100 kronor per aktie. Nyemissionen omfattar högst 56 000 aktier, varigenom aktiekapitalet ökar från 1 400 000 kronor till högst 7 000 000 kr.

Kommunen innehar nu 8 195 aktier och har härigenom teckningsrätt till 32 780 av de nyemitterade aktierna. Kostnaden för förvärvet av dessa aktier uppgår till 3 278 000 kronor. Detta förvärv ger kommunen samma andel av bolagets aktier som tidigare, 58,54 %.

Teckningsrätten kan av varje aktieägare överlåtas till annan. Kommunen har härigenom möjlighet att förvärva ytterligare aktier i bolaget, nämligen om annan aktieägare överlåter sin teckningsrätt till kommunen. Rent teoretiskt kan kommunen förvärva samtliga nyemitterade aktier, dels ock genom sin företrädesrätt, dels ock genom övertäckning. Kommunens andel av bolagets hela aktiekapital skulle då öka till 91,71 %. Kostnaden blir då totalt 5 600 000 kronor.

I 1984 års budget har för aktieteckning i Märsta Hantverkshus AB upptagits anslag med 3 700 000 kronor. För kostnad därutöver erfordras således tilläggsanslag, vars storlek blir beroende på det antal aktier kommunen kan förvärva. Om kommunen förvärvar aktier i bolaget i den utsträckning att tilläggsanslag erfordras, kan sådant anslag lämnas genom nyttjande av medel ur allmänna investeringsfonden och/eller genom upplåning.

BPA Byggproduktion AB har överlämnat 1 000 teckningsrättsbevis till kommunen. Detta innebär att Sigtuna kommun med företrädesrätt kan teckna ytterligare 1 000 aktier à 100 kronor.

Kommunledningen får framlägga följande skäl till föreslagen åtgärd.

Kammarrätten i Stockholm har i beslut den 12 januari 1984 som delgavs kommunen den 16 januari meddelat verkställighetsförbud för kommunstyrelsen att teckna aktier i pågående nyemission i Märsta Hantverkshus AB. Ärendet har således icke i sak avgjorts av kammarrätten. Över kammarrättens beslut har kommunstyrelsen den 6 februari 1984, § 56, beslutat att anföra besvär till regeringsrätten.

Kommunen äger för närvarande 58,54 % av aktiekapitalet i Märsta Hantverkshus AB och har ett borgensåtagande i storleksordningen 54 miljoner kronor.

Kommunen har således ett dominerande inflytande i bolaget, vars verksamhet är av stor betydelse för samhällsutbyggnaden i kommunen och ett viktigt instrument för att vidmakthålla och uppföra lokaler för hantverks- och småindustrin. Denna verksamhet ligger inom den kommunala kompetensen och är således av stort kommunalt intresse.

I det fall kommunen inte deltar i nyemissionen medför detta att kommunens aktiekapital kan nedgå till 11,7 %. I relation till gjorda borgensåtaganden är detta naturligtvis helt oacceptabelt. Kommunen kan icke heller genom Märsta Hantverkshus AB fortsättningsvis använda bolaget som instrument för nödvändig samhällsutbyggnad eller byggandet av lokaler till hantverks- och småindustri.

Märsta Hantverkshus AB är i stort behov av kapitaltillskott under de närmaste åren. Enligt bedömning av bolagets revisorer är kapitaltillskott utöver nu beslutade 5,6 miljoner en nödvändighet. Behovet av kapital är huvudsakligen beroende på kommande års underskott av centrumanläggningen, Märsta centrum.

Teckningstiden för nyemissionen går ut den 8 februari 1984. Före denna tid kan varken regeringsrätten eller kammarrätten avgöra anförda besvär. Även

i det fall kammarrätten senare eventuellt kommer att avslå anfört besvär har kommunens möjlighet att delta i nyemissionen förfallit eftersom det icke finns någon överensstämmelse mellan tidpunkten för avgörande i kammarrätten och aktiebolagslagens bestämmelser om tidpunkt för teckningstid, registreringar m. m.

Kommunledningen utgår från att anfört kommunalbesvär sedermera kommer att avslås. I händelse härav kommer som nämnts kommunen trots detta att förlora sin majoritet i bolaget om verkställighetsförbudet skall efterlevas.

Kommunledningen har därför funnit att kommunen i den uppkomna situationen måste säkerställa både tidigare insatt kapital och borgensåtaganden samt även att bolaget fortsättningsvis kan bedrivas på samma sätt som hittills. Kommunen måste därför tillförsäkras fortsatt inflytande i samma grad som tidigare.

Så länge kammarrättens avgörande i sak icke föreligger bör kommunen mot beaktande av vad ovan anförts verkställa teckning i enlighet med nedanstående förslag till beslut.

Det skall poängteras att om besvären mot förmodan vinner bifall skall kommunen verka för att de verksamhetsgrenar som icke anses vara i överensstämmelse med den kommunala kompetensen avvecklas och att bolaget bedriver verksamhet som överensstämmer med rättsens beslut.

Kommunledningen föreslår kommunstyrelsen besluta

- 1/ att med hänvisning till kommunfullmäktiges beslut den 23 november 1983, § 166 punkt 20, med företrädesrätt till följd av eget aktieinnehav teckna 32 780 nyemitterade aktier à 100 kronor i Märsta Hantverkshus AB;
- 2/ att till följd av erhållna teckningsrättsbevis med företrädesrätt teckna 1 000 aktier à 100 kronor;
- 3/ att, utöver vad företrädesrätten ger vid teckning av aktier, även teckna aktier utan företrädesrätt till ett antal av högst 22 220 aktier à 100 kronor;
- 4/ att, i det fall kostnaderna för aktieförvärvet överstiger upptaget anslag i 1984 års budget, finansiera denna överskjutande kostnad med anslag å högst 1 900 000 kronor ur allmänna investeringsfonden eller med lån till högst samma belopp;
- 5/ att fatta slutligt beslut om förslag till kommunfullmäktige om anslagstäckning sedan kostnaderna utöver 3 700 000 kronor blivit kända.

Ekonomikontoret har i yttrande den 6 februari 1984 tillstyrkt finansieringen enligt punkterna 4 och 5.

Av protokollet framgår vidare att kommunstyrelsen efter votering beslöt i enlighet med kommunledningens förslag. Under voteringen avgavs 8 ja-röster och 7 nej-röster.

I en skrivelse, som kom hit den 8 februari 1984, har Jonsson anmält kommunen för att den inte ville rätta sig efter kammarrättens beslut den 12 och den 24 januari 1984. Jonsson har också ifrågasatt om kommunens handlande innefattar brottsligt förfarande, närmast myndighetsmissbruk.

Efter remiss har kommunstyrelsen avgett yttrande i ärendet. Yttrandet innehåller bl. a. följande.

Kammarrätten beslöt den 24 januari 1984, mål nr 696-1984, vilket beslut delgavs kommunen den 25 januari 1984, att kommunstyrelsens beslut den 16 januari 1984, § 36, att lämna anbud på 297 st aktier tills vidare icke fick verkställas. Innan kammarrättens beslut delgavs kommunen hade kommunstyrelsens ordförande, i enlighet med kommunstyrelsens beslut, den 24

januari verkställt beslutet genom att inlämna skriftligt bindande anbud på de 297 aktierna till Märsta Hantverkshus AB. Eftersom kommunen hade verkställt beslutet innan kammarrättens verkställighetsförbud delgavs kan kommunens agerande icke anses vara ett trots mot kammarrättens beslut av den 24 januari.

Som framgår av beslut den 6 februari 1984, § 57, har kommunstyrelsen, medveten om kammarrättens verkställighetsförbud, beslutat att teckna nyemitterade aktier i Märsta Hantverkshus AB. De skäl som motiverade detta ställningstagande finns redovisade i paragraftexten och åberopas även i detta yttrande. Sigtuna kommunfullmäktige har sedermera genom beslut den 23 februari 1984, § 31, godkänt av kommunstyrelsen vidtagen åtgärd vad gäller frågan om teckning av aktier i Märsta Hantverkshus AB. I och med att fullmäktige godkänt vidtagen åtgärd har detta blivit fullmäktiges egen viljeyttring, nämligen att aktier skall tecknas i bolaget.

Utöver vad som redovisats i kommunens skrivelse till regeringsrätten och kommunstyrelsens beslut den 6 februari 1984, § 57, avseende de skäl som motiverat att teckning av aktier verkställts får följande anföras.

Sigtuna kommun äger för närvarande 8 195 st aktier i Märsta Hantverkshus AB vilket motsvarar 58,54 % av det totala aktiekapitalet. Antalet teckningsrätter i nyemissionen utgjorde 32 780 st aktier vilket i sig innebär ett icke ringa ekonomiskt värde. Kommunens borgensåtagande gentemot bolaget är i storleksordningen 54 miljoner kronor. Det sagda innebär att Sigtuna kommun hade stora ekonomiska intressen att bevaka i samband med nyemissionen i Märsta Hantverkshus AB där teckningstiden utgick den 9 februari 1984.

På anført besvär av en kommuninvånare beslutar kammarrätten om verkställighetsförbud för kommunen att teckna aktier. Detta beslut grundas enbart på vad klagande anført. Sigtuna kommun bereddes ej möjlighet till yttrande trots att tidsfrist ej kan anses ha förelegat. Även om kammarrätten formellt icke behöver höra kommun innan inhibitionsbeslut meddelas torde det vara en brist i lagstiftningen att så icke sker i vart fall när stora ekonomiska intressen står på spel. Icke heller har i föreliggande beslut deltagit sådana särskilda ledamöter som avses i 13 a § lagen om allmänna förvaltningsdomstolar (se regeringsrätten 1982-04-05 Bb 48/82).

Det är kommunens uppfattning att inhibition är till för att skydda enskilda människor mot felaktiga kommunala beslut. Här kan detta ej anses vara fallet och det är därför än mer anmärkningsvärt att kammarrätten ej berett Sigtuna kommun att avge yttrande.

I och med att kammarrättens verkställighetsförbud förelåg, stod det klart för kommunen att varken kammarrättens avgörande i sakfrågan eller regeringsrättens eventuella hävande av verkställighetsförbudet skulle föreligga före teckningstidens utgång den 9 februari 1984. Mot bakgrund av det skyddsintresse kommunen har att bevaka, nämligen dels att rädda redan satsat kapital, dels att rädda det värde teckningsrätterna betingade, dels slutligen att säkerställa bolagets fortsatta bestånd och kommunens inflytande med tanke på gjorda borgensförbindelser, har kommunen beslutat att teckna aktier i Märsta Hantverkshus AB. Efter teckningstidens utgång skulle kommunens möjlighet att delta i teckningen vara obefintlig.

Det är kommunstyrelsens uppfattning att verkställighetsförbud skall respekteras. I föreliggande fall har dock kommunen fattat beslut för att vara garderade i den händelse kommunen får rätt i sakfrågan, vilken ju inte är avgjord.

Det skall här noteras att om kommunalbesvären vinner bifall skall kommunen verka för att de verksamhetsgrenar som icke anses vara i överensstämmelse med den kommunala kompetensen avvecklas och att

bolaget bedriver verksamhet som överensstämmer med rättsens beslut.

Kommunen får vidare hänvisa till bifogat yttrande över anført besvär till kammarrätten i Stockholm.

Slutligen får framhållas att kommunstyrelsen för egen del icke anser att myndighetsmissbruk har begåtts eftersom dels kommunstyrelsens beslut inte skett "i myndighetsutövning" dels ock att kommunfullmäktige "övertagit" beslutet genom att godkänna detsamma.

Jonsson har kommenterat kommunstyrelsens yttrande. Jonsson har avslutningsvis också tagit upp en ny fråga. Denna gäller att kommunstyrelsens ordförande skall ha i strid mot meddelade verkställighetsförbud beordrat utbetalning av likvid för aktieteckningen den 13 mars 1984, 27 dagar innan betalning behövde ske. Detta skulle enligt Jonsson eventuellt kunna förklaras med att man önskade förekomma regeringsrättens beslut, som meddelades den 19 mars 1984 och innebar att prövningstillstånd vägrades. Jonsson ifrågasätter om inte åtgärden kan utgöra brottsligt förfarande, närmast trolöshet mot huvudman.

Beträffande det fortsatta skeendet i ärendet kan här antecknas följande.

Kammarrätten har den 21 juni 1984 meddelat fem domar som står i visst samband med varandra och alla går emot Sigtuna kommun. Tre av domarna gäller de kommunala beslut som närmare berörts i det föregående, nämligen fullmäktiges beslut den 23 november 1983 angående budget för 1984 med bemyndigande till aktieteckning, kommunstyrelsens beslut den 16 januari 1984 angående bemyndigande för styrelsens ordförande att inlämna skriftligt anbud på aktierna och kommunstyrelsens beslut den 6 februari 1984, § 57, om aktieteckning.

I domen rörande fullmäktiges beslut den 23 november 1983 i samband med fastställandet av budget för 1984 har kammarrätten yttrat följande.

Kammarrätten – som denna dag har att meddela fem särskilda domar angående olika beslut av Sigtuna kommun om förvärv av aktier i Märsta Hantverkshus AB – beslutar i det nu förevarande målet följande.

Märsta Hantverkshus AB har enligt bolagsordningen till föremål för sin verksamhet att äga och förvalta fast egendom ävensom att idka annan därmed förenlig verksamhet. Den i bolagsordningen angivna verksamheten är inte begränsad till handhavandet av sådana uppgifter som kan anses vara kommunala angelägenheter enligt 1 kap 4 § kommunallagen. Det kan redan därför, oavsett vilken verksamhet som bolaget faktiskt bedriver, inte vara en angelägenhet för Sigtuna kommun att äga aktier i bolaget. Kommunfullmäktige har följaktligen genom det nu överklagade beslutet överskridit sin befogenhet.

Kammarrätten upphäver kommunfullmäktiges överklagade beslut.

I domen rörande kommunstyrelsens beslut den 16 januari 1984 angående bemyndigande till anbudsgivning har kammarrätten yttrat följande.

— — —

Eftersom det ej är en kommunens angelägenhet att äga aktier i Märsta Hantverkshus AB, har kommunstyrelsen genom det överklagade beslutet överskridit sin befogenhet.

Kammarrätten upphäver kommunstyrelsens beslut.

I domen rörande kommunstyrelsens beslut den 6 februari 1984 om aktieteckning har kammarrätten yttrat följande.

Genom sitt beslut den 12 januari 1984 har kammarrätten meddelat kommunen verkställighetsförbud beträffande kommunfullmäktiges beslut den 23 november 1983 att bemyndiga kommunstyrelsen att teckna nyemitterade aktier i bolaget för högst 3 700 000 kr. Ett sådant förbud gäller omedelbart tills vidare, även om det överklagas.

Kommunstyrelsens nu överklagade beslut den 6 februari 1984 har, i vad det avser aktieteckning inom den av kommunfullmäktige beslutade kostnadsramen, fattats i strid mot kammarrättens verkställighetsförbud. Vad kommunstyrelsen sålunda har beslutat innebär ett överskridande av kommunstyrelsens befogenhet.

Vidare gäller beträffande kommunstyrelsens nu överklagade beslut att detta överskrider kommunstyrelsens befogenhet, eftersom det ej är en kommunens angelägenhet att äga aktier i bolaget.

Kammarrätten upphäver det nu överklagade beslutet.

I beslut den 15 november 1984 har regeringsrätten vägrat kommunen prövningstillstånd beträffande kammarrättens domar.

Vid kommunfullmäktiges sammanträde den 13 december 1984 har bl. a. följande antecknats till protokollet.

§ 201 Dnr Ka 040-076.906-84

Avyttring av aktier i Märsta Hantverkshus AB

Regeringsrätten har i beslut den 15 november 1984 vägrat Sigtuna kommun prövningstillstånd varav följer att kammarrättens dom står fast.

Sigtuna kommun har med anledning av regeringsrättens beslut genom advokat Lars Augustinsson fört förhandlingar med ett antal aktieägare om försäljning m. m. av Sigtuna kommuns aktier i Märsta Hantverkshus AB.

Avtal har träffats mellan parterna om försäljning m. m. av kommunens aktieinnehav. Avtalet är beroende av kommunfullmäktiges godkännande.

I korthet innebär avtalet att Sigtuna kommun säljer samtliga sina 8 195 st aktier för 300 kronor per styck till Sigtuna-Märsta Hantverks- och Industrieförening. Vidare skall avtalslutande aktieägare verka för att kommunens samtliga borgensförbindelser skall lösas senast den 30 juni 1985.

Kommunens tidigare lämnade aktieägartillskott på 550 000 kronor skall återbetalas med 150 000 kronor per år med början den 30 juni 1986 om bolagets ekonomiska ställning så medger. Förhandlingar skall upptagas mellan kommunen och bolaget om marken vid Märsta centrum.

Parterna har också förbundits att återkalla talan vid Sollentuna tingsrätt.

Slutligen skall bolaget ofördröjligen till kommunen återbetala likvid för de 36 905 tecknade aktierna om 3 690 500 kronor. Därutöver skall ränta erhållas från dagen när betalningen kom bolaget tillhanda tills återbetalning sker.

Kommunstyrelsen beslöt den 13 december 1984, § 446, föreslå kommunfullmäktige

att godkänna det den 7 december 1984 undertecknade avtalet enligt bilaga 1 mellan Sigtuna kommun, Märsta Hantverkshus AB och ett antal aktieägare i Märsta Hantverkshus AB avseende avyttring av Sigtuna kommuns aktier i Märsta Hantverkshus AB,

att likvid för de 8 195 försålda aktierna, 2 458 500 kronor skall avsättas till allmänna investeringsfonden i 1984 års bokslut,

att återbetalning till kommunen av inbetalt aktiekapital för nytecknade aktier, 3 960 500 kronor skall avsättas till allmänna investeringsfonden i 1984 års bokslut.

att återbetalning av aktieägartillskott till kommunen budgetmässigt får prövas i samband med upptagande av budget för 1986.

Beslör

i enlighet med kommunstyrelsens förslag.

Länsåklagarmyndigheten i Stockholms län och Gotlands län har den 11 juni 1985 meddelat beslut med anledning av anmälningar av Bengt Jonsson och Carl Leijonhufvud mot bl. a. företrädare för Sigtuna kommun. Anmälarna hade ifrågasatt bl. a. om brott förekommit i samband med att kommunstyrelsen verkställt kommunfullmäktiges beslut att satsa pengar i Märsta Hantverkshus AB. Länsåklagarmyndighetens beslut innebär att den förundersökning som inletts lagts ned. I beslutet har bl. a. följande uttalats.

Den verksamhet som här förekommit utgör aktivitet som faller under kommunens enskilda förvaltning (egenförvaltning). Kommunfullmäktige har genom vissa beslut förordnat att kommunen skall utvidga sina engagemang i enskild näringsverksamhet driven under privaträttsliga former. De grundläggande besluten har tagits av kommunalt organ vars verksamhet inte är att anse som myndighetsutövning i brottsbalkens mening. Kommunstyrelsen har därefter verkställt besluten och därmed följt huvudmannens – kommunens – vilja som den kommit till uttryck i fullmäktige. Någon lag eller författning som hindrar kommun att verkställa av förvaltningsdomstol ogillade kommunala beslut föreligger inte. Myndighetsmissbruk kan därmed svårigen tänkas föreligga.

Fråga om trolöshet mot huvudman förekommit måste ses med utgångspunkt från dels kommunen dels bolaget.

Som redan anmärkts har kommunstyrelsen och dess tjänstemän fullföljt fullmäktiges vilja. Om brott ändå skall ha förekommit måste sättet på vilket besluten verkställts innehålla brottsliga moment. Vad gäller den för tidiga utbetalningen av aktielikviden utan till en början någon räntekompensation torde en omedelbar skada ha inträtt. Det torde dock sedan överenskommelse träffats om räntekompensation inte kunna visas annat än att ett misstag begåtts. Under sådana förhållanden kan inte ett subjektivt uppsåt att direkt eller indirekt önska skada kommunen styrkas. Något skäl att i brottsligt syfte vilja berika bolaget på kommunens bekostnad kan överhuvudtaget inte tänkas.

Den skada som orsakats kommunerna genom att dess tillgångar tagits i anspråk för ett ändamål som inte ansetts förenligt med kommunal verksamhet har orsakats med huvudmannens vilja varför brott ej kan föreligga.

2.2 Ärendet rörande Trollhättans kommun

Ärendet har väckts genom en anmälan från Skattebetalarnas Förening. Beträffande bakgrunden kan här antecknas följande.

Under 1982 bedrevs förhandlingar mellan olika bolag och Trollhättans kommun om att bilda ett nytt aktiebolag, Nohabs Verkstads AB (NVAB). Bolaget skulle driva vidare viss verkstadsindustri som dittills bedrivits av en annan juridisk person och som under lång tid gett ett betydande antal

arbetstillfällen inom kommunen. I ett konsortialavtal som upprättades den 17 augusti 1982 mellan AB Bofors Nohab, AB Bofors, Nico International AB, Nohab Turbinteknik AB och Trollhättans kommun klargjordes de olika avtalsparternas bakgrund och intresse. Beträffande Trollhättans kommun angavs att kommunen "är angelägen om att kontinuiteten bevaras avseende Nohabs verksamhet och att sysselsättningen för de anställda tryggas". Aktiekapitalet fastställdes till 4 000 000 kr. och fördelades med 51 % på Nico, 15 % på Nohab Turbinteknik, 15 % på Bofors och 19 % på kommunen. I avtalet reglerades vidare en rad olika frågor rörande verksamheten. Kommunen åtog sig i avtalet också att tidigast den 1 januari 1984 ställa borgen för en checkräkningskredit om 5 000 000 kr., att ställa borgen för erforderliga färdigställandegarantier om högst 5 000 000 kr. och att i samarbete med NVAB anordna verkstadsutbildning i bolagets lokaler. Vidare gjorde kommunen ett borgensåtagande beträffande NVAB:s skyldigheter enligt ett hyreskontrakt avseende tiden den 1 september 1984 till den 1 september 1987. I ett särskilt avtal överenskom slutligen Bofors och kommunen om samarbete om marknadsföring av kapaciteter inom Nohabs industriområde.

Kommunfullmäktige beslöt den 27 september 1982 att godkänna konsortialavtalet av den 17 augusti 1982. Samtidigt beslöt fullmäktige bl. a. att anvisa anslag om 760 000 kr. för aktieteckningen och att uppdra åt kommunstyrelsen att teckna borgen på checkräkningskredit, för färdigställandegarantier och för hyresbetalning på det sätt som förutsatts i avtal. Fullmäktige lämnade dessutom uppdrag om anordnande av verkstadsutbildning och godkände avtalet om marknadsföring. Slutligen beslöt fullmäktige om anslagstäckning.

Över kommunfullmäktiges beslut anfördes kommunalbesvär av medlemmar av Skattebetalarnas Förening hos kammarrätten i Göteborg. I dom den 17 maj 1983 upphävde kammarrätten fullmäktiges beslut på den grunden att beslutet inte ansågs falla inom ramen för den kommunala kompetensen.

Kommunen förde målet vidare till regeringsrätten.

Sedan Nico International AB försatts i konkurs den 15 september 1983 skedde förhandlingar och överenskommelser mellan konkursboet och Trollhättans kommun och mellan kommunen och övriga intressenter om förvärv och fördelning av konkursboets aktieinnehav i NVAB. Det hela resulterade i två ärenden som föredrogs samtidigt och gjordes till föremål för gemensam överläggning vid sammanträde med kommunfullmäktige den 28 november 1983, §§ 236 och 237. Fullmäktige beslöt dels, § 236, att av Nico International AB:s konkursbo förvärva konkursboets aktieinnehav i NVAB, utgörande 51 % av aktiestocken, för en köpeskilling av en krona och dels, § 237, att försälja till AB Bofors 20 % av aktierna för en köpeskilling av en krona och 20 % av aktierna till Nohab Turbinteknik AB på samma villkor.

Med anledning av kommunens talan mot kammarrättens dom den 17 maj 1983 rörande kommunfullmäktiges beslut den 27 september 1982 beslöt regeringsrätten den 10 februari 1984 att vägra prövningstillstånd, till följd varav kammarrättens dom stod fast.

I en skrivelse har Skattebetalarnas Förening anmält kommunens åtgärd den 28 november 1983 att trots kammarrättens dom den 17 maj 1983 öka det kommunala engagemanget i NVAB "genom att förvärva ytterligare aktier i

bolaget och öka sin ägarandel från 19 till 70 %". Föreningen har i anmälningsskriften vidare förklarat, att beslutet den 28 november 1983 inte överklagats då det har ansetts meningslöst att föranstalta om nya överklaganden gentemot en kommun som ändå inte respekterar lag och kammarrättens dom.

Genom remiss till kommunstyrelsen har yttrande begärts över de åtgärder på berednings- och verkställighetsplanet som vidtagits med anledning av den förda kommunalbesvärstalan mot fullmäktiges beslut.

Kommunstyrelsen har lämnat ett utförligt svar på remissen. Svaret fogas som bilaga till detta beslut. (Bilagan här utelämnad av utrymmesskäl.)

Skattebetalarnas Förening har kommenterat kommunstyrelsens yttrande.

2.3 Övriga ärenden

2.3.1 Inledning

I skrivelser den 5 april 1984 vände jag mig till kommunstyrelserna i Arvidsjaur, Eskilstuna, Grums, Haninge, Lerums, Nacka, Orsa, Stockholms och Torsås kommuner samt förvaltningsutskotten i Stockholms läns och Västerbottens läns landstingskommuner. I skrivelserna hänvisades till en promemoria där ett antal utvalda fall från kommunalbesvärsexpraxis 1982 och 1983 som berörde dessa kommuner hade antecknats. Jag anmodade styrelserna för berörda kommuner och landstingskommuner att lämna en redogörelse för de åtgärder som kommunalbesvärprocessen hade föranlett i respektive fall. Jag hemställde också om att få del av eventuella allmänna synpunkter i ämnet.

I det följande lämnas först en kortfattad redogörelse för vad som framkommit angående de olika ärendena. Därefter ges en sammanställning av de allmänna synpunkter som olika kommuner framfört.

2.3.2 De olika ärendena

I samtliga fall har regeringsrättens avgöranden inneburit att det kommunala beslutet har upphävts. Redogörelserna här inskränker sig till den huvudsakliga innebörden av det kommunala beslutet och en hänvisning till regeringsrättens årsbok. Därefter anges i korthet vad respektive kommun gjort eller inte gjort efter regeringsrättens prövning.

Arvidsjaur kommun. Beslut av kommunfullmäktige att bevilja bidrag till facklig administration och information till löntagargrupporganisationerna inom LO och TCO. Ändamålet ansågs falla utanför ramen för den kommunala kompetensen (RÅ83 Ab 312). Bidragen (sammanlagt 39 000 kr.) hade betalats ut och ansågs av kommunen inte kunna återkrävas på civilrättsliga grunder.

Eskilstuna kommun. Beslut av kommunfullmäktige att anta regler för tomt- och småhuskö som innehöll villkor innebärande att endast personer som bostadssparat i viss bank kunde komma i fråga för tilldelning. Det ansågs kompetensöverskridande att ställa upp detta villkor (RÅ82 2:86). Positiv rättelse skedde genom att nya regler utan sådant villkor antogs.

Grums kommun. Beslut av skolstyrelsen att avslå en ansökan om hemspråksundervisning för två barn i en familj av tysk härkomst. Beslutet befanns strida mot en bestämmelse i skolförordningen (RÅ82 2:2). Positiv rättelse skedde genom att barnen erbjöds hemspråksundervisning.

Haninge kommun. Beslut av kulturnämnden att bevilja en kampanjkommitté inför folkomröstningen i kärnkraftsfrågan bidrag med 3 000 kr. för kulturinslag i samband med fest. Oaktat kulturnämnden i och för sig ägde lämna bidrag enligt det av kommunfullmäktige antagna kulturprogrammet ansågs festen ha ingått i folkkampanjens allmänna verksamhet inför folkomröstningen – vilken finansierades med statliga medel – på sådant sätt att det legat utanför kommunens befogenhet att lämna stödet (RÅ82 2:8). Beslutet inhiherades. Bidraget betalades aldrig ut.

Lerums kommun. Beslut av kommunfullmäktige om höjning av kommunens eltaxa, varav en del utgjordes av en i kommunens femårsbudget beslutad höjning för avsättning till en fond för bl. a. inlösen av andra eldistributörer. Beslutet ansågs innebära en överträdelse av självkostnadsprincipen och följaktligen befogenhetsöverskridande (RÅ82 Ab 370). Fullmäktige fattade beslut om rättelse som innebar *dels* att de medel som sålunda avsatts för framtida bruk återfördes till finansiering och avskrivning av redan beslutade investeringar i nya lokaler m. m., *dels* att taxan sänktes med avseende på den fortsatta tillämpningen. Även detta beslut överklagades. Genom dom den 24 oktober 1984 upphävde kammarrätten det första ledet av beslutet. Kammarrätten ansåg att bestämmelsen i 7 kap. 6 § kommunallagen om återgång av verkställighet i det aktuella fallet medförde skyldighet för kommunen att föranstalta om återbetalning till abonnenterna av överuttaget utom i sådana undantagsfall då det kunde tänkas uppkomma så stora svårigheter med att efterforska förutvarande abonnenter att en återbetalning inte rimligen kunde påfordras. Målet har överklagats till regeringsrätten. Något avgörande därifrån har ännu inte kommit.

Nacka kommun. Beslut av kommunfullmäktige om att godkänna ett avtal rörande Finnboda Varf angående markförvärv m. m. Den verksamhet man avsåg att bedriva kunde inte anses ingå i hamnverksamhet, som kan utgöra en kommunal angelägenhet. Beslutet, vilket befanns innebära ett betydande ekonomiskt bistånd, ansågs kompetensöverskridande trots att riksdagen uttalat sig för att förhandlingar i vilka kommunen tog del ledde till fortsatt verksamhet vid varvet (RÅ83 2:15). Efter regeringsrättens dom fördes nya förhandlingar mellan parterna i avsikt att träffa nya överenskommelser, som inte skulle ligga utanför kommunens kompetens. De nya överenskommelserna godkändes. Även fullmäktiges nya beslut överklagades. Målet ligger för närvarande i regeringsrätten.

Orsa kommun. Beslut av kommunfullmäktige om förvärv av en fastighet av ett aktiebolag i syfte att hyra ut lokalerna till bolaget. Beslutet ansågs med hänsyn till köpevillkoren och annat innefatta en subventionering av bolaget, som inte kunde rättfärdigas av arbetslöshetsskäl, och var följaktligen kompetensöverskridande (RÅ83 2:50). Ett yrkande om inhibition hade avslagits. Kommunstyrelsen hade fattat beslut om att fullmäktiges beslut skulle verkställas. Kort före regeringsrättens avgörande erhöles meddelande om att bolaget hade försatts i konkurs. Regeringsrätten beslöt att med

ändring av kammarrättens dom upphäva fullmäktiges beslut. Köpet fullföljdes inte av kommunen.

Stockholms kommun. Beslut av kommunstyrelsen att låta utföra en statistisk väljarundersökning. Beslutet inhiberades av kammarrätten. Kommunen överklagade till regeringsrätten, som beviljade prövningstillstånd men lämnade besvären utan bifall (RÅ82 2:15). Genom dom, som vann laga kraft, upphävde sedan kammarrätten kommunstyrelsens beslut med motivering att den avsedda opinionsundersökningen inte var en angelägenhet för kommunen och att kommunstyrelsen genom beslutet hade överskridit sin befogenhet. Beslutet blev aldrig verkställt.

Torsås kommun. Beslut av kommunstyrelsen att avskriva en hyresfordran hos ett aktiebolag. Anförda arbetslöshetsskäl underkändes. Beslutet ansågs kompetensöverskridande (RÅ82 Ab 164). Kommunen avstod från verkställighet och avskrev inte fordringen. Emellertid gick bolaget sedan i konkurs vilket gjorde att fordringen därefter ändå måste avskrivas.

Stockholms läns landstingskommun. Beslut av landstinget om inrättande av ett regionalt utvecklingsbolag. Den i bolagsordningen angivna verksamheten var inte begränsad till sådana uppgifter som utgör kommunala angelägenheter på näringslivets område, varför beslutet befanns ej kompetensligt (RÅ83 2:56). Beslutet hade inhiberats. Någon verkställighet skedde aldrig.

Västerbottens läns landstingskommun. Beslut av förvaltningsutskottet om inrättande av ledningsgrupper för planerings- och utredningsarbete m. m. Beslutet befanns stå i strid med gällande reglemente för landstingskommunens nämnder och motsvarande organ och upphävdes på den grunden (RÅ83 Ab 82). Beslutet verkställdes omedelbart. Efter regeringsrättens dom upphävde förvaltningsutskottet ett beslut att utse ledamöter för en ny mandatperiod. Samtidigt beslöt utskottet att de uppgifter som åvilat ledningsgrupperna skulle övergå till respektive nämnd. Genom regeringsrättens dom och förvaltningsutskottets beslut återställdes rättsläget helt till tiden före landstingets beslut.

2.3.3 Allmänna synpunkter från kommunerna

Fem av kommunerna har begagnat tillfället att anföra allmänna synpunkter kring frågekomplexet verkställighet och återgång av kommunala beslut. Det allmänna intrycket av dessa synpunkter är att man i stort sett tycks vara tillfreds med gällande ordning. Men viss kritik riktas mot långsamheten i besvärsförfarandet. Från en kommun framförs kritik mot inhibitionsinstitutet och de begränsade möjligheterna att överklaga ett verkställighetsförbud till regeringsrätten. Kommunernas synpunkter återges här i det följande.

Arvidsjaurs kommun: Allmänt har kommunen den uppfattningen att som huvudregel bör gälla att kommunala beslut skall kunna verkställas omedelbart. Med nuvarande besvärsgång i kommunalbesvärs mål skulle eventuellt kammarrätterna åläggas att ex officio pröva om det finns skäl att förbjuda verkställighet av beslut som överklagats. Sådan prövning skulle endast ske när det förelåg starka skäl.

Haninge kommun: Värdet av besvärsinstansens beslut om inhibition ligger

i att det sker *skyndsamt*. Det får i detta sammanhang förutsättas att övervägande om inhibition skall meddelas eller inte sker så snart besvären inkommit.

För att kammarrätten skall kunna meddela inhibition krävs att det klart framgår av besvären med bifogade handlingar, att det överklagade beslutet inte bör verkställas. Detta sker genom tillämpning av 28 § förvaltningsprocesslagen. Om inte inhibitionsbeslutet grundat sig på felaktiga förutsättningar – här bortses från förbudet mot taleändring – har kommunen att räkna med att besvären avgörs till förmån för den som besvärat sig, dvs. det kommunala beslutet upphävs. Verkställigheten i ett sådant ärende får självfallet avvakta kammarrättens dom.

På samma sätt som det är påkallat med ett skyndsamt beslut om inhibition, är det också påkallat med ett snabbt avgörande av besvären. I annat fall uppstår ett långvarigt läge av rättslig osäkerhet. Detta ter sig särskilt komplicerat då avtal eller andra civilrättsliga åtaganden förutsätter ett kommunalt beslut. Dessa olägenheter kan i och för sig villkoras bort genom en formulering i avtalstext av typen "Detta avtal gäller under förutsättning av lagakraftvunnet beslut av NN". I detta fall torde (framställning om) inhibition inte bli aktuell.

En annan väg att tillförsäkra sig orubbad verkställighet är att efter besvärstidens utgång infordra lagakraftbevis från kammarrätten och först därefter verkställa beslutet.

Själva återgångsförfarandet av ett upphävt kommunalt beslut är i hög grad relaterat till beslutets innehåll. Om man bortser från fel i beslutets tillkomst – "ej har tillkommit i laga ordning" – skall rättsläget återställas till vad som gällde innan beslutets tillkomst.

Kommunkansliet anser sammanfattningsvis att frågor om besluts verkställighet och dess eventuella återgång i praktiken inte vållar några större problem. Behovet av ytterligare legala möjligheter för att framtinga återgång av verkställighet är därför inte särskilt påkallat. Den lagreglering av återgång som redan finns i 7 kap. 6 § kommunallagen är således tillräcklig. Grunden för denna uppfattning är att kommunerna som offentligrättsliga juridiska personer måste anses ha både omdöme och ansvar att själva lösa återgångsfrågan på mest fördelaktigt sätt för alla parter.

Av vikt är dock att besvärinstansernas beslut om inhibition meddelas skyndsamt, liksom utfallet av besvären.

Stockholms kommun: Har överlämnat en promemoria av föredragande borgarrådet och ett yttrande från juridiska avdelningen. I promemorian hänvisas i huvudsak till yttrandet som innehåller bl. a. följande.

Stockholms kommun har vid tidigare tillfällen yttrat sig i dessa frågor, bl. a. i remissvar över kommunalrättskommitténs betänkande (SOU 1971:84) "Kommunal kompetens", och kommunalbesvärskommitténs betänkande (SOU 1982:41) "Överklagande av kommunala beslut". Kommunen har i samband därmed betonat de svårigheter som kan föreligga vid återgång av kommunala beslut, exempelvis i den situationen där det verkställda beslutet innebär att avtal slutits med godtroende part. Detta torde framförallt kunna inträffa i samband med fastighetsförvärv. Om besvären anförs relativt lång tid efter det beslutet fattats, hinner ofta verkställigheten framskrida så långt att ett inhibitionsbeslut blir verkningslöst.

I remissvar över kommunallagsutredningens betänkande (SOU 1974:99) "Enhetlig kommunallag" framhöll kommunen att det däri upptagna förslaget beträffande rättelse av kommunala beslut "otvivelaktigt är att föredraga framför JO:s mer drakoniska lösning av återgångsproblematiken" sådan den kommit till uttryck i JO:s skrivelse den 3 februari 1965 till Kungl. Maj:t. Med anledning av kommunalrättskommitténs sedermera ej förverkligade förslag att göra prövningen av frågan om verkställighetsförbud obligatorisk framhöll kommunen även att möjligheten att meddela interimistiskt verkställighetsförbud måste användas med stor varsamhet.

Det finns anledning att här åter peka på en i detta sammanhang väsentlig fråga, vilken av kommunen diskuterats bl. a. i remissvaret över SOU 1982:41.

Före instansordningsreformen upptogs besvär över inhibitionsbeslut utan prövningstillstånd. Detsamma gällde då också i fråga om interimistiska inhibitionsbeslut i andra mål, där prövningstillstånd annars krävdes. I samband med reformen ändrades emellertid 35 § förvaltningsprocesslagen på så sätt att kravet på prövningstillstånd även kom att gälla bl. a. beslut om inhibition i kommunalbesvärsmål. Denna ändring motiverades av rent praktiska skäl, och dess lämplighet och konsekvenser när det gäller inhibitionsbeslut synes överhuvudtaget inte ha övervägts närmare. Typiskt sett ger villkoren för prövningstillstånd, dvs. att prejudikatsintresse eller resningsgrund o. d. föreligger, mycket ringa utrymme för upptagande av inhibitionsbeslut till överprövning, eftersom kravet på prejudikatsintresse ju i princip anknyter endast till inhibitionsfrågan och inte till själva saken. Detta förhållande kan få allvarliga konsekvenser i ärenden där överklagande sker genom kommunalbesvär. Om möjligheten till appell i realiteten saknas mot i sak mindre väl grundade verkställighetsförbud kan betydande skador åsamkas den kommunala verksamheten, t. ex. i fall då ändamålet med ett – som det senare visar sig – lagligt kommunalt beslut förfaller under den tid verkställighetsförbud råder eller då förbudet medför en utgift eller merkostnad som ej kan återvinnas när kommunalbesvären ogillas. Det ovan refererade målet är ett gott exempel på en sådan situation där ändamålet med beslutet i realiteten förfallit under den tid inhibitionen gällde. Hade beslutet sedermera befunnits vara lagligt, hade vid den tidpunkt då kammarrättens dom meddelades – närmare sex månader efter kommunstyrelsens beslut – skäl saknats att verkställa beslutet mot bakgrund av att undersökningen i sådant fall troligen inte hade kunnat slutföras i tillräckligt god tid före valdagen.

I detta sammanhang bör erinras om den diskussion rörande verkställighetsförbud som förekom vid tillkomsten av 7 kap. 4 § kommunallagen i dess lydelse före instansordningsreformen. I anslutning till kommunernas och kommunförbundets farhågor beträffande de svårigheter verkställighetsförbud kan vålla en kommun erinrade departementschefen om att kommunen alltid kan överklaga länsstyrelsens beslut om verkställighetsförbud och att sådana besvär behandlas med förtur i regeringsrätten (prop. 1975/76:187 sid. 555). Den omständigheten att inhibitionsbeslut alltid kunde bli föremål för prövning i regeringsrätten kan alltså sägas ha utgjort en förutsättning för den utformning inhibitionsinstitutet fick i den nya kommunallagstiftningen.

Med anledning av de här anförda synpunkterna ansåg kommunen i remissvaret att kravet på prövningstillstånd vid besvär över inhibitionsbeslut i kommunalbesvärsmål borde utmönstras. Detta skulle kunna ske genom ett tillägg till 7 kap. 4 § första stycket kommunallagen i dess lydelse enligt kommitténs förslag, av innebörd att bestämmelserna om prövningstillstånd i förvaltningsprocesslagen dock inte gäller vid besvär över beslut varigenom kammarrätten förbjudit att det överklagade beslutet verkställs. Ett alternativ

är eventuellt att kravet på prövningstillstånd behålles men att kammarrättens befogethet att förordna om inhibition i kommunalbesvärsmål inskränks, t. ex. till fall då det klandrade beslutet är uppenbart olagligt eller då det finns skäl antaga att ett allmänt eller enskilt intresse annars kan åsamkas en beaktansvärd skada. Denna synpunkt kom även till uttryck i minoritetens yttrande i här aktuellt fall, RÅ82 2:15.

Torsås kommun: I det berörda målet (som gällde fråga om avskrivning av en hyresfordran) hade kommunstyrelsen och besvärinstanserna skilda uppfattningar om vad som kan vara en kommunens angelägenhet. Kommunstyrelsen hävdar att den haft fog för sin uppfattning och att det sålunda kan finnas fall där besvärinstansernas tolkning av gällande lag och tillämpningen av den kan få olyckliga konsekvenser för kommunerna.

Västerbottens läns landstingskommun: Som allmänt vedertagen praxis i fråga om verkställighet av beslut som kan överklagas med kommunbesvär får anses gälla att besluten kan verkställas när beslutet är fattat. Endast i fråga om beslut där verkställande organ känner till eller förmodar att besvär kan anföras torde verkställigheten få anstå till dess att beslutet vunnit laga kraft. Att i alla lägen avvakta att beslut vinner laga kraft innan de verkställs skulle utan tvekan få negativa effekter på den kommunala verksamheten. Följden skulle bl. a. bli ökad byråkrati och minskad effektivitet inom de kommunala förvaltningarna.

Nu gällande ordning om beslutsverkställighet bör därför bibehållas. Stadgandet i kommunallagen om rättelse av verkställda beslut som upphävs förstärker enligt utskottets mening ett dylikt synsätt.

Förvaltningsutskottet finner således att nu tillämpad praxis och gällande lagstiftning rörande verkställighet av kommunala beslut som kan överklagas med kommunalbesvär fungerar väl ur såväl praktiska som formella aspekter.

Ur kommunal synvinkel kan dock tidsutdräkten i besvärprocessen förorsaka osäkerhet och problem i fråga om besluts verkställighet. I det mål, som föranlett JO:s anmodan om förvaltningsutskottets redogörelse, fattades beslutet 1980-01-21. Regeringsrätten infordrade yttrande från utskottet 1980-10-07.

Regeringsrättens remiss var den första formella indikationen på att besluten överklagats. De organisatoriska förändringar som besluten innebär hade då genomförts cirka åtta månader tidigare. Någon prövning av verkställighetsåtgärderna i det skedet var således utesluten. Målets avgörande dröjde ytterligare cirka två och ett halvt år.

I aktuellt fall var en återgång av besluten möjligt tack vare att de avsåg en intern organisatorisk fråga. I kommunala ärenden, särskilt där civilrättsliga partsförhållanden föreligger, är det av vikt att tiden från beslut till lagakraftvinnande ej är orimligt lång. Möjligheterna att bedöma lämplig tidpunkt för verkställighet samt förutsättningar för återgång av eventuellt upphävt beslut minskar i takt med tiden för lagakraftvinnande.

3 Bedömning

3.1 Något om gränserna för JO:s tillsyn på det kommunala området

JO:s tillsyn över kommunal verksamhet är enligt gällande instruktion underkastad vissa begränsningar. Dessa begränsningar innebär bl. a. att de beslutande församlingarna (kommunfullmäktige och landsting) är helt undantagna från tillsynen. Jag är därför förhindrad att ingripa mot fullmäktige och att närmare granska ett fullmäktigebeslut som sådant.

Styrelserna (kommunstyrelser och förvaltningsutskott) har emellertid tillsammans med andra nämnder ett självständigt ansvar som organ för beredning och verkställighet i ärenden vari fullmäktige (landstinget) har att fatta beslut (1 kap. 5 §, 2 kap. 16 §, 3 kap. 1 och 13 §§ kommunallagen). Även i ärenden där beslutsrätten tillkommer fullmäktige kan jag alltså göra en viss granskning, men granskningen måste i sådana fall inskränkas till nämndernas särskilda befattning med saken.

Vad beträffar beslut som fattas inom ramen för nämndernas förvaltande verksamhet gäller endast de allmänna begränsningar i tillsynen som följer av att hänsyn måste tas till den kommunala självstyrelsens förutsättningar och arbetsformer. I praktiken innebär detta bl. a. att överväganden av lämplighetskaraktär o. d. som kan ligga bakom ett beslut som regel inte kommenteras av JO. Kärnan i tillsynsgranskningen är en rättslig prövning som sker med utgångspunkt i de bestämmelser i kommunallagen och annan offentligrättslig lagstiftning som direkt styr den kommunala verksamheten.

Det skall tilläggas att varken aktiebolag eller ställföreträdare för aktiebolag står under JO:s tillsyn. Detta gäller även om aktiebolaget ägs av stat eller kommun. Undantag gäller bara för det fallet att aktiebolaget utövar myndighet och det undantaget är inte aktuellt här.

3.2 Ärendet rörande Sigtuna kommun

Som framgår av det föregående beslöt kommunfullmäktige i Sigtuna den 23 november 1983 i samband med att man fastställde budgeten för 1984 att bemyndiga kommunstyrelsen att teckna nyemitterade aktier i Märsta Hantverkshus AB för högst 3,7 milj. kr. Sedan en kommunmedlem överklagat beslutet förordnade emellertid kammarrätten i Stockholm den 12 januari 1984 att beslutet inte fick verkställas.

Klaganden fäster i sin klagoskrift uppmärksamheten främst på att kommunstyrelsen den 6 februari 1984 i strid med kammarrättens förbud beslöt att genomföra en omfattande aktieteckning i det angivna bolaget. Kommunstyrelsen har i yttrande hit inte bestritt att man satt sig över verkställighetsförbudet genom att besluta om aktieteckningen. Med hänvisning till ett antal olika omständigheter tycks man emellertid mena att beslutet var försvarligt.

Som skäl för att besluta att trots verkställighetsförbudet teckna aktier angav kommunstyrelsen i själva beslutet bl. a. att kommunens andel i bolagets aktiekapital skulle kunna gå ned till en i förhållande till gjorda borgensåtaganden oacceptabel nivå om man inte deltog i nyemissionen, att teckningstiden gick ut den 8 februari 1984, att varken regeringsrätten eller kammarrätten dessförinnan kunde avgöra anförda besvär och att kommun-

ledningen utgick från att besvärerna sedermera skulle komma att avslås. I sitt yttrande hit har kommunstyrelsen argumenterat efter i huvudsak samma linjer. Vidare har man anmärkt på att kommunen inte fick tillfälle att yttra sig innan verkställighetsförbudet meddelades fastän tid hade funnits för detta. Kommunstyrelsen har dessutom framhållit att kommunen, om kommunalbesvärerna vinner bifall skall verka för att de verksamhetsgrenar som inte anses vara i överensstämmelse med den kommunala kompetensen avvecklas och att bolaget bedriver verksamhet som överensstämmer med rättsens beslut.

Ett förordnande om verkställighetsförbud med stöd av 28 § förvaltningsprocesslagen gäller omedelbart. Den omständigheten att beslutet överklagas påverkar i och för sig inte beslutets giltighet. Ett verkställighetsförbud förlorar sin verkan först om det upphävs. Det råder alltså inte någon tvekan om att verkställighetsförbudet var formellt gällande i detta fall och att kommunstyrelsen hade skyldighet att respektera det.

Kommunstyrelsens anmärkning att styrelsen inte hörts innan kammarrätten gick till beslut leder inte till någon annan bedömning. Någon skyldighet att kommunicera i sådana lägen är inte föreskriven och en sådan åtgärd är säkert mindre vanlig. Detta ligger i sakens natur. Närmast är det en bedömningsfråga som besvärinstansen disponerar över.

Vad kommunstyrelsen anfört i övrigt utgör argument för en annan ståndpunkt än den som kammarrätten intog. Men givetvis gav dessa argument inte kommunen rätt att sätta sig över kammarrättens beslut.

Det är helt klart att kommunstyrelsen fullt medvetet trotsade verkställighetsförbudet. De ledamöter som röstade för beslutet handlade alltså oriktigt. Det skedda är i hög grad klandervärt. Att offentliga organ uppsåtligen trotsar i behörig ordning tillkomna domstolsavgöranden kan under inga förhållanden godtas.

Mot bakgrund av det sagda har jag övervägt vilka möjligheter det finns att vidta rättsliga åtgärder mot de ledamöter av kommunstyrelsen som medverkade till beslutet den 6 februari om aktieteckning och de senare kommunala beslut och åtgärder som kan sägas ha varit en direkt uppföljning av det beslutet. Till att börja med finns det givetvis anledning att undersöka om de ansvariga gjort sig skyldiga till brott genom sitt handlande.

Det är närmast straffbestämmelserna i 20 kap. 1 § brottsbalken om myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning som är av intresse i sammanhanget. En förutsättning för straff enligt dessa bestämmelser är att någon i "myndighetsutövning" åsidosätter vad som till följd av lag eller annan författning gäller för myndighetsutövningen. Förarbetena till bestämmelserna ger inte för det här fallet någon klar vägledning för bedömningen av om det rör sig om myndighetsutövning. Det ligger emellertid närmast till hands att anta att de beslut och åtgärder det gäller inte kan anses som myndighetsutövning i bestämmelsernas mening. Det rör sig ju här om aktieförvärv, dvs. en verksamhet som inte i de hänseenden det här gäller är närmare reglerad i kommunallagen eller annan offentlighetslagstiftning.

På dessa skäl har jag funnit att det inte går att ingripa med åtal för brott enligt bestämmelserna i 20 kap. 1 §. Jag har inte heller funnit det möjligt att styrka att något annat brott begåtts av dem som i ärendet företrätt kommunen.

Ledamöterna av kommunstyrelsen är i egenskap av förtroendevalda inte underkastade något disciplinärt ansvar. Något ingripande av det slaget kan därför inte heller komma i fråga.

Som framgår av det sagda är jag starkt kritisk till att kommunen satt sig över kammarrättens verkställighetsförbud. Men någon möjlighet till ytterligare åtgärder mot de ansvariga har jag inte. I övrigt har jag inte funnit skäl att gå närmare in på enskildheterna i kommunens handläggning. Däremot återkommer jag i ett följande avsnitt med synpunkter på frågan om behovet av ändrade rättsregler för att komma till rätta med fall av det här slaget.

3.3 Ärendet rörande Trollhättans kommun

Till en början vill jag i korthet erinra om huvuddragen i händelseförloppet.

Genom fullmäktiges beslut den 27 september 1982 godkändes det berörda konsortialavtalet. Samtidigt anvisades medel för aktieteckning m. m. Sedan beslutet överklagats meddelade kammarrätten i Göteborg en dom den 17 maj 1983 som innebar att beslutet upphävdes. Målet fördes sedan av kommunen vidare till regeringsrätten, som den 10 februari 1984 avgjorde det genom att vägra prövningstillstånd. Under hela denna tid – bortemot ett år och fem månader – var alltså giltigheten av fullmäktiges beslut beroende av domstols prövning. Något förordnande om verkställighetsförbud meddelades inte under handläggningstiden. Emellertid beslöt kommunstyrelsen den 27 oktober 1983 att lägga fram ett förslag till fullmäktige – som antogs av fullmäktige genom ett beslut den 28 november 1983, vilket lämnades oöverklagat – om visst ytterligare engagemang i företaget.

Jag har förstått klagomålen så att föreningen är kritisk främst till att kommunfullmäktige den 28 november 1983, trots kammarrättens dom den 17 maj samma år, beslöt om ett ökat kommunalt engagemang i det aktuella företaget. Som jag har nämnt i det föregående (avsnitt 3.1) står emellertid kommunfullmäktige inte under JO:s tillsyn. Jag får därför begränsa min granskning till kommunstyrelsens befattning med saken, nämligen det förslag till beslut som man lade fram i oktober 1983 och verkställigheten av fullmäktiges beslut.

När det gäller kommunstyrelsens förslag till utvidgning av det kommunala engagemanget i företaget har styrelsen argumenterat huvudsakligen efter två linjer. För det första framhåller man att verkställighetsförbud inte hade meddelats och menar att det stått öppet för kommunen att hävda sin egen mening i den rättsliga frågan, som gäller om kommunens handlande höll sig inom ramen för den kommunala kompetensen. För det andra gör man gällande att det av styrelsen föreslagna beslutet under hösten 1983 var av en annan karaktär än det ursprungliga beslutet. Det skulle närmast vara att betrakta som en ekonomisk skyddsåtgärd, vilken sedd för sig skulle kunna vara försvarbar även om det ursprungliga beslutet inte skulle stå sig.

För min del konstaterar jag att kammarrättens dom den 17 maj 1983 inte hade vunnit laga kraft när det utökade kommunala engagemanget kom till stånd under hösten samma år. Domen var alltså under den tiden inte formellt bindande. Kommunen hade alltså i det läget en viss frihet att väga olika intressen mot varandra. Men givetvis var denna frihet inte obegränsad.

Kommunallagens kompetensregel måste uppenbarligen respekteras.

Frågan om beslutet i november 1983 var godtagbart enligt kommunallagen eller inte har inte prövats besvärsvägen. Uppenbarligen kan frågan diskuteras. Det gäller emellertid här ett område där olika meningar kan göras gällande. Och i sådana fall är utrymmet för JO att kritisera de bedömningar som gjorts i viss mån begränsat. Mot denna bakgrund har jag inte funnit tillräcklig anledning att här rikta kritik mot kommunstyrelsen för dess befattning med saken under hösten 1983.

I övrigt har jag inte funnit anledning att närmare kommentera enskildheterna i detta ärende.

3.4 *Undersökningen beträffande elva kommunalbesvärsmål*

Undersökningen omfattar elva olika fall från lika många kommuner. Det gemensamma för fallen är att de alla helt eller till någon del fördes till avgörande av regeringsrätten under åren 1982 och 1983 och att avgörandena gick kommunerna emot. Dessa elva fall utgjorde det stora flertalet av de fall av detta slag som förekom under dessa år.

Undersökningen visar bl. a. följande. I sex fall verkställdes beslutet under den tid besvärprocessen pågick. I de fem övriga kom alltså någon verkställighet inte till stånd. När det gäller de verkställda besluten skedde någon form av rättelse i fem fall av sex. I det sjätte ansåg kommunen att man på civilrättsliga grunder var förhindrad att åstadkomma rättelse. Beslutet avsåg ett bidrag som man ansåg sig inte kunna återkräva. I tre av de fem fall där verkställighet inte kom till stånd hade verkställighetsförbud meddelats. Något fall då verkställighetsförbud åsidosattes förekom inte.

Beträffande handläggningen av de olika fallen sedan kommunalbesvär anförts ger utredningen inte underlag för någon kritik. Och jag har inte funnit något skäl att driva utredningen vidare. Jag får alltså konstatera att det i de undersökta fallen inte kommit fram några belägg för bristande respekt hos berörda kommuner för domstolarnas avgöranden.

3.5 *Sammanfattande synpunkter*

I det föregående har jag redovisat tretton fall där olika kommuner fattat beslut som sedermera – efter kommunalbesvär – helt eller till någon del har upphävts av vederbörande förvaltningsdomstol. Två av fallen har tagits upp efter klagomål. De övriga elva har jag tagit upp på eget initiativ. De utgör det stora flertalet av de fall som prövades av regeringsrätten under åren 1982 och 1983 och där avgörandena gick kommunerna emot. Frågan i samtliga fall har varit om den berörda kommunen respekterat vad domstolen beslutat.

Beträffande ett av klagörendena – det som rörde Trollhättans kommun – har jag inte funnit tillräcklig anledning till kritik för bristande vilja att rätta sig efter vad domstolarna bestämt. Och i fråga om de elva initiativärendena har jag kunnat konstatera att utredningen inte ger belägg för någon bristande respekt för domstolarnas beslut. Men i det återstående fallet – klagörendet rörande Sigtuna kommun – har jag funnit anledning till allvarlig kritik. I det fallet har jag konstaterat att kommunen fullt medvetet satt sig över ett i

behörig ordning tillkommet domstolsavgörande.

Det som inträffade i Sigtuna är dessvärre inte unikt. I april 1984 konstaterade justitiekanslern (JK) i ett beslut angående en annan kommun att kommunstyrelsen fullt medvetet först hade beslutat föreslå kommunfullmäktige att fatta ett beslut som skulle strida mot ett verkställighetsförbud och därefter verkställt fullmäktigebeslutet. Enligt uppgift har JK för närvarande ett liknande fall under prövning.

Det framgår av avsnitt 2.1 att det inte finns någon möjlighet att ingripa med straff eller disciplinära åtgärder mot förtroendevalda som trotsar ett verkställighetsförbud som meddelats i en kommunalbesvärsprocess. Det kan tilläggas att ingripanden av det slaget inte heller är möjliga på den grunden att vederbörande sätter sig över regeln i 7 kap. 6 § kommunallagen om skyldighet för kommunala organ att föranstalta om rättelse av verkställighet som skett av ett beslut som senare blivit upphävt.

Enligt min uppfattning är det mycket allvarligt att det förekommit flera fall där vederbörande kommunala organ helt enkelt struntat i domstolarnas avgöranden. Mot bakgrund av dessa fall anser jag att det nu finns anledning för statsmakterna att vidta åtgärder i syfte att förebygga att ytterligare fall av detta slag inträffar. Det är troligt att lagändringar kan behövas. Förutom en förstärkning av möjligheterna att ingripa på olika sätt mot felande kommuner kan det finnas anledning att överväga om ändringar eller preciseringar i gällande regler om den kommunala kompetensen kan vara en lösning. Möjligen kan det också vara motiverat att överväga ändringar i bestämmelserna om kommunalbesvär.

Jag skall inte här gå närmare in på vilka lösningar som är tänkbare. När det gäller möjligheterna att ingripa med straff vill jag endast erinra om att en ändring av straffbestämmelserna i 20 kap. 1 § brottsbalken om myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning nyligen diskuterats i en proposition till riksdagen (se prop. 1984/85:117 s. 12 f.). Någon ändring föreslogs inte i propositionen men det uttalades att det kunde finnas anledning att återkomma till saken. Enligt min mening kan de problem det här gäller motivera nya överväganden.

När det gäller den kommunala kompetensen finns den grundläggande bestämmelsen i 1 kap. 4 § kommunallagen. Att bestämmelsen där vållar tillämpningsproblem är väl känt. Jag skall här bara konstatera att en del skulle vara vunnet redan om man kunde få en närmare precisering i lag av de principer som i praxis anses vägledande vid tillämpning av bestämmelsen.

Beträffande kommunalbesvärsprocessen är det otvivelaktigt så att tidsåtgången i processen ofta vållar problem. Det är viktigt att förvaltningsdomstolarna är uppmärksamma på detta. Kortare handläggningstider skulle vara ägnade att minska riskerna för eventuella spänningsförhållanden mellan domstolar och kommuner. I övrigt vill jag i sammanhanget endast ifrågasätta om det inte skulle vara möjligt att införa någon form av vitessanktion för att garantera att domstolsbesluten respekteras. En tänkbar väg skulle kanske vara att införa en möjlighet att förena ett verkställighetsförbud med en vitespåföljd.

Med hänvisning till vad jag anfört i detta avsnitt kommer jag att överlämna

kopior av detta beslut till cheferna för justitie- och civildepartementen samt till riksdagens konstitutionsutskott och justitieukskott.

Det kan tilläggas att regeringen den 24 april 1986 beslöt att tillkalla en särskild utredare angående de aktuella frågorna. Utredaren fick i uppdrag att förutsättningslöst överväga behovet av åtgärder med syfte att motverka att kommuner och landstingskommuner överskrider gränserna för den kommunala kompetensen och sätter sig över domstolarnas avgöranden i kommunalbesvärsmål.

Uttalanden angående tillämpningen av förvaltningslagens bestämmelser om kommunicering

(Dnr 3290-1983, 2748-1984, 3207-1984, 1266-1985)

Ärendet 3290-1983

En kvinna A.T. hade i början av 1983 beviljats tidsbegränsat bostadsbidrag t. o. m. juli 1983. I början av juni fick förmedlingsorganet ett anonymt telefonsamtal om att A.T. var sammanboende med B.B. Denna uppgift kontrollerades med posten. Det framkom då att B.B. ställt sin post till A.T:s bostad och att hon inte angivit något datum för avflyttning. Förmedlingsorganet beslöt därför den 27 juni att dra in A.T:s bostadsbidrag. Man betraktade därefter ärendet som avslutat.

En broder till A.T. klagade till JO på förmedlingsorganets handläggning. Bl. a. påtalades i klagomålen att bostadsbidraget dragits in utan att utredningen först kommunicerats med A.T.

I beslut den 10 december 1985 uttalade JO Holstad bl. a. följande angående frågan om kommunicering.

Vad sedan gäller beslutet den 27 juni framgår av utredningen att förmedlingsorganet då beslöt att avregistrera A.T. som bidragstagare räknat fr. o. m. den 1 juni. Orsaken var att förmedlingsorganet efter ett anonymt telefonsamtal inhämtat uppgift från posten om att B.B. ställt sin post till A.T:s bostad och inte angivit något datum för avflyttning. Beslutet fattades utan att dessförinnan någon kommunikation ägt rum med A.T. fastän en kommunikation enkelt kunde ha skett genom ett telefonsamtal. Utredningen får anses visa att beslutet inte var av provisorisk natur utan avsett att utgöra ett slutligt avgörande av saken.

Förmedlingsorganet har som förklaring till att man underlät att kommunicera hänvisat till 15 § första stycket 3 förvaltningslagen. Anledningen var enligt förmedlingsorganet den snäva tidsmarginalen för att stoppa bidraget. Vidare menar man att det efter en utbetalning skulle ha förelegat små eller inga möjligheter att återfå bidraget.

Enligt 15 § förvaltningslagen är huvudregeln att ärenden inte får avgöras utan att kommunikation har kommit till stånd. I paragrafen anges fyra fall då kommunikation inte behövs. Det fall förmedlingsorganet hänvisat till är "om

det kan befaras att genomförandet av beslutet i ärendet annars skulle avsevärt försvåras". För min del får jag konstatera att den återopade undantagsbestämmelsen inte ger något stöd för förmedlingsorganets handläggning. Läget var nämligen inte det att en information om den avsedda åtgärden skulle försvåra för myndigheten att genomföra åtgärden. Situationen var inte parallell med fall där en myndighet överväger exempelvis beslut om förbud att lämna landet, beslut om beslag av vara eller beslut om att kvarhålla ett fartyg. Det skall tilläggas att inte heller undantagsregeln i 15 § första stycket 4 var tillämplig. Den regeln tar sikte på det fallet att "ärendets avgörande ej kan uppskjutas". Den omständigheten att ett återkrav föranleder visst merarbete och i vissa fall kan misstänkas bli resultatlost utgör alltså inte någon grund för att anse att någon av undantagsbestämmelserna i 15 § förvaltningslagen är tillämplig.

Förmedlingsorganet gjorde sålunda fel när man utan föregående kommunikation med A.T. drog in det tidigare beslutade bidraget för juni och juli månader. För att förebygga missförstånd vill jag här tillägga att det i vissa fall torde vara möjligt att utan föregående kommunikation meddela beslut om att dra in ett bostadsbidrag tills frågan om bidrag skall utgå även i fortsättningen utretts närmare. I dessa fall torde det åligga förmedlingsorganet både att uttryckligen ange beslutets provisoriska natur och att därefter utan dröjsmål genomföra den utredning som behövs. Och givetvis måste kommunikation sedan föregå det slutliga avgörandet.

Ärendet 2748-1983

Ett bolag riktade i en anmälan till JO klagomål mot en länsstyrelse. Bakgrunden var att bolaget ansökt om tillstånd till beställningstrafik för godstransporter. Ansökan avslogs av länsstyrelsen. Klagomålen avser bl. a. att bolaget inte före beslutet fått del av och tillfälle att bemöta visst material som tillförts ärendet. Detta medgavs av länsstyrelsen som dock hänvisade till vissa undantagsregler i 15 § förvaltningslagen.

Ärendet avgjordes av JO Holstad genom ett beslut den 27 november 1985. Såvitt gäller frågan om kommunicering uttalade han följande.

Ärendet avgjordes alltså hos länsstyrelsen utan att bolaget fått del av och tillfälle att bemöta visst material som tillförts ärendet av annan än bolaget, nämligen revisionspromemorior, som tillfördes ärendet i maj 1983, ett beslut om mervärdesskatt, som tillfördes ärendet i juli 1983, samt uppgifter från en kronofogdemyndighet, som tillfördes ärendet den 29 september 1983. I beslutet, som meddelades den 5 oktober 1983 motiverades underlåtenheten att kommunicera med en hänvisning till 15 § punkterna 1, 3 och 4 förvaltningslagen.

Enligt den återopade punkten 3 kan kommunicering underlåtas om det kan befaras att genomförandet av beslutet i ärendet annars skulle avsevärt försvåras. Enligt punkten 4 kan kommunicering underlåtas om ärendets avgörande inte kan uppskjutas. Det aktuella ärendet rörde dock en ansökan om tillstånd till viss trafik. Något genomförande som kunde försvåras kunde inte bli aktuellt. Och något hinder emot att uppskjuta ärendet förelåg inte. Det kan för övrigt konstateras att länsstyrelsen hade haft tillfälle att

kommunicera revisionspromemoriorna och beslutet om mervärdeskatt. Dessa handlingar fanns ju tillgängliga under flera månader innan beslut fattades. Mot bakgrund av det anförda blir min slutsats att 15 § punkterna 3 och 4 förvaltningslagen inte berättigade länsstyrelsen att avgöra ärendet utan kommunicering.

Länsstyrelsen har emellertid åberopat även 15 § punkten 1, som medger att ett ärende avgörs utan kommunicering om åtgärder för kommunicering är uppenbart obehövliga. Det kan diskuteras om situationen var sådan att kommunicering kunde underlåtas med stöd av denna punkt. Utredningen ger dock inte belägg för att länsstyrelsens bedömning av den frågan var oriktig. Och jag kan därför inte kritisera länsstyrelsen för att kommunicering underläts.

Innan jag lämnar frågan om kommunicering vill jag kommentera ett par frågor som aktualiserats i länsstyrelsens yttrande hit. Länsstyrelsen har hänvisat till att bolaget hade fått del av de faktiska uppgifterna i det icke kommunicerade materialet genom andra berörda enheter. Det är en omständighet som kan åberopas för att förenkla förfarandet vid en kommunicering men inte för att underlåta kommunicering. Förvaltningslagens regler kräver ju att parten före avgörandet både underrättas om vilka uppgifter som tillförts ärendet och får möjlighet att yttra sig över uppgifterna.

Länsstyrelsen har slutligen även hänvisat till att bolagets ombud enträget begärde beslut i ärendet. En sådan begäran kan naturligtvis inte ge en myndighet dispens från kravet på kommunicering av uppgifter som utan ombudets vetskap tillförts ärendet och som kan påverka utgången i ärendet.

Ärendet 3207-1984

I klagomål till JO begärdes granskning av handläggningen inom en länsstyrelse av ett ärende om återkallelse av ett tillstånd att servera alkoholhaltiga drycker. Med anledning av klagomålen lämnades handlingarna i ärendet in från länsstyrelsen. Det framgick av handlingarna att beslut om återkallelse hade meddelats den 1 mars 1983. Yttrande begärdes från länsstyrelsen bl. a. angående frågan om man före beslutet iakttagit kommuniceringsregeln i 15 § förvaltningslagen.

Enligt länsstyrelsens yttrande till JO hade man genom en skriftlig underrättelse i oktober 1982 berett restaurangägaren tillfälle att yttra sig över innehållet i vissa bilagda handlingar. I yttrandet uppgav länsstyrelsen vidare att man vid därefter följande inspektioner i november 1982 och i januari och februari 1983 konstaterat att någon förändring av verksamheten inte skett och att något egentligt nytt inte tillförts ärendet. Utredningen visade också att någon ytterligare skriftlig underrättelse enligt 15 § förvaltningslagen inte förekom före beslutet.

I beslut den 20 maj 1986 uttalade JO Holstad bl. a. följande.

Huvudregeln enligt 15 § förvaltningslagen är att ett ärende inte får avgöras utan att part underrättats om och fått tillfälle att yttra sig över det som tillförts ärendet genom annan än parten själv. Hur underrättelsen skall ske finns det inte några närmare föreskrifter om. Det är därför i och för sig möjligt att lämna en sådan underrättelse muntligt. Jag har emellertid förstått länsstyrel-

sens yttrande så att något sådant inte förekom i det aktuella fallet.

Länsstyrelsen har i sitt yttrande uppgett att någon förändring av klubbens verksamhet inte hade konstaterats vid de senaste inspektionerna och att något egentligt nytt inte hade tillförts ärendet. För egen del kan jag konstatera att nya inspektioner hade gjorts och att man då inom länsstyrelsen gjorde den bedömningen att några förändringar av verksamheten inte hade skett. Dessa nya inspektioner och bedömningen i anslutning till dem måste givetvis anses innebära att ärendet tillförts något nytt. Ärendet hade alltså tillförts något nytt av annan än parten själv.

Mot denna bakgrund blir frågan om något av de undantag från huvudregeln i 15 § förvaltningslagen som finns kan anses tillämpligt. Länsstyrelsen har i den delen uppgett att "ytterligare kommunikering framstod som uppenbart obehövligt och att beslut i ärendet ej borde uppskjutas". Detta aktualiserar undantagsreglerna i 15 § andra stycket punkterna 1 och 4. Dessa undantag avser det fall att "åtgärderna är uppenbart obehövlige" resp. att "ärendets avgörande inte kan uppskjutas". Det förstnämnda undantaget tar enligt förarbetena till förvaltningslagen (prop. 1971:30 s. 460 och 470) sikte på bl. a. det fall att avgörandet går i gynnande riktning för parten. Något sådant beslut var det inte fråga om i det aktuella fallet. Och inte heller i övrigt var förhållandena sådana att det fanns något utrymme för att tillämpa denna undantagsregel. Man hade ju anledning att räkna med att parten inte delade länsstyrelsens uppfattning om de förhållanden vid klubben som var aktuella.

Det andra undantaget tar enligt lagens ordalydelse sikte på det fall att ett avgörande inte *kan* uppskjutas. Och enligt förarbetena (prop. 1971:30 s. 454 och 471) avses fall där ett snabbt avgörande krävs för att avvärja hot mot liv, hälsa eller egendom. Något sådant var det uppenbarligen inte fråga om i det aktuella fallet.

Enligt min mening var alltså inte någon av de berörda undantagsreglerna tillämplig. Huvudregeln att part skall få del av och tillfälle att bemöta vad som tillförts ärendet borde alltså ha tillämpats. Länsstyrelsen handlade alltså fel när man underlät att göra det.

Ärendet 1266-1985

I. P. ansökte i december 1984 hos länsarbetsnämnden i Hallands län om en arbetsmarknadsutbildning till läkarsekreterare. Länsarbetsnämnden beslöt den 7 januari 1985 att avslå hennes ansökan. I motiveringen angavs att utbildningen i fråga är en högre specialkurs som i regel inte beviljas som arbetsmarknadsutbildning. Det tillades också att "dessutom har Ni en yrkesutbildning". I. P. anförde besvär över beslutet hos AMS. I besvärärendet avgavs ett yttrande av länsarbetsnämnden som vidhöll sitt ställningstagande. AMS beslöt den 10 april 1985 att avslå besvären. Som motivering angavs följande. "Då Ni ej sökt arbete genom arbetsförmedlingen och inte heller planerat den sökta utbildningen som AMU /arbetsmarknadsutbildning/ i samråd med förmedlingen är anförda villkor ej uppfyllda."

I en anmälan till JO framförde I. P. klagomål mot AMS. Hon menade att AMS skulle ha tagit ställning endast till de skäl som länsarbetsnämnden anförde och som hon haft tillfälle att bemöta. I sammanhanget uppgav hon

bl. a. att hon var registrerad vid arbetsförmedlingen i Kungsbacka och att utbildningen planerades i samråd med handläggaren där.

I beslut den 8 april 1986 uttalade JO Holstad angående klagomålen i den nu berörda delen bl. a. följande.

När det gäller AMS kan först konstateras att AMS inte kan bevilja arbetsmarknadsutbildning med mindre än att de i författning uppställda kraven är uppfyllda. AMS kan alltså inte kritiseras för att den saken prövades i sin helhet och för att prövningen inte inskränktes till att avse de skäl som åberopats från länsarbetsnämndens sida. — — —

I sitt beslut hänvisade AMS till att I. P. inte skulle ha sökt arbete genom arbetsförmedlingen och inte heller ha planerat utbildningen som arbetsmarknadsutbildning i samråd med förmedlingen. I. P. har pekat på att dessa frågor inte hade berörts i länsarbetsnämndens beslut eller i något yttrande i besvärssärendet och att hon därför inte hade anledning att argumentera i den delen. Sedan besvärssärendet avgjorts har det också framkommit att hon har en annan uppfattning än AMS i saken. AMS har i sitt yttrande hit uppgett att man bedömde det som att ärendet inte tillfördes något nytt som erfordrade kommunikering.

Av yttrandet från AMS framgår inte klart varifrån uppgifterna om I. P:s kontakter med arbetsförmedlingen hämtats. Närmast tillhands ligger att anta att de hämtats från arbetsförmedlingens akt rörande henne. Det rörde sig i så fall om uppgifter som tillförts besvärssärendet av någon annan än henne själv. Och i så fall borde I. P. i enlighet med huvudregeln i 15 § förvaltningslagen ha fått del av och tillfälle att yttra sig över dessa uppgifter. Men oavsett varifrån uppgifterna hämtats menar jag att hon borde ha fått del av dem och tillfälle att bemöta dem. Som jag framhållit i ett tidigare beslut (redovisat i Af-handboken, avsnitt Ärendehandläggning 40 s. 3) uppställer förvaltningslagen endast vissa minimikrav för handläggningen. Många gånger är det påkallat att åtgärder vidtas även om lagen inte uttryckligen kräver det. För att avgörandet skall vila på ett fullständigt och rättvisande underlag kan det sålunda vara nödvändigt med kommunikering även om ärendet formellt sett inte tillförts något nytt.

Uttalanden angående tillämpningen av förvaltningslagens jävsbestämmelser

(Dnr 2014-1984, 997-1985, 3485-1985)

I ett flertal ärenden har JO Holstad haft att ta ställning till tillämpningen av jävsbestämmelserna i 4 och 5 §§ förvaltningslagen. Här redovisas några uttalanden i ärenden som rört sakägarjämv, ställföreträdarjäv och/eller delikatessjäv.

Ur redogörelserna i besluten för berörda bestämmelser kan här återges följande.

Av 4 § första stycket punkt 1 förvaltningslagen framgår att den som har att handlägga ett ärende är jävig, om saken angår honom själv eller någon honom närstående eller ärendets utgång kan väntas medföra synnerlig nytta

eller skada för honom själv eller någon honom närstående. Punkt 2 i samma stycke föreskriver jäv för de fall då handläggaren eller någon närstående är ställföreträdare för den som saken angår eller för någon som kan vänta synnerlig nytta eller skada av ärendets utgång. I punkt 5 finns en allmänt avfattad bestämmelse som avser sådana fall (grannlaghets- och delikatessjäv) som inte täcks av övriga jävsgrunder. Den som har att handlägga ett ärende är enligt denna punkt jävig om annars någon särskild omständighet föreligger som är ägnad att rubba förtroendet för hans opartiskhet i ärendet.

Enligt 4 § andra stycket bortses från jäv när frågan om opartiskhet uppenbarligen saknar betydelse. Den typ av ärenden som åsyftas med bestämmelsen är sådana ärenden som inte kräver några överväganden av den art att fråga om partiskhet eller opartiskhet kan uppkomma (prop. 1971:30 s. 343 f.). Som exempel kan nämnas service- och registreringsärenden av rutinbetonat slag. I 5 § första stycket föreskrivs bl. a. att den som är jävig inte får handlägga ärendet. Vidare föreskrivs i andra stycket att den som känner till någon omständighet som kan antas utgöra jäv mot honom själv skall ge det till känna.

Ärende dnr 2014-1984

Ärendet rörde handläggningen inom en länsstyrelse av ett miljöskyddsärende, närmare bestämt störningar från en motorsportanläggning. Klaganden menade att en tjänsteman, S., som deltagit i handläggningen var jävig.

I ett beslut den 31 januari 1986 uttalade JO Holstad följande angående jävsfrågan.

Sökande i ärendet var Umeå Automobilklubb. S. har såvitt framkommit inte varit engagerad i denna klubb. Däremot har han under flera år innehaft ledande befattningar i Umeå Motorsällskap, som är delägare i Bussjöbanan. Sedan slutet av 1981 tycks han dock inte längre ha någon sådan befattning i sällskapet. Tidigare deltog han tydligt i handläggningen av ärenden om banan. Men efter år 1981 tycks han inte ha gjort det.

Utredningen ger inte något fullständigt underlag för att ta ställning till klagomålen angående jäv. Och mot bakgrund av den förut berörda tvåårsregeln har jag inte funnit tillräcklig anledning att driva utredningen vidare. Men detta hindrar inte att jag anlägger några allmänna synpunkter på jävsfrågan.

När som i detta fall en förening har ett betydande intresse i utgången av ett ärende hos länsstyrelsen är den omständigheten att en handläggare är medlem i föreningen knappast i och för sig jävsgrundande för honom. Om däremot tjänstemannen innehar en ledande ställning inom föreningen kan detta många gånger anses jävsgrundande. Hans ställning kan nämligen då uppfattas som uttryck för ett engagemang som kan vara ägnat att rubba förtroendet till hans opartiskhet i ärendet. Den som är jävig skall själv ge detta till känna för myndigheten. En föreskrift av den innebörden finns i 5 § förvaltningslagen.

Ärende 997-1985

Ärendet rörde handläggningen i en kommuns byggnadsnämnd och i kommunfullmäktige av ett stadsplaneärende. I klagomålen framhölls att den politiker som drivit frågan i byggnadsnämnden och kommunfullmäktige och som deltagit i båda instansernas beslut också är ordförande i den ekonomiska förening, SKB, som står som byggherre för det aktuella projektet.

I ett beslut den 24 mars 1986 uttalade JO Holstad bl. a. följande i jävsfrågan.

Den 19 maj 1983 godkände byggnadsnämnden i Stockholm ett förslag till utvidgad och ändrad stadsplan för ett område inom Nockeby. SKB hade av kommunen fått markanvisning till det berörda området och hade tillsammans med stadsbyggnadskontoret arbetat fram stadsplaneförslaget. M. deltog som ledamot i byggnadsnämndens beslut. Frågan är om han därigenom handlade i strid med förvaltningslagens jävsregler.

Av utredningen framgår att M. vid tillfället var ordförande i styrelsen för SKB. Det framgår däremot inte om han dessutom var ställföreträdare för SKB. Utredningen medger därför inte någon bestämd slutsats i frågan om bestämmelsen i 4 § första stycket punkt 2 om ställföreträdarjäv var tillämplig. Det är emellertid helt klart att M:s engagemang som ordförande i SKB utgjorde en sådansärskildomständighet som var ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i ärendet. Han var alltså jävig enligt 4 § första stycket punkt 5, om han nu inte var det redan på grund av bestämmelsen om ställföreträdarjäv. Någon möjlighet att bortse från jävet med stöd av 4 § andra stycket förelåg uppenbarligen inte. Det var alltså fel av M. att delta i byggnadsnämndens ifrågavarande beslut. Med den kritik som ligger i det sagda lämnar jag klagomålen i den delen.

I anmälan har också ifrågasatts att M. skulle ha varit jävig vid stadsplaneärendets handläggning hos kommunfullmäktige. Ledamöter av beslutande kommunala församlingar står emellertid inte under JO:s tillsyn och jag är alltså förhindrad att pröva anmälan i den delen. Jag vill ändå inte underlåta att nämna att frågan om eventuellt jäv här är att bedöma enligt bestämmelser i 2 kap. 13 § kommunallagen.

Ärende dnr 3485-1985

Ärendet rörde handläggningen inom länsstyrelsen i Kopparbergs län av ett ärende angående ett remissyttrande. Klagomålen tog sikte främst på att naturvårdsdirektören Carl Sundt hade deltagit i handläggningen av ett remissyttrande till bostadsdepartementet över en rapport om markanvändning i fjällnära skogar i Jämtlands län. Det gjordes gällande att Sundt själv ägde stora arealer fjällnära skog i Härjedalen. Han skulle därför enligt klagomålen komma att beröras ekonomiskt av eventuella inskränkningar i skogsbruket för att tillgodose naturvårdens, rennäringens och andra intressen.

I yttrande över klagomålen anförde länsstyrelsen följande beträffande jävsfrågan.

Länsstyrelsen vill understryka att remissen uttryckligen avsåg "metoden för att utarbeta regionala handlingsprogram", alltså inte innehållet i eventuella program. Länsstyrelsen såg vidare som sin uppgift att belysa den aktuella frågeställningen med utgångspunkt från förhållandena i Kopparbergs län. Yttrandet utmynnar i ett avståndstagande från de förslag som länsstyrelsen i Jämtlands län lagt fram. Denna uppfattning baseras på att mer än 95 % av de intressanta arealerna redan har ett skydd som ger "sambället" möjligheter att påverka markanvändningen.

Länsstyrelsen är givetvis angelägen om att utesluta anledningar till misstankar om jäv. Detta kan emellertid inte få leda till att de anställdas privatekonomiska eller över huvud taget personliga förhållanden generellt kartläggs och registreras.

Sundts äganderätt till mark i Härjedalen är inte närmare känd av länsstyrelsen, vare sig i fråga om omfattningen eller markens belägenhet. Enligt länsstyrelsens mening kan det inte hävdas att varje innehav av mark som kan beröras av en lagstiftningsåtgärd utesluter ägaren från möjlighet att delta i t. ex. behandlingen av ett ärende om avgivande av ett remissyttrande i lagstiftningsärendet. Med en sådan ståndpunkt skulle t. ex. varje skattskyldig vara jävig i ärenden som gäller remisser på skatteområdet.

Till det nyss anförda kommer – som redan antytts – att länsstyrelsen i sitt yttrande inte förutsattes ägna någon uppmärksamhet åt frågor som gällde åtgärder beträffande viss mark. Frågan var vilka metoder man eventuellt bör använda för att komma fram till ett åtgärdsprogram. Länsstyrelsen inskränkte sig dessutom till att redovisa läget i Kopparbergs län och till att med denna utgångspunkt uttala en mening i metodfrågan.

I synnerhet i tider då myndighetens resurser hela tiden begränsas är det också särskilt angeläget att i varje ärende använda den expertis som är tillgänglig inom myndigheten. Sundt har genom sin utbildning och tidigare verksamhet i norra delen av Sverige en bred och djupgående erfarenhet när det gäller fjällområdena.

Slutligen är att märka att Sundt var enbart föredragande i ärendet och att den beslutande – länsrådet Etsare – har en på lång tjänstgöring grundad stor erfarenhet av alla frågor som gäller naturvård m. m. i fjällområdena.

I ett beslut den 30 juni 1986 uttalade JO Holstad i huvudsak följande i jävsfrågan.

Klagomålen riktas i första hand mot att Sundt deltagit i handläggningen av ett ärende. Enligt klagandens uppfattning var Sundt jävig och borde av den anledningen inte ha deltagit. Påståendet om jäv grundas på att Sundt skulle vara ägare till viss skog och därmed ha ett intresse i saken. I klagoskriften sägs dessutom att Sundt skulle vara part.

Av utredningen framgår att det ärende som Sundt deltog i handläggningen av vid länsstyrelsen i Kopparbergs län rörde ett remissyttrande över ett förslag från länsstyrelsen i Jämtlands län till metod för att utarbeta regionala handlingsprogram för hur skogsbruket bör bedrivas i fjällnära skogsområden. För att sakägarjäv skall föreligga krävs enligt förarbetena till förvaltningslagen (prop. 1971:30 s. 355) att saken angår befattningshavaren på ett sådant sätt att han är eller skulle kunna vara part eller att han åtminstone är berörd på ett sådant sätt att han har rätt att anföra besvär över beslutet i ärendet. Ett skogsinnehav i Härjedalen skulle uppenbarligen inte ge Sundt

någon sådan ställning i ärendet hos länsstyrelsen i Kopparbergs län. Enligt min mening står det också klart att ett sådant skogsinnehav inte kan grunda ett påstående om att utgången i det ärendet kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada i lagens mening för Sundt (jfr prop. 1971:30 s. 340). Jag anser alltså att det inte finns anledning att anta att sakägar- eller intressejäv skulle ha förelegat i Sundts fall.

Grannlagenhets- och delikatessjäv föreligger enligt förarbetena (prop. 1971:30 s. 343) exempelvis i sådana fall då någon är uppenbar vän eller ovän med eller ekonomiskt beroende av part eller intressent eller direkt lyder under honom, liksom i fall då den handläggande är engagerad i saken på ett sådant sätt att misstanke lätt kan uppkomma om att det brister i förutsättningarna för en opartisk bedömning. Mot bakgrund av en sådan beskrivning kan det givetvis alltid diskuteras om en skogsägare skall anses jävig i ett ärende som på något sätt kan röra skogsägarnas ställning i allmänhet. Men det får också anses framgå av förarbetena (prop. 1971:30 s. 340) att jäv inte alltid föreligger i sådana situationer. Det framhålls bl. a. att den omständigheten att en sak rör någon såsom samhällsmedlem eller medlem av en grupp inom samhället inte i och för sig grundlägger jäv. Det är mot denna bakgrund som Sundts situation skall bedömas. För egen del vill jag vid den bedömningen fästa särskild vikt vid två omständigheter. För det första har något annat inte lagts Sundt till last av klaganden än att han skulle vara ägare av fjällnära skog. Och för det andra rörde det ärende som Sundt deltog i handläggningen av endast ett remissyttrande över ett förslag angående metodfrågor. Mot denna bakgrund anser jag att det inte heller finns anledning att anta att Sundt skulle ha varit jävig enligt regeln om delikatessjäv.

Hur det förhåller sig med Sundts skogsinnehav ger utredningen inte besked om. Med den bedömning jag nu gjort är emellertid några ytterligare utredningsåtgärder från min sida inte påkallade såvitt gäller jävsfrågorna.

Kritik mot vägverket för att man utan lov av berörd fastighetsägare utfört beskärning av träd

(Dnr 830-1984)

Den 31 januari 1986 meddelade JO Holstad ett beslut av följande lydelse.

Klagomål

I ett brev hit har H. begärt att JO granskar ett ärende om handläggning av klagomål på vägverket. Ärendet rör i sak en enligt H. ”mycket ovarsam stymning av träd” på hans tomt. H. anser att han blivit orättvist behandlad och har hänvisat till ett antal till brevet fogade handlingar. Dessa innehåller dels en förundersökning med anledning av att H. polisanmält den ifrågavarande händelsen, dels en skriftväxling med vägverket.

Utredning

Efter remiss har vägverket yttrat sig över klagomålen.

H. har kommenterat remissvaret.

Bedömning

H. har gjort gällande att de åtgärder som han vänt sig mot innebar skadegörelse och har därför av vägverket begärt skadestånd. Vad beträffar frågan om åtgärderna innebar brott har vederbörande åklagarmyndighet beslutat att lägga ned den förundersökning som företagits; vid beslutet har angetts att gärningen inte utgjorde något brott. Vägverket har förklarat att man anser sig inte vara skadeståndsskyldig. Man menar att fastigheten inte drabbats av någon värdeminskning.

Normalt uttalar JO inte sin mening angående frågan om en förundersökning bort läggas ned eller inte. Endast vid klara felbedömningar från vederbörande åklagares sida brukar sådana uttalanden förekomma. Mot den bakgrunden har jag i det här fallet inte funnit skäl att kommentera åklagarens beslut.

Inte heller i skadeståndsfrågor kan man normalt räkna med något ställningstagande från JO. Det är i första hand en uppgift för domstolarna att pröva sådana frågor. Jag lämnar alltså även frågan om skadestånd utan närmare kommentarer.

Det finns emellertid inte något hinder mot att jag i övrigt granskar hur man inom vägverket agerade i samband med kvistningen av de berörda träden.

Åtgärder av det aktuella slaget faller inom väglagens (1971:948) reglering under avsnittet ordnings- och säkerhetsföreskrifter. Där föreskrivs, såvitt här är av intresse, i 53 § följande. Är det nödvändigt för vinnande av fri sikt eller är det annars påkallat av hänsyn till trafiksäkerheten, kan länsstyrelsen besluta att träd eller buske intill vägområde får avlägsnas eller kvistas genom väghållningsmyndighetens försorg. I samband med ett sådant beslut meddelar länsstyrelsen de föreskrifter som behövs.

Dessa bestämmelser kan visserligen inte anses hindra att i vissa fall åtgärder av det berörda slaget får vidtas utan länsstyrelsens tillstånd, nämligen när det föreligger en överenskommelse mellan vägverket och fastighetsägaren eller annan sakägare. Av utredningen framgår att det i det aktuella fallet inte förelåg någon överenskommelse i saken. H. hade inte ens underrättats om vad som förestod. Jag noterar att vägverket vid skriftväxlingen med H. emellertid har medgivit den sistnämnda bristen. Att man handlade i strid med gällande regler i H:s fall är alltså klart.

Tillstånd av länsstyrelsen har tydligen regelmässigt inte aktualiserats i den berörda verksamheten. Uppgifter vid förundersökningen ger vidare vid handen att H:s fall inte var någon engångsföreteelse såvitt avser avsaknaden av uttrycklig överenskommelse. Hos vägförvaltningens personal har man sålunda uppgett att man efter händelsen hos H. bestämde sig för att fråga tomtägarna om hur dessa ville ha arbetet utfört.

Mot den nu angivna bakgrunden anser jag att vägverket, åtminstone på den aktuella vägförvaltningen i Örebro län, tagit alltför lätt på de bestämmel-

ser som meddelats till sakägarnas skydd. Man har sålunda åtminstone i viss utsträckning nöjt sig med att endast anta att sakägarna godtar åtgärderna. Man har inte i förväg förvässat sig om deras inställning.

Även om det naturligtvis är angeläget att i möjligaste mån undvika en tyngande formalisering, måste vägverket givetvis se till att lagens krav uppfylls i den aktuella verksamheten. I de fall man stödjer handlandet på överenskommelser med sakägarna, skall man alltså inte basera sig på enbart antaganden. Lagbestämmelsernas innebörd måste antas vara att sakägarens uppfattning bör tillmätas betydelse inte bara i frågan om kvistning m. m. över huvud taget skall få tillgripas utan även när det gäller detaljer i utförandet av åtgärderna. Jag förutsätter att verket nu – om man inte redan gjort det – i erforderlig utsträckning informerar berörda handläggare om vad som åligger dem.

Med den kritik mot vägverkets som ligger i det föregående avslutar jag detta klagobesvär.

Förstöring under tullkontroll av ett parti rhododendronplantor

(Dnr 3117-1981)

I en anmälan till JO berättade S. att det i TV:s nyhetsprogram Sydynytt den 13 november 1981 förekom ett reportage som beskrev hur tullverket, inför TV-kameran, vid en plantskola förstörde cirka 250 rhododendronplantor, enligt uppgift "för att skydda konsumenterna". Plantorna hade importerats till Sverige drygt ett år tidigare, utan knoppar men utan att det i importhandlingarna angetts "f. v. k." (= för vidare kultur). S. ville att JO skulle utreda om tullverkets "förstörelsemani" var förenlig med gällande lag och regeringsförklaringar om bekämpning av onödig byråkrati.

Först några ord om olika myndigheters ansvarsområden.

Lantbruksstyrelsen (LBS) skall kontrollera dels att till Sverige inte införs skadegörare som kan förorsaka allvarlig skada på inhemska odlingar eller här lagrade växtprodukter, dels att växter som yrkesmässigt saluhålls inom landet uppfyller vissa närmare angivna sundhets- och kvalitetskrav. För på visst sätt skadeangripna växter råder införselbud och för kvalitativt och sundhetsmässigt undermåliga växter har LBS getts möjlighet att föreskriva inskränkningar i införseln. Sålunda skall vid införsel av bl. a. rhododendronbuskar företes s. k. sundhetscertifikat utfärdat av odlingslandets växtskyddsmyndighet. LBS skall granska certifikatet och förse det med uppgift om införsel får ske eller inte. LBS får undersöka inkomna växter. Sådan undersökning skall, om inte särskilda skäl föreligger, ske genast efter varornas ankomst till riket. När det gäller redan införda eller här odlade plantskoleväxter avsedda för yrkesmässig försäljning, skall LBS kontrollera att dessa uppfyller vissa krav i fråga om sundhet och kvalitet. Kontrollen sker genom inspektioner och på försäljningsställen och kan resultera i godkän-

ande, fortsatt kontroll eller kassering. Kassering får ske endast om växterna är angripna av vissa skadegörare eller om de inte godkänts vid tidigare inspektioner och vid efterkontroll inte kan godkännas.

Tullverket ansvarar för att varor som införs i Sverige förtullas. I samband med förtullningen skall tullmyndigheten kontrollera att varan får införas. Oförtullad vara och vara som anmälts till utförsel står under tullverkets överinseende. Tullmyndighet kan medge att införd vara som inte är förtullad förstörs under myndighetens överinseende. Vara som enligt särskild författning inte får införas till Sverige eller vara för vilken särskilt föreskrivet införselvillkor inte är uppfyllt får förstöras under överinseende av tullmyndighet eller återutföras.

Efter remisser svarade generaltullstyrelsen att plantorna i vederbörlig ordning hade förtullats och utlämnats till plantskolan och att tullverket förfarit felaktigt genom att framtvinga förstöringen. Det framhölls också att rutinerna numera ändrats så att ett upprepande inte skulle kunna ske.

Lantbruksstyrelsen uppgav i remissvar att systemet med inspektion på plantskolan först efter att plantorna förtullats och utlämnats hade accepterats av tullverket, importören och växtinspektionen i syfte att underlätta hanteringen och förbilliga importörens transportkostnader.

I beslut den 14 augusti 1985 gjorde JO Nilsson denna bedömning.

Växter får införas till Sverige under de särskilda förutsättningarna att de dels är friska ("sunda") och fria från skadegörare, dels håller en viss kvalitet. Lantbruksstyrelsen svarar försundhets- och kvalitetskontrollen medan det är tullverkets sak att se till att endast sådana växter som lantbruksstyrelsen har godkänt också förs in i landet. När tullmyndigheten har godkänt införseln av en växt (eller ett parti växter) upphör dess befattning med växten (eller partiet) i fråga. Lantbruksstyrelsen gör det i princip inte; det hör också till styrelsens uppgift att se till att ur kvalitetssynpunkt undermåliga växter inte säljs ("tillhandahålls allmänheten genom försäljning"). Den uppgiften fullgörs genom att styrelsen gör inspektioner; vid dessa kan en odling eller växtparti antingen godkännas, ingå i fortsatt kontroll eller kasseras.

(--)

Till *tullmyndighetens* agerande är detta att säga. Den 24 mars 1980 anmäldes de aktuella rhododendronplantorna till förtullning. En preliminär tulldeklaration lämnades och föreskrivet sundhetscertifikat företeddes. Lantbruksstyrelsens växtinspektion hade samma dag godkänt växterna för införsel genom en undertecknad stämpel på sundhetscertifikatet. Hinder mot införsel förelåg alltså inte och plantorna förtullades och lämnades ut till Skåne-Plantor AB. Därmed stod plantorna inte längre under tullkontroll (jfr 50 § tullstadgan). Sålunda saknades också författningsstöd för åtgärden att i den slutliga tulldeklarationen göra avdrag för de 250 plantornas vikt och värde. Generaltullstyrelsen har i sitt yttrande den 17 juni 1983 uppgett att den tullskyldige hade kunnat korrigera felet genom att anmäla varorna till återutförsel eller till förstöring under tullkontroll med anspråk på särskild restitution. Frånsett det faktum att utredningen klart visar att den tullskyldige inte hade det minsta intresse av några sådana åtgärder – och heller inte

med stöd av några författningar kunde tvingas därtill – framstår det som något anmärkningsvärt att en myndighet måste lita till den enskildes goda vilja för att få sina egna misstag korrigerade. Tulldirektionens åtgärd att uppmana Skåne-Plantor AB:s ombud att ange plantorna till återutförelse eller förstöring saknar alltså helt och hållet stöd i de gällande författningarna. Plantorna var ju redan införda och lagen om transport, förvaring och förstöring av införelse reglerade varor m. m. inte längre tillämplig. Det ligger obehagligt nära till hands att tro att plantorna trots det anmäldes till förstöring endast därför att Skåne-Plantor AB föreletts till åtgärden genom bl. a. tullmyndighetens felaktiga handlande.

När det gäller *lantbruksstyrelsens* agerande i ärendet kan först konstateras att växtinspektionen, efter att ha granskat sundhetscertifikatet beträffande de 250 rhododendronplantorna, den 24 mars 1980 beslutade att godkänna dessa för införelse. Därmed var införelsefrågan, i den mån den faller inom lantbruksstyrelsens kompetensområde, avgjord. Först den 25 mars, när plantorna var både förtullade och införda, använde sig växtinspektionen av möjligheten att undersöka växterna (15 § första stycket förordningen om införelse av växter m. m.). Det borde vara uppenbart att en sådan undersökning skall göras innan beslut fattas om att införelse får ske eftersom lantbruksstyrelsen saknar möjlighet att ändra ett tidigare beslut att godkänna införelse liksom att över huvud taget efter att införelse har skett fatta beslut i den frågan. Det beslut att avvisa plantorna som lantbruksstyrelsen fattade den 25 mars 1980 var alltså olagligt. Lantbruksstyrelsen skulle vid undersökningen i stället ha behandlat plantorna som odling eller växtparti avsett för försäljning och kunde då antingen ha godkänt dem (vilket dock tydligen inte var aktuellt) eller överfört dem till fortsatt kontroll. När Skåne-Plantor AB sedan hos lantbruksstyrelsen ansökte om dispens för att få införa plantorna var det egentligen en felaktig och helt onödig åtgärd men fullt förståelig eftersom bolaget i sin tur blivit vilselett av lantbruksstyrelsens felaktiga beslut. När Skåne-Plantor AB sedan hos lantbruksstyrelsen ansökte om dispens och åberopade att plantorna hade utvecklats sig väl ansåg sig lantbruksstyrelsen inte kunna pröva ansökan eftersom frågan om införelse redan hade prövats och slutligt avgjorts genom regeringsrättens beslut att inte meddela prövningstillstånd. Detta meddelades Skåne-Plantor AB skriftligen men utan besvärshänvisning. Eftersom beslutet att avvisa ansökan gick Skåne-Plantor AB emot skulle det självklart ha försetts med besvärshänvisning (18 § förvaltningslagen). Som skäl för att avvisa ansökan åberopade lantbruksstyrelsen vad som inom juridiken benämns *res judicata*. Det hade otvivelaktigt varit mer på sin plats att beakta *res judicata* den 25 mars 1980 än att göra det i samband med en förnyad dispensansökan, där sökanden dessutom åberopar nya omständigheter!

General tullstyrelsen och lantbruksstyrelsen har i sina respektive yttranden upplyst att de principer som numera tillämpas för växtskyddsklarering – nämligen att all kontroll av varorna sker *före* förtullning – skall förhindra en upprepning av detta fall. Trots det klandervärda sätt på vilket de berörda myndigheterna har skött detta ärende har jag därför beslutat att avsluta ärendet med den kritik som ligger i vad jag tidigare har sagt. – Skåne-Plantor kan vända sig till justitiekanslern (JK) för att få eventuella skadeståndsanspråk prövade.

Underrättelse till sökande eller klagande om att framställning kommit in till myndighet

(Dnr 2438-1985)

Bakgrund och anmälan

K. hade fått länsstyrelsens tillstånd den 13 augusti 1985 att "fram till dess rapsen skördats" fälla två älgar på sin egendom. K. vände sig två dagar därefter till naturvårdsverket och anhöll om att få bedriva jakten en timma efter solens nedgång (ett tillstånd som bara verket kunde ge).

Den 28 september 1985 skrev K. till JO och klagade på att han ännu inte hade fått svar på sitt augustibrev till naturvårdsverket. Han konstaterade att det var meningslöst med ett svar sedan skörden bärgats.

Utredning

Samtal hölls med naturvårdsverket. Från verkets sida uppgavs då bl. a. att ärendet med hänsyn till dess principiella vikt hade varit på remiss hos två jägarförbund och att man sedan hade kopplat samman ärendet med ett ärende hos jordbruksdepartementet om sådan ändring i jaktstadgan att jakt efter älg under skymningstimmen blev tillåten.

Bedömning

Vid ärendets avgörande den 12 november 1985 uttalade JO Nilsson bl. a. följande.

Jag ser ingen anledning att här ta upp och värdera den handläggningsordning som naturvårdsverket (= enheten för faunavård och jakt) valde. Jag går alltså inte in på någon bedömning av om frågan hade en sådan principiell vikt och betydelse att en remissrunda var motiverad; inte heller diskuterar jag det lämpliga i att som skedde koppla ihop K:s ansökan med den större frågan om "skymningsjakt" som sådan. Jag uppehåller mig uteslutande vid frågan om det var riktigt och rimligt att K. hölls ovetande om hur hans ansökan – som ju onekligen i sig var brådskande – handlades och vilka vittsyftande överväganden som den gett upphov till.

Nu förhåller det sig så att det inte finns någon i författning fastslagen skyldighet för myndigheter i allmänhet att underrätta en sökande eller klagande om att hans eller hennes framställning har kommit in till myndigheten och hur myndigheten tänker hantera den. (Däremot finns specialbestämmelser, t. ex. för JO. Se lag (1975:1057) med instruktion för justitieombudsmännen, 19 §. Där sägs: "JO bör skyndsamt lämna klaganden besked om huruvida klagomålet avvisas, avskrivs från handläggning, överlämnas till annan myndighet eller upptages till utredning.") Men detta förhållande utesluter givetvis inte att en sådan underrättelse lämnas. Allmänna service-synpunkter talar för att så sker och även myndigheten som sådan skulle säkert tjäna på en sådan ordning genom att den skulle "besparas" eventuella telefonförfrågningar. Jag är övertygad om att den "belastning" som det

skulle kunna innebära att sända i väg en sådan underrättelse mer än väl skulle kompenseras av uteblivna "störningar" i form av mer eller mindre irriterade telefonsamtal eller skriftliga förfrågningar – och då har jag inte räknat den ökning av myndighetens good-will som en sådan rutin skulle medföra. I det här aktuella fallet skulle naturvårdsverket kunnat höja sin servicenivå genom att tillställa K. kopior av remissyttrandena.

Jag kan alltså formellt inte klandra naturvårdsverket för att man inte gav K. ett enda livstecken, men jag kan rekommendera verket att överväga att införa sådana underrättelserutiner att verkets kunder – och då i första hand de som har så brådskande ärenden som K. – får reda på vilken byråkratisk tågordning som gäller och vad som kommer att hända; att ta fram ett formulär för en sådan underrättelse kan inte stöta på några större svårigheter. Om verket i något hänseende är av en annan uppfattning är jag tacksam för ett meddelande.

Naturvårdsverket har med anledning av mitt beslut utarbetat och till mig översänt en ny blankett "Mottagningsbesked", avsedd att användas när handläggningstiden kan väntas bli lång. Jag har inget att invända mot innehållet i blanketten.

Handläggning av anmälan till handelsregistret om bl. a. bolagsmans utträde ur handelsbolag

(Dnr 1447-1983)

I sitt beslut i ärendet den 4 december 1985 anförde JO Nilsson i huvudsak följande.

1 Fakta i saken

1.1 Vad som hände hos länsstyrelsen/handelsregistret

Handelsbolaget med firma Restaurang I. Handelsbolag var fram till den 14 april 1983 registrerat i handelsregistret i Västernorrlands län. Den dagen avregistrerades bolaget men dessförinnan hade detta skett.

Den 21 januari 1981 kom en ändringsanmälan gällande handelsbolaget in till handelsregistret. Den var undertecknad av R., G. och P. och avsåg att R. skulle kvarstå i bolaget, P. tillkomma och G. avgå. Eftersom P. var utländsk medborgare så behövde han särskilt tillstånd för att få ingå i handelsbolaget. (Se den då gällande lagen (1968:557) om vissa inskränkningar i rätten att sluta svenskt handelsbolag m. m. Numera gäller lag (1982:617) om utländska förvärv av företag m. m., som trädde i kraft den 1 januari 1983. Äldre bestämmelser tillämpas på förvärv före sistnämnda tidpunkt, se särskild promulgationslag (1982:619). Det var länsstyrelsen som prövade tillståndsfrågan. Samma dag som ändringsanmälan kom in till länsstyrelsen

översändes till P. en blankett för "ansökan om tillstånd att ingå i handelsbolag". Blanketten kom ifylld åter till länsstyrelsen den 11 februari 1981. Viss komplettering infordrades och kom in den 13 mars 1981. Kompletteringen bestod bl. a. i ett handelsbolagsavtal. I detta sades att R. och P., som inträdde i stället för G., avsåg att bedriva hotell- och restaurangverksamhet i Kramfors; det föreskrevs också att P. skulle anses ha inträtt i och med att tillstånd meddelades. Avtalet var undertecknat av R., P. och G. Dessutom företeddes ett bevis om att P. hade permanent uppehållstillstånd, varför han inte behövde något särskilt näringsstillstånd enligt lagen (1968:555) om rätt för utlänning och utländskt företag att idka näring här i riket.

Den 16 mars 1981 skickades ansökningen om tillstånd för P. att få ingå i handelsbolaget till polisstyrelsen i Kramfors för utredning och yttrande. Polisstyrelsen svarade den 24 mars 1981 då man meddelade att P. var misstänkt för omfattande skattebedrägerier och att polisens ekonomiska enhet i Sundsvall skötte utredningen; man omtalade vidare att telefonbesked skulle lämnas när utredningen var slutförd. Med anledning av detta beslöt länsstyrelsen att ansökningen skulle vila tills vidare i avvaktan på vidare besked från polismyndigheten i Kramfors.

Den 9 april 1981 kom ännu en ändringsanmälan, undertecknad av R., G. och P. in till handelsregistret. Denna andra hade samma innehåll som den tidigare såvitt gällde bolagsmännen men innehöll dessutom uppgift om ny adress för huvudkontoret och ändrad firmateckning.

Den 21 maj 1981 hade handelsregistret ett telefonsamtal med P:s ombud. Ansökningen skulle enligt ombudet återkallas. Handelsregistret skulle avvakta skriftlig återkallelse.

Den 30 september 1981 ringde man från handelsregistret till G:s föräldrahem och talade med hennes far. Denne skulle uppmana G. att kontakta länsstyrelsen i ärendet om registrering av handelsbolaget.

Den 22 september 1981 meddelade polisen i Kramfors att utredningen hade lämnats över till åklagarmyndigheten i Härnösand.

Den 16 mars 1982 fick handelsregistret från åklagarmyndigheten upplysningen att P. hade återvänt till England någon gång efter den 16 september 1981, då meddelat reseförbud hade hävts. Uppgiften bekräftades av polismyndigheten i Sundsvall. I handelsregistrets handlingar antecknades samma dag att åtgärder nu måste vidtas för att avföra handelsbolaget ur registret. R. borde – enligt samma anteckning – tillsammans med G. avregistrera bolaget omgående eller också borde G. omgående anmäla utträde ur bolaget. Nya ägare hade tillträtt rörelsen.

Den 22 mars och 6 april 1983 mottog handelsregistret anmälningar om avregistrering från R., som nu bytt namn till B., resp. G.

Den 14 april 1983 beslöt länsstyrelsen avregistrera handelsbolaget i handelsregistret.

1.2 Vad som hände hos kronofogdemyndigheten och i domstolarna

Handelsbolaget var restfört för mervärdesskatter om sammanlagt 20 384 kr. avseende tiden maj-augusti 1981.

Den 15 september 1982 ansökte kronofogdemyndigheten hos Sundsvalls

tingsrätt om betalningsföreläggande för G. i hennes egenskap av bolagsman att betala de restförda mervärdesskatterna. Bestämmelsen i 2 kap. 20 § första stycket lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag – i fortsättningen kallad handelsbolagslagen – åberopades. (Lagrummet lyder: Bolagsmännen svarar solidariskt för bolagets förpliktelser.)

G. bestred ansökningen.

Kronofogdemyndigheten tillställde tingsrätten registreringsbevis (utfärdat den 23 juni 1982) och kopior av indrivningskort. Myndigheten uttalade samtidigt att det av registreringsbeviset och indrivningskortet framgick att G. hade varit bolagsman i handelsbolaget under tid då bolaget hade blivit betalningsskyldigt för mervärdesskatterna.

Tingsrätten förordnade att målet skulle hänskjutas till rättegång.

Den 27 januari 1983 hölls förhandling i målet. Kronofogdemyndigheten meddelade att grunden för statsverkets yrkande var att G. hade varit och enligt handelsregistret alltså varit en av bolagsmännen i handelsbolaget och att hon i den egenskapen var personligen ansvarig för bolagets skulder.

G. uppgav att hennes delägarskap i handelsbolaget hade upphört den 1 januari 1981. Avtal om att P. skulle inträda i och hon utträda ur bolaget hade upprättats i januari 1981. Hon kände inte till att hon enligt handelsbolagslagen i egenskap av delägare kunde komma att ansvara även för bolagets mervärdesskatteskulder. Hennes kompanjon och P. hade lovat ombesörja att hon avregistrerades som delägare. Hon gjorde gällande att hon hade lämnat ställningen som bolagsman den 1 januari 1981 och att hon av den anledningen inte kunde ha betalningsansvar för mervärdesskatter som uppkommit efter detta datum.

Kronofogdemyndigheten vitsordade att ett giltigt avtal hade träffats, enligt vilket G. omkring årsskiftet 1980/81 utträtt ur handelsbolaget. Men så länge anteckningarna i handelsregistret utvisade att hon var delägare kvarstod hennes betalningsansvar. Hon hade haft alla möjligheter att själv anmäla sitt utträde resp. att kontrollera att det gjorts av kompanjonen och/eller P. Det skulle inte vara godtagbart att acceptera ett utträde utan efterföljande registrering. Enligt 2 kap. 22 § handelsbolagslagen gällde att en bolagsman som hade avgått inte svarade för de förbindelser som uppkommit efter avgången, om bolagets medkontrahent känt till eller borde ha känt till att bolagsmannen avgått. Det hade här inte ens påståtts att staten kände till eller borde ha känt till att G. utträtt ur bolaget.

I sin dom den 10 februari 1983 uttalade tingsrätten bl. a. att det "i målet ej ens påståtts, att staten ej skulle ha varit i god tro beträffande G:s ställning som bolagsman i bolaget vid tiden för påförandet av de aktuella mervärdesskattebeloppen". Tingsrätten fann bl. a. därför att G. inte kunde undgå betalningsskyldighet. Tingsrätten förpliktade följaktligen henne att betala den restförda mervärdesskatten om 20 384 kr. Hon skulle dessutom betala statsverkets rättegångskostnader.

G. överklagade till hovrätten för Nedre Norrland. Samtidigt (den 28 februari 1983) skrev hennes ombud till handelsregistret och frågade om ändringsanmälan, avseende bl. a. att G. inte längre skulle vara bolagsman, hade gjorts i början av januari 1981 och – om så var fallet – varför någon ändring inte hade gjorts i registret.

Länsstyrelsen svarade den 10 mars 1983. Efter en redogörelse för bakgrundsfakta (i huvudsaklig överensstämmelse med den redogörelse som här har lämnats under punkt 1.1) uttalade länsstyrelsen avslutningsvis detta:

På grund av ovan redovisade omständigheter har således de ingivna ändringsanmälningarna inte kunnat registreras i handelsregistret. Inte heller har vare sig R. eller G. kontaktat länsstyrelsen om återkallelse eller begäran om någon annan länsstyrelsens åtgärd beträffande de två ingivna ändringsanmälningarna. Det normala förfarandet vid anmälan av bolagsmans avgång och ny bolagsmans inträde i handelsbolag är att registrering av ändringsanmälningarna sker samtidigt.

Enligt 13 § tredje stycket 4 p. handelsregisterlagen (1974:157) har bolagsman som lämnat bolaget rätt att göra anmälan om sin avgång. En skriftlig anmälan från G. om utträde ur handelsbolaget kommer omgående att föranleda en registrering i handelsregistret och därmed hennes avgång ur bolaget. I övrigt kommer länsstyrelsen att arbeta vidare på att få handelsbolaget ifråga avfört ur handelsregistret.

Länsstyrelsens svar föranledde staten – företräd av riksskatteverket – att medge G:s vadetalan i huvudsaken. Däremot bestred staten hennes vadetalan när det gällde rättegångskostnaderna.

Hovrätten meddelade dom i målet den 3 december 1984. Hovrätten ogillade statens käromål i huvudsaken under hänvisning till statens medgivande. I fråga om rättegångskostnaderna ansåg hovrätten att dessa skulle kvittas såväl vid tingsrätten som i hovrätten och beslöt därför att G. skulle befrias från skyldigheten att ersätta staten dess kostnader vid tingsrätten.

G. har fullföljt sin talan till högsta domstolen beträffande rättegångskostnaderna. Målet är inte avgjort än.

2 Anmälan

I ett brev till JO hemställde chefskronofogden Lars Leijon om JO:s uttalande om länsstyrelsens handläggning av G:s anmälan om utträde ur handelsbolaget. Han bifogade sin skriftväxling med länsstyrelsen i registreringsärendet.

3 Utredning

Länsstyrelsen yttrade sig efter remiss.

4 Bedömning

I normalfallet ligger det säkerligen i sökandenas intresse att in- och utträdesanmälningar till handelsregistret behandlas och registreras samtidigt: den enes inträde är ju som regel beroende av den andres utträde. Den rutinen är rimligen att föredra i sådana fall där det bara finns två bolagsmän och den ene skall gå ur och ersättas med en tredje person; ett handelsbolag anses ju ha trätt i likvidation om antalet bolagsmän har gått ned till en och detta förhållande har bestått i sex månader (2 kap. 28 § handelsbolagslagen). Det är för övrigt att notera att handelsregisterlagen också utgår från att anmälningar av olika slag till registret görs av samtliga bolagsmän, dock att

bolagsman som har lämnat bolaget har rätt att göra egen anmälan om sin avgång (9 och 13 §§). Till förmån för denna "samtidighetsrutin" talar vidare att den är i den meningen fördelaktigare för bolaget som den innebär att endast en registreringsavgift behöver betalas. Tilläggas kan att LON har förordat att in- och utträde i handelsbolag registreras samtidigt; några direktiv eller föreskrifter i ämnet har dock inte utfärdats.

I det nu aktuella fallet hade anmälan om utträde och inträde gjorts gemensamt av bolagsmännen, dvs. R. och G., och den person, som skulle inträda i stället för G., dvs. P. I det handelsbolagsavtal, som bifogades, står det uttryckligen, att P. inträdde i stället för G. men att inträdet skulle anses medgivet först i och med att tillstånd meddelades; P. fick ju som utländsk medborgare inte vara bolagsman utan länsstyrelsens tillstånd. Det är naturligt – mot bakgrunden av innehållet i det bakomliggande handelsbolagsavtalet – att tolka anmälan så att G:s utträde förutsatte att P. fick tillstånd att inträda och att ut- och inträdet skulle ske samtidigt.

Någon invändning mot samtidighetsrutinen som sådan kan – mot bakgrund av det som här anförts – inte resas. Men en handläggningsordning som förutsätter samtidighet riskerar att dra ut på tiden, vilket väl illustreras av det nu aktuella fallet. En långdragen process kan vålla de berörda problem så som lagstiftningen är uppbyggd.

En bolagsman, som avgår, svarar sålunda inte för de förbindelser av bolaget, som uppkommer efter avgången, om bolagets medkontrahent kände till eller borde ha känt till att bolagsmannen avgått (2 kap. 22 § handelsbolagslagen). Motsättningsvis följer att bolagsmannen blir betalningsskyldig om medkontrahenten var i god tro när det gäller avgången. – Handelsregisterlagen föreskriver att registrering eller avförande ur registret, som har kungjorts i Post- och Inrikes Tidningar, skall anses ha kommit till tredje mans kännedom, om det inte framgår av omständigheterna att han varken hade eller borde ha haft vetskap om det (19 §). Innan kungörande skett kan däremot, enligt en allmän rättsprincip, förhållande, som blivit eller bort bli infört i registret, inte med laga verkan åberopas mot annan än den som visas ha känt till det (se prop. 1974:4 med förslag till firmalag m. m. s. 246).

Det är uppenbart att ju längre det dröjer innan en utträdesanmälan registreras, desto större blir riskerna för den som har anmält utträde att bli betalningsansvarig för civilrättsliga förbindelser som bolaget ingått under tiden, eftersom medkontrahenten presumeras vara i god tro beträffande avgången, så länge den inte registrerats och kungjorts. Eventuellt kan den som anmält sitt utträde också komma att bli betalningsansvarig för skatter, som har påförts bolaget efter det att han eller hon gjort anmälan till handelsregistret om sin avgång men innan den registrerats och kungjorts. (Svaret på den sist ställda frågan beror bl. a. på hur dessa två delfrågor besvaras:

a) Är förutnämnda bestämmelse i 2:22 handelsbolagslagen analogiskt tillämplig på skatteförhållanden?

b) Hur bedöms god tro hos staten? Kan t. ex. en länsstyrelses uppbördsenhet vara i god tro, när handelsregisterenheten vid samma länsstyrelse inte är det?

Svea hovrätt har i dom den 17 juni 1985 (mål T 741/84) besvarat fråga a) jakande, fråga b) nekande. Domen har överklagats.

(Jfr också NJA I 1974 s. 378 f.)

Det förhåller sig nu så att medborgarna förutsätts känna till de regler som gäller dem och deras rättigheter och skyldigheter; okunnighet om att en viss åtgärd t. ex. var förbjuden friar inte från ansvar när åtgärden väl företagits (= ignorantia juris nocet). Tillämpad på handelsbolag innebär den principen att en bolagsman får förutsättas känna till de rättigheter och skyldigheter som gällande lagar och författningar tillerkänner resp. ålägger honom eller henne. Det kan därför hävdas att en avgående bolagsman självmant och utan påminnelser från myndighetshåll har att vidta de åtgärder som behövs för att undgå de negativa effekterna t. ex. av de tidigare nämnda bestämmelserna i handelsbolagslagen och handelsregisterlagen.

Vad man däremot *inte* kan begära av en enskild bolagsman, som skall utträda ur ett handelsbolag, är att han eller hon känner till länsstyrelsens handläggningsrutiner såvitt avser handelsregistret. Om dessa, till följd av att länsstyrelsen tillämpar "samtidighetsrutinen" när det gäller handläggningen av ut- och inträdesanmälningarna, leder till att en utträdesanmälan får vila till dess frågan om inträdesanmälan har prövats – vilket kan dröja om den som anmält inträde är utländsk medborgare – bör det kunna krävas av länsstyrelsen att den informerar den, som anmält sitt utträde, om detta förhållande. Vederbörande bör samtidigt erinras också om sin rätt att göra egen utträdesanmälan eller begära att hans eller hennes utträde behandlas och registreras separat.

I detta fall har länsstyrelsen den 30 september 1981 ringt G:s föräldrahem och talat med hennes far, som skulle uppmana henne att kontakta länsstyrelsen i registreringsärendet. Man menar att man därmed gjort vad som kunde begäras med hänsyn till arbetsbelastning och resurser och till att viss aktivitet bör kunna förväntas från sökanden själv i ett fall som detta. Jag kan inte dela den uppfattningen. Jag anser att länsstyrelsen gjorde för litet och – framför allt – gjorde det för sent. Det man hade kunnat begära var att länsstyrelsen sökt personlig kontakt med G. per telefon eller brev. Och det på ett betydligt tidigare stadium, lämpligen i samband med att man i slutet av mars 1981 beslöt att ansökningen skulle vila i avvaktan på utredning och vidare besked från polismyndigheten.

Statsverket har numera tagit tillbaka sitt skattekrav mot G. sedan dröjsmålet med registreringen blev känt. Bortsett från eventuella rättegångskostnader, som är uppe i ett mål hos HD, har G. alltså inte lidit någon ekonomisk skada. Jag nöjer mig med den kritik som ligger i vad jag nyss har sagt.

Länsstyrelsen uppger i remissvaret till JO att man numera markerar på registerbladet att ändringsanmälan kommit in och att man i förekommande fall också noterar att utredning pågår. "Dessa åtgärder vidtas", säger länsstyrelsen, "för att dels vid telefonförfrågningar från allmänheten och dels vid beställningar av registreringsbevis kunna upplysa om inläggande ändringsanmälningar, som är under handläggning". Förutsatt att dessa upplysningar också lämnas vid telefonsamtal och beställningar, bör de nya rutinerna kunna bidra till att hindra ett upprepande av det som skedde i detta

fall. Jag utgår då också ifrån att notering om ändringsanmälningar och pågående utredningar i anledning härav görs på registreringsbevis som beställs. Att man infört detta nya system medför dock enligt min mening inte att det blir överflödigt att ta förut nämnd kontakt med "utträdesanmälaren" om att registreringen av anmälningen kan komma att dra ut på tiden och om vad han eller hon kan göra med anledning av det.

Jag vill avslutningsvis beröra ett par speciella frågor.

Länsstyrelsen begärde en polisutredning om P:s personliga förhållanden. Sådan utredning var och är uttryckligen föreskriven i ärenden om näringstillstånd (se förordningen – 1968:556 – om näringstillstånd, 4 §). Så är däremot inte fallet i ärenden om tillstånd att ingå i handelsbolag (se förordningen – 1979:82 – om tillstånd enligt lagen – 1968:557 – om vissa inskränkningar i rätten att sluta svenskt handelsbolag m. m. och, numera, förordningen – 1982:878 – om utländska förvärv av svenska företag m. m.). I detta fall behövdes inte näringstillstånd, eftersom P. hade permanent uppehållstillstånd (se lagen – 1968:555 – om rätt för utlänning och utländskt företag att idka näring här i riket, 3 §).

Att polisutredning inte är påbjuden i ärenden som bara gäller tillstånd att ingå i handelsbolag innebär naturligtvis inte att den också är förbjuden i sådana ärenden. Men då jag föreställer mig att det måste höra till undantagsfallen att en utlänning med näringstillstånd eller motsvarande nekas ingå i ett handelsbolag uteslutande på grund av sina personliga förhållanden synes en mer grundlig och tidsödande polisutredning vara onödig i de flesta fall.

I det här fallet kom det fram genom polisutredningen, som redovisades den 24 mars 1981, en vecka efter det att den begärdes, att P. var misstänkt för omfattande skattebedrägerier. Huruvida detta skulle ha diskvalificerat honom för inträde i handelsbolag är en fråga som jag saknar anledning att här söka besvara. Men jag förstår inte varför länsstyrelsen inte genast tog ställning i den frågan och meddelade antingen ett avslags- eller ett bifallsbeslut, i stället för att vänta på förundersökning och eventuellt åtal och i dess förlängning kanske också på lagakraftvunnen dom. Ett avslagsbeslut hade ju inte vunnit rättskraft mot P., som alltså hade kunnat göra ny ansökan om inträde senare och då kanske åberopa t. ex. nedlagd förundersökning eller frikännande dom.

De frågor som jag här berört har emellertid bara indirekt betydelse för handläggningen av G:s utträdesanmälan. Jag har därför inte funnit anledning att utreda dem närmare.

Med dessa, delvis kritiska, uttalanden vad gäller behandlingen av G:s utträdesanmälan, avslutar jag ärendet.

Länsrätts handläggning av ett mål om beredande av vård enligt lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)

(Dnr 1327-1985)

Bakgrund

Den 15 februari 1985 beslutade länsrätten i Östergötlands län, som hållit muntlig förhandling, i en dom att vården enligt LVU av en 14-årig flicka, V., skulle upphöra. I inledningen till domen uppgav länsrättens ordförande, lagmannen Bertil Wennergren, att han efter förhandlingen i målet hade "besökt V. i familjehemmet och diskuterat situationen med henne". Hon gav då, enligt vad Wennergren skriver i domen, "klart uttryck för att hon ville flytta hem till" sin far.

Enligt en artikel i Norrköpings-Tidningar den 15 april 1985 hade Östra sociala distriktsnämnden i Norrköping överklagat länsrättens dom till kammarrätten och hade i samband därmed kritiserat Wennergren "för att han själv bildat sig en personlig uppfattning om vad flickan själv vill genom samtal med henne". I artikeln återges också ett samtal som tidningen hade med Wennergren och där Wennergren tillbakavisar kritiken.

Den 24 april 1985 lämnade kammarrätten i Jönköping i en dom distriktsnämndens besvär över länsrättens dom utan bifall. Två av de fem, som deltog i avgörandet, var skiljaktiga (lagmannen och en nämndeman) och ville bifalla nämndens besvär. Kammarrättens dom har vunnit laga kraft.

JO beslöt att utreda ärendet.

Utredning

Ärendet remitterades till Wennergren med begäran om upplysningar från honom om vad som förekommit och hur han såg på det. Därvid borde han, enligt vad som angavs i remissen, särskilt besvara och kommentera dessa två frågor:

1. Hade parterna beretts tillfälle att närvara vid besöket hos flickan eller i varje fall informerats om det planerade besöket?
2. Hade samtalet med flickan och i övrigt iakttagelserna vid besöket kommunicerats med parterna innan målet avgjordes?

Wennergren redogjorde i ett svar till JO för hur han resonerat och handlat. Han menade sammanfattningsvis att hans handläggning stod i överensstämmelse med förvaltningsprocesslagens bestämmelser.

Östra sociala distriktsnämnden fick tillfälle att yttra sig över vad Wennergren hade sagt. Nämnden ansåg att det var både obefogat och olämpligt av Wennergren att besöka V.

Distriktsnämndens yttrande överlämnades till Wennergren för kännedom och eventuellt bemötande. Wennergren utvecklade i sitt svar sin syn på hur utredningen i mål av aktuellt slag borde bedrivas.

Bedömning

Vid ärendets avgörande den 13 maj 1986 anförde JO Nilsson följande.

Förvaltningsprocesslagen (1971:291) föreskriver att rätten skall se till att ett "mål blir så utrett som dess beskaffenhet kräver". Tillämpad i ett mål enligt LVU betyder den föreskriften att en domstol har rätt och ibland också skyldighet att ta kontakt med t. ex. det barn som målet gäller. Några regler för i vilka former en sådan kontakt skall etableras finns inte. Wennergren hävdar för sin del att "barn i känslig ålder absolut inte bör delta i en domstolsförhandling". Uttalandet förefaller väl kategoriskt men onekligen finns det situationer där ett förhör vid en formell förhandling är klart olämpligt (jfr 21 kap. 12 § andra stycket föräldrabalken, som i mål som där avses tillåter förhör vid förhandling bara om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras). Distriktsnämnden har å sin sida sagt att "om länsrätten anser att barnet skall uttala sig i saken bör detta ske vid en förhandling i rätten . . ." Om nämnden därmed vill utesluta att rätten begagnar sig av andra metoder för att söka utröna ett barns inställning så är det en princip till vilken jag inte kan ansluta mig; jag kan nämligen inte se några formella eller andra hinder mot att en ledamot av domstolen – och då naturligen dess ordförande – kontakter barnet så att säga utanför rättssalen. Jag kan följaktligen inte kritisera Wennergrens åtgärd som sådan i det aktuella ärendet.

Det är självklart att en "informell" kontakt tas och genomförs med vederbörlig hänsyn till situationen och dess krav. Det finns ingenting som ens antyder att Wennergren i detta inte skulle ha genomfört besöket på ett sätt som tillgodoser de kraven.

Wennergren har inte informerat parterna – och tydligen inte heller nämndemännen – om sitt möte med V. och vad som kom fram vid detta. Han har nöjt sig med att i domen säga att han sammanträffat med V. Han har motiverat sin "underlåtenhet" med att besöket och vad som kom fram vid detta inte fick någon betydelse för målets utgång; domen var redan beslutad och han och nämnden var eniga om att vården borde upphöra av andra skäl än V:s inställning. Han framhåller också att det av hänsyn till V. och hennes far var angeläget att meddela domen så snabbt som möjligt. – Det formella stödet för sitt handlande hämtar Wennergren i 18 § förvaltningsprocesslagen.

Jag måste tillstå att jag har svårt att följa Wennergren i hans argumentering. Enligt det lagrum som Wennergren hänvisar till får kommunikering underlåtas om det är "uppenbart" onödigt. Om ett 14 år gammalt barn vid ett samtal med en företrädare för den domstol som skall avgöra, om hon skall vara kvar i eller lämna det familjehem i vilket hon placerats, säger att hon vill lämna familjehemmet eller i varje fall uttalar sig på sådant sätt att ordföranden får den uppfattningen, så är det en upplysning som onekligen har sitt givna intresse för *alla* berörda, parterna såväl som domstolen. Wennergren hamnade ju förövrigt själv i beråd när han skulle formulera den beslutade domen och ville ha V:s egen inställning klar för sig. Den omständigheten att vad som kom fram vid besöket inte rubbade hans tidigare intagna ståndpunkt i vårdfrågan gör inte V:s inställning *i sig* ointressant eller

betydelselös vare sig för parterna eller domstolen. Jag tycker alltså att Wennergren skulle för parterna ha redovisat att han besökt V. och vad han ansåg sig då ha fått reda på före domen och inte i denna. Är det dessutom så som materialet antyder att Wennergren inte heller informerade dem som tillsammans med honom beslutat domen om den "extratur" som han i informationssyfte hade gjort efter det domen beslutades så framstår hans uppfattning som definitivt diskutabel. I ingetdera fallet duger enligt min mening brådska med att meddeladomen som försvar för en underlåtenhet att kommunicera/informera. Jag saknar visserligen personlig erfarenhet av länsrättsarbetet men det skulle förvåna mig mycket om inte saken skulle ha kunnat skötas så att lagens krav på skyndsamhet i handläggningen kunde sägas ha upprätthållits.

Det bör avslutningsvis erinras om att Wennergren i domen har redovisat V:s inställning sådan han uppfattat den. Därigenom öppnades möjlighet för förlorande part att anpassa och utforma ett eventuellt överklagande till detta förhållande. Detta är en omständighet som bör och också har beaktats i detta sammanhang.

Riksdagens ombudsmäns kansli

Kanslichefen Ulf Hagström

Byråchefen Torsten Johansson

Byråchefen Hans Sandberg

Byråchefen Marja Regner (t. o. m. 31 januari 1986)

Byråchefen Anders Thunved

Byråchefen Dan Fernqvist

Byråchefen Sven Börjeson

T. f. byråchefen Olof Hedberg (fr. o. m. 1 september 1985)

T. f. byråchefen Christer Sjöstedt (fr. o. m. 1 september 1985)

T. f. byråchefen Sten Pålsson (fr. o. m. 1 mars 1986)

Avdelningsdirektören Tore Samuelsson

Avdelningsdirektören Arne Schöldström

Avdelningsdirektören Lars Kinnander

Byrådirektören Birgitta Hallström

Som föredragande med heltidstjänstgöring har vidare under 1985/86 tjänstgjort:

Kammarrättsassessorn Olof Hedberg (t. o. m. 31 augusti 1985, därefter t. f. byråchef, se ovan), kronofogden Birgitta Stenberg, kammarrättsassessorn Bengt Almbäck (t. o. m. 23 februari 1986), kammarrättsassessorn Marie-Louise Diurson, kammarrättsassessorn Eva Linnander, kammarrättsassessorn Jörgen Buhre (fr. o. m. 1 april 1986), hovrättsassessorn Sten Pålsson (t. o. m. 28 februari 1986, därefter t. f. byråchef, se ovan), hovrättsfiskalen Lars Elmqvist (t. o. m. 20 april 1986), distriktsåklagaren Birgitta Lindgren, hovrättsassessorn Anders Ackebo, hovrättsassessorn Severin Blomstrand (t. o. m. 31 augusti 1985), hovrättsfiskalen Marianne Larsson (fr. o. m. augusti 1985), kriminalinspektören Rolf Andersson (fr. o. m. 1 mars 1986), hovrättsassessorn Kristina Boutz (fr. o. m. 1 april 1986), hovrättsassessorn Nils Rekke (fr. o. m. 1 juni 1986), hovrättsassessorn Hans Tocklin, hovrättsassessorn Magnus Eriksson, hovrättsfiskalen Fredrik von Arnold (t. o. m. 24 november 1985), hovrättsassessorn Lennart Morard, byrådirektören i socialstyrelsen Christer Sjöstedt (t. o. m. 31 augusti 1985, därefter t. f. byråchef, se ovan), hovrättsassessorn Lars Jalvemyr, hovrättsassessorn Barbro Röst Andréasson, kammarrättsassessorn Cecilia Gunne Nyström (t. o. m. 31 mars 1986), kammarrättsassessorn Ingrid Ugglå, kammarrättsassessorn Christer Garpenlid och hovrättsassessorn Klas Widström (fr. o. m. 1 maj 1986).

Förteckning

över de ärenden, som har varit anhängiga hos regeringen under tiden den 1 juli 1985– den 30 juni 1986 genom skrivelser från justitieombudsmännen före den 1 juli 1985.

1) 1982 den 16 april (dnr 968-1981)

angående ändring i lagen (1951:691) om viss lindring i skattskyldigheten för den som inte tillhör svenska kyrkan så att kravet på mantalsskrivning i riket för att få skattelindring slopas.

Framställningen är under beredning i finansdepartementet.

2) 1983 den 4 november (dnr 2752-1983)

angående ändringar i uppbördslagen (1953:272) om jämkning eller om förtida återbetalning av preliminär skatt m. m.

Framställningen är under beredning i finansdepartementet.

3) 1983 den 28 november (dnr 1226-1983)

angående komplettering av vapenlagen (1973:1176) i fråga angående utländska säkerhetsvakters införande av vapen till Sverige i samband med statsbesök m. m.

Framställningen har föranlett ett tillägg (SFS 1986:239) till bestämmelserna i 5 § andra stycket vapenkungörelsen (1974:123). Jfr även regeringens förordningsmotiv 1986:4 s. 2.

4) 1985 den 20 maj

angående sådan ändring av 11 kap 4 § sekretesslagen (1980:100) att JO får möjlighet att när synnerliga skäl föreligger sekretessbelägga uppgifter om enskilds hälsotillstånd eller personliga förhållanden i handlingar, som inges till JO av enskilda personer.

Framställningen är under beredning i justitiedepartementet.

Sakregister till

Justitieombudsmännens ämbetsberättelser 1976/77–1986/87

Ett alfabetiskt sakregister till JO:s ämbetsberättelser 1967–1975/76 finns fogat såsom bilaga 3 till ämbetsberättelsen 1975/76 och har även tryckts separat. I ingressen till detta register har lämnats upplysningar om register till tidigare ämbetsberättelser.

Ackord, se **Kommunicering**.

Advokat, upplysningsplikt enligt 4 kap. 15 § utsökningsbalken, 86/87:270.

Affischering, se **Tryckfrihet**.

Aktiebolag, betydelsen av att aktiebolag anmäler fullständig adress till aktiebolagsregistret, 76/77:289.

Allemansrätt, se **Strandskydd**.

Allmän advokatbyrå, vägrad konsultation, 80/81:134.

Allmän försäkring, bristande samordning av förmåner vid sjukdom och arbetslöshet, 79/80:304; – villkor för rätt till sjukpenning vid eventuellt kommande sjukdomsfall, 81/82:261; – fråga om tid för utbetalning av sjukpenning, 81/82:275; – tillämpningen av den s. k. officialprövningsprincipen vid handläggningen av ett arbetsskadeärende, 82/83:212; – kommunicering av förtroendeläkares yttrande och föredragandens förslag till beslut, 83/84:209; – jäv för förtroendeläkare vid försäkringskassa, 83/84:213; – social distriktsnämnds framställning till allmän försäkringskassa om utbetalning av enskilds pension till nämnden, 83/84:162; – avdrag för nedsatt skatteförmåga för folkpensionär när pensionsutbetalning sker retroaktivt, 84/85:294; – fråga om förtroendeläkare bör kontakta intygs-skrivande eller behandlande läkare innan han yttrar sig i försäkringsärendet m. m., 84/85:245; – dröjsmål med omprövning, 84/85:247; – bristfälliga kommuniceringsrutiner i vissa sjukpenningärenden, 84/85:249; – försäkringskassas kommuniceringsskyldighet vid omprövning, 84/85:250; – inhibition av försäkringskassas beslut vid omprövning, 84/85:254; – avvisning av besvär såsom för sent anförda, 84/85:258; – handläggning av anonym anmälan i sjukpenningärende, 85/86:301; – underlåtenhet att expediera beslut om att inte betala ut sjukpenning, 85/86:302; – expediering av allmän försäkringskassas provisoriska beslut, 85/86:303; – fråga om återbetalning från personkonto av pension som utbetalats efter det att pensionstagaren avlidit, 85/86:304; – fråga om skyldighet att anmäla skada enligt lagen om statligt personskadeskydd, 85/86:307; – motivering av föredragandens förslag till beslut i förtidspensionsärende, 85/86:308; – underlåtenhet av allmän försäkringskassa att fatta beslut i fråga om sjuklön bör utgå till en vid kassan anställd person, 86/87:180; – fråga om anonymitetsskydd och om datainträng, 86/87:182; – fråga om återbetal-

ningsskyldighet för sjukvårdsavgift, 86/87:184; – se även Allmänna handlingar, Kommunicering, Meddelarfrihet, Motivering av beslut, Om-sorger om psykiskt utvecklingsstörda, Taxering.

Allmän ordningsstadga, se Grustäkt.

Allmän plats, se Kommunal kompetens.

Allmän sammankomst, upplösning av allmän sammankomst, 83/84:85; – fråga om tillstånd att anordna politiska möten, 86/87:115; – handläggning och sakprövning av vissa frågor om tillstånd att anordna allmän sammankomst, 86/87:116; – se även Demonstrationer.

Allmänna handlingar

Fråga om handling är allmän eller ej: fråga om planskiss i stadsplaneärendet hos byggnadsnämnd – upprättad av en utomstående arkitekt – kunde anses utarbetad inom myndigheten och därmed t. v. endast ha karaktär av arbetsmaterial; tillika fråga om tillämplighet av 8 § sekretesslagen, 77/78:255; – förteckning över kommunala trafikvakter, vilken av Stockholms gatukontor tillställts polisen, har ansetts vara allmän handling, varur uppgift på begäran bort lämnas till allmänheten, 77/78:259; – fråga om handling var att anse som upprättad, 77/78:271, 81/82:284; – promemoria vid försvarsstaben har med hänsyn till omständigheterna ej ansetts som allmän handling, 78/79:224; – fråga om memorialanteckningar och koncept till dom är allmänna handlingar, 77/78:272; – till myndighet ingivet utkast till avtal är att anse som inkommen och därmed allmän handling, 79/80:366; – brev till kommunalråd, 80/81:361; – polisutredning ej allmän handling förrän förundersökningsprotokollet färdigställts, 80/81:122; – hälsovårdskontors tjänsteutlåtanden till hälsovårdsnämnd, 81/82:284; – handling hos socialstyrelsen, 82/83:232; – anteckningar om intagen vid rättspsykiatrisk klinik, 83/84:231; – fråga om handlingars offentlighet och tillgänglighet hos revisorerna i en landstingskommun, 85/86:343; – fråga om fotografier, som i undervisningssyfte tagits av hälso- och sjukvårdspersonal i en patients hem, är att anse som allmänna handlingar, 86/87:195; – fråga om när tjänsteutlåtanden av förvaltningschef blev allmänna handlingar hos en kommunal nämnd, 86/87:221; – uttalanden angående frågan om vissa intagningslistor avseende gymnasieskolan är allmänna handlingar samt kritik mot en intagningsnämnd för handläggningen av ett ärende om utlämnande av sådana listor, 86/87:225; – uttalanden angående frågan om vissa anteckningar som gjorts vid arbetsplatsträff inom en myndighet blivit allmän handling, 86/87:230; – se även Överförmyndare.

Fråga om utlämnande av allmän handling: förfarandet när någon vill ta del av offentliga handlingar som förvaras i lokal dit allmänheten ej har tillträde; besökande har fått ta del av handlingar ute på gatan och fotograferats oaktat han önskat vara anonym. Framställning till regeringen om klargörande bestämmelser, vilka bl. a. inskräper att den som vill ta del av offentliga handlingar inte behöver uppge sitt namn, 77/78:250, 253; – den som önskar ta del av offentlig handling får ej avkrävas sitt namn eller tvingas underteckna en beställning, 78/79:212; – utlämnande av uppgifter ur värdepastbok, när dessa delvis ansetts sekretesskyddade, 79/80:384; – inkommen post bör diarieföras och vara åtkomlig även om adressaten ej hinner ta befattning med posten, 77/78:270; – om diarieföring av en rapport om luftförorening, 79/80:377; – hantering av allmänna handlingar

på rektorsexpedition, 83/84:335; – uttalanden angående en kommuns skyldighet att sörja för registrering av en besvärshandling som ges in till kommunen och därifrån vidarebefordras till vederbörande besvärinstans, 85/86:407; – diarieföring av vissa handlingar hos statens arbetsgivarverk, 86/87:231; – bevakning av post, som rörde tjänsten och var ställd till tjänsteman, som var på semester, 78/79:222; – när har en handling kommit in till en myndighet?, 85/86:421; – öppnande av post ställd till namngiven tjänsteman, 82/83:248; – ordningen för prövning av framställning om att utfå allmän handling, 77/78:273; – rutinerna vid utlämnande av allmänna handlingar, 79/80:355, 364, 367; – till myndighet inkommen framställning, som återkallas, får inte återsändas eller förstöras, inte heller strykas ur diariet, 79/80:361; – myndighet ej skyldig bedriva arkivforskning för att kunna utlämna allmän handling, 78/79:214; – socialförvaltnings skyldighet att lämna ut namn- och adressuppgifter ur daghemskö, 80/81:357; – handläggning av begäran att få del av författningstext, 80/81:372; – begäran att få del av handlingar som sänts för mikrofilmning, 81/82:282; – dröjsmål med utlämnande av allmän handling från sjukhus, 81/82:296; – dröjsmål med att lämna ut kopia av allmän handling från social nämnd, 84/85:273; – skyldighet för sjukhus att sända JO begärd journal, 83/84:208; – vägran att lämna ut uppgift om anställds lön, 81/82:297; – fråga om kopior av allmänna handlingar tillhandahållits med erforderlig skyndsamhet, 82/83:32; – möjligheterna för en på kriminalvårdsanstalt intagen person att få ta del av allmänna handlingar, 82/83:135; – på kriminalvårdsanstalt intagen persons rätt att mot stadgad avgift få kopior av beslut, 83/84:136; – överlämnande av journalhandlingar från sjukhus till företagsläkare, 82/83:224; – utlämnande av sjukjournal från försäkringskassa till läkare, 82/83:247; – villkor vid utlämnande av allmän handling, 82/83:247; – uppställande av förbehåll vid utlämnande av handlingar, 84/85:274; – utlämnande av uppgifter angående patients hälsotillstånd från sjukhus till massmedia, 82/83:248; – uttalanden angående arbetsmarknadsverkets anvisningar angående tillhandahållande av kopior av allmänna handlingar samt kritik mot en arbetsförmedling och en länsarbetsnämnd för handläggningen av en begäran om sådana kopior, 83/84:358; – utlämnande av personuppgifter om nämndemän 83/84:38; – utlämnande från socialstyrelsen av försäljnings- och förbrukningsstatistik över enskilda medicinska preparat, 83/84:225; – utlämnande av uppgifter från sjukhus till rättspsykiatrisk klinik, 83/84:235; – överlämnande av patientjournal mellan olika kliniker vid ett sjukhus, 86/87:198; – utlämnande av sjukjournaler för forskning, 83/84:237; – angående krav på medgivande från patienter vid utlämnande av deras sjukjournal, 83/84:238; – utlämnande av handlingar i tjänstetillsättningsärende under lunchrast, 83/84:250; – utlämnande av bl. a. sjukhusjournaler från försäkringskassa till företagshälsovården, 84/85:265; – utlämnande av blanketter rörande enskilda patienters förhållanden från sjukvårdsinrättning till primärvårdschef, 84/85:263; – utlämnande av sjukjournal, föräldrars rätt att ta del av minderårigs journal, 85/86:327; – utlämnande av sjukjournal, dröjsmål i handläggningen, 85/86:331; – utlämnande av sekretesskyddade uppgifter inom barnhälsovården, 85/86:321; – läkare får inte kräva att patient skall läsa journal i läkarens närvaro, 84/85:264; – om oidentifiering av sekretesskyddade uppgifter, 84/85:269; – begäran om att få ta del av anonym skrivelse i ett taxeringsärende skall prövas av den myndighet som förvarar handlingen, 85/86:363; – landstings handläggning av en begäran från hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd (HSAN) om utfående av en sjukjournal, 86/87:177; – om rätt till kopiering av en av myndighet utgiven referatsamling, 86/87:211; – fråga om utlämnande av uppgift om vårdnadshavarens

adress från allmän försäkringskassa till den underhållsskyldige, 86/87:216; – offentlighetsprincipen och semesterstängning av kommunala myndigheter, 86/87:219; – frågor kring rätten att ta del av upptagning för automatisk databehandling, 86/87:233.

Fråga om sekretess för allmän handling: omfattning av socialregistersekretessen; tillika fråga om dröjsmål med svar på framställning att utfå handlingar, 78/79:216; – sekretess för handlingar i ärende om stöd för lokal landsbygdstrafik, 78/79:330; – fråga om skyldighet för länsstyrelse att för vederbörande uppge namnet på den som anmält honom för förment underlåtenhet att erlägga mervärdesskatt, 77/78:265; – länsstyrelses skyldighet att lämna uppgift ur personavregister, 78/79:220; – utlämnande av adressuppgift ur länsstyrelses personregister, 79/80:370; – felaktig sekretessbeläggning gentemot skattskyldig, 79/80:452; – fråga om rätt för god man för alkoholmissbrukare att från socialförvaltning få del av uppgifter om huvudmannen, 81/82:239; – utlämnande av uppgifter från socialförvaltning till försäkringskassa i arbetsskadeärende, 81/82:271; – försäkringskassas möjlighet att hemlighålla läkarintyg för patient, 81/82:289; – utlämnande av adressuppgifter rörande klienter från socialförvaltning till delgivningsman, 81/82:292; – myndighets skyldighet att lämna ut telefonnummer till tjänstemans bostad, 81/82:295; – taxeringsnämnds tillgång till uppgifter om socialhjälpbelopp m. m., 81/82:309; – sekretess för spärrad adress, 84/85:282; – den nya sekretesslagens inverkan på sjukhusens kontakter med polis och anhöriga, 82/83:227; – sekretessskyddet för yttrande i ärende hos JO, 82/83:230; – sekretess inom kriminalvården, 82/83:124; – registrering av deklARATIONER hos privat dataföretag, 82/83:238, 337; – om sekretessen vid insamling och publicering av informationsmaterial i sjukvården m. m., 83/84:242; – åsidosättande av sekretess vid inventering av medicintester som upprättas vid en av socialnämnd driven socialmedicinsk behandlingsenhet, 83/84:245; – fråga om anonymitetsskydd för anmälare inom socialtjänsten, 83/84:247; – vägran att lämna ut uppgift om barns vistelseort till vårdnadshavare, 83/84:249; – fråga om utlämnande av namn på en tjänsteman, som gjort en anmälan till socialförvaltning, 84/85:272; – sekretess och parts rätt till insyn i sitt ärende, 84/85:275; – förteckning som använts som beslutsunderlag vid prövning av frågan om återbetalningsskyldighet enligt socialhjälpslagen, 84/85:280; – sekretess inom exekutionsväsendet, 84/85:325; – fråga om skyldighet för allmän försäkringskassa att lämna ut uppgift om anställdas hemadresser, 85/86:309; – rätt att få ta del av sjukjournal, 85/86:331; – fråga om rätt att hemlighålla underårigs adress för vårdnadshavare, 85/86:342; – konfidentiell behandling av ansökningshandlingar i ett anställningsärende, 85/86:347; – sekretess inom hälso- och sjukvården för patienternas telefonnummer, 86/87:201; – fråga om sjukhus varit skyldigt att lämna ut uppgifter om personal till massmedier, 86/87:204; – kommunicering av sekretesskyddade handlingar i ärende hos hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd, 86/87:208; – se även Meddelarfrihet, Personregister, Skolan, Tystnadsplikt.

Övriga frågor: yttrande över justitiedepartementets PM med förslag till ny sekretesslag m. m. Handlingssekretess och tystnadsplikt, 78/79:501; – yttrande över justitiedepartementets PM Sekretesskydd och informationsbehov – Vissa frågor om sekretesslagens tillämpning inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten m. m., 82/83:242; – sekretessen inom hälso- och sjukvården jämförd med domstolssekretessen, 85/86:318; – sekretessen inom en socialförvaltning, 85/86:320; – sjukhusläkares kontakter med

massmedierna, 85/86:340; – rapportering och registrering av läkemedelsmissbrukare, 86/87:159; – frågor om objektivitet och sekretess i förtroendenämnads verksamhet, 86/87:206; – fråga om förtroendese sekretess vid allmän försäkringskassa, 86/87:215; – se även Kriminalvård, Meddelarfrihet, Videoteknik, Överförmyndare. Jfr Domstolshandlingar.

Allmänt häkte, se Anhållen, Häkte.

Almöbron, se Polismyndighet.

Amorteringsplan, i utsokningsmål, 82/83:343; – frångående av överenskomelse om avbetalning av restförd skatt i utsokningsmål, 82/83:354.

Anhållande, kritik mot anhållningsbeslut, 77/78:83; – skyndsamhetskravet i 24 kap. 8 § RB, 79/80:111; – disciplinansvar för åklagare i anledning av beslut om anhållande av två otillräckligt identifierade personer, 79/80:23; – anhållande efter bristfällig identifiering, 79/80:114; – åklagares prövning av frågor om anhållande i den misstänktes utevaro och om åtgärder när beslut därom har verkställts, 83/84:56, 85/86:118; – se även Förundersökning, Tvångsmedel, Underrättelse, Åklagare.

Anhållen, anhållen har inte fått salva mot klåda, och ej heller filt och toalettartiklar under vistelse i specialcell på allmänt häkte, 80/81:128; – underlåtenhet att hämta anhållens medicin, 80/81:128; – restriktioner för anhållen 85/86:156; – fråga om ansvaret för frigivning av anhållna m. m.; framställning till regeringen om föreskrifter angående underrättelse till häkte (motsvarande) om frigivningsbeslut, 86/87:89; – förutsättningar för besök hos anhållen i vissa situationer; analogisk tillämpning av häkteslagen, 86/87:96; – se även Häktad.

Anhörig, se Underrättelse.

Anmaning, fråga om tillämpning av 14 kap. 1 § lagen om offentlig anställning, 83/84:329; – se även Taxeringsnämnd (anmaning).

Anmälningsskyldighet, se Barnavård.

Annonsering i pressen, om näringsförbud, 84/85:327.

Anonym anmälan, se Allmän försäkring, Husrannsakan, Polismyndighet.

Anonymitetsskydd, se Allmän försäkring, Barnavård, Kriminalvård, Tryckfrihet.

Anstaltsplacering, se Kriminalvård

Anstånd, se Indrivning, Konkurs, Taxeringsnämnd (Anstånd med att lämna självdeklaration), Uppbörd (Anstånd med inbetalning av skatt).

Anställningsskydd, se Arbetsmarknaden, Skolan.

Anställningstvist, se Rättegångsbalken.

Anvisningar, se Taxeringsnämnd (Övrigt).

Arbetsgivaransvar, se Uppbörd (Arbetsgivaransvar m. m.).

Arbetskonflikt, fråga om ansvar för tjänsteman som deltar i vild strejk, 81/82:206; – inläsning av charterresenärer på flygplats på grund av övertidsblockad inom polisen, 84/85:133.

Arbetslöshetskassa, dröjsmål i ersättningsärende och fråga om skyldighet för kassa att registrera inkomna handlingar, 81/82:269.

Arbetsmarknaden, disciplinära åtgärder mot en distriktschef och en byrådirektör vid en yrkesinspektion för bl. a. dröjsmål med expediering av yrkesinspektionsnämndens beslut om åtalsanmälningar m. m., 82/83:402; – fråga om i vilken utsträckning en yrkesinspektion bör göra anmälan till polismyndighet när en arbetsgivare överträtt straffsanktionerade föreskrifter som meddelats av arbetarskyddsstyrelsen och om uppföljningen av tillsynsärenden, 83/84:354; – uttalanden angående otydlighet i en författning, instruktionen för arbetsmarknadsverket m. m., 84/85:365; – uttalanden angående handläggningen inom arbetsmarknadsverket av ett ärende som rör upphörande av anställning som beredskapsarbetare hos verket, 84/85:367; – kritik mot arbetsmarknadsverket för att utbetalningar av statsbidrag till beredskapsarbete inte handlagts på ett från förvaltningsrättslig synpunkt godtagbart sätt, 84/85:372; – kritik mot ett arbetsförmedlingskontor för underlåtenhet att anvisa arbete åt en sökande som inte ville lämna vissa uppgifter om tidigare brottslighet, 85/86:398; – uttalanden angående arbetsförmedlingens möjligheter att begränsa sin service åt vissa sökande, 85/86:400; – kritik mot arbetsmarknadsverket angående tillämpningen av lagen om arbete i ungdomslag m. m., 86/87:279; – kritik mot en länsarbetsnämnd för dess praxis när det gäller beslutsunderrättelser till ombud, 86/87:292; – se även Allmänna handlingar, Fullföljd av talan, Förvaltningslagen, Upphandling.

Arbetsmarknadsstöd, bristande samordning av förmåner vid sjukdom och arbetslöshet, 79/80:304; – försäkringskassa har utbetalat kontant stöd till socialförvaltning oaktat fullmakt därtill har återkallats, 81/82:266.

Arbetsvist, se JO, Kommunalbesvär, Rättegångsbalken.

Arkiv, se Disciplinmål, Videoteknik.

Arrest, förvaring i arrest av person som hämtats till förhör för att höras som vittne i en förundersökning m. m., 83/84:60; – förvaring i arrest av misstänkt som hämtats till förhör, 84/85:135.

Arvsskatt, förslag till vissa lagändringar, 82/83:337.

Auditör, framställning till regeringen om auditörers ansvarsförhållanden, 80/81:178.

Automatisk databehandling, se Allmänna handlingar.

Avbetalningsköp, framställning angående vissa kostnader i ärenden om återtagande av avbetalningsgods, 76/77:216; – fråga om förutsättningar förelegat för återtagande av avbetalningsgods; betydelsen av delbetalning från köparens sida, 76/77:222. Jfr Konsumentkreditlagen.

Avgift, se Byggnadslov, Expeditionskungörelsen, Körtkort, Poststadgan.

Avhysning, av tredje man, 82/83:355; – samarbetet mellan kronofogde och sociala myndigheter vid avhysningar, 82/83:364; – förfarandet med gods som omhändertagits i samband med avhysning, 85/86:373; – se även Delgivning, Vräkning.

Avkunnande, se Dom.

Avskrivningsbeslut, avvisningsbeslut, länsbostadsnämnd har utan sakprövning avskrivit besvärssärende vid utebliven komplettering, 78/79:492; – fråga om myndighets rätt att utan sakprövning skilja sig från ärende rörande ansökan om visst tillstånd, 79/80:331; – stadsarkitekt har utan sakprövning avfört ärende om tillstånd till byggnadsföretag då sökanden inte yttrat sig över kommunicerad skrivelse; inte heller har han underrättat sökanden här om, 79/80:466; – tingsrätts avvisning av talan i ett hänskjutet mål om betalningsföreläggande, 82/83:25; – se även Rättegångskostnad, Utmätning.

Avstängning, från kommunal tjänst, 80/81:451; – se även Skolan.

Avvisning, se Fullföljd av talan, Rättshjälp, Utlänning.

Bandspelare, vid förhör under förundersökning bör dold bandinspelning inte få förekomma, 79/80:359; – kontroll i samband med bandinspelning av förhör vid domstol, 84/85:81; – bandinspelning vid hyresnämnds sammanträde, 85/86:93.

Bankinspektionen, se Tillsyn.

Barnbidrag, under tjänstgöring utomlands som FN-observatör, 80/81:344; – se även Bidragsförskott.

Bebyggelse, se Strandskydd.

Behörighet, se Rättegångsbalken, Utsökningsmål.

Belöning, fråga om belöningar för upplysningar från allmänheten till företrädare för polisväsendet, 83/84:76.

Berusad, tillämpning av lagen om omhändertagande av berusade personer, (LOB), 78/79:72, 82/83:90; – omhändertagande av berusad i annan persons bostad, 79/80:132; – läkarundersökning och tillsyn av omhändertagen enligt LOB, 80/81:127; – insulin åt diabetiker, 79/80:134, 81/82:88; – registrering hos sociala myndigheter av omhändertaganden av betydelse för körkortsprövning, 79/80:259; – för tidig frigivning av omhändertagen 82/83:74; – diabetiker som omhändertagits på grund av berusning avled efter förvaring i polisarrest, 82/83:82; – fråga om läkarundersökning av person som omhändertagits med stöd av LOB, 83/84:103; – ifrågasatt ansvar för polismän för bristande tillsyn av en omhändertagen berusad person, 85/86:95; – frågor om tillsynen av omhändertagen berusad person och bestämmande av omhändertagandets varaktighet, 85/86:126; – se även Underrättelse.

Besiktning, se Bostadsbidrag, Kroppsvsitation, Kroppsbesiktning.

Beslag, frågor om beslag eller kvarstad vid omhändertagande av pengar från person som gripits för brott, 77/78:90; – utlämnande av beslagtagna egendom, 77/78:128; – beslag vid frikännande dom, 78/79:28; – åtal mot polisman för myndighetsmissbruk (beslag av filmrulle), 84/85:93; – handläggning av fråga om beslag av cykel, 86/87:98; – se även Husranssakan. Jfr Visitering.

Besvär, se Fullföljd av talan, Service.

Besök, se Kriminalvård.

Betalningar, se Kriminalvård.

Betalningsföreläggande, handläggning av bl. a. mål om betalningsföreläggande, 80/81:42, 80/81:115, 81/82:50; – delgivning av betalningsföreläggande, 80/81:53; – se även Expeditionskungörelsen, Inhibition, Utmätning.

Betalningssäkring, ifrågasatt tillämpning i utskökningsmål av lagen om betalningssäkring för skatter, tullar och avgifter, 82/83:343; – fråga om kronofogdemyndighet, som verkställt beslut om betalningssäkring, fick vägra godta erbjuden säkerhet, som inte motsvarade hela skulden, 86/87:268.

Betyg, tolkning av militära betygsbestämmelser, 77/78:163.

Betygsnämnd, se Handläggning.

Bevis, se Laga kraft.

Bevisning, tillåtande av återopad bevisning, 80/81:57; – bevisupptagningen vid ny huvudförhandling i brottmål, 86/87:66.

Bevissäkring, se Taxeringskontroll.

Bidragförskott, tillvägagångssätt vid återkrav; betydelsen av att beslut om bidragförskott delges den underhållsskyldige, 77/78:218; – motivering vid avstyrkan av kraveftergift beträffande bidragförskott, 76/77:146; – kvittning av försäkringskassas fordran för utgivet bidragförskott mot allmänt barnbidrag, 79/80:308; – begynnelse tiden för bidragförskott skall beräknas med utgångspunkt från den månad då rätt till bidragförskott inträtt, 79/80:310; – försäkringskassas handläggning av ärende om indrivning av obetalda underhållsbidrag för utgivna bidragförskott, 81/82:263; – fråga bl. a. om underrättelse till den underhållsskyldige och om beslutsmotivering, 82/83:208; – verkan av ett mellan föräldrarna ingånget avtal, 82/83:209; – verkan av domstols bedömningar i underhållsfrågan, 82/83:211.

Bilregister, se Fordon.

Bisyssla, fråga om lämpligheten av att militär chef innehar styrelseuppdrag i enskilt företag, 79/80:145; – bisyssla för domare, 84/85:82. Jfr Taxeringsnämnd (Övrigt).

Blindskrift, se Rättegångsbalken.

Blankett, datering i blanketter, 81/82:325.

Bordläggning, se Handläggning.

Boskillnad, tingsrätts åtgärder när bodelningshandling har ingivits, 81/82:49.

Bostadsbidrag, uppskjuten prövning av återopad inkomstminskning; komplettering begärd, trots att det av återförvisningsbeslut framgick hur den bidragsgrundande inkomsten bestämts, 79/80:326; – myndighets befogenhet att låta besiktiga bostad för att utreda om man och kvinna sammanbor under äktenskapsliknande förhållanden, 79/80:489; – besiktning av hus för kontroll av bidragstagares bostadsförhållanden, 83/84:388; – skyldigheten att ompröva beslut om återbetalningsskyldighet i fråga om bostadsbidrag, 84/85:407.

Bostadslån, dröjsmål med förberedande åtgärd vid handläggning av bostadslåneärende, 77/78:414.

Bostadssaneringslagen, se Byggnadslov.

Boutredning, se Socialtjänstlagen (Övrigt).

Brevgranskning, se Kriminalvård.

Brottmål, redovisning av viss utredning i brottmål, 76/77:94; – dröjsmål med handläggning av brottmål, 77/78:55; – formerna för hörande av rättsläkare i brottmålsrättegång, 82/83:20; – fråga om förutsättningarna att avgöra ett brottmål i den tilltalades utelämnade uttalande, 85/86:61; – se även Bevisning, Rättegångsbalken, Översättning.

Byggnadsavgift, fråga om uttagande av byggnadsavgift enligt 5 § 1. lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m., 79/80:470.

Byggnadsförbud, införande av nybyggnadsförbud för att motverka att områden, avsedda för fritidsbebyggelse, tas i anspråk för icke planerat permanentboende; riktlinjer för dispensgivning, 79/80:473; – som förutsättning för dispens från bl. a. nybyggnadsförbud i avvaktan på stadsplan har uppställts att byggnadslovssökande undertecknar avtal med villkor angående marköverlåtelse och betalning av framtida gatukostnader. Frågor om de olika villkorens förenlighet med byggnadslagstiftningen och dess syften, 82/83:385; – se även Fullföljd av talan.

Byggnadslov, ofullständig ansökan om byggnadslov till byggnadsföretag, som omfattas av det allmänna tätbebyggelseförbudet, bör ej handläggas som begäran om förhandsbesked utan som ansökan om dispens därest företedda handlingar utgör tillräckligt underlag för dispensprövning, 77/78:325; – fråga om rättsenligheten av ett system, varigenom införts en form av köpeskillingskontroll i samband med handläggning av ärenden om byggnadstillstånd för icke statligt belånade bostadshus, 77/78:371; – kritik mot byggnadsnämnd för att byggnadsföretag meddelats byggnadslov, som stred mot byggnadsplan utan att dispensprövning dessförinnan ägt rum. Kritik jämväl mot beslutets utformning, 80/81:457; – byggnadsnämnds handläggning av ärenden rörande tillstånd att anordna båtbygggor, 81/82:376; – fråga om sökanden kan åläggas bestyret att sköta kommunicering med ägare till grannfastigheter, 83/84:337; – fråga om uttagande av

avgift vid förhandsförfrågan, 83/84:339; – underlåtenhet att iakttä bestämmelser i 56 § byggnadsstadgan i fråga om yttrande från yrkesinspektionen, 83/84:343; – fråga om litispendens i byggnadslovsärende, när avstyckningsärende ej var slutligt avgjort, 83/84:345; – fråga om en byggnadsnämnd haft rätt att bevilja byggnadslov trots att erforderligt tillstånd till företaget enligt miljöskyddslagen inte förelåg, när byggnadslovet beviljades, Dessutom fråga om byggnadsnämnds befogenhet att delegera sin beslutanderätt, 84/85:351; – vissa frågor om villkor för byggnadslov, 84/85:355; – fråga om byggnadsnämnds handläggning av ärenden och byggnadslov till sådana åtgärder i hyresfastighet som avses i 2 a § andra stycket bostadsanordningslagen, 86/87:276; – se även Avskrivningsbeslut, Avvisningsbeslut, Byggnadsavgift, Olovligt byggande.

Byggnadsplan, se Fullföljd av talan.

Camping, se Strandskydd.

Censur, se Filmcensur.

Daghem, se Barnavård, Socialtjänstlagen.

Data, se Allmän försäkring, Allmänna handlingar. Efterlysning. Införsel, REX-systemet. Uppbörd (Indrivning av skatt).

Datalagen, se Allmän försäkring. Personregister.

Datering, se Blankett.

Delegation, iakttagandet av delegationsregler i barnavårdsärende, 78/79:130, 81/82:167; – kritik mot kriminalvårdsnämnden för handläggningen av ärende, vari beslutanderätten i fråga om frigivningspermission delegerats till övervakningsnämnd. Fråga om innebörden av att delegation återkallas, 82/83:130; – brist i delegationshänseende vid handläggning av ett disciplinärende, 84/85:239; – se även Byggnadslov, Kommunal kompetens, Psykiatrisk vård. Taxeringsnämnd (Beslutsförandet).

Delgivning, genom uniformerad polisman, 77/78:137; – av förundersökningsmaterial, 78/79:63; – olämpligt bedriva delgivningsförsök i skatteärende. Fråga om innebörden av surrogatdelgivning, 78/79:312; – av nybyggnadsförbud, 78/79:386, 79/80:473; – beslut om körkortsåterkallelse skall delges körkortshavaren personligen även om denne har ombud, 78/79:449; – underrättelse om beslut innefattande föreläggande enligt lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. bör ske genom delgivning, 80/81:469; – partsdelgivning i avhysningsmål, 81/82:343; – delgivning enligt 12 § delgivningslagen har skett med den söktes hustru, meddelande om delgivning har också sänts till hustrun, 83/84:50; – delgivning enligt 13 § delgivningslagen med ett aktiebolag i ett konkursmål, 84/85:333; – delgivning av utmätningsbevis, 85/86:367; – se även Betalningsföreläggande, Rättegångsbalken. Svarsfrist.

Demonstrationer, omhändertagande av demonstrationsplakat, 77/78:93; – barnstugepersonals deltagande i demonstrationer på arbetstid, 81/82:207; – fråga om tidpunkt för meddelande av tillstånd att anordna första maj-demonstration, 85/86:161; – se även Allmän sammankomst, Ålidhem.

Deposition, se Polismyndighet.

Destination, gäldenärs rätt att destinera betalning, se Utmätning.

Diabetiker, se Berusad.

Diarieföring, se Allmänna handlingar.

Disciplinansvar, fråga om ärende angående disciplinansvar för en skötare har bort handläggas i arbetsrättslig eller offentligrättslig ordning, 84/85:239; – handläggningen hos kriminalvårdsstyrelsen av ärenden om ifrågasatt disciplinansvar för kriminalvårdens befattningshavare, 85/86:183; – se Anhållande, Dom, Domstolshandlingar, Husrannsakan, Läkare, Militär övning, Tvångsmedel.

Disciplinbot, ändring av bestämmelse om disciplinbots storlek samt nedsättning av disciplinbot som ålagts värnpliktig, 78/79:100.

Disciplinmål, felaktigt åläggande av straff i disciplinmål, 77/78:151; – myndighets sammansättning vid avgörande av disciplinärende, vari anmanning enligt 14 kap. 1 § lagen om offentlig anställning utfärdats, 79/80:454; – tillämpningen i disciplinmål av stadgandet om undanhållande, 80/81:178, 81/82:149; – undanröjande av beslut i disciplinmål, 80/81:174; – handläggning av mål rörande trafikskador, 81/82:155; – arkivering av kontrollkort i disciplinmål, 81/82:152; – utredning i disciplinmål av frågor om uppsåt vid misstanke om undanhållande, 83/84:137; – se även Ersättningsmål, Kommunikering, Militärt straffregister, Värnpliktig. Jfr Avstängning, JO, Kriminalvård, Tillrättavisning.

Djur, avlivning av hund, 78/79:61; – hälsovårdsnämnds tillvägagångssätt vid avlivning av katter som vållar sanitära problem, 78/79:458; – frågan om lagligheten och lämpligheten av att juridisk person förordnas som tillsynsman enligt djurskyddslagen, 80/81:487.

Dokumentation, se Barnavård, Tjänstetillsättning, Upphandling, Vårdnad om barn.

Dom, frågande av beslut om dom och förordnande om fortsatt handläggning, 77/78:121; – avfattning av dom i förenklad form, 77/78:122; – dom i förenklad form när 33 kap. 2 § brottsbalken tillämpats beträffande påföljden, 83/84:43; – dom har åsatts nytt datum för att fullföljdsinlaga skulle kunna upptas som i rätt tid inkommen, 78/79:34; – tolkning av dom rörande handikappersättning, 78/79:452; – disciplinansvar för domare som underlåtit att meddela dom i vårdnadsmål, 80/81:17; – fråga om avkunnande av dom vid särskilt utsatt sammanträde, 82/83:27; – dröjsmål med expediering av dom i tvistemål, 84/85:21; – fråga om domstols skyldighet att underrätta part om dom i tvistemål, 84/85:76; – olämpligt skrivsätt i en dom av en länsrätt, 84/85:410; – utformningen av skiljaktig mening, 86/87:22; – se även Beslag, Förvaltningsprocess, Ränta, Rättegångsbalken, Rättelse, Översättning.

Domare, se Bisyssla, Myndighetsmissbruk, Tingsrättslagman, Vårdslös myndighetsutövning.

- Domsbevis**, bristande noggrannhet vid utfärdande av domsbevis, 79/80:104, 81/82:18; – felaktigt domsbevis, 80/81:112; – underlåtenhet att utfärda domsbevis, 82/83:27.
- Domstolsförhandlingar**, felaktigt föreläggande för part att inkomma med läkarintyg, 77/78:120; – framställning angående skydd för allmän ordning och säkerhet vid domstolsförhandlingar, 76/77:26; – legitimationskontroll vid domstolsförhandling, 76/77:28; – se även Bevisning, Dom, Förvaltningsprocess, Rättegångsbalken, Vittne, Vittnesförhör.
- Domstolshandlingar**, disciplinansvar för domare som kastat bort vissa av part ingivna handlingar i ett expropriationsmål, 79/80:18; – se även Vårdslös myndighetsutövning.
- Domstolsverket**, se Rättshjälp.
- Domstolsärende**, tingsrätts handläggning av vårdnadsärenden, 77/78:124; – bristande kontroll över handläggningen, 86/87:69; – se även Förmyndare, Service.
- Dop**, fråga om prästs skyldighet att på föräldrars begäran döpa barn, 79/80:482.
- Dröjsmål**, se Allmän försäkring, Allmänna handlingar, Bostadslån, Brottmål, Dom, Handläggning, Införsel, Inskrivningsmyndighet, Laga kraft, Omsorgsvård, Rättegångsbalken, Tjänstetillsättning, Valuta, Vårdnad om barn, Åtal.
- Dödsbo**, se Taxeringsprocess (besvärsmål m. m.), Skiftesman, Socialtjänstlagen (Övrigt).
- Dödsfall**, se Kriminalvård, Polismyndighet.
- Ed**, se Konkurs, Vittne, Vittnesförhör.
- Efterforskningsmetoder**, se Taxeringskontroll.
- Efterlysning**, undersökning om en person är efterlyst, när polisens dataterminal är ur funktion, 79/80:139.
- Entledigande**, i fall där anställd, som beskylls för brott mot tystnadsplikt, själv sagt upp sig har JO rekommenderat att myndigheten låter den anställde tänka över sin situation och tala med företrädare för facket innan uppsägningen accepteras, 77/78:313; – av biträde enligt rättshjälpslagen, 85/86:19.
- Ersättning**, försvarets civilförvaltnings handläggning av ärenden om ersättning till värnpliktiga som skadats under militärtjänstgöring, 78/79:93; – handikappersättning till blind med ledarhund, 78/79:452.
- Ersättningsmål**, motivering av beslut i ersättningsmål, 77/78:158; – handläggning av mål rörande trafikskador, 81/82:155; – ansvar för förkommen materiel, 83/84:143; – uttalanden i samband med inspektioner av militära förband, 86/87:135.

Exekutiv auktion, vid exekutiv auktion å andel i kommanditbolag skall iakttagas reglerna om försäljning av utmätt rättighet, 76/77:225; – medtagande av nyttjanderätt (jakträtt) i sakägarförteckning, 81/82:345; – exekutiv auktion på fastighet, uttalande om lägsta godtagbara bud, tillträdet, 85/86:369; – exekutiv försäljning av fastighet; uttalande om pris; utredning av radonfråga; andra försäljningsformer, 86/87:255; – redovisning av försäljningsresultatet efter exekutiv försäljning av fastighet, 86/87:267; – se även Kungörelse, Utmätning, Utsökningsmål.

Exekutionstitel, rutiner i REX-systemet för granskning av exekutionstitel, 82/83:366; – se även Handräckning.

Expeditionskungörelsen, återbetalning av del av avgift som erlagts vid ansökan om betalningsföreläggande sedan ansökan avvisats, 80/81:114.

Faderskap, se Barnavård, Socialtjänstlagen.

Familjevårdsplacering, se Kriminalvård.

Fastighetstaxering, se Taxeringsnämnd (fastighetstaxering).

Filmcensur, förutsättning för att förbjuda inslag om narkotika, 83/84:323.

Filmupptagning, vid offentligt sammanträde enligt miljöskyddslagen, 84/85:413.

Firma, länsstyrelses granskningskyldighet vid firmaregistrering, 78/79:468.

Flyttningsanmälan, handläggning av flyttningsanmälan från omyndigförklarad, 76/77:296; – flyttningsanmälan såvitt gäller barn under frånskilda föräldrars gemensamma vårdnad, 82/83:338.

Flyttningslagen, tillämpning av lagen (1967:420) om flyttning av fordon, 77/78:276.

Folkbokföringen, omfattningen av folkbokföringsmyndighets prövning av anmälan om utflyttning från riket, 77/78:398; – felaktig mantalsskrivning; – yttrande från den enskilde inhämtades inte, 81/82:327; – felaktiga grunder för att ifrågasätta beslut om ändrad kyrkobokföring, 81/82:333; – kommuniceringsrutiner i folkbokföringsmål, 82/83:338; – bristande kommunikation i folkbokföringsärende, 85/86:422; – formulär för dödsfallsintyg och släktutredning, 84/85:215; – sekretess för spärrad adress, 84/85:282; – folkbokföringskontroll – gifta kvinnor har tillfrågats bl. a. varför de inte varit bosatta på samma adress som deras män, 85/86:412; – JO om folkbokföringen – synpunkter på prövning, kontroll och hanteringsrutiner, 86/87:272; – se även Flyttningsanmälan.

Folk- och bostadsräkning, kritik av information beträffande äkta makars uppgiftslämnande vid folk- och bostadsräkningen 1975, 77/78:405.

Fordon, kontroll av fordon, 78/79:60, 79/80:127; – avställning av fordon, 83/84:370.

Fotograferingsförbud, se Skyddslagen.

Fotokonfrontation, genomförande och redovisning av, 76/77:114; – förfarandet vid, 78/79:61, 79/80:126, 83/84:67, 85/86:118; – mer än en konfrontation mellan samma parter bör undvikas, 79/80:124.

Fotokopiering, tillåtligheten i att fotokopiera privata handlingar som påträffats vid husrannsakan, 82/83:42.

Fribiljettsförmån, se Otillbörlig belöning.

Frigång, se Kriminalvård.

Frihetsberövad, Frihetsberövande, redovisning av frihetsberövande, 78/79:61, 81/82:48; – se även Häktad, Kriminalvård, Visitering.

Fritid, sjukskriven värnpliktigs rätt till fritid, 77/78:153.

Fullföljd av talan, fråga om skyldighet för SJ att meddela besvärshänvisning i vissa fall, 77/78:410; – fullföljdshänvisning eller lagakraftbevis i ärenden hos länsstyrelse om fastställelse av byggnadsplan och stadsplan och om upphävande av strandskydd. Tolkning av fullföljdsförbudet i 150 § byggnadslagen, 78/79:383, 389; – utgångspunkt för beräkning av besvärstid vid klagan över nybyggnadsförbud, 78/79:386; – fråga om hälsovårdsnämnd, som meddelat föreläggande rörande anskaffning av sopkärl, får meddela förnyat föreläggande, denna gång vid vite, innan besvär över det första prövats, 78/79:495; – besvär över beslut att ej ge tillstånd till inköp enligt lagen om försäljning av teknisk sprit m. m., 79/80:331; – information om tid för fullföljd av talan mot dom 81/82:45; – socialförvaltnings åtgärder med inkomna handlingar som har innefattat besvär, 81/82:169; – kritik mot länsstyrelse för att den inte har berett klaganden tillfälle att utveckla grunderna för sin talan i ett besvärssärende, 82/83:439; – besvärshänvisning ej lämnad när utskrivningsnämnd meddelat villkor, 83/84:207; – fullföljd av talan mot beslut att avvisa vadeanmälan, 84/85:21; – felaktig behandling av fullföljdsfrågor vid tingsrätt, 86/87:64; – kritik mot en länsarbetsnämnd för felaktig tillämpning av arbetsmarknadskungörelsens besvärsmått, 86/87:294; – se även Barnavård, Dom, Fordon, Handläggning, Kommunalbesvär.

Fullmakt, se Arbetsmarknadsstöd, Redovisning.

Fångförhör, se Militär övning.

Fängsel, användning av, 79/80:94, 129; – se även Häktad, Kriminalvård.

Förhandsgranskning, se Skyddslagen.

Förhör, politisk åskådning behöver ej uppges vid förhör, 79/80:62; – bristande hänsyn till minderårig, vars föräldrar tagits i förhör, 79/80:529; – person, som införts för utredning om rattonykterhetsbrott, ej samtidigt hörd om andra brott, 80/81:124; – konceptanteckningar från förhör, 80/81:126; – se även Anhållande, Bandspelare, Polismyndighet. Jfr Vittne, Vittnesförhör.

Förlikning, se Protokoll.

Förläggning, beskaffenheten av förläggningslokaler, 77/78:162.

Förmyndare, legal förmyndares befattning upphör i och med att barnet blir myndigt; särskilt beslut härom ej erforderligt, 79/80:105; – iakttagelser och uttalanden med anknytning till förmynderskapslagstiftningen, 80/81:20, 85/86:68, 86/87:38; – tingsrätt bör inte utan närmare prövning till förmyndare eller god man förordna person som redan innehar ett större antal sådana uppdrag, 82/83:31; – se även Barnavård.

Förmån, se Polismyndighet (deposition av konst, rabatt i kiosk).

Förpassning, se Polismyndighet.

Förseningsavgift, se Sanktionsavgifter.

Försäkringsrätt, se Förvaltningsprocess, Socialförsäkring.

Försäljning, försäljning av övertalig eller kasserad materiel och inventarier, 83/84:365.

Förtal, ansvar ifrågasatt mot lagman för förtal, 85/86:19.

Förtroendenämnd, överlämnande av klagomål till, 81/82:258; – handläggning av ärende, 84/85:243; – se även Allmänna handlingar.

Förundersökning, i kopplerifall, 77/78:80; – skyldighet att inleda förundersökning, 79/80:58; – kritik av förundersökning mot vårdare på kriminalvårdsanstalt vilken anhållits och häktats som misstänkt för att ha fört in narkotika på anstalten, 80/81:59; – omständigheter som talat till den misstänktes förmån har ej tillräckligt beaktats, 80/81:79; – nedläggning av förundersökning mot utländsk medborgare som ej finns kvar i riket, 80/81:117; – handläggning av förundersökning angående brott av polisman, 81/82:65; – tillvägagångssätt vid konfrontation, 82/83:105, 86/87:101; – hämtning till förhör, underrättelse om anledningen därtill m.m., 82/83:54; – beslutande myndighet vid avbrytande av förundersökning, 82/83:104; – skäligen misstanke om brott mot ledamot av bolagsstyrelse, 85/86:154; – underlåtenhet att anordna vittneskonfrontation, 85/86:155; – se även Allmänna handlingar, Arrest, Bandspelare, Brottmål, Delgivning, Fotokonfrontation, Förhör, Gripande, Husrannsakan, Personlig integritet, Polismyndighet, Taxeringskontroll, Tryckfrihet, Vårdslös myndighetsutövning.

Förvaltningslagen, fråga om ansökan till tjänst kommit in i tidsom avses i 7 §, 80/81:446; – tillämpning av 7 §, 83/84:381; – vägledningsplikt enligt 8 § i massärenden hos intagningsnämnd, 78/79:397; – i besvärärende hos länsbostadsnämnd, 78/79:492; – i tillståndsärende hos riksskatteverkets alkoholbyrå, 79/80:331; – tillämpningen av 17 § i ärende om återanställning hos hovrätt, 80/81:455; – självrättelse enligt 19 § av beslut i tjänstetillsättningsärende, 80/81:440; – fråga om förvaltningslagen är tillämplig i ärende om avstängning från tjänst, vilket kan överklagas genom kommunalbesvär, 80/81:451; – underlåtenhet att tillämpa förvaltningslagens bestämmelser vid behandling av en ansökan om arbetsmarknadsutbildning, 83/84:350; – uttalanden angående motivering i efterhand av beslut rörande ansökningar om konstnärsbidrag, 85/86:405; – tillämpningen av förvaltningslagen i ärende hos kronofogdemyndighet i ärende om statlig lönegaranti vid konkurs, 86/87:257; – uttalanden angående tillämpningen av förvaltningslagens bestämmelser om kommunicering,

86/87:317; – uttalanden angående tillämpningen av förvaltningslagens jävsbestämmelser, 86/87:321; – se även Allmän försäkring, Arbetsmarknaden, Barnavård, Byggnadslov, Fordon, Fullföljd av talan, Jäv, Kriminalvård, Motivering av beslut, Myndighetsutövning mot enskild, Skolan, Svartsfrist, Taxeringsnämnd.

Förvaltningsprocess, muntlig förhandling i förvaltningsdomstol, 81/82:298; – handläggning i länsrätt av mål om verkställighet av umgängesrätt, 81/82:241; – kommunikationsrutiner i kammarrätt, 81/82:317; – rättelse av dom och redovisning av skiljaktig mening, 81/82:318; – dröjsmål hos försäkringsrätt med handläggning av mål angående sjukpenning, 81/82:259; – dröjsmål i en länsrätt vid prövning av underställt beslut om omedelbart omhändertagande enligt 8 § lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) samt andra frågor rörande handläggningen av mål enligt den lagen, 83/84:407; – muntlig förhandling i mål vid länsrätt om vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM), 83/84:419; – domares skyldighet att inställa sig på sin arbetsplats under sessionsfri dag, 83/84:420; – handläggning i länsrätt av mål om beredande av vård enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), 86/87:338; – se även Kommunalbesvär, Taxeringsprocess.

Förvandlingsstraff, se Straffverkställighet.

Förvar, verkställighet av beslut om tagande i förvar, 79/80:167; – offentligt biträde åt två förvarstagna utlänningar som har vägrats använda telefon på ett häkte, 82/83:149; – fråga om tillräcklig grund förelegat för tagande i förvar enligt 50 § utlänningslagen, 85/86:142; – se även Sjukvård.

Förvisning, bristfällig förberedelse vid försök att verkställa förvisningsdom, 77/78:110.

Gatumusik, se Polismyndighet.

Gemensam vårdnad, se Flyttningsanmälan.

God man, avveckling av godmanskap, 79/80:106; – interimistiskt förordnande av god man för en person utan att denne fått tillfälle att yttra sig, 82/83:29; – handläggning av ärenden om förordnande av god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken, 82/83:30; – fråga om utredning i ärende angående förordnande av god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken, 84/85:83; – fråga huruvida godmansförordnande enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken inverkar på huvudmannens rättsliga handlingsförmåga. Tillika fråga om jäv för god man, 84/85:85; – se även Allmänna Handlingar, Förmyndare, Redovisning, Överförmyndare.

Gripande, på sjukhus av misstänkt, 78/79:56; – av ungdomar och behandling-
en av dem samt anmälan om gripande till åklagare nattetid, 85/86:100; – se även Anhållande.

Grundlagarna, yttranden över 1973 års fri- och rättighetsutrednings betänkande "Medborgerliga fri- och rättigheter; regeringsformen", 76/77:298.

Grustäkt, barnolycksfall i ett grustag har aktualiserat tillämpningen av vissa föreskrifter i allmänna ordningsstadgan och av vissa anvisningar, 79/80:507.

Gåva, se Kommunal kompetens.

Gåvoskatt, förslag till vissa lagändringar, 82/83:337.

Handelsbolag, se Handelsregistret, Indrivning, Uppbörd (Arbetsgivaransvar m. m.).

Handelsregistret, handläggning av anmälan om bl. a. bolagsmans utträde ur handelsbolag, 86/87:331.

Handikappersättning, se Ersättning.

Handläggning, fråga om tjänsteman, som enligt ett statligt verks interna föreskrifter skall "delta i beslutet" i visst ärende, vilket avgörs av verkschefen, är skyldig att närvara personligen vid föredragningen inför verkschefen, 79/80:322; – felaktig handläggning i länsstyrelse av ärende angående förordnande av revisor i ekonomisk förening, 77/78:389; – dröjsmål vid länsstyrelsens handläggning av ärende om besvär över tidsbegränsat byggnadslov, 78/79:390; – i mål om omhändertagande för utredning bör länsrättens sakprövning ske skyndsamt, 79/80:281; – handläggning av ärende om körkortsåterkallelse, 78/79:469; – fråga om länsstyrelse i ärende om anläggande av skjutbana borde ha hört angränsande kommun i annat län; tillika fråga om handläggningstid, 79/80:328; – länsbostadsnämnds handläggning av besvärssärende rörande bostadsbidrag (dröjsmål, underlåten sakprövning, utebliven besvärshänvisning), 78/79:492; – felaktig handläggning i riksskatteverkets alkoholbyrå av visst tillståndsärende (underlåten sakprövning, utebliven besvärshänvisning), 79/80:331; – statlig myndighet har remitterat utredningar till kommun för yttrande. Remisserna har besvarats av kommunstyrelsen, ej kommunfullmäktige. Fråga om riktigheten härav, 76/77:265; – fråga om tjänstemans skyldighet att mottaga och utkvittera skrivelser ställda till honom under myndighetens adress, 77/78:412; – bevakning av bortavarande tjänstemans post, 78/79:222; – öppnande av post ställd till namngiven tjänsteman, 82/83:248; – brister i skolstyrelsens posthämtnings- och sorteringsrutiner, 80/81:446; – myndighets skyldighet att besvara brev, 80/81:455; – byggnadsnämnd är skyldig att behandla begäran från fastighetsägare om ingripande mot byggnadsåtgärder på grannfastighet, 80/81:468; – handläggning av ärende rörande tillämpningen av lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m., 80/81:469; – kommunal fritidsnämnd har anordnat filmförevisning för minderåriga i strid mot bestämmelserna i "biografförordningen" (1959:348). Kritik häremot, 80/81:496; – socialhjälpssärende har bordlagts utan att tid för slutlig prövning angetts, vilket medfört att slutligt beslut i ärendet inte har meddelats, 81/82:231; – skolkontors handläggning av begäran från försäkringskassa om s.k. förstadagsintyg, 82/83:382; – handläggningsordning och nämnders sammansättning vid besvarandet av remisser från statliga tillsynsorgan, 83/84:404; – när har en handling kommit in till en myndighet?, 85/86:421; – olika förfarandefrågor i samband med ett beslut att ändra sammansättningen av en betygsnämnd för bedömning av en doktorsavhandling, 85/86:383; – underrättelse till sökande eller klagande om att framställning kommit in till myndighet, 86/87:330; – se även Arbetsmarknaden, Avskrivningsbeslut, Avvisningsbeslut, Barnavård, Bidragsförskott, Bostadsbidrag, Byggnadslov, Disciplinansvar, Disciplinmål, Domstolsärende, Ersättning, Ersättningsmål, Flyttningsanmälan, Fordon, Förtroendenumnd, Förvaltningsprocess, God man, Häktningförhandling, Inskriv-

ningsmyndighet, JO, Körkort, Offentligt biträde, Personalkontroll, Rätts-
hjälp, Service, Socialtjänstlagen, Svarsfrist, Taxeringsnämnd, Tjänstetill-
sättning, Tystnadsplikt, Upphandling, Utlänning, Valuta, Vapenvägrare,
Vårdslös myndighetsutövning, Värnpliktig.

Handräckning, kritik mot länsstyrelse för handräckning enligt 191 § UL för
flyttad bils återställande till ägaren, 77/78:276; – förutsättningar för
handräckning enligt 191 § UL för återtagande av presenningar hos tredje
man; fråga bl. a. om ny exekutionstitel, riktad mot tredje man, erfordrats,
och om inte förrättningen i vart fall bort inställas och underrättelse
tillställas tredje man, 79/80:388; – handräckning utan täckning i exe-
kutionsurkund, 82/83:377; – enligt 94 § BvL, 81/82:172; – handräckning på
kriminalvårdsanstalt, 82/83:373; – se även Konsumentkreditlagen.

Hastighetskontroll, se Polismyndighet.

Helikopter, se Polismyndighet.

Hemförlovning, beslut om hemförlovning med retroaktiv verkan, 80/81:174.

Hemvärnet, utnyttjande av hemvärnspersonal för bevakning av militära
förråd m. m., 81/82:125.

Hittegods, se Polismyndighet.

Hot mot krigsman, se Missfirmelse mot krigsman.

Hund, se Polismyndighet.

Hundskatt, hundskattekontroll, 82/83:339.

Husrannsakan, för eftersökande av efterlyst person, 76/77:112; – i personbils
motor- och bagageutrymmen efter anonym anmälan om förmodat stöld-
gods i bilen; protokoll över åtgärden ej upprättat, 77/78:129; – felbedöm-
ningar av åklagare vid bruk av tvångsmedel för beslagttagande av pass,
79/80:48; – polismans köp av föremål som påträffats under husrannsakan,
81/82:99; – hos konkursförvaltare, 82/83:39; – beslag eller "fortsatt
husrannsakan", 82/83:42; – i advokats bostad för eftersökande av efterlyst
person grundad på anonymt tips, 85/86:123; – tillräcklig grund för
husrannsakan enligt 20 § polislagen?, 85/86:149; – tolkningen av uttrycket
husrannsakan "hos den misstänkte", 85/86:154; – fråga om disciplinansvar
för åklagare (husrannsakan och hämtning till förhör i kopplerimål),
86/87:77; – disciplinansvar för polisman (husrannsakan i misshandelsmål),
86/87:85; – se även Provokation, Taxeringskontroll, Tvångsmedel, Utlän-
ning, Visitering, Vårdslös myndighetsutövning.

Huvudförhandling, se Bevisning, Domstolsförhandlingar, Rättegångs-
balken.

Häktad, åklagares rätt att vägra häktad motta besök vid kollusionsfara,
78/79:40; – tillhandahållande av skrivmaterial åt häktad, 78/79:69; – stöd
och hjälp åt frihetsberövad, 79/80:137; – förvaring av häktad som
undergått rättspsykiatrisk undersökning, 78/79:117; – vägran att bistå
häktad med införskaffande av röstkort, 80/81:261; – prövning om besök
hos häktad skall vara bevakat, 81/82:117; – häktad i ett mål har felaktigt

frigivits efter dom i annat mål, 81/82:18; – spännbältesläggning, behörighet att fatta beslut om sådan åtgärd, 82/83:147; – häktads anonymitetsskydd, 83/84:132; – offentlig försvarares tillträde till allmänt häkte på kvällstid, 83/84:134; – framställning till regeringen angående underrättelse till häkte (motsvarande) om frigivningsbeslut, 86/87:89; – för besök hos anhållen eller häktad som inte föranleds av brottsutredningen fordras i allmänhet samtycke på förhand av den intagne. Fråga om beslutsbefogenheterna, 86/87:96; – se även Anhållen, Kriminalvård.

Häkte, förhållandena på allmänna häktet i Stockholm, 79/80:170; – osmidig tillämpning av behandlingslagen i fråga om förvarstagen utlännning, 86/87:122; – se även Barnavård, Förvar, Häktad, Kriminalvård, Straffverkställighet.

Häktningsfara, kollusionsfara med avseende endast på annans brottslighet, förfarandet vid förlängning av åtalsfrist, 86/87:24; – se även Förundersökning, Tvångsmedel.

Häktningsförhandling, handläggningen vid häktningsförhandling i mål om våldförande m. m., 83/84:19.

Häktningsstid, avräkning av, 76/77:40, 77/78:60.

Hälsovård, förutsättningar för hälsovårdsnämnds ingripande mot slamavskiljare avsedd för BDT-vatten, 78/79:465; – hälsovårdsnämnds skyldighet att i förväg underrätta fastighetsägare om inspektion av uttyrd lägenhet, 82/83:442; – se även Djur, Fullföljd av talan, Miljöskydd, Tystnadsplikt.

Hämtning, felbedömningar av åklagare vid bruk av tvångsmedel, 79/80:48; – värnpliktig har efterspanats för hämtning till värnpliktstjänstgöring trots anmält laga förfall, 80/81:168; – se även Arrest, Förundersökning, Husrannsakan, Journal, Polismyndighet, Vårdslös myndighetsutövning.

Identitetskontroll, se Pass, Polismyndighet.

Illojal maktanvändning, kommunal taxeringsrevisors åtgärder vid taxeringskontroll, 82/83:250. Se även Byggnadsförbud, Tjänstetillsättning.

Immunitet, se Riksåklagaren.

Indrivning, kronofogdemyndighets indrivningsåtgärder beträffande skattskyldig som blivit dubbeltaxerad och besvärat sig häröver samt betalat den skatt som debiterats med anledning av den ena taxeringen, 76/77:220; – upprepade indrivningsåtgärder trots att anstånd med inbetalning av skatt tidigare beviljats, 81/82:348; – indrivning av skatter m. m. trots att uppskov lämnats enligt amorteringsplan, 82/83:343; – indrivning av skatt hos delägare i handelsbolag, 82/83:366; – oberättigade skattekrav och ADB-rutiner m. m., 83/84:265; – indrivning i Sverige av underhållsbidrag, som ådömts i Norge. Fråga om preskriptionsinvändning skall bedömas enligt svensk eller norsk rätt och om rättskraft i utskökningsmål, 85/86:372; – se även Konkurs, Säkerhet för skattefordringar, Uppbörd (Indrivning av skatt).

Information, se Fullföljd av talan, Pension, Service, Skolan, Tingsrättslagman, Tryckfrihet.

Informationsfrihet, se Kriminalvård.

Införsel, framställning angående ändring i 15 § andra stycket införsellagen, 76/77:211; – dröjsmål vid införsel (löneutbetalning via dator), 78/79:233, 82/83:375; redovisning av underhållsbidrag som innehållits genom införsel har fördröjts till följd av arbetsgivares datautbetalningsrutiner, 79/80:399; – fråga om förrättningsman i ett införselmål får fråga gäldenärs grannar om dennes personliga förhållanden, 80/81:381.

Inhibition, förfarandet vid beslut om inhibition i brådskande fall, 77/78:415; – fråga om inhibition av slutbevis sedan dom meddelats efter sökt återvinning, 84/85:78; – kommunal myndighet har inte åtljytt inhibitionsförordnande i kommunalbesvärsmål, 86/87:297; – se även Allmän försäkring, Taxeringsprocess, Utmätning.

Inkomstbringande åtgärder, myndighets befogenhet att vidta inkomstbringande åtgärder (medverka vid medaljutgivning), 76/77:292.

Inskrivningsmyndighet, inskrivningsärende har formlöst återsänts till ingivaren, 81/82:52; – anmälan till inskrivningsmyndighet enligt 19 kap. 20 § jordabalken, 82/83:29, 84/85:21; – vilandeförklaring av ansökan om inteckning i avsaknad av samtycke av f. d. make, 83/84:32; – dröjsmål med rättelse av inskrivning, 86/87:65; – se även Tingsnotarie.

Insulin, se Berusad.

Inteckning, se Inskrivningsmyndighet, Myndighetsmissbruk.

Integritet, se Personlig integritet.

Interimistiskt beslut, fråga om interimistiskt beslut kan meddelas i ärende enligt 64 § lagen om handel med drycker, 83/84:375; – se även Allmän försäkring, Vårdnad om barn.

Invandrare, se Val.

Jakt, försöksverksamhet med samordnad älgjakt. Naturvårdsverkets tillämpning av reglerna om registrering av älgjaksområde, 78/79:497.

JO, tillsynskompetens, 76/77:205, 76/77:263 (taxering), 77/78:242, 78/79:193, 79/80:315, 80/81:353, 81/82:280, 82/83:221, 83/84:220, 84/85:259, 85/86:310, 86/87:188; – omfattningen av JO:s prövning av riktigheten i sak av beslut i disciplinärende, 78/79:370; – utrymmet för JO:s ingripande i arbetstvist inom den offentliga sektorn, 78/79:377; – JO:s prövning av kommuns ansvar för tillämpningen av vårdlagstiftningen, 79/80:268; – begäran om disciplinåtgärd mot kommunal befattningshavare när kommunen redan upptagit och sedermera avgjort eget ärende om disciplinåtgärd, 79/80:456; – vissa klagomål har överlämnats till förtroendenämnderna i landstingen, 81/82:258; – byggnadsnämnds handläggning av remiss från JO, 83/84:404.

Journal, skyldighet för läkare att i journal anteckna omständigheter som ligger till grund för hämtningsbeslut, 84/85:226; – förvaring av journal på sjukhus, 85/86:336; – förvaring av patientjournal på barnvårdscentral, 85/86:339; se även Läkare.

Journalist, se Tingsrättslagman.

Jämkning, se Uppbörd (Jämkning, skatteavdrag m. m.).

Jäv, i tjänstetillsättningsärenden, 79/80:320, 83/84:326; – sakkunnig i ärende hos medicinalväsendets ansvarsnämnd, 81/82:254; – jäv vid taxeringsrevision, 82/83:250, 85/86:365; – fråga om jäv enligt förvaltningslagen i kriminalvårdsärende, 82/83:119; – handläggning av jävsinvändning mot taxeringsintendent, 83/84:317; – fråga om jäv för tjänsteman hos lantbruksnämnd, 83/84:392; – fråga om jäv för ledamöter i styrelsen för en länsstyrelse, 83/84:396; – jäv för ordförande i utskrivningsnämnd, 83/84:203; – fråga om jäv för domare, 84/85:21; – jäv för ledamot i skolstyrelse vid avgivande av yttrande i kommunalbesvärsmål, 84/85:348; – fråga om jäv för en universitetslektor som fungerat som tentator åt en studerande efter det att lektorn meddelat studeranden privatundervisning, 85/86:397; – jäv för ledamot i rennäring delegationen vid en lantbruksnämnd, 85/86:420; – se även Allmän försäkring, Barnavård, Förvaltningslagen, God man, Handläggning, Polismyndighet, Rättegångsbalken. Jfr Taxeringsnämnd (Övrigt).

Kallelse, se Rättegångsbalken.

Kamratförtryck, ifrågasatt kamratförtryck m. m. inom sjövarnsskåren, 80/81:205.

Kassettbandspelare, se Kriminalvård.

Kollekt, åtal mot kyrkoherde för underlåtenhet att pålysa och upptaga föreskrivna kollekt, 77/78:347.

Kollektiv utskrivning, se Psykiatrisk vård.

Kollusionsfara, se Häktad, Häktning.

Kommunalbesvär, lagen om inskränkning i rätten att föra talan mot offentlig arbetsgivares beslut är tillämplig också när talan skulle ha förts genom kommunalbesvär, 79/80:458; – anmodan att ange de omständigheter på vilka kommunalbesvär grundas; åtgärdens förenlighet med kommunalbesvärsprocessens särdrag betr. principerna för processledning, 81/82:393; – kommunal myndighet har inte åtlämnat inhibitionsförordnande i kommunalbesvärsmål, 86/87:297; – se även Förvaltningslagen.

Kommunal kompetens, fråga om befogenhet för kommunen att i ärende om statsbidrag till lokal landsbygdstrafik låta kommunalt bussbolag från konkurrerande enskilda trafikföretag ta emot sådana uppgifter om deras affärsförhållanden som skulle ha varit hemliga om handlingarna förvarats hos en myndighet, 78/79:330; – skolstyrelsens befogenhet att till avgående studierektor såsom minnesgåva överlåta vissa tavlor utgörande inventarier i skolbyggnader, 78/79:336; – uttalanden angående kommuners möjligheter att civilrättsligt disponera över mark som utgör allmän plats och angående förutsättningarna för att i visst fall avvisa försäljare från en tilldelad plats på ett salutorg, 85/86:402.

Kommunal självstyrelse, se Handläggning, Inhibition.

Kommunal taxeringsrevisor, se Taxeringskontroll.

Kommunicering, underlåten kommunikering i disciplinärende, 78/79:370; – i ärende om avstängning från kommunal tjänst, 80/81:451; – i arbetsskadeärende, 81/82:271; – i ackordsärende hos länsstyrelse, 81/82:323; – med tredje man i avhysningsärende, 82/83:355; – i ärenden angående persons lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen, 85/86:19; – i mål om beredande av vård enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), 86/87:338; – se även Allmän försäkring, Arbetsmarknaden, Barnavård, Byggnadslov, Folkbokföring, Förvaltningslagen, Interimistiskt beslut, Kriminalvård, Pensionsgrundande inkomst, Renskötsel, Svarsfrist, Taxeringsnämnd (utredningsförbandet), Taxeringsprocess, Upphandling, Utsökningsmål.

Konceptanteckningar, se Förhör.

Konfrontation, se Fotokonfrontation, Förundersökning, Polismyndighet.

Konkurrensbegränsning, se Yttrandefrihet.

Konkurs, anteckningar om tillägg och ändringar vid genomgång av konkursbouppteckning, anteckningarna bör läsas upp för gäldenären före edsavläggelsen, 79/80:107; – utdelning i konkurs för skatter, när lokal skattemyndighet meddelat anstånd med betalning av dem, 83/84:321; – kronofogdemyndighets handläggning av ärende om statlig lönegaranti vid konkurs, 86/87:258; – fortlöpande betalningsanmaningar enligt 4 § konkurslagen vid indrivning av skatter, 86/87:268; – se även Delgivning, Rättegångsbalken, Tillsynsmyndighet i konkurs.

Konst, se Polismyndighet.

Konsultation, se Allmän advokatbyrå.

Konsumentkreditlagen, återtagande av gods som påstås ha sålts till oskäligt högt pris, 81/82:359; – materiella invändningar mot handräckning, 82/83:375.

Koppleri, se Förundersökning.

Kreditköp, se Konsumentkreditlagen.

Kreditupplysning, rättelserutiner beträffande oberättigade skattekrav, 83/84:265.

Kriminalvård, våldsanvändning på kriminalvårdsanstalt, 76/77:125, 82/83:143; – dödsfall på kriminalvårdsanstalt, 82/83:122; – klagomål från fackligt håll angående uteblivna åtgärder inför befarat rymningsförsök, 77/78:165; – beviljande av särskild korttidspermission för intagen, 77/78:172; – förutsättningar för beviljande av korttidspermission, 82/83:110, 83/84:108; – avvikande under bevakad permission från anstalt, 77/78:182; – brister vid planering av beledsagad permission, 83/84:108; – permission i samband med strejk bland intagna på kriminalvårdsanstalter, 78/79:108; – förutsättningar för permission, 78/79:111, 80/81:233; – uttalande om viss kvalifikationstid för permission, 78/79:122; – transportpermission, 79/80:209; – permission och anstaltsplacering, 80/81:225; – kritik mot

beviljande av frigång, 79/80:198; – förutsättningar för beviljande av frigång. Även fråga om en intagen kan tillåtas att under en permission bege sig till ett annat land, 85/86:163; – förutsättningar för beviljande av särskild permission, 85/86:168; – en intagen har avvikit under en bevakad permission. Fråga bl. a. om handläggningen av permissionsärendet varit tillräckligt omsorgsfull, 85/86:170; – formerna för bevakning när intagen besöker advokat, 83/84:133; – bevakning vid besök hos intagen i häkte, 84/85:147; – intagens rätt till telefonsamtal med advokat, 76/77:129, 77/78:194; – en intagen som begär telefonsamtal med advokat är inte skyldig att upplysa om anledningen härtill, 85/86:186; – intagens telefonsamtal med kriminalvårdsstyrelsen m. fl., 81/82:112; – kostnad för telefonsamtal till JO, 78/79:126; – intagens rätt att mot stadgad avgift få kopior av beslut, 83/84:136; – intagens rätt till samtal med styresman eller annan tjänsteman, 77/78:192; – anonymitetsskydd för intagen, 77/78:194, 79/80:211; – intagens anonymitetsskydd. Även fråga om användning av s. k. sekretessbevis, 85/86:177; – avbrytande av besök hos intagen, 78/79:125; – avisande av besökande, 77/78:193, 82/83:141; – brevgranskning vid kriminalvårdsanstalt, 76/77:131, 77/78:191, 78/79:120, 80/81:255, 81/82:111, 82/83:140; – brevgranskning på allmänt häkte, 84/85:137; – tillämpningen av bestämmelserna om disciplinärstraffning av intagen, 76/77:134; – fråga om disciplinärstraffning av intagen för försenad återkomst efter permission, 78/79:121; – fråga om polisanmälan från kriminalvårdsanstalt rörande där förövat brott, 77/78:195; – intagna har disciplinärt straffats för gärning som polisanmäls, 81/82:105; – i beslut om disciplinärstraffning har tagits in även beslut om att den intagne inte skulle få delta i fritidsverksamhet utom anstalten, 82/83:142; – kollektivstraffning, 81/82:109; – bristfällig utredning i disciplinärende, 81/82:115; – handläggning av disciplinärenden vid kriminalvårdsanstalt, 83/84:131; – kritik mot handläggningen av ett disciplinärende. Den intagne har ej fått veta namnen på dem som rapporterat honom för misskötsamhet, 85/86:187; – motivering av beslut, 84/85:145; – intagens rätt att få del av analysresultat vid urinprovskontroll, 84/85:146; – utformningen av beslut om disciplinärstraffning, 83/84:131; – besvärshänvisning i disciplinärende på kriminalvårdsanstalt, 76/77:138; – "missnöjesförklaring", 77/78:191; – behandlingen av intagen i anledning av dennes klädsel, 78/79:115; – enrumsplacering enligt 20 § kriminalvårdslagen, 79/80:200; – utredning i ärende om enrumsplacering, 81/82:110; – placering av intagen i avskildhet (23 § kriminalvårdslagen), 80/81:251; – spännbältesläggning, 79/80:205; – enrumsplacering enligt 50 § kriminalvårdslagen, 78/79:124, 79/80:205, 80/81:253; – placering i s. k. hårdisoleringscell utan normalutrustning, 80/81:255; – åtgärder för att förhindra våldshandlingar mellan intagna, 82/83:145; – en intagen har under promenad på anstaltens rastgård varit belagd med handfängsel, 85/86:188; – användning av fängsel vid transport till sjukhus, 85/86:189; – klädsel under transport, 81/82:114; – intagens klädsel vid transport till sjukhus, 85/86:190; – placering av intagen på häkte i avvaktan på beslut om ny anstaltsplacering, 81/82:115; – fråga om intagen som överförts till sjukhus får vistas i hemmet nattetid, 78/79:122; – kriminalvårdstjänstemans skyldighet att uppge sitt namn, 79/80:211; – kränkande yttrande om intagen, 82/83:146; – läkare ej tillfrågad om antialkoholbehandling av intagen före permission, 80/81:257; – sjukvårdare har ordinerat penicillin åt intagen, 80/81:257; – dröjsmål med att besvara framställningar från intagen, 80/81:258; – dröjsmål med att vidarebefordra intagens passansökan, 80/81:260; – otillräckligt ingripande mot villkorligt frigiven. Kritik mot skyddskonsulent och övervakningsnämnd, 80/81:242; – deltagande i fritidsverksamhet utom anstalt vid

sjukskrivning, 80/81:250; – otillräckliga åtgärder med anledning av anmälan om tillgreppsbrott i tjänsten, 83/84:118; – placering av personer med narkotikaproblem för vård i enskilt hem, 84/85:139; – transport för inställelse vid domstol av intagen som kallats till förhandling i dispositivt tvistemål, 84/85:148; – fråga om tillvägagångssättet vid utredning rörande narkotika som påträffats inom kriminalvårdsanstalt, 85/86:180; – handläggningen hos kriminalvårdsstyrelsen av ärenden om ifrågasatt disciplinansvar för kriminalvårdens befattningshavare, 85/86:183; – informationsfrihet för intagna (innehav av vissa tidskrifter respektive kassettbandspelar), 86/87:124; – styresmans förbud för intagna att sig emellan göra betalningar med posten ej rättsenligt, 86/87:128; – alltför långvarig förvaring i häkte av omplacerad intagen, 86/87:131; – omhändertagande och förtecknande av egendom som skall förvaras av anstalt för intagen, 86/87:133; – se även Allmänna handlingar, Anhållan, Delegation, Förundersökning, Handräckning, Häktad, Jäv, Kroppsvisitation, Kroppsbesiktning, Straffverkställighet, Studiemedel, Utmätning, Visitering, Översättning.

Kroppsvisitation, kroppsbesiktning, gränsdragningen mellan kroppsvisitation och kroppsbesiktning, 79/80:194; – kroppsvisitation i samband med polismäns kontroll av bilförare, 82/83:57; – kroppsbesiktning av patienter vid narkomanvårdsenheter och av intagna vid frivårdens behandlingscentral, 84/85:227; – se även Varusmuggningslagen, Visitering.

Kränkande eller eljest olämpligt yttrande, åtal mot kyrkoherde för kränkande uttalande under högmässopredikan, 77/78:347; se även Förtal, Kriminalvård, Läkare.

Kungörelse, kostnad för kungörelse å bortavarande eller okänd arvinge, 78/79:54; – omfattningen av annonsering enligt kungörelselagen vid exekutiv försäljning av fast egendom, 82/83:375; – tid för kungörelse om exekutiv auktion på lös egendom, 85/86:367.

Kvarstad, se Beslag, Utmätning, Verkställighet.

Kvittning, se Allmän försäkring, Bidragsförskott.

Kyrka, möjlighet att få disponera kyrka för förrättning i svenska kyrkans ordning får inte göras beroende av om den kallade prästen är man eller kvinna, 78/79:462.

Kyrkobokföring, se Folkbokföring.

Körkort, föreläggande enligt 48 § körkortskungörelsen i ärende rörande s. k. villkorat körkort, 77/78:392; – trafiksäkerhetsverkets krav att förrättningsavgift för förnyat körkortsprov skall vara inbetald senast en vecka före omprövningen, 76/77:286; – omfattningen av social centralnämnds uppgiftsskyldighet i samband med personutredning i körkortsärenden, 79/80:259; – socialnämnds skyldighet att avge yttrande i körkortsärende, 82/83:193; – avgift vid förnyelse av körkort, 83/84:362; – handläggningen av ansökningar om körkortstillstånd som inkommer före utgången av löpande spårtime och innan de enligt vissa bestämmelser tidigast får prövas, 84/85:400; – se även Delgivning, Handläggning, Polismyndighet.

Laga förfall, se Hämtning, Taxeringsnämnd (Anstånd med att lämna självdeklaration).

Laga kraft, dröjsmål med utfärdande av lagakraftbevis, 84/85:76; – fråga angående behov av bevis om att ett beslut av kommunfullmäktige vunnit laga kraft, 85/86:65; – se även Fullföljd av talan.

Lagfart, kontroll av lagfartsförhållanden inför utmätning av fastighet, 82/83:377.

Lagsökning, handläggning av lagsökningsmål, 76/77:108, 78/79:38, 80/81:42, 80/81:115, 81/82:51, 86/87:72.

Legitimation, se Polismyndighet, Trafikvakt.

Litispens, se Byggnadslov, Fullföljd av talan.

Läkare, disciplinär åtgärd mot läkare för olämpligt skrivsätt i remiss, 78/79:180; – för åsidosättande av föreskrifter för klinisk prövning av oregistrerade läkemedel, 78/79:182; – förtroendeläkare vid försäkringskassa har utformat begäran till andra läkare om upplysningar om en försäkrad på olämpligt sätt, 81/82:271; – disciplinär åtgärd mot läkare som brustit i sin skyldighet att visa patient omsorg och respekt, 83/84:198; – åtgärder mot läkare som missbrukar sin förskrivningsrätt, 86/87:159; – disciplinär åtgärd mot underläkare och bitr. överläkare för underlåtenhet att föra resp. tillse att journal fördes, 86/87:172.

Läkarintyg, jfr Domstolsförhandlingar.

Läkarundersökning, offentlig arbetsgivares möjlighet att beordra anställd att genomgå läkarundersökning, 85/86:289; – se även Berusad.

Läkarvård, fråga om värnpliktig vägrats läkarvård, 79/80:158.

Läkemedel, se Läkare.

Läkemedelsmissbruk, se Allmänna handlingar (Övriga frågor), Läkare.

Lönegaranti, se Konkurs.

Maktmissbruk, se Illojal maktanvändning.

Mantalsskrivning, se Folkbokföring.

Medbestämmandelagen, redogörelse för JO:s iakttagelser från lagens första giltighetstid, 78/79:377; – se även Upphandling.

Meddelarfrihet, beslut från hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd, 82/83:237; – meddelarskydd och pressmeddelande, 83/84:251; – sjukvårdspersonals rätt att meddela sig med massmedierna, 83/84:239; – tjänstemans rätt att lämna ut kommunal nämnds protokoll och uppgifter ur protokollen innan protokollen expedierats, 85/86:348; – meddelarfriheten i de allmänna försäkringskassornas verksamhet, 86/87:218.

Medicin, se Anhållen, Kriminalvård.

Mervärdeskatt, kompensation har felaktigt utbetalats för mervärdeskatt på bostadsbyggande. Fråga om återbetalningsskyldighet för mottagaren, 76/77:280; – underlåtenhet att granska televerkets redovisning av mervärdeskatt, 85/86:361; – se även Taxeringskontroll, Uppbörd (Anstånd med inbetalning av skatt).

Militära rättsvårdskungörelsen, förteckning enligt 55 §, 79/80:169; – se även Disciplinmål.

Militär övning, disciplinär åtgärd mot major och fänrik för tjänstefel vid anordnande av orienteringslöpning inom område där skarpskjutning pågick, 79/80:143; – militär medverkan i civil verksamhet, 82/83:156; – åtal mot major för tjänstefel för åsidosättande av säkerhetsföreskrifter vid skjutövning, 85/86:192; – uttalanden angående vissa övningar i fångförhörtjänst som hållits inom försvaret m. m., 85/86:197; – uttalanden i samband med inspektioner av militära förband, 86/87:135; – se även Säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder, Värnpliktig.

Militärt straffregister, anteckningar i militärt straffregister, 83/84:144.

Miljöskydd, länsstyrelses skyldighet att samråda med kommun enligt 26 § miljöskyddslagen rörande anläggande av skjutbana, 79/80:328; – länsstyrelses tillämpning av villkor uppställt i beslut av koncessionsnämnden för miljöskydd, 79/80:497; – fråga om tillsynsmyndighets skyldighet att göra åtalsanmälan vid misstanke om brott mot lagen om hälso- och miljöfarliga varor, 85/86:410; – se även Filmupptagning.

Missbruk av förmanskap, åtal mot löjtnant, 76/77:117, och mot fänrik, 82/83:151, för missbruk av förmanskap.

Missfirmelse, mot underordnad krigsman, 77/78:138; – åtal mot kapten för hot mot krigsman och missfirmelse mot krigsman, 81/82:118.

Misshandel, se Polismyndighet

Morjärvsfallet, 77/78:62.

Motivering av beslut, motivering vid avstyrkan av kraveftergift beträffande bidragsförskott, 76/77:146; – underlåten motivering av hälsovårdsnämnd i avslagsbeslut i dispensärende, 77/78:409; – bristfällig motivering av beslut i arbetsskadeärende, 81/82:276; – bristfällig motivering av beslut i rätts-hjälpsärende, 85/86:19; – beslut om avslag på ansökan om statligt utgivningsstöd, 82/83:378; – underlåten motivering i avslagsbeslut angående befrielse från skolgång, 82/83:379; – beslutsmotivering i arbetsskadeärende, dels i det ursprungliga beslutet, dels i beslut efter omprövning, 84/85:253; – uttalanden angående motivering i efterhand av beslut rörande ansökningar om konstnärsbidrag, 85/86:405; – se även Allmän försäkring, Ersättningsmål, Kriminalvård, Taxeringsnämnd (Beslutsförfarandet), Vapenfri tjänst, Värnpliktig.

Mullvaden, se Polismyndighet.

Muntlig förhandling, se Förvaltningsprocess.

Mutbrott, åtal mot hemsamariter, 82/83:162, 83/84:146; – åtal mot föreståndare vid servicehus, 84/85:172, 85/86:247.

Myndighetsmissbruk, åtal mot lagman för myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning i samband med handläggning av dispositivt tvistemål. Därjämte allvarlig kritik mot handläggningen i ytterligare avseenden, 84/85:21; – åtal mot polisman för myndighetsmissbruk (beslag av filmrulle), 84/85:93; – ansvar ifrågasatt mot lagman för förtal och myndighetsmissbruk samt mot rättshjälpsnämnds ledamöter för vårdslös myndighetsutövning i samband med handläggning av frågor om viss persons lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen. Därjämte kritik mot handläggningen i ytterligare avseenden, 85/86:19; – uttalanden om möjligheterna att väcka åtal för myndighetsmissbruk i taxeringsärende, 86/87:242; – se Vårdslös myndighetsutövning.

Myndighetsutövning mot enskild, fråga om upphandling innefattar myndighetsutövning mot enskild i förvaltningslagens mening, 79/80:334; – upplåtelse och dispositioner inom statens egendomsförvaltande verksamhet, 79/80:514; – avgränsningen av begreppet, se Åtal mot kommunal taxeringsrevisor, 82/83:250.

Målsägande, hörande av målsägande i mål angående rån, 77/78:123; – underrättelse till målsägande om enskilt anspråk, 79/80:108; – se även Ränta.

Namn, handläggning av ärende om barns namnbyte, 80/81:116.

Naturvårdslagen, se Strandskydd.

Nullitet, beträffande tjänstetillsättningsbeslut, 80/81:433; – beträffande beslut om disciplinpåföljd, 84/85:239; – beträffande betygsnämnds bedömning av en doktorsavhandling, 85/86:383.

Nyttjanderätt, se Exekutiv auktion.

Nåd, betydelse av nådeansökan vid avsedd förpassning för straffverkställighet, 77/78:106.

Nämndeman, se Dom.

Näringsförbud, se Annonsering i pressen.

Nöjdförklaring, framställning angående nöjdförklaring vid ovillkorlig dom och skyddstillsyn, 76/77:19; – se även Dom, Kriminalvård.

Obduktion, förutsättningarna att obducera mot anhörigs vilja, 83/84:202.

Offentlig försvarare, entledigande av, 80/81:57.

Offentlighet, se Rättegångsbalken.

Offentligt biträde, för barn i mål om samhällsvård, 78/79:175; – handläggning av ansökan hos socialförvaltning och länsrätt, 82/83:188.

Offentligt sammanträde, se Filmupptagning.

Ofredande, ansvar ifrågasatt mot lagman, 86/87:19.

Olovligt byggande, fråga om en byggnadsnämnd i ett visst fall har anledning att avvakta andra myndigheters beslut innan nämnden vidtar åtgärd enligt lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m., 83/84:336; – frågor om tillämpning av lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m., 84/85:358.

Olämpligt skrivsätt, se Dom, Poststadgan.

Olämpligt uppträdande, av socialsekreterare vid handläggning av socialhjälpärende, 81/82:234; – se även Tingsrättslagman.

Ombud, rätt för sjukhus att avvisa patientombud, 83/84:194; – se även Arbetsmarknaden, Delgivning.

Omplacering, av mentalskötare som riktar klagomål mot förhållanden vid sjukhuset m. m., 85/86:293.

Omprövning, se Allmän försäkring, Bostadsbidrag, Taxeringsnämnd (Beslutsförfarandet).

Omsorger om psykiskt utvecklingsstörda, dröjsmål med utskrivning av elev från särskola, 79/80:302; – kravet på samtycke vid inskrivning enligt 34 § omsorgslagen, 80/81:319; – användningen av tvångsmedel inom omsorgerna, 80/81:323; – försöksinskrivning i särskola, 80/81:329; – behörighet för vårdchef att besluta om inskrivning i vårdhem, 83/84:193; – fråga om rätt för omsorgsstyrelse att uppbära patients pension, 84/85:237.

Omyndig, Omyndighetsförklaring, se Flyttningsanmälan, Förmyndare, Utmätning, Överförmyndare.

Opartiskhet, vikten av att befattningshavare i allmän tjänst förhåller sig så att anledning till misstro inte uppkommer om hans integritet och opartiskhet, 78/79:472.

Ordningsbot, se Polismyndighet.

Ordningsföreskrifter, se Tingsrättslagman.

Oskickligt beteende, mot underlydande krigsman, 77/78:138; – disciplinär åtgärd mot kapten för oskickligt beteende, 80/81:136; – disciplinär åtgärd mot kompanichef för oskickligt beteende och tjänstefel, 80/81:138.

Otillbörlig belöning, systemet med fria eller rabatterade biljetter för resor med bl. a. SAS, 78/79:344, 79/80:57; – fråga om lämpligheten av att tjänsteman i statligt verk låtit bjuda sig på förtäring av företag som verket anlitat, 78/79:353.

Parkering, se Flyttningslagen, Handräckning.

Partsdelgivning, se Delgivning, Rättegångsbalken.

Partsinsyn, se Kommunicering, Taxeringsnämnd (utredningsförfarandet).

Pass, länsstyrelse har vid utfärdande av pass ej ägt att, utöver expeditionsavgift, uttaga särskild ersättning för visst översättningsarbete, 77/78:396; –

fråga om identitetskontroll vid utfärdande av pass, 85/86:161; – se även Husrannsakan.

Pennalism, se Kamratförtryck.

Pension, information om hur statlig pension beräknats, 79/80:464; – se även Allmän försäkring.

Pensionsgrundande inkomst, fullgörande av kommuniceringsskyldighet, 79/80:435.

Permission, se Barnavård, Kriminalvård, Ungdomsvårdsskola.

Personalkontroll, kritik mot rikspolisstyrelsen och överbefälhavaren för handläggningen av ett ärende om personalkontroll, 84/85:150.

Personalärenden, se Skadestånd.

Personförväxling, se Utmätning, Utsökningsmål.

Personlig integritet, yttrande över utredningens om telefonavlyssning betänkande "Telefonavlyssning", 76/77:321; – integritetskränkande undervisningsformer i psykologiundervisningen vid socialhögskola, 78/79:474; – besiktning i bostadsbidragsärenden för kontroll av enskildas sammanlevandeförhållanden, 79/80:489; – kritik mot kommunala organ för att en urinprovstagning på skolelever i syfte att klarlägga förekomsten av cannabismissbruk genomförts utan att eleverna upplysts om förutsättningarna för undersökningen, 84/85:343; – se även Annonsering i pressen, Införsel, Nykterhetsvård, Opartiskhet, Skolan, Videoteknik, Åsiktsfrihet.

Personnummer, se Taxeringsnämnd (Övrigt).

Personregister, frågor om förutsättningarna för att en myndighet skall få föra ett personregister som inte kräver tillstånd enligt datalagen samt för att sekretess skall gälla för ett sådant register, 84/85:402; – innehållet i personregister hos socialnämnd, 84/85:276; – se även Allmän försäkring.

Polisanmälan, se Arbetsmarknaden, Barnavård, Kriminalvård.

Polisinstruktionen, se Berusad.

Polismyndighet, transport av skadad person med polishelikopter, 76/77:104; – frihetsberövad har under busstransport till polisstation fått sitta på golvet, 76/77:116, 79/80:98; – klagomål mot polis angående förfarande vid dödsfall, 76/77:110; – dödsfall i polisarrest, 77/78:134, 85/86:126; – utredning om skador som omhändertagen åsamkats i polisarrest, 81/82:77; – hastighetskontroller med radar, 77/78:97; – förfarandet vid hastighetskontroll, 80/81:130; – polismäns agerande vid föreläggande av ordningsbot och rapportering angående hastighetsöverträdelse, 86/87:109; – landning med polishelikopter på parkeringsplats i bebyggt område, 77/78:106; – handhavande av ärende angående förpassning för verkställighet av fängelsestraff, 77/78:106; – handläggning av hittegodsärenden, 77/78:115, 132, 83/84:83; – ingripande mot bussförare efter anonym anmälan om misstänkt onykterhet, 77/78:131; – polisrazzia har företagits i fel lokal,

77/78:131; – utlåning av s. k. spaningsfoto på misstänkt, 77/78:127; – utredning i anledning av ansökan om anställning som vaktman, 77/78:137; – anteckningar om medicin till den som är omhändertagen av polisen, 77/78:137; – mindre tillfredsställande identitetskontroll hos polismyndighet, 76/77:113; – medtagande av person till polisstation för identitetskontroll, 80/81:121; – anhållande efter bristfällig identifiering, 79/80:114; – polismans skyldighet att uppge sitt namn, 78/79:69; – kritik mot att polisman inte legitimerat sig, 79/80:98; – jourhavande befäl skyldig att uppge namn på polismän som vidtagit ingripande, 77/78:135; – polismän i tjänst skall kunna styrka sin identitet, 77/78:136; – utredning av polisanmälan från omhändertagen om att polisen bestulit honom på pengar, 78/79:66; – försäljning av förverkade vapen till polisman, 78/79:74; – efterlysning av mentalsjukhuspatient, 78/79:76; – obehörig inblandning i ärende som handläggs av annan polisman, 78/79:77; – åtgärder för fastställande av underårigs ålder, 79/80:94; – förhör med polismän och anordnande av konfrontation efter anmälan om övergrepp mot enskild, 79/80:121; – kontroll av körkort och fordon, 79/80:127; – tjänstefri polismans möjlighet att frivilligt ingripa utanför det egna distriktet, 79/80:131; – bristfällig bevakning av utredning som remitterats till annan polismyndighet, 79/80:118; – fallet Mullvaden (insättande av polisrytteri, biträde med vräkning m. m.), 80/81:68; – felaktig hämtning av yngling till förhör. Ynglingen borde ha erbjudits skjuts hem, 80/81:88; – privat deposition av konst i polishus, 80/81:97; – uppställning av löslöpande hund, 80/81:104; – jäv för polisman, 80/81:118, 84/85:116; – onödiga motsättningar mellan förälder, som förlorat en dotter i en trafikolycka, och polisen som utrett olyckan, 80/81:122; – synpunkter på polisengripande mot två minderåriga flickor, 80/81:131; – polisman har erhållit rabatt i kiosk, 80/81:133; – åtal mot polisman för misshandel, 81/82:53, 55; – ifrågasatt dröjsmål med avspärrningar i samband med att Almöbron raserades, 81/82:68; – underlåtenhet att ingripa mot störande gatumusik, 81/82:91; – polisens biträde med transport, 81/82:95; – polisens åtgärder vid handräckning enligt BvL, 81/82:172; – vakthavande befäl har lämnat polisstationen under tid då han varit i tjänst, 82/83:79; – kroppsvisitation m. m. i samband med kontroll av bilförare 82/83:57; – polismans åtgärd för att stoppa motorcyklist och vakthavande befäls ansvar för ledningen av förföljande och efterföljande, 82/83:64; – oriktigt omhändertagande av bil, 82/83:71; – utfärdande av riktlinjer för beviljande av tillstånd till torgmöten, 82/83:95; – förflyttning av polisman till annan tjänstgöringsort av disciplinära skäl, 82/83:100; – rättelse av felaktiga parkeringsanmärkningar, 82/83:107; – polismäns användande av skjutvapen vid gripande, 82/83:107; – polismän har tagit fram sina tjänstevapen dels i samband med personell husrannsakan, dels vid ingripande mot en för olovlig körning och rattfylleri misstänkt person, 83/84:97; – bristande organisation vid efterspaning av försvunnet barn, 83/84:79; – handläggning hos polisen av ärende rörande försvunnen person, 84/85:132; – fråga i ärende angående påstådd misshandel från polismans sida om vakthavande befäls ansvar för övervakning i samband med avvisitering och insättande i arrest av omhändertagen person, 83/84:95; – polismäns åtgärder till förhindrande av fortsatt olovlig körning, 83/84:99; – polisens biträde åt enskild vid avhämtande av tillhörigheter i föräldrahemmet, 83/84:101; – sjukhuspersonal biträdd av polis vid tvångsmedicinering i bostad, 83/84:190; – utländsk polismans deltagande i polisutredning här i landet, 84/85:131; – vissa händelser 1983 inom Kalix polisdistrikt (handläggning av förundersökningar om vapen- och jaktbrott, övergrepp i rättsak och falsk tillvitelse, omhändertagande av polismans tjänstevapen m. m.), 84/85:98;

– sedan rymning skett från kriminalvårdsanstalt har polisen spärrat ett fordon som hade viss anknytning till rymlingen men som inte tillhörde denne, 85/86:157; – polisens handläggning av en anmälan om sexualbrott m. m. som begåtts utomlands, 86/87:106; – se även Allmän sammankomst, Anhållen, Arbetskonflikt, Arrest, Barnavård, Belöning, Berusad, Beslag, Delgivning, Demonstrationer, Djur, Efterlysning, Fordon, Fotokonfrontation, Fotokopiering, Frihetsberövad, Frihetsberövande, Förhör, Förundersökning, Förvisning, Gripande, Husrannsakan, Häktad, Pass, Provokation, Rättsmedicinsk undersökning, Socialtjänst (LVM), Tillfälligt omhändertagande, Underrättelse, Utlänning, Valuta, Vapentillstånd, Visitering, Översättning.

Polisregister, se Tillfälligt omhändertagande.

Politisk information, se Skolan.

Politisk åskådning, se Förhör, Tjänstetillsättning. Åsiktsfrihet.

Poststadgan, kritik mot en tjänsteman i postverket för avfattningen av en skrivelse till en av verkets kunder med anledning av dennes klagomål till JO angående tillämpningen av poststadgan i visst fall, 84/85:396.

Postöppning, se allmänna handlingar (fråga om utlämnande av allmän handling).

Prejudikat, 80/81:496.

Preskription, se Indrivning.

Prioritering, se Utsökningsmål.

Processledning, se Kommunalbesvär.

Protokoll, protokollföring m. m. när rätten stadfäster förlikning, 83/84:39; – bristfällig protokollföring i tvistemål, 84/85:21; – förfarandet med minnesanteckningar, 85/86:87; – anteckning av skiljaktig mening i protokoll hos högskolestyrelse, 84/85:346; – se även Bandspelare.

Provokation, polisman har under husrannsakan företagit åtgärd som ansetts böra bedömas på ungefär samma sätt som provokation, 77/78:101; – fråga om provokation till brott, 77/78:126.

Prästämbe, se Dop, Kyrka.

Prövningsram, beträffande hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd, 84/85:233.

Psykiatrisk vård, åtal mot överläkare för beviljande av frigång för person, som varit att bedömas som farlig för annans personliga säkerhet, 76/77:156; – kollektiv utskrivning av patienter, 79/80:298; – försöksutskrivning av avviken patient, 82/83:198; – rätt för läkare att översända fotokopia av patients brev till polismyndighet, 80/81:337; – granskning av brev till patient på sjukhus för psykiatrisk vård, 80/81:332; – intagning på sjukhus med stöd av LSPV. Principer för journalföring, 80/81:334; – intagning på sjukhus trots att vårdintyg var ogiltigt, 82/83:196; – fråga om försöksut-

skrivning består när LSPV-patient frivilligt återvänder till sjukhus, 83/84:200; – skyldighet anteckna intagningsbeslut i journal, 83/84:197; – sjukhuspersonal har med biträde av polis medicinerat patient i dennes bostad oaktat patienten motsatt sig detta, 83/84:190; – kroppsvisitering av kvinnlig patient på sjukhus för psykiatrisk vård, 80/81:343; – dokumentation av beslut och ansvar för beslut enligt LSPV, 84/85:222; – delegation av överläkares beslutanderätt enligt 20 § LSPV, 84/85:224; – utskrivningsnämndernas verksamhet, 80/81:340, 81/82:256; – påföljdssystemet för personlighetsstörda lagöverträdare, 84/85:218; – bevakning av tid för försöksutskrivning, 84/85:223; – skyldighet för sjukhus att pröva ett dit ingivet vårdintyg, 85/86:300; – väntetider vid de rättspsykiatriska kliniker-
na m. m., 85/86:280, 86/87:151; – utskrivningsnämnd har beslutat om utskrivning tre dagar efter beslutsdagen, 86/87:176; – dokumentation och prövning av vissa intagningsbeslut enligt LSPV, 86/87:178; – anmälnings-
skyldigheten enligt 20 a § LSPV, 85/86:299; – se även Journal, Ombud, Sjukvård, Videoteknik.

Rabatt, se Polismyndighet.

Rabatterad biljett, se Otillbörlig belöning.

Radionämnden, dess arbetsformer, 77/78:413.

Redovisning, fråga om kommun som haft fullmakt att sköta en alkoholmissbrukares ekonomi haft att lämna redovisning till en god man även för tiden före dennes förordnande, 81/82:239; – redovisning av försäljningsresultatet efter exekutiv försäljning av fastighet, 86/87:267; – se även Exekutiv auktion.

Registrering av handling, se Arbetslöshetskassa.

Remiss, se Utsökningsmål.

Renskötsel, lantbruksnämnds åtgärder vid bristfällig renskötsel i koncessionssameby, 78/79:483; – omfattningen av myndighets skyldighet att höra samerna vid nyttjanderättsupplåtelse m. m. inom renskötselns åretruntmarker, 79/80:514.

Reseförbud, 76/77:108.

Rese- och traktamentsersättning, behandling hos statens vattenfallsverk av reseräkningar, 76/77:277.

Reservationsbesvär, kritik mot länsstyrelse för att den inte har berett klaganden tillfälle att utveckla grunderna för sin talan i ett besvärärende, 82/83:439.

Reservationsrätt, fråga om personlig närvaro vid beslutstillfället är en förutsättning för utövande av statstjänstemans rätt att reservera sig mot verkslednings beslut, 79/80:322.

REX-systemet, ett fel vid inregistrering i REX har inte rättats trots flera påpekanden från gäldenären, 81/82:348; – oberättigade skattekrav och ADB-rutiner för rättelse m. m., 83/84:265; – se även Exekutionstitel, Indrivning, Uppbörd.

Riksåklagaren, fråga om immunitet för främmande ubåt, som trängt in på svenskt territorium, och för dess besättning, 82/83:34.

Rymning, se Kriminalvård.

Ränta, angivande av ränta i brottmålsdom, 79/80:104; – ränteyrkande när åklagare framställer enskilt anspråk för målsägande, 79/80:110.

Rättegångsbalken, fråga om jäv och handläggning av sådan fråga, 80/81:108; – prövning av domstolsbehörighet, 85/86:84; – part har på posten löst ut kallelse till förhandling. Mottagningsbeviset kom dock i retur till rätten utan att vara underskrivet. Förhandlingen inställdes, 80/81:109; – tilltalad försent delgiven tilläggsstämning, 80/81:111; – förfarandet vid partsdelgivning, 81/82:51; – kontroll av ställföreträdarens behörighet, 81/82:50; – dröjsmål med utfärdande av stämning, 82/83:24; – tingsrätt har meddelat dom utan att ha utfärdat stämning, 82/83:25; – fråga om förutsättningar för omedelbar huvudförhandling i förenklad form, 84/85:21; – domstols behandling av inlaga som var avfattad med blindskrift (punktskrift), 84/85:79; – fråga om ett bolag fått skäligt rådrum för inställelse vid förhandling i konkursmål, 84/85:333; – förhandlingssekretess, 85/86:90; – utredning i frågan om rättspsykiatrisk undersökning skall föredras inför stängda dörrar, 86/87:28; – handläggning av mål om uppsägning från anställning, dröjsmål med stämning, 86/87:31; – se även Anhållande, Bandspelare, Beslag, Bevisning, Brottmål, Delgivning, Dom, Domsbevis, Fullföljd av talan, Förundersökning, Husrannsakan, Häktning, Häktningförhandling, Jäv, Laga kraft, Myndighetsmissbruk, Målsägande, Offentlig försvarare, Protokoll, Rättelse, Service, Strafföreläggande, Tvistemål, Vittne.

Rättegångskostnad, mål har avskrivits utan att biträde enligt rättshjälpslagen tillfrågats angående kostnadsyrkande, 76/77:105.

Rättelse, av beslut i tjänstetillsättningsärende, 80/81:440; – av dom i tvistemål, 81/82:46, 82/83:26; – av dom i brottmål, 81/82:46, 83/84:44; – se även REX-systemet. Jfr Inskrivningsmyndighet, Service, Självrättelse, Uppbörd, (Indrivning av skatt); – se även Vårdslös myndighetsutövning.

Rättshjälp, underlaget för bedömning av ansökan om rättshjälp, 77/78:126; – anmälan om behov av rättshjälp i ärende om avvisning, 81/82:103; – handläggningen av frågor om viss persons lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen. Även fråga vilken inverkan en överträdelse av 23 § rättshjälpslagen bör ha på bedömningen av en persons lämplighet som rättshjälpsbiträde, 85/86:19.

Rättshjälpsnämnd, beslutsunderlag för jämkning av rättshjälpsavgift, 83/84:35; – rättshjälps sökandes närvaro vid rättshjälpsnämnds sammanträde, 83/84:51; – se även Kommunicering, Myndighetsmissbruk, Rättshjälp.

Rättskraft, i ärende hos kronofogdemyndighet om statlig lönegaranti vid konkurs, 86/87:258; – se även Indrivning, Utsökningsmål.

Rättslig handlingsförmåga, se God man.

Rättsläkare, se Brottmål.

Rättsmedicinsk undersökning, underrättelse till anhöriga, 79/80:140.

Rättspsykiatrisk undersökning, se Psykiatrisk vård. Rättegångsbalken.

Röstkort, se Kriminalvård.

Sakkunniga, se Brottmål, Tjänstetillsättning.

Sakägarförteckning, se Exekutiv auktion.

Samverkansgrupper, se Utsökningsmål.

Sanktionsavgifter, yttrande över skattetilläggsutredningens betänkande (SOU 1977:6), 77/78:436; – delgivning av anmaning såsom förutsättning för påförande av dubbel förseningsavgift vid underlåtenhet att avlämna arbetsgivaravgift, 76/77:249; – tillämpningen av reglerna beträffande sanktionsavgifter. Oriktiga skattetillägg i ett flertal fall. 79/80:436; – utredningsansvaret i ärende om skattetillägg, 81/82:315; – kryssmarkering av rutan för skattetillägg/förseningsavgift, 82/83:298.

Sekretess, se Allmänna handlingar, Journal, Kriminalvård, Rättegångsbalken, Tystnadsplikt, Vårdslös myndighetsutövning.

Service, myndigheternas upplysningservice; får mottagningstiden inskränkas?, 81/82:396; – fråga om skyldighet att lämna part upplysning om skälen i ett av tingsrätt tidigare avkunnat men ännu inte utskrivet och undertecknat beslut, 82/83:28; – myndigheterna och deras informations- och serviceverksamhet, 82/83:217; – beriktigande av felaktig information om besvärstid, 82/83:338; – allmänna verkstadgans krav på öppethållande vid statliga myndigheter, 82/83:434; – telefonservice hos myndighet, 83/84:417; – vikten av att myndigheterna lämnar tydliga besked på förfrågningar från allmänheten, 83/84:49; – uttalanden angående arbetsförmedlingens möjligheter att begränsa sin service åt vissa sökande, 85/86:400; – offentlighetsprincipen och semesterstängning av kommunala myndigheter, 86/87:219; – underrättelse till sökande eller klagande om att framställning kommit in till myndighet, 86/87:330; – jfr Taxeringsnämnd (Fastighetstaxering).

Sjukhusområde, rätt för sjukhusledning att avvisa journalister från sjukhusområde, 82/83:203.

Sjukpenning, se Allmän försäkring.

Sjukredovisning, innebörden av värnpliktigs sjukredovisning i viss grupp, 80/81:138.

Sjukvård, sjukvårdspersonals skyldighet att medverka vid abort, 76/77:165; – utlämnande av förvarstagen patient från sjukhus för verkställighet av utvisning, 76/77:183; – socialstyrelsens befogenhet att ingripa mot läkares användning av akupunktur, 76/77:193; – nedlagt åtal mot läkare för vållande till annans död, 77/78:233; – befogenheten för läkare på socialpsykiatrisk avdelning vid sjukhus att på eget initiativ företa undersökning av vårdtagare på ålderdomshem m. m., 77/78:235; – omhändertagandet av utskrivna patients tillhörigheter, 77/78:240; – fråga om sjukhus har rätt att omhänderta patients tillhörigheter vid permission eller frigång,

78/79:189; – barnavårdsnämnds bestämmanderätt om permission m. m. för barn på barnpsykiatrisk klinik, 79/80:278; – förhållanden på en långvårdsklinik – fråga bl. a. om sjukvårdsstyrelsens ansvar för läkarsituationen, 81/82:250; – underlåtenhet att underrätta anhörig när patient avlidit på sjukhus, 81/82:253; – sjukhus ansvar för persedel som överlämnats i sjukhusets förvar, 81/82:255; – innehållande av patients medel för betalning av vårdavgift, 82/83:198; – socialstyrelsens tillämpning av abortlagen, 82/83:204; – se även Kroppsvisitation, Kroppsbesiktning, Obduktion, Ombud, Omsorger om psykiskt utvecklingsstörda, Psykiatrisk vård.

Sjukvårdare, se Kriminalvård.

Självrättelse, se Förvaltningslagen, Förvaltningsprocess, Utmätning. Jfr Rättelse.

Skadestånd, yttrande över budgetdepartementets rapport "Myndigheters skadeståndsansvar i vissa personalärenden m. m.", 78/79:517.

Skatt, se Arvsskatt, Gåvoskatt, Hundskatt, Mervärdeskatt, Taxeringskontroll, Taxeringsnämnd, Taxeringsprocess, Uppbörd, Vägratifikskatt.

Skattebrott, se Taxeringskontroll.

Skatteprocess, se Förvaltningsprocess, Taxeringsprocess.

Skattetillägg, se Sanktionsavgifter.

Skiftesman, hörandet av dödsbodelägare obligatoriskt, 86/87:69.

Skiljaktig mening, anteckning om skiljaktig mening i protokoll hos högskolestyrelse, 84/85:346; – se även Dom, Förvaltningsprocess, Reservationsrätt.

Skjutning, se Militär övning, Säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder.

Skogsvård, skogsvårdsstyrelse kan icke bemyndiga länsjägmästaren att utfärda slutligt avverkningsförbud, 76/77:284.

Skolan, fråga om lämpligheten av gymnasieelevers besök på pornografisk föreställning som ett led i undervisningen i socialkunskap, 77/78:327; – vägrad upplåtelse av tryckeriresurser för framställning av skoltidning med ifrågasatt pornografiskt innehåll, 77/78:332; – felaktigt förfarande av rektor att omhändertata stencilerat material, som framställts av en lärare för undervisning på mellanstadiet i grundskolan, 77/78:338; – ansvaret för tillsyn över elever på skolgård omfattar också tid före och efter själva skoldagen, 77/78:344; – visitation av elevskåp, 78/79:396; – skyldighet för skolstyrelse och barnavårdsnämnd att samarbeta och ingripa när ordningen i skola störs, 78/79:391; – lärare får inte okritiskt följa "beslut" vid föräldramöte angående behandling av elever, 81/82:368; – avgift får inte tas ut för den frivilliga musikundervisningen i grundskolan, 81/82:367; – fråga om förälders/vårdnadshavares samtycke för beviljande av ledighet åt myndig elev, 81/82:366; – politisk information till elever under skoltid, 81/82:370; – fråga om rektors beslut rörande gymnasieelevers ledighet från skolarbetet för enskilda angelägenheter kan överprövas; tillika fråga om

förvaltningslagen är tillämplig på sådana ärenden, 83/84:332; – behörigt organ vid beslut om avstängning och avskedande av lärare, 83/84:334; – förflyttning av elev mellan skolenheter, 83/84:334; – hantering av allmänna handlingar på rektorsexpedition, 83/84:335; – kritik mot en rektor inom det allmänna skolväsendet i en kommun för hans agerande mot i kommunen anställda lärare med egna barn i en alternativ skolform, 84/85:336; – fråga om förälder som inte är vårdnadshavare har rätt att från skolan få uppgifter om sitt barns skolgång, 85/86:394; – jfr Kommunal kompetens, Personlig integritet.

Skyddskonsulent, se Kriminalvård.

Skyddslagen, omhändertagande enligt skyddslagen, 84/85:161; – i samband med operationer mot misstänkt undervattensverksamhet i Karlskrona skärgård förekom ingripanden av polis och militär mot företrädare för massmedier. Fråga om åtgärderna hade stöd i författning, 85/86:224.

Skönstaxering, se Taxeringsnämnd (Beslutsförfarandet).

Socialförsäkring, yttrande över betänkandet "Försäkringsrätt och försäkringsöverdomstol" (SOU 1976:53), 77/78:427; – över socialutredningens betänkande "Socialtjänst och socialförsäkringstillägg" (SOU 1977:40), 78/79:503; – se även Allmän försäkring, Arbetsmarknadsstöd, Bidragsförskott, Ersättning, Förvaltningsprocess, Uppbörd (Jämkning, skatteavdrag m. m.).

Socialtjänst

Äldre lagstiftning

Barnavård

Kommunens ansvar: otillräckliga resurser för utredningar, 78/79:167, 80/81:313; – kommuns ansvar för tillämpningen av vårdlagstiftningen, 79/80:268; – fråga om vilken kommun som har tillsyn över övervakning, 78/79:177; – skyldighet att fullfölja utredning i ärende om ingripande sedan barnet har lämnat kommunen, 80/81:264.

Nämnden: befogenhet för ledamot av barnavårdsnämnd att agera i ett enskilt ärende, 78/79:163, 80/81:268; – muntligt förhör inför social centralnämnd och enskild ledamots yttranderätt vid sådant förhör, 77/78:216; – rätt att bli hörd inför nämnden, 80/81:276; – jäv för ledamöter i social distriktsnämnd, 80/81:268; – fråga om god man för underårig på grund av jäv har varit förhindrad att delta i beslut av arbetsutskott vid social distriktsnämnd, 80/81:274; – underlåtenhet att lämna besvärshänvisning och felaktig sådan, 81/82:168; – jäv för ledamot av social centralnämnd, slutna omröstning och avgivande av reservation, 81/82:201.

Utredning: utredningsskyldighet enligt BvL vid övergrepp mot barn, 78/79:130; – fråga om underlåtenhet av socialförvaltning att ingripa vid misstänkt barnmisshandel, 77/78:196, 78/79:130, 144; – kraven på barnavårdsutredning när barn utsatts för incestbrott; även fråga om uppföljning av sådant ärende, 79/80:219; – barnavårdsnämnds ansvar för utredning om faderskap till barn, 79/80:310; – utredning och uppföljning vid s. k. hemma-hos-terapi, 78/79:171; – vid utredning och åtgärder måste också beaktas situationen för barnets syskon, 78/79:144, 169, 79/80:219; –

barnavårdsutredning måste genomföras skyndsamt oavsett om förebyggande åtgärder vidtas, 78/79:144, 167; – kravet på skyndsamhet vid barnavårdsutredning, 80/81:289, 82/83:168; – handläggningstider i vårdnadsärenden, 82/83:189; – omotiverade uttalanden i barnavårdsutredning, 78/79:173; – dokumentation av uppgifter i barnavårdsärende, 78/79:130; – fråga hur en barnavårdsutredning bör sammanställas, 79/80:273; – anmälarens anonymitet, 78/79:178; – uppgiftslämnarens anonymitet, 79/80:275; – fråga om utredning och kommunikation, 80/81:276; – otillräcklig utredning, underlåten kommunikering, felaktigt beslut och andra handläggningsbrister, 81/82:158; – bristfällig utredning i ärende om omplacering av fosterbarn, 81/82:161.

Omhändertagande för utredning: en 18 månader gammal pojke har lämnats ensam i nära ett dygn; fråga om han bort omhändertagas för utredning, 79/80:271.

Förebyggande åtgärder: barnavårdsnämnds hjälp- och stödåtgärder beträffande unga lagöverträdare, 76/77:140; – fosterhemsplacering med stöd av 26 § BvL, 80/81:289.

Omhändertagande för samhällsvård: förhållandet i barnmisshandelsfall mellan omhändertagande för samhällsvård enligt 29 § BvL och placering utom hemmet i form av förebyggande åtgärd enligt 26 § BvL, 78/79:127; – fråga om föräldrars förändrade livssyn och religiösa inriktning kan utgöra grund för att omhänderta barn, 78/79:152; – handläggning av ärende angående omhändertagande för samhällsvård, bl. a. fråga om samtycke till beslut om samhällsvård, 80/81:276; – socialförvaltnings handläggning av ärende rörande utländska barn som saknat familjerättslig anknytning i Sverige; frågor bl. a. om skyldighet att omhänderta barnen för samhällsvård och om att anmäla behovet av förmyndare och vårdnadshavare (31 § första st. och 9 § tredje st. BvL), 79/80:250; – förutsättningar för samhällsvård enligt 31 § andra st. BvL, 78/79:174; – hämtning i Finland av ett för samhällsvård omhändertaget barn, 82/83:173.

Nämndens ansvar för vården: barnavårdsnämnds bestämmanderätt om permission m. m. för barn på barnpsykiatrisk klinik, 79/80:278.

Samhällsvårdens upphörande: villkorligt upphörande av samhällsvård, 78/79:159, 177, 79/80:230; – prövning av begäran om upphörande av samhällsvård, 79/80:272; – fråga om när samhällsvård skall upphöra, 80/81:294; – fråga bl. a. om tillämpningen av 50 § BvL, 82/83:165.

Fosterbarnsvård: omplacering av fosterbarn, 77/78:211, 81/82:161; – som fosterbarnsinspektör bör ej utses en anonym innehavare av viss tjänst, 79/80:278; – fosterhemsplacering med stöd av 26 § 1 BvL, 80/81:289.

Yttrande till annan myndighet: av domstol begärd barnavårdsutredning får inte avstanna enbart på parts uppgift att vårdnadsfrågan inte längre är aktuell, 78/79:169; – långsam handläggning av ärende angående yttrande till domstol i vårdnadsfall, 78/79:167, 80/81:313, 81/82:201; – skyldighet att självmant underrätta tingsrätt om omständigheter av betydelse vid prövning av vårdnadsärende, 80/81:294.

Anmälningssplik: skyldighet att göra polisanmälan om övergrepp mot barn, 78/79:130, 81/82:195.

Samverka n: samarbete mellan socialförvaltning och polis, 77/78:206.

Barnomsorgslagen: förlust av plats i förskolekö när förfrågan från kommunal myndighet inte besvarats, 76/77:148; – beslut av social centralnämnd att stänga daghem och fritidshem under personalens studiedagar, 80/81:308; – uttagande av straffavgift inom barnomsorgen, 84/85:192.

Övrigt: polisingripande vid anmäld barnmisshandel, 76/77:100; – socialförvaltnings registrering av barn som varit vittne till men ej misstänkt för brott, 77/78:207; – förvaring av barn och unga i häkte och andra frågor som rör tillämpningen av 94 § BvL, 81/82:172; – åtal mot hemsamariter för mutbrott, 82/83:162, 83/84:146; – rätten att ta i anspråk barnpension från ATP som ersättning för samhällsvårdskostnad, 84/85:183.

Se även Delegation, Domstolsärende, Handläggning, Offentligt biträde, Skolan, Socialförsäkring, Ungdomsvårdsskola, Vittne, Vittnesförhör. Jfr Tryckfrihet.

Nykerhetsvård, omhändertagande av rusdrycker på vård- och rehabiliteringshemmet Skarpnäcksgården, 76/77:150; – registrering av nykterhetsanmärkningar av betydelse för körkortsprövning, 79/80:259; – tvångsmedicinering på vårdanstalt för alkoholmissbrukare, 80/81:299; – bristfällig handläggning av nykterhetsvårdsärende, 81/82:208; – underlåtenhet att vidta hjälpåtgärder för alkoholmissbrukare, 81/82:210; – se även Allmänna handlingar, Redovisning.

Socialhjälp, fråga om socialhjälp eller utbetalning av pensionsmedel, 77/78:221; – socialnämnds ansvar för att socialhjälp behövs tillgodoses, 77/78:230; – socialhjälp till förbättring av bostad, 77/78:232; – felaktigt återkrav av socialhjälp, 77/78:223; – socialhjälpnormer endast vägledande vid bedömning av socialhjälp behövs, 78/79:166; – utredning i socialhjälpärende, 81/82:236; – fråga om rätten till socialhjälp får göras villkorad, 82/83:179; – taxeringsnämnds tillgång till uppgift om socialhjälpbelopp, m. m., 81/82:309, 84/85:286; – se även Videoteknik.

Socialvård, kommuns ansvar för tillämpningen av vårdlagstiftningen, 79/80:268.

Ny lagstiftning

Socialtjänstlagen (SoL)

Handläggning av ärende: socialnämnds skyldighet att avge yttrande i körkortsärenden, 82/83:193; – fråga bl. a. om parts rätt att närvara vid socialnämndens sammanträde, 83/84:177; – utdragen handläggning i ett faderskapsärende, 83/84:187; – lämpligheten av att socialförvaltning inhämtar utdrag ur polisregistret i vårdnads- och omgänsrättsärenden, 83/84:186; – kommunicering av adoptionsutredning med part, 83/84:187; – handläggning vid socialnämnd av ärenden angående rätt att inneha skjutvapen, 83/84:188; – om socialnämnds fortsatta ansvar för ett barn som lämnat landet, 84/85:204.

Omsorger om barn och ungdom: Barn i familjehem – en undersökning av hur socialnämnderna fullgör sina uppgifter inom familjehemsvården, 86/87:138; – fråga om socialnämnd som ersättning för vård i

familjehem ägt tillgodogöra sig barnpension från försäkringen för allmän tilläggspension, 84/85:183, 86/87:142.

Omsorger om äldre människor: bristfälliga insatser inom äldreomsorgen, 83/84:150; – åtal mot föreståndare vid servicehus för tagande av muta, 84/85:172, 85/86:247.

Rätten till bistånd: avstängning från socialförvaltning, 83/84:161; – en socialnämnd har utgett bistånd för betalning av en skuld som har uppkommit vid köp av narkotika – tillämpningen av 6 § socialtjänstlagen, 83/84:169; – delgivning av beslut som går sökande emot, 84/85:207; – vistelsebegreppet, 84/85:211; – bristfällig handläggning av socialbidragsärende, fråga bl. a. om rättelse av journal, 85/86:256.

Övrigt: social distriktsnämnds framställning till allmän försäkringskassa om utbetalning av enskilds pension till nämnden, 83/84:162; – bristfällig handläggning av ett boutredningsärende, 83/84:181, jfr 84/85:215; – daghems roll i en umgängesrättstvist, 83/84:186; – anonymitetsskydd för anmälare, 83/84:247; – vägran att lämna ut uppgift om barns vistelseort till vårdnadshavare, 83/84:249; – bristfällig handläggning av ärende angående yttrande till domstol i vårdnadsfråga, 84/85:198; – handläggning av ärende angående tillstånd att anordna automatspel, 84/85:212; – handläggning av boutredningsärende, 84/85:215; – innehållet i personregister hos socialnämnd, 84/85:276; – intyg i taxeringsärende åt klient, 84/85:215; – vräkning från en av socialnämnden upplåten bostad, 85/86:263; – åtgärder i ärende angående stöd och hjälp; frågor om dokumentation, tystnadsplikt och rätt att kräva urinprov, 85/86:268; – handlägningsrutiner och arbetsmetodik i vårdnadsärenden, 85/86:273; – beslutsförhet vid sammanträde med två av tre ledamöter i socialutskott, 85/86:278; – se även Kriminalvård.

Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), rätt för offentligt biträde att närvara vid socialnämnds handläggning av ärende enligt LVU, 83/84:180; – socialnämnds skyldighet att pröva behovet av fortsatt vård, 83/84:184; – undersökning rörande tillämpningen av bestämmelserna om omedelbart omhändertagande, 84/85:178; – beslut om omedelbart omhändertagande enligt LVU får inte vara villkorat, 86/87:144; – se Förvaltningsprocess. Kommunikering. Socialtjänstlagen.

Lag om vård av missbrukare i vissa fall (LVM), en person som har omhändertagits av polismyndighet med stöd av 8 § LVM har fått kvarstanna hos polisen i 17 dagar – fråga om tillämpningen av 12 § LVM, 83/84:172; – läkarundersökning i mål om vård enligt LVM, 83/84:174; – förutsättningarna för omhändertagande med stöd av 8 § LVM och polisens rätt att besluta om frigivande sedan underställning hos länsrätten skett, 85/86:132; – brist på vårdplatser för personer som enligt länsrättens beslut skall beredas vård enligt LVM, 86/87:146; – kravet enligt 12 § andra stycket LVM att den omhändertagne skall beredas vård eller behandling utan dröjsmål, 86/87:148; – se även Förvaltningsprocess.

Spaning, se Taxeringskontroll.

Stadsplan, se Byggnadsförbud, Fullföljd av talan.

Statsbidrag, se Arbetsmarknaden.

Stiftelse, frågor om tillsynen över stiftelser som förvaltas av länsstyrelse och om förvaltningens överförande till kammarkollegiet, 78/79:482.

Straff, betydelsen av att kommande lagstiftning medför att åtalad gärning blir straffri, 77/78:55.

Strafföreläggande, utfärdande av, 81/82:98.

Straffmätning, fängelse kan inte ådömas för kortare tid än en månad, 78/79:54.

Straffverkställighet, verkställighet av förvandringsstraff, 79/80:197; – fråga om nytt föreläggande om inställelse vid kriminalvårdsanstalt bör utfärdas i fall där verkställigheten fått anstå under längre tid, 82/83:138; – dröjsmål med överföring av intagen från häkte till kriminalvårdsanstalt, 82/83:139; – felaktigt föreläggande om straffverkställighet när åtal ogillats har lett till införpassning på allmänt häkte, 83/84:126.

Strandskydd, avskrift av länsstyrelses beslut om upphävande av strandskydd bör tillställas naturvårdsverket, 78/79:389; – lämpligheten av att länsstyrelse använder sina befogenheter enligt naturvårdslagen för att motverka husvagnscamping inom strandskyddsområde, 80/81:479; – se även Fullföljd av talan.

Strejk, se Arbetskonflikt.

Studiemedel, framställning till regeringen angående rätt till studiemedel för intagna i kriminalvårdsanstalt, 81/82:373; – höjning av procenttal för skulduppräknigen för återbetalningspliktiga studiemedel, 82/83:380.

Stämning, se Rättegångsbalken.

Stängda dörrar, se Rättegångsbalken.

Svarsfrist, bör svarsfrist i lösbrev från myndighet anges i ett visst antal dagar eller till ett visst bestämt slutdatum, 81/82:319.

Syn, se Taxeringskontroll.

Säkerhet för skattefordringar, tillämpningen av lagen om säkerhet för skattefordringar m. m., 82/83:343; – återlämnande av säkerhet sedan anstånd beviljats med betalning av skatter, 83/84:321.

Säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder, säkerhetsföreskrifter för pansarfordon, 78/79:80; – fråga om gällande säkerhetsbestämmelser iakttagits vid stridsskjutning, 78/79:87, 80/81:200; – brister i tillämpningen av säkerhetsföreskrifter vid KA 1, 80/81:162, se även Domstolsförhandlingar, Militär övning.

Säkerhetspolisen, säkerhetspolisen och sjukvårdsförvaltningen i Göteborg: fråga om åsichtsregistrering m. m., 76/77:49; – samarbete mellan svensk och västtysk säkerhetspolis, 78/79:44.

Särskola, se Omsorger om psykiskt utvecklingsstörda.

Taxering, se Sanktionsavgifter, Taxeringskontroll, Taxeringsnämnd, Taxeringsprocess. Jfr Allmänna handlingar.

Taxeringskontroll, taxeringskontroll, taxerings- och skatterevisiön, bevis-säkring m. m. – en översikt av JO-uttalanden på området, med sökordsregister, 82/83:300; – åtal mot kommunal taxeringsrevisor, 82/83:250; – revisionspromemorias utformning, när material från förundersökning redovisas, 84/85:299; – anonym anmälan som utgångspunkt för taxeringsrevisiön, 84/85:305; – taxeringsrevisörens anteckningar om tid och plats för åtgärder vid taxeringsrevisiön, 84/85:307; – personal vid lokal skattemyndighet har gjort revisiön av bolag i vilka en anställd vid myndigheten var delägare, 85/86:365; – JO om moderna efterforskningsmetoder i skatte- och kronofogdemyndigheternas verksamhet, 85/86:359. Jfr Allmänna handlingar, Mervärdesskatt, Taxeringsnämnd (Utredningsförfarandet), Tull.

Taxeringsnämnd

Anstånd med att lämna självdeklaration: sjukdom är laga förfall och som sådant grund för anstånd med att avlämna självdeklaration; fråga om förfarandet då sjukdomen fortgår ännu vid taxeringsperiodens slut, 79/80:447, 80/81:427; – vägrat anstånd, 83/84:310.

Anmaning: innehållet i deklarationsanmaning, 79/80:450; – felaktig anmaning att deklarerat måste återkallas, 83/84:311; – datarutiner om anmaning, 84/85:291.

Beredning av deklarerationer: felaktig komplettering hos lokal skattemyndighet av ofullständig kontrolluppgift, 80/81:411; – beredning av E-deklarerationer, 82/83:280; – registrering av deklarerationer hos privat dataföretag, 82/83:238; – felaktig sambeskattnings med grannfrun, 83/84:314; – två skattskyldiga med snarlika namn har förväxlat – den ene personen taxerades enligt den andres deklareration, 86/87:238.

Utredningsförfarandet (kommunikation, partsinsyn, personlig inställelse, tolk): bristande underrättelse om ifrågasatt avvikelser från självdeklaration m. m., 76/77:262, 77/78:306, 78/79:317, 79/80:440; – skattskyldigs begäran om förklaring av en ifrågasatt avvikelser kan inte jämföras med svar på avvikelserna, 78/79:321; – bedömning av kontrollmaterial, 77/78:307; – taxeringsfunktionär har ansett sig förhindrad ta del av räkenskapsmaterial som erbjudits av den skattskyldige, 78/79:320; – brister i utredningsförfarandet hos taxeringsnämnder, 79/80:443, 80/81:387, 411, 416, 82/83:270; – utnyttjande av uppgifter från utomstående vid taxering, 78/79:318; – förfrågningar till utomstående i taxeringsnämndens arbete, 82/83:271; – utformningen av frågor till den skattskyldige, 82/83:276; – formlös förfrågan från taxeringsnämnd till den skattskyldige, 84/85:285; – kommunikering och partsinsyn i samband med omprövningsförfarandet, 82/83:281; – skattskyldigs rätt att ta del av rättsutredning i taxeringsärende, 82/83:296; – tolk och översättare hos taxeringsnämnden, 82/83:294; – jfr Taxeringskontroll; – underlåtenhet att utreda lätt kontrollerbara påståenden från den skattskyldige, 78/79:325; – samråd mellan taxeringsnämnder, 82/83:297; – skattskyldigs personliga inställelse inför taxeringsnämnd m. m., 80/81:415, 84/85:289; – chikancerande upplysning om den skattskyldiges skulder vid taxeringsnämndssammanträde, 83/84:313; – taxeringsnämndsordförande har i en deklareration inlagt ett tidningsurklipp med en bild av deklareranten – som begärt

skattelindring på grund av sjukdom – spelande golf. Kritik av taxeringsnämndsordförandens åtgärd och av lokala skattemyndighetens vägran att ge deklaranter begärd fotokopia av bilden m. m., 76/77:236; – brister vid handläggning av ett taxeringsärende, 86/87:242; – osakligt innehåll i underrättelse om avvikelser från självdeklaration, 86/87:251; – brister vid handläggning av riksdagsmans deklARATION, 86/87:253; – se även Vårdslös myndighetsutövning.

Beslutsförfarandet (bevisvärdering, skönstaxering): taxeringsnämnd har utan vägande skäl misstrott den skattskyldiges uppgifter, 78/79:320; – obestyrkt påstående från ledamot i taxeringsnämnd har lagts till grund för taxering utan att den skattskyldige dessförinnan fått ordentlig möjlighet att bemöta påståendet; fråga om en taxeringsfunktionärs trovärdighet utan vidare kan anses större än deklaranterens, 79/80:427; – skattskyldig som haft vissa avdragsgilla kostnader har helt vägrats avdrag för dessa sedan begärt intyg från arbetsgivaren uteblivit, 78/79:322; – betydelsen av att taxeringsnämnd och skattedomstol klargör om ett frångående av självdeklaration grundar sig på en skönstaxering enligt 21 § taxeringslagen eller endast innefattar ett rättande av oriktig uppgift, jfr reglerna om skattetillägg, 76/77:228; – skönstaxering; – taxeringsnämnds tillgång till uppgift om socialhjälsbelopp m. m., 81/82:309, 84/85:286; – brister i datarutiner och ogrundad skönstaxering, 84/85:291.

Beslutsförfarandet (motiveringskravet, beslutsunderrättelse, omprövning): bristfällig motivering, 77/78:304, 79/80:442, 80/81:387, 82/83:282; – feltaxering och underlåtenhet att utsända beslutsunderrättelse, 80/81:417; – omprövningsförfarandet, 82/83:285; – ändrad inställning i samma sakfråga kräver särskild motivering, 85/86:366.

Beslutsförfarandet (övriga formella frågor): disciplinansvar för föredragande i taxeringsnämnd som bl. a. utformat en beslutsunderrättelse som en olämplig tillrättavisning av den skattskyldige, 83/84:306; – beslutsförhet, 77/78:308; – taxeringsnämndsordförandes behörighet att fatta beslut ensam, 80/81:419, 82/83:292; – lämplig tidpunkt för taxeringsnämndens sista sammanträde, 80/81:415; – underrättelser mellan taxeringsnämnder, 82/83:297; – skall skattelängd innehålla uppgifter om skönstaxering?, 84/85:291.

Fastighetstaxering: 1975 års fastighetstaxering: otillfredsställande beslutsmotivering i vissa fall, 77/78:288; – när får senast beslut om fastighetstaxering fattas?, 81/82:314; – riksskatteverkets information om deklARATION av småhus inför 1981 års allmänna fastighetstaxering, 82/83:337; – synpunkter på 1981 års allmänna fastighetstaxering, 83/84:276.

Övrigt: jävsfrågor och bisysslor i taxeringsarbetet, 80/81:426, 84/85:298; – jäv i taxeringsnämnd: hjälp åt skattskyldiga att deklarerar, 82/83:287; – taxeringsfunktionärs skyldighet att lösa ut rekommenderade brev, 84/85:298; – tillgång till hjälpmedel vid taxeringsarbetet, 78/79:319; – beskattning av förmån av fria flygresor med bl. a. SAS, 78/79:344, 80/81:420; – yttrande över RS-projektets delrapport 1976:1, "Rationalisering av skatteadministrationen", 77/78:417; – erfarenheterna från 1979 års taxering av den nya taxeringsorganisationen, 80/81:387; – erfarenheterna av taxering i första instans 1980–82, 82/83:269; – misstag från taxeringsmyndighetens sida bör rättas snabbt och inte först sedan den skattskyldige vänt sig till JO, 76/77:254; – riksskatteverkets befogethet att utfärda

anvisningar, 81/82:323; – avdrag för nedsatt skatteförmåga för folkpensionär, när pensionsutbetalning sker retroaktivt, 84/85:294; – skattechefens meddelande och riksskatteverkets anvisningar om likformighet i taxeringen, 84/85:296; – följden av att felaktigt personnummer anges på en kontrolluppgift, 86/87:248.

Taxeringsprocess

Besväringsrätt, behörighet m. m.: tillämpningen av 76 § tredje stycket taxeringslagen. Fråga om förtäckta reservationsbesvär, 78/79:324; – skrift från skattskyldig med klagomål över taxering har ej vidarebefordrats från lokal skattemyndighet till länskattevärdet, 79/80:433; – behörighet att företräda dödsbo i taxeringsmål, 81/82:317; – handläggning av jävsinvändning mot taxeringsintendent, 83/84:317.

Processledning, kommunikering m. m.: utformning av föreläggande för klagande att fullständiga besvärsläsa, 76/77:263; – samordning vid behandling av taxeringsärenden som rör samma person eller sak eller på annat sätt har något inbördes samband, 79/80:446; – inhibitionsyrkande i taxeringsmål har inte uppmärksamats, 80/81:428; – kommunikationsrutiner i skattemål, 81/82:317; – länsrättens handläggningsrutiner, 82/83:326; – skattskyldigs begäran om muntlig förhandling med vissa vittnesförhör har avslagits av länskattevärdet som samtidigt bifallit intendents eftertaxeringsframställning med motivering att den skattskyldige inte kunnat styrka sina påståenden, 79/80:422; – domstols utredningsskyldighet i taxeringsmål, 84/85:318.

Taxeringsintendents uppgifter: befogenheten att granska deklamationer för skattskyldiga, som anfört besvär till länskattevärdet över sin taxering, 76/77:246; – taxeringsintendents skyldighet att svara på den skattskyldiges yttrande i taxeringsmål, 80/81:429; – synpunkter på taxeringsintendents uppgifter, 82/83:324; – taxeringsintendents behandling av en skattskyldigs besvär hos länsrätten (periodiskt understöd eller underhåll till icke hemmavarande barn), 82/83:327; – frågor om taxeringsintendents processföring, 83/84:316; – förprocessuella kontakter mellan den skattskyldige och taxeringsintendents, 84/85:309.

Eftertaxering: tid för framställning om eftertaxering har försuttits oaktat utredning i form av revisionspromemoria varit klar i god tid före fristens utgång, 79/80:407; – olägenheter på grund av tidsnöd i vissa eftertaxeringsmål, 78/79:323.

Övrigt: vilandeförklaring av mål om beräkning av statlig inkomstskatt för ackumulerad inkomst, 83/84:317; – beslutsredovisning (A- och B-inkomst) hos länsrätt, 82/83:329; – underlåtenhet att påföra förseningsavgift bör skiljas från eftergift av sådan avgift, 77/78:309; – formerna för expediering av länskattevärdets beslut, 76/77:256; – JO:s synpunkter på skatteprocessen, 82/83:323. Jfr Delgivning, Förvaltningsprocess.

Taxeringsrevision, se Taxeringskontroll.

Taxeringsvite, se Taxeringskontroll.

Terrorism, se Utlänning.

Tillfälligt omhändertagande, omhändertagande enligt 3 § LTO i ett fall av djurplågeri, 77/78:134; – prövning om omhändertagande enligt 3 § LTO skall bestå och om förutsättningar för frigivning förelegat, 77/78:133; – ingripande enligt 3 § LTO får ej registreras hos polisen om det avsett ordningsstörande beteende, 78/79:48; – gripande och överförande till allmänt häkte av den som omhändertagits med stöd av 3 § LTO, 78/79:58; – registrering hos sociala myndigheter av omhändertaganden av betydelse för körkortsprövning, 79/80:259; – polisman har tagit fram sitt tjänstevapen vid omhändertagande, 81/82:100; – tillämpningen i vissa fall av LTO, 82/83:90; – se även Ålidhem.

Tillrättavisning, fråga om utgångsförbud omfattar även lunchtid och annan tid som ej är fritid, 77/78:156; – bestämmande av tillrättavisning i nära anslutning till värnpliktigs utryckning, 83/84:145; – uttalanden i samband med inspektioner av militära förband, 86/87:135.

Tillsyn, över fondkommissionärer och banker m. m., 78/79:399, jfr Stiftelse; – se även Berusad, Djur, Tillsynsmyndighet i konkurs.

Tillsynsmyndighet i konkurs, kronofogdemyndigheters tillsyn över konkursförvaltare, 84/85:325.

Tingsnotarie, prövning av tingsnotaries lämplighet att mottaga förordnande enligt tingsrättsinstruktionen, 80/81:47; – kritik mot att inskrivningsärende handlagts av tingsnotarie, 83/84:32.

Tingsrättslagman, olämpligt uppträdande mot journalist; bristande information om ordningsföreskrifter för besökande, 86/87:19.

Tjänstebrev, jfr Handläggning.

Tjänstefel, åtal mot överste för underlåtenhet att hänskjuta mål till åklagare, 82/83:151; – åtal för, se även Militär övning, Tystnadsplikt.

Tjänstetillsättning, fråga om dokumentation av muntliga upplysningar i tjänstetillsättningsärenden, 76/77:268, 78/79:366, 80/81:456; – redovisning inför skolstyrelse av upplysningar i tjänstetillsättningsärende, 80/81:456; – fråga om hänsynstagande till sökandes alkoholvanor vid bedömande av hans lämplighet, 77/78:317; – fråga om oriktiga betygsjämförelser i sakkunnigutlåtanden. Tillika fråga om illojal maktanvändning (personförföljelse) i tjänstetillsättningsärenden vid universitet (Helmersfallet), 78/79:357; – den omständigheten att en person figurerat i pressen i samband med en terroristrättegång ej godtagbart skäl mot att återanställa henne i telefonväxeln vid ett sjukhus, 78/79:372; – myndighet får inte låta utfråga sökanden till tjänst om deras politiska uppfattning, 79/80:459; – fråga om ansökan om tjänst kommit in i rätt tid, 80/81:446; – underrättelse om tillsättning av tjänst, 77/78:322, 79/80:463, 80/81:446; – dröjsmål med handläggningen av besvärärende om tillsättning av tidsbegränsad tjänst, 79/80:465; – handläggning i försvarsdepartementet av ärende angående tillsättning av tjänst, 80/81:155; – frågor om återkallelse av tjänstetillsättningsbeslut, 80/81:433, 436, 440; – skolmyndighets skyldighet ge sökande till tjänst tillfälle komplettera ansökan. fråga om jäv vid tillsättningsbeslut, 83/84:326; – se även Allmänna handlingar, Förvaltningslagen, Jäv.

Tjänstgöringsintyg, utformningen av tjänstgöringsintyg för värnpliktiga, 79/80:154.

Tjänstledighet, ändring i lärares ledighetsansökan, 82/83:383.

Tolk, se Rättegångsbalken, Taxeringsnämnd (Utredningsförfarandet).

Torghandel, se Kommunal kompetens.

Tortyr, se Militär övning.

Trafikvakt, skyldighet för trafikvakt att på fråga uppge sitt namn, 77/78:259.

Tredje man, se Avhysning, Utmätning.

Tryckfrihet, förbud mot uppsättande av vissa tryckta bilder i logement har ansetts inte strida mot tryckfrihetsförordningen, 78/79:101; – förbud mot försäljning av skrifter inom marinens skolor och övriga förband, 78/79:103; – affischering på daghem och barnavårdscentraler, 79/80:217; – utfrågning vid förundersökning och i rättegång av förläggare om vem som författat en under pseudonym utgiven tryckt skrift, 79/80:344; – inskränkning i rätten att sprida information inom myndighet, 81/82:287.

Tull, tillämpningen av 36 § tullagen, 79/80:528; – kostnad för tullkontroll, 85/86:417; – förfarande vid kontrollbesök enligt 35 § tullagen, 85/86:415; – förstöring av ett parti växter vid tullkontroll, kritik av lantbruksstyrelsens agerande i saken, 86/87:327.

Tunnelbana, utrymning av vänthall, 79/80:94.

Twistemål, svaranden har ej fått tillfälle att svara innan målet avgjordes genom tredskodom, 80/81:35; – svaranden har ej fått anstånd med att ange grunderna för sitt bestridande, 80/81:39; – handläggning av bl. a. twistemål om mindre värden, 80/81:42; – bristfällig handläggning av mål om parkeringsavgift, 80/81:47; – bristfällig handläggning av mål om fastighetsköp, 84/85:21; – information om tid för fullföljd av talan mot dom, 81/82:45; – vilandeförklaring i indispositivt mål, 81/82:25; – tingsrätt har dröjt med att meddela beslut i frågan om vilandeförklaring av ett twistemål, 85/86:89; – personlig inställelse vid muntlig förberedelse i mål om underhållsbidrag, 83/84:40; – se även Avvisningsbeslut, Dom, Rättegångsbalken, Vårdnad om barn.

Twångsmedel, befogenheten av beslutande tvångsåtgärder mot advokat som misstänkts för brott; fråga om disciplinär påföljd för åklagare och domare, 77/78:19; – se även Anhållande, Beslag, Gripande, Husrannsakan, Häktad, Hämtning, Kroppsvisitation, Kroppsbesiktning, Myndighetsmissbruk, Skyddslagen, Taxeringskontroll, Verkställighet, Vårdslös myndighetsutövning.

Tystnadsplikt, yttrande över tystnadspliktskommitténs betänkande "Tystnadsplikt och yttrandefrihet", 76/77:307; – omfattningen av tystnadsplikten inom socialvårdsområdet, 77/78:263; – tystnadsplikt i ärende om utseende av kommunal barndagvårdare, 77/78:274; – ledamot av styrelsen för ett av riksbankens avdelningskontor har obehörigen överlämnat vissa sekretesskyddade handlingar till länsstyrelsen. Åtal för brott mot tystnads-

plikt, alternativt tjänstefel, 78/79:200; – åtal mot ordförande i social centralnämnd för brott mot tystnadsplikt, 79/80:340; – tystnadsplikt i införelsmål, 80/81:381; – tystnadsplikt och handlingssekretess i hälsovårdsärende rörande djurhållning m. m., 80/81:473; – för kurator vid socialmedicinsk klinik, 82/83:226; – handlingar i ett personärende har vid ett "stormöte" delats ut till de anställda vid en myndighet, 83/84:258; – uttalande i massmedia av kulturrådets ordförande, 84/85:278; – åtal mot tjänstemän vid socialförvaltning för brott mot tystnadsplikt, 85/86:251; – tystnadsplikt i ärende om stöd och hjälp enligt socialtjänstlagen, 85/86:268; – tystnadsplikt i utökningsmål, 85/86:376; – förbehåll enligt 14 kap. 9 § sekretesslagen för familjehemsföräldrar, 86/87:193.

Umgångsrett, se Förvaltningsprocess. Vårdnad om barn.

Undanhållande, se Disciplinmål.

Underrättelse, till anhörig om omhändertagande, 78/79:68, 80/81:130; – till anhöriga om gripande, 85/86:100; – till anhöriga om anhållande, 85/86:152; – om beslut i socialhjälpärende, 81/82:234; – skyldighet för utskrivningsnämnd att lämna patient skriftlig underrättelse, 83/84:207; – fråga om domares skyldighet att underrätta om visst handläggningsfel, 84/85:21; – se även Dom, Handräckning, Målsägande, Rättsmedicinsk undersökning, Tjänstetillsättning, Utmätning, Verkställighet.

Undertryckande av urkund, se Tvångsmedel.

Undervisning, se Personlig integritet, Utbildning.

Ungdomsvårdsskola, otillåten permission för elev som intagits för observation på ungdomsvårdsskola, 79/80:213; – användningen av specialavdelning för "öppna" elever; även fråga om permission och beräkning av maximal vistelsetid, 79/80:241; – vägran att ta emot elever som inställts genom polisens försorg, 81/82:172.

Uppbörd

Debitering av skatt: bristande kreditering av preliminär A-skatt för skattskyldig bosatt utom riket m. m., 83/84:317; – fråga om preliminär taxering och debitering av preliminär B-skatt kan ske efter utgången av löpande inkomstår, 78/79:328; – B-skattkontroll, 82/83:340; – frågor om debitering av betalning av tilläggs pensionsavgift, 79/80:449; – handläggning av begäran om debiteringsrättelse i fråga om församlingsskatt, 79/80:431; – kravet på mantalsskrivning för lindring av församlingsskatt, 82/83:338.

Jämknings skatteavdrag m. m.: ansökan om jämkning av skatteavdrag på lön bör behandlas skyndsamt. Göres ansökan långt före inkomst-årets början kan dock hinder möta häremot, 76/77:253; – olikartad bedömning av sökandes förmögenhetsförhållanden i ärenden om nedsättning av skatteavdrag på grund av existensminimum, 79/80:434; – avdrag för preliminär skatt på folkpension och sjukpenning, 82/83:335; – skatteavdrag på semestermedel, 83/84:320; – förtida återbetalning av preliminär skatt, 84/85:321.

Anstånd med inbetalning av skatt: lokal skattemyndighet har meddelat "interimistiskt beslut" i ärende om anstånd med skattebetal-

ning, 78/79:327; – fråga om skattskyldigs dödsfall kan anses utgöra grund för anstånd med skattebetalning, 79/80:430; – anstånd med inbetalning av skatt, 81/82:320, 348, 82/83:324, 336; – skall inbetald kvarskatt återbetalas när anstånd sedan medges?, 82/83:334; – fel att generellt ställa krav på bankgaranti som säkerhet för anstånd med betalning av mervärdeskatt, 86/87:252; – se även Konkurs.

Indrivning av skatt: oriktiga skattekrav har drabbat enskild på grund av ett flertal felaktigheter från myndigheternas sida. Myndigheterna har visat olämplig attityd mot den skattskyldige, när denne sökt rättelse. Ändring enligt datalagen av felaktig registeruppgift, 79/80:409; – handräckning för restförd skatt i USA, 84/85:323; – se vidare Indrivning.

Arbetsgivansvar m. m.: lokal skattemyndighet har i visst fall jämlikt 75 § uppbördslagen fastställt att arbetsgivare är jämte arbetstagaren betalningsansvarig för visst belopp som bort innehållas av lönen som preliminär skatt. Fråga om arbetstagaren äger besvära sig över beslutet, 76/77:239, 77/78:293; – arbetsgivare har ansökt om betalningsföreläggande mot arbetstagare i stället för att återkräva ett skattebelopp i den ordning som stadgas i 76 § uppbördslagen. Kritik av en statlig myndighet för dess handläggning i egenskap av arbetsgivare, 80/81:431; – vem är arbetsgivare i uppbördslagens mening: anställningsmyndigheten (FOA) eller löneutbetalningsmyndigheten (FCF)?, 82/83:333 och 84/85:323; – rutinerna för upprättande av granskningsrapport och indrivningshandlingar beträffande handelsbolag, 82/83:336, 366.

Besvärreglerna: både länskatterätten och länsstyrelsen har ansett sig vara förhindrade att pröva besvär i uppbörds mål, 80/81:429.

Uppgiftsplikt, se Taxeringskontroll, Taxeringsnämnd (Utredningsförbandet).

Upphandling, dokumentation och kommunicering av muntliga upplysningar i upphandlingsärendet, 79/80:334; – handläggning av upphandlingsärendet betr. tidpunkten för anbudsprövningen, övergång från slutet upphandling till förhandlingsupphandling m. m., 81/82:380; – tillämpning av upphandlingsförordningen vid upphandling av entreprenad som omfattas av myndighets förhandlingsskyldighet enligt 38 § medbestämmandelagen, 82/83:431; – kronofogdemyndighets yttrande till kommun i ett upphandlingsärende, 84/85:329; – kritik mot en länsarbetsnämnd för underlåtenhet att tillämpa upphandlingsförordningens bestämmelser vid köp av utbildning i visst fall, 84/85:378.

Uppsägning, se Entledigande, Rättegångsbalken.

Utbildning, linjenämnds rätt att ändra i kursplan, 82/83:381; – linjenämnds handläggning av ett ärende angående tillgodoräknande av tidigare utbildning vid studier på forskollärlinje, 85/86:379; – se även Jäv, Värnpliktig.

Utegångsförbud, se Tillrättavisning.

Utevaro, se Brottmål.

Utlämning, felaktigt förfarande vid begäran om utlämning, 78/79:55; – hämtning i Finland av ett för samhällsvård omhändertaget barn, 82/83:173.

Utlänning, avvisning av. 79/80:135, 83/84:92; – polisens inre utlänningskontroll. 81/82:101, 85/86:159; – handläggning vid polismyndighet av ärende angående avvisning av person som sökt politisk asyl. 83/84:88, 84/85:122; – polisens befattning med den inre utlänningskontrollen; fråga om tillåtligheten av husrannsakan, 83/84:105; – tillämpning av de s. k. terroristbestämmelserna i utlänningslagen, 85/86:139; – se även Barnavård, Förundersökning, Förvar, Häkte, Rättshjälp, Översättning.

Utmätning, utmätt gods har sålts på exekutiv auktion trots att överexekutor beslutat om inhibition, 78/79:230; underrättelse enligt 59 § utsökningslagen, 78/79:235, 79/80:402; – underrättelser om verkställd utmätning till gäldenären och till tredje man. 85/86:367; – svartydd underrättelse om sökt utmätning; återvinning i mål om betalningsföreläggande efter utmätning, 81/82:361; – förutsättningar för pantbrevutmätning, 78/79:238; – utmätning och kvarstad av belopp påträffat i intagens bostadsrum på kriminalvårdsanstalt, 80/81:261; – intagens möjlighet att närvara vid utmätningförrättning på kriminalvårdsanstalt, 82/83:373; – löneutmätning, 80/81:373; – utmätning hos fel person, 80/81:375; – av egendom som påstås tillhöra tredje man, 80/81:375, 82/83:376, 85/86:367; – hos omyndig, 80/81:383; – självrättelse av utmätning, 80/81:379; – utmätning av fordrans kapitalbelopp har fått vila i avbidan på komplettering betr. räntesatsen; kritik häremot liksom mot kompletteringen och redovisningen av utsökningsmålet, 81/82:334; – sättet för återlämnande till gäldenär av utmätt gods sedan utmätningen hävts, 81/82:365; – förutsättningarna för verkställighet av enskild vägsamfällighets debiteringslängd, 81/82:339; – utmätning och säkerställande av högre skattebelopp än som var restfört, som säkerhet för ännu inte restförda skattefordringar. 82/83:343; – gäldenärs rätt att destinera betalning till en av flera fordringar, för vilka utmätning begärts, 86/87:257; – se även Delgivning, Indrivning, Införsel, Inhibition, Lagfart, Utsökningsmål, Verkställighet.

Utredning, myndighets utredningsansvar (länsstyrelses handläggning av kilometerskatteärende), 77/78:310; – se även Barnavård, Brottmål, Disciplinmål, God man, Kriminalvård, Polismyndighet, Rättegångsbalken, Rättshjälp, Socialhjälp, Taxeringskontroll, Taxeringsnämnd (Utredningsförfarandet).

Utskrivning, se Omsorgsvård, Psykiatrisk vård.

Utskrivningsnämnd, iakttagelser vid inspektion. 80/81:340, 81/82:256; – skyldighet att lämna besvärshänvisning, 83/84:207; – skyldighet att lämna skriftlig underrättelse, 83/84:207; – jäv för ordförande, 83/84:203.

Utsökningsmål, personförväxling i utsökningsmål hos kronofogdemyndighet, 78/79:236; – kommunikation med borgenär: tillika fråga om inhämtande av yttrande från kronofogde vid besvär över utmätning, 78/79:237; – dubbla exekutiva åtgärder hos kronofogdemyndighet, 78/79:239; – talan mot överexekutors beslut vid anstånd med försäljning av fastighet, 78/79:241; – avskrivning av små belopp i allmänt utsökningsmål, 81/82:357; – prioriteringen mellan enskilda och allmänna mål, 81/82:365; – felaktig rådgivning, 82/83:374; – insamlande av uppgifter om enskild person, 82/83:375; – rättskraft i utsökningsmål, 85/86:372; – fråga om förrättningsman i utsökningsmål får fråga grannar och bekanta till gäldenären och en näringsidkare om gäldenärens personliga förhållanden, 85/86:374; – skvaller om en utmätning- och kvarstadsförrättning, 85/

86:376; – utsökningsbalkens behörighetsregler och samverkansgrupperna, 86/87:265; – advokats upplysningsplikt enligt 4 kap. 15 § utsökningsbalken, 86/87:270; – se även Amorteringsplan.

Vadeanmälan, se Fullföljd av talan.

Val, kritik av informationsbroschyr för invandrare, utarbetad av invandrarverket inför valen 1976, 77/78:363; – fråga om politiskt parti vid beställning av valsedlar är skyldigt uppe kandidaternas personnummer och om länsstyrelsens förfarande då sådan uppgift saknas, 78/79:442.

Valuta, handläggning hos polis och åklagare av ärende rörande försök till valutasmuggling, 77/78:64; – dröjsmål med handläggning av ärende om tillstånd att föra ut valuta ur riket, 85/86:418.

Va-nämnden, se Dom.

Vapenfri tjänst, yttrande över 1973 års vapenfriutrednings betänkande "Rätten till vapenfri tjänst", 77/78:430; – vapenfria tjänstepliktigas tjänstgöring vid Karlstads flygplats, 80/81:216; – motivering av beslut om avslag på ansökan om vapenfri tjänst, 80/81:158.

Vapentillstånd, frågor vid omhändertagande av vapen och återkallelse av vapenlicens, 76/77:109; – handläggning vid socialnämnd av ärenden angående rätt att inneha skjutvapen, 83/84:188; – framställning till regeringen angående tillstånd för utländska livvakter att inneha vapen, 84/85:128; – polismyndighet har underlåtit att återlämna vapen till ägaren sedan länsstyrelsen undanröjt beslut om omhändertagande av vapen, även fråga om polisens möjligheter att besiktiga anordningar för förvaring av vapen, 85/86:145; – fråga om inlösen enligt vapenlagen skall omfatta också tillbehör som inte är tillståndspliktiga, 85/86:162.

Vapenvägrare, felaktiga inkallelser och bestraffningar av vapenvägrare, 76/77:122, 77/78:160, 79/80:151; – klagomål mot åtgärder vidtagna av regemente och domstol samt polis- och åklagarmyndigheter för skyndsamt handläggning av mål mot vapenvägrare, 77/78:144; – värnpliktigs vapenvägran bör inte föranleda att den värnpliktige tillfrågas om han tillhör vapenvägrarorganisation eller politisk förening, 76/77:122.

Varusmuggningslagen, fråga om tillämpningen av 19 §; särskilt skyldigheten att föra protokoll och utfärda bevis om kroppsvisitation, 79/80:502.

Vattenlagen, åtal mot gatuchof i kommun för brott mot vattenlagen, 84/85:385.

Verkställighet, fråga om underrättelse enligt 2 kap. 17 § andra stycket utsökningsbalken, då kronofogdemyndighet bereder sig tillträde till bostad med hjälp av låssmed, 85/86:377; – se Inhibition, Straffverkställighet.

Videoteknik, användning av videoteknik i den psykiatriska sjukvården, 79/80:285; – inom Socialvården, 82/83:179.

Vilandeförklaring, se Tvistemål.

Visitering, frihetsberövads rätt att kontrollera medel som omhändertas vid avvisitering, 78/79:64; – utlämnande av egendom som omhändertagits vid avvisitering, 78/79:65; – visitation på kriminalvårdsanstalt. Samarbeta mellan kriminalvård och polis, 79/80:182; – visitation av värnpliktigas privata väskor före utryckning, 85/86:239; – se även Kroppsvisitation, Kroppsbesiktning, Polismyndighet, Skolan, Varusmuggningslagen.

Vite, se Fullföljd av talan, Taxeringskontroll.

Vittne, Vittnesförhör, ordförande i tingsrätt har efter huvudförhandlings slut haft telefonkontakt med vittne som hörts vid förhandlingen, 76/77:107; – vittnesförhör under ed i länsrätt i mål om omhändertagande för samhällsvård; även fråga om vittnen erinrats om innehållet i 36 kap. 3 och 6 §§ RB, 79/80:282. Se Arrest, Brottmål.

Vräkning, tillämpningen av regeln i 193 § 2 mom. andra punkten UL om utsträckt anstånd med vräkning, 79/80:396; – vräkningen från Hässelby familjhotells restaurangmatsal, 82/83:355; – se även Polismyndighet, Tredje man.

Våldförande, se Häktningförhandling.

Vårdare, se Förundersökning.

Vårdintyg, se Psykiatrisk vård.

Vårdnad om barn, tingsrätt har förbjudit vårdnadshavare att föra barnen från Sverige, 81/82:48; – hörande av barn vid tingsrätt i mål om vårdnad och umgängesrätt samt vissa andra handläggningsfrågor, 81/82:25; – utredning i vårdnadsfall när föräldrarna är ense, 81/82:38; – interimistiskt beslut av domstol i vårdnadsfråga har grundats på oredovisade underhandsuppgifter, 83/84:30; – kravet på skyndsamt handläggning av interimistiskt yrkande, 86/87:65; – se även Gemensam vårdnad, Socialtjänstlagen.

Vårdslös myndighetsutövning, åtal för vårdslös myndighetsutövning mot åklagare, som åtalat en person för brott mot sekretessbestämmelser ehuru den åtalade gärningen inte var straffbar. samt mot domare, som fällt den tilltalade till ansvar, 84/85:69; – åtal mot en ordförande i fastighetstaxeringsnämnd för vårdslös myndighetsutövning, 85/86:352; – åtal mot ledamöter i en linjenämnd för myndighetsmissbruk alternativt vårdslös myndighetsutövning, 85/86:379; – se även Myndighetsmissbruk.

Väglagen, kritik mot vägverket för att man utan lov av berörd fastighetsägare utfört beskärning av träd, 86/87:325.

Vägtrafikskatt, myndighet har opåkallat tagit upp frågan om eventuell straffansvar i samband med upplysningar till enskild om innehållet i vissa vägtrafikskatteregler, 79/80:451; – se även Utredning, Taxeringskontroll.

Värnpliktig, kompletterande utbildning av värnpliktiga, 80/81:212; – motiveering av beslut i ärende om anstånd med värnpliktstjänstgöring, 81/82:132; – handläggning av ärende om ändrad uttagning för värnpliktsutbildning, 81/82:138; – värnpliktiga vid kustjägarskolan har skadats i samband med jägarmarsch, 81/82:144; – kommendering av värnpliktig och utövande av

bestraffningsrätt i disciplinmål, 81/82:146; – värnpliktigas rätt att hålla sammankomst på förbandet. Dagbefäls åtgärder mot vissa skrifter, 84/85:156; – se även Fritid, Hämtning, Läkarvård, Tjänstgöringsintyg.

Yttrandefrihet, militär befattningshavares rätt att lämna upplysningar till massmedierna, 77/78:267; – rätten för forskare vid Sveriges geologiska undersökning (SGU) att fritt meddela sig med pressen, 79/80:385; – öppet brev rörande uppmärksammat skatteaffär från taxeringsintendenten i målet (Bergman-affären), 78/79:242; – presskonferens anordnad av riksskatteverket i Bergman-affären, 78/79:242; – yttrandefrihet och konkurrensbegränsning, 83/84:252; – se även Skolan.

Åklagare, skyldighet att även taga fram omständigheter som talar till tilltalads förmån 77/78:123; – underrättelse till underårigs ställföreträdare om möjligheten att föra skadeståndstalan genom åklagare, 81/82:99; – överenskommelse har träffats mellan en åklagare och en person, som anhållits i sin frånvaro, om att denne skulle frågas om han inställde sig för förhör, 85/86:151; – se även Anhållande, Förundersökning, Husrannsakan, Häktad, Riksåklagaren, Strafföreläggande, Utlämning, Valuta, Vårdslös myndighetsutövning.

Ålderdomshem, se Sjukvård.

Ålidhem, granskning av polisens åtgärder vid demonstrationer m. m. i anledning av skolbygge, 79/80:64.

Åsiktsfrihet, skyddet för enskilds åsiktsfrihet vid kontroll i ärende om kommunalt bidrag till ungdomsorganisation, 77/78:386; – uppgift om deltagare har ställts som villkor för kommunalt bidrag till verksamhet, som har bedrivits av politisk ungdomsorganisation, 79/80:375. Jfr Förhör, Tjänstetillsättning.

Åsiktsregistrering, se Säkerhetspolisen.

Åtal, dröjsmål med väckande av åtal, 77/78:55.

Åtalsanmälan, se Miljöskydd, Taxeringskontroll.

Åtalsfrist, se Häktning.

Åtalsunderlåtelse, se Myndighetsmissbruk.

Återanställning, se Tjänstetillsättning.

Återbetalning, se Expeditionskungörelsen.

Återbetalningsskyldighet, se Allmän försäkring.

Återtagande, se Avbetalningsköp, Konsumentkreditlagen.

Återvinning, se Inhibition, Utmätning.

Ändring av beslut, se Självrättelse, Tjänstetillsättning.

Överförmyndare, rättens inspektion hos överförmyndaren, 79/80:107; – iakttagelser och uttalanden med anknytning till förmynderskapslagstiftningen, 80/81:20, 85/86:68, 86/87:38; – överförmyndares utredningsskyldighet i ärende om förordnande av god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken, 83/84:53; – rätten för anhörig att ta del av hos överförmyndaren förvarade handlingar rörande förmynderskap eller godmanskap är inte begränsad i något särskilt avseende, 84/85:84; – kritik mot överförmyndarnämnd för meddelade anstånd med avgivande av sluträkning avseende förmynderskap, för försummelser i samband med granskning av årsräkningar och sluträkning samt underlåtenhet att på föreskrivet sätt förmedla slutredovisning till myndigbliven person, 84/85:90; – se även God man.

Översättning, av handlingar på främmande språk, 78/79:78; – av brottmålsdom till främmande språk, 82/83:137; – se även Rättegångsbalken, jfr Tolk.

Övervakningsnämnd, se Kriminalvård.

The Swedish Parliamentary Ombudsmen

Report for the period July 1, 1985, to June 30, 1986

Holders of the office of Parliamentary Ombudsmen during the current period have been Mr Per-Erik Nilsson, Mr Anders Wigelius, Mr Sigvard Holstad and Mr Tor Sverne.

Mr Nilsson, who is also Administrative Director of the Office, is in charge of matters concerning taxation cases and the execution of judgments. He also deals with matters of principle of political interest, e. g. cases concerning general elections. Mr Wigelius supervises the courts of justice, the public prosecutors, the police and the prisons. Mr Holstad supervises the armed forces, education and all matters concerning civil administration not supervised by other Ombudsmen. Mr Sverne supervises the field of social welfare, public health and social insurance.

During the current period 3 440 new cases were registered with the Ombudsmen; 3 323 of them were complaints received and 85 were cases initiated by the Ombudsmen themselves on the basis of information contained in newspaper articles, observations made during inspections or on other grounds. The remaining cases related to organizational matters.

It should be noted that the schedule shows cases *completed* during the period, not all complaints *lodged*.

The following are some of the cases dealt with by the Ombudsmen.

Schedule of cases initiated by the Ombudsmen and completed during the period July 1, 1985– June 30, 1986

Activity concerned	Result				
	Closed without final criticism	Admonitions or other criticism	Prosecutions or disciplinary proceedings	Proposals to Parliament or the Government	Total
Courts	1	6	1		8
Public prosecutors	2			1	3
Police authorities	1	2			3
Armed Forces		3			3
Prison administration					
Social welfare	13	66			79
Medical care	5	5			10
Execution	1	2			3
Taxation		2			2
Miscellaneous	3	21			24
Total	26	107	1	1	135

Schedule of complaint cases completed during the period July 1, 1985–June 30, 1986

Activity concerned	Dismissed without investigation	Referred to other agencies or state organs	No criticism after investigation	Admonitions or other criticism	Prosecutions or disciplinary proceedings	Proposals to Parliament or the Government	Total
Courts	78		138	31			247
Public prosecutors	41	2	75	23	2		143
Police	110	1	190	64	1		366
Armed forces	14	1	12	7			34
Prison administration	25	5	157	34			221
Social welfare	62	47	214	59	2		384
Medical care	106	17	107	34	1		265
Social insurance	45	4	59	25			133
Labour market etc.	27		19	16			62
Planning	35		24	12			71
Execution	25	1	71	22			119
Local government	68	1	24	8			101
Communications	78	2	65	7			152
Taxation	131	25	147	41	1		345
Education, culture, State Church	45	1	46	21			113
Agriculture, environmental management, public health	32		55	8			95
Civil service	95	3	27	6	1		132
Publicity of official documents	30	1	53	39			123
Miscellaneous	106	2	52	33			193
Complaints outside jurisdiction and complaints of obscure meaning	75						75
Total	1 228	113	1 535	490	8		3 374

Ordinary courts of law, etc.

In the year's report Mr. Anders Wigelius, Parliamentary Ombudsman, started by giving an account of a decision by which he had concluded a preliminary investigation regarding a district court judge who was suspected of molestation inasmuch as he allegedly had come to blows with a journalist whom he had turned away from an office at the district court. The Parliamentary Ombudsman did not think that the allegation could be proven but did find that censure was warranted; in so doing he stated *inter alia* that in his official contacts with the public a judge must always make every effort to exercise self-control and correctness in his deportment. The decision also dealt with the questions of how employees and visitors should be informed concerning regulations applicable to visitors at courts of law.

In another matter the Parliamentary Ombudsman has pronounced certain opinions regarding relations between legally trained judges and lay members of the court as laid down by laws relating to judicial procedure. In this matter there was criticism of a judge who did not wish to accept the motivation of one of the court's lay members who had chosen to dissent from the majority opinion. Such a motivation of the dissenting opinion should be attached to the court decision. The Parliamentary Ombudsman emphasized the independent position of the lay members of the court.

Among other decisions reported were those concerned with grounds for arrest, the importance of prompt consideration of petitions for transfer of custody when an interim decision is called for and judicial hearings in cases concerning notice of dismissal. With respect to court proceedings concerning labour matters, Swedish jurisprudence contains a rather extensive special procedure for settlement where, for example, trade unions can have the position of a party to the proceedings, and in certain cases current trade-union negotiations may constitute a legal impediment to proceedings.

In the form of a separate article an account was given concerning a considerable number of statements about Swedish legislation with respect to guardianship and its application in courts of law and the special local government bodies which supervise guardians and other persons appointed by courts of law to act on behalf of individuals. This branch of jurisprudence which is currently being reviewed by a government committee, has been the subject of close scrutiny by the Parliamentary Ombudsman for a number of years.

Penal System

In a few decisions, which are reported in detail, Mr. Wigelius has dealt with questions concerning the constitutional rights of prisoners. Two of the decisions refer to the constitutional right to procure and receive information and, in general, to be apprised of the statements of others; this is known as "freedom of information". This right can be restricted by legislation albeit only for particular purposes as specified in the Constitution, e. g. for reasons of order and security. In the one case the Parliamentary Ombudsman noted that penal system legislation, which is of an earlier date than the present system of government established in 1974, can appear to give quite extensive scope for restrictions of freedom of information, but it must be applied so that it does not encroach upon interests protected by the Constitution. In light of these considerations the Parliamentary Ombudsman indicated that it was acceptable for a penal institution to forbid the possession of a magazine which was said to contain specifications for the manufacture of weapons. On the other hand the Parliamentary Ombudsman did not find a similar ban acceptable in the case of the magazine, *High Times*, containing liberal views concerning policies on narcotic drugs, which were considered to be at variance with the rehabilitating function of the penal system. The fact that a magazine was considered to be unsuitable due to the views which it contained, which for one reason or another, were regarded as objectionable, could in the view of the Ombudsman not under any circumstances justify the seizure of the magazine, not even if the opinions were diametrically opposed to an important method of treatment. In the second matter, the prisoners maintained that a ban against the possession of cassette recorders of the free-style or walkman type was a violation of freedom of information. The Parliamentary Ombudsman stated, however, that an object of this kind could very well be used as a hiding-place for prohibited articles and therefore the ban could be justified on grounds of order and security. Nor did such a ban normally entail any appreciable restriction on the possibilities to avail oneself

of information over and above what almost any citizen might experience occasionally for one reason or another.

In another case a complaint had been made against an institution as a result of prisoners being forbidden to make payments to one another by post. The Parliamentary Ombudsman did not find the ban to be in conformity with the law since there was no explicit authority for it and stated that he presumed that the institution would change the regulation in question.

Mr Wigelius has also dealt with such questions as what forms the safekeeping and registration of the property of prisoners should take in cases where such property is to be held by the penal institution.

Public prosecutors and police authorities

During the year Mr. Anders Wigelius, Parliamentary Ombudsman, has brought action against a public prosecutor, B., for violating the provisions of the Administration of Justice Act by the ordering of a search of a woman's home and bringing her to the police station for questioning. The woman in question was suspected of having violated the Bankruptcy Act (the debtor is forbidden to engage in business activity during bankruptcy). On 4th April, 1986 Solna District Court found B. guilty of dereliction of duty and imposed a fine. In its judgment the court found that the only penalty prescribed for violations of the prohibitions in the Bankruptcy Act was a fine. Accordingly, being suspected of such a violation could not serve as grounds for a decision to make a house search or to bring the suspect to the police station for questioning without previous summons. At the trial B. had stated that his decision to take coercive action had been based on suspicions of tax fraud or other crimes punishable by imprisonment. Although the public prosecutor had not told the investigating police officer that there were suspicions of such crimes, the court, nevertheless, found no reason to doubt that B. had based his decision on such suspicions.

The court went on by saying, "In cases concerning offences in connection with bankruptcy, there is often reason to assume that a preliminary investigation may disclose criminal acts in addition to the offence or offences which brought about the preliminary investigation in the first place. Accountancy crimes, tax fraud and fraudulent reporting of taxes are all offences which are typical in this context. As a result vigilance is observed during the investigation for symptoms of such criminal offences so that, whenever appropriate, the preliminary investigation can be expanded to cover additional crimes. However, as the Chief Public Prosecutor submitted in his comments, there is a crucial difference between, on the one hand, an anticipation that suspicion of certain offences may come to light during the course of the investigation, which pending further developments must be focused on the more restricted area and, on the other hand, suspicions of such a substantial nature that from the outset support a more extensive preliminary investigation or even a decision to take coercive action. The prevailing situation when B. made the decision to institute a house search and to bring the woman to the police station for questioning was not, in the opinion of the court, of such a concrete nature as to warrant proceeding with a preliminary

investigation concerning accountancy crimes and tax fraud. There was even less justification for the use of coercive measures in the investigation of such criminal activities. And the decision to bring the woman to the police station for questioning was not even based on what a house search could possibly produce. Consequently B. has disregarded the provisions of the law in the exercise of his official duties. The negligence which B. has demonstrated in this respect must be considered gross."

In order to hold a person responsible for dereliction of duty, it is necessary for the erroneous action to have brought about detriment or undue advantage to an individual or to the public. The court found it manifest that coercive action of the type in question with its rank violation of integrity was detrimental to no slight degree.

Mr. Anders Wigelius has also reported a matter to the National Board of Review for consideration regarding whether a public prosecutor, P., was guilty of an error when he decided *inter alia* that the home of a certain individual who was suspected of procuring should be subject to a search. In his statement to the Parliamentary Ombudsman, P. indicated that his action was justified solely on the grounds that the suspect was aware that brothel activities were being carried on at the premises of a house owned by him. Pursuant to law in force at the time this circumstance per se did not involve criminal culpability for procuring. Before the National Board of Review P. stated that there were other circumstances warranting coercive action, viz. that the suspect had borrowed money from the tenant/brothel owner, that she paid a lower rent than the other tenants and that someone had seen the suspect emptying wastepaper baskets in the flat. Mr. Wigelius was of the opinion that these circumstances did not constitute sufficient justification for the action taken and maintained his petition that disciplinary measures be taken against P. The National Board of Review found, however, that the action taken by P. was supported by the law and did not grant the petition of the Parliamentary Ombudsman. In another case, subsequent to a petition made by Mr. Wigelius, a policeman was given a warning because he had both made a decision regarding and conducted a search of the home of a suspect in an assault and battery case without legal grounds or authority.

During the year, Mr. Wigelius has also made a representation to the Government regarding the issuance of regulations indicating who is to be responsible for communicating to the jail (or the equivalent unit) a decision authorizing the release of a person in detention or under formal arrest. The representation was made because there had been a number of instances in recent years in which the decision of the public prosecutor to release an individual had not been carried out due to forgetfulness, misunderstanding, etc. in cases where the normal routines for notification of release by the police should be forwarded to the jail.

Application of provisions of Care of Young Persons (Special Provisions) Act (LVU)

During 1983, Mr. Tor Sverne, Parliamentary Ombudsman, initiated an investigation into the circumstances whereby children and young persons had

been taken into custody under the provisions of LVU.

The first phase of the investigation, which dealt with the application of the provisions of the law with respect to immediate taking into custody, was concluded in 1984 (see the 1984/85 Report of the Parliamentary Ombudsmen, p. 474).

During the 1984/85 period the second phase of the investigation commenced. It has been concerned with the conditions for children placed in the homes of private families either under the provisions of LVU or, with the permission of the children's parents, under the provisions of § 6 of the Social Welfare Act.

In conducting the investigation Stockholm, Gothenburg, Malmö and fourteen other districts were visited. During the visits an examination was made of the social welfare records pertaining to children having been placed in the homes or private families, and discussions were held with trustees and officials. In some cases social welfare committees were requested to present written reports regarding the observations which had been made.

Subsequent to the conclusion of this phase of the investigation, the Parliamentary Ombudsman, Mr. Sverne, issued a decision in the matter on 18th December, 1985. In the decision Mr. Sverne emphasized the importance of careful and thorough investigations by the social welfare committees into the ability of prospective families to provide a home for children which have been taken into custody. If the social welfare committee is negligent of its responsibilities in this respect, it will not only result in inadequate care of the child in the home but also in the child's being moved from home to home. Since the investigation has shown that the social welfare committees have not always given the investigation of the family's home sufficient attention, Mr. Sverne found cause to call attention to the responsibility of the social welfare committees to make known all circumstances which can be of decisive importance in the selection of a family's home. Such responsibility also entails the committee's obligation to ensure that the investigation conducted by the official is satisfactorily documented so that the committee is apprised of all the circumstances of importance in evaluating the suitability of a family's home.

The investigation indicated that several social welfare committees had failed to visit or otherwise contact the families in their homes as is prescribed by law. As a result of these observations Mr. Sverne found it necessary to emphasize that it was important for the social welfare committees to give priority to such activities that would render possible continuous contact with the family in the home and the child placed there.

Mr. Sverne considered remarkable the fact that in many cases after being placed in a private home the child had lost contact with his or her parents and relatives. One of the most important tasks of the committee should be to work for a reunion between the child and the parents wherever possible. A prerequisite for this is, of course, that the social welfare committee makes every possible effort to see that relations between the child and his or her relatives continue. Mr. Sverne stated that in future visits to the districts he planned to continue to give the matter his attention.

Mr. Sverne also felt that there was good reason to emphasize the

importance of the committee's keeping a continuous written record of the child's development in the family's home. Such a record would be necessary not only to ensure the continued care of the child in cases of changes of staff but also – and this is of paramount importance – to enable the social welfare committee, which has the ultimate responsibility for care, to follow the child's development.

To sum up, Mr. Sverne found that there were irregularities in the manner in which the social welfare committees performed their duties regarding care and welfare in the area of domestic relations. It was thus necessary for the social welfare committees – in light of the observations which were reported in the decision of the Parliamentary Ombudsman – to discuss the matter of what action would be necessary to enable the social welfare committees to carry out the duties legally incumbent on them in a manner that would be most satisfactory for both the children and the parents.

The Swedish Union of Local Authorities has subsequently issued a circular containing the decision of the Parliamentary Ombudsman to all local authorities and in so doing marked those questions which the Union considered to be of special importance.

Mr. Sverne has now entered on the third and final phase of the investigation regarding the circumstances of children who have been taken into custody. This phase concerns the situation of children who, subsequent to a decision regarding care pursuant to the provisions of LVU, have been placed in a home for care or for residence.

Taxation

During the reported year a "planning decision" has been published regarding *national registration*. In the main it concerns how one ought to deal with the decisions regarding notifications of change of address and the verification of such changes. The background to this planning was, in part, several cases where well-to-do individuals had requested to be struck off the national register, a request which the Swedish authorities rejected by calling attention to the fact that such persons continued to have financial and/or economic interests in Sweden. The decision includes a review of the control methods which the authorities are permitted and advised to use in this context. The decision also contains criticism of the conception which some authorities have that "permanent" residence abroad – and accordingly the right to be struck off the register – cannot be considered to be established if the person who has emigrated still has economic and/or financial interests in Sweden. The guiding principles for a reformation of the relatively antiquated legislation in the area are also indicated in the decision.

In the *area of taxation* a couple of notable decisions have been rendered during the year. The one concerned a mix-up of two persons of Danish origin in the tax assessment for 1979. The two had names which were rather alike, but in other respects their personal particulars were different. It took more than three and a half years before the error was rectified. In his decision Mr. Per-Erik Nilsson, Parliamentary Ombudsman, criticized *inter alia* the authorities for their lack of willingness to provide service when the

individuals in question contacted them in order to endeavour to rectify the errors which had been committed. "One can scarcely fail to note the distance that is kept from the situation of the private individual. That the system or the way it is administered is called into question seems to generate irritation; the attempts of the individual to gain attention for a matter which he or she considers important are somehow regarded as a troublesome element of the activities."

In the second case serious irregularities were noted in the procedure employed in the assessment of a certain individual's taxes for 1981. Instead of following the provisions of the law, viz. contacting the individual in question and others who would be able to provide sufficient information, the tax assessment committee based its decision to make a discretionary assessment on rumours and an anonymous newspaper article, which resulted in a tax demand on the person in the amount of approximately 270 000 Swedish kronor. Later the county fiscal court set the tax at 0 kronor. As a result of the flagrant and numerous errors committed in the assessment, Mr. Nilsson considered taking legal proceedings for malfeasance against the person who had the ultimately responsibility for the assessment, i. e. the chairman of the tax assessment committee. In his decision the Parliamentary Ombudsman makes a thorough analysis of the procedural and other prerequisites for such an action. This analysis indicates that owing to the provisions of the code of criminal procedure in their present form, a conviction would require proof that the accused acted wilfully to cause the individual "injury to no minor extent". To prove this in a specific assessment case is well nigh impossible. The Parliamentary Ombudsman has brought these circumstances to the attention of the Swedish Parliament and the Ministry of Justice and has pointed out the need to amend current penalty regulations for malfeasance so that they can be given practical application to the area of taxation.

The two aforesaid cases, in particular, were given attention in the mass media, and a lively debate flared up in the autumn of 1985. Mr. Nilsson participated in several television programmes where the relations between the tax authorities and the individual were ventilated. The matter was also dealt with in a number of newspaper interviews. The Parliamentary Tax Committee arranged a hearing attended by members of various tax administration units in Sweden and Mr. Nilsson. The topic was how the climate between the tax administration and the taxpayer could be improved.

In general the matters during the reported year have been of the usual kind. In a number of cases it has been noted that more or less serious mistakes have been made by the tax assessment committees and other tax authorities. The criticism directed at the tax assessment committees and other tax authorities has primarily concerned decisions based on insufficient grounds, lack of communications regarding information obtained and poor or nonexistent investigations prior to decisions.

Criticism of the Labour Market Administration for improper application of the law in the matter of providing special job opportunities for unemployed young people

Mr. Sigvard Holstad, Parliamentary Ombudsman, issued two decisions in the matter. The first was issued on 12th March, 1985 and the second on 24th February, 1986.

The Act (1983:1070) with respect to Work in Young People's Groups on behalf of Public Employers went into force on 1st January, 1984. The Act contains regulations concerning work in young people's groups, which is primarily for unemployed young people who are at least eighteen but have not yet reached the age of twenty. A young person receives work in a young people's group by being assigned by the Labour Exchange to such a job with an employer. Subsequently the employer employs the person assigned to the job. In certain cases the Labour Exchange will revoke an assignment to such a job. Such a revocation results in the young person's being terminated from his or her employment.

The regulations governing the revocation of an assignment can be found in § 12 of the Act, which at the time this matter was being considered had the following wording:

- § 12. The Labour Exchange shall revoke a work assignment to a young people's group if the person in question
1. performs other gainful employment which is not solely of a casual or insignificant nature,
  2. declines other suitable work which is offered or
  3. without explicitly declining such work, nevertheless, his or her actions clearly serve as an obstacle to employment.

If there is good reason, an assignment can also be revoked in the case of a member of a young people's group who declines an offer to attend labour market training or a place in a rehabilitation programme directed to a particular profession or occupation.

When the assignment is revoked the young person is dismissed from his job.

The National Labour Market Board issued directives for the application of provisions of the Act as follows:

It is appropriate that young people in young people's groups should be applicants for work at the Labour Exchange and should be willing to accept an suitable full-time employment which they are offered. Accordingly young people who are summoned to the Labour Exchange but fail to appear without a valid excuse shall have their place in the young people's group terminated pursuant to § 12 clause 2 and 3.

On 17th December, 1984 the Parliamentary Ombudsman received a letter from Elisabeth Malm in which she complained that her son Jimmy Malm had had his work assignment with a young people's group revoked and as a result had been dismissed from his job. She objected to his dismissal, which was based on the grounds that Jimmy had failed to report to the Labour Exchange on two occasions and stated that this step had been taken without his having been contacted prior to making the decision to dismiss him. Jimmy Malm had

lodged an appeal with the National Labour Market Board, which had not granted it and had pointed out that the decision of the National Labour Market Board was final.

After certain aspects had been investigated the Parliamentary Ombudsman issued a partial decision on 12th March, 1985. In his decision the Parliamentary Ombudsman stated that a work assignment with a young people's group could not be revoked solely on the grounds given in Jimmy Malm's case. The Parliamentary Ombudsman indicated that in his opinion this was even supported by legal opinion in other circumstances. The position of the Parliamentary Ombudsman also implied that the National Labour Market Board was at fault in issuing the aforesaid directive. The National Labour Market Board is, of course, authorized to issue execution directives regarding the law. But the Parliamentary Ombudsman stressed that it was not permissible for such directives to alter the content of the law. The Parliamentary Ombudsman also expressed some dissatisfaction with the way this matter had been dealt with in other respects and stated that he intended to undertake a more detailed investigation of the consequences for individuals, etc. concerned.

The investigation continued, and during this time the Parliamentary Ombudsman received a memorandum from the National Labour Market Board in which it was pointed out *inter alia* that the National Labour Market Board had superseded its directive with a commentary to the legal provisions which complied with the statement made by the Parliamentary Ombudsman, *that* the National Labour Market Board had reviewed the matters in question (for which an appeal had been filed) in order to rectify the discrepancies which had occurred, and *that* the National Labour Market Board had informed its subordinate bodies regarding the decision of the Parliamentary Ombudsman and urged them to review the revocations that they had made and, whenever applicable, to make rectification. In the reported case of Jimmy Malm, it appears from the continued investigation that the Labour Exchange rescinded its decision and directed that he should be remunerated for the period in which he had been debarred from his job.

In his final decision of 24th February, 1986 the Parliamentary Ombudsman found no cause to proceed with the matter.

Failure of local authorities to observe the inhibitory writs of administrative courts and final decisions in local district appeal cases

In a decision rendered on 12th July, 1985, Mr. Sigvard Holstad, Parliamentary Ombudsman, examined a total of thirteen cases in which local authorities (including two county councils) were parties in local district appeal cases. The cases had in common that they were all concerned in some way or other with questions as to the will or ability of local authorities to comply with decisions of administrative courts in local district appeal cases.

A local district appeal is a form of appeal whereby any member of a local district has the possibility to request that an administrative court examine the decision of a local authority to determine whether it is legal. A court of law can reverse the decision of a local authority but cannot make a decision to

replace the one it has set aside. While litigation is in progress a court of law can also issue an injunction against the execution of the decision of a local authority (issue an inhibitory writ). The court of first instance for a local district appeal is a fiscal court of appeal, which is a regional administrative court. The second and final instance is the Supreme Administrative Court.

By way of conclusion the Parliamentary Ombudsman summarized his viewpoints as follows.

Above I have reported that there were thirteen cases in which various local authorities had made decisions which were subsequently – after local district appeals – either wholly or partially reversed by the proper administrative court. Two of the cases were accepted after complaints had been received. The remaining eleven were dealt with on my own initiative. The majority of these cases were considered by the Supreme Administrative Court in 1982 and 1983, and were decided against the local authorities. In all the cases the question was whether the pertinent local authorities had respected the decision of the court.

As regards one of the complaints – the one concerning Trollhättan District – I have not found sufficient grounds to criticize this local authority for unwillingness to comply with the decision of the courts. And in the matter of the eleven cases dealt with at my initiative, I have been able to ascertain that the investigation indicates no evidence that disrespect was shown for the decisions of the courts. But in the remaining case – the complaint concerning Sigtuna District – I found grounds for serious criticism. In that particular case I have noted that the local authority knowingly and wilfully disregarded a decision duly arrived at by a court of law.

Unfortunately the occurrence in Sigtuna is not unique. In April, 1984, the Attorney-General stated in a decision concerning another district that the local district administration first had knowingly and wilfully decided to propose to the local council that it come to a decision which would run counter to an injunction and then had put the decision into effect. I have been informed that at present the Attorney-General has a similar case under consideration.

It appears from Section 2.1 that it is not possible to inflict punishment or take disciplinary measures against elected representatives who defy an injunction issued in a local district appeal case. It can also be added that measures of this type are not possible in instances where such a person disregards the provisions of Chap. 7, § 6, of the Local Government Act with respect to the responsibility of local government bodies to redress actions which have been carried out as a result of decisions which have later been revoked.

In my opinion it is a very serious matter that there have been several instances in which local government bodies have quite simply ignored the decisions of the law courts. In light of these cases I think that there is reason for the Government to take steps with a view to preventing the occurrence of further instances of this type. It is conceivable that amendments to the law will be necessitated. In addition to a strengthening of the possibilities to take various types of action against delinquent local authorities, there may be reason to consider whether modifications or a more explicit formulation of

current regulations with respect to the powers of local authorities might be a solution. There could also be justification to consider modifications of the regulations concerning local district appeals.

I shall not go into detail here concerning what solutions are conceivable. When it comes to the possibilities of taking punitive measures, I need only draw attention to the fact that a modification of the penalty regulations of Chap. 20, § 1, of the Criminal Code with respect to malfeasance and dereliction of duty have recently been discussed in a bill to the Swedish Parliament (see Bill 1984/85:117 p. 12 f.). No modifications were proposed in the bill but it was stated that it might be necessary to return to the matter. In my opinion the problems concerned here justify renewed consideration.

There are basic regulations in Chap. 1, § 4, of the Local Government Act covering the power of local authorities. It is well known that these regulations have caused problems as to application. Here I just want to note that some success would have already been achieved if the law contained a more precise definition of the principles which are considered in practice to serve as a guide in the application of regulations.

As regards local district appeal proceedings there is no doubt that the amount of time necessitated by the proceedings often causes problems. It is important that the administrative courts are heedful of this. Shorter periods for dealing with these matters would work to reduce the risks of possible tension in the relations between law courts and local authorities. In general in this context I wonder if it is not possible to introduce some form of penalty to guarantee that the decisions of law courts are respected. One conceivable way would perhaps be to introduce the possibility of combining injunctions with a penalty.

With reference to what I have stated in this section, I shall submit copies of this decision to the heads of the Ministry of Justice and the Ministry for Civil Service Affairs, as well as to the Parliamentary Standing Committee on the Constitution and the Standing Judiciary Committee.

It can be added that on 24th April, 1986, the Government decided to call in a special investigator in connection with the matters concerned. The investigator was given the unconditional assignment to consider the necessity of measures to discourage local authorities and county councils from exceeding the limits of their powers and disregarding the decisions of the law courts in local district appeal cases.

Translation: Robert Roady

